FONETICĂ ŞI DIALECTOLOGIE

XLII, 2023 Apare o dată pe an

SUMAR

ALINA BOJOGA, Termeni pentru a denumi *intensitatea* în actul vorbirii în limba română (pe baza ALRR. *Sinteză*) 5
IOAN-MIRCEA FARCAŞ, Observaţii asupra repertoriului toponimic din Ţara Lăpuşului 15
ANDREEA-ALEXANDRA, LOIZO, Termeni pentru *mestec* în dacoromână, pe baza ALRR. *Sinteză* 23
MARA IULIANA MANTA, Forme ale verbului 'a mirosi' (ind. prez. 1 sg.) la nivel dialectal 33
MIHAELA-MARIANA MORCOV, Locuţiuni şi expresii comune dialectelor limbii române 39
VIRGINIA MEIRELLES, ABDELHAK RAZKY, Grouping Typology and Diffusion in the Brazilian South – Establishing Guidelines for Future Research 51
MANUELA NEVACI, Romanian Dialects from the Romance And Balkan Perspective, Based on ALDRO 73
MANUELA NEVACI, IRINA FLOAREA, EMIL ȚÎRCOMNICU, Românii din regiunea Vidinului. Aspecte etnolingvistice 89
NICOLAE SARAMANDU, Glosar aromân 103
NICOLAE SARAMANDU, Aromânii. Istorie, literatură. Scrieri despre dialectul aromân 177
GABRIELA STOICA, Din lexicul aromân al afectivității. Termeni pentru *dragoste*. Analiză lexical-semantică și etimologică 207

NOTE LEXICALE ŞI ETIMOLOGICE

IULIA MĂRGĂRIT, Note lexical-etimologice 227

MISCELLANEA

LAURA ELENA PASCALE, Constantin Diaconovici-Loga – deschizător de drumuri pentru terminologia gamaticală românească 241

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

Nistor Bardu, *La (a)românii de azi din Albania*, București, Editura Etnologică, 2020, 348 p. (*Mara Iuliana Manta*) 253
Octavian Laiu-Despău, *Limbajul interzis. Înjurături și lexic obscen în cultura română*, București, Editura Eikon, 2023. (*Daiana Felecan*) 256
Nicolae Saramandu, *Limba română. Originile*, București, Editura Academiei Române, 2021, 216 p + 3 hărți (*Nicoleta Paris*) 263

FD, XLII, Bucureşti, 2023, p. 1–296

Joan Veny, *Història lingüística dels nostres peixos*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2022, 363 p. (*Mihaela-Mariana Morcov*) 268
Gheorghe Sarău, *Promotori ai limbii rromani în România: confesiuni și biografii*, 254 p. Editura Sigma, București, 2020, [*Mihaela-Cristina Nicolae* (*Rotaru*)] 270
Elena Buja, *The acqusition of Romanian*, editura Universității Transilvania din Brașov, Brașov, 2017, 215 p. (*Ruth Saramet*) 273

CRONICĂ

Al 10-lea Congres al Societății Internaționale de Dialectologie și Geolingvistică (SIDG) (București, 4–8 septembrie 2023) (*Manuela Nevaci, Irina Floarea*) 277

IN MEMORIAM

MARILENA TIUGAN (1947–2023) 283
LAURENȚIA DASCĂLU-JINGA (1944–2023) 284

INDICE 285

FONETICĂ ŞI DIALECTOLOGIE

XLII, 2023 Paraît une fois par an

SOMMAIRE / SUMMARY

ALINA BOJOGA, Terms to name the *intensity* in the act of speaking in Romanian (Based on ALRR. *Synthesis*) 5
IOAN-MIRCEA FARCAȘ, Observations on the Toponymic Repertory from the Land of the Lapus 15
ANDREEA-ALEXANDRA, LOIZO, Terms for *MESTEC* ('Chew') In Daco-Romanian, Based on ALRR. *Synthesis* 23
MARA IULIANA MANTA, Des formes du verbe 'sentir' (ind. présent 1 sg.) au niveau dialectal 33
MIHAELA-MARIANA MORCOV, Locutions et expressions communes aux dialectes de la langue roumaine 39
VIRGINIA MEIRELLES, ABDELHAK RAZKY, Grouping Typology and Diffusion in the Brazilian South – Establishing Guidelines for Future Research 51
MANUELA NEVACI, Romanian Dialects from the Romance And Balkan Perspective, Based on ALDRO 73
MANUELA NEVACI, IRINA FLOAREA, EMIL ȚÎRCOMNICU, Romanians from the Vidin Region. Ethnolinguistic Aspects 89
NICOLAE SARAMANDU, Aromanian Glossary 103
NICOLAE SARAMANDU, The Aromans. History, Literature. Writings on the Aroman Dialect 177
GABRIELA STOICA, Insight into the Aromanian Lexicon of Affectivity. Terms for Love. A Lexical-Semantic and Etymological Analysis 207

NOTES LEXICALES

IULIA MĂRGĂRIT, Lexical-Etymological Notes 227

MISCELLANEA

LAURA PASCALE, Constantin Diaconovici-Loga – Pioneer for Romanian Grammatical Terminology 241

COMPTES RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHOQUES

Nistor Bardu, *La (a)românii de azi din Albania*, București, Editura Etnologică, 2020, 348 p. (*Mara Iuliana Manta*) 253
Octavian Laiu-Despău, *Limbajul interzis. Înjurături și lexic obscen în cultura română*, București, Editura Eikon, 2023. (*Daiana Felecan*) 256

FD, XLII, București, 2023, p. 1–284

Nicolae Saramandu, *Limba română. Originile*, București, Editura Academiei Române, 2021, 216p + 3 hărți (*Nicoleta Paris*) 263
Joan Veny, *Història lingüística dels nostres peixos*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2022, 363 p. (*Mihaela-Mariana Morcov*) 268
Gheorghe Sarău, *Promotori ai limbii rromani în România: confesiuni și biografii*, 254 p. Editura Sigma, București, 2020, [*Mihaela-Cristina Nicolae* (*Rotaru*)] 270
Elena Buja, *The acqusition of Romanian*, Editura Universității Transilvania din Brașov, Brașov, 2017, 215 p. (*Ruth Saramet*) 273

CRONIQUE

Al 10-lea Congres al Societății Internaționale de Dialectologie și Geolingvistică (SIDG) (București, 4–8 septembrie 2023) (*Manuela Nevaci, Irina Floarea*) 277

IN MEMORIAM

MARILENA TIUGAN (1947–2023) 283
LAURENȚIA DASCĂLU-JINGA (1941–2023) 284

INDEX 285

TERMENI PENTRU A DENUMI *INTENSITATEA* ÎN ACTUL VORBIRII ÎN LIMBA ROMÂNĂ (PE BAZA ALRR. *Sinteză*)

ALINA BOJOGA

0. Vorbirea reprezintă o facultate specifică ființei umane de a utiliza limbajul articulat. Coșeriu definește limbajul ca o „activitate *creatoare* de semne". Ea „este o activitate *universală*, care se realizează prin indivizi particulari, ca membri ai unor comunități istorice" Coșeriu 1997: 41.

Această competență lingvistică (cum o numește E. Coșeriu 1996: 14) se realizează de obicei între doi sau mai mulți indivizi și are loc sub numeroase forme istorice numite limbi. A vorbi înseamnă totdeauna a vorbi o *limbă* (Coșeriu 1997: 29).

1. În acest context, era firesc ca și *Chestionarul* ***Noului Atlas lingvistic român pe regiuni*** (Q NALRR) să conțină aspecte ale microcâmpului lexical referitor la această capacitate specifică omului. Documentarea propriu-zisă prevede câteva întrebări esențiale. Spre exemplu, chestiunea nr. 167 se referă tocmai la „știința de a ști să vorbești" (ca *τέχνη*, cf. Coșeriu 1996: 14), fiind formulată în felul următor: „Când nu tac, ce zici că fac?". Cum se știe, răspunsurile din atlasele regionale românești au fost cartografiate în ALRR. *Sinteză* volumul I prin h. 90 **vorbesc**, analizate recent de către colega noastră Mihaela-Mariana Morcov (în volumul colectiv *Limba română la nivel dialectal pe baza* ALRR. *Sinteză* (sub tipar).

Astfel, harta **vorbesc** ne furnizează o imagine de ansamblu a fonetismului cuvântului *vorbesc,* acesta reprezentând termenul majoritar (pe care sursele lexicografice îl consideră derivat de la *vorbă,* cf. DLR s.v.). Menționăm totodată și păstrarea formei vechi și etimologice – *vorovesc*, precum și conservarea sinonimelor *a băsădi* și *a grăi.* Datorită răspândirii formei arhaice – *vorovesc* – M. Morcov propune un etimon de origine slavă, pătruns în română nu doar prin filieră ucraineană, așa cum indică sursele lexicografice (ucr. *говорити,* cf. DLR s.v), dar și prin intermediul limbii bulgare (bg. *говорѣя*) și a celei sârbe (sb. *govòriti*). Conluzia autoarei este că forma verbului *a vorbi* reprezintă rezultatul evoluției lui *a vorovi*, care a pătruns în română din vechea slavă, iar *vorbă* 'cuvânt', 'discurs', 'vorbire' constituie un derivat regresiv de la *a vorbi.*

FD, XLII, Bucureşti, 2023, p. 5–13

2. Cât privește intesitatea vorbirii, menționăm că acest aspect a fost subiectul documentării la două întrebări: prima se referă la o tonalitate ridicată a vocii în actul vorbirii, iar a doua – la o intensitate mai joasă, ambele cartografiate în ALRR *Sinteză* prin hărțile 91 și 92.

2.1. Întrebarea nr. 169 **(vorbesc)** ***tare*** – este o întrebare indirectă, fiind însoţită de imitarea acţiunii: „Când cineva n-aude prea bine, ca să te înțeleagă, cum trebuie să-i vorbești?" Precizăm că în marea majoritate a punctelor de anchetă (991) s-a răspuns cu termenul ***táre***, iar în 7 localitați sunt consemnați ***jîb*** și ***bíne*** – ca răspunsuri principale. În afară de acești termeni, ca răspunsuri secundare, au mai fost notați și ***descurcát***, ***maĭ îndesát***, ***maĭ răstít*** și ***răsťicát.***

2.1.1. Întrucât nu s-a constatat o varietate lexicală la nivelul răspunsurilor, autorii ALRR *Sinteză* au urmărit variantele segmentului fonetic final în ***tare***, din *(vorbesc) tare.*

Din punctul de vedere al etimologiei, ***táre*** continuă lat. *talis* (CDED I, s.v., TDRG[2] III, s.v.), în acest caz manifestându-se fenomenul rotacizării, adică trecerea lui *l* intervocalic din latină la *r* în limba română, schimbare întâlnită şi la alte cuvinte precum, *moară* (din *molem*), *soare* (din *solem*), *gură* (din *gulam*), *cer* (din *caelum*) etc. (v. Compendiu 98, DȘL: 449). Cum se știe, în limba română această transformare este considerată o lege fonetică.

În comparație cu celelalte limbi romanice, unde s-a păstrat doar cu sensul etimologic, cf. it. *tale*, fr. *tel*, sp., port. *tal* (cf. ILR I: 235), în latina dunăreană (mai târziu în dacoromână), *talis* a evoluat spre o concretizare a semnificației, de la sensul inițial de ʻastfel de', la sensul ʻtare, puternic', ca adjectiv calificativ. Astfel, parafrazându-l pe Al. Rosetti, această mutație semantică ar avea la bază utilizarea emfatică a lat. *talis* „atât de mare, important etc." apud ILR I: 429.

Termenul ***jîb*** este consemnat în Maramureş (în 6 localităţi, ca răspuns principal, iar în 11 puncte, ca răspuns secundar). Acesta reprezintă o variantă a cuvântului ***jib*** (vocala *î*, din *jîb*, reflectă pronunția dură a fricativei *j*, caracteristică Maramureșului), înregistrat cu sensul ʻbine dezvoltat' (despre persoane sau lucruri), precum şi cu accepția ʻputernic', dezvoltată prin extensie semantică (DA s.v. *jib*). De altfel, originea termenului nu a fost elucidată până în prezent. În DA s.v. s-a propus, ca etimon probabil, mag. *zsib* ʻcomediant' (*ibid.*). Această explicație întâmpină însă dificultăți de ordin semantic. În CDER 4605 este formulată, cu anumite rezerve, ipoteza unei alterări fonetice a cuvântului *jid* (< *žid*) ʻevreu', folosit cu sensul figurat ʻuriaș'. Sensul ʻ(vorbesc) tare' se explică prin schimbarea categoriei gramaticale. Revenind la datele înregistrate în ALRR. *Sinteză* I referitoare la aceste aspecte, remarcăm caracterul lor inedit, întrucât sursele lexicografice pe care le avem la dispoziție (vezi articolul *jib* din DA) pun în evidență valoarea de adverb a cuvântului numai prin asociere cu sensurile ʻmult' și ʻrepede'.

Bíne apare notat, ca prim răspuns, în Oltenia (punctul 989). Termenul se opune lui ***rău*** sau ***încét***, caracterizarea vocii având ca reper, calitatea. Cuvântul continuă lat. *bene.* Percepţia respondentului este că vorbeşte ‘lămurit, clar, desluşit, cum trebuie’ (DA s.v.).

2.1.2. În ceea ce privește răspunsurile suplimentare ***descurcát***, ***maĭ îndesát***, ***maĭ răstít*** şi ***răst'icát***, acestea reprezintă adverbe provenite din forme de participiu.

Descurcát (< *a descurca*) este consemnat în punctul 989, din Oltenia, cu sensul dialectal, ‘lămurit’ apare și și în MDA (s.v.) Trebuie să menţionăm faptul că, în același punct, au mai fost atestate și răspunsurile *bine* și *tare*.

Maĭ îndesát este notat în localitatea 485 din Bucovina, la Gura Humorului. Ca origine, acesta provine din vb. *a îndesa* ‘a face mai puternic’ (< lat. *in-de(n)sare*) vezi MDA s.v.

Maĭ răstít (< *a răsti* ‘a vorbi tare (şi aspru)’, cu et. nec. vezi DLR s.v.) se referă tocmai la gradul de intensitate a vorbirii.

Răst'icát este atestat în punctul 227, la graniţa dintre Maramureş și Crișana. Se pare că este vorba despre o pronunţie regională a termenului *răspicat*, vezi *Tratat:* 295. Nu întâmplător, în DLR (s.v. *răspicat)* se definește în relație cu vorbirea lămurită, limpede. Prin extensie, termenul a evoluat la ‘hotărât, energic’. Cuvântul constituie un derivat, conform DLR s.v., cu prefixul *răs-* și *despica* (< lat. *despicare,* DLR s.v.; < *spic* < lat. *spicum* CDDE s.v.). În acest context, prefixul *răs-* pune în evidență ideea de intensitate a vocii (cf. și expresia *a vorbi tare și răspicat*).

2.2. Pentru a reda intensitatea scăzută a vocii, *Chestionarul NALRR* prevede întrebarea indirectă nr. 170: „Când cineva n-aude prea bine, îi vorbești tare; dar când aude poți să-i vorbești și mai...?”

2.2.1. Ca răspunsuri principale pentru (vorbesc) **ÎNCET** pe harta 92, din ALRR. *Sinteză* I sunt consemnate: ***încet, mereu, cîtingán, cîtilín, cîtinél, uşor, în şoáptă*** şi ***binişór.***

Așa cum se poate vedea, termenul cel mai răspândit este ***încét***. Cu excepția zonei de vest și de nord-vest a țării, atestările cuvântului formează arii compacte la nivelul întregului domeniu dacoromân. În 779 de localități, termenul a fost notat ca răspuns principal (vezi harta nr. 1), iar în 38 de localități – ca răspuns suplimentar, fiind cunoscut / uzual, în total, în 817 de puncte (vezi harta nr. 2, Răspândirea termenului *încet*).

Cuvântul continuă etimonul latinesc *qu(i)etus, -a, -um* ‘liniştit’ (forma de participiu a verbului *quiescere* ‘a linişti’), compus mai târziu cu prefixul *în-* (vezi DA s.v.). Forma din limba veche este *cet, ceată*. Potrivit datelor din ILR I: 104, forma latinească *queti = quieti* > dr. *(în)cet* a fost atestată în *Tăbliţele de la Pompei* (Väänänen 1967: 47).

Aglutinarea prefixului *în-* a avut loc, probabil, prin fonetică sintactică, în contexte favorizante precum: *vorbea în cet.* Iar *cet* (fiind şi cuvânt monosilabic) a absorbit prepoziţia, la fel cum s-a întâmplat şi cu alte cuvinte din limba română, de exemplu, *înainte.*

Deseori, termenul ***încét***, cu varianta *încetu*, este precedat de adverbul de intensitate *mai*, ceea ce indică o anumita gradualitate. Acest răspuns putea fi influențat și de modul în care a fost pusă întrebarea, vezi *supra*. Alteori, s-a notat adverbul *cât: cî*^{d} *dă încet* – pct. 836.

Al doilea termen cartografiat este ***mereu̯.*** În DLR s.v. a fost consemnat cu sensul regional, cu valoare modală: ‘fără grabă, domol, alene, liniştit, potolit’. Potrivit datelor dialectale cartografiate în ALRR. *Sinteză*, cuvântul a fost notat în 180 de localități. În 123 de puncte termenul figurează ca răspuns principal (vezi harta nr. 1), iar în 57 de puncte, ca răspuns suplimentar (cf. harta nr. 3 Răspândirea termenului *mereu).* Aria de răspândire a denumirii cuprinde întreg Banatul, precum și partea de sud a Crişanei, unde formează o arie compactă. De menținat că această arie se prelungește în vestul Transilvaniei. În DLR, originea cuvântului *mereu* este considerată necunoscută, făcându-se trimitere prin cf. la ung. *merö* (vezi DLR s.v.). Considerăm că atât precizările aduse în Tamas (s.v. *mereu*) referitoare la semantismul cuvântului *merö* (sensul înregistrat este ‘rigid, tare’, care are, indiscutabil, legătură cu accepția generală din limba română ‘totdeauna’), cât și aria de răspândire a termenului *mereu* ‘încet’ pledează în favoarea etimologiei maghiare. Menţionăm şi derivatele diminutivale *mereu̯ór,* atestat în pct. 12 (de la *mereu* +*-or*), *mereúţ* (de la *mereu* +*-uţ*) în pct. 14, *mereşúţ* (de la *mereu* +*-aş/-uş* +*-uţ)* atestat în pct. 103 şi *mereu̯áş* (de la *mereu* +*-aş*) în pct. 111, 141. Or, toate aceste diminutive apar înregistrate tot în aria lui *mereu*.

Sensul ‘încet’ s-a desprins, probabil, dintr-un context înregistrat în aceeași arie (mai precis în zona Banatului): „plouă mereuaș” este consemnat în DLR cu înțelesul ‘plouă încet, domol’. Evoluția a fost posibilă pornind de la opoziția dintre averse și ploile de lungă durată, la baza căreia se află atât rapiditatea fenomenului meteorologic, cât și intensitatea zgomotului.

Cît''ingán, împreună cu variantele *cîtigán, cît''ingán̯ʲ, cîtigán̯ʲ, căt''ingán, căt''ingán̯ʲ, cut''ingán, cut''ingán̯ʲ, cît''ingănáş̯ʲ,* sunt notate în 32 de puncte care, în partea de nord a Crişanei, formează o arie relativ compactă. Iar *cît''ingán* este un derivat de la *cătin* + *-gan* (MDA s.v.).

Cătinél continuă lat. **cautelinus* sau *cautelenus,* atestat în dicţionare cu sensul ‘încet’ (MDA s.v.). Termenul apare consemnat în 5 localităţi din centrul Transilvaniei.

Cîtilín şi variantele sale (*kítilín, cătelín, cîtilináş, cătilináş*) sunt notate în 16 localități din Maramureş, unde formează o arie compactă. În MDA termenul *cîtilin* este considerat o variantă a lexemului *cătinel.*

Uşór este înregistrat în 11 localități din vestul Munteniei şi din Oltenia, unde se conturează o microarie. Într-un punct din aceeași arie (783) a fost consemnat, de asemenea, diminutivul *uşurel.* Acesta reprezintă un derivat din **iu* (< lat. *levis*) +

-şor (cf. DLR s.v., MDA s.v.). În sursele lexicografice consultate este consemnat sensul ‘fără zgomot, încet, domol, lin’ (vezi DLR s.v.).

În şoáptă este notat în 4 localităţi, relativ apropiate, din Oltenia, și în puncte izolate din Banat, Muntenia şi Moldova.

Binişór este atestat în 4 localităţi izolate, situate în partea de sud a ţării, reprezentând un derivat de la *bine* (< lat. *bene*) cu sufixul diminutival *-işor. Binişór pă şu̯ópte* este notat în pct. 791. În dicţionare, cuvântul este atestat sensul de ‘fără grabă’ şi ‘cu blândeţe’, cf. MDA s.v. *bine.*

2.2.2. Răspunsuri secundare

Moále a fost consemnat în 4 localități (3 din Banat și una din Muntenia) Lexemul este moştenit din latină (< lat. *mollis, -e*, cf. DLR).

(Mai) domól, notat în 3 localități (831, 886, 925), (*domol* în pct. 723) reprezintă un derivat regresiv de la verbul *a domoli* (< sl. *domoliti se*), cf. MDA s.v.

Câteoleácă, înregistrat în Maramureș, pct. 227, nu este consemnat în sursele lexicografice. Denumirea a rezultat prin contopirea elementelor componente ale sintagmei *câte + o+ leacă*, la fel ca şi *câteodată* (vezi MDA s.v.).

Mai liniştít este înregistrat în punctul 778, din Muntenia. ***Liniștít*** a rezultat prin conversiune de la forma de participiu a verbului *a linişti* (< *linişte* < *lin* + *-işte).* Remarcăm faptul că termenul reflectă motivația primară a cuvântului încet, devenită opacă în limba română.

Slab, notat în 2 localități (60, 104), este un cuvânt de origine slavă (< sl. *slabŭ*), vezi DLR s.v.

Potrivít, consemnat în 2 puncte alăturate – 765, 766 – reprezintă un adverb derivat, prin schimbarea categoriei gramaticale, de la forma de participiu al verbului *a potrivi* (< din *potrivă* < sl. *protivo*, vezi MDA s.v.).

Ca răspuns suplimentar, în punctul 20 din Banat, apare perifraza expresivă ***apr̯óape să-i̯ căuț̡ în gúră.*** În acest context, *a căuta* este folosit cu sensul ‘a cerceta cu băgare de seamă ceva’. Remarcăm intenția umoristică aflată la originea exagerării asociate cu acest răspuns: în încercarea de a desluși cuvintele vorbitorului, se impune o examinare minuţioasă a faptului dacă toate sunt la locul lor şi în deplină funcţiune. O persoană care aude cu greu cuvintele interlocutorului din cauză că acesta vorbește prea încet, se poate întreba în sinea ei, “dacă o avea gură de vorbeşte aşa de încet”. Aceeași motivație extralingvistică este scoasă în evidență și de expresia *Ai gură?*, de exemplu, *Apr̯óape să-i̯ căuț̡ în gúră* care sugerează intensitatea abia perceptibilă a vocii din partea colocutorului.

3. Stratigrafia termenilor

În ceea ce privește stratul de origine latină, putem afirma că ***tare*** – este termen cvasigeneral; ***încét*** cu o mare răspândire în toate subdialectele dacoromâne. La aceștia se adaugă și lexemele: ***bine***, ***cătinel***, ***cătilin***, ***ușor*** și ***moale***.

Straturile care s-au format ulterior, mai ales pentru a marca o intensitate joasă a vocii, marchează opoziția dintre subdialectele dacoromânei. Termenul ***mereu***, de origine maghiară este atestat doar în partea de vest a țării, fiind cel de-al doilea răspuns ca frecvență, ceea ce arată importanța pe care cuvântul o are în această zonă. Vitalitatea termenului este confirmată și de numeroasele derivate diminutivale pe care le-a creat.

Nu același lucru îl putem observa în legătură cu stratul de origine slavă sau chiar în legătură cu termenii derivați pe teren românesc din cuvinte împrumutate sau moștenite. Este posibil ca unele dintre aceste denumiri să se explice printr-o evoluție semantică de dată recentă.

4. Celelalte dialecte ale limbii române

În cadrul dialectelor limbii române, doar aromâna a păstrat sensul etimologic ‘astfel de’ a lat. *talis* (vezi DDA s.v. *táre* ʻatare, cutare’, ca pronume adjectival nehotărât). În meglenoromână este notată, pe lângă sensul etimologic ʻastfel, atare, așa’, și accepția ʻtare, foarte, puternic’, cf. Papahagi, Capidan, DDM s.v. *tári.*

În anchetele dialectale realizate de către N. Saramandu la aromâni sunt notate următoarele răspunsuri pentru **(Vorbesc) TARE**: *análtu, cu bo̯áțe (mári / (a)naltă / anălțátă), cu sílă, sânâtós, cu vóltă* etc. (v. ALAR I, h. 77).

Pentru meglenoromână apar consemnați termenii *si̯élnic* și *cătiróu̯*, cf. Cerna 169; ALAR I, h. 77; ALDM I, h. 112.

Pentru **(Vorbesc) ÎNCET** în dialectul aromân (cf. ALAR I, MN) sunt notate răspunsurile: *pe̯-anárya, pe̯-anáya ayálea, p(r)e̯-ayálea, agăńór, aváș, pe̯-aváș, cu bo̯áțea apúsă, cu bo̯ți̯e ńícă, cu bo̯ți̯e apunátă.* Iar pentru meglenoromână este consemnat doar termenul *cătilin* (ALDM I, h. 113).

5. Concluzii

În urma examinării și studierii hărții nr. 91 din ALRR. *Sinteză* volumul I, putem afirma că (**vorbesc**) **TARE** ilustrează vitalitatea în majoritatea localităţilor a elementului latinesc, *talis,* evoluat la ***tare,*** în urma rotacizării și a mutației semantice.

În același timp, harta 92 (**vorbesc**) **ÎNCET** reflectă intensitatea redusă a vocii care poate fi exprimată în diferite moduri, prin intermediul termenilor simpli, al derivatelor, al sintagmelor și al expresiilor.

Prin cuvinte al căror sens este cel de ‘încet, domol, lin, liniştit’, aici încadrându-se termenii precum: *încet, mereu, cătilin, cătinel, domol, liniştit, uşor.*

În ceea ce privește intensitatea, mai ales, cea redusă se poate remarca o anumită gradualitate, marcată și în plan lingvistic, prin diferite procedee:

– prin sufixe diminutivale: *încetişor*, *mereu̯ór*, *mereúț*, *mereşúț*, *mereu̯áș*, *binişor, câtingănaș, cătilinaș, uşurel, încetişor;*

– analitic, prin intermediul adverbului *mai: mai încet, mai mereu, mai uşor, mai liniştit, mai moale;*

– prin sufixare și prin folosirea adverbului *mai: mai binişor; mai mereuaș;*

– prin sintagme: *în şoaptă, la ureche;*

– printr-o perifrază expresivă: *aproape să-i cauți în gură;*

– prin alăturarea sau aglutinarea unor cuvinte care pot fi echivalente semantic: *binişor pă şu̯ópte;* sau *cătę̯oleą̯ácă*.

BIBLIOGRAFIE

ALAR I = *Atlasul lingvistic al dialectului aromân,* de N. Saramandu, ed. M. Nevaci, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2014.

ALDM I = Petar Atanasov, *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân,* vol. I, București, Editura Academiei Române, 2008.

ALRR. *Sinteză = Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză,* sub conducerea lui Nicolae Saramandu, București, Editura Academiei Române, vol. I (2005), vol. II (2012), vol. III (2019).

CDDE = I.-A. Candrea, O. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elemente latine,* Bucureşti, 1914.

Chestionarul NALR = *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*, în FD, V, 1963, p. 157–271.

Compendiu = Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română* (*nord- și sud-dunăreană*), București, 1975.

Coșeriu 1996 = *Lingvistică integrală. Interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramendu,* București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.

Coșeriu 1997 = Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice,* Versiune în limba română de Nicolae Saranmandu, București, Editura Enciclopedică, 1997.

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române,* sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Tomul I. Partea I: *A – B*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913.

DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic,* București, Editura Academiei Române, 2013 [1963].

DDM III = *Dicționarul dialectului meglenoromân,* vol. III, în mss.

DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, Bucureşti, 1965–2010.

DȘL = *Dicționar de științe ale limbii,* București, Editura Nemira, 2001.

ILR I = Academia Română, *Istoria limbii române,* vol. I, coord. Marius Sala, L. Ionescu-Ruxăndoiu, București, 2018.

MDA = *Micul dicţionar academic* (vol. I–IV), Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, vol. I (*A–C*), 2001, vol. al II-lea (*D–H*), 2002, vol. al III-lea (*I–Pr*), 2003, vol. al IV-lea (*Pr–Z*), 2003.

Tratat = *Tratat de dialectologie românească,* Craiova, 1984.

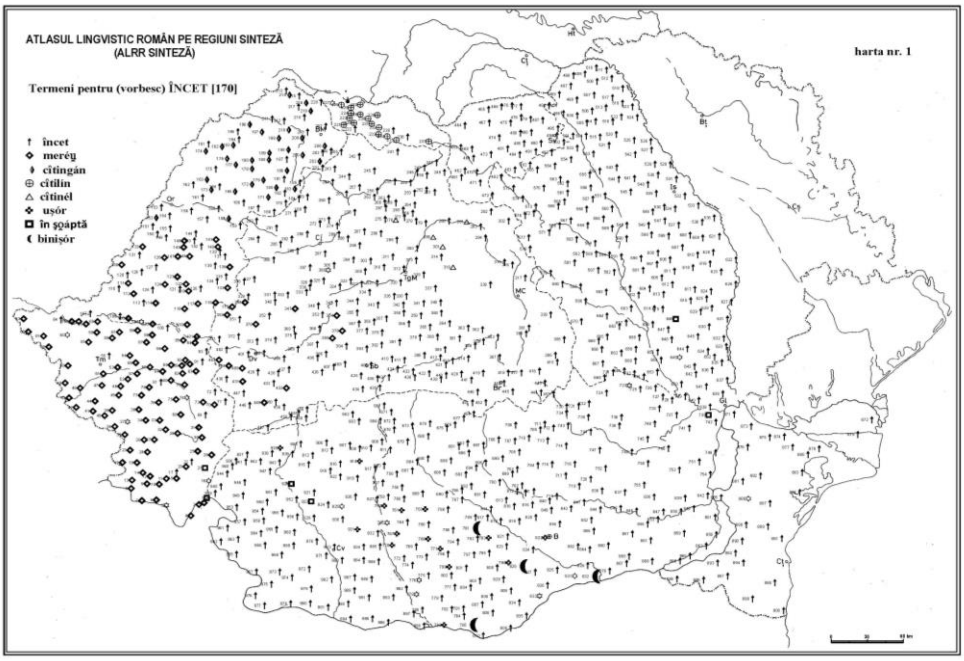
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI SINTEZĂ
(ALRR SINTEZĂ)
harta nr. 1
Termeni pentru (vorbesc) ÎNCET [170]
încet
merĕg
cîtîngán
cîtîlin
cîtînél
uşór
în şoáptă
binişór

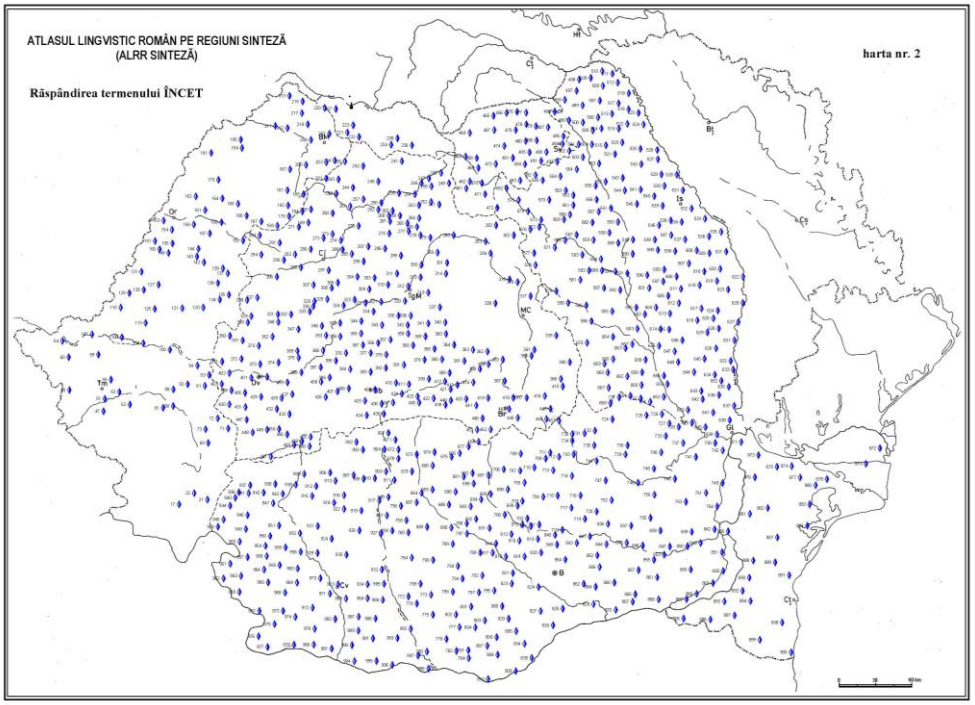
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI SINTEZĂ
(ALRR SINTEZĂ)
harta nr. 2
Răspândirea termenului ÎNCET

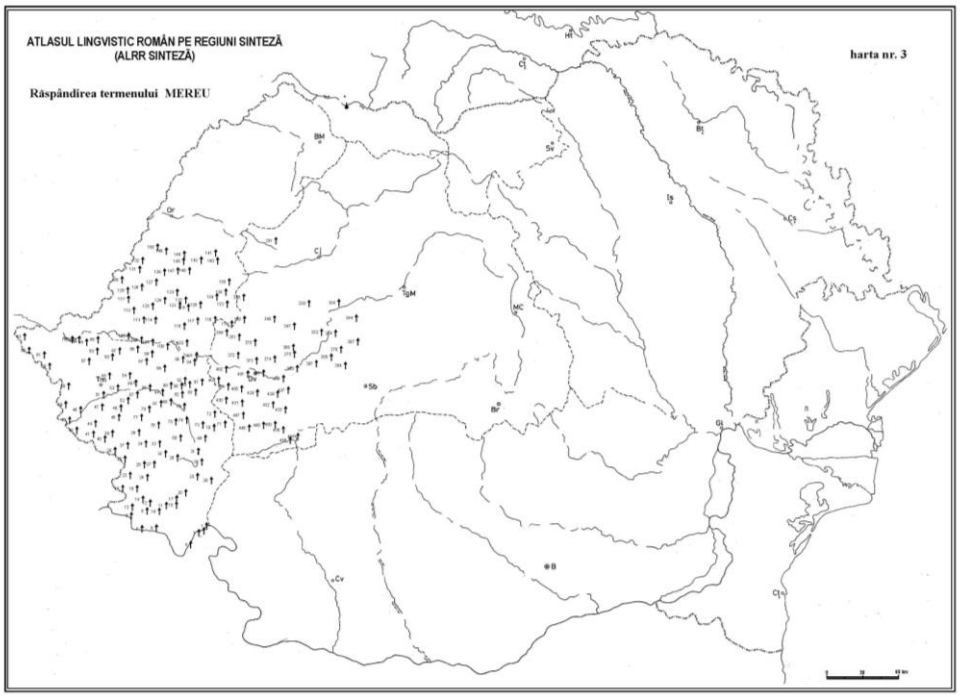

TERMS TO NAME THE INTENSITY IN THE ACT OF SPEAKING IN ROMANIAN (BASED ON ALRR. *Synthesis*)

Abstract

Following the examination and study of map no. 91 of ALRR Synthesis volume I, we may say that (VORBESC) TARE illustrates the vitality in most localities of the Latin element, talis, evolved to tare, following rotatization and semantic mutation.

At the same time, the map 92 (VORBESC) ÎNCET reflects the reduced intensity of the voice that can be expressed in different ways, by means of simple terms, derivatives, phrases and expressions.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
Calea 13 Septembrie, nr. 13

OBSERVAŢII ASUPRA REPERTORIULUI TOPONIMIC DIN ŢARA LĂPUŞULUI*

IOAN-MIRCEA FARCAŞ

Textul de mai jos are ca obiect, aşa cum anunţă şi titlul, prezentarea unor observaţii asupra toponimiei din Ţara Lăpuşului. Drept material de studiu, constituit în exclusivitate din toponimie minoră, a servit volumul cu titlul omonim *Toponimia din Ţara Lăpuşului* de Ştefan Vişovan (= TŢL). Parcurgerea corpusului toponimic, din lucrarea menţionată, atrage atenţia asupra unor particularităţi perceptibile la o primă lectură: apartenenţa acestuia la vocabularul dialectal, în chip firesc, întrucât posesorii de parcele, de pe un teren agricol comun, devin şi creatorii de denumiri relevante ale acestora.

Pentru început am urmărit modalitatea de formare a topolexemelor, dată fiind identitatea lor de formaţiuni lexicale, nume de locuri, relief, ţări etc.

Elementele selectate din corpusul menţionat au fost grupate după procedeele de creare, în genere, specifice domeniului de formare a cuvintelor din limba comună.

Cele mai numeroase au apărut prin compunere fie prin *aglutinare,* fie prin *alăturare*, uneori cele două procedee fiind cumulate, dar şi prin *derivare*.

În cele ce urmează ne-am propus să ilustrăm fiecare dintre procedeele anunţate.

Categoria compuselor prin aglutinare însumează toponime al căror mod de formare poate fi identificat prin analiză. Prezentăm mai jos câteva toponime rezultate în urma aglutinării.

Aruncaş „deal” (p. 17) relevă, la analiză, o potenţială exconstrucţie prepoziţională *a runcaş* „la deal”, în prezent „închisă”, prin absorbţia cuvântului de origine latină, *a* < lat. *ad,* de *runcaş*, diminutiv de la baza derivativă *runc,* de aceeaşi origine latină: *runcus*, după DLR. Conform aceluiaşi dicţionar, cuvântul circulă în aria nordică, altfel spus, prin Bucovina, Maramureş, nordul Transilvaniei (în care se integrează şi Ţara Lăpuşului). Tot după sursa citată, prin *runc* se înţelege „un loc într-o pădure unde copacii au fost tăiaţi sau doborâţi de vânt

* *The work presented in this paper was supported by the research grant from the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation CNCS = UEFISCDI, project no PN-III-P4-ID-PCE-2020-0451.*

(Candrea ŢO, p. 52), întrebuinţat ca păşune sau ca ogor" (DLR s.v.). Referitor la originea compusului *aruncaş*, autorul face următoarea afirmaţie: „S-a ajuns la această formă ca urmare a unei modificări prin proteză şi etimologie populară a lui *runcaş*" (p. 17–18), fără să explice sau să motiveze în vreun fel schimbările menţionate.

La aruncaş (p. 143) reprezintă topolexemul imediat următor, din punctul de vedere al creării, cu structura lărgită prin implicarea aceluiaşi nucleu toponimic, de această dată amplificat prin aglutinarea cu *a* (*aruncaş*), dar precedat de o nouă prepoziţie: ***La a****runcaş*. Noul compus atestă desemantizarea conectivului primitiv *a* < lat. *ad,* reluat, reparatoriu, printr-un substitut (*la*): *Fântâna la aruncaş*. Mai adăugăm faptul că structura minimală a prepoziţiei *a* stă la baza „perturbărilor lexicale", favorizând alipirea acesteia prin „absorbţie" de substantivul precedat. Referitor la evoluţia *aruncaş > la aruncaş*, autorul precizează: *Credem că avem aici o deformare a lui* ***runcaş****, diminutiv de loc* ***runc*** (p. 143).

După modul de lărgire a componentelor, urmează un nou toponim *Fântâna la aruncaş* (p. 87). Structura acestuia relevă valorificarea, în continuare, a entopicului: ***Fântâna*** *la aruncaş*. Înregistrând-o, Ş.V., se limitează la o analiză minimală, strict constativă: „fântână + determinant toponimic. Vezi *aruncaş*". Prezentarea celor trei toponime *Aruncaş, La aruncaş, Fântâna la aruncaş* relevă ritmul crescând de eevoluţie a sistemului toponimic, probă a caracterului uzual, a funcţionalităţii acestui compartiment lexical.

Trecărări (p. 245), formaţiune toponimică similară cu cele discutate *supra,* figurează în corpus însoţită de observaţia pertinentă a autorului: *Aici prepoziţia s-a sudat cu substantivul pe care îl precedă* (*ibid.*). În completare, adăugăm faptul că sudarea a avut loc condiţionat, producerea aferezei soldându-se cu pierderea nazalităţii. Includerea variantei primitive în repertoriul volumului, în fapt o construcţie prepoziţională *Între cărări* (p. 137), cu analiza *nume precedat de prepoziţie,* relevă procedeul de creare a noului toponim, ca şi al altora: *Treizvoare, Trelupoi, Trevaduri, Trevâlcele* (p. 245), fiecare în parte şi toate la un loc, confirmate pentru calitatea de construcţii prepoziţionale: *Între izvoare, Între vaduri, Între vâlcele* (*ibid.*). După fuziunea prepoziţie/substantiv, noile formaţiuni toponimice funcţionează de sine stătătoare: *Trecărari, Trelupoi, Trevaduri* ori intră în componenţa unor toponime mai ample, de doi sau de trei membri: *Valea Trecărării, Valea Trecărărilor, Dosul Văii Trecărării, Şesul Văii Trecărării*. În afară de faptul că acestea constituie repere orientative pentru localnici şi nu numai, astfel de compuse „de natură toponimică" se dovedesc susceptibile de a deveni repere onomastice, altfel spus, baze derivative pentru numele de familie, prin capacitatea lor de a exprima locul de proveniență, originea unei persoane. În DNFR, Iorgu Iordan a inclus n.f. *Trăuşan*, pe care îl consideră acelaşi cu *Troşan*, pentru ambele propunând descendenţa din limba bulgară (*Trošan*). Din acest motiv, pentru acelaşi caz avem o altă propunere: silaba iniţială *tră* ar putea corespunde secvenţei omonime din structurile toponimice de felul ***tră****cărări*, fost ***între*** *cărări*.

Restul celor două silabe *-uşan* ar reproduce, într-un mod corupt, subst. *oaşă*, pl. *oaşe* „loc protejat de defrişare”, împrumut din limba maghiară (cf. *trăoaşe, trăoaşă*). Numele persoanei, originare din *trăoaşe* ar fi, prin urmare, un derivat cu sufix: *trăoş**an***. În sprijinul acestei ipoteze am apelat la *Cartea de telefon a oraşului Bucureşti, jud. Ilfov, 2003–2004, editată de „Pagini aurii” SA*, ca sursă de informaţie onomastică. Într-adevăr, în nomenclatura respectivă, pentru doi abonaţi, figurează n.f. *Trăoşan*: *Trăoşan Corina* şi *Trăoşan Ştefan Matei*.

Aglutinarea poate avea loc în limitele unei sintagme toponimice, favorizată de reducerea drastică a unuia dintre termeni (ca şi în cazul prepoziţiei *între*). De fapt, şi aici este vorba de o construcţie prepoziţională, dar termenul afectat nu este prepoziţia, ci substantivul. *Pădămânesc* corespunde variantei integrale *Pe Dâmbul Mănesc* (p. 188), construcţie prepoziţională în cazul căreia entopicul este precedat de conectiv şi succedat de antroponim. Din entopic „s-a extras” prima silabă (*dâm-*), prin care va fuziona cu antroponimul. Secvenţa iniţială se va reduce la doi termeni (în rostirea locală): *Pă Dămânesc*.

Din aceeaşi familie lexicală, toponimul *Jgheabul Mănesc* (p. 140), analizabil prin entopic + determinant antroponimic va cunoaşte o restrângere, în cazul primului termen, prin apocopă. Silaba iniţială reţinută fuzionează cu determinantul antroponim *Jgheamănesc* sau, prin hipercorectitudine, *Jd'amănesc*.

Într-o organizare mai amplă, *Uliţa la vârdealului* (p. 252), în variantă restrânsă, reproduce primitivul *Uliţa la vârful dealului*. Un regim asemănător întâlnim la toponimele (trimembre) construite pe baza nucleului *în vârful*: ***În vârful*** *buciumului* „deal” = *Vârbuciumului;* ***În vârful colnicului*** „fânaţe” = ***Vârcolnicului****; În vârful dealului* „fânaţe” = ***Vârdealului****; În vârful lăzuţului* „deal” = ***Vârlăzuţului***. În toate cazurile citate, modificarea răspunde unor tendinţe de eficientizare a unor lexeme prea lungi.

Compunerea prin alăturare

Ilustrăm procedeul cu câteva cazuri care ridică probleme din punctul de vedere al determinantului.

Există o categorie de termeni toponimici constând din structuri binare în cazul cărora s-a practicat o anumită restrângere fonetică pentru a asigura o rostire confortabilă, fără impedimente. Pentru exemplificare ne-am oprit asupra unui caz în prezentarea integrală a autorului (p. 282): „*Valea Topilor* «pârâu în care se pune cânepa la topit» Cp. dial. *Topilă* «loc îngrădit în albia unui râu sau într-o apă stătătoare unde se pune la topit cânepa sau alte plante textile; bazin de topire a plantelor textile, săpat în câmp şi legat printr-un canal de o apă curgătoare sau de un lac»” (DM, p. 868). Termenul al doilea din secvenţa toponimică în discuţie a fost supus unei restrângeri pornind de la var. integrală *Valea Topilelor* şi ajungându-se la ~ *Topilor*.

Unui tratament similar este supus şi toponimul *Valea Mândrăii* (p. 274) „pârâu (= vale) + determinant antroponimic”. În percepţia constructului toponimic

nu trebuie să uităm semantismul entopicului, la nivel dialectal „râu, pârâu”, confirmat generos, relativ recent, în DGS III s.v. Cât priveşte determinantul, Ş.V. consideră că „Mândraie poate fi şi un zoonim” (*ibid.*). Faptul că Iorgu Iordan, DNRF, p. 362 a inclus n.f. *Mândroiu*, ca şi OD, p. 458, ne determină să considerăm *Mândroaia* femininul acestuia. Îl regăsim ca determinat antroponimic în sintagma *Valea Mândrăii* pentru care presupunem varianta primară *Valea Mândroaii*. Monoftongarea *oa* > *o* conferă echilibrul necesar pentru rostirea toponimului astfel constituit.

Un element de sprijin pentru mutaţia *Mândroaia* > *Mândraia* l-am identificat în sintagma toponimică *Fântâna din Valea* ***Mândroaiei*** (p. 83). Un altul a fost reperat în corpusul TŢL, p. 185, prin topolexemul *Pârâul Văii Negrăii*, pentru care, de asemenea, presupunem var. primitivă *Pârâul Văii Negroaii*. Şi pentru elementul antroponimic de factură cromatică Iorgu Iordan în DNFR (p. 330) a reţinut n.f. omonim *Negroiu*, ca şi *Negrea*, la fel şi OD, p. 570. Subliniem caracterul arhaic al toponimului, după cum probează şi apoziţia *Văii Negroaii*.

Prin toponimul *Secătura ingurenaşilor* se defineşte un teren complet deshidratat, ca stare generală, incompatibil cu agricultura care s-a uscat prin *secare* şi a devenit inutilizabil. Proprietarii acestuia sunt *ingurenaşii* s.m. pl., etnonim „români proveniţi din comunităţi compacte de unguri” (cf. Iordan, DNFR s.v. *ungurean*). Prin delabializarea vocalei iniţiale, acesta devine *îngurean*, pl. *îngureni*, iar prin acomodareaa ([î] – [i] > [i – i]) *ingureni*. Prin analogie cu diminutivul *unguraş* < *ungur* + suf. *-aş* (cf. Iordan, DNFR) s-a putut crea o formaţiune similară *îngurenaşi* care împreună cu un entopic compune un toponim: *Secătura ingurenaşilor*, deductibilă din *Secătura ungurenaşilor*, p. 228. După informaţia autorului, *ingurenaşii* sunt locuitorii satului *Ungureni,* vecini cu Lăpuşul Românesc, Toponimul următor *ungunoaia* (p. 257) reflectă acelaşi tip de situaţie ridicat de etnonimul în cauză, deosebindu-se însă ca problematică. Semnificând „fânaţe”, cât priveşte originea, în interpretarea autorului, ar proveni dintr-o poreclă, *Ungunoaia*, comparabilă cu *Unguroaia*. Modificarea s-ar fi produs prin disimilare. Menţinând acelaşi domeniu al accidentelor fonetice, mai degrabă am propune asimilare [r] – [n] > [n] – [n], fără să excludem aportul rotacismului, prezent în zonă. În aceste ultime condiţii am considera mutaţia un caz de hipercorectitudine, restabilindu-se, în intenţia vorbitorilor, situaţia primară.

Bidioane în *Pârâul bidioanilor* (p. 177) figurează cu analiza *pârâu* + *nume topic* cf. n.f. *Bedeoan* + informaţia autorului privind frecvenţa n.f., *cotat în Maramureş cu 63 de apariţii*. Acelaşi n. f. a fost înregistrat în OD (p. 85), însoţit de interpretarea etimologică *Bedeoan* < n. f. *Bede* şi sufixul *-oan*. OD valorifică informaţia din DOR, p. 197, s.f. *bede* < *bedă* „pacoste, mizerie”.

Faţă de ipotezele exprimate anterior, de altfel discutabile (ar putea exista o sursă de apă, exclusiv, pentru oropsiţii soartei, grupaţi sub n. f. *Bedeoan?*), formulăm o propunere diferită; întemeiată pe argumente oferite de toponimul analizat. Pentru determinantul *bidioanelor* genitiv, fem. pl., reconstituim

singularul *bidioană*. Structura fonetică a acestuia „trimite” la sinonimul *lighioană*, cel puţin pentru silaba finală. Posibilitatea de suprapunere cvasisinonimică *dihanie* + *lighioană* ar duce la un prim rezultat *dighioană*, perfectat mai apoi, prin asimilare consonantică progresivă, sau prin hipercorectitudine, în *didioană*. Repertoriul toponomastic din Lăpuş a înregistrat *didioanii* (p. 62), după autor, *„«pădure», sens neclar”*. Dacă se clarifică semantismul pentru *bidioane*, atunci *didioane* „pădure” înţeles obscur în viziunea lui Ş.V.) se decriptează, „loc de reşedinţă, al animalelor sălbatice, pădure”. Menţionăm că o variantă din procesul descris, *didigoane* este cunoscută la românii din Ungaria, în prelungirea ariei din Ţara Lăpuşului. Lexemul apare în textele populare înregistrate de la povestitorul Teodor Şimonca, Fl. p. 63. *No, zice când am ajuns la pădure – amu ne scoborâm jos că aici este multe feluri de* ***didigoane*** *şi dacă noi, zice, sântem pă cai, prinde calu dă sub noi, l-asmuceşte şi noi putem să picăm fără iesta… Numa amu, zice, voi îţi aduce caii şi io, zice, v-oi apăra şi pă cai, şi pă voi*. Cât priveşte varianta din sintagma *pârâul bidioanilor*, presupunem că ar avea aceeaşi origine comună, respectiv punctul de pornire *didioane*. Prin disimulare consonantică regresivă [d] – [d] > [b] – [d] sau, în egală măsură, prin atracţia sinonimului *bală* (înv. şi reg.) „monstru, fiară” s-ar fi obţinut *bidioane*, genul gramatical al acestora fiind feminin, aşa cum sunt toate lexemele implicate în crearea unui nou termen: *bală, dihanie, lighioană*.

Derivarea este un procedeu extrem de productiv în limba populară, mai ales în nordul şi vestul Transilvaniei, după care, în ordine, îi urmează nordul Moldovei (Tudose, *Derivarea*, p. 331). Procedeul beneficiază de „concursul” unor mutaţii fonetice. De multe ori, derivate din limba comună îşi schimbă forma prin astfel de schimbări. *Poieniţă*, cunoscutul diminutiv de la *poiană*, devine irecognoscibil după sincopa suferită: *poniţă* (p. 183), *Pârâul poniţei* < *pârâu* + determinat toponimic; *Ponicioară* „fânaţe, pădure” (idem), după Ş.V., s-ar explica prin *poienicioară*, dim. < *poiană* + suf. dim. *-icioară*. Realitatea dialectală din Ţara Lăpuşului ne oferă o altă soluţie, prin existenţa unei trepte intermediare a procesului: *poienică*, cf. *Poienica lui Pricop* (p. 211), dim. de la *poiană* + suf. *-ică*. Pentru rezultatul *ponicioară* presupunem baza *poienică* + suf. *-ioară*, = *poienicioară*, desăvârşit prin sincopă (ca în cazul *poieniţă* > *poniţă*): *ponicioară*. La fel, de la baza *poienică*, cu suf. *-uţă*, descinde derivatul *poienicuţă*, perfectat prin sincopă: *ponicuţă* (p. 214). Pentru acest ultim caz, autorul propune lanţul derivativ *ponicuţă* < *poienicuţă* < *poiană* + suf. *-icuţă*, în cadrul căruia a rămas fără explicaţie var. finală, *ponicuţă*. Pentru desprinderea acesteia din etapa *poienicuţă* se impune să admitem intervenţia sincopei. În acest fel au apărut şi toponimele *Poinicuţă, ~ cu merii, ~ lui Tamaş* (p. 214).

Alteori, derivarea parcurge ambele trepte: primară şi secundară, fără aportul schimbărilor fonetice. Un astfel de caz este *râpoaş* „culme înaltă de peste 700 m, râpă mică” < *râpă* + suf. *-aş*, în analiza autorului (p. 221). Întrucât părţile separate:

râpă + *-aş* nu reproduc structura derivatului *râpoaş*, propunem ca punct de plecare baza *râpău*, var. *râpou*, de la *râpă*, cu formantul *-ău* + aceeaşi particulă derivativă, *-aş* (p. 221). Este evident că se impune luarea în calcul a derivatului primar pentru a explica *râpoaş*, rezultat în urma suprasufixării.

În aceeaşi categorie a formaţiilor suprasufixate se înscrie şi *Râuoiţa* (var. *Râoiţa*) (p. 222). Ca derivat, provine de la baza *râuoaia* (var. *râoaia*) „vâlcea" (cf. *Gura râoii*, p. 115). La rândul său, *râuoaie* se analizează prin *râu* + suf. *-oaie*. Forma de feminin a derivatului s-ar datora şi influenţei semantismului: „vâlcea". Ş.V. consideră că „Răuoia şi Râuoiţa par a intra în relaţie de antonimie toponimică" (p. 223). Tot de la baza derivativă *râu* provine un alt derivat: *râuoani* „parte de sat" prin care se definesc şi locuitorii respectivi: *râuoan* < *râu* + suf. *-an*). Numele astfel creat se regăseşte în toponimele *Drumul ruanilor* (p. 76) şi *Uliţa ruanilor* (p. 255), alcătuite din substantiv şi determinant substantival. Prin analogie cu *ruan* s-ar explica *părâoani*, parte de sat. E numită şi *Pe pârâu* (p. 177). Pentru derivare a fost activat formantul *-an*, ca şi în cazul *ruan(i*), dată fiind similitudinea celor două baze: *râu / pârâu*, cf. *Lazul pârâoanului* (p. 167) „fânaţă" < *laz* + determinant antroponimic, un supranume provenit de la entopicul *pârâu*.

Dublă derivare diminutivală prezintă şi termenul *ruşorel* „deal" (p. 225), analizabil prin *ruşor* (descinzând din *râuşor*, evoluat de la *râu*), în urma unei sincope, evidente în ambele etape: *râuşor* > *ruşor, râuşorel* > *ruşorel*.

După Iorgu Iordan, *Toponimia*, p. 281–283, cazul ar putea dispune de o explicaţie suplimentară, luând în consideraţie etnonimul *rus*. Posibilitatea de diminutivare a acestuia, *rusişor*, ar oferi o şansă de analiză pentru derivatul *ruşor*, de această dată prin haplologie, evident, pentru alt sens cel de etnonim. Soluţia oferită de Iorgu Iordan nu pare credibilă fie şi pentru faptul că un mediu alogen nu putea asigura şanse de diminutivare pentru apelativul unui străin.

Un caz de suprasufixare îl reprezintă şi toponimul *Şerpoiţa* (p. 239) „deal", derivat diminutival provenit de la *Şerpoaia* „fânaţe, parte de sat, păşune" (*ibid.*). Raportul *Şerpoaia / Şerpoiţa* exprimă diferenţierea dimensională a unui teren prin numele reptilei: *Şerpoaia* = o întindere neutră, normală ori redusă, prin adaosul unui adjectiv corespunzător: ***Şerpoaia mică*** sau prin derivare sufixal-diminutivală: *Şerpoiţa* (idem). Prin urmare, în cazul de faţă, topolexemul reprezintă exclusiv un teren agricol variabil dimensional, pierzându-şi calitatea de zoonim.

Suseni din sintagma toponimică *Uliţa Susenilor* (p. 256) constituie determinantul aferent entopicului, descendent dintr-o bază derivativă adverbială: *sus*. Aşezarea unui sat poate dispune, uneori, de forme de relief contrastante, *partea de sus şi partea de jos*, locuitorii distingându-se după apartenenţa lor la una dintre cele două părţi, exprimată prin derivate corespunzătoare: *suseni* < *sus* + suf. *(e)an*; *joseni* < jos + aceeaşi particulă derivativă. Atunci când zona joasă, faţă de cea înaltă este numită *vale*, locuitorii sunt denumiţi *văleni*, prin acelaşi procedeu de derivare. Între timp, denumirile localnicilor, pierzându-şi din expresivitate, sunt augmentate cu noi particule derivative: *susenaşi, vălenaşi*. Cumulul de formanţi conferă forţa comunicativă necesară pentru a atrage atenţia asupra numelor atribuite localnicilor.

Ursoiţă < *Ursoaie* + suf. *-iţă* (p. 257), *Ursoícă* < *Ursoaie* + suf. *-ică* (*ibid.*) denumesc aceeaşi formă de relief „vale”. Denumirile toponimice au fost create prin derivarea secundară a aceleiaşi baze derivative primare: *ursoaie*, la origine, cu valoare moţională: *urs* + suf. *-oaie*. Opţiunea pentru derivatele diminutivale (*ursoiţă, ursoică*) ca denumiri teritoriale, se explică prin dimensiunea formei de relief nici mare, dar nici mică şi prin prezenţa tutelară a animalului respectiv.

Toponimele extrase din TŢL au valoare exponenţială pentru corpusul volumului. Ele pot fi considerate documente, aducătoare de informaţie suplimentară pentru istoria limbii române. În acest sens, unele dintre acestea conservă fapte vechi de limbă în structuri care aşteaptă să fie identificate. În timp, ele şi-au redus frecvenţa, fapt evident în etalarea topolexemelor: *Aruncaş, La aruncaş, Fântâna la Aruncaş*. Acestea nu sunt confirmate în dicţionare din punctul de vedere al nucleului *aruncaş*. Acceptând propunerea „protezei”, avansată de Ş.V. şi procedând la separarea acesteia, identificăm o construcţie prepoziţională uzuală în lista de început a culturii române (cf. *a casă*) sau la nivel dialectal *amoi* loc. adv. < *a moi* 1. [despre rufe] „la muiat” (TDO / pct. 903, 940, 949, Gl. Munt. / pct. 858: *Rufele se puneau de seara* ***amoi*** (TDO, p. 165, pct. 940, Izverna, sat Siliştea, fostul raion Turnu-Severin. 2. [despre cânepă, in „la topit”: *Jumuleam in, băgam* ***amoi*** *la Dunăre* (Gl. Dobr., pct. 893, Alimanu, sat Dunăreni, Constanţa). Sudarea acesteia la numele precedat a impus refacerea construcţiei printr-un element mai puţin vulnerabil, aşa cum reflectă *La aruncaş, Fântâna la aruncaş* sau *(Rufele le băgam)* ***la amoi*** (TDO, p. 209, Crăguieşti, fostul raion Turnu-Severin).

*

Volumul TŢL dovedeşte că procedeul „aruncaş” nu este unic; o altă prepoziţie (*între*) este implicată în crearea de toponime noi: *trecărări, trezvoare, trelupoi, trevaduri, trevâlcele*. „Desfăşurarea toponomastică” oferită de corpusul TŢL constituie „ghidul de interpretare corectă a formării acestora”. În plus, valorificarea toponimelor în onomastică devine proba creativităţii lexicale populare. Dacă unităţile toponimiei locale au şanse reduse de a depăşi frontierele dialectale, numele de familie difuzate de la un capăt la altul al spaţiului de limbă română fac cunoscute realităţile lexicale locale (cf. *oaşă* „spaţiu protejat, ocrotit de defrişare”, cu sinonimul *trăoaşă*, baza derivativă a n.f. *Trăoşan*). Carenţa informaţională, în acest caz, poate altera interpretarea, transferând originea n.f. dincolo de hotarele ţării, chiar în partea opusă (cf. bg. *Trošan*). Dat fiind faptul că repertoriul toponimic a fost elaborat într-un mediu dialectal este şi firesc ca „producţiile” acestuia să fie marcate în acest sens. Aici mai adăugăm şi faptul că schimbările fonetice inerente au contribuit la realizarea „aspectului” particular al topolexemelor discutate. Vorbitorii au recurs la toate posibilităţile, cumulându-le pentru a obţine rezultatul dorit. În acest sens, creativitatea lexicală devine emblema volumului discutat.

BIBLIOGRAFIE

Candrea, ŢO – I. -A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, Bucureşti, 1907.
DGS III – *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*. Volumul III, Literele *P–Z*, Bucureşti, 2011, coord. Maria Marin.
DLR – Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965 ș.u.
DM – *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, Editura Academiei, 1958.
DOR – N.A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963.
Gl. Dobr. – *Glosar Dobrogea*, de Paul Lăzărescu și Nicolae Saramandu, în *Texte dialectale și glosar. Dobrogea*, de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu, [București], Editura Academiei, 1987.
Iordan, DNFR – Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.
Iordan, *Toponimia* – Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, Editura Academiei, 1963.
OD – *Onomasticon Dobrogean, Nume de familie* de Mile Tomici și Persida Andronache, Editura Stephanus, 2005.
Şimonca, Th. – *Poveştile lui Teodor Şimonca în Alexandru Hoţopan, Florian*, 1981.
TDO – *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Cornelia Cohuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967.
TŢL – Ştefan Vişovan, *Toponimia Ţării Lăpuşului*, Baia Mare, Editura Universităţii de Nord, 2008.
Tudose, *Derivarea* – Claudia Tudose, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, Bucureşti, 1978.

OBSERVATIONS ON THE TOPONYMIC REPERTORY FROM THE LAND OF THE LAPUS

Abstract

The goal of our present paper is to share some observations on the toponymy of Lapusului County. The study focuses exclusively on minor toponymy, as discussed in the volume with the same name *Toponimia din Tara Lapusului de Stefan Visovan*, or TTL. Upon analysing the toponymic analysis of that book, we have been drawn to some perceptible peculiarities at its surface. The place names frequently belong to the dialect vocabulary, which is only natural since the owners of the plots on a shared agricultural land subsequently become the creators of the local place names. We have examined the formation of the topolexems as grouped according to their creation procedures. What has been found was that more toponyms appeared through agglutinative composition or joining, but also through derivation.

Facultatea de Litere, Baia Mare
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

TERMENI PENTRU *MESTEC* ÎN DACOROMÂNĂ, PE BAZA ALRR. *Sinteză*

ANDREEA-ALEXANDRA LOIZO

1. ORIGINEA ȘI RĂSPÂNDIREA TERMENILOR

1.1. Termeni care formează arii lingvistice extinse

Harta 96 din ALRR. *Sinteză* I înregistrează răspunsul la chestiunea 188 din *Chestionarul* NALR: „**mestec** (mâncare în gură) *(ind. prez. 1)* (IMIT)”. Dintre răspunsurile cartografiate, nouă formează arii lingvistice extinse.

Termenul ***méstec*** (*a mesteca*, moștenit din lat. *masticare*[1]) este cel mai răspândit, fiind consemnat în 776 de puncte în total, pe întregul teritoriu al dacoromânei: 78 de puncte în Banat, 119 puncte în Crișana, 20 de puncte în Maramureș, 151 de puncte în Transilvania, 201 puncte în Moldova–Bucovina, 168 de puncte în Muntenia–Dobrogea, 39 de puncte în Oltenia). Dacă luăm în considerare și răspunsurile secundare (68 de puncte), termenul e înregistrat în 844 de puncte în total, evidențiind faptul că *a mesteca* este principalul verb folosit pentru această noțiune. Pe lângă ***méstec*** au fost înregistrate variante fonetice *(méștec, mẽnçstec!!)*, o variantă cu modificarea accentului *(**mestéc**)*, variante cu ***a*** protetic *(**ami̯éstic, amésteс**, **amɨ̯éstɨ̯s** [2 sg.], **o omi̯éstic, åmi̯éstɨ̯c**)* și sintagme *(**méstec mîŋcárɛa, mɛ́stec mîŋcárɛa îŋ gúră**)*. În privința formelor cu ***a*** protetic, trebuie precizat că acestea au fost consemnate în 20 de puncte din sudul și nordul Crișanei (8 puncte), din nordul și vestul Transilvaniei (6 puncte), din nord-vestul Bucovinei (4 puncte), din Maramureș (un punct) și din Dobrogea (un punct), la care se adaugă 3 puncte din Banat, unde ***améstec*** a constituit răspuns secundar.

Termenul ***rod*** (*a roade*, moștenit din lat. *rodere*), alături de variantele fonetice iotacizate (***roz***, ***ros***), reprezintă al doilea cel mai răspândit răspuns, fiind înregistrat în 55 din puncte, preponderent în Transilvania (42 de puncte), prezent și în vestul Munteniei (7 puncte) și în Oltenia (6 puncte). Termenul a mai fost înregistrat ca răspuns secundar în Transilvaniei (5 puncte) și în vestul Munteniei (3 puncte).

[1] Dacă nu se precizează altfel, pentru etimologie a fost consultat DA/DLR.

FD, XLII, București, 2023, p. 23–31

Termenul ***clefetésc*** a fost consemnat ca răspuns principal în 41 de puncte (22 de puncte din sud-vestul Munteniei și 19 puncte din sudul Olteniei) și în încă 14 puncte ca răspuns secundar (8 puncte din Oltenia, 3 puncte din Muntenia–Dobrogea și două puncte din Moldova–Bucovina). Având în vedere faptul că verbele *a clefeti* și *a clefăi* (formații onomatopeice) sunt înrudite (DA), iar MDA menționează o serie lungă de variante pentru *a clefăi (a clemfăí, a clăfăí, a cefăí, a cieflăí, a ciflăí)*, pe lângă faptul că o parte din aceste variante sunt comune cu cele date la verbul *a ciofăi* (formație onomatopeică) – *a cefăi, a ciofoí, a cioflăí* (MDA), *a ciofoí, a ciofăní, a cioflăí, ciofotí* (DA), am considerat oportună gruparea lui ***clefetésc*** împreună cu variantele fonetice ***(clonfotésc, ĉélfăn, cólfăi̯*** [2]***)*** și cu variantele morfologice ***(cléfet, cléfăt, cléfăn)***. Alternanța dintre conjugarea cu și fără sufix este confirmată și de răspunsurile ***clefătéșt‿i̯*** [2 sg.], ***cléfet‿i̯*** [2 sg.]. Au fost înregistrare, de asemenea, sintagme ***(cléfet mîŋcárʒa, cléfete din gúră*** – [3 sg.], ***cl‿ʒéfăn dîn gúră, ĉélfă‿i̯ mîŋcárʒa în gúră)***.

Termenul ***rúmeg*** *(a rumega*, moștenit din lat. *rumigare)*, împreună cu varianta fonetică ***rúgum*** și de sintagma ***rúmeg mîŋcárʒa***, este următorul în ordinea descrescătoare a numărului de puncte în care a fost consemnat, totalizând 29 de puncte ca răspuns principal (15 puncte în vestul Munteniei, 7 puncte în vestul Olteniei, 4 puncte în sudul Banatului, două puncte în Transilvania și un punct în Moldova) și 11 puncte ca răspuns secundar, confirmând aceleași arii (7 puncte în vestul Munteniei, două puncte în sudul Banatului, două puncte în Transilvania și un punct în Oltenia).

Termenul ***toc*** (*a toca*, moștenit din lat. **toccare*), alături de sintagmele ***toc mîncárʒa, toc mîncárʒa în gúră, o toc în gúră, o t‿uácă-n gúră*** [3 sg.], a fost consemnat în special în jumătatea de est a Olteniei (17 puncte) și în vestul Munteniei (două puncte), arie confirmată și prin răspunsurile secundare (4 în estul Olteniei și 3 în vestul Munteniei).

Termenul ***dumíc*** (probabil din lat. **demicare* < lat. *mica* ‘fărâmitură’), alături de varianta fonetică ***đimíc*** și de sintagma ***duńíc mîncár‿ă_gúrî***, a fost cartografiat în 11 puncte ca răspuns principal (7 puncte în sudul și în centrul Transilvaniei, două puncte în Muntenia, un punct în Moldova și un punct în Oltenia). Singurul răspuns secundar confirmă aria mai bine conturată din Transilvania.

Deși în harta 96 din ALRR. *Sinteză* I termenul ***zdrumíc*** a fost interpretat alături de ***dumíc***, în analiza de față am preferat o interpretare separată a termenilor datorită etimologiei diferite (*a zdrumica* provine dintr-o contaminare între *a zdrobi* și *a dumica*). Distribuția răspunsurilor plasează aria lui ***zdrumíc*** în apropierea celei formate de ***dumíc*** (6 puncte în sudul Transilvaniei, două puncte în sudul Banatului

[2] Termenul ***cólfă‿i̯*** a fost reinterpretat în prezenta analiză ca făcând parte din familia semantinco-lexicală a lui ***clefetésc***, față de harta 96 din ALRR. *Sinteză* I, care îl alătura lui ***molfă‿i̯ésc***.

și două puncte în vestul Olteniei). Răspunsuri secundare au fost consemnate în sudul Transilvaniei (un punct), în vestul Banatului (două puncte) și în nordul Munteniei (un punct).

O situație aparte este aceea a termenului ***melśĕ́sc***, împreună cu care am grupat termenii cu asemănări fonetice importante ***mi̯elśésc, mľĕśĕ́sc*** și ***miśĕ́sc***, formând o arie compactă în centrul și vestul Banatului. În aceeași arie sunt consemnate de asemenea 7 răspunsuri secundare cu asemănări fonetice importante (***mleśĕ́sc, mľeśĕ́sc, melśĕ́sc, o mislę̯ḑće*** [3 sg.]). Lexemul de la care provin aceste forme nu este consemnat în dicționarele consultate, nefiind posibilă identificarea unui verb care să se potrivească cerințelor fonetice și semantice în același timp. Cel mai apropiat verb identificat este *a melestui* (< magh. *állaszt*) cu sensul de ‘a amesteca cu melesteul’ și de ‘a fărâmița ceva’, care însă este specific Transilvaniei (MDA, DLR). Mai plauzibil pare un împrumut sau o influență slavă, eventual din sârbă (cf. *mljackati* ‘a molfăi’, *mljačanje* ‘molfăit’ – Tomici 2005) din rusă (cf. *meljčitj* ‘a fărămița’ – Bolocan & Nicolescu 1959) sau din bulgară (cf. *melja* ‘a măcina’ – Georgiev 2012).

Termenul ***frămḯnt*** (*a frământa*, moștenit din lat. **fragmentare*) a fost înregistrat în 9 puncte (4 puncte din Moldova–Bucovina, 3 puncte din sudul Banatului, două puncte din Bucovina, două puncte din Moldova și două puncte din Transilvania). Aria din Banat este confirmată și de 14 răspunsuri secundare.

1.2. Termeni care formează arii lingvistice restrânse

Termenul ***pléscă̯i*** (*a plescăi,* formație onomatopeică), consemnat și sub forma ***pléscăn*** (confirmată de răspunsurile ***pléscănḭ*** [2 sg.], ***pléscăne*** [3 sg.]), a fost cartografiat în 7 puncte care formează o arie destul de compactă în zona de centrală și de nord a Munteniei. Față de harta 96 din ALRR. *Sinteză* I, a considerat forma ***pléscă̯i*** ca fiind mai reprezentativă pentru acest grup de răspunsuri, pe de o parte deoarece este cartografiat în mai multe puncte, iar pe de altă parte pentru că verbul *a plescăni* este consemnat ca fiind rar sau regional (MDA, DLR). Totodată am exclus din grupul acesta răspunsul ***mľę̯scă̯i*** (*a mlescăi*, vezi subcapitolul 1.3.), care nu formează arie și este notat î,.n categoria „Alți termeni” (vezi mai jos) în prezenta analiză.

Termenul ***molfă̯ĭésc*** (*a molfăi*, formație onomatopeică), alături de variantele fonetice ***(moflă̯ĭésc)*** și morfologie ***(mólfă̯i)***, a fost înregistrat în 9 puncte ca răspuns principal (3 puncte din Transilvania centrală, două puncte din sud-estul Moldovei, un punct din Oltenia și un punct din Banat) și în alte 5 puncte ca răspuns secundar (4 puncte din Moldova și un punct din Oltenia). În comparație cu harta 96 din ALRR. *Sinteză* I, am exclus din acest grup răspunsurile ***cólfă̯i***, pe care l-am alăturat grupului ***clefetésc*** (vezi supra 1.1.), și ***mórfec***, pe care l-am grupat la „Alți termeni” (vezi subcapitolul 1.3.). O altă reinterpretare față de harta 96 din ALRR. *Sinteză* I

este aceea că din grupul de mai sus am separat răspunsul ***morfolésc*** (*a morfoli*, formație onomatopeică), alături de care am grupat și varianta morfologică ***mórfă̯i*** (vezi subcapitolul 1.3.).

1.3. Termeni care nu formează arii lingvistice

Pe lângă termenii discutați mai sus, în lista de referință sunt înregistrate o serie de cuvinte care desemnează conceptul analizat, dar nu formează arii lingvistice:

– ***mozolésc*** (*a mozoli* <magh. *majszol*), cartografiat în Transilvania, în patru puncte ca răspuns principal și într-un punct ca răspuns secundar;

– ***morfolésc*** (*a morfoli*, formație onomatopeică, posibil din *molfăi*), împreună cu varianta fără sufix ***mórfă̯i***, notat într-un punct din Muntenia și două puncte din Oltenia;

– ***fóɲfă̯i*** (*a fonfăi*, derivat din *fonf*, formație onomatopeică), împreună cu ***o fʉ́ɲfăn***, consemnat în două puncte din Muntenia;

– ***místu̯i*** (*a mistui* <magh. *emészt*), consemnat ca răspuns principal într-un punct din Muntenia și un punct din Oltenia, precum și în alte trei puncte din Muntenia ca răspuns secundar;

– ***rónță̯i*** (*a ronțăi* < *ronț* , formație onomatopeică), consemnat în două puncte din Muntenia;

– ***zdrobésc*** (*a zdrobi*, < sl. *sŭdrobiti*), consemnat într-un punct din Banat și un punct din Transilvania;

– ***o fărấmi̯*** [2 sg.] (*a fărâma*, derivat din *fărâmă* < posibil din lat. **farrimen*), cartografiat într-un singur punct din Oltenia;

– ***mắcn*** (*a măcina*, moștenit din lat. *machinari*), înregistrat într-un punct din Transilvania;

– sintagma ***mărunțéște mîɲcárea-ɲ gúră*** [3 sg.] (*a mărunți* <*mărunt*, moștenit din lat. *minutus*), înregistrată într-un punct din Oltenia;

– ***mlĭéscă̯i*** (*a mlescăi*, formație onomatopeică), notat într-un singur punct din Banat;

– ***mńașcaĭéșc*** (neînregistrat în dicționar), înregistrat în Moldova;

– ***mólfecă*** [3 sg.] (neînregistrat în dicționar, posibilă contaminare între *a molfăi* și *a forfeca*), înregistrat într-un punct din Muntenia;

– ***mórfec*** (neînregistrat în dicționar, posibilă contaminare între *a morfoli* și *a forfeca*), înregistrat într-un punct din Muntenia;

– ***morsóc*** (*a murseca*, moștenit din lat. *morsicare*), notat într-un punct din Crișana.

1.4. Termeni înregistrați doar ca răspunsuri secundare

– ***clompăi̯éșt̕ĕ*** (*a clompăi*, formație onomatopeică), înregistrat într-un punct din Bucovina;

– sintagma ***o frec cu dínți*** (*a freca*, moștenit din lat. *fricare*), cartografiată într-un punct din Muntenia;

– ***o fu̯árfec*** (*a forfeca*, moștenit din lat. *forficare*), notat într-un punct din Oltenia;

– ***o mănĭ́ș*** [2 sg.] și ***mĭ́ș*** [2 sg.] (*a mânca*, moștenit din lat. *manducare*), notat într-un punct din Banat;

– ***plămădésc*** (*a plămădi*, etimologie necunoscută, cf. v.sl. **po-mladiti*), consemnat într-un punct din Oltenia;

– sintagma ***o tăvăl în gúră*** (*a tăvăli*, cf. v.sl. *povaliti* ‘a rostogoli; a învelì’), consemnată într-un punct din Oltenia;

– ***mĭ́cău̯i*** (neînregistrat în dicționar, posibil legat de *mâtcă* ‘bătător pentru unt’, etimologie necunoscută), consemnat într-un punct din Banat;

– ***mlétu̯i*** (neînregistrat în dicționar), înregistrat într-un punct din Banat.

2. MOTIVAȚII

2.1. Procesul mecanic

În această categorie intră majoritatea termenilor și sintagmelor discutate, clasificați în continuare în funcție de tipul anume de proces avut în vedere:

– Zdrobire/Mărunțire: ***méstec, méstec mîŋcárța, mę́stec mîŋcárța îŋ gúră, rúmeg mîŋcárța, toc, toc mîncárța, toc mîncárța în gúră, o toc în gúră, o tu̯ácă-n gúră*** [3 sg.], ***dumĭ́c, duńĭ́c mîncárĭ̯ă_gúrî, zdrumĭ́c, zdrobésc, o fărĭ́mi̯*** [2 sg.], ***mắcin, mărunțéște mîŋcárța-ŋ gúră*** [3 sg.]***, morsóc, o frec cu dínți, o fu̯árfec***

– Frământare/Amestecare: ***frămĭ́nt, mozolésc, plămădésc, o tăvăl în gúră, mĭ́cău̯i.***

2.2. Sonoritatea

În această categorie intră toți termenii și sintagmele care denotă realizarea gestului de a mesteca însoțit de un zgomot specific: ***clefetésc, cléfet mîŋcárța, cléfete din gúră*** [3 sg.], ***clțáfăn dîn gúră, ĉélfău̯i mîŋcárța în gúră, pléscău̯i, fóŋfău̯i, mĭ́ęscău̯i, clompău̯ięșt'ě.*** Interesantă este utilizarea determinantului ***din gúră*** pentru întărirea efectului sonor.

2.3. Dificultatea

Categoria cuprinde acei termeni și sintagme care subliniază o dificultate crescută în procesul de mestecare (din cauza lipsei dinților sau a durității alimentului), asociată adesea și cu o creștere a duratei procesului: ***rod, molfău̯ésc, morfolésc, rónțău̯i.***

2.4. Rezultatul

Această categorie cuprinde acele verbe care se concentrează, nu asupra procesului de mestecare, ci asupra rezultatului final al acestuia: ***mástuj, mănúnc*** [2 sg.] și ***mắs*** [2 sg.].

3. ANALIZĂ SEMANTICĂ

Majoritatea termenilor discutați în subcapitolele anterioare (cu excepția lui ***fóŋfăj*** și lui ***clompăjéșt ě,*** care, conform dicționarelor consultate, nu au sensuri specifice asociate cu „mestecarea") pot forma un câm lexico-semantic cu semul comun [+procesarea hranei]. Tabelul următor stabilește o serie se seme diferențiatoare relevante pentru conceptul de „a mesteca", pe baza termenilor analizați în subcapitolelor anterioare și a definițiilor aferente din DEX, MDA și DA/DLR:

Tabelul 1

Seme diferențiatoare pentru câmpul lexico-semantic al lui „mestec"

	[mărunțire]	[amestecare]	[zgomot]	[dificultate]	[durată]	[rezultat]	[cantitate]	[specific animalelor]
méstec								
rúmeg								+
toc								
dumésc								
zdrumésc								
zdrobésc								
o fărấmj [2 sg.]								
mắcăn								
mărunțéște (mîŋcárja-ŋ gúră) [3 sg.]								
morsóc								
o frec (cu dínții)								
o fjárfec								
frămấnt								
mozolésc								
plămădésc								
o tăvấl în gúră								
mắncăj								
clefetésc								
pléscăj								
fóŋfăj								
mlécăj								

	[mărunțire]	[amestecare]	[zgomot]	[dificultate]	[durată]	[rezultat]	[cantitate]	[specific animalelor]
clompăiéșt̆ĕ								
rod								
molfăiésc								
morfolésc								
rónțăi								
místui								
mĭș [2 sg.]								

4. CONCLUZII

La nivelul graiurilor dacoromâne, remarcăm o varietate de termeni care denumesc conceptul de a mesteca, majoritatea moșteniți din latină. În plus, am identificat numeroși termenii care denotă asocierea gestului de a mesteca cu emiterea unui zgomot și care constituie formații onomatopeice.

Descrierea din subcapitolele anterioare pune în evidență utilizarea aproape generală a lui ***méstec*** pe teritoriul dacoromânei, termenul însumând cele mai multe puncte în care a fost înregistrat în fiecare regiune a dacoromânei în parte. În același timp, datele discutate indică o mare bogăție de termeni pentru denumirea conceptului de „a mesteca”. Considerăm că varietatea de termeni observată se poate datora parțial și unei interpretări eronate a gestului imitativ pe care anchetatorul l-a făcut la momentul anchetei pentru a obține răspunsul. În această situație se află probabil o serie de termeni și sintagme cu expresivitate crescută ca ***toc mîncárea în gúră, zdrumíc, frămînt, místui, o tăvăl în gúră, mărunțéște mîncárea-n gúră*** [3 sg.], ***fóțfăi, clompăiéșt̆ĕ*** [3 sg.]***, plésc̆ăi.***

În raport cu bogăția lexicală consemnată, situația pe regiuni este următoarea, Maramureșul prezentând cea mai mare uniformitate, iar Muntenia–Dobrogea și Oltenia înregistrând cea mai mare diversitate de termeni utilizați pentru conceptul „mestec”:

a. Maramureș (un termen): i. ***méstec*** (20 de puncte);
b. Crișana (doi termeni): i. ***méstec*** (119 puncte), ***morsóc*** (un punct);
c. Moldova–Bucovina (5 termeni): i. ***méstec*** (201 puncte), ii. ***frămînt*** (4 puncte), iii. ***molfăiésc*** (două puncte), iv. ***dumíc*** (un punct), v. ***rúmeg*** (un punct);
d. Banat (8 termeni): i. ***méstec*** (78 de puncte), ii. ***melșéșc*** (10 puncte), iii. ***rúmeg*** (4 puncte), iv. ***frămînt*** (3 puncte), v. ***zdrumíc*** (două puncte), vi. ***mĭșcăi*** (un punct), vii. ***molfăiésc*** (un punct), viii. ***zdrobésc*** (un punct);
e. Transilvania (10 termeni): i. ***méstec*** (151 puncte), ii. ***rod*** (42 de puncte), iii. ***dumíc*** (7 puncte), iv. ***zdrumíc*** (6 puncte), v. ***mozolésc*** (4 puncte), vi. ***molfăiésc*** (3 puncte), vii. ***frămînt*** (două puncte), viii. ***rúmeg*** (două puncte), ix. ***mácĭn*** (un punct), x. ***zdrobésc*** (un punct);
f. Muntenia–Dobrogea (12 termeni): i. ***méstec*** (168 de puncte), ii. ***clefetésc*** (21 de puncte), iii. ***rúmeg*** (15 puncte), iv. ***plésc̆ăi*** (7 puncte), v. ***rod*** (7 puncte), vi.

frămî́nt (4 puncte), vii. ***dumí́c*** (două puncte), viii. ***fóŋ̯fă̯i̯*** (două puncte), ix. ***rónță̯i̯*** (două puncte), x. ***toc*** (două puncte), xi. ***mi̯stu̯i̯*** (un punct), xii. ***morfolésc*** (un punct);

Oltenia (12 termeni): i. ***méstec*** (39 de puncte), ii. ***clefetésc*** (19 puncte), iii. ***toc*** (17 puncte), iv. ***rúmeg*** (7 puncte), v. ***rod*** (6 puncte), vi. ***morfolésc*** (două puncte), vii. ***zdrumí́c*** (două puncte), viii. ***dumí́c*** (un punct), ix. ***mărunțéște mîŋcárca-ŋ gúră*** [3 sg.] (un punct), x. ***mi̯stu̯i̯*** (un punct), xi. ***molfă̯i̯ésc*** (un punct), xii. ***o fărî́mi̯*** [2 sg.] (un punct).

BIBLIOGRAFIE

ALRR. *Sinteză – Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* (coordonator: Nicolae Saramandu), vol. I, 2007 (colectiv de autori: Verginica Barbu Mititelu, Irina Floarea, Mihaela Mariana Morcov, Carmen-Ioana Radu, Marilena Tiugan, Dana-Mihaela Zamfir), vol. II, 2012 (colectiv de autori: Verginica Barbu Mititelu, Mihaela Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana Mihaela Zamfir); vol. III (2018) (colectiv de autori: Mihaela Morcov, Manuela Nevaci, Daniela Răuțu, Irina Floarea, Carmen-Ioana Radu, Ionuț Geană, Mara Iuliana Manta), Bucureşti, Editura Academiei Române.

Bolocan & Nicolescu 1959 – Gheorge Bolocan, Tatiana Nicolescu, *Dicționar rus-român*, vol. I, sub conducerea redacțională a acad. Emil Petrovici, Espla, București, 1959.

Chestionarul NALR – *Chestionarul* ***Noului Atlas lingvistic român***, în FD, V, 1963, p. 157–271.

DA – Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea/Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1913–1948.

DLR – Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur, acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 1965–2010.

MDA – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”; *Micul dicționar academic*, vol. I, literele *A–C*, 2001; vol. II, literele *D–H*, 2002; vol. III, literele *I–Pr*, 2003; vol. IV, literele *Pr–Z*, 2003, București, Editura Univers Enciclopedic.

Tomici 2005 – Mile Tomici, *Dicționar român-sârb*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

Georgiev 2012 – Владимир Ив. Георгиев (red.), *Български етимологичен речник*, Том III, Академично Издателство „Проф. Марин Дринов” Sophia, 2012.

TERMS FOR *MESTEC* (‘CHEW’) IN DACOROMANIAN, BASED ON ALRR. *Synthesis*

Abstract

The present paper describes and discusses map 96 of the Romanian Regional Linguistic Atlas. Synthesis I, regarding the use of the term ‘chew’ (*mestec*) in Dacoromanian subdialects. The first chapter classifies the terms registered as answers and discusses the etymology and the

geographical distribution of the 33 categories of words and phrases. Chapter 2 investigates some semantic motivation patterns observed, while the third chapter proposes a semantic analysis of the terms used in Dacoromanian for *mestec*. The paper concludes that the term *mestec* is used in all Dacoromanian subdialects, but other terms are also frequent, especially in the regions of Muntenia–Dobrogea and Oltenia.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
Calea 13 Septembrie, nr. 13

FORME ALE VERBULUI ‘A MIROSI’ (IND. PREZ. 1 SG.) LA NIVEL DIALECTAL

MARA IULIANA MANTA

Analiza pe care o propunem valorifică datele din harta 82 *MIROS* ‘je sens’ din **ALRR**. ***Sinteză*** I. Aspectele urmărite sunt repartiția dialectală, palatalizarea lui *m,* proteza vocalică și accentul, prin compararea cu datele excerptate din **ALRM** I și II sau din **ALRR**. ***Sinteză*** III.

I. INVENTARUL ȘI ANALIZA FORMELOR VERBALE

Forma oxitonă, *mirós* (‘a mirosi’ < sl. *mirosati*), ca în limba literară, este răspândită în toate zonele dialectului dacoromân, formând o arie compactă, deși această accentuare este specifică graiurilor sudice. Face excepție de la arie Maramureșul, unde este înregistrat doar un răspuns (punctul cartografic 226). Cele trei variante fonetice ale acestei forme vizează aspecte consonantice și vocalice:

a. forma *mńĕrós* (punctele cartografice 113, 117 din Crișana, la granița cu subdialectul bănățean, respectiv cu graiurile din Transilvania) caracterizată prin palatalizarea lui *m* în stadiul *mń*;
b. forma *nirós* (punctul 610 din Moldova) caracterizată prin trecerea lui *m* la *n,* prin stadiile *m– mń–ń* → *n* (palatalizare și depalatarizare), confirmate de alte forme verbale înregistrate în Bucovina și Moldova (***amńi***ṇ*ós*, **ńí**nos, *a**n**inós*);
c. forma *miru̯ás* (punctul 465 din Bucovina) caracterizată prin diftongarea lui *o* accentuat.

Varianta morfologică *mirosắsc*, identificată în punctele 332 din Transilvania și 470 din Bucovina (ca răspuns secundar), confirmă concurenţa formelor verbale cu/fără sufix, susținută și de forma *minosắsc* (în două puncte din Crișana, la granița cu Maramureș, și patru puncte din Maramureș); în Maramureș, numeroase verbe de conjugarea a IV-a se conjugă cu sufixul *-esc*. Preponderenţa verbelor conjugate cu sufix caracterizează graiurile transcarpatice (*Tratat* 1984: 335).

FD, XLII, Bucureşti, 2023, p. 33–37

Varianta morfologică *mirᷟosl̂ăz/ḍ* înregistrată în punctul 71 din Banat relevă o particularitate a verbului din această zonă: schimbarea de conjugare, trecerea de la conjugarea a IV-a la conjugarea I (‘a mirosa’) (cf. idem: 160).

Forma verbală *míros*, cu accentul pe prima silabă, formează arie lingvistică în Banat (douăzeci și două de puncte) și în Moldova (treizeci și unu de puncte), dar este înregistrată și în nouă puncte din Transilvania, formând o microarie în jurul Brașovului. Comparând datele noastre cu cele din harta 116 ALRM I, constatăm o răspândire a formelor cu accent pe radical; astfel, față de punctele identificate în Tratat 1984[1], pe baza acestei hărți, în nouă puncte sunt înregistrate următoarele forme verbale: *míros* (364, 582, 584, 652), *amíros* (526, 532, 590), *amínus* (512, 592).

Formele paroxitone (*míros, mírus, amíros, ńínos*) caracterizează, în general, graiurile din nordul țării (idem: 166), dar pot fi identificate și în alte zone.

Variantele fonetice ale formei paroxitone prezintă următoarele fenomenele consonantice și vocalice: oclusiva bilabială nazală *m* este palatatizată în stadiul *ń* (*ńérus*, punctul 364 din Transilvania și *ńóros*, punctul 320 din Transilvania), închiderea lui *o* la *u*, în stadiile *ụ–u* (*míṛụs*, în punctul 599 din Moldova, și *mírus*, în patru puncte din Banat și în șase puncte din Bucovina și Moldova).

Așa cum era de așteptat, forma *amirós* (cu proteza lui *a*[2]) formează o arie compactă în Crișana și în vestul Transilvaniei, fiind înregistrată și în punctele 94 și 100 din Banat, la granița cu subdialectul crișean. Varianta fonetică înregistrată în șapte puncte din Crișana ilustrează fenomenul palatalizării lui *m* în stadiul *mń* (*amńĕrós*) și trecerea vocalei anterioare *i* la vocala medio-anterioară *ĕ*, sistemul vocalic al subdialectului crișean caracterizându-se printr-o mare variatate a timbrelor vocalice.

Forma paroxitonă cu proteză (*amíros*) formează arie lingvistică în Bucovina (douăsprezece puncte), fiind identificată și în patru puncte din Transilvania și în două puncte din Banat, dar nu și în Crișana.

Variantele fonetice prezintă fenomele identificate anterior (palatalizarea lui *m* în stadiul *mń* și închiderea lui *o* la *u*: *amńéros, amírus*).

Într-o arie relativ compactă, formată din nordul Crișanei (douăzeci și cinci de puncte), Maramureș (paisprezece puncte), nordul Transilvaniei (unsprezece puncte) și nord-vestul Bucovinei (cinci puncte) este înregistrată forma *minós*[3], rezultat al asimilării *r-n, n-n*: *mirós–minós*. Varianta morfologică *minosăsc* (trei puncte din Crișana și trei din Maramureș) confirmă, ca și la forma verbală *mirós*, concurenţa formelor verbale cu/fără sufix în graiurile din Crișana și din Maramureș.

[1] Cuvântul *miros* se rostește cu accentul pe prima silabă, *míros*, cu excepţia punctelor 363, 364, 375, 393, 394, 400, 486, 502, 512, 526, 528, 532, 556, 582, 584, 590, 592, 594, 596, 614, 652, 660, 691, 704” (Tratat 1984: 211).

[2] „Fenomenul [= proteza lui *a*] are cea mai mare frecvență în centrul și-n sudul Crișanei. […]. *A* pare să se se fi transformat într-o simplă proteză vocalică” (idem: 202, 315).

[3] Forma considerată falsă regresie din *amńinós* (idem: 295).

Forma cu proteză, *aminós*, formează o arie destul de bogată în Transilvania (patruzeci și trei de puncte), Crișana (unsprezece puncte) și nordul Moldovei (paisprezece puncte). Variantele fonetice redau fenomenul palatalizării lui *m* în stadii diferite și pe cel al asimilării: ***amńin****ọ́s* (un punct din Bucovina), ***anin****ós* (opt puncte din Bucovina).

Amínos, formă cu accentul pe a doua silabă, este înregistrată doar în Bucovina (cincizeci și cinci de puncte), cu variante fonetice care evidențiază fenomenele fonetice identificate: *amínus, aḿínos, anínus, anínos*.

Formele *ńínos* și *ńínus* sunt înregistrate în șapte puncte din Bucovina, ilustrând fenomenul palatarizării lui *m* în stadiul *ń* și al asimilării *r-n, n-n*.

Răspunsurile secundare ilustrează fenomenele fonetice identificate la formele anterioare. Singurele forme inedite, înregistrate în Banat, sunt cele cu deschiderea lui *i* la *e*, atât în poziția accentuată, cât și neaccentuată: *merós, méros*.

II. CONCLUZII

Formele verbale cu palatalizarea lui *m* în diferite stadiul *mń* sunt înregistrate în Crișana, Transilvania și Bucovina, iar cele cu palatalizarea în stadiul *ń* apar în Transilvania, Moldova și Bucovina. Comparând datele noastre cu cele din harta 440 *Segmentul fonetic inițial în MIREASĂ* (ALRR. *Sinteză* III), observăm că formele cu *ň(i)* apar în zece puncte cartografice din Moldova și Bucovina, față de cele două puncte de la răspunsurile secundare din harta 82 MIROS (ALRR. *Sinteză* I) din aceeași regiune. În harta 440, formele *ń(i)* formează arii lingvistice în Moldova, Bucovina, Transilvania, dar și în sudul Munteniei, situație neidentificată pentru formele verbale din harta 82 MIROS.

Formele verbale obținute prin asimilare (*r-n, n-n*) formează mici arii lingvistice în Crișana, Maramureș, Transilvania, Moldova și Bucovina.

Depalatalizarea caracterizează formele verbale din Moldova și Bucovina, unde sunt înregistrate următoarele stadii *ń - ň - n* : ***ń****ínos*; ***ň****inós, a****ň****imús*; *a****n****inós, a****n****inús, a****n****ínus*. Prin compararea datelor din harta 440 din ALRR. *Sinteză* III, constatăm că pentru termenul ‘mireasă’ sunt înregistrate șapte forme cu *n*(*i*), față de cele trei forme verbale de mai sus. În harta 357 *M* în *MIRE* (ALRM II), forma cu n(i) este înregistrată într-un singur punct din Bucovina.

Cazuri de proteză vocalică întâlnim în Banat, Crișana, Transilvania și Moldova. Deși fenomenul apare și în dialectul muntenesc[4], în cazul verbul analizat nu au fost înregistrate forme cu proteză. Comparând formele cu a protetic cu cele din harta 116 a) ACCENTUL în MIROS, b) FORMELE CU *a* PROTETIC

[4] Cazuri de proteză vocalică întâlnim în exemplele: *alatră* (care formează arie în sudul Olteniei şi al Munteniei […], *apipăi* în Oltenia, Banat, sudul Munteniei […], ca şi în alte exemple: *astrânge* TDO, pct. 994, TDM I 682, *aculegem* TDO 976, *alămîie, amiros* etc. (idem: 173).

(ALRM I) și cu harta MESTEC (ALRR. *Sinteză* I), constatăm următoarele asemănări și deosebiri: distribuția formelor cu *a* protetic din harta 116 confirmă ariile identificate în analiza verbului *miros*; în privința formelor cu *a-* protetic ale verbului *mestec*, trebuie precizat că acestea au fost consemnate în 20 de puncte din sudul și nordul Crișanei (8 puncte), din nordul și vestul Transilvaniei[5] (6 puncte), din nord-vestul Bucovinei (4 puncte), din Maramureș (1 punct) și din Dobrogea (1 punct), la care se adaugă și 3 puncte din Banat, unde *améstec* a constituit răspuns secundar. Prin urmare, proteza vocalică este identificată și în Maramureș și în Dobrogea, fenomen neidentificat în cazul lui *miros*.

Referitor la repartiția formelor verbale oxitone și paroxitone, observăm că primele predomină în graiurile din sud, dar sunt înregistrate (sporadic) în toate subdialectele, cu excepția Maramureșului, pe când cele paroxitone predomină în graiurile din nordul țării, fără a fi identificate în zona sudică.

Fenomenele fonetice identificate (palatalizarea lui *m*, schimbarea accentului și proteza lui *a*) marchează distincția dintre dialectele sudice și sud – estice și cele nordice, vestice și centrale.

BIBLIOGRAFIE

Rusu, Gr. 1994–1995 = Gr. Rusu, *În legătură cu unele probleme privitoare la „palatalizare labialelor" în graiurile dacoromâne*, în „Dacoromania", serie nouă I, Cluj-Napoca, p. 157–166.

Urițescu 1972 = Dorin Urițescu, *Observații asupra unor fenomene fonetice dialectale românești: e > ie; ḱ, ǵ > ć, đ́*, în „Studii și cercetări lingvistice" an 23, nr. 2, p. 159–165.

SIGLE

ALR I, I = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I (ALR I), de Sever Pop, vol. I, Cluj, Muzeul Limbii Române, 1938.

ALRM I, I = *Micul Atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I (ALRM I), de Sever Pop, vol. I, Cluj, Muzeul Limbii Române, 1938.

ALRR. *Sinteză* I–III = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* (ALRR. *Sinteză*), coordonator: Nicolae Saramandu, București, Editura Academiei Române, volumul I, colectiv redacțional: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov,

[5] Se confirmă ariile definite în *Tratatul de dialectologie*: proteza lui *a* este un fenomen înregistrat în cea mai mare parte a graiurilor transilvănene: [a]miros, [a]pipăi, [a]simt, [a]sudoare [...]. Distribuția formelor cu *a* protetic nu este, însă, identică în diferite graiuri: dacă forma [a]sudoare apare în aproape întreaga provincie, în schimb, celelalte forme sunt cunoscute mai ales în vestul și nordul Transilvaniei. (Tratat 1984: 359).

2005; volumul II, colectiv redacţional: Verginica Barbu Mititelu, Mihaela Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuţu, Dana-Mihaela Zamfir, 2012; volumul III, colectiv redacţional: Mihaela Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Daniela Răuţu, Irina Floarea, Carmen-Ioana Radu, Ionuţ Geană, Mara Iuliana Manta, 2018.

Tratat = Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.

DES FORMES DU VERBE ‘SENTIR’ (IND. PRÉSENT 1 SG.) AU NIVEAU DIALECTAL

Résumé

L’analyse des formes du verbe *a simți* ‘sentir’ (ind. pres. 1 sg.) reflète des particularités propres aux patois dacoroumains: l’accent paroxytonique est spécifique aux patois du nord de la Roumanie (*míros*) , les formes verbales oxytones sont utilisées dans le sud et le sud-est de la Roumanie (*mirós*). La palatalization du son *m* (mń— ń) est spécifique aux patois du nord, de l’ ouest, de l’est et du centre du pays (*amńinós*, *ńínos*). Dans les regions du sud on n’a pas identifié ce phénomène linguistique. *A* prothétique este spéfique aux patois du Banat, Crișana, Transilvania et Moldova.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

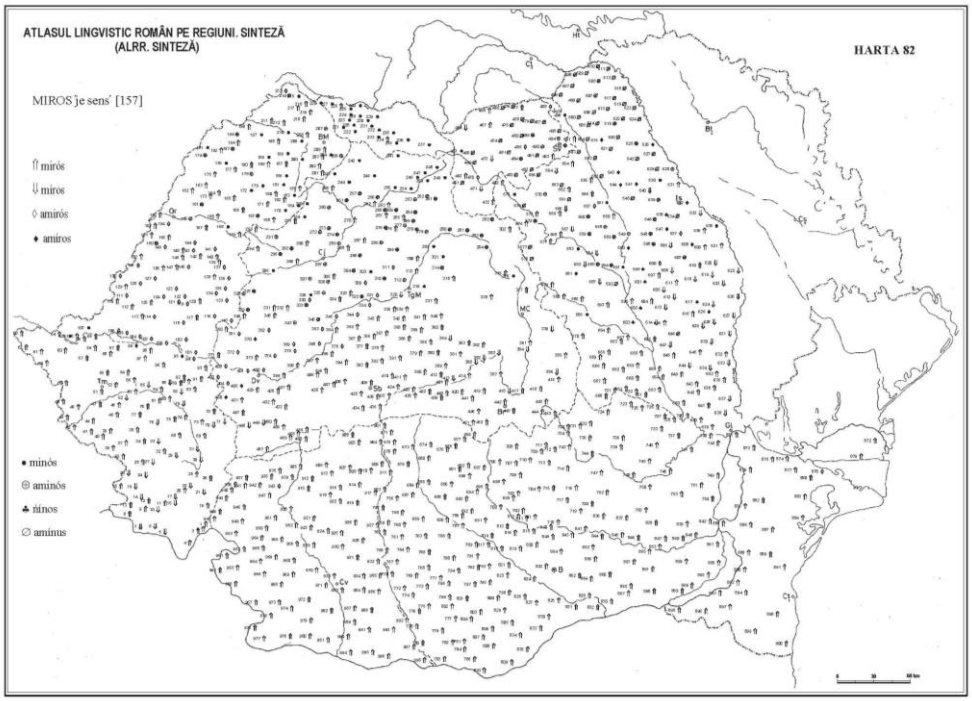

LOCUŢIUNI ŞI EXPRESII COMUNE DIALECTELOR LIMBII ROMÂNE

MIHAELA-MARIANA MORCOV

Privită în relaţie cu straturile etimologice ale limbii române, analiza „îmbinărilor fixe de cuvinte" atestate în sursele dialectale poate furniza noi informaţii în ceea ce priveşte istoria limbii şi gradul de apropiere dintre dialecte. Pentru a înţelege cum au apărut şi s-au proliferat aceleaşi expresii şi locuţiuni, în zone distincte ale spaţiului românesc de la nord şi de la sud de Dunăre, vom compara exemplele din limba română cu fenomene similare, atestate, pe de o parte, în limbile romanice şi în albaneză şi, pe de altă parte, în alte limbi balcanice, care au venit în contact cu româna (bulgara, sârba, greaca şi turca). În acest fel, ne dorim să delimităm expresiile moştenite de cele rezultate în urma contactului lingvistic. Această diferenţiere se impune în condiţiile în care, după cum remarca Eugenio Coseriu (1982: 43), înainte de a fi balcanică, româna este o limbă romanică. În al doilea rând, analiza poate puncta chestiuni interesante aflate în legătură cu motivaţiile construcţiilor inventariate şi cu rolul pe care frazeologia îl are la înţelegerea antropologiei culturale, prin raportarea cuvintelor la istoria şi la semnificaţia obiectelor sau a conceptelor desemnate. Întrucât inventarul înregistrat pentru istroromână nu conţine exemple similare sau comparabile cu cele atestate în celelalte dialecte, ne vom referi numai la dacoromâna, aromână şi meglenoromână.

1. ÎMPRUMUTURI DE ORIGINE TURCĂ

a. Unităţi frazeologice împrumutate

Interesant este că acest gen de expresii nu se explică numai prin intermediul calcului semantic, ci şi prin împrumutul lexical, întrucât substantivul este preluat ca atare din limba de origine.

Aşa cum precizează E. Suciu (Tc. II, 2010), expresia *a face cabul* „a consimţi", prezentă şi în româna de la sud de Dunăre (ar. *nu s'faţî căbule* „nu acceptă", mgl. *mi fac di căbul* „sunt de acord") este calchiată după construcţia echivalentă din turcă: *kabul etmek* „cabul face". O expresie identică s-a constituit

FD, XLII, Bucureşti, 2023, p. 39–49

şi în albaneză, prin îmbinarea verbului *bëj* „fac” şi a cuvântului turcesc *kabul*. FGSSH, dicţionarul limbii albaneze contemporane, menţionează următoarele exemple: *e bëri kabull diçka e pranoi ta marrë diçka* „am făcut cuiva onoarea de a-l primi sau de a-i face o vizită”; *e bëri kabull dikë* „a ierta pe cineva pentru o injurie sau pentru o greşeală, a se arăta inimă largă faţă de el”. După cum se precizează şi în Ghirfanova *et al.* 2010, dicţionarul turcismelor comune limbilor din sud-estul Europei, cuvântul a pătruns şi în celelalte limbi balcanice: bg., scr. *kabul*, ngr. *Καμπούλι.*

În aromână *ieaγma* (< tc. *yağma*) înseamnă „jaf, pradă”. Expresia *a face iama* este folosită în dacoromână şi în meglenoromână cu sensurile „a jefui”, „a da năvală”. Construcţia este un semicalc dupa tc. *yağma etmek* „a jefui” (Suciu Tc. II, 2010). Cuvântul este atestat şi în bulgară, sârbă şi croată cu sensul „mulţime, gloată (*ibid*.)”. Explicaţia etimologică a fost propusă şi de Ghirfanova *et al.* 2010, care arată că substantivul a pătruns în paralel şi în sârbă, croată, albaneză, slovenă şi neogreacă (s.v. *yağma*) şi, deşi în niciuna din aceste limbi el nu este atestat în unităţi frazeologice calchiate după expresia din turcă, cuvântul a dobândit sensuri figurate sau se află la originea unor derivate verbale în sârbă şi croată.

Ecouri ale expresiei *a băga/a da/a pune fitil* „a aţâţa”, „a da pricină de ceartă” găsim atât în aromână (*bagă fitil'e*), cât şi în meglenoromână (*pun un fitil'* „bag intrigi”). Ca şi în cazul cuvântului *fitil* – folosit independent – limba de proveniență a împrumutului este turca. În această limbă, *fitil vermek*/koymak (lit „a da/a pune fitil”) înseamnă „a înfuria, a enerva” (Suciu Tc. II, 2010).

Expresia a fost calchiată, de asemenea, în albaneză: *fut (shtie) fitila (fite, fitma)* „a îndemna pe cineva să facă un lucru rău, împotriva celorlalţi” (FGSSH, s.v. *fut*). În afara limbii albaneze, nu am găsit urme ale unor expresii echivalente construite cu substantivul *fitil* în limbile balcanice, deşi, Ghirfanova *et al.* 2010 atestă prezenţa cuvântului turcesc şi în sârbă, bulgară şi neogreacă.

b. Împrumutul constă doar în inserarea unui cuvânt din limba turcă

Acţiunea de a induce în eroare este subliniată la nivelul frazeologiei aromâne şi meglenoromâne prin valorificarea cuvântului *călaie* (*calai*) (< tc. *kalay* „cositor”): ar. *li trapşu unã călaie*, mgl. *al' trasi calaiu* „i-a tras o păcăleală”; *călai(e)* este consemnat cu sensul propriu „cositor” şi provine din tc. *kalay* „id.”. În RHTED, dicţionarul turcesc-englezesc publicat de Redhouse nu am găsit urme ale unei expresii asemănătoare. Interesant este că o astfel de expresie nu a fost inventariată nici în Ghirfanova *et al.* 2010, deşi potrivit aceleiaşi surse, tc. *kalay* este larg răspândit în această zonă. Nici în dacoromână, unde, de asemenea, este atestat cuvântul (cf. DA), nu a fost consemnată o unitate frazeologică asemănătoare celei din aromână şi meglenoromână. Expresia a apărut, probabil, prin înlocuirea

cuvântului *minciună* (sau a altor cuvinte echivalente) cu cuvântul din limba turcă. Prin substituirea cu un termen străin, care, în plus, prezenta avantajul de a avea şi un sens figurat, locuţiunea a dobândit mai multă expresivitate. Cositorul este un metal care evocă vorbitorilor, printr-o asociere metaforică, ideea de strălucire fără valoare. Nu există urme ale acestei expresii în dacoromână. Şi având în vedere sursele consultate, ea pare să fie o inovaţie specifică meglenoromânei şi aromânei. Nu am întâlnit expresii asemănătoare în alte limbi balcanice.

2. EXPRESII CU ETIMOLOGIE INCERTĂ CARE AU CORESPONDENŢE ÎN UNA SAU MAI MULTE LIMBI BALCANICE

O altă expresie a cărei arie de circulaţie se reduce la domeniul dialectelor aromân şi meglenoromân pune în evidenţă afinităţile cu limbile greacă şi turcă. *L'eau pri guşe* (*guşă*) a fost consemnată de către DDA şi de către Nicolae Saramandu (2019) cu sensurile „a ucide", „a nenoroci pe cineva". Expresia este echivalată semantic de către T. Papahagi (*ibid.*) cu locuţiunea franceză *n'endosser pas le poids d'une âme* lit. „a nu pune în spate greutatea unui suflet", fig. „a nu-şi încărca sufletul cu o crimă". Atât în megenoromână, cât şi în aromână, *guşă* este atestat cu sensul „parte exterioară a gâtului", ceea ce a făcut posibilă conceptualizarea identică a noţiunii. În meglenoromână, accepţia „parte exterioară a gâtului" este singura înregistrată. Polisemia cuvântului *guşă* se explică la nivel extralingvistic, prin asociere cu părţi ale corpului omenesc (gât, ceafă, partea superioară a spatelui) între care este greu de stabilit o delimitare.

Expresii similare au fost înregistrate în greacă şi în turcă: gr. *và τζέχουν στὸν λαιμόν* „să le aibă în gât" (DDA, s.v. *guşe*), tc. *boyun una almak* lit. a lua/a ţine pe gât „a accepta o responsabilitate", „a da vina pe" (RHDET).

Analogia bazată pe jocul calului şi fericirea sau bunăstarea cuiva este un element comun tuturor celor trei dialecte supuse analizei: ar. *l'i ğioacă calu,* mgl. *ăl' joacă calu* „are trecere", „este cu autoritate", dr. *a-i juca calul* „a-i merge bine", „a-şi face mendrele". Pentru toate aceste exemple consemnate în dicţionarele româneşti, există o expresie parţial asemănătoare în turcă: *ati eşkin kılıcı keskin* lit. „calul lui e moale şi sabia e ascuţită" fig. „e puternic".

În dacoromână expresia *a da drumul* este întrebuinţată în paralel cu varianta arhaică şi dialectală, *a da cale* (cf. DA). Aceasta din urmă a fost înregistrată şi în aromână. Pornind de la construcţia din limba română, Pericle Papahagi (cf. DA, s.v. *cale*) stabileşte paralele cu bulgara, iar Gr. Brâncuş (1999: 43) remarcă asemănările cu expresia albaneză *i dha udhët* (*rrugët*) lit. „a-i da drumurile (străzile)". În aceeaşi sferă semantică intră şi expresia echivalentă din limba turcă: *yol vermek* lit. „a da drum" fig. „a lăsa să treacă", „a face/deschide drum"

(RHDET). În neogreacă, expresia construită după acelaşi model [*έδωσε δρόμο* (*σε κάποιον ή σε κάτι*) lit. „a da cale cuiva sau la ceva”], este folosită cu sensurile „a alunga”, „a arunca” (Dumitru 2022: 198).

Paralelismul dintre mişcarea neîntreruptă a apei şi capacitatea de a reproduce fluent cunoştinţele sau de a învăţa foarte bine este evident în dacoromână (*a vorbi / a spune ceva ca pe apă /ca apa, a şti ca apa, ca pe apă*) şi, sub o formă simplificată – rezultată prin elidarea conjuncţiei şi a prepoziţiei şi, implicit, prin folosirea adverbială a substantivului *apă* – în aromână, (ar. *nveaţă apă*, cf. DDA). Asocieri asemănătoare sau identice regăsim în greacă, albaneză, bulgară şi turcă: gr. *μαθαίνει νεράκι* „învaţă apică” (Dumitru 2022: 522), gr. *το ξέρει νεράκι* lit. „o ştie apică” (*ibid.*, 524), gr. *τό ξεύρω νερόν* (cf. DDA, s.v. apă), alb. *e di si ujë* lit. „o/îl ştiu ca apa” (Brâncuş 1999: 22), bg. *като по вода* lit. „ca pe apă” (cf. Zaharieva-Kaldieva 1997), tc. *su gibi bilmek* lit. „ ştiu ca apa”, „a şti foarte bine”.

Expresia *a se face foc (şi pară)* este larg răspândită în dialectele sud-dunărene, după cum rezultă din exemplele citate în DDA şi Saramandu 2019: ar. *focu s'feaţe,* mgl. *foc mi fac* „a se face foc”, „a se supăra”. Originea balcanică a construcţiei rezultă, pe de o parte, prin compararea limbii române cu limbile balcanice şi, pe de altă parte, prin analiza materialului din celelalte limbi romanice, unde ideea aflată la originea construcţiilor echivalente pune în evidenţă o nuanţă semantică diferită. În ceea ce priveşte analogiile sau echivalenţa perfectă pe care o putem stabili între română şi spaţiul balcanic, sursele consultate furnizează următoarele exemple: bg. *стана огън и пламък* „a deveni foc şi pară”; alb. *u bë zjarr* „s-a făcut foc”, tc. *ateş kesilmek* „a deveni foc”, gr. (*κάποιος*) *είναι φωτιά* (*εναντίον κάποιον*) lit. „cineva este foc împotriva cuiva”, „a fi foarte enervat pe cineva”) (Zaharieva-Kaldieva 1997, Brâncuş 1999: 88, RHDET, Dumitru 2022: 817). Pentru aceste expresii, în limbile romanice occidentale, există creaţii al căror sens propriu corespunde doar parţial celui din limba română: sp. *echar alguien fuego por los ojos* „a arunca foc prin ochi”, „a se mânia”, cat. *treure foc pels ulls (per la boca)* „id.” fr. *jeter feu et flamme* „a arunca foc şi pară”, „a se mânia” (DRAE, DCVB, TLFi). Spre deosebire de zona balcanică, unde persoana şi focul se identifică, în limbile romanice occidentale, focul este privit ca o armă.

Sintagma *a-şi bate capul* (generală în dacoromână) este întrebuinţată şi în meglenoromână (*ăń bat cápu*) alături de varianta creată prin adăugarea unui complement: *ăń bat cápu di rǫ́pă* „îmi bat capul de piatră”, „mă frământ” (Saramandu 2013). Expresia echivalentă, înregistrată de Zaharieva-Kaldieva 1997 (*бльскам си главата* „a-şi bate capul”) reproduce în oglindă varianta comună celor două dialecte româneşti, în timp ce, în albaneză, verbul care înseamnă „a bate” este folosit, la diateza activă: *rrah kryet* lit. „bat capul” (Brâncuş 1999: 44). În sârbă, expresia echivalentă *lupati glavu* (inventariată în Tomici 2021) se traduce literal „a bate capul”.

În domeniul limbilor iberoromanice, ca şi în aromână, sursele consultate nu furnizează decât sintagme construite cu verbe care subliniază ideea de distrugere sau de sfărâmare: sp. *quebrarse la cabeza* „a-şi sparge/crăpa capul", cat. *rompre's el cap* „id." ar. *ţe vă discaţ caplu dipriună* „de ce vă spargeţi capul mereu?" (DRAE, DCVB, DDA, s.v. *disíc*).

Unele dintre expresii ne furnizează informaţii etnografice legate de viaţa cotidiană a strămoşilor noştri de la nord şi de la sud de Dunăre. Momentul în care mesenii se retrag de la masă este precedat de gestul prin care lingurile sunt atârnate de perete. În aromână şi în dacoromână celor care nu se grăbesc să ajungă la masă li se atrage atenţia prin intermediul următoarelor avertismente: ar. *aspindzur lingura,* ar. *să nu amâni la measă că va ţ'aspindurăm lingura.*, dr. *spânzur cuiva lingurile de (sau) la brâu (sau) gât*. Este remarcabil faptul că cele două expresii sunt aproape identice atât din punct de vedere semantic, cât şi din punct de vedere formal şi aceasta cu atât mai mult cu cât, în general, în limba română actuală, contextul semantic şi extralingvistic de care ne ocupăm impune, în general, folosirea verbelor *a atârna* sau *a agăţa* şi mai puţin uzul verbului *a spânzura*. Pe baza fenomenului consemnat, putem stabili o corespondenţă cu limba greacă, unde expresia, care literal se traduce „atârnă cuiva lingura" *(κρέμασε σε κάποιον το κουτάλι*), conţine un reproş la adresa celor care întârzie la întâlnire (Dumitru 2022: 375).

Alături de varianta *a nu-l încăpea locul* „a nu-şi găsi astâmpăr", atestată în aromână (*nu lu ncape loclu,* cf. DDA, s.v. *loc*), în dr. există şi varianta cu verbul *a ţine.* Întâlnim o variantă similară în meglenoromână: *locu nu la tsǫ́ni* „nu-l încape pământul de bucurie", cu o inversare a topicii. Indicii ale apartenenţei acestor expresii la aria limbilor balcanice ne furnizează albaneza şi neogreaca: alb. *nuk më mban vendi*; lit. „nu mă ţine (rabdă) locul" „nu stau de fel într-un loc, stau ca pe ghimpi", alb. *nuk e mban vendi (toka) dikë* lit. „nu îl ţine locul", gr. *δεν τον χωράει ο τόπος* lit. „nu-l încape locul" (Dumitru 2022: 749).

3. EXPRESII ATESTATE NUMAI ÎN ROMÂNĂ ŞI ÎN ALBANEZĂ

Expresia românească *a lua peste picior* are, ca reflex, în albaneză construcţia *marr nëpër këmbë* lit. „iau prin picioare", fig. „a călca în picioare, a nesocoti pe cineva" (Brâncuş 1999:143). Dialectul aromân, care spre deosebire de dacoromână, s-a aflat în contact prelungit cu albaneza, păstrează, în acest context, prepoziţia *prit*: *s'nă l'ea prit čičoare* (înregistrată de DDA). Aceasta din urmă corespunde semantic alb. *nëpër*.

Expresia *a-şi băga minţile în cap*, cu varianta elidată din aromână (*bagă-ţi mintea γini*, cf. DDA), corespunde, în albaneză, expresiei *i vë mend (mendjen)* lit. „a pune minte", „a asculta sau a urmări cu atenţie, a se concentra ca să înveţe bine; a dovedi grijă la ceva".

Locuţiunea adjectivală *cu cale* a fost atestată atât în dacoromână, cât şi în aromână. În albaneză ea se exprimă identic: *me udhë*/*rrugë* lit. „cu cale/stradă”. Locuţiunea se combină cu verbul „a afla, a găsi”, ca şi în cele două dialecte româneşti *e gjej të udhës* lit. „găsesc cu cale” (Brâncuş 1999: 43).

4. EXPRESII ATESTATE ÎN ROMÂNĂ, ÎN ALTE LIMBI ROMANICE ŞI ÎN LIMBILE BALCANICE

Expresii care au ca punct de plecare transferuri metaforice bazate pe analogia dintre lup şi pericol au fost atestate în toate cele trei dialecte româneşti analizate: ar. *cădzut tu gură di lup* „aţi căzut în gură de lup”, dr. „a scăpa ca din gura lupului”, mgl. *ăntrǫ ăn gura lupului* „e în mare pericol”, dr. *s-a băgat în gura lupului* „s-a înconjurat de duşmani, e încolţit”. Astfel de asocieri au fost posibile atât în albaneză cât şi în neogreacă: alb. *(u fut) në gojë të ujkut* „s-a băgat în gura lupului” (Brâncuş 1999: 110), gr. *βάζει το κεφάλι του στο στόμα τομ λύκου* lit. „îşi pune capul în gura lupului” (Dumitru 2022: 418). În italiană, expresia echivalentă *andare in bocca al lupo* lit. „a se duce în gura lupului”, „a sfârşi în mâinile duşmanului” este atestată destul de devreme (înainte de anul 1294, cf. DELI, s.v. *lupo*). În spaniolă, sintagma *boca del lobo* desemnează un loc foarte întunecos, lucru deloc întâmplător având în vedere legătura existentă între absenţa luminii şi primejdie. Până nu demult, pericolul reprezentat de atacul lupilor a fost o realitate constantă în societatea sedentară, de tip rural, şi în comunităţile seminomade, de tip păstoresc. În latină *Lupercus* desemna „omul lup”, iar *Luperca* era numele atribuit zeiţei lupoaice (Ernout-Meillet, s.v. *Lupercus*). În timpul ritualurilor specifice sărbătorii Lupercaliilor, preoţii îşi acopereau corpul cu o blană de lup şi cu o blană de ţap, pentru a deveni una cu zeul venerat (*ibid.*). Ecouri ale acestor practici şi credinţe străvechi au rămas probabil până în zilele noastre, în limba italiană, unde expresia *andare in bocca al lupo* şi varianta abreviată, *in bocca al lupo* „în gura lupului” coexistă. Aceasta din urmă este o urare adresată tocmai cuiva care se expune unui pericol, prin extensie, ea este asociată cu cineva care are de trecut o încercare sau un examen.

O mare parte dintre analogiile din această categorie au ca punct de plecare motivaţii semantice aflate în legătură cu părţile corpului omenesc. Din acest motiv, ele pot fi uşor decriptate. Excepţie fac expresiile *a şti (ceva) (ca) pe degete* şi *a-şi lua picioarele la spinare*.

La nivelul limbii române putem stabili analogii între dacoromână şi aromână, unde a fost consemnată expresia *pri dzeadite li ştiu*. Ideea este exprimată prin procedee aproape identice, cel puţin în două limbi romanice şi în albaneză: it. *avere qualcosa sula punta delle dita* lit. „a avea ceva pe vârful degetelor”, „a cunoaşte în profunzime”, fr. *savoir la leçon sur le bout des doigts* lit. „a şti lecţia pe vârful degetelor” alb. *e di (e njoh) në majë të gjishtave* „a o şti (cunoaşte) pe vârful

degetelor”. Ţinând cont de caracterul opac al motivaţiei, precum şi de faptul că locuţiunile sunt atestate exclusiv în limbile romanice şi în albaneză, este posibil ca aceste construcţii să reproducă un tipar moştenit. Un ultim aspect pe care vrem să îl mai remarcăm este faptul că nici în dialectul dacoromân şi nici în cel aromân variantele atestate nu conţin cuvântul „vârf”, prezent în celelalte limbi romanice şi în albaneză.

Expresia *a-şi lua picioarele pe umeri* (*la spinare*) este atestată şi în aromână: *şĭ-lo čĭčoarĭle dinanumirea* (DDA, s.v. *čičĭor*). Pentru limba albaneză, sunt citate exemple în care substantivul „spinare” alternează cu „braţ”: *mori këmbët në krahë (mbi supe)* lit. „a lua picioarele în braţe (la spinare)” (Brâncuş 1999: 143). În limba greacă diferă doar verbul care se află la baza expresiei: *βάζει τα πόδια στη πλάτη* lit. „pune picioarele la spinare”, „a se pune pe fugă” (Dumitru 2022: 628). În limba franceză, cuvântul „gât” este folosit în locul cuvântului „spate” (*prendre ses jambes à son cou* lit. „a-şi lua picioarele la gât”, „a fugi”), printr-un transfer semantic care are ca punct de plecare apropierea dintre cele două părţi ale corpului omenesc.

Grigore Brâncuş (1999: 45) semnalează paralelismul dintre expresia românească. *a o scoate la cap* şi alb. *i doli në krye* (punës) „i-a ieşit la capăt”. Expresia românească a fost atestată, de asemenea, în aromână şi în megleno-română: ar. *s'lu scoată lucurlu n cap,* mgl. *au̯ scot ăn cap* „a reuşi, a o duce la bun sfârşit” (DDA, Saramandu 2013, s.v. *cap*). În dacoromână, a fost atestată şi varianta *a ieşi la un cap* (cf. DA, s.v. *cap* II. 5) compusă din aceleaşi elemente moştenite ca şi expresia din vechea provensală, înregistrată în FEW: *issir a cap* lit. „a ieşi la cap” „a ajunge la bun sfârşit”. Expresii asemănătoare, coagulate în jurul verbelor, „a veni” şi chiar „a scoate”, ca în limba română generală, au fost înregistrate în FEW, (C-337) pentru perioada veche a limbii franceze: v.fr. *venir a chief* lit. „a veni la cap”, „a îndeplini”, v.fr. *traire à chief* lit. „a scoate la cap”, „a îndeplini”. Pentru limba italiană DELI menţionează expresia *venire a capo di qualche cosa* lit. „a veni la capul a ceva”, „a încheia, a rezolva”.

Ideea de prejudiciu grav adus cuiva se exprimă prin raportare la tortura fizică, atât în aromână, cât şi în dacoromână: dr. *a frige pe cineva la maţe* „a face cuiva un mare neajuns”, ar. *n'ĭ-fripsi maţăle* „m-a pus pe jăratic”. Concordanţele pe care le putem observa între cele două dialecte atât la nivel semantic, cât şi formal, ne conduc către concluzia că nu poate fi vorba de evoluţii semantice paralele, ci de perpetuarea unei expresii care aparţine fondului lexical comun. Metafora aflată la baza acestei unităţi frazeologice a avut drept motivaţie, ca şi în cazul a două expresii echivalente din limba spaniolă (*devanar a alguien las tripas* lit. „a scoate maţele cuiva”**,** *sacar las entrañas a alguien* „id.”, „a-i provoca un mare neajuns cuiva”), analogia dintre trup şi suflet. După cum se poate vedea, la nivelul analogiilor care au determinat evoluţia semantică a lat. *anima* „suflet” în dialectele limbii române, dar şi în sardă, transformările care au avut ca punct de plecare confuzia dintre suflet şi organele vitale este un fenomen recurent în limbile

romanice. Singura deosebire constă în schimbarea perspectivei: în cazul cuvântului *inimă*, apariţia noului sens presupune trecerea dinspre planul abstract către cel concret, în timp ce, în cazul expresiilor din română şi spaniolă, transferul se desfăşoară în sens invers.

Ştiut fiind faptul că mâncărimea este o senzaţie dezagrabilă, care atrage după sine starea de agitaţie sau de nervozitate, ea este corelată în română (prin intermediul dialectelor dacoromân şi aromân), albaneză şi franceză, cu pedeapsa corporală, menită să tempereze neastâmpărul copiilor: ar. *mi mâcă ќealea* „urmează să iau bătaie", dr. *mă mănâncă pielea* „id.", fr. *la peau lui démange* lit. „îi mănâncă pielea (lui), „urmează să ia bătaie", alb *i ha lëkura* „id." (Brâncuş 1999: 144).

5. EXPRESII SPECIFICE LIMBII ROMÂNE

În expresia *cu noaptea-n cap*, din dacoromână şi din aromână, cuvântul *cap* se actualizează cu sensul figurat, „capăt, început". Deşi acest sens secundar al lat. *caput* a fost moştenit şi în celelalte limbi romanice, în afara domeniului românesc, o expresie care să reproducă structura aflată la originea expresiei *cu noaptea în cap,* nu am întâlnit.

Referindu-se la locuţiunea dacoromână *cu limbă de moarte* „dispoziţie testamentară", Gr. Brâncuş (1999: 107) remarcă inexistenţa unei locuţiuni exprimate prin aceleaşi cuvinte echivalente în albaneză. Sub forma *limbă di moarte*, expresia este folosită şi în aromână.

Pentru a sugera perioada îndelungată care s-a scurs de la decesul unei persoane, atât în aromână cât şi în dacoromână, procesul avansat de descompunere a corpului omenesc, intrat deja în circuitul universal, este descris prin intermediul unei metafore comune: ar. *dusi si adară oale* lit. „s-a dus să facă oale", „a murit", dr. *a se face (a fi) oale şi ulcele (ulcioare)*, dr. *a fi pământ* (lut de oale) „a murit demult".

Tot în componenţa câmpului semantic al morţii intră expresille *s' n'i mîţi grânlu* „să -mi mănânci grâul (coliva)", „a muri" (din aromână), mgl *deadi grǫn di cǫn ra lupu căţǫl* „a dat grâu de când era lupul căţel", „a murit de mult". Expresiile din aromână şi meglenoromână aruncă, pe de o parte, lumină asupra expresiei echivalente din dacoromână (*a mânca coliva cuiva*) şi, pe de altă parte, relevă un aspect important legat de istoria conceptului desemnat. Cu siguranţă, şi în dacoromână cuvântul *grâu* desemna odinioară, „coliva". Faptul că în toate cele trei dialecte cuvântul moştenit din lat. *granum* a dobândit sensul menţionat arată că românii aveau, probabil, această mâncare funerară înainte de venirea slavilor Din punct de vedere formal şi semantic, echivalenţa se stabileşte parţial între cele 3 dialecte, pornind de la o motivaţie comună. Forţa de sugestie a expresiilor nu are ca punct de plecare o figură stilistică, ci aluzia la mâncarea funerară specifică

ritului ortodox. Acelaşi procedeu se află şi la originea expresiei *a pune pirostriile*, care, de această dată, evocă momentul culminant al ceremonialului matrimonial.

Expresii care au ca nucleu cuvântul *lingură* sugerează rapiditatea: ar. *cu lingura* (*fičiorlu li nviţa γramatile cu lingura* „copilul le învăţa literele cu lingura"), dr. *cât ar bea o lingură de apă* „*repede*".

Expresia dacoromână *să-i crape numele* cu varianta aromână *si-l'ĭ creapă numa* (DDA, DA. s.v. *nume*, Creangă, cf. DA) reprezintă denumirea eufemistică a dracului. În prima parte, expresiile iau forma unor imprecaţii, marcând în acest fel funcţia dubla a denumirii. În cea de a doua parte, recunoaştem modelul biblic, care constă în înlocuirea numelui divinităţii cu sintagma formată din substantivul *nume* şi adjectivul posesiv. Valoarea specială pe care acest pronume o dobândeşte dialectal se justifică în virtutea apartenenţei diavolului la categoria fiinţelor mitologice.

Procesul de trecere de la starea de veghe la cea de somn este exprimat în dacoromână şi în aromână prin intermediul unei metafore: ar. *s'lu fură somnul* „să adoarmă". dr. *a-l fura somnul*.

Din perspectiva frazeologiei aromâne şi dacoromâne, conceptul de sărăcie este definit identic, prin raportare la cel mai important loc al caselor româneşti: ar. *nu avea čenuşe tu vatră* , dr. *nu avea nici cenuşă în vatră* „era sărac lipit".

În meglenoromână, *curu gălinălă* este folosit cu sensul „pecingine". Varianta acestei locuţiuni (*cur de găină*), cu genitivul exprimat analitic, figurează şi în ALRR. *Sinteză* I (harta 76), ca răspuns la întrebarea 151 („pistrui", punctul 488, din Bucovina). Trebuie menţionat că, pentru aceeaşi realitate, vorbitorii au furnizat şi termenul *pecingine* (în 3 localităţi din Crişana şi în două localităţi din Muntenia), ceea ce arată că fluctuaţia denumirilor este în deplină concordanţă cu oscilaţia semantică a locuţiunii.

Măru obrázului formează o arie compactă în Banat, unde este întrebuinţată cu sensul „pomete, umărul obrazului". În aceeaşi zonă, în locul cuvântului *obraz*, a fost înregistrat, sporadic, şi cuvântul *faţă*. Banatul formează astfel arie cu domeniul aromân, unde denumirea asociată prin excelenţă cu pometii este *merʸ di faţâ*. Motivaţia aflată la originea denumirii însă nu are nimic ieşit din comun, iar prezenţa ei în diverse limbi şi dialecte se poate explica uşor prin intermediul evoluţiilor paralele: fr. *pommette*, sp. *pómulo* „merişor".

CONCLUZII

Analiza comparată a locuţiunilor şi a expresiilor româneşti a pus în evidenţă afinităţi între toate cele 3 dialecte, dar cele mai multe analogii se stabilesc între dacoromână şi aromână. Nu putem neglija însă expresiile care pun în evidenţă istoria comună a meglenoromânei şi a aromânei. Legăturile dintre meglenoromâni

şi aromâni nu s-au întrerupt, ceea ce explică prezenţa unor variante şi a unor expresii neînregistrate în dacoromână. Larga răspândire a unor expresii de origine turcească din dialectele limbii române reflectă succesul de care acestea s-au bucurat, în general, în limbile balcanice. De aceea nu este exclus ca unele dintre faptele semnalate să fi pătruns, cel puţin în meglenoromână şi în aromână, prin diverse filiere.

Singurul strat etimologic pe care îl putem detaşa cu certitudine în urma analizei este cel constituit din expresiile care au ca nucleu cuvinte din limba turcă.

O parte dintre locuţiunile de provenienţă turcă se explică atât prin intermediul împrumutului lexical, cât şi prin intermediul calcului.

Având în vedere că asemănările dintre dialecte privesc nu numai structura semantică a construcţiior, ci şi materialul lexical din care sunt alcătuite, credem că majoritatea faptelor la care ne-am referit nu sunt rezultatul evoluţiilor paralele. Dimpotrivă, avem suficiente motive să considerăm că locuţiunile şi expresiile analizate fac parte dintr-un fond lingvistic şi cultural străvechi, care confirmă, fără putinţă de tăgadă, unitatea dialectelor limbii române. Nu ştim în ce măsură istoria acestui fond lingvistic şi cultural, definitoriu pentru structura spirituală a românilor, a început înainte de epoca românei comune, prin păstrarea unor tipare semantice prezente în spaţiului lingvistic cultural traco-dac sau în cel balcanic, dar cel puţin în etapa actuală a cercetării, este evident că, la nivel semantic, româna se apropie mai mult de limbile balcanice, decât de celelalte limbi romanice.

BIBLIOGRAFIE

ALRR. *Sinteză*, I = *Atlasul lingvistic român pe regiuni*. *Sinteză*, vol I, coordonator: Nicolae Saramandu, colectiv redacţional: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen-Irina Radu, Carmen-Irina Floarea, Mihaela Morcov, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

Brâncuş 1999 = Grigore Brâncuş, *Concordanţe lingvistice româno-albaneze*, Institutul Român de Tracologie, Bucureşti, Edinf SRL, Vavila, 1999.

Coseriu 1982 = Eugenio Coseriu, *Balkanismen oder romanismen? Methodisches zum sog. „Balkansprachbund"* în „Fakten und Theorien, Beiträge zur romanischen und allgemeinen Sprachwissenschaft", Herausgegeben von Sieglinde und Ulrich Wandruszka, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1982, p. 39-43.

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Tomul I. Partea I: *A–B*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. Şi C. Sfetea, 1913; Tomul I. Partea II: *C*, Bucureşti, Tipografia „Ziarul Universul", 1940.

DCVB = *Diccionari català-valencià-balear: inventari lexicogràfic i etimològic de la llengua catalana en totes les seves formes literàries i dialectals*, Antoni Maria Alcover i Sureda, Francesc de Borja Moll, Palma, Mooll, 1933.

DDA = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân: general şi etimologic*, Bucureşti, Editura Academiei, 1963.

DELI = Cortelazzo, Manlio/Zolli, Paolo, 1999 [1979–1988]. *Il nuovo etimologico. DELI – Dizionario Etimologico della Lingua Italiana*, Bologne, Zanichelli.

DRAE= *Diccionario de la Real Academia Española*, https://dle.rae.es/, 29.04.2023.
Dumitru 2022 = Ștefan Dumitru, *Dicţionar neogrec-român de expresii idiomatice uzuale*, Bucureşti, Uer Press, 2022.
Ernout-Meillet = Alfred, Ernout, /Antoine Meillet, , 1959 . *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, Klincksieck.
Wartburg, Walther von, *et al.*, 1922–2002. *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Eine darstellung des galloromanischen sprachschatzes*, 25 vol., Bonn/Heidelberg/Leipzig-Berlin/ Bâle, Klopp/Winter/Teubner/Zbinden.
FGSSH = *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, Kostallari, A. (ed.), Tirana, 1980.
Ghirfanova *et al.* 2010 = A. H. Ghirfanova, Iu. A. Lopaşov, N. L. Suhacev, *Тюркизмы в языках Юго-Восточной Европы* (Опыт сводного описания историко-лексикологических и этимологических данных) Издательство Российской академии наук, Sankt-Petersburg, 2010.
RHTED = *The Redhouse turkish-english dictionary*, Yedinci-Baski, Nisan 2007.
Saramandu 2013, 2019 = *Dicţionarul dialectului meglenoromân, general şi etimologic*, coordonator: Nicolae Saramandu, autori: Nicolae Saramandu, Alina Bojoga, Carmen-Irina Floarea, Marilena Tiugan, volumele I (*A–C*) şi II (*Č–K*), Bucureşti, Editura Academiei Române, 2013, 2019.
Suciu Tc. II, 2010 = Emil Suciu, *Influenţa turcă asupra limbii române*, II. *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010.
Tomić 2021 = Mile Tomić, *Dicţionar frazeologic sârb-român*, vol. I, II, Bucureşti, Editura Universitară, 2021.
Zaharieva-Kaldieva 1997 = Stefana Kaldieva, Zaharieva, *Dicţionar frazeologic român-bulgar*, Academicino Izdatelctvo, Sofia, 1997.

LOCUTIONS ET EXPRESSIONS COMMUNES AUX DIALECTES DE LA LANGUE ROUMAINE

Résumé

Dans cet article nous avons observé quelques aspects à l'égard de la structure, des motivations sémantiques et l'origine des locutions et des expressions du roumain populaire qui trouvent leurs répliques en aroumain et en méglénoroumain. En même temps nous avons signalé les expressions et les locutions que l'aroumain partage avec le méglénoroumain, mais qui manquent en dacoroumain. Les motivations sémantiques qui on fait l'objet de notre analyse nous ont fourni des constatations intéressantes en ce qui concerne la manière dont les roumains représentent certaines notions, mais aussi les analogies qu'on peut établir entre la langue roumaine et d'autres langues qui font partie de la même famille ou qui sont en contact avec le roumain.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române
Calea 13 Septembrie, nr. 13

GROUPING TYPOLOGY AND DIFFUSION IN THE BRAZILIAN SOUTH – ESTABLISHING GUIDELINES FOR FUTURE RESEARCH

VIRGINIA MEIRELLES, ABDELHAK RAZKY

1. INTRODUCTION

The rhotic consonants in BP are identified by <r> and <rr> in written form and have historically changed from alveolar tap and trill to fricatives. Still the variants are numerous and may include [r, ɾ, ɹ, ɻ, ɽ, x, h, ɣ, Ø] depending on the position in the syllable (Cagliari 1982, 2007; Callou *et al*. 1996). In coda position, for example, Cagliari (1982, 2007) observes that the realizations can include [h, ɦ, χ, ɣ, ɹ, x, ɾ, r, ɻ, Ø] at the time that they are never deleted in onset.

Yet, fricative realizations are more common outside the southern states – Parana (PR), Santa Catarina (SC) and Rio Grande do Sul (RS). Indeed, according to Lima (2003), the realizations of 'r' have changed from apical alveolar to velar, but, in the southern states, alveolar sounds are still more frequent.

Callou and Brandão (2016: 118) argued that describing the distribution of the realizations of the 'r' in BP is complicated because of the many variants in external coda. For which reason, the authors recommended considering the hypothesis "that the varieties of Brazilian Portuguese may present different behaviors at the same stage of change". Indeed, the diachronic development of the variants in PB is often summarized as a multi-stage process that includes posteriorization, fricativization and elision: [r] > [x] > [h] > Ø (Callou *et al*. 1996), but most authors do not include 'retroflexion'. As retroflex -r is common in many localities in Brazil, Rennicke (2011, 2015) proposed that the 'r' in BP went through two different processes: fricativization, [r] > [ɾ] > [x] > [h] > Ø, and retroflexion, [r] > [ɾ] > [ɹ] > Ø.

As in the southern states the variable presents a different behavior if compared to the rest of the country, this investigation aims at explaining the diffusion of the rhotics in those states under the light of the grouping typology and to establish.

FD, XLII, Bucureşti, 2023, p. 51–72

2. DISTRIBUTION OF RHOTIC SOUNDS

2.1. Distribution according to the *ALiB*

ALiB (Cardoso *et al*. 2014) presents the data in five ranges: 1-25%; 26-50%; 51-75%; 76-99% and 100%. In the present investigation,only data from maos that show the results for the southern capitals – maps F04 C1, F04 C2, F04 C3 and F04 C4 – will be presented here. According to the cartographic results, the deletion of 'r' at the end of names represents 1-25% in Curitiba (PR) and Porto Alegre (RS) while in Florianópolis (SC) it represents 26-50% (ALiB map F04 C1). For verbs, Porto Alegre and Curitiba have 51-75% deletion and Florianópolis 76-99% deletion (ALiB map F04 C2).

In terms of realization of final 'r', according to map F04 C3 (names), in Curitiba 26-50% of the realizations are retroflex and 51-75% are taps; in Porto Alegre there is 1-25% of retroflex realizations and 76-99% of taps; in Florianópolis 51-75% of the realizations are of glottal fricatives and 26-50% of velar fricatives (Table 1 below).

In the case of verbs, map F04 C4 (verbs) shows that in Curitiba there are Â26-50% of retroflexes and 51-75%; in Florianopolis there are 1-25% of taps, 26-50% of velar fricatives and 26-50% of glottal fricatives; in Porto Alegre there are 1-25% glottal fricatives, 1-25% of velar fricatives, 1-25% of retroflexes and 76-99% taps. The following table summarizes the data (Table 1 below).

Table 1

Deletion and realization of 'r' in the three southern capitals

Deletion in names	**Deletion in verbs**	**Realization in names**	**Realization in verbs**	**State**
1-25%	51-75%	**h** - ∅ **x** - ∅ **ɾ** - 26-50% **ɾ-** 51-75%	**h** - ∅ **x** - ∅ **ɾ** - 26-50% **ɾ** -51-75%	Curitiba
26-50%	76-99%	**h** - 51-75% **x** - 26-50% **ɾ** - ∅ **ɾ-** ∅	**h** - 26-50% **x** - 26-50% **ɾ** - ∅ **ɾ** - 1-25%	Florianópolis
1-25%	51-75%	**h** - ∅ **x** - ∅ **ɾ** - 1-25% **ɾ** - 76-99%	**h** - 1-25% **x** - 1-25% **ɾ** - 1-25% **ɾ** - 76-99%	Porto Alegre

Thereby, in coda position in names and verbs, the retroflex and the tap are particular to Curitiba and Porto Alegre, while the fricatives are unique to Florianópolis. The deletion frequency demonstrates that Curitiba and Porto Alegre have similar patterns. Accordingly, there is a parallel between Porto Alegre and Curitiba and a differentiation with respect to Florianópolis.

2.1.1. Oliveira (2018)

Oliveira (2018) examined the realization of 'r' in final coda in six municipalities of the southern region: Santa Maria (RS), Caçapava do Sul (RS), Lages (SC), Criciúma (SC), Guarapuava (PR) and Campo Mourão (PR). It considered 24 interviews (four from each municipality) from the ALiB project (recorded from 2003 and 2009).

The study showed that, in the inland south, deletion of final 'r' can reach 92% in verbs and 11% in non-verbs. In Rio Grande do Sul, deletion in Santa Maria was 95% in verbs and 16% in non-verbs and, in Caçapava do Sul, 89% in verbs and 8% in non-verbs. In Santa Catarina, deletion in Criciúma was 97% in verbs and 22% in non-verbs and, in Lages, 87% in verbs and 6% in non-verbs. In Paraná, the percentage of deletion in Campo Mourão was 90% in verbs and 3% in non-verbs and, in Guarapuava, 94% in verbs and 11% in non-verbs. That is, while Criciúma (PR) and Santa Maria (RS) led the deletion process in both morphological classes, Campo Mourão (PR) and Caçapava do Sul (RS) had the lowest percentages of deletion.

The study also showed that in Santa Maria and Caçapava do Sul (RS) the most common realization is the tap. In Guarapuava and Campo Mourão (PR) the most common realization is the retroflex approximant. Santa Catarina presents different results in each town; in Criciúma, the retroflex is more frequent while in Lages it is the tap.

In summary, the results indicate a high frequency of deletion in verbs (between 97 and 87%) and a low frequency of deletion in non-verbs (between 3 and 22%). There is also evidence that the retroflex approximant and tap were the most used variants in both cases, while the trill occurs sporadically and the fricative variants are almost non-existent. Additionally, the distribution of the variables indicates that the retroflex dispersed from the north (PR) to the south (RS).

2.1.2. Comiotto and Margotti (2019)

The authors examined the realization of 'r' in twenty-seven bilingual communities in RS and SC using data from the *ALiB*. The investigation concluded that older men with less schooling are the ones who produce taps and that in municipalities where there is linguistic contact – such as Flores da Cunha (RS), Erechim (RS), Concórdia (SC) and São Miguel do Oeste (SC) – the trill and the tap are in variation, but the tap is the most frequent realization. In other cities – such as

Criciúma (PR) – only the velar fricative [x] is present, which is why the authors conclude that the typical mark of contact between BP and Italian dialects is absent there. They also report that there is no significant difference between the variants used by age groups and that the use of the tap is a linguistic and cultural trait of the descendants of Italian immigrants from the Veneto region.

2.1. Distribution according to the *ALERS* (Altenhofen and Klassmann 2011, Koch et al. 2011)

The results for specific target words are shown in Table 2 below (Koch et al. 2011, maps 055, 064, 070, 073, 085, 101, 144, 155, 167, 373) where the percentage of occurrences in each state is indicated.

Table 2

Occurrences by state (percentage).

ɾ	ɽ	r	x	R	State
a**r**vore 68 ve**r**de 22 po**r**ca 45 ga**r**ganta 49 pe**r**fume 78 joao-de-ba**rr**o 1 fe**rr**ão 11 te**rr**a 9 **r**ouge 8 beija-flo**r** 26 infnitive 10	a**r**vore 29 ve**r**de 70 po**r**ca 52 ga**r**ganta 51 pe**r**fume 22 - - - - - beija-flo**r** 59	- - porca 1 - - joao-de-ba**rr**o 59 fe**rr**ão 49 te**rr**a 62 **r**ouge 46 - -	- - - - - joao-de-ba**rr**o 38 fe**rr**ão 30 te**rr**a 29 **r**ouge 44 - -	- - - - - - - **r**ouge (ɹ) 2 - -	PR
a**r**vore 90 ve**r**de 95 po**r**ca 92 ga**r**ganta 97 pe**r**fume 100 joao-de-ba**rr**o 8 fe**rr**ão 12 te**rr**a 24 **r**ouge 5 beija-flo**r** 98 infinitive 8	- - - - - - - - - - - -	árvore 1 ve**r**de 1 - - - joao-de-ba**rr**o 49 fe**rr**ão 60 te**rr**a 60 **r**ouge 69 - -	- - - - - joao-de-ba**rr**o 10 fe**rr**ão 8 te**rr**a 15 **r**ouge 24 - -	- - - - - - te**rr**a 1 - **r**ouge (ɹ) 2 - -	RS
a**r**vore 65 ve**r**de 48 po**r**ca 38 ga**r**ganta 92	árvore 1 ve**r**de 5 po**r**ca 5 ga**r**ganta 8	árvore 19 ve**r**de 32 po**r**ca 28 -	- - po**r**ca 18 -	- - - -	SC

ɾ	ɽ	r	x	R	State
pe**r**fume 80 joao-de-ba**rr**o 5 fe**rr**ão 5 te**rr**a 14 **r**ouge 11 beija-flo**r** 51 infinitive 9	pe**r**fume 1 - - - - beija-flo**r** 22 -	- joao-de-ba**rr**o 78 fe**rr**ão 62 te**rr**a 64 **r**ouge 24 - -	pe**r**fume 8 joao-de-ba**rr**o 5 fe**rr**ão 21 te**rr**a 14 **r**ouge 61 - -	- - - - te**rr**a 8 **r**ouge (ɹ) 4 - -	

The data from the *ALERS* (Koch *et al.* 2011) indicate that retroflex realizations are non-existent in RS, infrequent in SC and common in PR – considering internal and external coda realizations. Also according to the *ALERS*, weak-r in inner coda is realized as [ɾ] in PR and RS, and as [ɾ, r, x] in SC. In the case of strong-r, [ɾ, r, x, ʁ] are possible in the three states, but the fricative is more common in PR.

2.2.1. *Margotti (2004)*

The work examined bilingual cities – BP and Italian – in RS and SC, separating the samples collected with bilinguals and monolinguals. The study considers the results of surveys for the *ALERS* and VARSUL. It also collects data in eight municipalities in each state – with similar sociocultural characteristics. The results indicate that there are different levels and degrees of bilingualism, but that in all the cases there is a tendency to replace the heritage language with BP.

The results show that the realizations of 'r' differ from place to place, but four variants of 'r' were recorded: the trill, the tap, the velar fricative and the alveolar approximant. The study states that since "speakers from the contact areas of BP and Italian have difficulty reproducing the opposition that exists in Portuguese" (Margotti 2004: 156), an intermediate sound – the alveolar approximant – indicates that speakers perceive the difference between tap and trill, but cannot reproduce it. Furthermore, the study states that, the substitution of the trill by the tap is a phenomenon that also happens in regions of Azorean and German immigration.

Therefore, since the studies described above indicate that the retroflex is more common in PR and less common in RS, it may be concluded that the diffusion in the southern states started from PR. Second, the studies indicate that SC has a different behavior from the other southern states, not only regarding realizations in the capital but also regarding those in inland towns. As such, fricative realizations in general are more common in that state. Lastly, the investigations demonstrate that the tap distinguishes places that have Italian influence. That is, even though there are coincidences among the three states, RS has its particularities, which will be investigated in the rest of the article.

3. METHODOLOGY

The data, used to generate distribution maps, was taken from the *ALERS* and corresponds to 92 towns in RS. The evaluated words were *arvore, verde, carta, corda, fervendo, porca, gordura, garganta, perfume* (examples of internal coda), *calor, beija-flor, revolver* (examples of final coda), *genro, caro, clara* (examples of internal onset), *joao-de-barro, terra, carro* (examples of 'strong-r'), *revolver* (word onset) – taken from the maps 055, 064, 070, 073, 101, 144, 167, 373 (Altenhofen and Klassmann 2011) and maps 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53 (Koch et al. 2011).

Gabmap, a web application that visualizes language variation, was used to generate the maps and analyze the data (see Nerbonne and Kleiweg 2005; Snoek 2014; Leinonen *et al*. 2016). The dialect data was prepared in two spreadsheets, one indicating the pronunciation of the word in the International Phonetic Alphabet (IPA) and one in which only the pronunciation of the target variable was represented using the IPA. In order to create the distribution maps, the data files were accompanied by a map file with the geographical coordinates of the data sites (created in Google Earth). Those maps were used to have a rough overview of the distribution of the dialects. The clusters that emerged were examined using the Multidimensional scaling (MDS), a technique for representing distances between objects in which the locations are represented as circles of matching color in a plot. The beam maps, where the strength of association between the two locations is encoded in colored lines, were used to examine the linguistic distance between neighboring towns. Lastly, to interpret the distribution, the beam maps and the distribution maps were weighted against the results of several studies carried out in RS.

4. DISCUSSION

4.1. The maps

Since the objective was to understand the distribution of 'r' in RS and to investigate the evolution of the realizations, the first step was to generate a map showing the distribution of the variable where only the target sound was phonetically transcribed – i.e. *carro* (car) could be ca[r]o, ca[ʁ]o, ca[x]o, ca[ɾ]o – no other differences were registered.

Figure 1 below shows that there are 4 clusters in the state, identified by the different colors. Noticeably, the clusters fall flat in terms of geographic distances because "the fundamental dialectological postulate that nearby varieties are normally more similar linguistically that distant ones" (Nerbonne 2010: 8) does not hold.

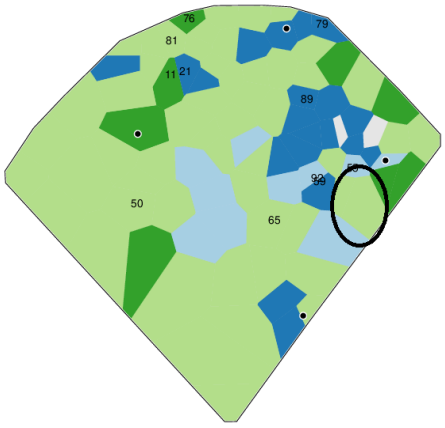

Figure 1. *Distribution of the realizations of 'r'.*

As an example it may be argued that some municipalities to the north of the state (dark blue) are more similar to distant places than to neighboring towns (light green). That is, villages and towns may belong to the same cluster even when far away. In turn, neighboring towns may not belong to the same cluster. Furthermore, it is clear that places that are at regular distances from Porto Alegre (circled on the map) – which is considered the reference site since it is the capital city – do not show similar results in terms of diffusion.

Since the distribution above was considered flawed, a second analysis was undertaken from the perspective of the aggregate analysis (see Nerbonne *et al.* 2008; Nerbonne 2010). The complete phonetic transcription of the same eighteen words was evaluated this time – car could be [karɷ], [karɹo], [karɷ], [kaʁɷ], [karo], [kaxɷ], etc. Figure 2 below shows the distribution of the clusters.

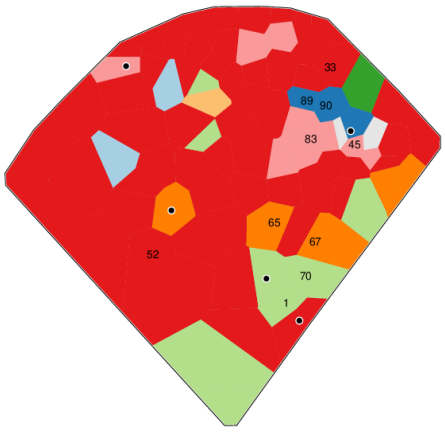

Figure 2. *Distribution by aggregate perspective*.

There are 8 clusters, but their distribution does not seem correct still. According to the new configuration, neighboring towns continue to be very different among each other, at the time that they are similar to geographically distant ones. This configuration indicates, for example, a cluster (in pink) composed of locations that are proximate but that is also composed of the areas which are more than 200 km away and not even proximate to each other.

That is, the two possible distributions (Figures 1 and 2) seem problematic since the distribution of variation does not represent a function of geographical distance. Since Nerbonne *et al*. (2008: 648) argue that "the research community is convinced that the linguistic varieties are hierarchically organized," the case in question would demonstrate that the data are inaccurate. For which reason, a further study contemplating more data from the atlases will be carried out. Yet, a second possibility is that the analysis needs to be supplemented by taking into account the grouping typology as proposed by Razky (2010a, 2010b).

4.2. The groupings as proposed by Razky (2010a, 2010b)

Traditional Dialectology methodologies trace isoglosses lines drawn following the unidimensional aspect as implemented by Gilliéron and Edmont when preparing *L'Atlas Linguistique de la France* (ALF) in the second half of the 19th century and corroborated by recent studies that have proven that geography is determinant in delineating varieties. Huisman *et al*. (2019: 14), for example, determined that it is important to consider the geographical configuration of a language area to explain language variation and change. Nerbonne and Heeringa (2007: 8) demonstrated that varieties that are closer (or larger) should resemble one another (2006: 12) and that "synchronic differences should reflect historical dynamics". However, Nerbonne (2010: 3827-3828) discovered that "linguistic contact operationalized through geography can account for about one-quarter of the aggregate linguistic variation we find in large collections such as dialect atlases". That is, the studies indicate that geographical configuration is more relevant to linguistic variation than language contact.

Yet, the use of models of diffusion like those that postulate that a given linguistic change is spread in waves from a given center (Schmidt 1872) or that innovations spread from a large population center directly to another similarly sized one (Trudgill 1974), may only be partially applied in the Brazilian context. The pluridimensional aspect, as stipulated by Radtke and Thun (1996) and Thun (1998, 2000a, 2000b, 2005) at the end of the 20th century, may be used to better represent dialectal distribution in Brazil. That methodology was, of late, enhanced by the notion of grouping as theorized by Razky (2010a, 2010b; Razky and Guedes 2015) and has been found to be the best approach to examine cartographic results in Brazil.

According to Razky (2010a, 2010b), the geographic space is conceived as part of the dialect continuum by analyzing geographic spaces beyond geopolitical

boundaries. For that reason, instead of tracing isoglosses, intersecting lines are drawn to show phonetic or lexical contours with more complex diatopic or diastratic configurations. This approach was found to be necessary, for example, to better map the complexity of the lexical continuum when Razky and Guedes (2015) examined the lexical distibution in Pará, Brazil.

The methodology is relevant in Brazil because the use of isoglosses cannot depict the great societal changes that have taken place since 1950 – which include great population movements, due to the development of the transportation sector and the decentralization of job opportunities. For that reason, a significant linguistic variability may be seen in the same geographic space in terms of grouping, a complex situation that could not be explained by using the traditional approaches (Razky 2010a, 2010b; Razky *et al*. 2019: 4; Rasky and Santos 2020). Additionally, the typology allows the examination of data belonging to a non-homogeneous lexical continuum and to reflect the historical characteristics of diachronic isoglosses that came into contact with variants that spread both, horizontally (geographically) and vertically (socially) (Sanches and Razky 2021: 14).

The grouping seeks to fill the theoretical-methodological gap with regard to social changes that directly reflect on complex diatopic configurations and that require a typology capable of responding to the complexity of variation in Brazil. The typology comprises macrogroupings, microgroupings, nanogroupings and supragroupings (Razky *et al*. 2019: 4). A macrogrouping, refers to a linguistic variant present in a set of locations belonging to more than one microregion in a state, at the time that a variant may occur only in a set of localities within a microregion; a nanogrouping is defined by the presence of a variant in a few localities belonging to a microregion. A supra-grouping, in turn, is a manipulation of the set of variants of a locality by selecting only the most productive variant.

It was considered that the grouping typology would be an important ally when explaining the distribution of the variants in RS. First, because the linguistic results call for a methodology appropriate to the present linguistic situation. Second, because the socio-history of the state shows that the occupation took place differently in different locations.

According to Albuquerque (1954: 44-47) the distance from southern RS to Rio de Janeiro made the influence from Rio de la Plata greater in the RS-Uruguayan border until the mid-1950s. This also meant that, until the mid-1950s, the center of influence for the border towns was Porto Alegre (Albuquerque 1954: 44-47). Consequently, equidistant areas from Porto Alegre could differ linguistically depending on being to the south or north of RS.

Another reason that justifies the use of the typology proposed by Razky (2010a, 2010b) is that not only the geographic configuration, but also settlement characteristics resulted in places that may be geographically close, but that did not have frequent contact with each other. As mentioned in the previous paragraph, the southern and western areas were under Spanish influence while the highlands were

influenced by European immigrants (Italians, Germans, and Polish). European immigration began on the eve of independence and, after 1888, immigration to the South increased remarkably. For example, between 1884 and 1894 Italian immigration reached its peak, with around 60 thousand immigrants. Today it is estimated that around 27% of the population of RS has Italian ancestry.

The settlement of the immigrants happened in 'colonies' – 'colony' is the name the descendants give to the communities. The colonies, which were self-sufficient, were founded by the different ethnic groups and remained isolated for a long time.

Surely, sociolinguistic studies demonstrate that ethnicity is relevant when describing realizations in RS. For instance, Bisol (1981) showed there was a difference among the realizations of vowels in Porto Alegre, border towns, places of Italian origin, and of German origin.

Accordingly, since the gathered data reveals a complex dialectal continuum and the socio-history describes an intricate migratory situation, it was considered necessary to use dialectal typology to better understand the dynamics of variation in RS. It is expected that in this way each grouping may be correctly identified in the cartography and dynamics of the variants better understood.

As a matter of fact, if the data are separated according to the environment in which 'r' occurs (internal coda, onset, etc) and are then examined considering the socio-history of the locality, the interpretation of the occurrence of variants becomes more likely.

For example, a typical pronunciation of the word carro by speakers who have Italian as L2 is ca[ɾ]o a variant that does not happen among L1 speakers of BP. Figure 3 below shows the distribution of the variant in the state. As expected, the distribution of ca[ɾ]o corresponds to the places where Italian is L2.

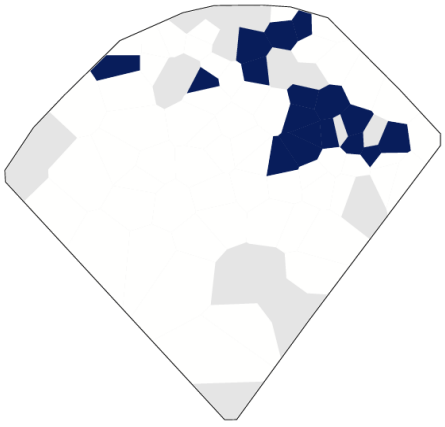

Figure 3. *Distribution of ca[ɾ]o.*

Another characteristic of Italian as L2 is the realization of [ɾ] in word onset. Figure 4 below shows the distribution of the word [ɾ]evolver (gun) in RS. Again, the distribution matches the disposition of Italian settlements.

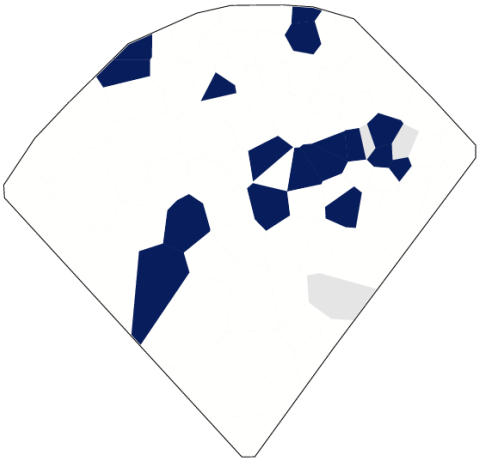

Figure 4. *Distribution of [ɾ]evolver*.

Even when Figures 3 and 4 are not identical, both represent places where the Italians have left marks in the most diverse domains. At the same time, it becomes evident that the distribution of the variants in isoglosses will present a limited representation of the distribution of variants in the state. Since the representation of variants in isoglosses seems flawed, the grouping typology as proposed by Razky *et al*. (2019) and Razky and Coimbra (2020) will be used to interpret the data.

The initial concept of grouping (Razky 1998), which was revised by Guedes *et al*. (2018) and, later by Razky *et al*. (2019) and Razky and Coimbra (2020), describes five linguistic groupings as follows:

(1) Nanogrouping: a variant that ranges from 1 to 10% of the investigated area;
(2) Microgrouping: variants that cover between 11% and 25% of the total space;
(3) Mesogrouping: variants that cover between 26% and 50% of the total space;
(4) Marcogrouping: variants that are present in 51% to 100% of the investigated territory;
(5) Supra-grouping: stems from an intervention in the statistical result. For example, only variants registered in a certain percentage in one or several diatopic spaces are considered.

After considering the results of the works works in section 1 and the distribution of the groupings in Figures 1, 2, 3 and 4, it was possible to conjecture about the existence of the following groupings in RS:

(1) Two macrogroupings comprising: the bilingual region; monolingual region;
(2) Four mesogroupings comprising: internal monolingual; border monolingual; bilingual rural communities; bilingual urban communities;
(3) Microgroupings: locations that show other kinds of influence (for example, from the drovers).

As such, there would be two macrogroupings: the bilingual regions (of European settlement) and the monolingual regions. Those macrogroupings would be composed of two other groupings each. The monolingual macrogrouping would include a mesogrouping of internal areas and one of border areas. The bilingual macrogrouping would be divided into rural and urban communities.

Dividing RS into bilingual and monolingual communities seems straightforward. For instance, opposite to what Camara Jr. (2004) and Cagliari (1982, 2007) point out for BP, i.e. that the tap never occurs in word-initial position, Monaretto (1992, 1997) reports that, in RS, bilinguals substitute [r] for [ɾ]. Also, the existence of two monolingual regions is justified, as there are several works that suggest that speakers in border areas understand and are able to interact with Spanish speakers (Carvalho 2004, 2007, 2022; Meirelles 2006, 2011) and that the movement of inhabitants on either side of the border implies language contact, but no stable bilingualism (cf. Carvalho 2022). Lastly, the microgroupings would correspond to places where the variant [ɽ] suggests the influence of the drovers (who transported goods and cattle from RS to São Paulo).

The configuration described above predicts that towns belonging to the same mesogrouping would present similar linguistic behavior, and that neighboring towns would have different realizations when they belong to different mesogroupings. At the same time, it predicts that bilingual towns would behave similarly even when they are distant. Indeed, when the distribution of the groupings in Figure 2 (section 4.1) is compared to the map that shows the distribution of bilingual informants (Koch *et al.* 2011), there is a close match. The comparison reveals that the larger area corresponds mostly to BP realizations and that the smaller areas correspond to places where the informants were bilingual.

However, the distribution of the groupings in Figures 1 and 2 is still not optimal because it fails when it presents towns that are geographically near in separate groupings even when they have had the same linguistic influences. For those reasons and to better test the validity of each grouping, beam maps that show the linguistic distances to the neighboring towns were generated using Gabmap.

4.3. The correlations between geographic and linguistic distance

Figure 6 below represents the linguistic distances when considering only the realization of 'r'.

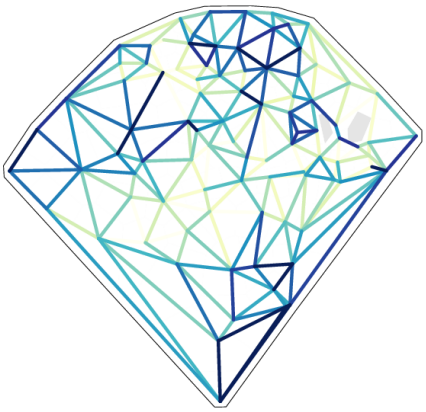

Figure 6. *Beam map for the 'r' variable.*

As already expected and contrary to what Nerbonne and Kleiweg (2005: 10) proposed, the "geographically proximate varieties" in RS do not regularly "tend to be more similar than distant ones". Additionally, Local Incoherence was 4.04, which means that the data represents poor measurements or that the correlation between linguistic and geographic distances does not hold locally. Indeed, the Figure above shows that some areas, mainly those to the northwest, are proximate linguistically even though they have different origins. An interesting fact to consider at this point is that all the municipalities were part of the trials followed by drovers on their way from São Paulo to Colonia del Sacramento (Uruguay). In other words, it seems that the influence of the drovers was initially under-estimated.

On the other hand, the lines that connect the towns to the southeast demonstrate that all those towns are linguistically proximate. In this case, the macrogrouping proves accurate because all those towns have a Portuguese origin and are monolingual. Yet, one of the places is a border town, which means it should behave differently.

Therefore, since the correlation between linguistic distance and geographic distance seemed far from optimal when considering only the realizations of 'r', the same correlation was explored from the aggregate perspective. Figure 7 shows that there is less correspondence between geographic and linguistic distance now than when considering only the variants of 'r'. In fact, the beams indicate that only a few neighboring towns are linguistically similar. That is, the distribution seems to be flawed.

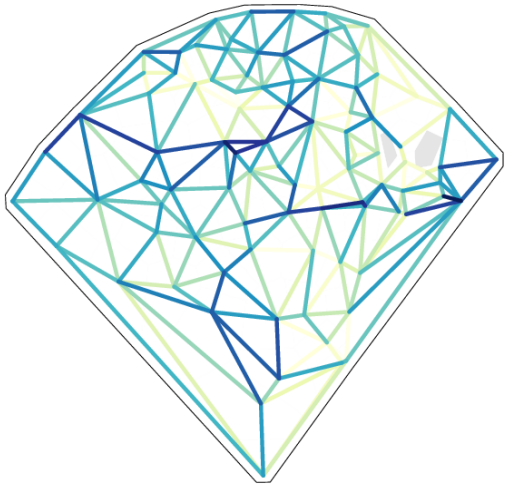

Figure 7. *Beam map of aggregate data.*

Based on the typology advanced by Razky (2010a, 2010b), Guedes (2020: 104) proposed the inclusion of another factor in the list of extralinguistic variables mapped in pluridimensional linguistic atlases, which he called the diaethnic variable. When examining data from communities where different ethnic groups were in contact, the author realized that the data could not be explained by applying common variables – such as: diatopic or dialinguistic. He was only able to explain variation by considering the speaker's ethnicity (Guedes 2020: 105). The author explains that the diaethnic variable differs from the dialinguistic variable because it does not represent the variation that occurs in the case of language contact, but the one that represents "the influences of ethnicity on linguistic variation, both within and outside situations of language and dialect contact" (Guedes 2020: 105).

There are many reasons why the adoption of a diaethnic variable in the description of the occurrences in Rio Grande do Sul seems pertinent. Societal bilingualism denotes the situation in a particular speech community in which more than one language is used. Nevertheless, in the Brazilian South the situation is not as straightforward as the definition may suggest. When investigating the varieties of 'r' in SC and RS, Margotti (2004) recognized that there are different levels and degrees of bilingualism. For example, today, in major urban centers, the immigrants' languages have already given way to BP, in smaller urban centers their language is losing ground while in rural communities, the European dialects are still spoken (Margotti 2004).

As mentioned before, the original settlement may be described as 'concentration in colonies'. Furthermore, in 1938, the Brazilian government implemented a series of restrictions that were part of its nationalization campaign, one of which banned foreign languages in schools. The situation became dreadful

in 1942, when German descendants were specially targeted and the government considered that maintaining the 'colonies' was problematic. Immigrants and their descendants who did not speak Portuguese could be taken as prisoners and part of the immigrants' memory was destroyed. Nonetheless, as in most cases of discrimination, those actions strengthened the bonds within the 'colonies'.

In fact, Mombach (2012) concludes that German culture, for example, was not erased while Fritzen and Ewald (2013) mention that during that period the individuals learned how to read and write in German with members of the family, in the Evangelical Church of the Lutheran Confession, or with other community members. More importantly, the authors claim that even though school was no longer the literacy agent, other strategies were adopted to continue to use the language (Fritzen and Ewald 2013: 253).

Currently, due to socio-political influences, many individuals are abandoning the use of their L1 and adopting BP even at home – which indicates a language shift (Horst *et al.*, 2019) or the foreign language is being maintained only in rural areas (Fraga, 2009; Battisti and Martins, 2011; Corrêa, 2017; Comiotto and Margotti, 2019; Horst *et al*., 2019). Yet, Ortale *et al*. (2015) suggest that in many cases, the two languages have clearly defined contexts of use: at home and in exchanges with Brazilians.

Other reasons belong to the linguistic domain. Brescancini and Monaretto (2008) suggest that the different realizations or 'r' are characteristic of the different ethnicities present in the southern states. Battisti and Martins (2011) conclude the use of the tap instead of the trill in the BP spoken in Flores da Cunha represents what they call an "unexpected use of Portuguese, but common to communities where linguistic contact was or has been common" (Battisti and Martins 2011: 147–148).

Velho (2017) investigated the realizations of 'r' in three bilingual municipalities in RS to verify whether it is possible to delimit a speech community in terms of the production of 'r'. The study concluded that despite the "shared Italianness", "different characteristics that correspond to the boundaries of the villages need to be addressed in the analysis of this variable" (Velho 2017: 318). Indeed, Corrêa (2017) examined 'r' in Antônio Prado and concluded that the stabilization between [r] and [ɾ] is a consequence of "an effort by residents to maintain or rescue dialectal speech and transmit it to children, ensuring identification with the Italian ethnicity" (Corrêa 2017: 102).

Fraga (2006, 2008) reports that bilingual speakers (Dutch/BP) perceive the rhotic as a retroflex approximant, an alveolar approximant or an alveolar retroflex approximant in Carambeí (PR). Fraga (2009) observed that there is a connection between identity and realization of 'r' because individuals who identify themselves as Dutch prefer the tap, while those who identify themselves as Brazilians prefer fricatives.

It is cogitated that one of the reasons for the lack of correspondence is that even though there is a coincidence within the bilingual and non-bilingual regions when it corresponds to the most frequent realizations – for example, in the latter 'r' in onset may be [r] or a fricative while in the former the most frequent realization is the tap – if different cities of Italian influence (or mesogroupings) are investigated in depth, the results demonstrate that the distribution may be different from one location to another (Brescancini and Monaretto 2008; Battisti and Martins 2011; Corrêa 2017; Velho 2017; Comiotto and Margotti 2019). For that reason the groupings were reexamined and a new distribution proposed as follows:

(1) Two macrogroupings comprising: the bilingual regions and the monolingual regions;
(2) Four mesogrouping comprising:internal monolingual; border monolingual; bilingual rural communities; bilingual urban communities;
(3) Two microgroupings comrpising: bilingual urban communities (-BP); bilingual urban communities (+BP).

The microgroupings would now correspond to the bilingual urban communities characterized by their ethnic and cultural practices. For example, Antônio Prado would be part of the bilingual urban community that is more distant form BP (-BP) while Flores da Cunha would belong to the bilingual urban community that is more akin to BP (+BP) (cf. Corrêa 2017; Velho 2017).

That way, the dynamics would reflect local identities with regard to ethnic origin and would allow us to better understand the formation of BP in the state. In the main, by carefully characterizing the groupings, the studies could yield a high-level understanding of the pervasiveness of variable patterns for both monolingual and bilingual communities.

However, there is still a factor to be discussed: the influence of the drovers. In the revised version above the influence of the drovers, needs to be contemplated as a possibility because some localities that apparently do not have the same linguistic background, show linguistic proximity (Figures 1, 2, 3 and 4).

From the end of the 17th century to the beginning of the 20th century, there was a wide network of trails and locations that served as a landing place for the drovers who were responsible not only for transporting goods, but were also agents of territorial integration. Domingues (1999) holds that the drovers were "directly related to the Brazilian settlement" and to the consolidation of the borderlines between Brazil and the Spanish territories. In fact, Koch, Klassmann and Altenhofen (2011: 22) claim that the Caminho dos Conventos (1728) and Caminho das Tropas (1731) guaranteed "the linking of the southern lands to the Portuguese colonial heritage".

The first route was the Caminho dos Conventos, but over time other routes were opened. The main and most traveled route was Caminho do Viamão, which

started in Uruguaiana, and continued through Alegrete to Vacaria (see Oliveira 2009). Figure 8 below shows the trail that connected Minas Gerais and São Paulo to the Brazilian south. The trail was approximately 4000 kilometers long and it was normally traveled in stretches of about 30 kilometers a day.

The drovers needed to rest and to fatten up cattle along the route, for periods that varied depending on the weather conditions and the conditions of the cattle – sometimes reaching up to 6 months. Those resting places gradually become villages, towns, and cities that were influenced by the customs of the travelers (cf. Silva Neto 2018: 31-40). After 1890 and as a result of the arrival of the train, many cattlemen from RS continued to travel with "the so-called 'loose troops'" (Domingues 1999: 282). Those travelers spoke a variety of BP called hillbilly BP.

In the first years of the 20th century, many studies started to describe what the so-called hillbilly BP. Amaral was one of the first to describe the inter- and post-vocalic 'r' produced by the countrymen or hicks as having "a peculiar value" because "instead of projecting the tip against the alveolar ridge, as it is produced in Portuguese, the tongue […] turns upwards, without touching the palate" (1955: 47). Melo described that in the South of Minas Gerais, northern São Paulo, Pernambuco, Alagoas, and Goias there was a voiceless 'r' similar to the Northamerican 'r'. Rodrigues (1974) registered [ɾ, ɽ, ɦ] as realizations of /ɾ/ in Piracicaba (São Paulo) in the 1970s.

The cartographic results from the *ALiB* reveal that Curitiba and Porto Alegre have [ɽ]. Also, the data from the *ALiB* analyzed by Oliveira (2018) showed that the two inland towns in RS produced mostly the tap, that the two in PR produced mostly the retroflex and that one of the towns in SC produced the retroflex and the other produced mostly the tap. Lastly, the examined data from the *ALERS* demonstrates that retroflex realizations are almost non-existent in RS, infrequent in SC and common in PR. That is, it is possible to deduce that the diffusion of the retroflex was from north to the south. Indeed, when contemplating the distribution of the towns along the trail, it becomes evident that there is a compatibility between the sites and the present distribution of retroflex-r.

Accordingly, the grouping for RS needs to be reconsidered, weighting that the variant ranges from 1 to 10% of the investigated area. Then, it will not conform to a microgrouping, but to a nanogrouping. In summary, the resulting grouping for RS, in terms of the distribution of 'r', will be:

(1) Two macrogroupings comprising: the bilingual regions and the monolingual regions;
(2) Four mesogroupings comprising: internal monolingual; border monolingual; bilingual rural communities; bilingual urban communities;
(3) Two microgroupings comprising: bilingual urban communities (-BP); Bilingual urban communities (+BP);
(4) One nanogrouping: places along the trails traveled by drovers.

To elaborate, there are 2 macrogroupings in RS that correspond to bilingual and monolingual regions. Each macrogrouping is composed of 2 mesogroupings. The monolingual macrogrouping is composed of the internal and border mesogroupings while the bilingual macrogrouping is made up by the urban and the rural mesogroupings. There are two microgroupings: one of bilingual urban communities that are more distant from BP (-BP) and another one of communities that show realizations to BP (+BP). Lastly, there is a nanogrouping composed by localities that show influence of the drovers.

One of the objectives of the study was to establish guidelines for research that investigates the situation from a perspective different from the generalizing approaches that are commonly applied when examining linguistic variables in RS. As such, it proposes that future research should consider the groupings in RS not only for analyzing the data but also for collecting data that truly represents the investigated localities.

5. FINAL WORDS

The present study postulates that the many variants present in RS, at least, are due to two phenomena: (1) there are two different paths for the evolution of ‘r’ and (2) the geographic distance from one location to another may not be the only determinant factor. That means that even when two locations are proximate, they may perform differently and that neighboring towns may present different variants.

Based on the argumentation presented, this study suggests that when examining the groups in RS the geographic distance a should be considered to ponder the connections the different towns have with one another, but that the grouping typology is necessary to validate the different groupings and understand the relation that exists among them.

In summary, this study intended to understand how the diffusion of ‘r’ took place in RS and to indicate the possibilities for future research. This work demonstrated that Gabmap can help identify the different varieties of ‘r’ used in RS, demonstrate which neighboring places have similar realizations, and delimit the extent to which the influence of a given variety extends. At the same time, it is useful to identify varieties that, although geographically distant, are linguistically close.

The future calls for a deepening in the distinction of varieties with more data for the examined locations. For that reason, a more detailed study is needed, using more data from the atlas to categorically validate the grouping as proposed in this article.

REFERENCES

Aguilera and Romano 1998 = Vanderci de Andrade Aguilera, Valter Pereira Romano, *A Geolinguística no Brasil: caminhos e perspectivas*, Londrina, Eduel.

Albuquerque 1955 = Arcy Tenório Albuquerque, *Gauchismos- a linguagem do Rio Grande do Sul*, Porto Alegre, Livraria Sulina.

Altenhofen and Klassmann 2011 = Cleo Altenhofen, Mario Klassmann, *ALERS: Atlas Lingüístico-Etnográfico da Região Sul do Brasil*. Porto Alegre, Florianopolis, Ed. UFRGS, Ed. UFSC.

Amaral 1920 = Amadeus Amaral, *O Dialeto Caipira*. Sao Paulo, O livro.

Battisti and Martins 2011 = Elisa Battisti, Luisa Martins, *A realização variável de vibrante simples em lugar de múltipla no português falado em Flores da Cunha (RS): Mudanças Sociais e Linguísticas*, in "Cadernos do IL" 42, p. 146–158. https://doi.org/10.22456/2236-6385.26018

Bisol 1981 = Leda Bisol, *Harmonia Vocálica: Uma regra variável*, Doctoral dissertation. UFRJ.

Brescancini and Monaretto 2008 = Claudia Brescancini, Valeira Monaretto, *Os róticos no sul do Brasil: panorama e generalizações*, "SIGNUM: Estudos Linguísticos", p. 51–66. https://doi.org/10.5433/2237-4876.2008v11n2p51

Cagliari 2007 = Luiz Carlos Cagliari, *Elementos de Fonética do Português Brasileiro*, Sao Paulo, Paulistana.

Cagliari 1982 = Luiz Carlos Cagliari, *Elementos de Fonética do Português Brasileiro*. Thesis (Licentiate's degree), Unicamp.

Callou and Brandão 2016 = Dinah Callou, Silvia Brandão, *Caracterização de Áreas Dialetais no Português do Brasil: Análise de duas variáveis*. in, Lucrécio Araújo de Sá Júnior, Marco Antonio Martins (2016), p. 97–119. https://doi.org/10.5151/9788580391824-05

Callou *et al*. 1996 = Dinah Callou, Yonne Leite, Joao Moraes, *Variação e diferenciação dialetal: a pronúncia do /r/ no português do Brasil*, in: Ingedore Koch (1996), *Gramática do português falado*, p. 465–493.

Cardoso *et al*. 2014 = Suzana Alice Marcelino da Silva Cardoso, Jacyra Andrade Mota, Vanderci de Andrade Aguilera, Maria do Socorro Silva de Aragão, Aparecida Negri Isquerdo, Abdelhak Razky, Felício Wessling Margotti, Cléo Vilson Altenhofen, *Atlas Linguístico do Brasil*. Londirna, EDUEL.

Comiotto and Margotti 2019 = Ariela Fátima Comiotto, Felício Wessling Margotti, *Uso dos róticos do português em contato com os dialetos italianos*, "Acta Sci. Lang. Cult." 41, e48857. https://doi.org/10.4025/actascilangcult.v41i2.48857

Corrêa 2017 = Rachel Corrêa, *Estigmatização em Antônio Prado (RS): ilustrando as sete consequências de atitudes linguísticas negativas de Grosjean (2001) através de trechos de entrevistas sociolinguísticas*, "Entrepalavras" 7, p. 91–104. https://doi.org/10.22168/2237-6321.7.7.1.91-104

Domingues 1999 = Julio Manoel Doningues, *Tropeirismo*. "Seminário Paulista de Estudos Tropeiros", p. 277–286. http://porangabasuahistoria.com/wp-content/themes/Porangaba/upload/downloads/tropeirismo.pdf

Fraga 2009 = Leticia Fraga, *A variedade de português falada pelos "holandeses" de Carambeí: identidade e r-forte*, "Revista brasileira de linguística aplicada" 9, p. 621–645. https://doi.org/10.1590/S1984-63982009000200013

Fraga 2008 = Leticia Fraga, *O português falado por descendentes de holandeses em Carambeí (PR) e os róticos em coda*, "Linguagem e Ensino" 11, p. 349–376. https://periodicos-old.ufpel.edu.br/ojs2/index.php/rle/article/view/15687

Fraga 2006 = Leticia Fraga, "O róticos no portugues de Carambeí/PR", "Estudos Linguísticos" 35, p. 1113–1122.

Fritzen and Ewald 2013 = Maristela Pereira Fritzen, Luana Ewald, *Aqui somos protegidos pelas nossas quatro paredes. Aqui nós falamos alemão: histórias de letramentos interculturais no Vale do Itajaí, SC*, "Trab. linguist. apl" 52, p. 239–258. https://doi.org/10.1590/S0103-18132013000200004

Gãrtner *et al*. Eberhard Gãrtner, Christine Hundt, Axel Schõnberger (eds.), *Estudos de geolingüística do português americano*, p. 185-227.

Guedes 2020 = Regis J. C. Guedes, *Variável diaétnica: repensando a variação geolinguística pluridimensional contatual*. "Revista Brasileira de Linguística Antropológica" 12(1), p. 101–116. https://doi.org/10.26512/rbla.v12i1.29735

Guedes *et al*. 2018. = Regis José da Cunha Guedes, Abdelhak Razky, Eliane Oliveira da Costa, *A Pesquisa Geolinguística em Áreas Indígenas Brasileiras: desafios e estratégias*, "Signum: Estudos da Linguagem" 21(1), 126–138. https://doi.org/10.5433/2237-4876.2018v21n1p126

Huisman *et al*. 2019 = John L. A. Huisman, Asifa Majid, Roeland van Hout, *The geographical configuration of a language area influences linguistic diversity*, "PLoS ONE" 14(6), e0217363. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0217363

Koch *et al*. 2011 = Walter Koch, Cléo Vilson Altenhofen, Mário S. Klassmann, *Atlas Lingüístico-Etnográfico da Região Sul do Brasil (ALERS): Introdução, Cartas fonéticas e morfossintáticas*, Porto Alegre, Florianopolis, Ed. UFRGS, Ed. UFSC.

Koch 1996 = Ingedore Koch, *Gramática do português falado*. Sao Paulo, UNICAMP.

Leinonen *et al*. 2016 = Therese Leinonen, Çağrı Çöltekin, John Nerbonne, *Using Gabmap*, "Lingua" 178, p. 71–83. https://doi.org/10.1016/j.lingua.2015.02.004

Lima 2003 = Alcides Fernandes de Lima, *A variação do (r) Posvocálico em Cametá-PA: uma Abordagem Geo-sociolingüística*, Doctoral dissertation, UFPA.

Margotti 2004 = Felício W. Margott, *Difusão sócio-geográfica do português em contato com o italiano no sul do Brasil*, UFRGS. http://hdl.handle.net/10183/3911

Meirelles 2011 = Virginia Meirelles, *Elementos de fonética do português falado no Rio Grande do Sul*, Doctoral dissertation, University of Brasília. https://repositorio.unb.br/handle/10482/8701

Meirelles 2006 = Virginia Meirelles, *Phonetic-phonological aspects of contact between Portuguese and Spanish in the city of Sant'ana do Livramento-Rivera*, Master's thesis, University of Brasilia. https://repositorio.unb.br/handle/10482/3284

Melo 1971 = Gladstone Ch. Melo, *A Língua do Brasil*. Sao Paulo, Fundação Getulio Vargas.

Mombach 2012 = Clarissa Mombach, *O governo Vargas e suas implicações na produção literária teuto-brasileira*, "Literatura e Autoritarismo" 10, p. 31–44. https://doi.org/10.5902/1679849X75392

Monaretto 1997 = Valeria Monaretto, *Um reestudo da vibrante: análise variacionista e fonológica*. Doctoral dissertation, PUC-RS.

Monaretto 1992 = Valeria Monaretto, *A vibrante: representação e análise sociolinguística*. Master's thesis, UFRGS.

Nerbonne 2010 = John Nerbonne, *Measuring the diffusion of linguistic change, "*Phil. Trans. R. Soc." B365, p. 3821–3828. https://doi.org/10.1098/rstb.2010.0048

Nerbonne and Heeringa 2007 = John Nerbonne, Wilbert Heeringa, *Geographic Distributions of Linguistic Variation Reflect Dynamics of Differentiation*, "Studies in generative grammar", p. 267–298. https://doi.org/10.1515/9783110198621.267

Oliveira 2018 = Ingrid da Costa Oliveira, *Os Róticos em Coda Silábica e Externa: O Interior da Região Sul no Projeto ALiB*, Master's thesis, UFRJ.

Oliveira 2009 = Maria E. R. de Oliveira, *Os Tropeiros*. Parana, Secretaria de Estado de Educação. http://www.diaadiaeducacao.pr.gov.br/portals/cadernospde/pdebusca/producoes_pde/2009_uepg_historia_md_maria_elizabeth_ribeiro_de_oliveira.pdf

Ortale *et al*. 2015 = Fernanda Ortale, Giliola Maggio, Paola Baccin, *Identidade e bilinguismo em contexto de núcleo familiar de imigrantes italianos, "*Revista de Italianística" 30, p. 146–163. https://doi.org/10.11606/issn.2238-8281.v0i30p146-163

Paixão Côrtes 1999 = João Carlos D'Ávila Paixão Côrtes, *Danças Birivas do Tropeirismo Gaúcho*. Porto Alegre, CORAG.

Radtke and Thun 1996 = Edgar Radtke, Harald Thun, *Nuevos caminos de la geolinguística románica. Un balance*, in Radtke and Thun (1996), *Neue Wege der Romanischen Geolinguistik*, p. 25–49.

Radtke and Thun 1996 = Edgar Radtke, Harald Thun, *Neue Wege der Romanischen Geolinguistik*. Kiel, Westensee-Verlag.

Razky 1998 = Abdelhak Razky, *O Atlas Geo-sociolinguístico do Pará: abordagem metodológica,* in Aguilera and Romano (1998), *A Geolinguística no Brasil: caminhos e perspectivas*, p. 155–164.

Razky 2010a = Abdelhak Razky, *Uma perspectiva geo-sociolinguística para a análise do status da variável /s/ em contexto pós-vocálico no nordeste do estado do Pará,* "Estudos Linguísticos e Literários" 41, p. 170–188.

Razky 2010b = Abdelhak Razky, *Pour une approche géo-sociolinguistique de la variation phonétique*. "Lenguaje" 38(2): 313–330. https://doi.org.10.25100/lenguaje.v38i2.4918

Razky and Guedes 2015 = Abdelhak Razky, Regis Guedes, *Le continuum des regroupements lexicaux dans l'atlas géosociolinguistique du Pará.* "Géoliguistique" 15, 149–162. https://doi.org/10.4000/geolinguistique.645Razky 2010b = Abdelhak Razky, *Pour une approche géo-sociolinguistique de la variation phonétique*. "Lenguaje" 38(2): 313–330. https://doi.org.10.25100/lenguaje.v38i2.4918

Razky *et al*. 2019 = Abdelhak Razky, Iara M. Teles, Diego Coimbra, *Agrupamentos fonéticos da vogal média anterior /e/ em posição pretônica no Atlas Linguístico de Rondônia (AliRo), "*Cadernos de Estudos Linguísticos" 61, p. 1–19. https://doi.org/10.20396/cel.v61i0.8654429

Razky and Coimbra 2020 = Abdelhak Razky, Diego Coimbra, *Estudo comparativo da variação do /S/ em posição de coda silábica nos atlas linguísticos estaduais da Região Norte,* "Moara" 55, p. 316–338. http://dx.doi.org/10.18542/moara.v0i55.9072Rennicke 2015 = Iiris Rennicke, *Variation and change in the rhotics of Brazilian Portuguese,* Doctoral dissertation, University of Helsinki and Universidade Federal de Minas Gerais. https://repositorio.ufmg.br/bitstream/1843/MGSS-A8ZH8U/1/rennickerhotics.pdf

Rennicke 2011 = Iiris Rennicke, *The retroflex r of Brazilian Portuguese: theories of origin and a case study of language attitudes in Minas Gerais,* "Linguística: Revista de Estudos Linguísticos da Universidade do Porto" 6, p. 149–170. https://ojs.letras.up.pt/index.php/EL/article/view/2741

Rodrigues 1974 = Ada N. Rodrigues, *O dialeto caipira na região de Piracicaba,* Sao Paulo, Ática.

Ruffino 1998 = Giovanni Ruffino, *Dialettologia, geolinguistica, sociolinguistica*, Berlin, Boston, Max Niemeyer Verlag. https://doi.org/10.1515/9783110934038

Sá and Martins 2016 = Lucrécio A. de Sá Jr., Marco A. Martins, *Rumos da linguística brasileira no século XXI*, Sao Paulo, Blucher, https://doi.org/10.5151/9788580391824-05

Sanches and Razky 2021 = Romario D. Sanches, Abdelhak Razky, *Análise geossociolinguística das designações para fanhoso nas capitais brasileiras, "*DELTA. Documentação de Estudos em Linguística Teórica e Aplicada" 37, p. 1–22. https://doi.org/10.1590/1678-460X202143836

Schmidt 1872 = Johannes Schmidt, *Die Verwantschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*. Weimar, Böhlau.

Silva Neto 2018 = Casimiro P. da Silva Neto, *Desbravadores do Brasil*. Brasilia, Sesc-DF.

Snoek 2014 = Conor Snoek, *Review of Gabmap: Doing Dialect Analysis on the Web,* "Language Documentation and Conservation" 8, p. 192–208.

Thun 2005 = Harald Thun, *A dialetologia pluridimensional no Rio da Prata,* in, Zilles (2005), Estudos de variação linguística no Brasil e no Cone Sul, p. 63–92.

Thun 2000a = Harald Thun, *Atlas Lingüístico Diatópico y Diastrático del Uruguay-Norte (Addu-Norte): Parte Cartográfica. 1,* Kiel, Westensee-Verl.

Thun 2000b = Harald Thun, *O português americano fora do Brasil, in,* Gärtner *et al*. (2000), Estudos de geolingüística do português americano, p. 185–227.

Thun 1998 = Harald Thun, *La geolingüística como lingüística variacional general (con ejemplos del Atlas lingüístico Diatópico y Diastrático del Uruguay, in, Ruffino (1998),* Dialettologia, geolinguistica, sociolinguistica, p. 701–730. https://doi.org/10.1515/9783110934038.701

Trudgill 1974 = Peter Trudgill, *Linguistic Change and Diffusion: Description and Explanation in Sociolinguistic Dialect Geography*, "Language in Society" 3(2), p. 215–246. http://www.jstor.org/stable/4166764

Velho 2017 = Priscila S. A. Velho, *A variação da vibrante em início de sílaba no português falado na antiga região de colonização italiana do Rio Grande do Sul: em busca de um padrão regional*, "Letronica" 10, p. 313–324. https://doi.org/10.15448/1984-4301.2017.1.25075

Zilles 2005 = Ana M. S. Zilles, *Estudos de variação linguística no Brasil e no Cone Sul*, Porto Alegre, UFRGS.

GROUPING TYPOLOGY AND DIFFUSION IN THE BRAZILIAN SOUTH – ESTABLISHING GUIDELINES FOR FUTURE RESEARCH

Abstract

This investigation examines the realizations of 'r' in the variety of Brazilian Portuguese (BP) spoken in the three southern states, giving special attention to Rio Grande do Sul (RS). The objective is to understand the diffusion of rhotic sounds in the region and mainly to establish guidelines for future research to examine the situation in a different way to the generalizing approaches usually applied to investigating the linguistic phenomena in those states. The investigation begins by considering the data presented in the Atlas Linguístico do Brasil (ALiB) and the Atlas Linguístico-etnográfico da Região Sul do Brasil (ALERS) in terms of the distribution of the variables. Next, by using Gabmap, distributional maps are generated and the clusters are validated considering multidimensional scaling (MDS). Those clusters are examined against the grouping typology in the attempt to explain the chronology of the diffusion. Finally, the article suggests courses for future investigation.

Universidade de Brasilia

ROMANIAN DIALECTS FROM THE ROMANCE AND BALKAN PERSPECTIVE, BASED ON ALDRO*

MANUELA NEVACI

INTRODUCTION

Our article proposes to emphasise the dialectal similarities of North- and South-Danubian Romanian dialects (Daco-Romanian, Aromanian, Megleno-Romanian, Istro-Romanian) spoken in Romania, R. Moldova, Ukraine, Serbia, Hungary, Albania, Bulgaria, R. of North Macedonia, Greece, Croatia.

Our research is based on questionnaire in *Atlas Linguarum Europae* (ALE), ALE dialectal archive from Institute of Linguistic "Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Romanian Academy, in order to have a comparison with European dialects. In this way, the concordances with the Romance languages, related, with the languages of the Balkan linguistic union and with other European languages are highlighted. The aim is to highlight the Romance nature and the unity of the Romanian language in European context. Also, the onomasiological, semasiological and motivational isoglosses drawn on the territory of the Romanian language and on the territory where the Balkan languages are spoken demonstrate a common linguistic substratum.

Romanian dialects, Daco-Romanian, Aromanian, Megleno-Romanian and Istro-Romanian – are the successors of Latin spoken in the eastern parts of the former Roman Empire. The fact that Latin was spoken, within the Eastern Roman Empire, over a large area in the Balkan Peninsula explains the current geographical distribution of the Romanian dialects, in territories located both north and south of the Danube. Sextil Puşcariu emphasizes the unity of the South-Danubian dialects with Daco-Romanian by defining Common Romanian as "the language spoken by the ancestors of the Daco-Romanians, Aromanians, Megleno-Romanians and Istro-Romanians today, before any connection between them was interrupted".

THE UNITY OF THE ROMANIAN DIALECTS FROM THE NORTH AND THE SOUTH OF THE DANUBE

- We present below some linguistic features common to the Romanian dialects from the North and the South of the Danube (Daco-Romanian, Aromanian, Megleno-Romanian, Istro-Romanian), which show facts of conservatism or parallel

* The work presented in this paper was supported by the research grant from the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation CNCS = UEFISCDI, project no PN-III-P4-ID-PCE-2020-0451

FD, XLII, Bucureşti, 2023, p. 73–87

innovations, spatially distributed. The comparison of these linguistic phenomena was possible through the detailed analysis at the level of the sub-subdialects of the dialects in question.

- Our analysis is based on the broader theme of the relationship between genealogical (Romanic features inherited by Romanian from Latin, that illustrate concordances within Romance languages) and the linguistic areal (i.e., convergences between the Daco-Romanian, Aromanian, Megleno-Romanian and Istro-Romanian dialects of the Romanian language and the languages spoken in the Balkan area).

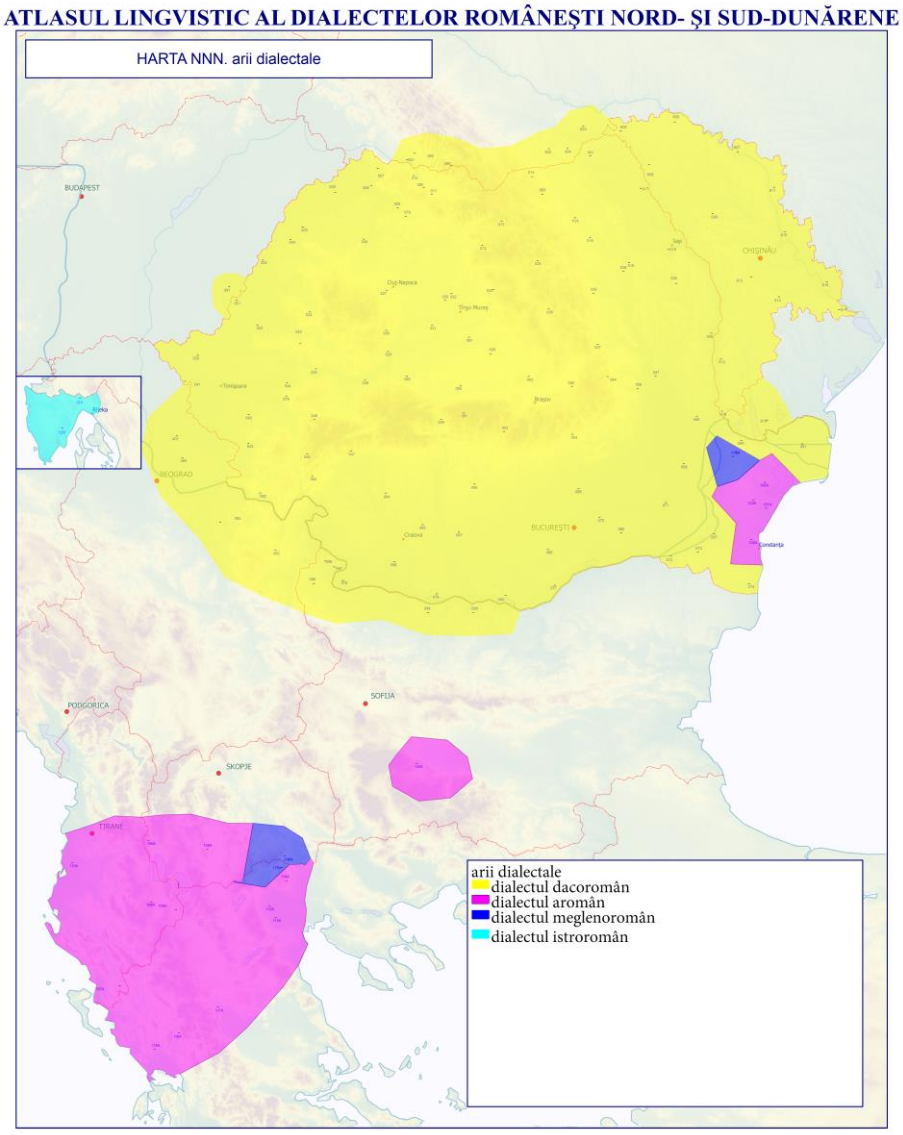

- Concordances are to be found: a) at the lexical level, b) in the principles determining the morphological structure, c) in the composition of the phonetic systems; to all these, a large number of words denoting common cultural realities are added. Concordances are genetic and are established between languages that are no longer in linguistic contact (e.g. Iorgu Iordan (1923–1928) studied Daco-Romanian and southern Italian dialects).
- On the contrary, linguistic convergence results from geographical proximity and direct contact between speakers: contact gives birth to imitation and imitation gives rise to linguistic convergence.
- Balkanism or Romanism / Romanianism?
- Eugeniu Coşeriu (1996: 37–43) raises a methodological problem: not all existing parallelisms in the Balkan languages are specific to the so-called "Balkan linguistic union". Many of the "Balkanisms" taken into account by Balkanists are actually "Latinisms" or, better said, "Romanisms", that is innovations of Balkan Romance as well as Vulgar Latin. In turn, sometimes these Romanisms could be "Greekisms" embedded in Vulgar Latin. Therefore, "if we are talking about a «Balkanism», from Romanian, it means that, before following other paths, we must first look for the respective facts in Latin and in the Romance languages. Historically speaking, Romanian is, first of all, a Romance language and only then a «Balkan language»" (p. 176). (Eugeniu Coşeriu, *Romanian language–Romance language* (editor Nicolae Saramandu)

Morphologically, in this presentation we took into consideration mainly the Romance and Balkan structures from the verbal system.

A. For instance, the structure of compound forms in the Aromanian subjunctive is explained by Nicolae Saramandu in comparison with the pattern from the Balkan languages, showing that they use 'the same preverbal elements' (Saramandu 1969: 152) to create periphrastic forms. Both Albanian and Modern Greek create the temporal equivalent of the perfect and pluperfect subjunctive in Aromanian with the auxiliary amu 'have' (Gr.: εχω; Alb: kam) in the present or imperfect (Saramandu 1969: 160). This pattern is Balkan: the conjunction s- + the auxiliary 'have' conjugated for the present or imperfect + the participle of the lexical verb. Building the compound subjunctive forms with the auxiliary 'have' for the present or imperfect + the participle of the lexical verb is nevertheless a Romance feature, developed in French, Italian, Spanish, Aromanian, as in the table below (cf. Lausberg 1988: 277; 299; 302):

	Perfect subjunctive	Pluperfect subjunctive
Fr.	(que j') aie chanté	(que j') eusse chanté
It.	(che io)abbia creduto	(se io) avessi creduto
Sp.	haya cantado	hubiera cantado
Ar.	s-am lucrátă	s-aveám lucrátă

B. Indicative pluperfect 'mai-mult-ca-perfect' in classic Latin, was subordinated to the perfect aspect, and it was a synthetic tense formed from the perfect. Used more and more rarely with its initial value of relational tense, in the transition to the Romance languages, it became a variant of the 'perfect simplu' and eventually it disappeared

(ILR 1969: 100). In Romanian it was inherited mostly as the Latin perfect subjunctive (Frâncu 1982: 282). To express anteriority, Late Latin used periphrastic constructions, which consolidated gradually after the appearance of the analytic 'perfect compus' form: quod comparatum habebat 'what he bought'. This periphrasis made up of the imperfect indicative form of the auxiliary habēre and the perfect participle of the lexical verb was the basis of the 'mai mult ca perfect' from most present-day Romance idioms (Lausberg 1988: 270; Posner 1996: 112; Ronconi 1959:124)

It.	trapasato prossimo:	avevo cantato
Fr.	plus-que-parfait:	avais chanté
Cat.	plusquamperfet:	havia cantat
Sp.	pluscuamperfecto:	habia tomado
Port.	mais-que-perfeito composto:	tinha cantado

In Danubian Latin, the periphrasis perfect participle + habēre is limited to expressing the perfect, the disappearance of the 'mai mult ca perfect' being compensated by the extension of the subjunctive as pluperfect 'mai-mult-ca-perfect'. The periphrastic 'mai mult ca perfect' forms from Aromanian and Megleno- Romanian probably represent more recent creations (ILR 1969: 96).

In Proto-Romanian, the analytic 'mai-mult-ca-perfect' was formed with the imperfect of the verb to have + participle of the main verb, attested in old Romanian (Densusianu 1961:144) and preserved in Aromanian and in Megleno- Romanian.

B.1. The pluperfect 'mai-mult-ca-perfect' indicative in Aromanian is an analytic tense (Capidan 1932: 463–464. Caragiu Marioţeanu 1968: 109; Saramandu 1984: 457), formed with the auxiliary amu "am" in the imperfect indicative and the participle of the main verb (augmented with a vowel -â (ă)): Capidan 1932: 464: "as concerns the origin of this pluperfect 'mai-mult-ca-perfect', it must be traced to the Balkan languages: Greek, Albanian and Bulgarian, which influenced the Meglenit dialect".

Papahagi (1924: 331) mentions forms of analitic pluperfect 'mai-mult-ca-perfect' in Maramureş: aveam mâncată, aveam stătută".

B.2. In present-day Muntenian idioms we have identified periphrastic constructions equivalent to the pluperfect 'mai-mult-ca-perfect'. The types of constructions found in Muntenian texts employ the auxiliary 'a fi' to be in the present tense, imperfect and 'mai mult ca perfect' along with a participle:

sunt, eşti, este cântat
earam, erai, era cântat
fusesem, fusese cântat.

The constructions of the type am fost cântat appear frequently in old Romanian and can be found even nowadays on a fairly large dialectal area (North Moldavia, Maramureş, Crişana, Transylvania, Banat, Muntenia). The type with the auxiliary to be in the present tense + participle active is frequent in the Southern idioms and shifts the perspective from the action proper towards the result of the action, which thus appears as present.

The innovation of the compound analitic verb forms, in Romanian, is thus a Romance trend, developed in a favourable Balkan context.

THE CONCURRENCE OF THE BALKAN AND ROMANCE ELEMENTS BASED ON NEW FIELD RESEARCH, CARRIED OUT WITHIN THE RODIAL PROJECT

The long cohabitation of South-Danubian Romanians with Balkan peoples determined the natural process of penetration in their dialect of loanwords from Greek, Turkish, Albanian, Slavic languages. This loans, both old and new, give a specific shade to Aromanian in comparison with the other dialects of Romanian. They cover various fields, such as the social area: bórgî 'debt' (< Turk. borç), bánă 'life' (regressively derived word from the verb bănédu < Alb. banoj); trade: émburu 'trader' (< Gr. έμπορος), păzári 'fair' (< Turk. pazar); military: askéri 'army' (< Turk. askerî); education: dáscal 'teacher' (< Gr. δάσκαλος), grámă 'letter' (< Gr. γράμμα); transport: aftukínă 'automobile' (< Gr. αυτοκίνητο), etc.

Another interesting fact emphasised in our research is the conservative feature of the Pind area. In the settlements from the Pind, an enclave in the Greek environment, the agricultural terminology of Latin descent is better kept as compared to other areas: arátru (< Lat. aratrum) 'plough', strâmburári (< Lat. *stimularia) 'prod', yizmáre (< Lat. vindemiare) 'vine harvesting', vómeră (< Lat. vomer) 'coulter, stubble plough', sărcľédu (< Lat. sarculare) 'to hoe'. (cf. Nevaci 2013: 72).

For the Meţovo-Siracu areag, we have identified the preservation of some Latin words that have been lost in other Aromanian subdialects: flọáre 'flower' (< Lat. flos, -rem), anţilégu 'understand' (< Lat. intelligere), mi cúlcu 'I sleep' (< Lat. collocare), (the sun) apúni 'sunset' (< Lat. apponere), cătuşă 'cat' (< Lat. catta + suffix -uşă).

Question 153: FAŢĂ 'face'

In Daco-Romanian and Istro-Romanian the term inherited from Latin faţă is rivalled by the loan word from Slavic obraz (< Sl. obrazŭ) occurring in Banat, Crişana and in Transylvania (Daco-Romanian) and Suşnieviţa (Istro-Romanian).

For this question, we registered în Aromanian dialect both the term inherited from Latin fáţă (<Lat. facia) in the Pindean subdialect – a conservatory area of the Aromanian dialect, in the subdialect of Mulovişte, in isolated cases at the Farsherot subdialect from Albania (Korcea area) and in northern Greece (Pisuderi), and loan words from Balkan languages: suráti (< Alb. surát) in the Farsherots subdialect spoken in Albania and in Greece, prósup (< Gr. πρόσωπον) in the Gramostean subdialect spoken in Bulgaria and R. Of North Macedonia. In isolated cases, the Farsherots of Diviaca, Albania, have the form bazarétă, a loan from Turkish bessâlet 'courage, bravery'.

In the Megleno Romanian dialect, we have, the same as in Daco Romanian, a loan word from Slavic, ubráz.

ATLASUL LINGVISTIC AL DIALECTELOR ROMÂNEŞTI NORD- ŞI SUD-DUNĂRENE

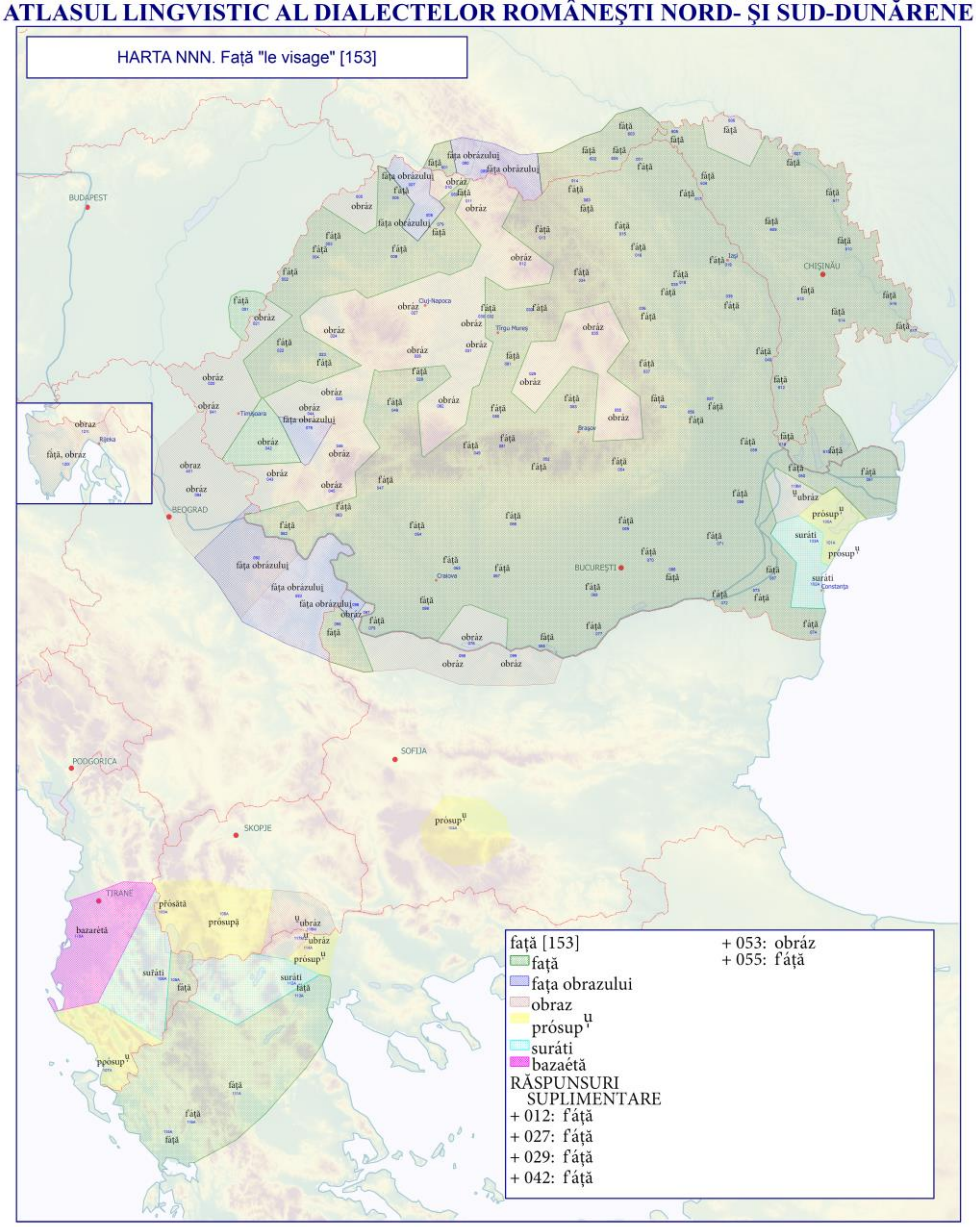

Question.: 311 STOMAC ‘stomach’.

A loan words from Balkan languages: *stumáhi* (< Gr. *στομάχ*) has an almost general distribution in Aromanian and Daco-Romanian dialects terms inherited from Latin *bărîc* (<Lat. **umbulicus*), *pắndică* (< Lat. *pantex*), indicated confusion with the notions ‘navel’ and ‘womb’ and a motivated term *moáră* ‘mill’ (< Lat. mola). In Megleno-Romanian and Istro-Romanin dialects, we have a term inherited from Latin, *fole* (< Lat. *follis)*.

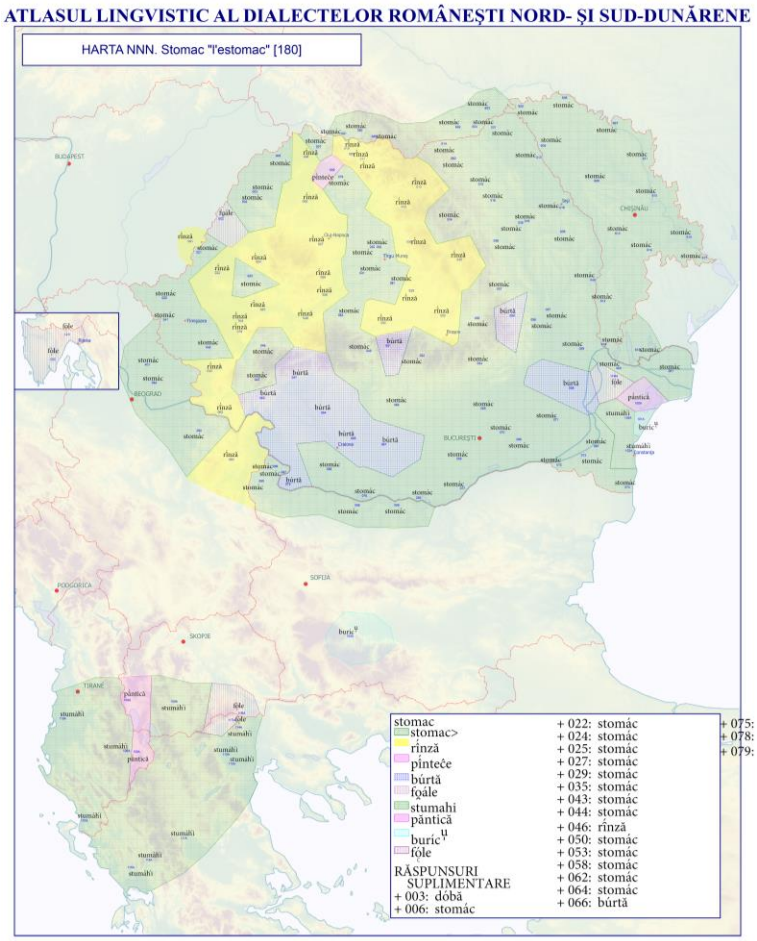

Question.: 178. PLĂMÂN ‘lung’

In Daco-Romanian *plămân* ‘lung’ has an almost general distribution over the territory where Romanian is spoken, being also a literary term (over 1150 attestations out of 1205). It is weakly competed by terms of other origins

(Hungarian: *maiér*, Turkish: *ĝiĝér*, Russian: *liókh*ki), in areas of contact with other languages. Etymological dictionaries of Romanian generally give as the origin of this word the Greek word *πλεμόνι*. The Latin word *pulmo*, *-onem* (which, in its turn, comes from the Greek *πλεμυμόν*; see also *πλεμυμόνας* in Modern Greek), with distribution in Western Romance languages (Italian, French, Portuguese) has also been proposed as an etymon. Whichever of the two solutions we may adopt, we are definitely dealing with an originally ancient Greek term. The wide distribution of the word in Romanian is in favour of the idea that it is an old term in Romanian.

For this question, we registered în Aromanian dialect a term inherited from Latin, *hicát* (< Lat. *ficatum*) 'liver', *álbul h'icát* (< Lat. *albus ficatum*) 'the white liver' and a loan word from Greek, *plimóni* (< Gr. *πλεμόνι*). In the Megleno-Romanian and Istro-Romanian dialects, we have a loan word from Slavic *drob* (< Sl. *drob*).

DISTANCE DIALECT

- Our research resulted in numerous similarities with Dacoromanian – conservative or innovation facts. As for innovations, we are talking about *parallel innovations*, which show that distance dialects, without any direct contact, like contemporary Aromanian, compared to Dacoromanian – develop not only divergently, but also in a convergent manner. This is in favour of using the term *distance dialect* (instead of *divergent dialect*), as these dialects have been called in the literature (Schimdt 2010: 201–225).
- To the same extent, we mention a concept recently added to dialectology, namely *distance dialect*, illustrated usually with examples from German (for instance, the idiolect of Transylvanian Swabians compared to the idiolect from the indigene German lands left centuries ago). The *distance dialect* concept emphasises the structure unity of some territorially separate idiolects in different historic eras. Such *distance dialects* are also the historical dialects of Romanian – Dacoromanian, Aromanian, Meglenoromanian and Istroromanian. We believe that this *distance dialect* concept is more productive that *divergent dialect*, as used in Romanian dialectology. It draws our attention to also showing the similarities, not just the differences. In various dialectology studies, for instance, examples have been given on the similarities between Aromanian and certain Dacoromanian idiolects (usually from Banat and Crişana) or similarities between certain idiolects of Aromanian, for instance the one in Gopeş and Mulovişte, and Dacoromanian (for instance, the phoneme *ĝ* compared to *j* in the rest of Aromanian: *joc, joi, ajutór*, compared to *ĝoc, ĝoi̯ aĝutór*.

Here are a few examples which allow us to relate the South Danubian Romanian dialects, in general, to the Daco-Romanian dialects of the northwestdr.

astară (Banat, Crişana, Maramureş, Transilvania) ‘diseară’; ar. *astară*, megl. *stară*, ir. *aståra*

dr. *mă cuminec* ‘cuminec’ (Banat, Crişana, Transilvania), ar. *mi cumânic*, megl. *mi cuminic*

dr. *dimic* ‘dumic pâinea în lapte’ (Banat, Crişana, Maramureş, Transilvania), ar. *dińic*

(un) *păr* ‘fir de păr’ (Banat, sudul Transilvaniei, sudul Crişanei), ar., megl., ir. *per*.

There are, however, cases where the South Danubian dialects present concordances with the South of the Daco-Romanian territory: for example we encounter in north of Daco-Romanian the term *mai* ‘liver’, meantime in South of Oltenia *hicat* as in Aromanian dialect.

In phonetics, we mention keeping the final asyllabic [u] after consonants: *cap u̯, bun u̯, dor u̯* etc.: în Daco-Romanian, in the Modovian subdialect, in the Transylvanian speeches and in the Crisean subdialect and Muntean suddialect, în a small area, in the Ialomita valley, a phonetic phenomenon brought by shepherds from Crișana through the process of transhumance and in Aromanian dialect.

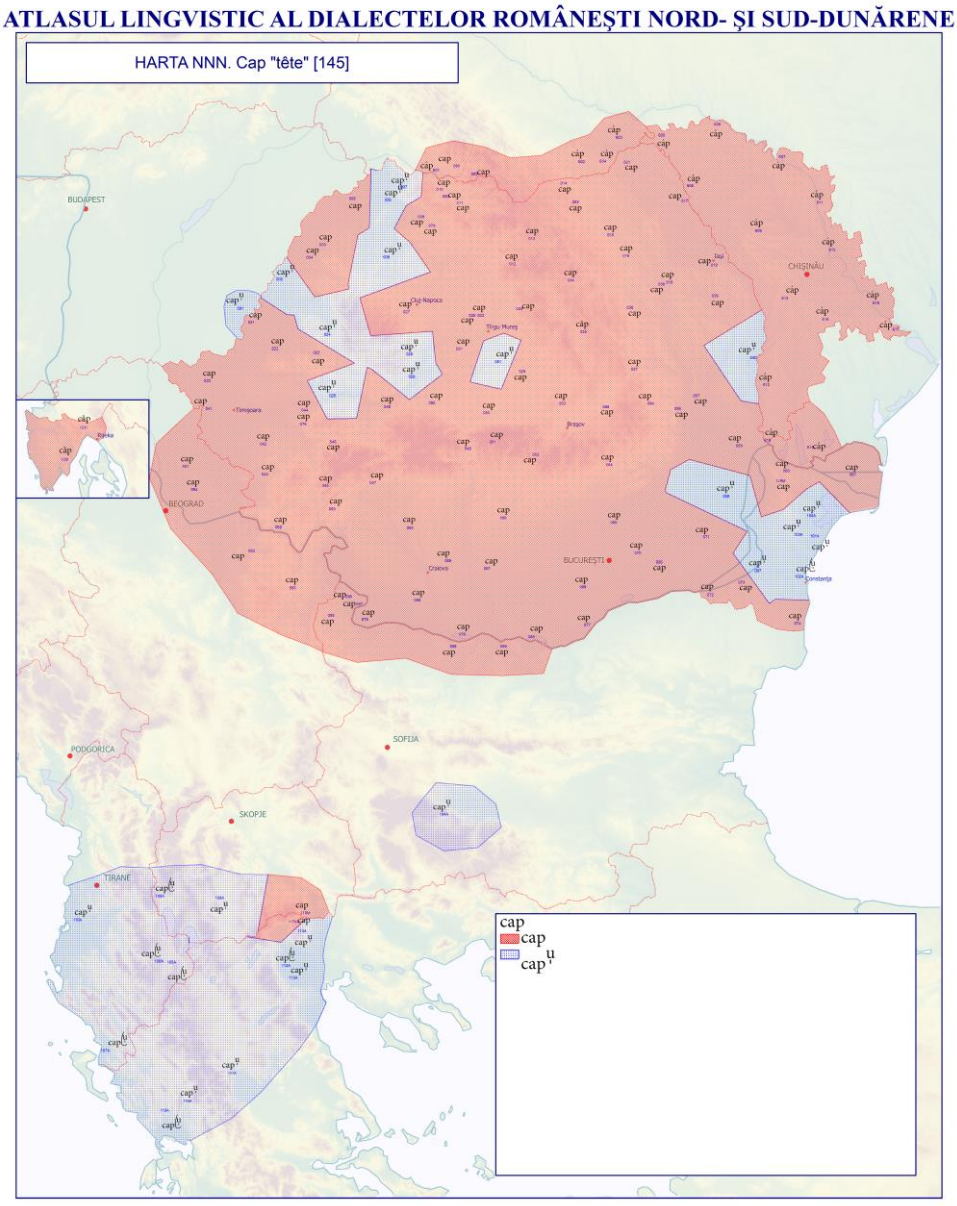

The prothesis of |a| occur sporadically in Daco-Romanian, in the Banat subdialect (*mă ascắld, arăguşe̯ắşti, asúģíţ, asắmt, amirós*), in the Crisean subdialect – center and north – (*mă ascắld, arăguşe̯ắşti, asúģíţ, asắmt, amirós*), in the Maramuresian subdialect (*asudo̯áre*), in the Transylvanian speeches (*apípăi, asudo̯áre, amirós*) and in the Moldavian subdialect (*asudo̯áre, amirosí*) and it is general in Aromanian, even in Farsherot speeches (low frequency phenomenon).

In the Romanian dialects, we identify both conservative elements, such as the presence of vowels *e, i* and the diphthong *e̯a* after labial consonants in words inherited from Latin: *per* 'hair', *ved* 'I see', *vínă* 'vein', *víntu* 'wind', *cămeắşă* 'shirt' (Banat, Crișana), etc., or the absence of the diphthong *îi̯* in *cắni, mắni, pắni* (Banat, Crișana, Maramureș, Moldova).

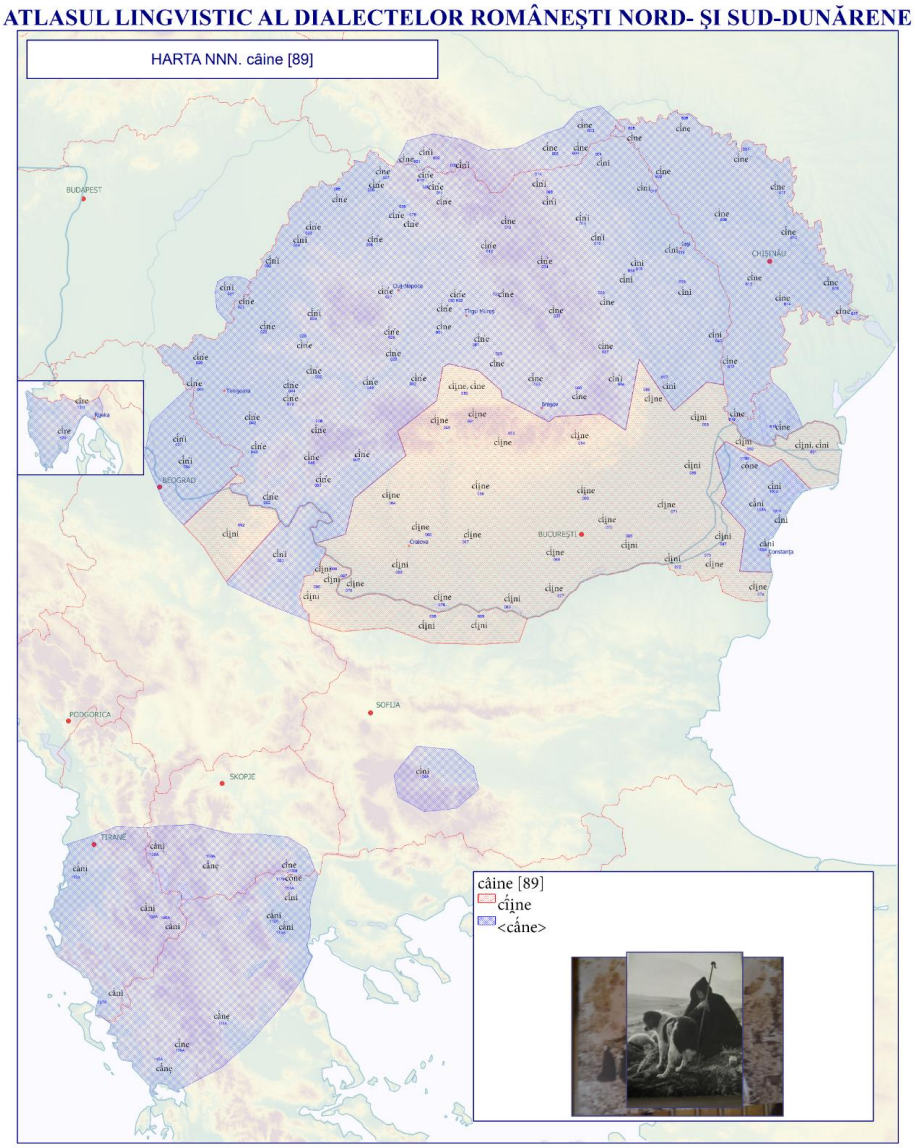

CONCLUSION

This dialectal field research on South Danubian dialects could not be done in the 1980s when ALE surveys took place in Greece and Albania due to the geopolitical conditions of the time. We, also, consider it opportune to include in the network a Romanian locality from Hungary, as well as the extension of the

network from the historical Maramures, now in Ukraine. Using the ALE's questionnaire, the Romanian material will be used in a complete form for the linguistic commentaries from the next ALE volumes, offering to the academic environment, and not only, an overview, from a scientific point of view, of the Romanian language and its dialects.

Although there is the *Atlasul lingvistic român pe regiuni*. *Sinteză* I–III (coord. N. Saramandu), Atlasul lingvistic al dialectului aromân (N. Saramandu, M. Nevaci) or *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân* (P. Atanasov), *Atlasul lingvistic al dialectului istroromân* (R. Flora), *Atlasul lingvistic istroromân* (G. Filipi), the progress in knowing the Romanian language as a whole can be made only on the basis of a unitary material, elaborated with the same questionnaire, with a systematic study which allows comparison with European languages and dialects.

The preservation of characteristics inherited from Latin, which are built as a common base for all dialects of Romanian. *Atlasul lingvistic al dialectelor româneşti din nordul şi din sudul Dunării* (ALDRO), engl. *The Linguistic Atlas of the Romanian dialects from the North and the South of Danube*, by comparing the Romanian dialectal material, by sub-subdialects, demonstrates the unity of the Romanian language in its spatial extension, in a territory of continuum romanicum, both the preservation of some facts from Latin at the phonetic, morphological, syntactic, lexical level as well as the manifestation of independent dialectal tendencies in the same direction.

As shown by our great linguists – Sextil Puşcariu, Ovid Densusianu, Al. Philippide, Al. Rosetti, I. Iordan – Romanian cannot be studied scientifically without knowing the south Danubian Romanian dialects and, first of all, the most important of them, the Aromanian dialect, since it has a "central position" in the Balkan Peninsula, as Eqrem Çabej put it,, which explains the multiple relations between this Romanian dialect and the Balkan languages: "The central – geographically speaking – position of Aromanian in the Balkan Peninsula made this branch of Romanian have, pursuant to the secular cohabitation of Aromanians with neighbouring peoples, various relations with the languages spoken by these peoples" (Çabej 1976: 3).

The Linguistic Atlas of the Aromanian Dialect allows, for the first time, the delimitation of the Aromanian subdialects geographically, which was not possible from previous dialectology works. This is an important progress in the field on linguistic geography.

This brief analysis of the Aromanian spoken today shows the preservation of characteristics inherited from Latin that are built as a common base for all dialects of Romanian. Over time, this same common base allowed Aromanians to increase their Romanian awareness, considering themselves the same-people and using same-language with the Romanians from the north of the Danube.

The long cohabitation with the native speakers of other languages gave Aromanians the possibility to borrow elements from Greek, Albanian, Slavic, Turkish, languages with which however they have never identified themselves either ethnically or linguistically. In conclusion, we note that the Balkan influence was constant through the history of the Romanian language. As a language of culture, Greek was, in the Balkan area, the language with the strongest influence.

REFERENCES

ALAR = vezi Saramandu 2014.

Banfi 1985 = E. Banfi, *Linguistica balcanica*, Bologna, Zanichelli.

Brâncuş 1983 = Gr. Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Brâncuş 2009 = Gr. Brâncuş, *Raporturi lingvistice aromâno-albaneze*, în „Lucrările celui de al doilea Simpozion

Capidan 1932 = Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*. Studiu lingvistic, Bucureşti, Imprimeria Naţională.

CDDE = I.-A. Candrea, O. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, G. Brâncuş (ed.), Bucureşti, Paralela 45, 2006 [1907],

DER = A. Ciorănescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, Biblioteca Filológica, Universidad de La Laguna, Tenerife. / A. Ciorănescu, 2002, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Saeculum I. O, 1954–1966, DDA, vezi Papahagi 1963/1974.

DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR), serie nouă, redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur, acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă, Bucureşti, Editura Academiei, 1965–2010.

Duga-Papadopulu Tzitzilis 2006 = Evanthia Duga-Papadopulu , Christos Tzitzilis, *To glossiko idioma tis Oreinis Pierias*, Salonic, Eteria, Makedonikon Spudon, 2006.

ILR = Coteanu, I. (ed.), *Istoria limbii române* II, Bucureşti, Editura Academiei, 1969.

Nevaci 2013 a = Manuela Nevaci, *Identitate românească în context balcanic*, Bucureşti, Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române.

Nevaci 2013 b = Manuela Nevaci, *Dialectele aromân şi istroromân*, Bucureşti, Editura Universităţii, 2013.

Papahagi T. 1963 / 1974 = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, Bucureşti, Editura Academiei, 1963; ediţia a doua augmentată, Bucureşti, Editura Academiei, 1974.

Rosetti 1978 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*. I. *De la origini până în secolul al XVII-lea*, ed. a II-a, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Saramandu 1972 = Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observaţii asupra sistemului fonologic*, Bucureşti, Editura Academiei, 1972.

Saramandu 1984 = Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în Tratat 1984, p. 423–476.

Saramandu 1987 = Nicolae Saramandu, *Concordanţe lingvistice între aromână şi graiurile din Banat*, în LR, XXXV, 1986, 3, p. 225–233.

Saramandu 1988 = Nicolae Saramandu, *Harta graiurilor aromâne şi meglenoromâne din Peninsula Balcanică*, în SCL, XXXIX, 1988, 3, p. 225–245.

Saramandu 1989 = Nicolae Saramandu, *Raporturile dintre dialectele româneşti sud-dunărene şi graiurile dacoromâne*, în vol. *Dialectologica* (editor: Nicolae Saramandu), Universitatea din Bucureşti, p. 39–48.

Saramandu 2014 = Nicolae Saramandu, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, volumul I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2014 (editor: Manuela Nevaci).
Saramandu 2017 a = Nicolae Saramandu, *Structura dialectală a aromânei actuale. Graiul pindean*, în SCL, LXVIII, 2017, 1, p. 3–23.
Saramandu 2018 = Nicolae Saramandu, *Teritoriul şi perioada de formare a limbii române*, în „Istoria limbii române" (coordonatori: Marius Sala, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu), Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold.
Weigand 1888 = Gustav Weigand, *Die Sprache der Olympo–Walachen, nebst einer Einleitung über Land un Leute*, Johann Ambrosius Barth, Leipzig.
Weigand 1892 = Gustav Weigand, *Vlaho-Meglen*, Johann Ambrosius Barth, Leipzig.
Weigand 1894, 1895 a = Gustav Weigand, *Die Aromunen. Etnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren*, Band I, Land und Leute, 1895; Band II, *Volkslieder der Aromunen*, Johann Ambrosius Barth (Arthur Meiner), Leipzig.
Weigand 1894, 1895 b = Gustav Weigand, *Istrisches*, în „Jahresbericht", Leipzig, I, 1894, p. 122–153; II, 1895, p. 215–224.
Weinreich 1953 = Uriel Weinreich, *Languages in contact*, Linguistic Circle of New York, New York.

ROMANIAN DIALECTS FROM THE ROMANCE AND BALKAN PERSPECTIVE, BASED ON ALDRO

Abstract

Atlasul lingvistic al dialectelor româneşti din nordul şi din sudul Dunării (ALDRO), engl. *The Linguistic Atlas of the Romanian dialects from the North and the South of Danube*, by comparing the Romanian dialectal material, by sub-subdialects, demonstrates the unity of the Romanian language in its spatial extension, in a territory of *continuum romanicum*, both the preservation of some facts from Latin at the phonetic, morphological, syntactic, lexical level as well as the manifestation of independent dialectal tendencies in the same direction.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Universitatea din Bucureşti
Str. Edgar Quinet, nr. 5–6

ROMÂNII DIN REGIUNEA VIDINULUI. ASPECTE ETNOLINGVISTICE*

MANUELA NEVACI, IRINA FLOAREA, EMIL ȚÎRCOMNICU

Aşa-numitul „Timoc bulgăresc” reprezintă zona de nord a obştinei Vidin, fiind cuprins în arealul delimitat de Dunăre, oraşul Vidin, graniţa cu Serbia şi şoseaua transversală care leagă oraşele Vrshka Cuka, Kula şi Vidin. Peste Dunăre, regiunea se învecinează cu județele oltenești, Mehedinți și Dolj, iar în Serbia, cu comunele Negotin (din districtul Bor) și Zaičear (din districtul Zaječar).

Regiunea aceasta a fost, de-a lungul timpului, în atenția cercetătorilor, lingviști și etnografi, aici viețuind, din vremuri vechi, vorbitori ai limbii române, al graiului oltenesc. Multă vreme regiunea s-a aflat în pașalâcul de Vidin, având administrare și pentru regiunile învecinate din nord-estul Serbiei, unde, de asemenea, există populație românească, vorbitoare a graiurilor oltenesc și bănățean.

În acest areal de nord al obștinei Vidin se aflau 30 de localități locuite preponderent cu populație de origine română. În orașul Vidin populația românofonă este în minoritate, dar ea se află în majoritate în orașul Bregovo, precum și în satele învecinate.

Atlasul etnografic român. Românii din Bulgaria.
Volumul 1. *Timoc*, Emil Țîrcomnicu (coord.), Editura Monitorul Oficial, 2011, p. 17.

* The work presented in this paper was supported by the research grant from the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation CNCS = UEFISCDI, project no PN-III-P4-ID-PCE-2020-0451

FD, XLII, Bucureşti, 2023, p. 89–101

Din punct de vedere etnografic, populaţia din acest areal poate fi împărţită în trei zone, numele comunităţilor fiind date după caracteristicile geografice ale regiunii: *văleni, câmpeni* și *pădureni*. Această delimitare a fost realizată de Emanoil Bucuța, în cartea sa, *Românii dintre Vidin și Timoc*, apărută în anul 1923. Diferenţierea celor trei grupuri de populaţie se poate observa și astăzi, în grai, port, obiceiuri, dar și în faptul că, cu cât ne deplasăm dintr-o regiune în alta, caracteristicile geografice se reflectă în ocupații și în arhitectura gospodăriilor. De altfel, Em. Bucuța arată și influențele pe care le-au suferit aceste populații de la cele învecinate, din județele oltenești Mehedinți și Dolj, dar şi de la românii timoceni din Serbia.

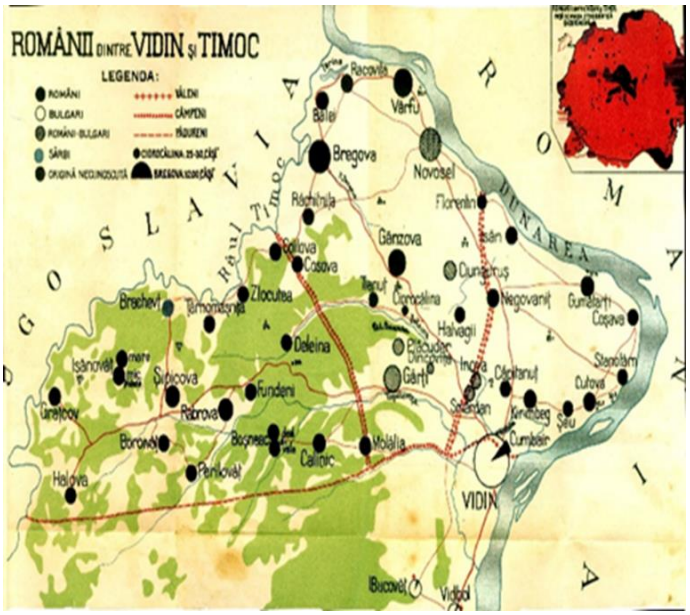

Hărțile din lucrarea lui Em. Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, 1923.

Există informații istorice conform cărora românii timoceni din Bulgaria au putut trece ușor, de-a lungul timpului, peste Dunăre, stabilindu-se acolo unde traiul li s-a părut mai confortabil și unde aveau legături de rudenie. Locuitorii din satele de lângă Dunăre, din Bulgaria, afirmă că au rude în România, că bunicii sau străbunicii lor au venit din satele de peste Dunăre. A existat, așadar, o legătură permanentă între regiunea oltenească și cea a Vidinului. Populația locală a fost mereu, destul de numeroasă, pentru a asimila aceste persoane sau familii strămutate. Cu toate acestea, diferențele dintre sate sunt numeroase și evidente pentru cunoscători, Bucuța făcând legătura între cele trei grupuri de populaţie şi curbele de nivel (altitudinea) la care se află localitățile.

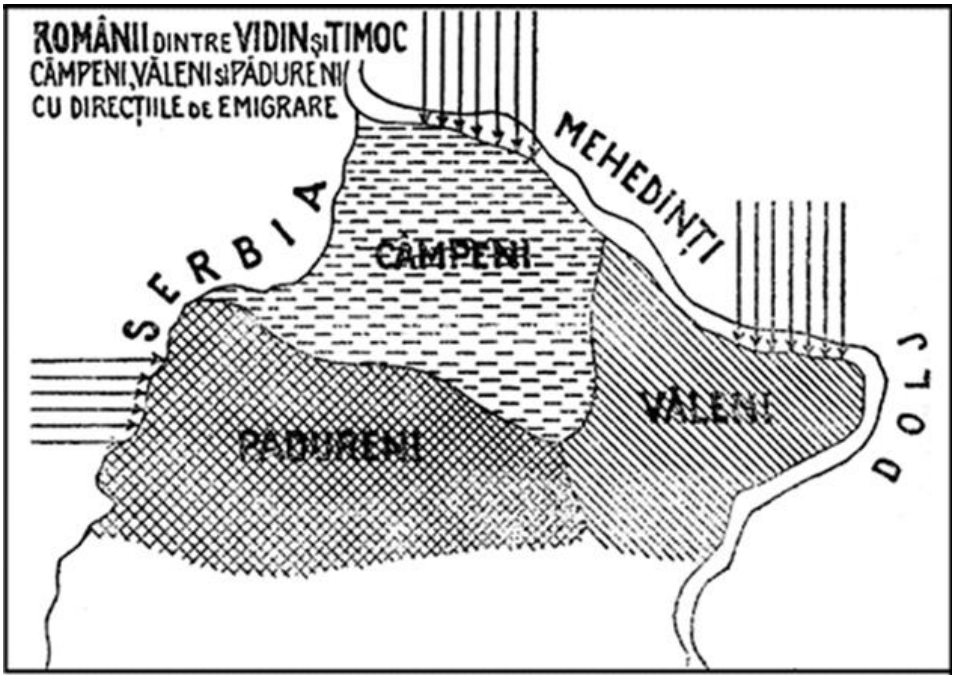

O caracteristică a acestui spațiu care trebuie avută în vedere când analizăm mișcarea populației între localitățile din acest areal constă în faptul că din Vidin, orașul municipiu, pleacă radial drumuri către localitățile rurale, spre granița cu Serbia, comunicarea făcându-se în mare parte doar prin Vidin și zona sa ocolitoare, sau pe drumuri de pământ, transversale, peste dealuri. Acest lucru este valabil și astăzi, dar trebuie să ne gândim la faptul că, în trecut, deplasările între localități s-au desfășurat greu, ceea ce a făcut să se păstreze unele caracteristici lingvistice, etnografice și folclorice în sate și în cadrul celor trei grupuri de *văleni*, *câmpeni* și *pădureni*. Drumurile în această regiune seamănă cu degetele răsfirate de la o mână, având baza în orașul Vidin.

Unele localități au luat, de pe la mijlocul secolului trecut, denumiri noi, păstrându-se însă, în mentalul colectiv, vechile lor nume. Numele acestor localități cu populație de origine română, cu denumirile vechi trecute în paranteze, sunt următoarele:

- localități de văleni: Kapitanovtsi (Căpitănuț), Pokraina (Kirimbeg), Antimovo (Șeu), Kutovo (Cutova), Slanotran (Stanotârn), Koshava (Coșava), Gomotartsi (Gomutarți), Yasen (Isăn), Florentin, Nogovanovtsi (Negovaniț);
- localități de câmpeni: Mayor Uzunovo (Halvagii), Gămzovo (Gânzova), Bregovo (Gregova), Balei (Bălei), Kudelin (Racovița), Vrâf (Vârf), Rakitnița (Răchitnița), Kosovo (Cosova), Tianovți (Tianuț);

- localități de pădureni: Deleina, Drujba (Sveti Petri, Molălia), Kalenic (Călinic), Dolni Boșneak (Boșneacu din Vale), Topoloveț (Boșneacu din Deal), Rabrovo (Rabova), Kanitz (Fundeni), Periloveț (Perloveț), Boriloveț (Boroivăț), Gradskovski Colibi (Grațcov), Șpikovo Kolibi (Șpicova).

Din punct de vedere economic putem spune că regiunea Vidin este cea mai săracă din Uniunea Europeană. Demografic, regiunea are o populație îmbătrânită și în declin accentuat. Sate care înainte aveau peste 1000 de locuitori, astăzi mai numără 200–300. Nu există școli funcționale în satele românești din această regiune, copiii învățând la școlile din orașele Vidin și Bregova. Aproape toate bisericile sunt închise, fără preoți, slujindu-se doar la anumite sărbători de peste an. Limba română nu este predată în școli, ea se transmite doar de la bunici și părinți către copii, sau în cadrul comunităților sătești. Cursuri de limba română se fac doar la Asociația AVE – Uniunea Etnicilor Români din Bulgaria, unii tineri putând urma cursurile universitare în România.

Între cercetările etnografice de după 1990 enumerăm: Nicolae Panea, Cornel Bălosu, Gheorghe Obrocea, *Folclorul românilor din Timocul bulgăresc,* Editura Omniscop, 1996; Monica Budiș, *Comunitatea românească de pe Valea Timocului bulgăresc*, Editura Militară, 2001; Emil Țîrcomnicu, *Românii dintre Vidin, Dunăre și Timoc*. Dicționar, Editura ICR, 2009; Emil Țîrcomnicu (coord.), Lucian David, Adelina Dogaru, Ionuț Semuc, *Atlasul enografic român. Românii din Bulgaria*, Volumul 1, *Timoc*, Editura Monitorul Oficial, 2011; Emil Țîrcomnicu (coord.), *Sărbători și obiceiuri, Românii din Bulgaria*, Volumul 1, *Timoc*, Editura Etnologică, 2017. Lucrările lingvistice ale lui Virgil Nestorescu trebuie, de asemenea, evidenţiate: *Românii timoceni din Bulgaria,* Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996, și *Românii timoceni din Bulgaria, Glosar dialectal*, Editura Academiei Române, 2011.

În luna iunie a anului 2022, ne-am deplasat în această regiune pentru a face cercetări în cadrul proiectului finanțat de UEFISCDI, PN-III-P4-ID-PCE-2020-0451, proiect coordonat de CS I dr. habil. Manuela Nevaci. Proiectul își propune să alcătuiască un atlas al dialectelor românești nord și sud-dunărene vorbite în România, R. Moldova, Ucraina, Serbia, Ungaria, Albania, Bulgaria, R. Macedonia de Nord, Grecia, Croația. Cercetarea noastră se bazează pe bibliografia de specialitate, chestionarul din *Atlas Linguarum Europae* (ALE), arhiva dialectală ALE a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române, pentru a face o comparație cu dialectele europene. În acest fel, sunt evidențiate concordanțele cu limbile şi dialectele romanice, dar şi cu limbile şi dialectele balcanice precum şi cu alte limbi europene. Scopul este de a evidenția romanitatea și unitatea limbii române în context european. De asemenea, izoglosele onomasiologice, semasiologice și motivaționale trasate pe teritoriul limbii române și pe teritoriul în care se vorbesc limbile balcanice demonstrează un substrat lingvistic comun.

În rețeaua ALDRO localitățile anchetate din zona Timocului bulgăresc, în nordul obştinei Vidin, sunt Gomutarşi, Gâmzova și Topoloveț. Acestora li se adaugă două

localități din Timocul sârbesc: Slatina, din municipalitatea Bor și Bukovska, municipalitatea Kučero Pe teritoriul Bulgariei, pe malul drept al Dunării se află localitățile Cercovița și Ostrov, de asemenea localități locuite și (numiți în literatura de specialitate români dunăreni) de români vorbitori ai graiurilor dacoromâne de sud, muntenesc și oltenesc.

Rețeaua de localități din atlasul ALDRO.

Pentru articolul de față am selectat câteva hărți care cuprind noțiuni prezente în obiceiurile și practicile rituale de la înmormântare. Hărțile lingvistice vor fi prezentate în paralel cu hărțile din *Atlasul etnografic român* și vor fi însoțite și de câteva extrase din textele etnografice înregistrate în zona cercetată.

Scalda mortului

„După ce murea îl scălda, îl băga în albie, și-l scălda și-l îmbrăca. [îl scălda] fomei, babe care era de-l păza. [Dacă murea femeie îl scălda] tot fomei, nu-l scălda una, [ci] două, trei, și dacă era bărbat, iar așa fomei" (Pocraina) (extras din Ţîrcomnicu 2017: 86)

„Se scaldă. Dacă nu pot să-l scalde, că altul este greu și ăla ia o cârpă udă și trage la subțâori, jos la încheieturi, la gât… înainte îl scălda, ama acușa nu-1 mai scaldă. [în] albie de lemn, îl scălda ai lui acasă, e, pă, acolo rude. Bărbatu nu scaldă" (Rabova) (extras din Ţîrcomnicu 2017: 86)

Termenul ***albie*** înregistrat în cele trei localități din zona Vidinului formează o arie continuă cu mai multe localități din sudul Olteniei, dar îl întâlnim și în partea estică a Munteniei și în câteva localități din Crișana. Este un cuvânt foarte vechi în limba română, moștenit din lat. *alveus* și se folosește pe întreg teritoriul României, diferențele se regăsesc doar la nivelul semnatic privind felul obiectului și scopul cu care este utilizat, 'albie de spălat', 'albie de rufe', 'albie pentru frământat pâine', 'albie de legănat copilul' etc.

Un alt cuvânt moștenit din latină pentru acest sens este ***căpistere***, din lat. *capisterium*, prezent în toate dialectele românești și folosit în mod particular pentru sensul de 'vas pentru frământat aluatul'.

Formând câteva arii pe teritoriul României, în Crișana, sudul Transilvaniei, Dobrogea și majoritar în dialectul aromân, este termenul împrumutat din bulgară ***copaie***, arom. ***cupańi,*** megl. ***cupáńă.***

În jumătatea nordică a României, pe o arie extinsă de la sud-est la nord-vest a fost înregistrat termenul ***covată***, din tc. *kuvata*, un termen prezent și în alte limbi balcanice, greacă sau albaneză.

În Transilvania, câteva localități din nord-estul Moldovei, Banat, inclusiv Banatul sârbesc a fost înregistrat un termen provenit din germana dialectală, ***troacă***, împrumutat probabil odată cu obiectul confecționat de meșterii sași din zonă.

În graiurile vorbite în Republica Moldova și în Ucraina se folosește aproape exclusiv un termen împrumutat probabil prin intermediul rusei, ***cadă.***

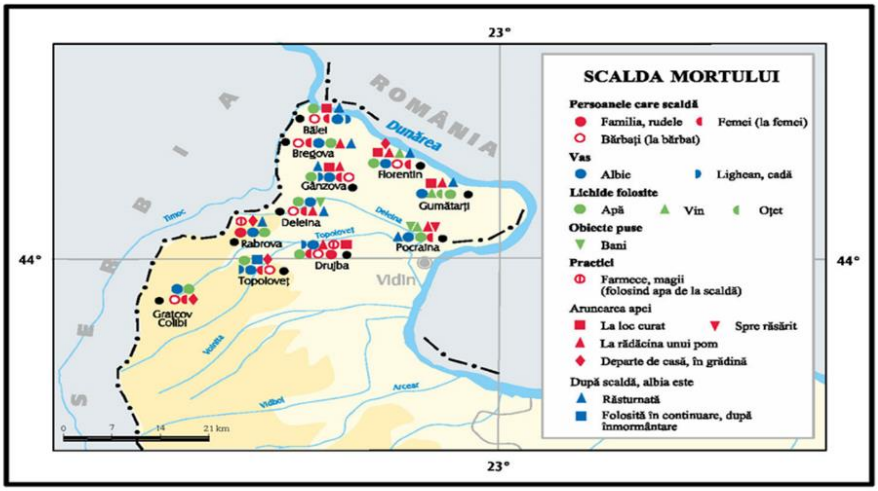

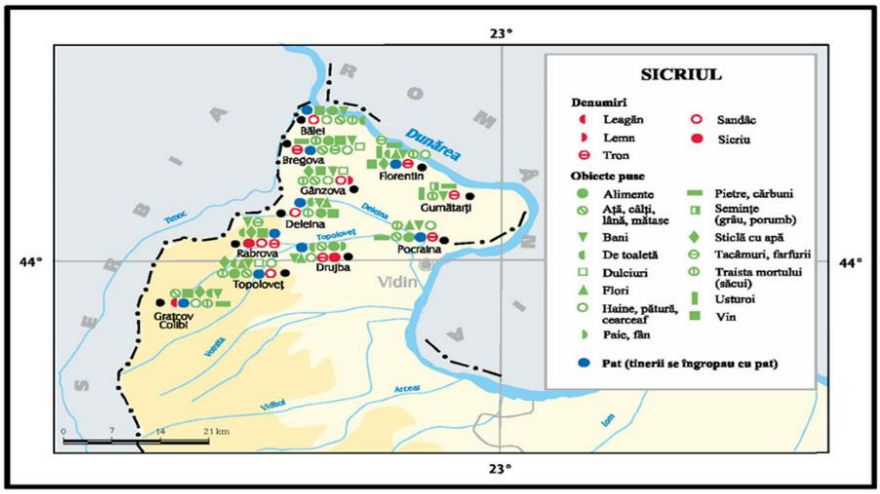

63

Hartă din *Atlasul etnografic român. Românii din Bulgaria.* Volumul 1. *Timoc*, Emil Ţîrcomnicu (coord.), Editura Monitorul Oficial, 2011.
(hărţi realizate de Lucian David)

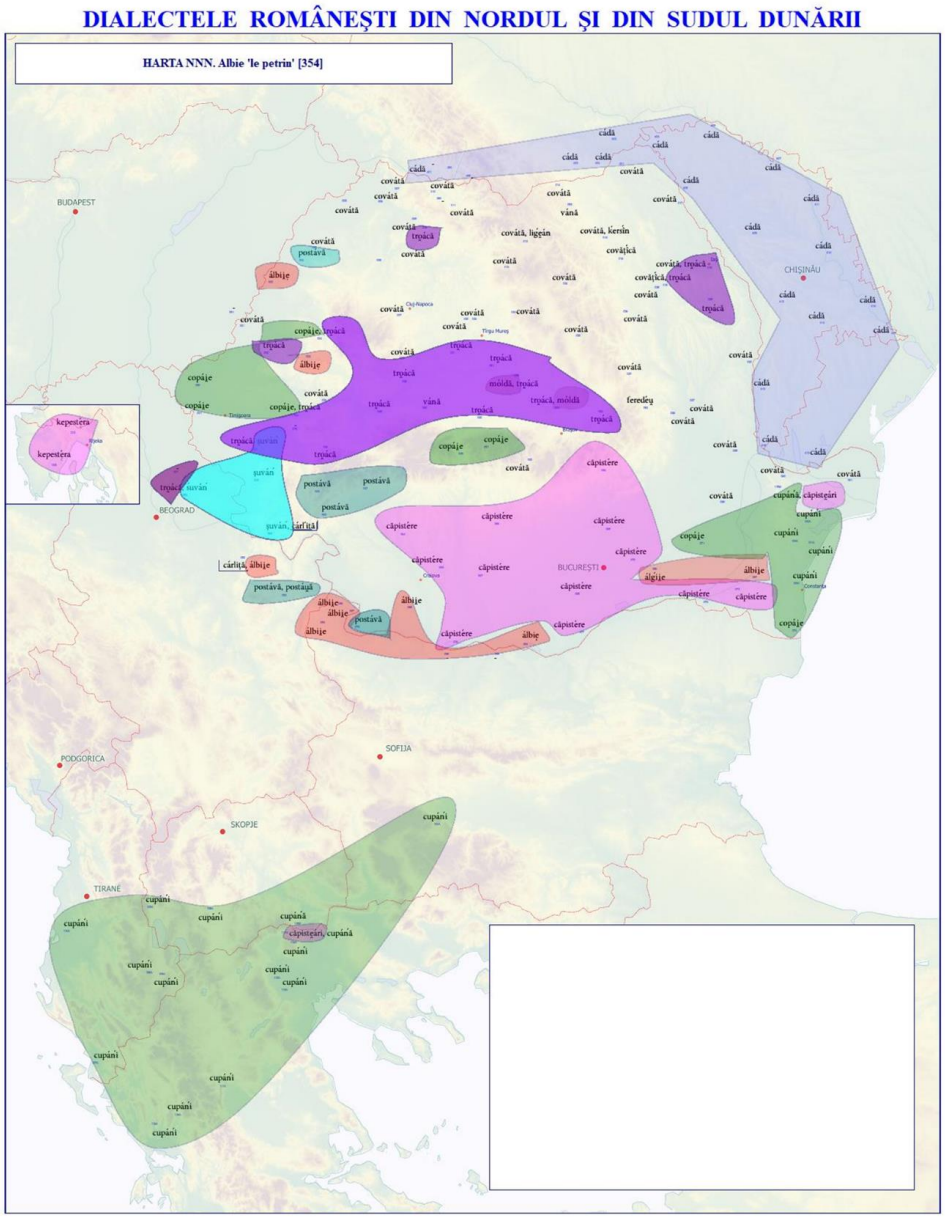

Au fost înregistraţi şi alţi termeni: ***postavă*** din srb. *postava*, în graiurile de vest, Crişana, Banat, sudul Olteniei şi Timocul sârbesc. În zona vestică, un cuvânt de origine vechi slavă, ***şuvań***, formează o arie care depăşeşte graniţa României şi uneşte cele două părţi ale Banatului.

În alte localităţi au fost înregsitrate răspunsuri singulare ca, ***feredéu, ƙersḿn, cárliţă, móldă, váně.***

Deşi au fost înregistraţi mai mulţi termeni, hartă oferă o imagine cu câteva arii de continuitate şi convergenţe între dialectele limbii române.

DIALECTELE ROMÂNEŞTI DIN NORDUL ŞI DIN SUDUL DUNĂRII

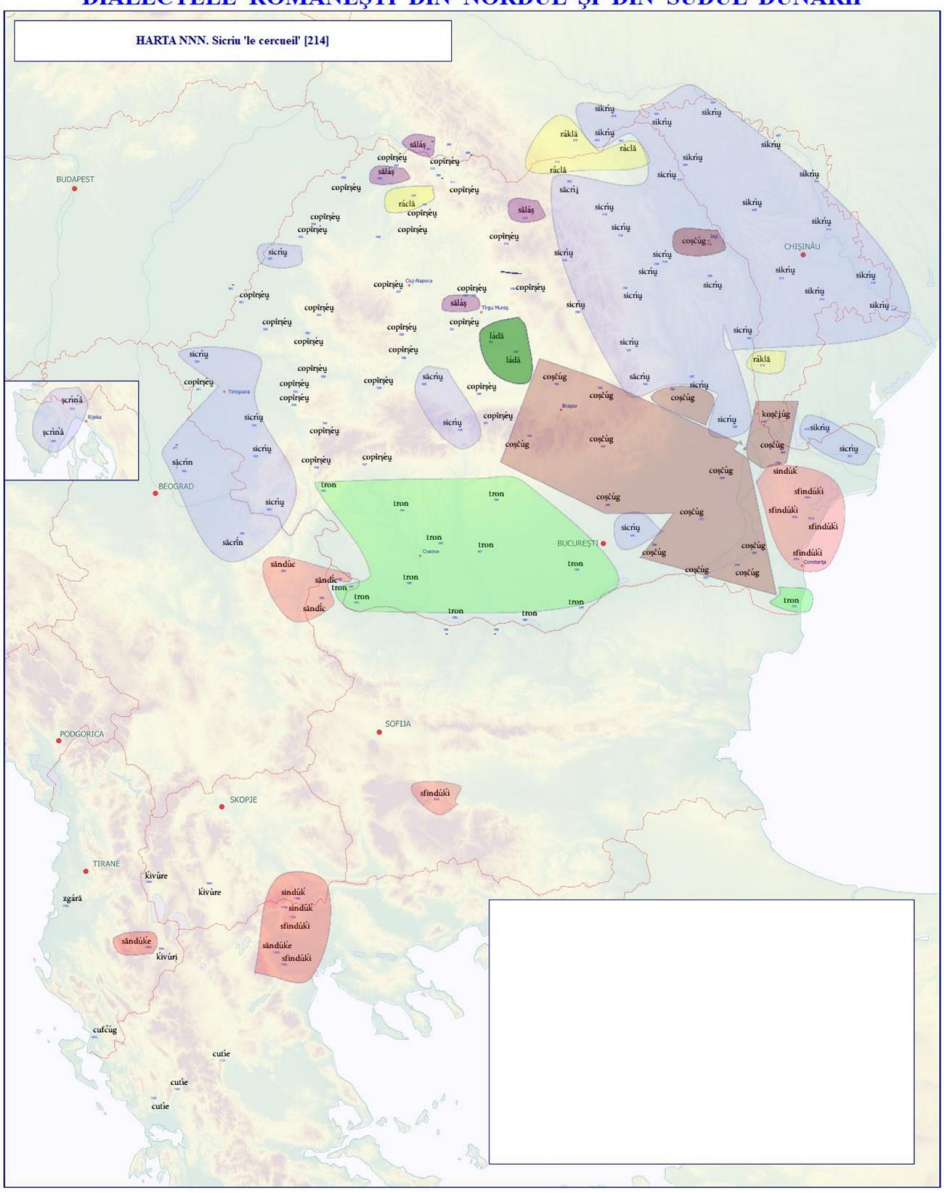

Pe harta care prezintă noţiunea SICRIU, zona Timocului prezintă similitudini cu zona Dobrogei (unde punctele de anchetă sunt majoritare localităţi de aromâni) şi punctele aromâneşti din Grecia. ***Sănduc***, arom., megl. ***sinduḱi*** este un termen panbalcanic din tc. ***sanduk.*** DLR îl consideră un termen învechit în dacoromână. În dialectele româneşti sud-dunărene el este frecvent folosit.

Sicriul şi obiectele puse în ele

„Pă ăla care este maestru măsură sândâcul și-i mai dă drumul o țâră și-ndărăt, și-nainte dă drumul să mai aibă loc… Că tata meu a făcut sândâce, că el a fost după… Ama n-am văzut, că nu m-am dus acolo, că el făcea sândâcul și plângea, el așa era – făcea sândâcu, că venea lume de le făcea sândâce și el nu le lua bani la sândâce. La alte treburi, ca facea roți, facea ferești de căși, făcea uși, facea multe treburi… Și el plângea când facea sândâcul și pe urmă: «Aide, ia-l și fugi de-aci încolo!». Și nu vrea să le ia bani” (Rabova). (extras din Ţîrcomnicu 2017: 89)

„După ce-a murit îl pui în leagăn de lemn, de acușa, vece cumpără. Nu mai era care să le facă p-ăla, ăla, e blăni groase și nu mai e ăla care să le facă, să facă leagănu. In leagănu ăla se pune od’eal, mai dedejos se pune lână spălată, de tors. De deasupra se pune foaie de așternut. Asupra foaie să pune od’eal și cearșaf și-l pui pă ăl mort, dar deasupra pui care ce are, nali. Pui pânză albă, de deasupra pui pânză albă, să-l cotropi p-ăl mort și căpătâi și un săcui ori trăistuță, demec știi ce-i traistă? C-o sticlă de apă, o sticluță de vin și dacă ceva cârpe, peșchir, cârpe pui acolo și pui la picioare la ăl mort, ete așa se face la noi. [Pietre] altă lume pune. Și la om iar punem oglindă, pepten acolo, dacă bea tutun cutie de tutun acolo ori chibrit. Dacă e femeie, piepten, oglindă. [Dacă e bărbat] ăstea de ras: cetcă, brăznacică, brici era, acu nu mai e. L-ascute colo pe curea” (Grațcov Colibi). (extras din Ţîrcomnicu 2017: 91)

Pe teritoriul României alţi patru termeni formează principalele arii: ***sicriu***, în Moldova şi Bucovina, jumătatea vestică a Banatului, sudul Transilvaniei, dar şi, accidental, în Muntenia şi Crişana, de asemenea, în dialectul istroromân, în forma ***şcriń̆ă.*** În graiurile dacoromâne termenul e considerat un împrumut din limba maghiară, dar atât formele fonetice, cât şi ariile de răspândire ne conduc spre etimonul primar, lat. ***scrinium.*** Avem probabil un exemplu de etimologie multiplă, termenul pătrunzând în dialectele şi graiurile limbii române pe mai multe filiere şi în diverse epoci.

Un alt termen care cuprinde întreg teritoriul Transilvaniei, Crişana şi Maramureşul este ***copârşeu*** (de origine maghiară)**.** În zona Olteniei este notat exclusiv termenul ***tron*** < germ. dial. *Truhen,* iar Muntenia şi sudul Moldovei înregistrează cuvântul ***coşciug*** < sl. *kovŭčegŭ.*

Harta MORMÂNT este o hartă unitară ce înregistrează doar doi termeni: ***mormânt*** < lat. *monumentum* şi ***groapă*** < probabil din substrat. Cei doi termeni sunt prezenţi la nivelul tuturor dialectelor româneşti.

Adăugăm ultimelor două hărţi şi harta CIMITIR care aduce la rândul ei informaţii etnografice şi de organizare comunitară. Doi termeni majoritari împart dialectul dacoromân în sud şi nord: ***cimitir***, în sud şi ***ţintirim***, în nord, dar izoglosa este sinuoasă, există o arie unde termenii se află în concurenţă liberă. Avem şi aici exemplul unui termen cu etimologie multiplă, în partea de nord pătrunzând prin intermediul limbii maghiare, lat. *coementerium*, magh. *cinterem.* În literatura de specialitate găsim informaţii despre diferenţele de organizare, în funcţie de localizare, în perimetrul satului sau în afara lui, în jurul bisericii sau nu etc.

DIALECTELE ROMÂNEŞTI DIN NORDUL ŞI DIN SUDUL DUNĂRII

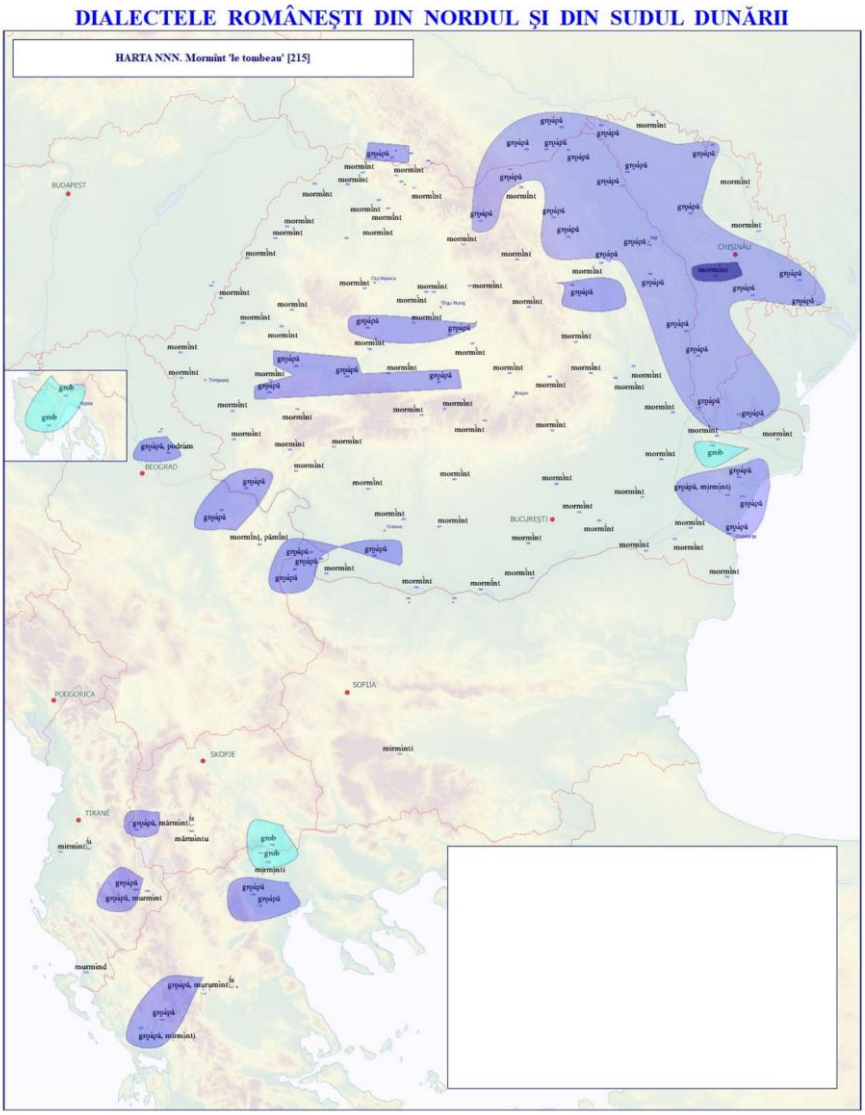

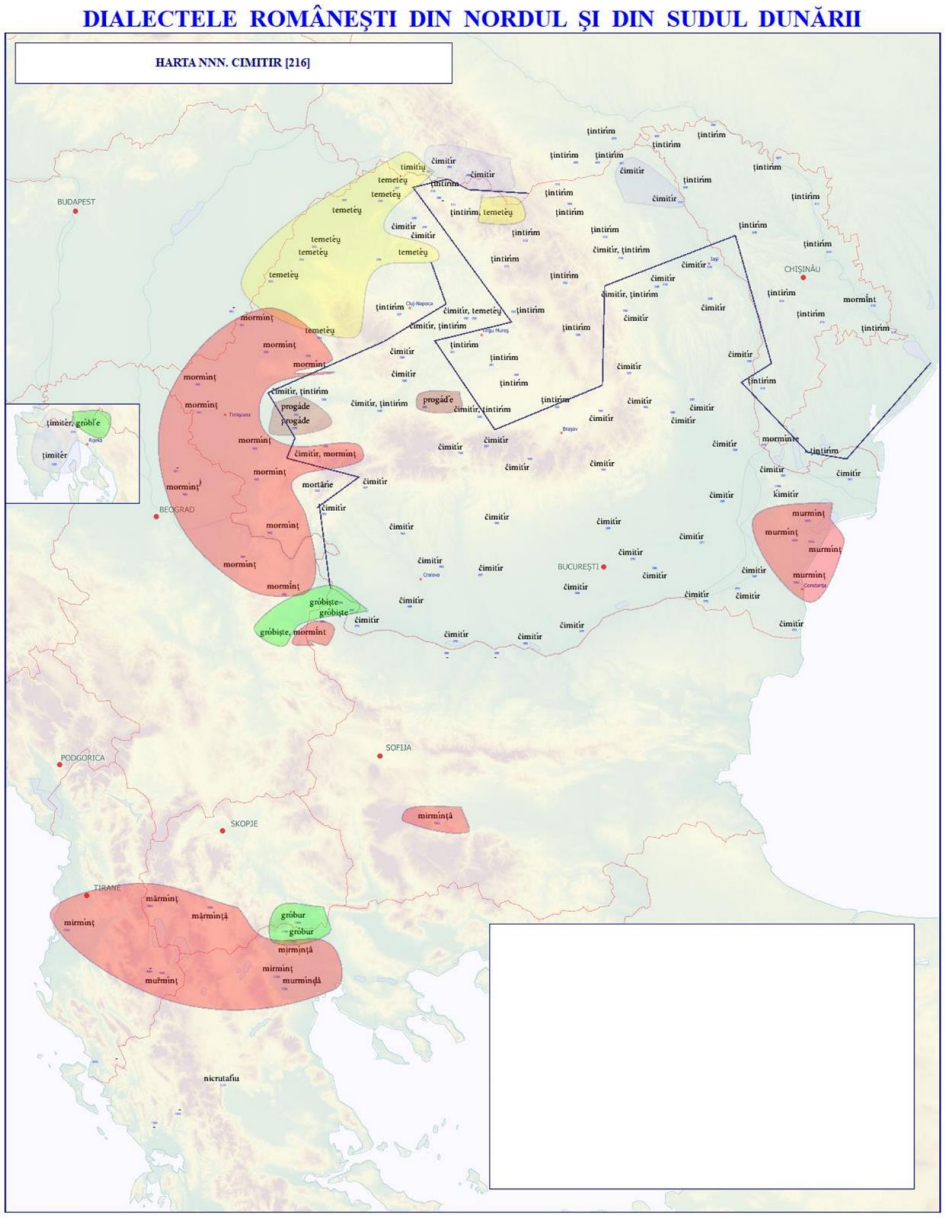

În jumătatea vestică a Crişanei, un termen tot de origine maghiară, ***temeteu***, formează o arie foarte bine conturată.

În sudul Crişanei, în Banat, de o parte şi de alta a frontierei româneşti, şi în dialectul aromân, prezent pe harta ALDRO, atât în reţeaua din Grecia şi sudul Albaniei, cât şi în localităţile din Dobrogea, formează arie forma de plural a

cuvântului ‘mormânt’ pentru sensul de ‘cimitir’. Despre similitudinile dintre graiurile dacoromâne vestice și dialectul aromân s-au scris numeroase articole.

În localitățile din zona Timocului bulgăresc, pe lângă termenul comun cu aromâna și dacoromâna, ***morminți***, este folosit și un termen din limba bulgară, ***grobiște***, probabil, parte a organizării comunitare locale. În mod similar, întâlnim în dialectul meglenoromân, pluralul termenului împrumutat din bulgară *grob* ‘mormânt’, ***grobur,*** pentru sensul de ‘cimitir’. În localitatea Cerna, localitate de meglenoromâni aflată pe teritoriul României, este folosit termenul ***kimitir***, probabil sub influența graiului dacoromân local, dar cu trimitere la etimonul grecesc *koimitirio*.

„După ce a murit, după ce l-a îngropat, se duce în toată ziua la *morminți* și îl tămâie. O muiere din casă, dacă n-au din casă atuncea se plătește la una, se duce aia în toată ziua”.

„Cu bani se lapădă la groapă”, iar „după ce se *sloboade* în groapă, mai întâi ai lui din casă, toți *lapădă* câta pământ, așa e obiceai, așa *năslăvit* se lapădă câta pământ. De aia ce *zăvișesc* groapa aia nu sânt ăia din casă”. (extras din Ţîrcomnicu 2014)

Concluzie. Hărțile lingvistice prezentate în acest articol sunt extrase din volumul ALDRO și pun în evidență convergențele dintre dialectele limbii române și continuitatea elementului românesc în spațiul nord- și sud-dunărean.

BIBLIOGRAFIE

AER = Atlasul etnografic român. Românii din Bulgaria, Volumul 1, *Timoc*, coord. Emil Ţîrcomnicu, Editura Monitorul Oficial, 2011.

Bucuța 1923 = Emanoil Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, Editura Cartea Românească.

Mărgărit 2012 = Iulia Mărgărit, *Câteva observații în legătură cu vocabularul românilor timoceni* (*Bulgaria*), în LR, LXI, 2, p. 235–245.

Ţîrcomnicu 2014 = Emil Ţîrcomnicu, *Obiceiuri de înmormântare la românii ungureni din Timoc*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, nr. 14, Editura Palatul Culturii.

Ţîrcomnicu 2017 = *Sărbători și obiceiuri. Românii din Bulgaria*, Volumul 1, *Timoc*, coord. Emil Ţîrcomnicu, București, Editura Etnologică.

ROMANIANS FROM THE VIDIN REGION. ETHNOLINGUISTIC ASPECTS

Abstract

The area we will refer to is between the Timoc river, the town of Vidin and the Danube river and includes a number of over 30 localities with Daco-Romanian-speaking population. The research undertaken on Romanian languages spoken in Timocul in Bulgaria contains a valuable

material on linguistic variation both at phonetic and grammatical level north and south of the Danube. Romanians in Bulgarian Timoc tell each other "valeni, câmpeni and pădureni". Despite their unity, these three categories of Romanians still have some differences, both at a ethno-folkloric and lexical levels.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Universitatea din Bucureşti
Str. Edgar Quinet, nr. 5–6
Institutul de Etnografie şi Folclor „C. Brăiloiu"
Str. Dem. I. Dobrescu, nr. 9, Bucureşti

GLOSAR AROMÂN

NICOLAE SARAMANDU

Am alcătuit prezentul glosar pe baza lucrării noastre, Nicolae Saramandu, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2014 (editor: Manuela Nevaci). Formele lexicale extrase din atlas provin din: a) hărţile lingvistice; b) listele cu material lingvistic necartografiat; c) note. Am adăugat cuvintele culese în afara anchetei dialectale, ca răspunsuri suplimentare.

Glosarul are peste 1000 de cuvinte, dintre care mai mult de 400 nu sunt atestate în *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic* (ediţia a doua augmentată, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1974) al lui Tache Papahagi. Pentru celelalte cuvinte este vorba de forme şi sensuri noi, neatestate, cu care am completat dicţionarul menţionat. Numeroase cuvinte sunt însoţite de citate ilustrative, pe care le-am notat în cursul anchetelor dialectale. Spre deosebire de dicţionarul amintit, în care nu se poate, în general, fixa repartiţia dialectală a termenilor, în prezentul glosar se indică localităţile din care provin cuvintele, putându-se stabili cu exactitate graiul pe care îl ilustrează.

În transcrierea formelor dialectale, am redat vocalele scurte finale [ᵘ̯], [ⁱ̯] (care apar după consoane şi *i̯* semiconsonantic) prin *ŭ*, *ĭ*: *capŭ*, *osŭ*, *perŭ*, *puĺŭ*; *groşĭ*, *nóduri̯*, *perĭ*; *arí̯ţi̯ŭ*, *la̯i̯ŭ*.

Am folosit în glosar[1] următoarele abrevieri pentru materialul dialectal extras din *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, volumul I (ALAR I):

h. – harta

MN – material lingvistic necartografiat

Note – note la hărţile lingvistice şi la materialul lingvistic necartografiat

Supl – material suplimentar.

După siglele h., MN, Note, urmează o cifră, indicând numărul hărţii, respectiv numărul de ordine din MN şi Note. Toate siglele sunt urmate de o bară, după care se menţionează, prin cifre, localităţile de unde provine materialul

[1] Un glosar asemănător, cu peste 350 de cuvinte, însoţeşte volumul: Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007, 607 p. Glosarul (p. 363–602) cuprinde „*inventarul complet* al cuvintelor (cu variantele lor) din textele dialectale” (p. 365), ilustrat cu ample citate din texte.

FD, XLII, Bucureşti, 2023, p. 103–176

dialectal (vezi *Reţeaua de localităţi*). Cifra precedată de asterisc [*] precizează faptul că forma dialectală, sintagma, propoziţia au fost înregistrate în afara anchetei dialectale:

dórŭ, pl. **dóruri** s. n. ʻ[lit.] durere’ **1º** ʻjunghi’ ALAR I, h. 156/40, Note 156/39; **2º** ʻdurere în suflet, durere sufletească’ Supl/19.

ḱéptu s. m. **3º** în *ḱéptu di fustáni* ʻpartea superioară, din dreptul pieptului, a rochiei’ ALAR I, Note 149/6, *19, *31.

puĺŭ, pl. **puĺ** s. m. ʻ[lit.] pui’ **1º** ʻgleznă’ ALAR I, MN 203/20; **2º** ʻvaccin’ ALAR I, h. 247/17, 18; *lă facŭ puĺŭ* ʻîi vaccinează’ Note 247/18; Supl/19; **3º** ʻsemnul rămas de la vaccinare’ Note 247/16, 31.

Dăm, în continuare, câteva exemple de cuvinte, forme lexicale şi sensuri neatestate, ca şi de cuvinte rar atestate sau cu sensul neprecizat în DDA.

Cuvinte neatestate în DDA (precedate în glosar de ■**).**

■ **bắrsu** adj. m. ʻ(despre păr) cărunt’; cf. dr. *bârsán* adj., s. m. ʻ(oaie sau berbec) cu lâna lungă şi aspră’, pentru care, în dicţionarele etimologice, se dă ca etimon puţin probabil top. *Bârsa* (DELR I, s.v. *bârsán*); et. nec.; DDA: –.

■ **părátŭ** (**pratŭ**), pl. **părátură** (**prátură**) s. n., **părắţ** s. plt. ʻcerul gurii’: *mi dor părắzli* ʻmă doare cerul gurii’ < lat. *palatum*; DDA: –.

■ **scărbúnŭ** vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻscormonesc cărbunii ca să se aprindă focul’; var. *ascărbúnŭ*, *scărbunéḑŭ* < lat. **excarbonare* (cf. lat. *carbonesco* ʻa se carboniza’); DDA: –.

■ **tálpă**, pl. **tálpe** s. f. **1º** ʻscândură groasă’; **2º** *tálpă di ĉiĉórŭ*, pl. *tálpe di ĉiĉórŭ* ʻtalpa piciorului’ < lat. *talpa* ʻcârţiţă’; cf. şi bg. *talpa* ʻscândură groasă’; DDA: –.

Cuvinte cu forme neatestate în DDA

mẹa s. f. ʻpojar’ ; DDA: *ńeáţă* ʻtifos’; cf. dr. dial. (Banat) *miaţă* ʻtifos’; et. nec.

sânŭ, **mi ~** vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻmă însănătoşesc’; DDA: *sînéḑŭ* < lat. *sanare*.

Cuvinte cu forme derivate sau variante neatestate în DDA

aṅór adv. ʻîncet, lent, încetişor’: *zburắsc ma aṅór* ʻvorbesc mai lent’; *ímnă pẹ-aγîṅór* ʻmerge încetişor’; der. dim. de la *aγálẹa* adv. ʻîncet’.

bărḑí vb. IV, ind. perf. s., 3 sg. ʻa încărunţit’; der. de la *bárḑu* ʻpestriţ’.

frắmtănă, pl. **frắmtăni** s. f. ʻfrunte’; der. de la **frắmti** ʻfrunte’.

nărúşcă, pl. **nărúşḱi** s. f. ʻnăsuc’; der. de la *nári* ʻnas’.

mînicári, pl. **mînicắrĭ** s. f. ʻmănuşăʼ; der. de la *mḿnică*; cf. dr. *mânecár* ʻmânecuţă, manşetăʼ (MDA s.v.).

plângári s. f. ʻplânsetʼ; cf. *plîndzeári* ʻplângereʼ (DDA s.v.), dr. *plângurós* (MDA s.v.).

suflătúră, pl. **suflătúrĭ** s. f. **1º** ʻrespitaţie, răsuflare, suflu'; **2º** ʻastmăʼ; cf. DDA s.v. *sufláre*.

suntusǫ́ră s. f. ʻsubsuoarăʼ; cf. DDA s.v. *sumsoáră*.

Cuvinte ce sensuri neatestate în DDA

gărnişórŭ s. ʻurcior (la ochi)ʼ; cf. DDA s.v. *gărnişór* ʻporumbʼ.

gruńŭ, pl. **grúńi** s. n. ʻobrazʼ; cf. DDA s.v. *gruńĭŭ* ʻbărbieʼ.

omŭ s. m., în *ómu* [art.] *di gurmáḑ* ʻ[lit.] omul de [la] gâtʼ ʻomuşor în gâtʼ, *ómu* [art.] *aţél' ńícu* ʻ[lit.] omul cel micʼ ʻomuşor (în gât)ʼ; cf. DDA s.v. *om* ʻomʼ.

orḑŭ, pl. **orḑ** s. m. ʻ[lit.] orzʼ ʻurcior (la ochi)ʼ; cf. DDA s.v. *órdzu* ʻorzʼ.

secŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] secʼ ʻparalizezʼ; cf. DDA s.v. *sec*[1] ʻa seca; a avea frigʼ, *sicát* ʻparalizatʼ.

sǫ́ră, pl. **sǫ́re** s. f. ʻpartea mâinii de la cot la umăr; braţʼ; cf. DDA s.v. *soáră* ʻsubsuoarăʼ.

stratŭ s. n. ʻ«inima» (partea centrală a) furuncululuiʼ; cf. DDA s.v. *strat* ʻstratʼ.

şcl'ǫ́pă, pl. **şcl'ǫ́pi** s. f. **1º** ʻpasʼ; **2º** ʻdistanţa dintre degetul mare şi cel mic cu palma întinsăʼ (cf. dr. *şchioápă*); cf. DDA s.v. *şcl'op* adj. ʻşchiopʼ.

úrmă, pl. **úrmi** s. f. **1º** ʻpasʼ: *ńíclu arúcă úrmi* ʻcopilul face paşi, începe să meargăʼ; **2º** ʻtalpa piciorului'; cf. DDA s.v. *úrmă* ʻurmăʼ.

Cuvinte rar atestate, cu forme sau sensuri rar atestate în DDA

Este vorba de cuvinte întâlnite în arii izolate, uneori punctuale, pentru care atestările noastre confirmă şi completează, în ceea ce priveşte forma sau sensul, informaţiile din DDA.

fămătósŭ adj. m. ʻflămândʼ; atestat în 13. Beala de Sus (R. Macedonia de Nord, la graniţa cu Albania), la vorbitori de grai grabovean. Termenul general răspândit, întâlnit în restul localităţilor, este *agúnŭ* ʻflămândʼ. Cuvântul apare în DDA, s.v. *fumitós* (*fumetós*), cu atestări în textele aromâneşti din secolul al XVIII-lea (Ucuta, Codex Dimonie) şi la Mihail Boiagi (originar din această zonă), ilustrând graiul grabovean.

frigŭ s. n. ʻfrigʼ, atestat în 41. Giurgea (Pind), grai pindean. Cuvântul general răspândit în dialect este *arcǫ́are* (*răcǫ́are*). Termenul atestat de noi confirmă informaţia din DDA, s.v. *frig*: „Cuvântul e viu în sudul Pindului”.

hârnéscu, **mi ~** vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻmă păzesc’, atestat în localitate 41 Giurgea (Pind), cu grai pindean. În DDA, s.v. *hărnéscu*, se dă un citat în care cuvântul are sensul ʻa păzi’: *carĭ va-ńĭ ti hărneáscă?* ʻcine te va păzi?’ Citatul provine dintr-o culegere de texte din localitatea Arminciu, cu grai pindean.

Cuvinte cu sensul neprecizat în DDA

pisiḱéʤŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻîncep’: *pisicắ di îc̦óani* ʻîncepu să scânceascâ’, atestat în localitatea 4. Batac (Bulgaria), cu vorbitori de grai grămostean. În DDA cuvântul e prezentat astfel: „*pisikédzŭ?* vb. I (grămosteni)”, cu un citat: *pisicáĭ di mi uhtám,* pe care autorul nu-l glosează şi a cărui sursă nu o precizează[2].

A

■ **abâldâséscu** vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻobosesc’ ALAR I, Supl/19.

abúşili adv. ʻde-a buşilea’ ALAR I, Note 188/36: *ńíclu buşulḙáʤă, imnă abúşile* ʻcel mic se târâie, merge de-a buşilea’; vezi *buşulḙáʤŭ*.

acâţátŭ, **acâţátâ**, pl. **acâţát**, **acâţáti** adj. m şi f. ʻ[lit.] prins’ **1º** ʻadus din spate, încovoiat’, p. ext. ʻcocoşat’ ALAR I, h. 169, Note 169/40; **2º** ʻschilod, infirm’ ALAR I, h. 270/7, 18; *acâţátŭ di mâń, acâţátŭ di îc̦óări* ʻinfirm de mâini, infirm de picioare’ Note 270/7; **3º** ʻconstipat’ ALAR I, h. 173/38.

acâţâtúrâ[1], pl. **acâţâturĭ** s. f. ʻ[lit.] agăţătură’ ʻmic profit, mică avere’ ALAR I, Supl/19.

acâţâtúrâ[2], pl. **acâţâturĭ** s. f. ʻ[lit.] agăţătură’ ʻdurere de mică intensitate’ ALAR I, Note 156/2; Supl/19.

■ **ac̦óáţă**, pl. **ac̦óáţe** s.f. ʻarşic’ ALAR I, MN 200/26.

acŭ, pl. **áţi** s.n. ʻ[lit.] ac’ ʻinjecţie’ ALAR I, h. 248/7, 19, 24, 29, 35, 37, 38, 52, 55, 58; *ţ-arúcă acŭ* ʻ[lit.] îţi «aruncă» ac’ ʻ îţi face injecţie’ Note 248/52.

■ **ā**ĉ**ĕ**ĉ**ŭ**, pl. **aĉíţ** adj. m. ʻ(despre culoarea ochilor) albastru’ ALAR I, h. 31/15.

aĉólŭ, pl. **aĉóĺ** pron. dem. ʻacela’ ALAR I, Note 274/41: *aĉólŭ parazbâráşti tu cáli* ʻacela vorbeşte de unul singur pe drum’.

adiĺáticŭ, pl. **adiĺátiţi** s. n. ʻsuflare, răsuflare, respiraţie’, în *tr-un adiĺáticŭ* loc. adv. ʻdintr-o suflare, pe nerăsuflate’ ALAR I, Note 224/26.

[2] Citatul provine dintr-o culegere de texte grămostene în manuscris, pusă la dispoziţie de Nicolae Caraiani (grămostean din Bulgaria) lui Tache Papahagi, care nu a introdus volumul în bibliografia DDA. Ulterior, am publicat volumul, îmbogăţit cu alte texte, culese de noi de la aromânii gramosteni, sub titlul: Nicolae Gh. Caraiani, Nicolae Saramandu, *Folclor aromân grămostean* (Bucureşti, Editura Minerva, 1982), unde citatul în cauză apare la p. 246: *pisicai di mi uhtamŭ* ʻîncepui să oftez’.

adiľátŭ s.n. ʻrespiraţie, răsuflare’ ALAR I, h. 154/6: *lu̯-astúpâ adiľátlu* ʻ[lit.] îl astupă respiraţia’ ʻse sufocă’; *ń-se̯-acăţắ adiľátlu* ʻ[lit.] mi s-a prins respiraţia’ ʻm-am sufocat’: 11; *nu po̯áti ş-ľa adiľatlu* ʻ[lit.] nu poate să-şi ia răsuflarea’ ʻse sufocă’: 19.

aduḱéscu vezi *duḱéscu*.

adúnŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻadun; strâng’ în *ń-adúnŭ súflitlu* ʻ[lit.] îmi adun sufletul’ ʻsuspin’ ALAR I, Note 157/37; *adúnŭ frấmte̯a* ʻ[lit.] adun fruntea’ ʻîncreţesc fruntea’ ALAR I, h. 27/6–9, 11, 13, 15, 17, 21, 23, 38, 52, 54–56; *adúnŭ bléfurlu* ʻîncreţesc fruntea’ 41; *adúnŭ sufrânţe̯álili* ʻ[lit.] strâng sprâncenele [= din sprâncene]’ ʻîncreţesc fruntea’ ALAR I, h. 27/2, 3; *adunắm búşulŭ* ʻstrângem pumnul’ ALAR I, Note 188/41.

aδínatŭ, **aδínatâ**, pl. **aδínaţ**, **aδínati** adj. m. şi f. ʻbolnăvicios’ ALAR I, h. 245, MN 236/24, 28.

afuríşalu̯i vezi *mutréscu*.

agắńor vezi *anárga*.

agârşéscu vb. IV, refl., ind. prez., 1 sg. ʻuit’, în *mi̯-agârşíi̯ di durńíi̯* ʻ[lit.] am uitat de am dormit’ ʻam adormit’ ALAR I, Note 239/19, 34.

agudéscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] lovesc’ ʻvânez’ ALAR I, Note 204/55: *agudímŭ ľépurĭ* ʻvânăm iepuri’; 206/50: *m-agudímŭ ľépurĭ* ʻvânăm iepuri’.

aguditŭ vezi *lăpúdă, mínti*[1].

agudítŭ, **agudítă**, pl. **agudíţ**, **agudíti** adj. m. şi f. ʻlovit’, în *agudítŭ cu lăpúda* ʻ[lit.] lovit cu ciorapul’ ʻatins la minte, ţăcănit’ ALAR I, Note 274/19, 20; vezi *mínti*[1].

aguńá adv. ʻrepede, iute’ ALAR I, h. 224/16.

aɣále̯a vezi *anárga*.

aɣắńor vezi *anárga*.

aɣî́ńor vezi *ańór*.

ahtíḱi vezi *htíḱi*.

ahtiḱósŭ vezi *htiḱósŭ*.

ahuléscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻbâjbâi (pe întuneric)’ ALAR I, h. 218/1–6, 8, 10, 12–16, 18, 19, 21–25, 36–38, 52, 58; **ahuléscu mutíşalu̯i** ʻ[lit.] bâjbâi pe muteşte [= pe tăcute]’ 5.

alágă s. f. ʻfugă, alergare’, în *cu d-alágă* loc. adv. ʻcu repeziciune, cu iuţeală, alergând’ ALAR I, h. 224/18, 25; *cu d-alága* 52; *cu de̯-alága* 52.

alágŭ vb. I, tranz. şi intranz., ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] îl alerg’ ʻîl duc’ ALAR I, Note 220: *lu̯-alâgắ la ɣáţrâ* ʻl-a dus la doctori’, *lu̯-alâgárâ la bisériţĭ* ʻl-au dus pe la biserici [ca să-i găsească leacul]’; în *alágŭ cu scupólu* ʻ[lit.] umblu cu scop’ ʻbâjbâi pe întuneric’ ALAR I, h. 218/7.

■ **alánguze** s. ʻvărsat, variolă’ ALAR I, h. 259/16.

alăxésc, **mi ~** vb. IV, refl., ind. prez., 1 sg. ʻmă dezbrac’ ALAR I, h. 238/58.

álba s. f. art. ʻ[lit.] alba’ ʻvariolă la oi’ ALAR I, Note 259/13: *supsíră ói̯li di alba* ʻau murit oile de variolă’.

albástru, **albástră**, pl. **albáştri**, **albástri**, adj. m. şi f. **1º** ʻ(cu privire la culoare) între alb şi albastru’ ALAR I, Note 31/11; ʻalbastru foarte deschis, aproape alb’ 32; **2º** (cu privire la culoare) între alb şi negru’ 40: *o̯ái albástrâ, cári da lấna álbâ pi lái* ʻoaie albastră, a cărei lână dă [= este între] alb spre negru’, 54; **3º** ʻ(despre păr) căruntʼ ALAR I, h. 17/13; **4º** ʻblondʼ ALAR I, h. 11, MN 13/15.

■ **albéric**, **albérică**, pl. **albériţ**, **albériţi** adj. m. şi f. **1º** ʻ(despre păr) căruntʼ ALAR I, h. 17/14; **2º** ʻblondʼ ALAR I, h. 11, MN 13/14.

álbu, **álbă**, pl. **álgi**, **álbi** adj. m. şi f. ʻ[lit.] albʼ ʻpalidʼ ALAR I, h. 61/26; *álbu ca ţe̯ára* ʻpalid ca ceara’ Note 61/26; vezi *be̯álbişŭ*, *líicátŭ*.

■ **alcétŭ**, **alcétă**, pol. **alcéţ**, **alcéti** adj. m. şi f. ʻnebunʼ ALAR I, h. 274/20.

aliócórŭ, pl. **aliócórĭ** s. m. ʻurcior la ochi’ ALAR I, h. 46/36; vezi *aríĉŭ*, *aríţĭŭ*.

álímtu, **álímtă**, pl. **álímţâ**, **álímti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] linsʼ ʻnetedʼ ALAR I, MN 195/5, 9; ʻ(despre păr) drept, neondulatʼ Note 13/22.

■ **alíʊ̯urŭ**, **alíʊ̯ură**, pl. **alíʊ̯urĭ**, **alíʊ̯uri** adj. m. şi f. ʻsaşiu’ ALAR I, h. 39/32, 36, 40–42; MN 51/36.

■ **alivaníi̯e** s. f. ʻleşinʼ ALAR I, h. 273/37: *am alivaníi̯e* ʻmă ia cu leşin’.

■ **amascáli** s. ʻsubsuoarăʼ ALAR I, Note 185/41.

amấnŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻîntârziiʼ ALAR I, Supl/19: *nu̯-amânái̯ câ mi̯-amânárâ* ʻnu am întârziat, ci m-au întârziat [= m-au determinat să întârzii]’: [într-un text din ceremonialul nunţii în care mireasa îşi justifică întârzierea la plecarea de la casa părintească prin insistenţa rudelor de a mai zăbovi puţin; în DDA s.v. *amấn*, textul apare sub forma: *ńĭ-amînáĭ că ńĭ-mi-amînáră* ʻam întârziat pentru că m-au întârziat’].

ambárŭ, **ambárâ**, pl. **ambárĭ**, **ambári** adj. m. şi f. ʻîn formă, în bună dispoziţie’ ALAR I, Note 257/39: *nu e̯ástę̯-ambárŭ* ʻnu e în formă, nu e în stare bună cu sănătatea’.

ambóľŭ s. ʻvaccinʼ ALAR I, h. 247/36; *mboľŭ* 54; *emvóli̯u* 41; *envóli̯o* 40.

■ **ambulántă**, pl. **ambulắnţâ** s. f. ʻdispensar ambulantʼ ALAR I, MN 237/7; **ambulántă**, pl. **ambulánte** 14–16, **ambulántă** 11–13.

■ **ambulánţă**, pl. **ambulánţe** s. f. ʻambulanţăʼ ALAR I, MN 237/58.

ambuliséscu vb. IV, tranz., ind. prez., 1 sg. ʻvaccinezʼ ALAR I, Note 247/36: *mi̯-ambulisí* ʻm-a vaccinat’.

amiɣdaľáu vezi *migdálă*.

amínŭ[1], **mi ~** vb. I, refl., ind. prez., 1 sg. ʻîntârziiʼ ALAR I, Note 203/13.

amínŭ[2], **mi ~** vb. I, refl., ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] mă izbesc de toţi pereţii' ʻdoresc cu ardoare' ALAR I, Note 203/46: *sᵢ-aminá* ʻdorea cu ardoare'.

amúră vezi *múră*.

amurţâtâ vezi *murţâtŭ*.

amurţâtŭ[1] s.n. **1º** ʻ[lit.] amorţeală' ʻdurerea surdă' ALAR I, Note 271/6: *mi ţâni amurţâtŭ* ʻ[lit.] mă ţine [o] amorţeală' ʻam o durere surdă'; **2º** *amurţâturĭ* s. n. pl. ʻreumatism' ALAR I, h. 271/6.

amurţâtŭ[2], **amurţâtă**, pl. **amurţâţ**, **amurţâti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] amorţit' ʻschilod' ALAR I, h. 270/21.

anánġi s. f. ʻstare de semiconştienţă gravă; ananghie' ALAR I, Note 256/1: *lu-arcă̆ tu-anánġi* ʻ[lit.] l-a aruncat în ananghie' ʻeste foarte grav bolnav'; 5: *te-arúcâ tu-anánġi ş-ti ia câldúrli* ʻte aruncă în ananghie [= ajungi în stare gravă] şi te apucă febra'.

■ **anápirŭ**, **anápiră**, pl. **anápirĭ**, **anápiri** adj. m. şi f. ʻschilod' ALAR I, h. 184/26.

anárga adv. ʻîncet, lent', în (*zburăscu*) *pe-anárga* loc. adv. ʻ(vorbesc) încet' ALAR I, h. 78/1, 2–7, 9–11, 17–20, 23, 24, 38, 55, 59; (~) *p(r)e-ayále̯a* 8, 12–16, 19, 22, 26, 28, 29, 31–34, 36, 39–41; (~) *ayále̯a* 42; (~) *pe-ayăńór* 38; (~) *agăńór* 30; (~) *pi-avâş* 54, 55; (~) *avâş* 21; (~) *prómńa* 16; (~) *cu bo̯áte-apúsă* 37, 58; (~) *cu bo̯áţe-apunátă* 58; (~) *pe-avâş* Note 78/38; (~) *aştirátŭ* ʻdomol, aşezat, încet' 30.

anásă s. f. ʻsuflu, răsuflare, respiraţie' ALAR I, h. 154/8, 26, 29, 32, 36, 41 *nu po̯áti s-l'a anásă* ʻ[lit.] nu poate să ia suflu' ʻse sufocă': 8, 32, 36, 41; *ţâ si l'a anása* ʻ[lit.] ţi se ia respiraţia' ʻte sufoci': 26; *l'-si-astúpâ anása* ʻ[lit.] se astupă răsuflarea' ʻse sufocă' 29.

anásturŭ vezi *násturŭ*.

andrálă s. f. ʻgălăgie' ALAR I, MN 242/33.

andréptu, **andre̯áptă**, pl. **andrépţă**, **andre̯ápti** adj. m. şi f. ʻdreptaci; dreptace' ALAR I, Note 182/39.

anduplicátŭ vezi *înduplicátŭ*.

■ **angâldâséscu** vb. IV refl., 1 sg. ʻînţeleg' ALAR I, Note 99/8, 19 (*cu nói̯ma te-angâldâse̯ái̯ cu elŭ* ʻprin semne te înţelegeai cu el').

angâsâéscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻstârnesc, aţâţ', în *angâsâéscu fóclu* ʻaţâţ (focul)' ALAR I, MN 188/9.

angl'áţâ vezi *ngl'áţă*.

■ **angubâréḑŭ** vb. I. refl., ind. prez., 1 sg. ʻmă cocoşez' ALAR I, Note 169/4: *s-angubâră̆* ʻs-a cocoşat'.

■ **angubârósŭ**, **angubâro̯ásă**, pl. **angubâróşĭ**, **angubâro̯ási** adj. m. şi f. ʻcocoşat' ALAR I, Note 169/4.

■ **angurésc** vb. IV, ind. prez. 3 pl. ʻ(despre maţe) chiorăieʼ ALAR I, h. 177/58.

anódŭ ʻ[lit.] nodʼ ʻproeminenţă la degetʼ ALAR I, Note 138/39; vezi *nodŭ*[1].

anţáp vezi *nţapŭ*.

anúmiri s. f. ʻumărʼ în *d-anúmiri* loc. adv. ʻpe umeri, în cârcăʼ ALAR I, Note 187/61; vezi *númirŭ*.

■ **a̯ńór** adv. ʻîncet, lent, încetişorʼ ALAR I, h. 225/21*; zburắsc ma a̯ńór* ʻvorbesc mai lentʼ ALAR I, h. 97/21; *a̯ŷińór*, în *pe̯-a̯ŷińór* ʻîncetʼ Note 225/31: *ímnă pe̯-a̯ŷińór* ʻmerge încetişorʼ.

a̯ńúrizmă s. f. **1º** ʻmiros care se răspândeşte în aerʼ ALAR I, Note 69/8; **2º** ʻmiros, de obicei, plăcutʼ 19; **3º** ʻmiros neplăcutʼ 59.

ápă s. f. ʻ[lit.] apăʼ ʻdiareeʼ ALAR I, h. 261/55.

apl̯ácă, **s-~** vb. I, refl., 3 sg., în *s-apl̯ácă sóba* ʻîncepe să ardă focul în sobăʼ ALAR I, MN 188/50.

■ **apotecárcă**, pl. **apotecárḱi** s. f. ʻfarmacistăʼ ALAR I, h. 254/17; Note 254/15, 16.

■ **apotecárŭ**, pl. **apotecárĭ** s. m. ʻfarmacistʼ ALAR I, h. 254/11, 14–16; *aputecárŭ*, pl. *aputecárĭ* 13; *aptecárŭ*, pl. *aptecárĭ* 1, 2; *apticárŭ*, pl. *apticárĭ* 7.

apotécă vezi *aputécă*.

apr̯eadúnŭ vb. I, ind. prez., a sg. ʻ(despre foc) aţâţʼ ALAR I, MN 188/29.

aptecárŭ vezi *apotecárŭ*.

aptécă vezi *aputécă*.

apticárŭ vezi *apotecárŭ*.

apugudéscu vb. IV, tranz. şi refl., ind. prez., 1 sg. ʻ(mă) nimeresc' ALAR I, Supl/19: *Íimuníclu nu l̯u-apugudíşĭ bunŭ* ʻpepenele nu l-ai nimerit (să fie) bunʼ; *nu me̯-apugudíi̯ acló* ʻnu m-am nimerit [să fiu] acoloʼ.

apunátŭ vezi *anárga*.

apúsŭ, pl. **apúşĭ** adj. M. ʻde rang inferiorʼ ALAR I, Note 92/51.

aputecárŭ vezi *apotecárŭ*.

■ **aputécă**, pl. **aputécurĭ** s. f. ʻfarmacieʼ ALAR I, h. 253/11, 13; *aputécă*, pl. *aputéţi* 11; *apotécă*, pl. *apotéḱi* 14–17; *aptécă*, pl. *aptéţi* 1, 2, 7, 9; *aptécă* 14.

arádă, pl. **arắḑ** s. f. **1º** ʻrând, şirʼ ALAR I, Supl/19: *treĭ arắḑ di ţe̯ápă* ʻtrei rânduri de (semănate cu) cepeʼ; **2º** ʻstriaţiune pe frunte, ridʼ, în *adárŭ arắḑ* ʻ[lit.] fac striaţiuni' ʻîncreţesc fruntea' ALAR I, h. 27/28.

arádŭ, **mi ~** vb. I refl., ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] mă radʼ ʻmă scarpinʼ ALAR I, h. 140/41.

aráfi, pl. **aráfi** s. f. ʻcurea fixată pe o bucată de lemn, pentru ascuţitul briciuluiʼ ALAR I, Note 127/21.

aramatízmu vezi *ramatízmă*.

ará̯uă s. f. ʻ[lit.] rouăʼ, în *ará̯uă tu fáţă* ʻ[lit.] rouă pe faţăʼ ʻspuzeală' ALAR I, Note 62/9: *ac̯ás̯i-ará̯uă tu fáţă* ʻa scos spuzeală pe faţăʼ 9.

■ **arăḫá** adv. ʻdistanţat’ ALAR I, h. 115/39; *arḫá* 41.

■ **arăjéscŭ** vb. ind. prez., 1 sg. ʻscormonesc jarul (ca să aprind focul)’ ALAR I, MN 188/25.

arăţími s. f. ʻrăceală; guturai’ ALAR I, h. 258/55.

arắu[1] vezi *mutréscu*.

arắu[2] adv. ʻrău’, în *îń gńni arắu* ʻ[lit.] îmi vine rău’ ʻleşin’ ALAR I, h. 273/13; *îń cádi arắu* ʻ[lit.] îmi cade rău’, ʻleşin’ 17; *n-arắu* loc. adv. ʻcu răutate’ ALAR I, MN 52/23; *ca n-arắu* ʻcu răutate’ 18; vezi *mutréscu*.

arâít, **arâítă**, pl. **arâíţ**, **arâíti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] rărit’ ʻrar’ ALAR I, Note 114: *arâíţ dínţâ* ʻdinţi rari’ 3; *cu dínţâl' arâíţ* ʻcu dinţii rari’ 19.

arắu s. n. ʻrâu’ ʻ(folosit adverbial) precum râul’ ALAR I, Note 164/19, 31: *l'-cúrâ sudórli arắu* ʻîi curg sudorile ca râul’; vezi *sudọári*.

arâvânlí, pl. **arâvânlắḑ** s. m. ʻcal care merge în buiestru’ ALAR I, Note 224/9.

■ **arcăvíţă**, pl. **arcăvíţi** s. f. ʻmănuşă’ ALAR I, h. 213/5, 9; *răcăvíţă* 14.

■ **arcuseáşti** vb. IV, ind. prez., 3 sg. ʻrăguşeşte’ ALAR I, h. 98/25.

arγó adv. ʻîncet, lent’ ALAR I, h. 225/53.

arĺírisi vezi *inĺírisi*.

arḫá vezi *arăḫá*.

aríĉŭ, pl. **aríĉ** s. m. ʻ[lit.] arici’ **1º** ʻurcior (la ochi)’ ALAR I, h. 46/27; Note 46/39; **2º** ʻaluniţă (pe obraz)’ ALAR I, h. 132/11, 18; vezi *aliĉórŭ*, *aríţḫŭ*.

■ **arígŭ** s. n. ʻfriguri, frisoane’ ALAR I, Note 256/28.

■ **aritmíe** s. f. ʻbătaie de inimă’ ALAR I, h. 159/38.

ariţéptă vezi *reţéptă*.

ariţétâ vezi *reţéptă*.

aríţḫŭ, pl. **aríţĭ** s. m. ʻ[lit.] arici’ ʻneg’ ALAR I, h. 138/51; vezi *aliĉórŭ*, *aríĉŭ*.

armaticáḑ vezi *ramatízmă*.

armăticáḑ vezi *ramatízmă*.

arópun, pl. **arópuni** s. n. ʻurcior (la ochi) ALAR I, h. 46/28.

árpă, pl. **árpi** s. f. **1º** ʻ[lit.] aripă, parte laterală, flanc’ ʻgeană’ ALAR I, h. 47/8; **2º** ʻcoada ochiului’ ALAR I, MN 52/38; **3º** în *árpă di ócĺu*, pl. *árpi di ócĺu* ʻpleoapă’ ALAR I, h. 45/4; vezi *mutréscu*.

arucutósŭ vezi **osŭ**.

arufítŭ adj. m. ʻ(despre ou) fiert moale, pentru a fi sorbit’, p. ext. ʻinstabil, sensibil’ ALAR I, Supl/19: *nifélmu, ca oŭ arufítŭ* ʻ(despre persoane) instabil, sensibil, ca ou fiert moale’.

arúpt, **arúptă**, pl. **arúpţ**, **arúpti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] rupt’ ʻvătămat, bolnav de hernie’ ALAR I, h. 264/21, 58; *arúptu*, pl. *arúpţ* 36.

arúptu vezi *arúpt*.

arúsŭ, **arúsă**, pl. **arúşĭ**, **arúsi** adj. m. şi f. ʻ(despre culoarea feţei) alb, roşcovan’ ALAR I, Note 11/5.

apúmina vezi *númirŭ*.

asắmtŭ vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻsimt’ ALAR I, h. 142/13; *asíntu* 14; *símtu* 27; *mi simtŭ* 33; *sămt* 58; *sántu* 51; *sinţíră* perf. s., 3 pl. 61.

ascăpărắ vezi *scápără*.

ascumtá vezi *mutréscu*.

asíntu vezi *asắmtŭ*.

asḱátŭ, **asḱátă**, pl. **asḱáţ**, **asḱáti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] îndreptat, egalizat’ ʻneted’ ALAR I, MN 195/9.

asḱéḑŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] egalizez’ ʻnetezesc’ ALAR I, MN 196/9; *isḱéscu* 12.

■ **ásḱimŭ**, **ásḱímă**, pl. **ásḱiń**, **ásḱimi** adj. m. şi f. ʻurât’ ALAR I, Note 57/51: *ásḱimâ tu fáţâ* ʻurâtă la faţă’.

■ **ásmă** s. f. ʻastmă’ ALAR I, h. 154/11, 14–18, 37, 38, 40, 52; *hásmă* 13; *ázmă* 28, 37, 39, 41, 54, 55.

aspárt vezi *mínti*[1].

aspártu, **aspártâ**, pl. **aspárţâ**, **asparti**, adj. m. şi f. ʻ[lit.] stricat’ ʻvătămat, bolnav de hernie’ ALAR I, h. 264/28.

áspru, **áspră** adj. m. şi f. ʻdeschis la culoare’ ALAR I, Note 11/37: *cu fáţă áspră* ʻcu faţa deschisă la culoare’, *fáţa éste mult áspră că nu u lo só̯re* ʻfaţa este foarte deschisă la culoare (albicioasă) pentru că nu a prins-o soarele’.

astângáĉŭ, **astângáĉi**, pl. **astângáĉ**, **astângáĉi** adj. m. şi f. ʻstângaci’ ALAR I, h. 182, 183/7, 29, 32; *astângóĉŭ*, *astângó̯ĉi*, pl. *astângóĉ*, *astângó̯ĉi* 39.

astângóĉŭ vezi *astângáĉŭ*.

astắngu vezi *stắngu*.

■ **astérnu** s. ʻstern, furca pieptului’ ALAR I, h. 150/33.

astrăxéscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻsuport, rezist’ ALAR I, Note 208/26.

astrâbáti vezi *strâbáti*.

astupáţŭ, **astupátă**, pl. **astupáţ**, **astupáti** adj. m. ʻ[lit.] astupat’ ʻconstipat’ ALAR I, h. 173/12, 19, 25, 26, 31, 33, 36, 52: *i̯-astupát cúrlu* ʻeste constipat şezutul (curul)’ 40; *i̯ásti aşăḑútlu astupátŭ* ʻeste şezutul (curul) constipat’ 36.

astúpŭ[1], **mi ~** vb. refl., ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] mă astup’ ʻmă constip’ ALAR I, Note 175/4, 9: *mi̯-astupáĭŭ ş-nu po‿s-esŭ nafó̯râ* ʻm-am constipat şi nu pot să ies afară [= să-mi fac nevoile]’ 4; *l’-si̯-áre astupátă cúrlu* ʻ[lit.] i s-a astupat curul’ ʻe constipat’ Note 175/36*; s-astupắ* ʻs-a constipat’ ALAR I, h. 173/9, 10.

astúpŭ[2], **(mi) ~** vb. I, tranz. şi refl., ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] (mă) astup’ în *s-astúpă* ʻ[lit.] se astupă’ ʻse sufocă’ ALAR I, h. 154/9, 52; *mi̯-astúpă* ʻ[lit.] mă astupă’ ʻmă sufoc’ 10.

■ **aşăḑútŭ** s. n. ʻ[lit.] şezut’ ʻanus’ ALAR I, Note 173/36.

aşíćŭ, pl. **aşíćurĭ** s. n. ʻ[lit.] arşic' ʻrotula genunchiului' ALAR I, MN 200/13.

aştérnu vb. II, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] aştern' ʻnetezesc' ALAR I, MN 196/1, 4–7, 10, 11, 20, 28; *aştérŭ* 20, 38.

aştirátŭ vezi *anárga*, *aştirnútŭ*.

aştirnútŭ, **aştirnútă**, pl. **aştirnút**, **aştirnúti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] aşternut' ʻneted' ALAR I, MN 195/8; *aştirátŭ* 18, 20, 21.

aşúi̯ru vezi *aşúi̯úrŭ*.

aşúi̯urŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻfluier (cu buzele)' ALAR I, h. 137/6, 19, 52; *aşúi̯ru* 19, 35; *şíur* 33; *şúur* 38; *şupŭ* 55; *şuī* 58.

aţélŭ vezi *lúcru*.

aúmbră s. f. ʻumbră' ʻ[lit.] personalitate' în *nu̯-ári aúmbră* ʻ[lit.] nu are umbră' ʻnu are personalitate' ALAR I, Note 175/52.

aúrlu vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] urlu' **1º** ʻvorbesc foarte tare' ALAR I, Note 77/6; **2º** ʻstrig' 14: *l'-aurlái̯ áli gr̥ácî* ʻîi strigai grecoaicei, am strigat-o pe grecoaică'; **3º** (despre maţe) chiorăie' ALAR I, h. 177/21, 26, 31, 38, 55.

auşéscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻ(despre oameni) îmbătrânesc' ALAR, Supl/19: *nu potŭ, auşíi̯* ʻnu pot (nu am putere), am îmbătrânit'.

aváş vezi *anárga*, *i̯aváş*.

■ **avášcu**, pl. **avášcă**, pl. **avášĸi** adj. m. şi f. ʻcare lucrează încet' ALAR I, Note 114/36.

azdo̯ári vezi *sudo̯ári*.

ázmă vezi *asmă*.

Ă

■ **ămpruńáḑă** vb. I, ind. prez., 3 sg. ʻpuroiază, se umple de puroi' ALAR I, Note 267/1: *sufrânţélu ămpruńé* ʻfurunculul s-a umplut de puroi'.

■ **ăsmér**, **ăsméră**, pl. **ăsmerĭ**, **ăsméri** adj. m. şi f. ʻbrunet' ALAR I, Note 10/56.

B

bábă, pl. **bábi** s. f. ʻguşă' ALAR I, h. 133/35.

bagŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻbag, pun' în *ń-bagŭ pâpúţâli* ʻ[lit.] îmi pun pantofii' ʻmă încalţ' ALAR I, MN 205/7, 13–16, 19, 31, 33; *bagŭ pâpúţâli* 3, 41; *li bagŭ pâpúţâli* 17; *bagŭ păpúţa* 24, 36, 37; *u bag păpúţa* 18; *bagŭ ţărúĺili* ʻ[lit.] pun opincile' ʻmă încalţ' 54, 55; *ń-bagŭ curdélili* ʻîmi pun pantofii' 28; *bagŭ curdélili* 39, 40.

■ **bai̯ámă**, pl. **bai̯ámi** s. f. **1º** ʻamigdală' ALAR I, h. 134/38, 55, 58; **2º** ʻguşă' ALAR I, h. 133/37: *bai̯áme*.

ba‿jáme vezi *ba‿jámă*.

bálă, pl. **bắli** s. f. ʻfrunte’ ALAR I, h. 26/36.

■ **baldácŭ**, **baldácă**, pl. **baldáţĭ**, **baldáţi** adj. m. şi f. ʻ(despre persoane) gras’ ALAR I, h. 112/49.

báľi s. f. pl. ʻbale’ ALAR I, MN 149/32, 40.

bápcă, pl. **bắpķi** s. f. **1º** ʻumflătură pe piele, pe corp’ ALAR I, Note 168/17, Note 133/26, 32; **2º** ʻguşă’ ALAR I, h. 133/15, 19; ʻguşă de dimensiune mai mare’ 7; **3º** ʻuimă’ ALAR I, h. 268/7.

bardŭ, pl. **barḑ** adj. m. ʻ(despre păr) cărunt’ ALAR I, h. 17/54.

báţă s. f. ʻlovitură dată cu palma’ ALAR I, Note 204/34.

■ **bazarétă**, pl. **bazaréţ** s. f. ʻfaţă’ ALAR I, h. 57/37; *s-ţă ‿ia drácu bazaréta ta!* ʻ[lit.] să-ţi ia dracu’ faţa ta!’ ʻsă te ia dracu’!’ Note 57/37.

bădăviţă vezi *brujduviţă*.

băgátŭ adj. m. ʻ[lit.] aşezat’, în *locŭ băgatŭ* ʻteren şes’ ALAR I, MN 195/2, 4, 7, 12; Supl/9.

băişórŭ vezi *bibişórŭ*.

bărbúľŭ, pl. **bărbúľi** s. n. ʻguşă’ ALAR I, h.123/15, 16; *bârbílâ* s. f. 41; Note 123/15: *gúşe cu bărbúľŭ* ʻgât cu guşă’.

■ **bărḑí** vb. IV, ind. perf. s., 3 sg. ʻ(despre păr) încărunţi’ ALAR I, h. 16/54.

bărécŭ vezi *burécŭ*.

bărícŭ, pl. **băríţi** s. n. ʻ(la fiinţe umane) stomac’ ALAR I, h. 170/10; *bricŭ*, pl. *briţi* s. n. 7; *mi mắşcâ buríclu* ʻ[lit.] mă muşcă stomacul’ ʻam crampe la stomac’ ALAR 171/*19, 31; *băricŭ di omŭ* ʻstomac de om’ ALAR I, Note 171/8.

■ **bắrsu**, **bắrsă**, pl. **bắrşi**, **bắrsi** adj. m. şi f. ʻ(despre păr) cărunt’ ALAR I, h. 17/14.

băşórŭ vezi *bibişórŭ*.

■ **băşútŭ**, pl. **băşúte** s. n. ʻpumn’ ALAR I, h. 188/16.

bâbâléscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻşoptesc’ ALAR I, h. 97/40.

bârbílâ vezi *bărbúľŭ*

bârécŭ vezi *burécŭ*.

bḑálbişŭ, **bḑálbişi**, pl. **bḑálbişĭ**, **bḑálbişi** adj. m. şi f. ʻblond’ ALAR I, h. 11, MN 13/2, 3, 5, 10; *álbu bḑálbişŭ* ʻ(despre persoane) alb în obraz’ MN 11/6.

■ **bébă**, pl. **bébi** s. f. ʻpupilă (la ochi)’ ʻlumina ochiului’, ALAR I, h. 41/21–22, 55, 58; *bébă di óķyu*, pl. *bébi* ʻpupilă de ochi’ MN 55; *‿i bi béba di óķyu*’ [lit.] ʻi-a băut lumina ochiului’ ʻl-a deochiat’ Note 41/55.

■ **bébză**; **bébze** s. f. ʻpupilă (la ochi)’ ALAR I, h. 41/37; *bébza ◡ a ◡ óķu* ʻpupila ochiului’ Note 41/37.

■ **bélcu**, **bélci**, pl. **belci** adj. m. şi f. ʻ(despre persoane) cu faţa albă’ ALAR I, Note 11/9.

belŭ, **beálă**, pl. **beľ**, **beáli** adj. m. şi f. ʻchel, chealăʼ ALAR I, h. 24/20, 25, 52.

■ **bibişórŭ**, pl. **bibişórĭ** s. m. ʻurcior (la ochi)ʼ ALAR I, h. 46/30; *bişórŭ*, pl. *bişórĭ* 13, 18, 23, 24, 54, 55; *băişórŭ*, pl. *băişórĭ* 20, 25; *buişórŭ*, pl. *buişórĭ* 22, 52; *băşórŭ*, pl. *băşórĭ* 38, 58.

biliǵí vezi *biliǵíe*.

■ **biliǵíe**, pl. **biliǵíi** s. f. ʻcuteʼ ALAR I, h. 127/11; *biliǵí* 16.

biliĝícă vezi *biliĝúcă*, *cľáe*, *oŭ*.

biliĝúcă, pl. **biliĝúţ** s. f. ʻ[lit.] brăţarăʼ **1º** ʻîncheietura mâiniiʼ ALAR I, MN 0/25, **2º** biliĝícă, pl. *biliĝíţ* s. f. ʻgleznăʼ ALAR I, MN 203/5, 8; *biliĝícă di îcîórŭ*, pl. *biliĝíţ di îcîo̯ári* ʻgleznă de picioarʼ 4, 8; **3º** ʻîncheietura gleznei' MN 203/9; vezi *bilinḑícă*.

bilinḑícă, pl. **bilinḑíţ** s. n. ʻ[lit.] brăţarăʼ ʻîncheietura mâiniiʼ ALAR I, Note 190/54; vezi *biliĝúcă*.

bilít, **bilítă**, pl. **bilíţ**, **bilíti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] belitʼ ʻchelʼ ALAR I, h. 24/33.

birbélŭ, pl. **birbéľ** s. m. ʻbărbier, frizerʼ ALAR I, h. 125/3, 5–8; *birbéľŭ*, pl. *birbéľ*/ 1, 2, 4, 9, 19.

birbéľŭ vezi *birbélŭ.*

■ **birbiľiseáşti**, **s-** ~ vb. IV, refl., ind. prez., 3 sg. ʻse bărbiereşteʼ ALAR I, h. 124/39.

bişícă, pl. **bişíţ** s. f. ʻ[lit.] băşicăʼ 19 ʻcucuiʼ ALAR I, h. 5/3–6, 10, 16, 27; **2º** ʼuimăʼ ALAR I, h. 268/31.

bişórŭ vezi *bibişórŭ*.

bléfarŭ vezi *bléfurŭ*.

■ **bléfurŭ**, pl. **bléfuri** s. n. ʻfrunteʼ ALAR I, h. 26/41; *bléfarŭ*, pl. *bléfari* s. n. 42; vezi *vléfarŭ.*

blínḑă s. f. **1º** ʻpete mici roşii provocate de intoxicaţieʼ ALAR I, Note 139/1; **2º** ʻcoş (pe obraz)ʼ ALAR I, h. 62/41: *blúndă*.

blúndă vezi *blínḑă*.

bo̯áţi s. f. ʻvoceʼ, în *u mútă bo̯áţea* ʻ[lit.] o ridică voceaʼ ʻse răsteşteʼ ALAR I, Note 77/39; Supl/19.

■ **bólniţă**, pl. **bólniţi** s. f. ʻspitalʼ ALAR I, h. 249/1, 2, 4, 5, 7, 13, 14, 16, 17.

bóndâ s. f. ʻrăceală puternicăʼ ALAR I, Note 260/8; vezi *búndâ*.

braţŭ, pl. **bráţă** s. n. **1º** ʻpartea superioară a mâinii, de la cot la umărʼ ALAR I, Note 181/8, 10, 14, 19, 26, 29, 32, 33, 35, 36, 29–41; **2º** ʻpalma cu degetele, cu antebraţul şi cu braţul; mânăʼ.

brăţátŭ, pl. **brăţáte 1º** ʻdistanţa dintre vârfurile degetelor celor două mâini întinse lateralʼ ALAR I, Note 181/56; **2º** cantitate (de lemne, de paie etc.) cuprinsă cu cele două braţe ale mâinilor, braţ (de lemne, de paie etc.) Supl/19.

bricŭ vezi *gúvă*, *násturŭ*.

brọ́ască, pl. **brọáşti** s. f. **1º** ʻuimăʼ ALAR I, h. 268/4, 28; *plâscárea trḛáţi, brọ́asca z-duţi ań di ḍấli* ʻtumọ́area trece, uima se duce [=durează] ani de zileʼ 28; **2º** ʻguşăʼ ALAR I, h. 133/2, 16, 26, 36; *broască*, pl. *broşti* s. m. 18; vezi *bróscu*.

broscŭ vezi *brọ́ască*, *bróscu*.

■ **bróscu**, pl. **bróşţâ** s. m. **1º** ʻbroascăʼ ALAR I, Supl/19; **2º** *bróscu*, pl. *bróşti* s. n. ʻoreionʼ 28; vezi *brọ́ască*.

■ **brujduvíţă**, pl. **brujduvíţe** **1º** ʻaluniţăʼ s. f. ALAR I, h. 132/16; *bădăvíţă* 15; **2º** ʻpistruiʼ ALAR I, h. 63/16; vezi *bujduvíţă*.

bubréc vezi *buburácŭ*.

bubulícă, pl. **bubulíţ** s. f. ʻbubuliţă, bubă micăʼ ALAR I, MN 149/52; *bubuĺíţâ*, pl. *bubuĺíţi* 16; vezi *bubulígă*.

bubulígă, pl. **bubulíḍ** s. f. ʻgândacʼ ALAR I, Supl/19, 31; vezi *bubulícă*.

bubuĺíţâ vezi *bubulícă*.

buburácŭ, pl. **buburáţĭ** s. m. ʻrinichiʼ ALAR I, h. 180/32, 51; *buburḛácŭ*, pl. *buburḛáţe* s. n. 36; *bubréc*, pl. *bubréţ* s. m. 17.

buburḛácŭ vezi *buburácŭ*.

búcă, pl. **buţ** s. f. **1º** ʻfesăʼ; fiecare din cele două părţi cărnoase ale şezutuluiʼ ALAR I, Note 221/2, 29; Note 232/22; *búcă di curŭ* ʻfesăʼ Note 59/3, 7, 9; **2º** ʻbuca obrazuluiʼ Note 59/35; vezi *cọ́apsă*, *curŭ*.

budalắu̯, pl. **budaláḍ** s. m. ʻnebunʼ ALAR I, h. 274/13; *budalắu di minti* 13.

■ **buḍaĺílŭ**, **buḍaĺílâ**, pl. **buḍaĺíĺ**, **buḍaĺíli** adj. m. şi f. ʻbuzatʼ ALAR I, h. 120, MN 255/28, 41.

■ **buḍái̯ŭ**, **buḍái̯i**, pl. **buḍái̯**, **buḍái̯i** adj. m. şi f. ʻbuzatʼ ALAR I, h. 120, MN 255/19; vezi *buḍarónŭ*, *buḍáş*.

■ **buḍarónŭ**, **buḍarónă**, pl. **buḍaróń, buḍaróni** adj. m. şi f. ʻbuzatʼ ALAR I, h. 120, MN 255/36; vezi *buḍái̯u, buḍáş*.

■ **buḍáş**, **buḍáşă**, pl. **buḍáş**, **buḍáşă**, adj. m.şi f. ʻbuzatʼ ALAR I, h. 120, MN 255/58; vezi *buḍái̯u, buḍarónŭ*.

■ **buḍălátŭ**, **buḍălátă**, pl. **buḍăláţ**, **buḍăláti** adj. m. şi f. ʻbuzatʼ ALAR I, h. 120, MN 255/25.

■ **buḍărósŭ**, **buḍărọ́asă**, pl. **buḍăróşĭ**, **buḍărọ́si** adj. m. şi f. ʻbuzatʼ ALAR I, h. 120, MN 255/1, 3, 18.

buişórŭ vezi *bibişórŭ*.

■ **bujduvíţă**, pl. **bujduvíţe** s. m. ʻnegʼ ALAR I, h. 138/16; vezi *brujduvíţă*.

■ **bulîíe**, pl. **bulîíi̯** s. f. **1º** ʻbuca obrazuluiʼ ALAR I, h. 59/13, 14, 18, 20–25, 54, 55, 58; *mbulîíe*, pl. *mbulîíi̯* 37, 38; **2º** ʻbuca şezutului, fesăʼ ALAR I, Note 221/58.

bun vezi *mínti*[1].

■ **bunấcu**, **bunấcă**, pl. **bunấki**, adj. m. şi. f. ʻ(despre persoane) bunişor, plăcut la fireʼ ALAR I, Supl/19.

búndâ s. f. ʻrăceală (la cap)ʼ ALAR I, Supl/19: *dẹ́ádi búnda tu elŭ* ʻa dat răceala în elʼ; vezi *bóndâ*.

■ **bundusíi̯** vb. IV, ind., perf. s., 1 sg. ʻam răcit foarte tareʼ ALAR I, Note 260/8; Supl/19.

búnlu s. n. art. ʻ[lit.] bunulʼ ʻdalaculʼ ALAR I, Note 268/11.

burẹ́áti vezi *burécŭ.*

burécŭ, pl. **buréţ** s. m. ʻrinichiʼ ALAR I, h. 180/2–9, 19, 25, 52; *bărécŭ*, pl. *băréţ* 1, 10, 31; *burẹ́áti*, pl. *buréţ* 18, 23; *bârécŭ*, pl. *bâreţ* 31.

burícŭ, pl. **buríţi** s. n. ʻburicʼ, ʻ[fig.] inimăʼ, în *u dọ́ári bríclu tr-aţélŭ* ʻ[fig.] o doare inima pentru acelaʼ ʻîl iubeşte foarte tareʼ ALAR I, Note 174/32; *nu ń-lu va burícluʼ* ʻ[lit.] nu mi-l vrea inimaʼ ʻnu-l doresc, îmi displaceʼ 18, 19; vezi *násturŭ*.

buşŭ s. ʻ[lit.] pumnʼ ʻcocoaşăʼ ALAR I, h. 168/27; *adunátŭ buşŭ* ʻ[lit.] stâns ca un pumnʼ ʻcocoşatʼ ALAR I, h. 169/26.

■ **buşuléḑŭ** vb. I, ind. prez., 1 sg., ʻmerg «în buşi», mă târâiʼ ALAR I, Note 188/36: *ńíclu buşulẹ́ḑă, ínmă abúşili* ʻ[copilul] cel mic se târâie, merge de-a buşileaʼ; vezi *abúşili*.

buşulíe s. f., pl. **buşulíi̯** ʻcucuiʼ ALAR I, h. 5/36.

búti, pl. **buţ** s. f. **1º** ʻşoldʼ ALAR I, h. 221/11, 20, 32, 39; *búdi ĉiĉórŭ*, pl. *buţ di ĉiĉórŭ* ʻşold de piciorʼ 17; **2º** ʻbuca şoldului’ Note 221/25; **3º** ʻpartea superioară a coapseiʼ ALAR I, Note 232/54; **4º** ʻbuca şezutuluiʼ Note 232/24; Â*búti di curŭ*, pl. *buţ di curŭ* ʻbuca curuluiʼ 23; vezi *butŭ*.

■ **butŭ**, pl. **búti** s. n. **1º** ʻcoapsăʼ ALAR I, h. 232/15; *butŭ*, pl. *bútur* s. n. 16; *but* 44, 47; *búti*, pl. *buţ* s. f. 18, 25, 28, 41, 51; *búti*, pl. *búti* s. f. 54; *búte* 34, 45, 53; **2º** ʻpartea exterioară a coapseiʼ Note 221/36; **3º** ʻşoldʼ ALAR I, h. 221/16; vezi *búti*.

■ **buzurántu**, **buzurántă**, pl. **buzuránţi**, **buzuránte** adj. m. şi f. ʻbuzatʼ ALAR I, h. 120, MN 255/16.

C

cácă, pl. **căţĭ** s. f. ʻmuc (la nas)ʼ ALAR I, Note 67/36.

■ **caĉurélŭ**, **caĉurélă**, pl. **caĉuréľ**, **caĉuréli**, adj. m. ʻ(despre părul din cap) creţʼ ALAR I, Note 13/38.

cáfcală, pl. **cáfcali** s. f. ʻtâmplăʼ ALAR I, h. 28/4.

cáfcalŭ vezi *câfcúlâ*.

café[1] s. m., în *ca di café* ʻ(despre culoarea ochilor) căprui’ ALAR I, MN 24/10.

café[2] adj. invar. ʻ(despre culoarea ochilor) căprui’ ALAR I, MN 24/16, 17, 32, 41.

caféi̯ă (**caféi̯i**), pl. **caféi̯** adj. m. ʻ(despre culoarea ochilor) căprui’ ALAR I, MN 24/38, 55.

cafelíu vezi *cafilíu*.

■ **cafii̯ávu**, **cafii̯ávă**, pl. **cafii̯ávï**, **cafii̯ávi** adj. m. şi f. ʻ(despre culoarea ochilor) căprui; cafeniu închis’ ALAR I, MN 24/18.

■ **cafilíu̯**, **cafilíi̯i**, pl. **cafilíi̯**, **cafilíi̯i** adj. m. şi f. ʻ(despre culoarea ochilor) căprui’ ALAR I, MN 24/7; *cafelíu̯*, pl. *cafelíi̯* 2.

■ **cafíşu**, **cafíşi**, pl. **cafişï**, **cafíşi** adj. m. **1º** ʻcafeniu’; **2º** ʻ(despre culoarea ochilor) căprui’ ALAR I, MN 24/19.

■ **cafḱáu**, pl. **cafkéi̯** s. f. ʻţeastă, craniu’ ALAR I, h. 4/55.

caftŭ vb. I, ind. prez., 1 sg., în *caftŭ cu ḑéḑitli* ʻ[lit.] caut cu degetele’ ʻpipăi’ ALAR I, h. 217/58.

cále̯a vezi *ímnu*.

caléşŭ, pl. **caléşï** adj. m. ʻ(despre culoarea feţei) între alb şi negru’ ALAR I, Note 10/16.

cáli, pl. **cắĺurï** s. f. **1º** ʻcale, drum’, în *lo cále̯a tră Grébine* ʻ[lit.] a luat drumul spre [oraşul] Grebena (Grecia)’ ʻa luat drumul spre moarte’ ALAR I, Note 244/36: *áre lăngo̯áre gre̯áu̯ă ş-lo cále̯a tră Grébine* ʻare boală grea şi a luat drumul spre moarte’ [Grebena era oraşul unde, în vremea otomanilor, se executau condamnările la moarte]; **2º** ʻstrungăreaţă (la dinţi)’ ALAR I, h. 115/28.

calŭ, pl. **caĺ** s. m. ʻ[lit.] cal’ ʻneg la picior’ ALAR I, Note 138/39; vezi *ncálţu*[1].

■ **camburýárŭ**, **camburýără**, pl. **camburýărï**, **camburýări** adj. m. şi f. ʻcocoşat’ ALAR I, h. 169/41.

capŭ s. n. ʻcap’, în *dátu-n capŭ* ʻ[lit.] dat (lovit) în cap’ ʻtrăsnit’ ALAR I, Note 1/32; *dat în cap* ʻnebun’ ALAR I, h. 274/17; în *nu-l táĺi cáplu* ʻ[lit.] nu-l taie capul’ ʻnu-l duce mintea’ Note 1/19, 60; vezi *ĉúmă*, *măi̯áu̯ă*, *osŭ*.

cápsi 1º adj. invar. ʻconstipat’ ALAR I, h. 173/11, 14, 15, 17, 22, 55; *caps* 13, 22, 37, 58; *mi féţe cápsi* ʻm-am constipat’ Note 173/16; **2º cápsi**, pl. **cắpsi** s. f. ʻconstipaţie’ Note 173/18*: áre cắpsi* ʻare constipaţie’ ALAR I, h. 173/28; *am păţắtă cápsi* ʻ[lit.] am păţit constipaţie’ ʻm-am constipat’ 54; *am cápsi* ʻam constipaţie’ Note 173/18.

cắpsi vezi *cápsi*.

cără vezi *tuĺŭ*.

carcaléţŭ s. ʻboală la copii’ ALAR I, Note 260/54.

cardíe vezi *carδíe*.

■ **carδíe** s. f. ʻinimă’, în *ĉucuţ̧éşti carδía* ʻ(îmi) bate inima’ ALAR I, h. 159/17; *ăń báti carδía* ʻîmi bate inima’ 17; *ń-arúcâ ayóńa carδía* ʻîmi zvâcneşte repede inima’ 17; *mi d̨óări cardía* ʻmă doare inima’ 18.

carítcŭ, pl. **caríţ̧** adj. m. ʻ(despre culoarea ochilor) căprui’ ALAR I, MN 24/24.

cárni s. f. ʻcarne’ în **1º** *cárn̨a di câlámi* ʻ[lit.] carnea de pe fusul piciorului’ ʻpulpa piciorului’ ALAR I, h. 231/40; **2º** *cárn̨a aţ̧éá gr̨ósa* ʻ[lit.] carnea cea groasă’ ʻcoapsă’ h. 232/15.

cárti, pl. **cắrţâ** s. f. ʻ[lit.] hârtie, scrisoare’ **1º** ʻreţetă’ ALAR I, h. 252/3, 4, 10, 19, 21, 23, 31; *cárti*, pl. *cărţ* 52; *cárti di la γáturlu* ʻreţetă de la doctor’ 9; **2º** pl. *cắrţâ* ʻacte, documente’ Note 252/19, 31.

cásă vezi *dipárti*.

■ **castanéi̯** adj. m. pl. ʻ(despre culoarea ochilor) căprui’ ALAR I, MN 24/43.

■ **castanó** adj. invar. ʻ(despre culoarea ochilor) căprui, castaniu, maro deschis’ ALAR I, MN 24/39, 42.

caşŭ vezi grún0e.

■ **catapẖónâ**, pl. **catapẖóni** s. f. ʻomuşor (în gât)’ ALAR I, h. 75/41.

■ **cataráhtu** s. n. ʻalbeaţă la ochi, cataractă’ ALAR I, h. 42/36.

■ **catasáγună**, pl. **catasáγune** s. f. ʻfalcă’ ALAR I, h. 72/36.

caţaró adj. invar. ʻ(despre păr) creţ’ ALAR I, h. 13, MN 15/26, 51; *căţărắ* 30; *căţăró* 32, 36, 39; *căţăré* 41–43.

căcátŭ, pl. **căcáţ̧** s. m. ʻcăcat’, în *căcátŭ di lândârúşi* ʻ[lit.] căcat de rândunică’ ʻpistrui’ ALAR I, Note 63/31.

călámi, pl. **călắń** s. f. ʻ[lit.] trestie’ **1º** ʻosul antebraţului’ ALAR I, Note 230/36; **2º** *călámi di mắnâ* ʻ[lit.] trestie de mână’ ʻosul braţului’ Note 144/39.

căldúrĩ s. f. pl. ʻ[lit.] călduri’ ʻfebră’ ALAR I, h. 256/3, 6, 12, 21.

cămără, pl. **cămári** s. f. ʻpartea de deasupra labei piciorului, opusă tălpii’ ALAR I, Note 233/19; *cămără*, pl. *cămắrĩ* s. f. 35, 36.

cămn̨áşe ʻ[lit.] cămaşă’ ʻperitoneu’ ALAR I, h. 263/11.

cắntă vb. I, ind. prez., 3 pl. ʻ[lit.] cântă’ ʻ(despre maţe) chiorăie’ ALAR I, h. 177/37, 54.

■ **căntr̨órn̨a** adv. ʻrepede, iute’ ALAR I, h. 224/58.

cănútŭ, pl. **cănúţ̧** adj. m. ʻcărunt’ ALAR I, h. 17; în *γumárŭ cănútŭ* ʻ[lit.] măgar cărunt’ ʻpersoană nenorocită’: *cân ‿ să ncâĉá, d̨ăţ̧éá: γumárŭ cănútŭ!* ʻcând se certau, ziceau: nenorocitule!’ Note 17/8.

căpáḱi, pl. **căpắḱ** s. f. ʻ[lit.] capac’ **1º** ʻpleoapă’ ALAR I, h. 45/1, 2, 3, 5, 8, 10, 11, 13, 15, 21, 22, 28, 30, 36; *căpáḱi di ócl̕u*, pl. *căpắḱ di ócl̕u* 1, 6, 9, 12, 14,

17, 18, 20, 24, 25, 31, 33, 39; *cupáḱe di óclʼu*, pl. *cupắḱ di óclʼu* 16; *căpáḱe di nsusŭ* 2; *căpácă* 21; *căpácă*, pl. *căpắḱ* s. f. 37; *căpácŭ*, pl. *căpáţi* s. n. 38; *căpácŭ di oḱŭ* 38, 55; *căpácu̯-a óḱu* ʻpleoapa ochiuluiʼ 58; **2º** ʻrotula genunchiuluiʼ MN 200/35; *câpáḱi di ḑănúclʼu* 24.

căpắḱiséscu vb. IV, ind. prez. 1 sg. ʻ[lit.] pun capac’ ʻînchid ochiiʼ ALAR I, Note 45/1.

căpséḑŭ, **mi ~** vb. I, refl., ind. prez., 1 sg. ʻmă constipʼ ALAR I, Note 173/22: *s-căpsắ, nu po̯a ◡ s-e̯ásă ◡ afo̯áră* ʻs-a constipat, nu poate să iasă afară (să-şi facă nevoile)ʼ.

căpséscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻîncetezʼ ALAR I, Note 173/52, 55.

■ **căpsílă** s. f. ʻconstipaţieʼ ALAR I, Note 173/38: *s-ţi táʼi căpsíla* ʻ[lit.] să te taie constipaţia!ʼ ʻsă te contipiʼ; *s-ţ-u da căpsila* ʻ[lit.] să dea constipaţia în tine!ʼ ʻsă te constipi!ʼ.

căpúʼli, pl. **căpúʼl** s. f. şoldʼ ALAR I, h. 221/12, 28.

căráli vezi *cărári*.

cărári, pl. **cărắrĭ** s. f. ʻ[lit.] cărareʼ ʻstrungăreaţă (la dinţi)ʼ ALAR I, h. 115/1–3, 5–8, 10–13, 18, 23, 24, 31, 38, 54, 55, 58; *căráli*, pl. *cărắlʼ* 13, 21.

■ **cărăsórŭ** s., în *cărăsórŭ di ḱeptŭ* ʻfurca pieptuluiʼ ALAR I, h. 150/38; vezi *căpţópŭ*.

■ **cărfínă**, pl. **cărfíni** s. f. ʻţeastă, craniuʼ ALAR I, h. 4/26.

cărínti, pl. **cărínţâ** s. m. ʻcolţ de măseaʼ ALAR I, h. 107/1, 5, 10, 11, 19, 38.

■ **cărmúzŭ**, pl. **cărmújĭ** adj. m. ʻ(despre persoane) cu faţa negricioasă şi părul negruʼ ALAR I, Note 10/9.

cărşiʼlósŭ vezi *ncărşiʼlósŭ*.

cărtítŭ, **cărtită**, pl. **cărtiţ**, **cărtíti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] atinsʼ în *cărtítŭ* (*tu álbulŭ lʼicátŭ*) ʻ[lit.] atins la plămâniʼ ʻtuberculosʼ ALAR I, h. 153/11.

■ **cărtúncă**, pl. **cărtúnḱi** s. f. ʻţeastă, craniuʼ ALAR I, h. 4/12.

cărţâ s. f. pl. ʻ[lit.] hârtiiʼ ʻpolipi (în nas)ʼ ALAR I, Supl/19, 31.

cărţúnă, pl. **cărţúni** s. f. ʻţeastă, craniuʼ ALAR I, h. 4/3, 4, 6–8.

cărúţi vezi *crúţi*.

cărnuţi̯órŭ vezi *căpţopŭ*.

căpţănépe s. f. art. ʻ[lit.] repezeală, repezire’, în *cu căpţănépa* loc. adv. ʻrepede, iuteʼ ALAR I, h. 224/55.

■ **căpţópŭ**, pl. **căpţópe** s. n. ʻşira spinăriiʼ ALAR I, h. 167/55; *cărăsórŭ* 38; *cărnuţi̯órŭ* 58; vezi *cărăsórŭ*.

căsărósŭ vezi *ncusurósŭ*.

căstắń, pl. **căstắń** adj. m. ʻ(despre culoarea ochilor) căpruiʼ ALAR I, MN 24/22; *găstắń* 21; *găştắńi* 58.

căstăńátŭ, pl. **căstăńáţ** adj. m. ʻ(despre culoarea ochilor) căprui’ ALAR I, MN 24/18, 20, 25; *ncăstăńátŭ*, pl. *ncăstăńáţ* 15, 16; vezi *scăntińátŭ*.

cătíń s. plt. ʻşale’ ALAR I, Note 163/5.

căţărắ vezi *caţaró*.

căţăré vezi *căţaró*.

căţútŭ, pl. **căţúti** s. n. ʻ[lit.] cuţit’ ʻoperaţie (medicală)’ ALAR I, Note 250: *nu̯ásitu căţútŭ* ʻ[lit.] s-a dus în [= la] cuţit’ ʻs-a dus la operaţie’.

câcâstórŭ, pl. **câcâstu̯árі** s. n. ʻcloset comunal, closet public’ ALAR I, Supl /29.

■ **câfcúlâ**, pl. **câfcúli** s. f. ʻrotula genunchiului’ ALAR I, MN 200/28, 29; *câfcúlă di ţinúcl'u* 28; *cáfcalŭ*, pl. *cáfcal'* s. m. 41.

câmu̯áşi vezi *képtu*.

câńínâ s. f. ʻfebră’ ALAR I, h. 256/9.

câpáki vezi *căpáki*.

cârţânéscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. **1º** ʻscârţâi’ ALAR I, Supl /19: *nu̯áu̯a cârţânu̯áşti sum îcîu̯ári* ʻzăpada scârţâie sub picioare’; **2º** ʻtropăi’ Note 224/24: *cârţânu̯ésti* ʻtropăie’.

■ **câstâńósŭ**, pl. **câstâńóşĭ** adj. m. ʻ(despre culoarea ochilor) căprui’ ALAR I, MN 24/28, 40.

câsúri, pl. **câsúrĭ** s. f. ʻdefect corporal’ ALAR I, Note 156/7; Supl/19: *câsúri s-ti faţ!* ʻde te-ai ologi!’ 7; Supl/19.

■ **clinícă** ʻdispensar’ ALAR I, MN 237/38; *clinikíu̯* 40.

■ **clinikíu̯** s. n. **1**º ʻdispensar’ ALAR I, MN 237/38; **2**º ʻcabinet medical (privat)’, Note 237/40.

cl'ái̯e, pl. **cl'ei̯** s. f. ʻ[lit.] cheie’ **1**º ʻrotula genunchiului’ ALAR I, MN 200/1, 2, 5, 12, 14, 38, 58; *cl'ái̯a ‿a ‿ţănúcl'lui̯* 8; *cl'ai̯a di la ţânúcl'u* 9; **2**º ʻgleznă’ ALAR I, MN 203/2, 6, 12, 19, 22, 38; *cl'ái̯a di biliğíca di îcîórŭ* ʻ[lit.] cheia de la ouăle picioarelor’ ʻgleznă’ 9; *cl'ái̯a di kicórŭ* 22; **3º** ʻouăle picioarelor’, ALAR I, MN 204/14, *cl'ái̯a di îcîórŭ* 14; **4**º ʻvertebră’ ALAR I, Note 167/21; vezi *osŭ*.

cl'índusi, pl. **cl'índusi** s. f. ʻ[lit.] încheietură, articulaţie’ **1º** ʻrotula genunchiului’ ALAR I, MN 200/17; **2º** ʻgleznă’: *cl'índusi*, pl. *cl'índusi*, MN 203/11, 16–18, 39, 41; vezi *codŭ*.

■ **cl'iitúră**, pl. **cl'iitúrĭ** s. f. ʻ[lit.] încheietură’ ʻgleznă’ ALAR I, MN 203/25.

cl'iv̥aráki vezi *criv̥aráki*.

cu̯ál'e s. n. pl. ʻtesticule’, în *s-arúpe ómlu di cu̯ál'e* ʻ[lit.] se rupe omul de [=la] testicule’ ʻare hernie’ ALAR I, h. 262/36.

cu̯ápsă, pl. **cu̯ápsi** s. f. **1º** ʻpartea cărnoasă de deasupra coapsei’ ALAR I, Note 232/23; **2º** ʻpartea interioară a coapsei’ 36; *ca kízda tu cu̯ápsi* ʻ[lit.] ca pizda între coapse’ ʻloc strâmt’ 52; vezi *búcă*.

■ **coîcŭ**, pl. **cu̯áîci** s. n. **1º** ʻcot’ ALAR I, h. 186/41; *mu̯-agâdíi̯ tu coîcŭ* ʻm-am lovit în cot’ Note 186/41; **2º** ʻnod la încheietura degetului’ Note 138/41; vezi *coţŭ*.

codŭ, pl. **cọádi** s. n. ʻcot’ ALAR I, h. 186/22, 29, 32, 39; *codŭ*, pl. *coḍ* s. m. 40; *codŭ di mấnâ*, pl. *cọádi di mấ́ńâ* ʻcot la mână’ Note 186/39: *ímnâ pri cọádi di mấ́ńâ* ʻmerge pe coate de mâini’; *cl̕ídusi di codŭ* s. n. ʻîncheietura cotului’.

■ **coléră** s. f. ʻholeră’ ALAR I, Note 260/13.

córnu s. ʻ[lit.] corn’ ʻneg la picior’ ALAR I, Note 138/ 33.

■ **cóstinu**, **cóstină**, pl. **cóstiń́i**, **costini** adj. m. şi f. ʻcosteliv’ ALAR I, Note 113/36.

coşŭ ʻ[lit.] coş’ ʻcoşul pieptului’ ALAR I, Note 150/16.

cotŭ[1], pl. **coţ** s. m. ʻ[lit.] cot’ ʻdistanţa de la cot până la vârful degetultui mijlociu’ ALAR I, Note 186/22, 26: *doi coţ di pấnḍă* ʻdoi coţi de pânză’ 26; *cotŭ*, pl. *cọáti* s. n. 6, 8, 17; *cọáti di pânḍâ* ʻcoţi de pânză’ 6, 8; *codŭ*, pl. *cọáde* s. n. 32.

cotŭ[2] vezi *gréşti*.

cóv̆ur s. n., pl. **cóv̆ure** ʻcolţi’, în *cóv̆ur di musẹ́á* ʻcolţ de măsea’ ALAR I, h. 107/15.

■ **coţŭ**, pl. **cọáţă** s. n. ʻrotula genunchiului’ ALAR I, MN 200/51; vezi *coĉŭ*.

cráịnic vezi *cráịniţă*.

■ **cráịniţă**, pl. **cráịniţi** s. f. ʻamigdală’ ALAR I, h. 134/13, Note 134/11; *cráịnic*, pl. *cráịniţi* s. n. 14.

■ **crápă**, pl. **crắḱ** s. f. ʻţeastă, craniu’ ALAR I, h. 4/32.

crẹáştică, pl. **crẹaştiţi** s. f. ʻ[lit.] creştet’ **1º** ʻcreştetul capului’ ALAR I, h. 2/12; **2º** *crẹásticŭ*, pl. *crẹáştiţi* s. n. ʻcărare în păr’ Note 2/17, 26; vezi *crestŭ*.

crestŭ, pl. **crésti** s. n. ʻ(la capul omului) creştet, vârf’ ALAR I, h. 2/56; *crestŭ*, pl. *créştur* s. n. 15; *crestŭ a cápulŭ* ʻcreştetul (vârful) capului’ 21; vezi *crẹáştică.*

■ **criv̆aráḱi** s. ʻurcior (la ochi)’ ALAR I, h. 46/32, 33, 41; *cl̕ív̆aráḱi* 42.

crọa s. f. ʻcurea’ ALAR I, Note 127/15: *daụ pi crọa* ʻ[lit.] dau pe curea’ʻascut briciul’.

crọ́re s. f. ʻarşiţă, caniculă’ ALAR I, Note 165/37.

crúţi s. f. ʻ[lit.] cruce’, **1º** ʻşale’ ALAR I, h. 163/2, 14, 15, 17; *cărúţi* 13; **2º** ʻosul de legătură între şira spinării şi bazin’ Note 163/15; *cărúţi* 13.

cucóşŭ, pl. **cucóáşi** s. n. ʻmărul lui Adam’ ALAR I, h. 135/41; **cucụáşi**, pl. **cucụáşi** s. f. 28, 29, 40.

cucŭ, pl. **cúcur** s. n. ʻşold’ ALAR I, h. 221/15.

cucuréĉŭ vezi *cucuréţŭ*.

cucuréţŭ s. ʻpreparat culinar făcut din măruntaie de oaie (de miel) tăiate mărunt, înfăşurate în maţe şi fripte la grătar’ ALAR I, Note 172/32; *cucuréĉŭ* Note 179/36.

cucuşúră, pl. **cucuşúri** s. f. ʻcucui’ ALAR I, h. 5/39.

cuĉinéḍŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻînţepenesc de frig’ ALAR I, Note 214/29: *cuĉinárâ* ʻînţepeniră de frig’.

cufuéscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻasurzesc’ ALAR I, MN 66/29, 36, 40, 52.

■ **cuíţŭ**, pl. **cuíţi** s. n. ʻcoiţ, testicul de mici dimensiuni’ ALAR I, Note 263/55.

■ **cúlcu**, pl. **cúlcur** s. n. ʻşold’ ALAR I, h. 221/16.

culŭ, pl. **cuĺ** adj. m. ʻ(despre culoarea ochilor) căprui’ ALAR I, MN 24/4.

■ **culíţă**, pl. **culíţi** s. f. ʻroabă’ ALAR I, Note 257/13.

■ **culuĺérŭ**, pl. **culuĺéră**, pl. **culuĺéri**, **culuĺéri** ʻciung’ ALAR I, h. 184, MN 63/41.

■ **cumbórahŭ** s. ʻşira spinării’ ALAR I, h. 167/41.

curácŭ, pl. **curácur** s. n. ʻpas’ ALAR I, h. 226/16.

■ **curcuséscu** vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻînţepenesc (de frig)’ ALAR I, Note 258/*19; *s-curcusí di̯-arco̯ári* ʻa înţepenit de frig’ 9.

curdéli vezi *bagŭ*.

■ **curízo** adj. ʻcocoşat’ ALAR I, h. 169/58.

■ **curízŭ** s. **1**º ʻspate’ ALAR I, h. 161/32; **2**º ʻşale’ ALAR I, h. 163/22; **3**º ʻcocoaşă’ ALAR I, h. 168/58.

curmátŭ, **curmátă**, pl. **curmáţ**, **curmáti**, adj. m. şi f. ʻvătămat, bolnav de hernie’ ALAR I, h. 264/39.

■ **cursubóĺ**, pl. **cursubóĺ** adj. m. ʻcocoşat’ ALAR I, h. 169/14.

curŭ s. n. ʻcur, şezut’, în *şedŭ pi curŭ* ʻstau (pe scaun)’ ALAR I, Note 229/6, *19; vezi *búcă*.

■ **cútcă**, pl. **cútĸi** s. f. ʻocciput’ ALAR I, Note 129/41.

■ **cutro̯ára** adv. ʻrepede, iute, în grabă’, ALAR I, h. 224/13, 22, 37.

cúţarŭ, pl. **cúţarĭ** s. m. ʻbuturugă’ ALAR I, Supl/19.

Î

îacấrŭ, **îacấrâ**, pl. **îacấrĭ**, **îacấri** adj. m. şi f. ʻcare nu vede bine cu un ochi’ ALAR I, Note 39/8.

■ **îáfcă**, pl. **îáfĸi** s. f. ʻ ţeastă, craniu’ ALAR I, h. 4/13.

îápă, pl. **îápi** s. f. **1**º ʻtalpă’ ALAR I, Note 226/52: *bágă-l̓ îápa!* ʻ[lit.] pune-i talpa [peste el]!’ ʻomoară-l!’; **2**º ʻurma talpei lăsată pe pământ’ 20.

îăîórŭ vezi *fîorŭ*.

îép vezi *îip*.

■ **îévră**, pl. **îévri** s. f. ʻbatistă’ ALAR I, h. 68/13, 14.

■ **îibărşeáşti** vb. IV, ind. prez., 3 sg. ʻaiurează’ ALAR I, h. 257/38.

îicârdisítŭ vezi *mínti*.

■ **îícmavŭ**, **îícmavă**, pl. **îícmaý**, **îicmavi** adj. m şi f. ʻ(cu privire la culoare) albastru’ ALAR I, Note 31/31.

■ **îiîiflícŭ**, pl. **îiîiflícurĭ** s. n. ʻomuşor (în gât)’ ALAR I, h. 75/42.

ĉiĉórŭ s. n. ʻpicior’ în *pi ĉiĉórŭ* loc. adj. ʻ[lit.] pe picior’ ʻpe picioare’ ALAR I, Note 258/4: *aréma-i̯ pi ĉiĉórŭ* ʻ[lit.] guturaiul e pe picior’ ʻguturaiul îl duci pe picioare [= fără să stai la pat]’; vezi *biliĝícă*, *cl'á i̯e*, *merŭ*, *pălmúţă*, *pulŭ*.

ĉiém'ŭ vezi *ĉióm'ŭ*.

ĉifútŭ, **ĉifútă**, pl. **ĉifúţ**, **ĉifúti** adj. m şi f. ʻştirb’ ALAR I, h. 118, MN 147/40.

ĉilŭ, **ĉílă**, pl. **ĉil'**, **ĉíli** adj. ʻ(despre cai, iepe) cu părul alb’ ALAR I, Note 146, 9; Note 17/6.

ĉimséscŭ vb. IV, ond. prez., 1 sg. ʻpişc’ ALAR I, h. 141/41.

■ **ĉiné**, pl. **ĉináḑ** s. m. ʻmaxilar’ ALAR I, Note 117/3.

ĉiói̯, pl. **ĉio̯á'i** s. n. ʻtâmplă’ ALAR I, h. 28/28.

ĉiól' vezi *ĉióm'ŭ*.

ciól'ŭ, pl. **ciól'** s. m. ʻcolţ de măsea’ ALAR I, h. 107/28.

ĉióńŭ, pl. **ĉio̯áńi** s. n. **1º** ʻţeastă, craniu’ ALAR I, h. 4/1, 5, 10, 19; *ĉiém'ŭ* 9; *ĉiól'*, pl. *ĉio̯á'i* 14, 15; **2º** ʻmaxilar’ Note 4/36, Note 59/12.

ĉip s. ʻvârf’ în *ĉíplu di límbă* ʻvîrful limbii’ ALAR I, h. 102/3, 10, 18–20, 23–25, 31, 52; *ĉépu di límbă 54*.

ĉipócŭ, pl. **ĉipo̯áţi** s. n. ʻosul şoldului’ ALAR I, Note 221/25.

■ **ĉirŭ**, pl. **ĉírurĭ** s. n. ʻneg’ ALAR I, h. 138/12.

■ **ĉivdó**, pl. **ĉivdáḑ** adj. m. ʻpeltic’ ALAR I, MN 73/40.

■ **ĉo̯áminŭ** vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻmestec mâncarea în gură’ ALAR I, h. 86/1–10, 19, 31.

ĉócut, pl. **ĉocuti** s. n. ʻ[lit.] ciocănitură’ ʻbătaie de inimă’ ALAR I, Note 159/16.

ĉorŭ vezi *fĉorŭ*, *fusŭ*, *gúşă*, *pálmă*.

ĉúcă, pl. **ĉúki** s. f. ʻcucui’ ALAR I, h. 5/41.

ĉufŭ adj. m. ʻ(despre păr) zbârlit, încâlcit, ciufulit’ ALAR I, Note 12/27.

ĉufutínă s. f. ʻţeastă, craniu’ ALAR I, h. 4/49.

ĉuléscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻretez’ ALAR I, Note 184/36: *lă ĉulo̯á urécl'ile* ʻle retezau urechile’.

ĉúmă, pl. **ĉúmi** s. f. ʻvârf’ ALAR I, h. 5/15, 26; *ĉúmă di cap* ʻ[lit.] vârf de cap’ ʻcreştetul capului’ h. 2/38.

ĉúmbă, pl. **ĉúmbi** s. f. ʻcucui’ ALAR I, h. 5/1, 2, 5–11, 19, 31; *ĝúmbă*, pl. *ĝúmbi* s. f. 13, 17, 18, 20-26, 30, 37, 38, 52, 56; *júmbă*, pl. *júmbi* 28; *ca ĉúmba al Náca dúpu capŭ* ʻ[lit.] precum cucuiul lui Naca după cap’ [se spune, în glumă, despre un lucru lipsit de importanţă]; vezi *ĝúmbă*.

■ **ĉurtítŭ**, **ĉurtítă**, pl. **ĉurtíţ**, **ĉurtíti** adj. m. şi f. ʻnebun’ ALAR I, h. 274/21, 22; *ĉurtítŭ di mínti* ʻnebun la cap’ 22; vezi *mínti*[1].

ĉurúke adj. invar. ʻ[lit.] defecţiune’ în *ĉurúke di̯-un ok* ʻ[lit.] defecţiune de un ochi’ ʻchior’ ALAR I, h. 38, MN 50/30.

ĉútră, pl. **ĉútri** s. f. ʻţeastă, craniu’ ALAR I, h. 4/52.

D

dámcă, pl. **dắmĸi** s. f. ʻ[lit.] pată’ ʻpistrui’ ALAR I, h. 63/7.

dau̯ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻdau’, în *I-u dau* ʻ[lit.] i-o dau’ ʻîi dau bătaie, îl bat zdravăn’ ALAR I, Note 204/13, 14, 19.

dávli num. col. ʻambele’ ALAR I, Note 186/54: *dávli co̯ti* ʻambele coate’.

■ **dălágăna** adv. ʻrepede, iute, în fugă’ ALAR I, h. 224/21.

dămáre, pl. **dămar** s. f. ʻvenă mare, groasă’ ALAR I, Note 148/13.

dăpárti vezi *o̯ără*.

■ **dibélŭ** adv. ʻîncet, lent’ AMN I, h. 225/53.

diǵósŭ vezi *prísini*.

■ **di̯iári** s. f. ʻdiaree’ ALAR I, h. 261/17; *δi̯ári̯i 41*.

dimbélŭ, **dimbélă**, pl. **dimbél’**, **dimbéli** adj. m. şi f. ʻtembel’ ALAR I, Note 274/54.

■ **dingósŭ**, **dingo̯ásă**, pl. **dingóşĭ**, **dingósi** adj. m. şi f. ʻ(despre păr) des’ ALAR I, h. 12, MN 14/55.

dipárti adv. ʻdeparte’, în *dipárti di cásă* loc. subst. ʻ[lit.] departe de casă’ ʻepilepsie’ ALAR I, Note 243/23, 24.

disculţéc̦ŭ vezi *discúlţu*.

discúlţŭ, **discúlţă**, pl. **discúlţ**, **discúlţi** adj. m. şi f. ʻdesculţ, fără ciorapi în picioare’ ALAR I, Note 236/41: *ĺim discúlţŭ áma nu̯-am cîrépi* ʻsunt desculţ dacă n-am ciorapi’.

discúlţu, **mi ~** vb. I, refl., ind. prez. ʻîmi scot ciorapii’ ALAR I, Note 236/16; *mi disculţéc̦ŭ* 41.

dispól’ŭ, **mi ~** vb. I, refl., ind prez., 1 sg. ʻ[lit.] mă despoi’ **1º** ʻmă dezbrac’ ALAR I, h. 238/11, 14, 23, 24, 34, 39, 41, 49, 50, 52: *mi dispoĺĭ ti si dórmu* ʻmă dezbrac ca să dorm’ 41; *mi zdăpóĺĭ* 38, 54, 59; **2º** ʻmă dezbrac complet de haine’ Note 238/20.

distiméli, pl. **distimél’** s. f. ʻprosop’ în *distiméli di mắnă* ʻprosop pentru mâini’, *distiméli di faţâ* ʻprosop pentru şters faţa’ ALAR I, Note 68/10; vezi *fáţă*[1], *faţă*[2].

■ **distimilícă**, pl. **distimilíţ** s. f. ʻbatistuţă’ ALAR I, Note 68/19; *distimilúcă*, pl. *distimilúţi* s. f. 19.

distimilúcă vezi *distimilícă*.

■ **doctór**, pl. **doctórĭ** s. m. ʻdoctor, medic’ ALAR I, h. 246/37, 56, 58.

■ **doráţ**, **doráţă**, pl. **doráţ**, **doráţi** adj. m. şi f. ʻciung’ ALAR I, h. 184, MN 163/58.

dórŭ[1], pl. **dórurĭ** s. n. ʻ[lit.] durere’ **1º** ʻjunghi’ ALAR I, h. 156/40; *dorŭ*, pl. *do̯árăre* s. n. 39; *dorŭ* 7, 20, 32, 38, 41; *dorŭ tu íi̯ă* ʻdurere în stinghie (zona inghinală)’ 55; *mi̯-acâţắ tu co̯ásti unŭ dorŭ* ʻm-a apucat un junghi în coaste’ Note 156/39;

2º ʻdurere în suflet, durere sufletească’ ALAR I, Note 206/34, 49; *am mári dorŭ* ʻam mare durere în suflet’ ALAR I, Supl/19.

dorŭ[2] s. n. ʻdor’, în *mi l̓a dórlu* ʻ[lit.] mă ia dorul’ ʻmi se face dor’ ALAR I, Supl/19.

drătŭ vezi *ndréptu*.

duḱéscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] simt, înţeleg’ **1º** ʻîmi dau seama’ ALAR I, Note 142/45, 61, Supl/19; *aduḱéscu* 46, 47, 49, 50; **2º** ʻbag de seamă, observ’ 50.

■ **durấcc̆ă** pl. **durấc̆ḱi** s. f. ʻmănuşă’ ALAR I, h. 213/55; *durâşcă*, pl. *durâşḱi* 58.

durâşcă vezi *durấcc̆ă*.

dur̯ári, pl. **durérĭ** s. f. ʻjunghi’ ALAR I, h. 156/38, 40.

dus, **dusă**, pl. **duşĭ**, **dúsi** adj. m. şi f. ʻ[lit.] dus’ ʻinconştient’ ALAR I, Note 257/15: *éste dus* ʻ[lit.] este dus’ ʻeste inconştient’.

Λ

δi̯árĭi vezi *di̯ári*.

■ **δisḱíli** adj. invar. ʻconstipat’ ALAR I, h. 173/41.

Ḑ

ḑámă ʻzeamă’ s. f., în *ḑámă tu os* ʻ[lit.] zeamă în os’ ʻmăduvă’ ALAR I, h. 145/14.

■ **ḑămnătúră**, pl. **ḑămnătúri** s.f. ʻîngemănare, încheietură (la genunchi, la coate etc.)’ ALAR I, MN 200/54.

ḑănúcl̓u vezi *căpáḱi*, *cl̓á̯je*, *oų*, *scăfălíĉi*.

ḑânúcl̓i s. n. pl. ʻgenunchi’, în *şedŭ pi ḑânúcl̓i* ʻîngenunchez’ ALAR I, MN 201/1, 3–6, 8, 9, 11, 13, 14, 16, 17, 40; *staŭ pi ḑănúcl̓i* 24, 32, 54; *cadŭ pi zănúcl̓i* 21, 58; *mi bagŭ pi ḑănúcl̓i* 24, 35; *mi̯-alásŭ pi ḑănúcl̓i* 31; *mi̯-apúnŭ pi ḑănúḱi* 57, 38, 55; *mi̯-aplécŭ pi ḑănúcl̓i* 39.

ḑe̯ánă[1], pl. **ḑe̯áni** s. f. ʻarcadă la ochi’ ALAR I, Note 45/27; *sum ḑe̯áne* loc. adv. ʻ[lit.] sub arcade de ochi’ ʻcu coada ochiului’ ALAR I, h. 43, MN 52/26.

ḑe̯ánă[2], pl. **ḑe̯áni** s. f. ʻsprânceană’ în *cu ḑe̯ána ócl̓ului* loc. adv. ʻ[lit.] cu sprânceana ochiului’ ʻcu coada ochiului’ ALAR I, h. 43, MN 52/29; *pi sum ĝáni* loc. adv. ʻ[lit.] pe sub sprâncene’ ʻcu coada ochiului’ 35; vezi *mutréscu*.

ḑe̯ḑlitli vezi *caftŭ*.

ḑinúcl̓u vezi ḑânúcl̓u.

ḑi̯úngl̓u, pl. **ḑi̯úngl̓urĭ** s. n. ʻjunghi’ ALAR I, h. 156/51.

E

■ **eľáu̯ă**, pl. **eľéi̯** s. f. ʻaluniţă pe corpʼ ALAR I, h. 132/26.

emvóli̯u vezi *ambóľŭ*.

enécţi̯e vezi *injécti̯i*.

■ **énisi**, pl. **énisi** s. f. ʻinjecţieʼ ALAR I, h. 248/18, 26, 28, 31–33, 36, 39–41, 50, 54; *inése*, pl. *inésurĭ* 11.

envóli̯o vezi *ambóľŭ*.

ę́se vezi *năfǫ́ră*.

étă ʻlumeʼ s. f., în *nu-i̯ tu étă* ʻ[lit.] nu-i pe [această] lumeʼ ʻe leşinatʼ ALAR I, h. 273/17.

F

fac vb. II, III, refl., ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] facʼ ʻ(medical) am scaunʼ ALAR I, Note 173/40: *nu pǫáti sâ s-fácâ* ʻnu poate să aibă scaunʼ ʻnu poate să-şi facă nevoileʼ.

■ **falácră** s. f. ʻchelieʼ ALAR I, Note 24/39.

■ **falacró**, pl. **falacrád** adj. m. ʻchelʼ ALAR I, h. 24/32, 36, 39–43, 45, 57; *fâlâcrósŭ*, pl. *fâlâcróşĭ* adj. m. 28.

fálcă[1] s. f. ʻfalcăʼ, în *fálcă di pálmă* ʻ[lit.] falcă de palmăʼ ʻpodul palmeiʼ ALAR I, h. 120/12.

fálcă[2] s. f. ʻmaxilarʼ, în *fálca di nd̨ę́nă* ʻ[lit.] falca de susʼ ʻmaxilarul superiorʼ, *fálca di di̯gósŭ* ʻ[lit.] falca de josʼ ʻmaxilarul inferiorʼ ALAR I, Note 72/21; *fálca di fáţă* ʻ[lit.] falca de faţăʼ ʻfalca obrazuluiʼ 36.

■ **farfútŭ**, **farfútă**, pl. **farfúţ**, **farfúti** adj. m. şi f. ʻştirbʼ ALAR I, h. 118, MN 147/54.

■ **farmacopi̯ó**, pl. **farmacopę́ą̨** s. m. ʻfarmacistʼ ALAR I, h. 254/41, 54.

■ **farmacopíu̯** s. n. ʻfarmacieʼ ALAR I, h. 253/6.

fármacŭ, pl. **fármaţi** s. n. ʻ[lit.]ʼ otravăʼ ʻmedicament, doctorieʼ ALAR I, h, 251/33, 54; **fármacŭ** 49; Note 251/33: *şi fármacŭ s-ľa, nu va áflă ŷitríe* ʻchiar şi medicament să ia [= de-ar lua], n-o să găsească leacʼ.

■ **farmakíi̯e**, pl. **farmakíi̯** s. f. ʻfarmacieʼ ALAR I, h. 252/26, 33; *farmaţíi*, pl. *farmaţíi̯* 13, 37, 38, 55, 58; *farmakíu̯*, pl. *farmakíurĭ* s. n. 28, 41, 54; *farmakíu̯*, pl. *farmakíi* s. n. 35, 39; *farmakíu̯* 40.

farmakíu̯ vezi *farmakíi̯e*.

farmaţíi vezi *farmakíi̯e*.

■ **farmaţístŭ**, pl. **farmaţíştĭ** s. m. ʻfarmacistʼ ALAR I, h. 254/37, 38, 55, 58.

fáţă[1], pl. **fáţe** s. f. ʻfaţăʼ ALAR I, h. 57/16, 53; *fáţă*, pl. *fáţi* 23, 34, 36; *fáţâ*, pl. *fáţi* 24, 35; *fáţâ*, pl. *făţ* 24, 41; *fáţâ*, pl. *făţĭ* 40; *fáţâ*, pl. *fáţe* 33; *fáţă*, pl. *făţ* 39; *fáţâ*, pl.

fă̦turĭ 42; *fáţă* 17, 26, 27, 33, 44, 45, 47, 61; *fáţâ* 49, 51; *fáţâ*, pl. *fáţâ* Supl/19, 29; *mi spelŭ tu fáţâ* ʻmă spăl pe faţă’ 32; *s-astâlé tu fáţâ* ʻ[fig.] i-a căzut faţa’ ʻa rămas fără grai’; Note 57/19, 29; *áskímâ tu fáţâ* ʻhidoasă la faţă’ 51; vezi *prósupŭ*.

fáţă[2], pl. **fáţă** s. f. ʻobraz’ ALAR I, h. 58/1, 2, 11; *fáţâ*, pl. *fáţâ* 3, 8, 8, 19, 31; *fáţâ*, pl. *fáţi* 4–7, 15, 22, 25, 35; *fáţâ*, pl. *fáţi*, *fă̦ţ* 7; *fáţă*, pl. *fă̦ţ* 10, 21; *fáţă*, pl. *fáţi*, *fă̦ţ* 12; *fáţă*, pl. *fă̦ţ* 13, 14, 36; *fáţă*, pl *fáţe* 16, 18, 26, 30, 37, 38, 54, 55; *fáţă*, pl. *fáţi* 17, 20, 21, 23, 24, 52; *fáţâ*, pl. *fă̦ţ* 28, 29, 39; *fáţâ*, pl. *fáţe* 33; *fáţâ*, pl. *fă̦turĭ* 42; *fáţă* 27, 32, 34, 43, 45, 47, 49–51, 53, 59, 61; *gumitáte di fáţă*, pl. *gumitắţ* ~ ~ ʻ[lit.] jumătate de faţă’ ʻobraz’ 36; *únâ fáţâ* 41; *fáţă nastánga* ʻ[lit.] faţa din stânga’ ʻobrazul stâng’, ~ *nandrę́apta* ʻ[lit.] faţa din dreapta’ ʻobrazul drept’; *s-astâlé tu fáţâ* ʻ[lit.] s-a ‹tăiat› în obraji’ ʻi-a căzut faţa’ 19, 29; *mi la̯ tu faţă* ʻ[lit.] mă spăl pe obraji’ ʻmă spăl pe faţă’ 19, 26; *mi bâşé tu dá̯li fáţâ* ʻm-a sărutat pe ambii obraji’ Note 58/11, Supl/9; *mi la̯ tu fáţâ, tu dá̯li fáţâ* ʻmă spăl pe obraz, pe ambii obraji’ 31; *mi bă̦şé tu dá̯le fáţă* ʻm-a sărutat pe ambii obraji’ Note 58/11, *19; *mi la̯ tu fáţă, tu dá̯li fáţă* ʻmă spăl pe obraz, pe ambii obraji’ Note 58/8, *19, 31; *ca mę́ar̯i-aróşi lę-ári fáţâli* ʻca mere roşii îi sunt obrajii’ Note 60/7; *nu̯-áre fáţă* ʻ[lit.] nu are faţă’ ʻn-are obraz’, ALAR I, Note 57/16; vezi *pánă*.

fáţă[3], pl. **fáţă** s. f. ʻbuca obrazului’ ALAR I, h. 59/11; *fáţă di curŭ* ʻbuca curului’ Note 221/36.

fáţâ vezi *fáţă*.

fămătósŭ, **fămătę́asă**, pl. **fămătóşĭ**, **fămătę́asi** adj. m. şi f. ʻînfometat, flămând’ ALAR I, h. 175/13, Note 175/13: *esc fămătósŭ* ʻsunt flămând’.

■ **fătărlícŭ**, pl. **fătărlíţi** s. n. ʻlindic’ ALAR I, Note 75/36.

■ **fâγúrâ** s. f. ʻmâncărime’ ALAR I, Note 139/28, 39.

fâlâcrósŭ vezi *falacró*.

fârnâsę́áşti vb. IV, ind. prez., 3 sg. ʻrăguşeşte’ ALAR I, h. 98/52.

fĉorŭ, pl. **fĉorĭ** s. m. ʻurcior (la ochi)’ ALAR I, h. 46/1, 3–6, 8, 15; *hĉorŭ*, pl. *hĉorĕ* 27; *uĉórŭ*, pl. *uĉórĭ* 14; *ĉorŭ*, pl. *ĉorĭ* 21; Note 46: *čăčórŭ* 21.

fîcur̯ę́ască vezi *niputę́ari*.

filérŭ vezi *flu̯jérŭ*.

■ **filíki**, pl. **filík** s. f. **1º** ʻbutonieră’, **2º** ʻpartea inferioară, cărnoasă a nării’ ALAR I, Note 66/19.

fisicósŭ, **fisicǫ́asă**, pl. **fisicóşĭ**, **fisicǫ́asi** adj. m. şi f. ʻtuberculos’ ALAR I, h. 153, MN 158/28.

■ **fíur** vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻfluier (cu buzele)’ ALAR I, h. 157/33.

flerŭ vezi *flu̯jérŭ.*

flepŭ vezi *flu̯jérŭ.*

flevítă vezi *flivítŭ.*

■ **flivítŭ** s. ʻvarice’ ALAR I, MN 238/39; *flevítă* s. f. 40.

fluérŭ vezi *fluiérŭ.*

fluiáră vezi *fluiérŭ.*

fluiérŭ, pl. **fluiári** s. n. ʻfluierul piciorului’ ALAR I, h. 230/1–5, 18–20; *fluérŭ*, pl. *fluérur* s. n. 16; *fulérŭ*, pl. *fulcári* s. n. 13; *fîlérŭ*, pl. s. n. *filéri* 38; *fuluiérŭ*, pl. *fuluiéri* s. n. 25; *flepŭ*, pl. *flepi* s. n. 24, 55; *fluérlu di cîcórŭ* 55; *fluiáră*, pl. *fluiérĭ* s. f. 10, 11, 17, 26, 27; *fluiáră*, pl. *fluére* s. f. 14, 36; *fluiára a cîcóru* 52.

focŭ s. n. ʻ[lit.] foc’ febră’ ALAR I, h. 256/7, 19, 58; vezi *angâsâéscu.*

■ **foîcŭ** adj. m. ʻ(cu privire la culoare) între alb şi cărunt’ ALAR I, Note 17/55.

■ **frắmtănă**, pl. **frắmtăni** s. f. ʻfrunte’ ALAR I, h. 26/56.

frấnge, pl. **frấnji** s. f. ʻfrunte’ ALAR I, h. 26/32.

frcáji vb. II, ind. perf. s., pers. 3 sg. ʻ[lit.] a frânt’ ʻa pierdut aspectul de om matur, căpătând trăsături de persoană în vârstă’ ALAR I, Supl/19.

frigŭ s. ʻfrig’ ALAR I, Note 67/41: *arâţíi câ fáţi frigŭ* ʻam răcit pentru că e frig’.

friguréţŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻ(despre persoane) răcesc’ ALAR I, Note 67/42: *frigurái di-ń cúră nárca* ʻam răcit de-mi curge nasul’.

frunţélŭ vezi *furunţél.*

fufúki vezi *vuvúkŭ.*

fug vezi *gîrítŭ.*

fugátŭ vezi *mínti*[1].

fulérŭ vezi *fluiérŭ.*

fuluiérŭ vezi *fluiérŭ.*

fundátŭ vezi *înfundátŭ.*

■ **fundéţŭ**, **mi ~**, vb. I, refl., ind. orez., 1 sg. ʻ[lit.] mă înfund’ ʻmă constip’ ALAR I, Note 173/1; *s-fundă* ʻs-a constipat’ ALAR I, h. 173/4.

furănţél vezi *furunţél.*

fúrcă, pl. **fúrţi** s. f. ʻfurca pieptului’ ALAR I, h. 150/15.

furinţélŭ vezi *furunţél.*

furniţélŭ vezi *furunţél.*

furunţél, pl**. furunţéĺ** s. m. ʻfuruncul’ ALAR I, h. 266/14, 23, 25, 26, 38, 58; *furănţél*, pl. *furănţéĺ* 25; *furinţélŭ*, pl. *furinţéĺ* 20; *furniţélŭ*, pl. *furniţéĺ* 36, 39; *frunţélŭ*, pl. *frunţeĺ* 23.

fustáni vezi *képtu.*

fusŭ, pl. **fusi** s. n. ʻfus’, în *fŭslu di la côrŭ* ʻfluierul piciorului’ ALAR I, h. 230/21.

futắ, pl. **futáţ** s. m. ʻfotă (la portul de mireasă)’ ALAR I, Note 246/36.

G

■ **gagáĉŭ**, pl. **gagáĉ** adj. m. **1º** ʻpeltic’ ALAR I, MN 73/24, 55; **2º** ʻgângav’ 32.

gálbinŭ, **gálbină**, pl. **galbín (gálģiń)**, **gálbini**, adj. m. şi f. **1º** ʻpalid’ ALAR I, Note 61: *galbinŭ ca péturlu di ţe̯ará* ʻgalben ca turta de ceară’ 2; *gálbinŭ ca ţe̯ára* ʻgalben ca ceara’ 23, 24, Supl/19; **2º** ’(despre culoarea ochilor) căprui’ ALAR I, MN 24/6, 8.

gambúrŭ s. ʻcocoaşă la animale’ ALAR I, Note 168/4.

■ **garavélŭ** adj. m. ʻ(cu privire la culoare) alb cu negru’ ALAR I, Note 17/39.

gavŭ, **gávă**, pl. **gavĭ (gaý)**, **gávi** adj. m. şi f. **1º** ʻorb’, în *gavŭ (gávă, gáý, gávi) di̯-un óclu* ʻchior’ ALAR I, h. 38, MN 50/29; **2º** ʻmiop, hipermetrop’ Note 38/52.

gălbiní vb. IV ind. perf. s., 3 sg. ʻ[lit.] s-a îngălbenit’ ʻa devenit palid’ ALAR I, Note 61/41; *au̯ gălbinitâ* perf. c., 3 pl. ʻau îngălbenit, au devenit palizi’ 42.

găráfe s. f. ʻcarafă’ ALAR I, Note 231/36: *púlpă ca găráfe* ʻpulpă precum carafa, pulpă cărnoasă’.

gărắţ, pl. **gărắţi** s. n. ʻpastilă’ ALAR I, h. 255/58; grăţ, pl. grăţ s. m. 37; vezi *gărnúţŭ*[1].

gărắţŭ vezi *gărnúţŭ*[1].

gắrbă, pl. **gắrbe** s. f. ʻcocoaşă’ ALAR I, h. 168/16.

■ **gărbósŭ**, **grăbo̯ásă**, pl. **gărbóşĭ**, **grăbo̯ási**, adj. m. şi f. ʻcocoşat’ ALAR I, h. 169/16, 32; *grîbós* 34, 45, 47; vezi *grîbătós*.

gărdălánŭ vezi *gărgălánŭ*.

gărgălánŭ, pl. **gărgăláni** s. n. **1º** ʻesofag’ ALAR I, h. 1362, 5, 7, 15, 17, 19, 20, 24, 25, 28, 29, 39; *gărgălánŭ*, pl. *gărgăláń* s. m. 10, 13, 16, 28, 32; *gărdălánŭ*, pl. *gărdăláni* s. n. 36, 41; **2º** ʻtrahee’ Note 136/8; *gârgâlánŭ*, pl. *gârgâláń* s. m. 6; *gârgâlánŭ* 1, 40; **3º** ʻberegată’ Note 136/3; **4º** ʻgâtlej’ Note 136/51; **5º** ʻmărul lui Adam’ ALAR I, h. 135/11, 12, 15, 26, 31; vezi *núcă*[1].

■ **gărgăre̯ázăgărgăre̯ázăgărgăre̯ázăg

gărnúţŭ[2], pl. **gărnúţă (gărnúţi)** s. n. **1**º ʻbubă’, în *gărnúţ cu proń,* pl. *gărnúţă cu proń* ʻ[lit.] bubă cu puroi’ ʻfuruncul’ ALAR I, h. 266/36, 39; **2**º *gărnúţu̯-aţélŭ dúlţili* ʻ[lit.] buba cea dulce’ ʻdalacul’ ALAR I, Note 268/26: *să scoţ gărnúţlu̯-aţélŭ dúlţili!* ʻsă scoţi buba cea dulce’ ʻdar-ar dalacul în tine!’.

gărúţ vezi *gărnúţŭ*[1].

găstắń vezi **căstắń**.

găştắńi vezi *căstắń*.

■ **gârdŭ**, pl. **gắrdi** s. n. ʻesofag’ ALAR I, h. 136/41.

gârgălánŭ vezi *gârgălánŭ*.

gârnúţŭ vezi *gărnúţŭ*[1].

■ **gârsiľánŭ**, pl. **gârsiľáń** s. m. ʻesofag’ ALAR I, h. 136/33; MN 153/33,

glárŭ vezi *mínti*[1].

gľíndă, pl. **gľíndi** s. f. ʻ[lit.] ghindă’ **1º** ʻganglion’ ALAR I, h. 268/26; **2º** ʻuimă’ 1–3, 5, 6, 8, 11, 22, 26, 38, 52; **3º** ʻamigdală’ ALAR I, h. 134/1, 3–7, 9–12, 19, 22, *gľíndili di la gurmáţŭ* ʻ[lit.] ghindele de la gât’ ʻamigdalele’ 9; **4º** ʻvarice’ ALAR I, MN 238/1, 8.

gľíndură, pl. **gľínduri** s. f. ʻ[lit.] ghindă’ **1º** ʻamigdală’ ALAR I, h. 134/16, 18, 20, 21, 23, 24, 26, 36, 37, 40; *gľíndura ţ-alágă di̯-aọá acó* ʻamigdala îţi umblă de ici colo’ Note 134/24; *s-umfláră gľíndurli* ʻs-au umflat amigdalele’ 40; **2º** ʻuimă’ ALAR I, h. 268/15, 23, 51; *gľíndură,* pl. *gľínduri* s. f. 17; *géndără sumsọ́ră,* pl. *géndări sumsọ́ră* ʻ[lit.] ghindă la subţioară’ ʻuimă’ 37; **3º** ʻvarice’ ALAR I, MN 238/24.

■ **gľuj (gľuş)** s. ʻgleznă’ ALAR I, MN 203/14.

golŭ, goọ́lă, pl. **goľ, goọ́li** adj. m. şi f. ʻ[lit.] gol’ ʻchel’ ALAR I, h. 24/53.

■ **gongáş**, pl. **gungáş** adj. m. ʻcocoşat’ ALAR I, h. 169/37.

■ **góngă** s. ʻ**cocoaşă’** ALAR I, h. 168/37.

grăţ vezi *gărắţ*.

grăţŭ vezi *gărnúţŭ*[1].

grâpŭ vezi *grípi*.

grecŭ ʻgrec’ s. m., în *tu̯-a gréclu̯i* ʻ[lit.] în a [partea] grecului’ ʻîn ţinuturile greceşti’ ALAR I, Supl/19: *míni líiu̯ amintátŭ tu̯-a gréclu̯i* ʻeu sunt născut [= m-am născut] în ţinuturile greceşti’; *năşĭ bănọ́ḍă tu̯-a gréclu̯i* ʻei trăiesc în ţinuturile greceşti [= în Grecia]’.

grésă s. f. ʻcute’ ALAR I, h. 127/22.

grẹ́şti vb. IV, ind., prez., 3 sg. ʻvorbeşte’, în *grẹ́şti pârcắp* ʻ[lit.] vorbeşte amestecat’ ʻaiurează’ ALAR I, h. 257/58; *grẹ́şti pi n-cotŭ* ʻvorbeşte în van’ ʻaiurează’ 22.

gríbă, pl. **gríbi** s. f. ʻpieptene (folosit de femei)’ ALAR I, Note 8/21.

■ **gríi̯e**, pl. **grii̯** s. f. ʻcute’ ALAR I, h. 127/21.

grijŭ vezi *grizŭ*.

grijuc̦áşti vb. IV ind. prez. 3 sg. ʻ(despre păr) încărunţeşteʼ ALAR I, h. 16/39.

■ **grijumáľŭ**, pl. **grijumaľ** adj. m. ʻ(despre păr) cărunt’ ALAR I, h. 17/39.

grípă vezi *grípi*.

■ **grípi** s. f. **1º** ʻgripăʼ ALAR I, Note 158/22; *grípă şpańólă* ʻgripă spaniolăʼ ALAR I, h. 260/22; *ɣripŭ* s. n. Note 67/40; **2º** *grípă* s. f. ʻguturaiʼ ALAR I, h. 258/37, 45; *gripŭ* s. n. 58; *grâpŭ* s. n. 36; *ɣrípi* s. f. 40, 41;

gripŭ vezi *grípi*.

■ **grivuj̦énŭ**, **grivuj̦énă**, pl. **grivuj̦éń**, **griuj̦éni** adj. m. şi f. ʻ(despre păr) cărunt’ ALAR I, h. 17/2, 3.

■ **grizŭ** adj. m. ʻ(despre păr) cărunt’ ALAR I, h. 17/32, 41; *grijŭ* 36.

■ **grîbătós**, pl. **grîbătóşĭ** adj. m. ʻcocoşatʼ ALAR I, h. 169/44; vezi *gărbósŭ*.

grîbós vezi *gărbósŭ*.

gros, **gr̦ósă**, pl. **groşĭ**, **gr̦ósi** adj. m. şi f. ʻ[lit.] grosʼ ʻ(despre persoane) grasʼ ALAR I, h. 112, MN 127/2, 3, 5, 7, 11–19, 25, 27–39, 32–37, 40–43, 49, 55, 56, 58; vezi *maţŭ*.

gr̦ósă vezi *púlpă*.

gruḱíţâ vezi *gurḱíţă*.

grúnǵe s. f. ʻbucatăʼ, în *grúnǵe di caşŭ* ʻbucată de brînzăʼ ALAR I, Note 122/32.

gruńŭ, pl. **grúńi** s. n. **1º** ʻpartea anterioară a capului, faţăʼ ALAR I, Note 57/36: *mi laɣ tu gruńŭ* ʻmă spăl pe faţăʼ; **2º** ʻobrazʼ Note 122/36.

■ **grupíĉi** s. f. ʻgropiţăʼ, în *grupíĉi di la óclu* ʻ[lit.] gropiţă de la ochiʼ ʻtâmplăʼ ALAR I, h. 28/9.

gudésc vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻlovescʼ ALAR I, h. 204/37.

gugur̦ác̦ă vezi *gărgăr̦ázăʻ.*

gúră vezi *kélăză*, *ţer*.

gurgóľŭ s. ʻuimăʼ ALAR I, h. 268/36: *ńi si úmflă bráţlu ş-acáţă gurgólŭ* ʻmi se umflă braţul şi prinde [= se face] uimăʼ.

gurgur̦ác̦ă vezi *gărgăr̦ázăʻ*.

gúriľe, *gúriľi* vezi *ţer*.

■ **gurḱiţă**, pl. **gurḱíţi** s. f. **1º** ʻceafăʼ ALAR I, h. 129/54; **2º** *gruḱíţâ*, pl. *gruḱíţâ* s. f. ʻosul cervical, prima vertebrăʼ Note 167/29.

gurmác̦ŭ, pl. **gurmác̦ă** s. n. **1º** ʻgrumazʼ în *s-acăţắ guɒmác̦u* ʻ[lit.] s-a prins grumazulʼ ʻam răguşitʼ ALAR I, Note 98/23; *ń-sɨ-acâţắ gurmác̦lu* 19; *ń-sɨ-acăţă gum̄mác̦u* 38; *órbulŭ gurmác̦ŭ* ʻesofagʼ ALAR I, h. 136/4; **2º** ʻgâtʼ ALAR I, h. 130/20, 23, 52; vezi *glíndă*, *nŭcă*[1], *om*, *órbŭ*[1].

gúşă (gúşi), pl. **gúşi** s. f. **1º** ʻpartea anterioară a gâtului’ ALAR I, Note 130/13–15, 18, 38, 58; *gúşi di pârpódi* ʻ[lit.] gât de ciorap’ ʻpartea ciorapului de la labă în sus’ 24; Supl/19, 31; **2º** ʻgleznă’ ALAR I, MN 203/36; *gúşa a côrlui̯* ʻ[lit.] gâtul piciorului’ ʻgleznă’.

gúvă, pl. **gúvi** s. f. ʻ[lit.] gaură’ **1º** ʻnară’ ALAR I, h. 66/28, 58; *gúvă di nári*, pl. *gúvi di nári* ʻ[lit.] gaură de nas’ ʻnară’ 1–13, 15–25, 29, 30, 32, 34, 36–42, 52, 54, 55; *gúvă tu nărĭ* ʻ[lit.] gaură în nas’ ʻnară’ 26; **2º** *gúva di bricŭ* ʻ[lit.] gaura de (la) burtă’ ʻburic’ Note 174/27.

■ **guvujdélŭ** s. ʻformă uşoară de variolă’ ALAR I, Note 259/9.

Ǵ

■ **ǵerḑŭ**, pl. **ǵerḑ** adj. m. **1º** ʻ(despre culoarea ochilor) albastru’ ALAR I, h. 31/52; *gerḑu*, pl. *ǵérḑâ* 31; **2º** ʻ(despre culoarea ochilor) între albastru şi verde’ Note 31/25; **3º** ʻ(cu privire la culoare) albastru deschis’ ALAR I, Note 31/13; **4º** ʻ(cu privire la culoare) verde cu galben’ 18; **5º** ʻverzui-gri’ 38; **6º** ʻverde’ 52; **7º** ʻverde şi albastru’ 54.

ǵérḑu vezi *ǵerḑŭ*.

ǵíi vezi *ỷíi*.

ǵilíi̯ vezi *ỷilíi̯*.

ǵíză s. f. ʻcaş la gură’ ALAR I, MN 149/6.

■ **ǵizlúţ** s. ʻochelari’ ALAR I, h. 35/13; *ǵusluḱ* 56, *ǵuslúḱi* 30, 38, 55, 58.

■ **ǵogŭ** s. n. ʻdurere fixă, fixată într-un loc’ ALAR I, Note 156/36.

ǵuruntí s. ʻînvălmăşeală’ ALAR I, Note 95/16.

ǵuslúḱ vezi *ǵizlúţ*.

ǵuslúḱi vezi *ǵizlúţ*.

Γ

γácră vezi *lácarmă*.

γai̯, **γai̯e**, pl. **γai̯**, (**γăi̯**) adj. m. şi f. ʻnegru’ ALAR I, h. 30, MN 23/37, 56, 58; vezi *laĭŭ*.

■ **γalanumátŭ**, **γalanumátă**, pl. **γalanumáţ**, **γalanumáti** adj. m. şi f. ʻ(despre persoane) cu ochi albaştri’ ALAR I, Note 31/39.

γándỷi vezi *γánti*.

γándi vezi *γánti*.

γántĺii vezi *γánti*.

■ **γánti**, pl. **γănţ** s. f. ʻmănuşă’ ALAR I, h. 213/32, 36; *γándi*, pl. *γándi* s. f. 54; *γándỷi*, pl. *γăndỷi* s. f. 39; *γántĺii* pl. *γăntĺii* s. f. 40.

γofŭ, pl. **γófuri** s. n. ‘osul dinăuntrul şoldului’ ALAR I, Note 221/40.

γrípi vezi *grípi*.

γripŭ vezi *grípi*.

γrivunẹ́áşti vb. IV, ind. prez. 3 sg. ‘(despre păr) încărunţeşte’ ALAR I, h. 16/40.

■ **γrofŭ**, pl. **γrọ́afi** s. n. ‘pumn’ ALAR I, h. 188/41.

γurγurẹ́áḍă vezi *gărgărẹ́ază*.

Γ'

■ **Γ'andónĭ** n. pers. ‘[lit.] Sfântul Anton’ ‘ospiciu, casă de nebuni, balamuc cu numele «Sfântul Anton»’, în *ca la Γ'andónĭ* ‘ca la casa de nebuni, ca la balamuc’ ALAR I, Supl/*19.

ɣ́ári s. f. ‘fiere’ ALAR I, h. 178/1, 2, 4–8; *íári* 3; *ĺáрă* 24; *ĺéră* 38, 58; *qéră* 37; *s-ţă crẹ́ápă ĺárẹ́a!* ‘să-ţi crape fierea, crăpa-ţi-ar fierea!’ Note 178/13, 19.

■ **ɣ́atríu̯**, pl. **ɣ́atríurĭ** s. n. ‘dispensar’ ALAR I, MN 237/28, 36, 39, 54; *íatríu̯* 41.

ɣ́ii s. f. ‘grabă’, în *cu ɣ́i* ‘[lit.] cu grabă, în grabă’ ‘iute’ ALAR I, Note 224/39, 49; *cu ɣ́i̯a* 51; *cu ǵíi* 15.

ɣ́ilíi, pl. **ɣ́ilíi̯** s. f. ‘[lit.] sticlă’ **1º** ‘pupilă’ (la ochi)’ ALAR I, h. 41/28, 40; **2º** *ǵilíi̯* s. f. pl. ‘ochelari’ h. 35/16, 37; în *ǵilíi̯ di ocĺ* ‘[lit.] sticle pentru ochi’ ‘ochelari’ ALAR I, h. 35/18; *ǵilíi̯ di óclĭ* 15; vezi *óclĭ*.

ɣ́isŭ vezi *vedŭ*.

Ĝ

ĝáni vezi *ḍẹ́ánă*[2], *mutéscu*[2].

■ **ĝingătúră**, pl. **ĝingătúrĭ** s. f. ‘harţă, ciondăneală’ ALAR I, Note 95/12.

■ **ĝinǵé-ĝinǵé** adj. invar. ‘hărţuit, întărâtat, pus pe harţă’ ALAR I, Supl/19; *súntu ĝinǵé-ĝinǵé* ‘sunt puşi pe harţă’.

■ **ĝirítŭ**, pl. **ĝiríturĭ** s. n. ‘fulger’ ALAR I, Note 224/8: *s-nu ti ńirĭ, s-fuḍ ca ĝirítŭ!* ‘să nu zăboveşti, să alergi ca fulgerul!’

ĝúmbă, pl. ĝ**úmbi** s. f. **1º** ‘uimă’ ALAR I, h. 268/13, 14, 20, 24, 25, 55; *ĝúmbă sumsọ́ră*, pl. *ĝúmbi sumsọ́ră* ‘uimă la subţioară’ 18, 54; **2º** ‘cocoaşă’ ALAR I, h. 168/14, 21, 22, 25; *ĝúmbă tu pultáre* ‘cocoaşă pe omoplat’ 54; vezi *ĉúmbă*.

■ **ĝumbósŭ**, **ĝumbọ́asă**, pl. **ĝumbóş**, **ĝumbọ́si** adj. m. şi f. ‘cocoşat’ ALAR I, h. 169/22.

■ **ĝunglátă**, pl. **ĝunglắţ** s. f. ‘pas’ ALAR I, h. 226/26; *nĝigulátŭ* 26.

■ **ĝuvuéscŭ**, vb. IV, ind. prez., 1 sg. ‘târâi piciorul’ ALAR I, Note 223/18.

H

hábinŭ, **hábinã**, pl. **hábiń**, **hábini** adj. m. şi. f. ʻ[lit.] relaxat' ʻslab (fără putere)' ALAR I, h. 114/36.

■ **hálatŭ** s. n. ʻgălăgie' ALAR I, h. 95/1–10, 12, 19.

hálă s. f. ʻepilepsie' ALAR I, MN 243/12; *hále* 26.

hále vezi *hálă*.

■ **hámcu**, **hámcă**, pl. **hámţâ**, **hámţi** adj. m. şi f. ʻslab (fără putere)'.

■ **hándrâ**, pl. **hándri** s. f. ʻpupilă (la ochi)' ALAR I, h. 41/41–43.

hápcă, pl. **hắpĺki** s. f. ʻpastilă' ALAR I, h. 255/1–9, 12; *hápĺki*, pl. *hắpĺki* 31.

hápĺki vezi *hápcă*.

haráu̯ă s. f. ʻbucurie', în *ti ĺa haráu̯a* ʻ[lit.] te ia bucuria' ʻţi se umple sufletul de bucurie' ALAR I, Supl/19.

hásmă vezi *ásmă*.

■ **hălăéscŭ** vb. IV, ind. prez., 1 sg. **1º** ʻstrig' ALAR I, h. 96/36, 41, **2º** ʻurlu, zbier' Note 77/42.

■ **hărh̓éscu** vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻsforăi' ALAR I, MN 239/19, 54.

hâráĺki, pl. **hârắĺk** s. f. ʻ[lit.] crestătură' ʻstrungăreaţă (la dinţi)' ALAR I, h. 115/4.

hârnéscŭ, **mi ~** vb. IV, refl., ind. prez., 1 sg. ʻmă păzesc' ALAR I, Note 209/41.

hcorŭ vezi *fcorŭ*.

hlámburâ s. f. ʻ[lit.] flamură' ʻalbeaţă (la ochi)' ALAR I, h. 42, Note 39/8: *ári hlámburâ (tráptâ pi ócĺu) di nu v̦ádi* ʻare albeaţă (trasă pe ochi) de nu vede'.

■ **hlibunárŭ**, **hlibunárâ**, pl. **hlibunárĭ**, **hlibunári** adj. m. şi f., ʻbolnăvicios' ALAR I, h. 245, MN 236/36.

■ **hténă** s. f. ʻpieptene' ALAR I, Note 8/39.

htiĺkárŭ vezi *htiĺkósŭ*.

■ **htíĺki** s. f. ʻoftică, tuberculoză' ALAR I, h. 152/29, 33; *ahtíĺki* 33; *ahtíĺka s-ți-acáţă!* ʻdar-ar oftica în tine!' Note 152/33.

■ **htiĺkósŭ**, **htiĺk̦ásă**, pl. **htiĺkóşĭ**, **htiĺk̦ási** adj. m. şi f. ʻtuberculos' ALAR I, h. 153, MN 158/29, 33, 54; *ahtiĺkósŭ* ALAR I, h. 153/33; *htiĺkárŭ*, pl. *htiĺkári* ALAR I, h. 153/32.

húftă, pl. **húfti** s. f. ʻcantitatea cuprinsă în căuşul palmelor' ALAR I, Note 189/33; vezi *púlmu*.

■ **huĺacó**, pl. **huĺácáz̦** s. m. ʻfuruncul' ALAR I, h. 266/28.

hutŭ, **hútă**, pl. **huţ**, **húti** adj. m. şi f. **1º** ʻprostănac' ALAR I, Note 274/53; **2º** ʻnebun' ALAR I, h. 274/27.

huţáme s. f. ʻnebunie' ALAR I, Note 174/27.

H'

ĥári vezi *ɣári*.

ĥápă vezi *ɣári*.

ĥéră vezi *ɣári*.

ĥírisi vezi *inĥírisi*.

ĥirŭ, pl. **ĥíri** ‘fir’ s. n., în *ĥírlu di límbă* ‘[lit.] firul de (pe) limbă’ ‘ linia de pe mijlocul limbii’ ALAR I, Note 101/11.

ĥípăsi vezi *inĥírisi*.

■ **ĥitósŭ**, **ĥitǫ́să**, pl. **ĥitóş**, **ĥitǫ́si**, adj. m. şi f. ‘cocoşat’ ALAR I, h. 169/36.

■ **ĥítu** s. ‘cocoaşă’ ALAR I, h. 168/36: *áre ĥítu tu pâltáre* ‘are cocoaşa în spate’.

ĥivrí vb. IV, ind. perf. s., 3 sg. ‘s-a îmbolnăvit’ ALAR I, Note 244/39.

ĥivrítŭ, **ĥivrítâ**, pl. **ĥivríţ**, **ĥivriti** adj. m. şi f. ‘bolnav’ ALAR I, h. 244, MN 235/39.

ĥivrósŭ, **ĥivrǫ́sâ**, pl. **ĥivrǫşĭ**, **ĥivrǫ́si** adj. m. şi f. ‘bolnăvicios, bolnav cronic’ ALAR I, h. 245, MN 236/40; Note 245/40.

I

i̯ári vezi *ɣári*.

i̯áscă s. f. ‘carne macră (de oaie, porc, etc.)’ ALAR I, Note 146/37.

i̯au̯ vezi *núrizmă*.

■ **i̯aváş** adv. ‘încet, lent’ ALAR I, h. 225/16; *pe̯-aváş* 13, 22, 54, 58; *p-aváş* 55.

íi̯ă vezi *dorŭ*.

ilét vezi *iléti*.

■ **iléti** s. f. ‘epilepsie’ ALAR I, MN 243/38; *ilét* s. 58.

íľi s. f. plt. **1º** ‘cele două părţi laterale ale corpului între coaste şi şold; slabină’ ALAR I, Note 163/14; Note 156/7: *íľili mi dorŭ* ‘mă doare slabina’; *mi ţáne tuş tu íľă* ‘mă doare până în slabină’ 13; *mi̯-agudíi̯ tu íľi* ‘m-am lovit în slabină’ Supl/19: *ńi se̯-arúpsiră íľăle* ‘mi s-a rupt slabina’ Note 163/14; **2º** ‘şale’ ALAR I, h. 163/52, 55; *mi dorŭ íľili* ‘mă dor şalele’ Note 163/12.

ímnu vb. I, ind. prez., 1 sg. ‘merg’, în *ímnu cálca* ‘merg pe drum’ ALAR I, Note 220/19, 49; vezi *strắmbu*.

inécţi̯e vezi *injécţi̯i*.

inése vezi *énisi*.

inĝécţii vezi *injécţiį̈*.

inĝéxi vezi *injécţiį̈*.

inĝéxiį̈ vezi *injécţiį̈*.

■ **injécţiį̈i**, pl. **injécţiį̈** s. f. ʻinjecţieʼ ALAR I, h. 248/2, 15; *injéxiį̈e*, pl. *injéxiį̈* 1, 9; *injéxi*, pl. *injéxi* (*injéxurĭ*) 3–6, 16, 20, 23, 25; *inĝécţii*, pl. *inĝécţiį̈* 8; *inĝéxi*, pl. *inĝéxurĭ* 4; *inĝéxiį̈*, pl. *inĝéxiį̈* 9; *inécţiį̈e*, pl. *inécţiį̈*; *enécţiį̈e*, pl. *enécţiį̈* 14.

injéxi vezi *injécţiį̈*.

injéxiį̈e vezi *injécţiį̈*.

■ **inl̂́irisi**, pl. **inl̂́irisi** s. f. ʻoperaţie (medicală) ALAR I, h. 250/7, 12, 28, 34, 35, 40; *inlíirisi*, pl. *inlíirisurĭ* 11, 39; *enlíirisi*, pl. *enlíirisi* 26, 36; *înlíirisi*, pl. *înlíirisi* 6, 20; *inlíirişi* 15; *arlíirisi*, pl. *arlíirisi* 25; *nlíirisi*, pl. *nlíirisi* 17–19, 23, 29, 31, 32, 54; *nlíirisi* 41, 52; *líirisi*, pl. *líirisi* 38, 54, 55; *líipăsi*, pl. *líipăsi* 24; *ânlíirişi* 8; *líirişi* 9.

inlíirişi vezi *inlíirisi*.

ínimă[1] s. f. ʻinimă’, în *ári ínimă* ʻare bătaie de inimă’ ALAR I, h. 159/51; *nu pọ́te d-ínimă* ʻsuferă de (bătaie de) inimă 54; *ń-báti ínima* ʻam bătaie de inimă’ ALAR I, h. 159/1, 4, 8, 15, 17, 19, 22, 23, 29, 36, 39, 52; *báte ínima* 14; *ń-alsáre ínima* ʻ[lit.] îmi sare inima’ ʻam bătaie de inimă’ 15; *ń-alúmtă ínima* ʻ[lit.] îmi luptă inima’ ʻam bătaie de inimă’ 24; *ń-arúcă ínima* ʻ[lit.] îmi aruncă inima’ ʻam bătaie de inimă’ 39; *ń-arŭcâ ayóńa ínima* 17; *mį̈-ári acăţátă ínima* ʻ[lit.] m-a apucat inima’ ʻam bătaie de inimă’ 38; *ăń căzú ínima* ʻ[lit.] mi-a căzut inima’ ʻam hernie’ ALAR I, h. 262/16; *căzútă ínima* ʻhernie’; vezi *pắndică*.

ínimă[2] s. f. ʻstomac, burtă’ ALAR I, Note 171/36: *mi dọ́ári ínima* ʻmă doare stomacul’; *mi dọ́ári ínima* ʻmă doare burta’ Note 158/36; *mi scọ́ati ínma* ʻ[lit.] mă scoate inima’ ʻam diaree’ Note 173/26; vezi *scotŭ*.

iḿọ́ară, pl. **iḿọ́ri** s. f. ʻinimioară’ ALAR I, Note 158/39 [cuvântul apare într-un cântec].

■ **iríĉŭ**, pl. **iríĉi** s. n. ʻneg’ ALAR I, h. 138/37; *riĉŭ*, pl. *ríĉi* 15.

ísa adj. invar. ʻ[lit.] egal’ ʻneted’ ALAR I, MN 195/6, 9, 10, 15, 46, 49, 50; *isĭŭ* 39, 51; *işŭ* 32, 33, 36; *íşi* 41: *isuséscu áma nu ę́sti íşi* ʻnetezesc dacă nu este neted’.

isį̈ŭ vezi *ísa*.

iskéscu vezi *askéţŭ*.

isuséscŭ vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] egalizez’ʻnetezesc’ ALAR I, MN 169/41: *isuséscŭ áma nu ę́sti íşi* ʻnetezesc dacă nu este neted’.

işắri vezi *nafọ́ară*.

íşi vezi *ísa*.

işíri s. f. ʻ[lit.] ieşire’ ʻ(medical) scaun’ ALAR I, Note 173/39: *nu̯-ári işíri* ʻnu are scaun, e constipat’; *ári işíri* ʻare diaree’.

işítâ s. f. ʻdiaree’ ALAR I, h. 261/29.

itíe s. f. ʻ[lit.] motiv’ ʻepilepsie’ ALAR I, MN 243/23, 55.

Î

încârligátŭ, **încârligátă**, pl. **încârligáţ**, **încârligáti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] încârligat’ ʻschilod’ ALAR I, h. 270, MN 240/1, 2; *ncârligátŭ* 7, 19; *cărigátŭ* 25.

înc̦órnicŭ vezi *nc̦órnicŭ*.

înduplicátŭ, **înduplicátă**, pl. **înduplicáţ**, **înduplicáti**, adj. m. şi f. ʻ[lit.] încovoiat’ ALAR I, h. 169/12; *anduplicátŭ* Supl/19.

■ **înfundátŭ**, pl. **înfundáţ** adj. m. ʻ[lit.] înfundat’ ʻconstipat’ ALAR I, h. 173/2; *fundátŭ*, pl. *fundáţ* 1.

îngruşéc̦ŭ vezi *ngroşŭ*.

înl̓ĭ́risi vezi *inl̓ĭ́risi*.

J

jibăcósŭ vezi *jibicósŭ*.

jibicósŭ, **jibicu̯ásă**, pl. **jibicóşĭ**, **jibicu̯ási** adj. m. şi f. ʻ(despre fiinţe) prăpădit, pipernicit, răpciugos’ ALAR I, Note 245/52: *lăngărósŭ ca văr ńelŭ jibicósŭ* ʻbolnăvicios ca un miel prăpădit’; *jibăcósŭ* Supl/19.

■ **jimbălótŭ**, **jimbălu̯átă**, pl. **jimbălóţ**, **jimbălu̯áti** adj. m. şi f. ʻştirb’ ALAR I, h. 118, MN 147/19, 31.

jongŭ, pl. **jonĝ** s. m. ʻcucui’ ALAR I, h. 5/32; *jóngu*, pl. *jónguri* s. n. ALAR I, h. 5/40.

jóngu vezi *jongŭ*.

■ **jujŭ** s., în **mi du̯ári júju̯l** ʻmă dor şalele’[?] ALAR I, Note 156/39.

julí, **si ~** vb. IV, refl. ind. perf. s., 3 sg. ʻse juli’, în *ń-si julí gurmác̦u* ʻ[lit.] mi s-a julit gâtul’ ʻam răguşit’ ALAR I, h. 98/23.

jul̓ŭ s. ʻperitoneu’ ALAR I, h. 263/7.

júmbă vezi *ĉúmbă*.

■ **jungŭ**, pl. **junĝĭ**, s, m. ʻumflătură întărită’ ALAR I, Note 156/32.

Ḱ

ḱáli, pl. **ḱel̓** s. f. ʻ[lit.] piele’, **1º** ʻpleoapă’ ALAR I, h. 45/29; **2º** s. f. plt. ʻ[lit.] piei’ ʻguşă’ ALAR I, h. 123/28; Note 123/16; *l̓-a aspínc̦ură ḱéi̯li* ʻ[lit.] îi spânzură pieile’ ʻîi atârnă guşa’ Note 123/1, *19, *31.

ḱáfă s. f. ʻvârf de munte’ ALAR I, Note 129/36: *sti ḱáfă* ʻpe vârful muntelui’.

■ **ḱartacáu̯** [?] adj. ʻ(despre culoarea ochilor) albastru’ ALAR I, h. 31/58.

■ **ḱeláv**, pl. **ḱelávaṅ** adj. m. ʻchel’ ALAR I, h. 24/13.

■ **ḱélăză**, pl. **ḱélăzi** s. f. ʻcerul gurii’ ALAR I, h. 74/21; *ḱélăza di gúră* 21; *qélză*; *qélze* 37.

ḱélḱe s. f. pl. ʻ[lit.] sticle’ ʻochelari’ ALAR I, h. 35/22; vezi *óclĭ*.

ḱeptu s. n. **1º** ʻ[lit.] piept’, în suge piept’ ʻsuge la sân’ ALAR I, Note 160/17; **2º** ʻfurca pieptului’ ALAR I, h. 150/ 3–7, 9, 20, 21, 23–26, 29, 32, 36, 40, 50; **3º** s. m. în *ḱéptu di fustáni* ʻpartea superioară, din dreptul pieptului, a rochiei’ ALAR I, Note 149/6, *19, *31; *ḱéptu di câmeáşi* ʻpartea anterioară a cămăşii’ 19, 26; vezi *cărăsórŭ, osŭ*.

ḱére vb. II, ind. prez., 3 sg. ʻpierde’, în *s-ḱére* ʻ[lit.] se pierde’ ʻaiurează’ ALAR I, Note 257/16.

■ **ḱéri** s. f. ʻboală a pielii capului care duce la căderea părului’ ALAR I, Note 260/38.

ḱerós, **ḱeroṷásă**, pl. **ḱeróşĭ**, **ḱereṷási** adj. m. şi f. ʻchel’ ALAR I, Note 260/38.

ḱícută s. f. ʻ[lit.] picătură’ **1º** ʻatac cerebral, apoplexie’ ALAR I, Note 5/38; *l'-u deṷádi ḱícuta* ʻa făcut atac cerebral’ Supl/19; *ḱícuta ţeṷa láȷa* ʻ[lit.] picătura cea neagră’ ʻapoplexia’ Supl/19; **2º** ʻpistrui’ ALAR I, h. 63/38, 54.

■ **ḱiĉ** s. ʻpartea superioară a spinării’ ALAR I, Note 233/38: *ȷaṷ ĉilimánu n-ḱiĉ* ʻiau copilul în cârcă’.

ḱiĉórŭ vezi *cľáȷe, nodŭ*[2].

ḱílă vezi *ḱíli*.

■ **ḱíli** s. f. **1º** ʻhernie’ ALAR I, h. 262/36, 39–41; *ḱílă* 16, 17; *ári ḱílĭ* ʻare hernie’ ALAR I, h. 264/40; *amintắ ḱílă* ʻa făcut hernie’ Note 264/16; **2º** ʻperitoneu’ ALAR I, h. 263/54; *l'-căḑúră ḱílili* ʻi s-a rupt peritoneul’ ALAR I, Note 262/54.

■ **ḱilibétŭ**, **ḱilibétă**, pl. **ḱilibéţ**, **ḱilibéti** adj. m. şi f. ʻchel’ ALAR I, Note 24/36; *ţilibétŭ* 36.

ḱínă, pl. **ḱíni** s. f. ʻpastilă’ ALAR I, h. 255/38, 54, 55, 58.

■ **ḱinắ**, pl. **ḱináḑ** s. n. **1º** ʻtiv din dantelă’; **2º** ʻmileu’ Supl/*19, *31.

ḱipătósŭ vezi *ḱipitósŭ*.

ḱipinósŭ vezi *ḱipitósŭ*.

ḱípită, pl. **ḱípiti** s. f. ʻpistrui’ ALAR I, h. 63/4, 9, 13, 15, 16, 20, 23.

ḱipitósŭ, **ḱipitoṷásă**, pl. **ḱipitóşĭ**, **ḱipitoṷási** adj. m şi f. ʻpistruiat’ ALAR I, Note 63/9, 20; *ḱipătósŭ*13; *ḱipinósŭ* 24.

■ **ḱirâtúrâ**, pl. **ḱirâtúrĭ** s. f. ʻ[lit.] pieritură' ʻlucru lipsit de importanţă, fleac' ALAR I, Note 257/19, 31: *zburáşti ḱirâtúr* ʻspune prostii'.

Ḱirút vezi *mínti*[1].

ḱirútă, pl. **ḱirúti** s. f. ʻ[lit.] pierdută' ʻ(substantivizat) cataractă la ochi' ALAR I, Note 42/38: *i̯-u̯-ári dátă Ḱirúta* ʻ[lit.] a dat cataracta în el' ʻa orbit'.

ḱirútŭ, **ḱirútă**, pl. **ḱirúţ**, **ḱirúti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] pierdut' **1º** ʻzăpăcit (la minte)' ALAR I, Note 274/26, 29; **2º** ʻneisprăvit, golan' Supl/19, 31; **3º** ʻnebun' ALAR I, h. 274/11; *Ḱirútŭ tu mínti* ʻ[lit.] pierdut la minte' ʻnebun' 15.

ḱísă s. f. ʻ[lit.] catran' ʻbeznă' ALAR I, MN 242/5; *scutídi ḱísă* ʻîntuneric beznă' Supl/19, 31.

■ **ḱiţáḑ** s. m. plt. ʻvarice' ALAR I, MN 238/36.

Ḱízdă vezi *co̯ápsă*.

ḱorŭ, **ḱo̯áră**, pl. **ḱorĭ**, **ḱo̯ári** adj. m. şi f. **1º** ʻorb' ALAR I, h. 37, MN 49/11, 13, 22, 24, 54, 55; *ḱorŭ di̯-un óclu* ʻ[lit.] orb de un ochi' ʻchior' ALAR I, h. 38, MN 50/22; *di̯-un oḱ ḱor* 54; **2º** ʻchior': ca *ḱórlu tu órḑi* ʻca chiorul între orbi' ALAR I, Note 38/26.

Ḱosŭ vezi *ḱusé*.

ḱusé, pl. **ḱuse̯áţ** adj. m. **1º** ʻchel' ALAR I, h. 24/6, 8; **2º** ʻspân' Note 24/5; *ḱosŭ*, pl. *ḱoşĭ* 15.

L

lácără, pl **lắcări** s. f. ʻlacrimă' ALAR I, h. 49/18; *lắcără*, pl. *lắcări* 52; *lácră*, pl. *lắcrắ́* 21; *lácărmă*, pl. *lắcărĭ* 23; *lắcrămă*, pl. *lắcri* 24; *lácărmă*, pl. *lắcăr* 55; *lácră*, pl. *lắcri* 42; *ɣácră*, pl. *ɣắcărĭ* 37; *lácrâ* sg. 58; *lắcără* pl. 38; *lắcărĭ* pl. 59; *lắcrấ cu proḯ* ʻ[lit.] lacrimi cu puroi' ʻlacrimi grele, de mare durere' Note 49/32.

lácărmă vezi *lácără*.

lácră vezi *lácără*.

lácrămă vezi *lácără*.

lácrâ vezi *lácără*.

lá̯e vezi *ḱícută*.

la̯ĭ̯ŭ, **lá̯e**, pl. **lăi̯** adj. m. şi f. ʻ[lit.] negru' ʻ(despre faţa omului) brunet' ALAR I, h. 10, MN 12/33; *ya̯i̯*, *yá̯i̯ă*; *yá̯e* 37; vezi *ya̯i̯*; [substantivizat] ʻnegreaţă', în *lá̯a di óclu* ʻ[lit.] negreaţa din ochi' ʻirisul' ALAR I, Note 40/23; vezi *ya̯i̯*.

lăi̯á̯ţă, pl. **lăi̯éţ** s. n. ʻ[lit.] negreaţă' ʻiris' ALAR I, Note 40/23, 29; *lăi̯á̯ţa ditŭ óclu* ʻ[lit.] negreaţa din ochi' ʻiris' 2; *lăi̯á̯ţa ◡ a óclu* ʻ[lit.] negreaţa ochiului' ʻiris' 21.

lăngo̯áre vezi *lângo̯ári*.

lắnĉitŭ, **lănĉită**, pl. **lắnĉiţ**, **lắnĉiti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] bolnav' în *lắnĉitŭ di óftică* ʻtuberculos' ALAR I, h. 153/13.

lăpúdă, pl. **lăpúd̯** s. f. **1º** ʻtalpa piciorului' ALAR I, h. 233/11, 17, 52; **2º** ʻpartea de jos a ciorapului, călţun' Supl/19: *agudítŭ cu lâpuda* ʻ[lit.] lovit cu călţunul' ʻ(despre persoane) slab de minte'.

lăpúşŭ, pl. **lăpúşurĭ** s. n. ʻlobul urechii' ALAR I, Note 52/20.

■ **lăvărséscu** vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻrăguşesc' ALAR I, h. 98/18.

lândârúşi vezi *căcátŭ*.

lângo̯ári s. f. ʻ[lit.] boală' ʻtifos' ALAR I, h. 260/7, 34; în *lăngo̯ári fắră númă* ʻ[lit.] boală fără nume' ʻepilepsie' ALAR I, MN 243/22; *lăngo̯áre ţi cádi* ʻ[lit.] boală de cazi la pământ' ʻepilepsie' 13; *lăngo̯ra a lócu* ʻ[lit.] boala pământului' [cf. alb. *sëmundija e tokës*] ʻepilepsie' ALAR I, MN 243/55; **lăngo̯ără di locŭ** 37, 38; **lăngo̯áre gr̯éao** ʻ[lit.] boală grea' ʻepilepsie' 14.

léfḱi s. f., plt. ʻzăbale (la colţul gurii)' ALAR I, MN 149/54.

leg vb. I, refl., ind. prez., 1 sg. ʻleg' în *mi leg tu stămáḷi* ʻ[lit.] mă leg la stomac' ʻmă constip' ALAR I, Note 173/5.

licşórŭ vezi *lişórŭ*.

licşuréĉďŭ vezi *lişuréĉďŭ*.

ligátŭ, **ligátă**, pl. **ligáţ**, **ligáti** adj. m. ʻ[lit.] legat' ʻconstipat' ALAR I, h. 173/5, 6.

■ **liγusimiséscu** vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻleşin' ALAR I, h. 273/39.

liγ́ĭi̯ s. f. pl. ʻ[lit.] sticle [materie]' ʻochelari' ALAR I, h. 35/24, 52; vezi *ócḷi*.

■ **lílă**, pl. **líle** s. f. ʻpupilă la ochi' ALAR I, h. 41/30.

limârr̯éa̯uâ, pl. **limârél̯i** s. f. ʻpartea posterioară a gâtului' ALAR I, Note 187/29.

límbă vezi *ĉip*, *hirŭ*, *mítică*, *punír*.

limbúşi, pl. **limbúşi** s. f. ʻ[lit.] limbuţă' ʻomuşor (în gât)' ALAR I, h. 75/40.

líndă vezi *línti*.

líndi vezi *línti*.

líntă vezi *línti*.

líntănă vezi *líntină*.

línti, pl. **línti** s. f. ʻ[lit.] linte' ʻlindină' ALAR I, h. 21/54; *líntă*, pl. *línti* s. f. 58; *líndi*, pl. *líndi* 36, 39; *líndă* 53.

líntină, pl. **líntini**, **líntiń** s. f. ʻlindină' ALAR I, h. 21/23–25, 30; *líntănă*, pl. *líntiń* 38; *líntănă*, pl. *líntini* 55, 56.

lísă s. f. ʻturbare' ALAR I, h. 265/39–41, 51.

lişórŭ, **lişo̯ără**, pl. **lişórĭ**, **lişo̯ári** adj. m. şi f. ʻuşor' ʻ[fig.] uşurel, superficial' ALAR I, Supl/19, 31: *fîĉórlu aéstu ţ́ásti dip lişórŭ* ʻbăiatul ăsta e uşurel de tot'; vezi *mínti*[1]; *licşórŭ* Note 257/24.

lişuréʤŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] uşurez' ʻmă prostesc, mă tâmpesc' ALAR I, Supl/9, 31; *afén-tu lişurắ* ʻtaică-tu s-a prostit, s-a tâmpit' 9; *licşuréʤŭ* Note 257/24.

lo̯at, **lo̯átă**, pl. **lo̯aţ**, **lo̯áti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] luat' ʻschilod' ALAR I, h. 270, MN 240/3, 53 Note 270/3, 5, 9.

locŭ s. n. ʻloc', *locŭ mo̯áli* ʻloc moale', în *lóclu mo̯ali di mădúu* ʻ[lit.] locul moale de (la) creier' ʻtâmplă' ALAR I, h. 28/8.

lúcru s. n. ʻlucru', în *aţélŭ lúcru* ʻ[lit.] acel lucru' ʻepilepsie' ALAR I, Note 243/21: *lo̯-acáţă aţelŭ lúcru* ʻ[lit.] îl prinde acel lucru' ʻare epilepsie'.

luguríi̯e s. f. ʻlucru', în *lugurie nibúnă* ʻ[lit.] lucru rău' ʻepilepsie' ALAR I, MN 243/14.

luhnári vezi *luhnárŭ*.

■ **luhnárŭ**, pl. **luhnári** s. n. **1º** ʻfuruncul' ALAR I, h. 266/40; (p. ext.) ʻuimă': *scoşŭ un luhnárŭ sumso̯ără* ʻam scos [= am făcut] uimă la subsuoară' h. 268/40; **2º** *luhnári*, pl. *luhnắrĭ* s. f. ʻneg' ALAR I, h. 138/41.

lui̯ínă vezi *luńínă*.

■ **lumbrícŭ**, pl. **lumbríţ** s. m. ʻburic' ALAR I, h. 174/16, Note 174/16: *nu-l' căzú lumbrícul* ʻ[lit.] nu i-a căzut buricul' ʻnu i s-a desprins cordonul ombilical'.

lúngă s. f. **1º** ʻhernie' ALAR I, h. 262/33; *lúnga si táłe cu zbo̯áre şi cu θimńámă, cu tulémnu* ʻhernia se taie [= se descântă] cu vorbe şi cu tămâie, cu untdelemn' Note 262/33; *mo̯áşa cúrmă lúnga* ʻbaba vindecă hernia' 33; **2º** ʻuimă' ALAR I, h. 268/41.

lungŭ, **lúngă**, pl. **lunʤ** adj. m. şi f. ʻ[lit.] lung' ʻ(despre persoane) înalt' ALAR I, Note 92/55; Supl/19: *lúngu*, *lúngâ*, pl. *lúnʤâ*.

lúngu vezi *lungŭ.*

luńínă, pl. **luńíń** s. f. ʻ[lit.] lumină' ʻlumina ochiului, pupilă (la ochi)' ALAR I, h. 41/13, 14, 18, 20, 23, 24, 38, 52, 58; Note 41/25; *luńínă di ocłŭ*, *lui̯ína di óclu* ʻlumina ochiului' Note 41/52.

luskídă, pl. **luskíʤ** s. f. ʻ[lit.] aşchie' ʻcolţ de măsea' ALAR I, h. 107/26; *luskídă*, pl. *luskíʤ* 26, 29, 31, 35, 52.

luskídă vezi *luskídă.*

■ **luxá** adv. ʻpieziş' ALAR I, MN 52/39, 41; *mutréscu luxá* ʻ[lit.] mă uit pieziş' ʻmă uit cu coada ochiului' 39, 41, *vʤádi luxá* ʻ[lit.] vede pieziş' ʻeste şaşiu' ALAR I, h. 39, MN 51/36; vezi *mutréscu*.

■ **luxéʤŭ** vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻmă uit cu coada ochiului' ALAR I, h. 43, MN 52/36.

lúznă, pl. **lúzne** s. f. ʻcicatrice' ALAR I, Note 259/16: *armắne lúznă* ʻrămâne cicatrice'.

L´

ľa vezi *dorŭ*.

ľarŭ, pl. **ľarĭ** adj. m. **1º** ʻcărunt’ ALAR I, h. 17/20; **2º** ʻpestriţ’ ʻ[fig.] (despre persoane) făţarnic, cu două feţe’ Note 17/20; **3º** ʻ(despre culoarea ochilor) căprui’: *ľarĭ: verd̦ şi lăi̯* ʻcăprui: verzi şi negri’ ALAR I, MN 24/24.

ľau̯, mi ~ vb. I, refl., ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] mă iau’ ʻparalizez’ ALAR I, Note 270/3, 9: *s-lo* ʻa paralizat’*; s-lo, sâcátu̯-armási* ʻa paralizat, a rămas schilod’ 3.

M

■ **máγulŭ**, pl. **máγuli** s. n. ʻmărul obrazului’ ALAR I, h. 60/41; *máγulŭ* 42.

málţină vezi *másnă*.

mámă s. f. ʻ[lit.] partea cărnoasă a policarului’, în *mámă di pálmă* ʻpodul palmei’ ALAR I, h. 190/36; *mámă di mấnă* ʻpodul palmei’ 36.

másnă, pl. **másni** s. f. ʻ[lit.] măslină’ ʻaluniţă’ ALAR I, h. 132/28, 29, 39, 40; *málţină*, pl. *málţine* 36.

■ **matucínurŭ**, pl. **matucínurĭ** s. m. ʻgeană’ ALAR I, h. 47/41; *matuţínurâ*, pl. *matuţíniri* s. f. Note 47/28.

matuţínurâ vezi *matucínurŭ*.

maţŭ, pl. **máţă** s. n. ʻmaţ’, în *maţŭ di mâcári* ʻ[lit.] maţ pentru mâncare’ ʻmaţ’ ALAR I, h. 136/3, *máţlu ti mâcári* ʻ[lit.] maţul pentru mâncare’ ʻmaţ’ 6, *maţŭ di stumáľi* ʻ[lit.] maţ de stomac’ ʻ maţ’; *máţlu grosŭ* ʻmaţul gros’ Note 172/32, 40; *máţlu minútŭ* ʻmaţul subţire’ 32, 40*; maţlu di la buricŭ* ʻ[lit.] maţul de la burtă’ ʻcordonul ombilical’ ALAR I, Note 174/39; în *órbulŭ maţŭ* ʻesofag’ ALAR I, h. 36/1; vezi *órbu*[2].

■ **máznu**, **máznă**, pl. **mázńi**, **mázni**, adj. m. şi f. ʻneted’ ALAR I, MN 195/16.

mădulárŭ, pl. **mădulári** s. n. ʻşira spinării’ ALAR I, h. 167/9.

mădúu̯ă s. f. ʻ[lit.] măduvă’ ʻcreier’, în *mădúu̯a ńícă* ʻcreierul mic’ ALAR I, Note 3/17; *mădúu̯a ţe̯a ńíca* ʻcreierul cel mic’ 56.

măi̯áu̯ă s. f. ʻ[lit.] vârf’, în *măi̯áu̯ă di cap* ʻvârful (creştetul) capului’ ALAR I, h. 2/37.

mănáră, pl. **mănắr** s. f. ʻcute’ ALAR I, h. 127/38, 58.

mắnă vezi *mấnă*[2], *nodŭ*[2], *pălmúţă*.

■ **măndiláķi**, pl. **măndiláķ** s. f. ʻbatistă’ ALAR I, h.68/12, 42.

măndílă, pl. **măndíli** s. f. ʻprosop; batistă ALAR I, Note 68/29.

mănóķurŭ, **mănóķiră**, pl. **mănóķirĭ**, **mănóķiri** adj. m. şi f. ʻciung’ ALAR I, h. 184, MN 163/8.

mănúşă, pl. **mănúşi** s. f. **1º** ʻclanţă la uşă’ ALAR I, Note 213/58; **2º** ʻmâner’: *mânúşi* 39; vezi *mânúşi*.

mărʒẹ́áli s. f. plt. ʻ[lit.] mărgele’ ʻguşă’ ALAR I, h. 123/20.

măsticátŭ vezi *misticátŭ*.

■ **mătóclu** s. ʻgeană’ ALAR I, Note 47/61.

mătúrŭ s. ʻcreştetul capului’ ALAR I, h. 2/55.

■ **măznăéscu** vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻnetezesc’ ALAR I, MN 196/16.

mâcári vezi *maţŭ*.

mâcâtúrâ s. f. ʻmâncărime’ ALAR I, Note 139/4, 6, 15–19, 21.

mâcŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻmănânc’, în *mi mấcâ ḱálẹa* ʻmă mănâncă pielea’, ʻ[fig.] o să iau bătaie’ ALAR I, Note 139/17, 19.

■ **mâγuľaji̯i** s. f. ʻfalcă’ ALAR I, h. 72/28.

mấnă[1], pl. **mâń** s. f. **1º** ʻpartea inferioară a braţului, de la încheietura palmei până la extremitatea inferioară a degetelor; palma cu degetele’ ALAR I, Note 181/2, 4, 6, 9, 16, 18, 20, 22–25, 37, 55; **2º** ʻpalma cu degetele şi antebraţul’ 14; **3º** ʻpalma cu degetele, cu antebraţul şi braţul’ 1, 7, 8, 10–15, 19, 21, 26–29, 31–36, 38–41, 44–47, 49–54, 56–61; *mấna di pisúpră* ʻ[lit.] mîna de deasupra’ ʻpartea exterioară a mâinii (**1º**), opusă palmei’ ALAR I, Note 189/8; vezi *mamă, meŭ*[2].

mấnă[2], pl. **mâń** s. f. ʻ[lit.] mână’ ʻmănuşă’ ALAR I, Note 213/3: *sâ mpiltímŭ únă mấnâ* ʻsă împletim o mănuşă’; 7: *îń bâgáji̯ únâ mấnâ* ʻmi-am pus o mânuşă’; *mắnă*, pl. *mắń* 13, 38; vezi *nodŭ*.

mấnâ vezi *călámi, codŭ, distiméli, mési*.

mândréscŭ vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻpipăi’ ALAR I, h. 217/54; *mândréscŭ cu mấna* ʻpipăi cu mâna’ 41; vezi *mutréscŭ*.

mânúşi, pl. **mânúşi** s. f. ʻmănuşă’ ALAR I, h. 213/39, 55, 59; vezi *mănúşă*.

mârâjgľósŭ, **mârâjgľọ́să**, pl. **mârâjgľóşĭ**, **mârâjgľọ́si** ʻbolnăvicios’ ALAR I, h. 245, MN 236/1, 2.

■ **mârǵílâ**, pl. **mârǵél'** s. f. ʻguşă’ ALAR I, h. 123/10, 29.

mâzíi s. f. ʻsuliman de culoare neagră’, în *laji̯ mâzíi* ʻ(despre culoarea ochilor) negri ca tăciunele’ ALAR I, Note 30/6.

mbáirŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] înşir’, în *mbáiră nárẹa* ʻcurge nesul’ ALAR I, Note 258/41.

mbitârnẹ́áşti vb. IV, ind. prez., 3 sg. ʻ(despre o fiinţă din regnul animal) îmbătrâneşte’ ALAR I, Supl/19: *óji̯li mbitârnírâ* ʻoile au îmbătrânit’; vezi *auşéscu*.

mbréscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻmă uit cu coada ochiului’ ALAR I, h. 43/40.

■ **mẹ́a** s. f. ʻpojar’ ALAR I, Note 258/16: *fẽţe mẹ́a* ʻa făcut pojar’.

■ **melahrinó** adj. ʻ(despre culoarea feţei) brunet’ ALAR I, Note 10/36.

■ **meméţŭ**, pl. **meméţ** adj. m. **1º** ʻbâlbâit’ ALAR I, MN 73/13; **2º** ʻgângav’ 22, 23, 30; **3º** ʻmut’ ALAR I, h. 99/58.

merŭ, pl. **mẹ́ári** s. n. ʻmăr’ **1º** ʻumărul obrazului’ ALAR I, h. 60/1, 3, 7–9, 39; *n-ḍẹ́ánă la merŭ* ʻsus la umărul obrazului’ Note 60/8; *mji̯-agudíji̯ pi merŭ*

ʻm-am lovit în umărul obrazului' 9; *mi̯-agudíi̯ pră merŭ* ʻm-am lovit în umărul obrazului' 39; **2º** în *merŭ di pálmă*, pl. *me̯ári di pálmă* ʻ[lit.] măr de palmă' ʻpodul palmei' ALAR I, h. 190/1–7, 10, 11, 16, 18, 19, 23, 24, 29, 39–41, 52; *merŭ di la pálmă* 31; *merŭ di mấnâ* ʻ[lit.] măr de mână' ʻpodul palmei' 22; *merŭ di la mấnâ* 9; *merŭ di pulicárŭ* ʻ[lit.] măr de policar' ʻpodul palmei; partea cărnoasă a palmei' 8, 14, 25, 26; *mepu̯-a pulicápu* ʻpodul palmei' 55*;* *merŭ di ĉiĉórŭ*, pl. *me̯ári di ĉiĉórŭ* ʻ[lit.] măr de picior' ʻpartea cărnoasă de sub degetul mare al labei piciorului' ALAR I, MN 190/31.

mési s. f. ʻ[lit.] mijloc', în *mése̯a di mấnâ* ʻpodul palmei' ALAR I, h. 190/28.

miduldrŭ vezi *mudulárŭ*.

minĉuşíţâ vezi *min̂guşíţâ*, *minĉúşŭ*.

mindulárŭ vezi *mudulárŭ*.

migdálă, pl. **migdáli** s. f. ʻ[lit.] migdală' ʻamigdală' ALAR I, h. 134/15; *miγdaľáu̯ă*, pl. *miγdaľéi̯* s. f. 28, 39, 54; *amiγdaľáu*, pl. *amiγdaľéi̯* s. f. 32, 41; *miγdaľéi̯ la gúşi* ʻ[lit.] migdale la gât' ʻamigdale' 39.

miγdaľáu̯ă vezi *migdálă*.

■ **milaníşŭ**, pl. **milaníş** adj. m. ʻ(despre culoarea ochilor) albastru' ALAR I, h. 31/18.

minĉuşíţă vezi *minĉúşŭ*, *min̂guşíţă*.

minĉúşŭ, pl. **minĉúşĭ** s. n. ʻpăduche mic, păduchel' ALAR I, Note 20/26: „din *líndină* iese *minĉúşŭ*, care devine apoi *pidúclu*"; *minĉuşíţă*, pl. *minĉuşiţ* s. f. Note 21/6: ʻdin *lindină* iese *minĉuşíţâ*, care devine apoi *pidúclu*", *minḱúş*, pl. *minḱúşi* s. n. 54, 58, *min̂gúşŭ*, pl. *min̂gúşĭ* s. m. 29, 40.

mindulárŭ vezi *mudulárŭ*.

■ **min̂guşíţă**, pl. **min̂guşíţ** s. f. ʻlindină' ALAR I, h. 21/4; *minĉuşíţă*, pl. *minĉuşiţe* s. f. 1; vezi *minĉuşŭ*.

min̂gúşŭ vezi *minĉuşŭ*.

minḱúş vezi *minĉuşŭ*.

mínti, pl. **minţ** s. f. ʻ[lit.] minte' ʻcreier' ALAR I, h. 3/21, 22, 26–28, 30, 38, 43; în *fugátŭ di mínti* ʻnebun' ALAR I, h. 274/20, 52; *fuc̦ítŭ di mínti* 38; *ĝucátŭ di mínti* 53; *glarŭ di mínti* 15, 54; *aflátŭ di mínti* 52; *agudítŭ tu mínti* 33; *aspárt di mínti* Note 274/58; *lişór di mínti* 58; *ĉurtítŭ di mínti* ʻnebun' 22; *ĉicârdisitŭ di mínti* 19, 20, *31; *ḱirút tu mínti* ʻ[lit.] pierdut la minte' ʻzăpăcit' 16; *nu éste bun tu mínti* ʻnu e sănătos la minte' 15; *nu-i̯ tut tu mínti* ʻnu e întreg la minte' 9, 19.

mintiménŭ, **mintiménă**, pl. **mintiméń**, **mintiméni** adj. m. şi f. ʻdeştept, inteligent' ALAR I, Note 25/19, 24, 31, 44.

minútŭ, **minútă**, pl. **minúţ**, **minúti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] subţire' ʻ(despre persoane) slab' ALAR I, h. 113, MN 128/28, 32, 34, 36, 39, 41, 45, 47; vezi *maţŭ*.

minúţ adj. m. pl. ʻ[lit.] mărunţi’ ʻ(substantivizat) bani mărunţi, mărunţiş’ ALAR I, Note 7/32.

miráḱi s. f. ʻdorinţă, plăcere’ în *ti miráḱi* loc. adj. ʻminunat’ ALAR I, Supl/19: *fe̯átă ti miráḱi* ʻfată minunată’, *e̯ásti ti miráḱi* ʻe minunat’; *lúcru ti miráḱi* ʻtreabă minunată’.

■ **misomutréscu** vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] mă uit pe jumătate, cu ochii întredeschişi’ ʻmă uit cu coada ochiului’ ALAR I, h. 43/1, MN 52/1.

misticátŭ, **misticátă**, pl. **misticáţ**, **misticáti** adj. m. şi f. ʻ(despre păr) cărunt’ ALAR I, h. 17/4, 16, 17, 19, 25; *măsticátŭ* 13, 56.

■ **mişíḱă**, pl. **mişíḱ** s. f. ʻmuşchi la mână’ ALAR I, h. 143/13.

mítcă vezi *mítică*.

■ **mítică** s. f. ʻvârf’, în *mítica di límbă* ʻvârful limbii’ ALAR I, h. 102/5, 36, 39; *mítca di limbă* 12, 28, 40, 51; *mítica límbăl̓e̯i* 9, *19.

mízavŭ, **mízavâ**, pl. **mízavĭ**, **mízavi** adj. m. şi f. ʻslab (fără putere)’ ALAR I, h. 114/8.

■ **mînicári**, pl. **mînicắrĭ** s. f. ʻmănuşă’ ALAR I, h. 213/12.

mnátă, pl. **mnắţ** s. f. ʻcantitate cuprinsă în căuşul unei palme’ ALAR I, Note 188/19, 60: *únâ mnátâ di fârínâ* ʻun pumn de făină’ 19; Note 189/3, 6, 35.

mo̯áli vezi *locŭ*.

mo̯áră, pl. **morĭ** s. f. ʻ[lit.] moară’ ʻstomac’ ALAR I, h. 170/3.

moc vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻmănânc’ ALAR I, h. 84/53.

■ **mpruńósŭ**, **mpruńo̯ásă**, pl. **mpruńóşĭ**, **mpruńo̯ási** adj. m. şi f. ʻplin de puroi, purulent’ ALAR I, Note 62/14, Note 267/14: *zgái̯be mpruńóse* ʻpojghiţe pline cu puroi’.

mudulárŭ, pl. **mudulári** s. n. **1º** ʻtâmplă’ ALAR I, h. 28/11, 16; *mindulárŭ*, pl. *mindulári* 39; **2º** ʻmoalele capului’ ALAR I, Note 28/27; *mi̯-aguḍíi̯ tu midulárŭ* ʻm-am lovit în moalele capului’; **3º** ʻocciput’ ALAR I, Note 28/15 [subiectul ştie de la bunica sa că la spatele capului există un *mudulárŭ* ʻocciput’], 16 [subiectul nu ştie exact dacă *mudulárŭ* e tâmpla]; Note 129/49; **4º** ʻceafă’ ALAR I, h. 129/55.

■ **muḱéscu** vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻsuspin’ ALAR I, h. 158/21.

mult adv. ʻmult’, în *zburắsc mult* ʻvorbesc (cu voce) tare’ ALAR I, Note 77/21.

mulţe̯ázăs s. f. ʻvărsatul negru’ ALAR I, Note 259/18.

mundulárŭ vezi *mudulárŭ*.

mur vezi *múrnu*.

■ **muraγíi** s. f. ʻhemoragie’ ALAR I, Note 146/41.

múră, pl. **múri** s. f. ʻstomac la rumegătoare; stomac la păsări, pipotă’ ALAR I, Note 170/7: *tu múră a máţină* (*mâcáre̯a*) ʻîn *mură* macină [= digeră] mâncarea’; *amúră*, pl. *amúri* s. f. 4, *19.

murg̑áhănă, pl. **muréhăń** s. f. ʻcute’ ALAR I, Note 127/20.

múrnu, **múrnă**, pl. **múrńi**, **múrni** adj. m. şi f. **1º** ʻvânăt’ ALAR I, Supl/19; *murŭ*, pl. *mur* ʻvânăt de frig’ Note 10/37; **2º** ʻviolet’ Note 31/16.

■ **murtuĉínă**, pl. **murtuĉíń** s. f. ʻgeană’ ALAR I, Note 47/42.

murţấtŭ, pl. **murţâti** s. n. ʻjunghi’ ALAR I, h. 156/3, 5; *murţấtŭ*, pl. *murţấturĭ* s. n. 4; *amurţấtâ* s. f. Note 156/16: *mi-acâţă, mi doári amurţấta* ʻm-a apucat, mă doare junghiul’.

murŭ vezi *múrnu*.

muscúli vezi *muscúlŭ*.

■ **muscúlŭ**, pl. **muscúli** s. n. ʻmuşchi (la mână) ALAR I, h. 143/15, *muscúli*, pl. *muscúli* s. f. *múscule* s. n. 16.

■ **mustáki** s. f. ʻmustaţă’ ALAR I, h. 71/13, 17, 45.

múşcľa vezi *múşcľu*.

múşcľu, pl. **múşcľi** s. m. **1º** ʻmuşchiul spatelui, de o parte şi de alta coloanei vertebrale, muşchiul spinării’ ALAR I, Note 143/1, 7, 11, 13, *19, 37, 38, 54: *cadŭ múşcľi* ʻse lasă muşchii’ 11; *mi doári múşcu* ʻmă doare muşchiul spinării’ 54; **2º** ʻpartea cărnoasă de la şale, muşchii şalelor’ ALAR I, Note 143/13, 14, 16, 18, 40: *ń-căd̑úră múşcľă de-anălţáre gȓéţă* ʻmi-au «căzut» muşchii şalelor de la ridicarea greutăţii’ 13; *mi dorŭ múşcľi* ʻmă dor muşchii şalelor’ 14, 40; Note 163/14, 16, 55*: mi dorŭ múşcľi'* ʻmă dor muşchii şalelor’ 16; **3º** ʻşale’ ALAR I, h. 163/21, 23–25, 29; Note 163/23–25, 29: *mi dorŭ múşcľi* ʻmă dor şalele’ 23; *ńi scápiră múşcľi* ʻ[lit.] îmi scapără şalele’ ʻam junghiuri în şale’ 24; *múşcľă* pl. *múşcľi* s. f. Note 163/15, 21: *mi doáre múşcľa* ʻmă dor şalele’ 15; *mi dorŭ múşcľili* ʻmă dor şalele’ 21; **4º** ʻbiceps’ ALAR I, Note 143/21, 32.

múşcu vezi *múşcľu*.

mutátŭ, **mutátă**, pl. **mutáţ**, **mutáti** adj. m. şi f. ʻînălţat’, în *pâltáȓea mutátă* ʻspatele înălţat (încovoiat)’ ALAR I, Note 168/7.

■ **mutil̑éángă** s. ʻprostănac’ ALAR I, Note 99/32.

■ **mutíşaluį** adv. ʻmuteşte, pe tăcute’ ALAR I, h. 218/5: *ahuléscu mutíşaluį* ʻbâjbâi (pe întuneric)’.

mutréscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻprivesc, mă uit’, în *mutréscu ascumtá* ʻ[lit.] mă uit pe ascuns, mă uit cu coada ochiului’ ALAR I, h. 43/15; ~ *strămt* ʻ[lit.] mă uit strâmt’ 37; ~ *nanăpárte* ʻ[lit.] mă uit într-o parte’ 11; ~ *strấmbu* ʻ[lit.] mă uit strâmb’ 12, 42 (Note 43/34, 44); MN 52/12, 42; ~ *luxá* ʻ[lit.] mă uit pieziş’ ALAR I, h. 43/39, 41; MN 51/36; MN 52/39, 41; ~ *na strấmbaluį* ʻ[lit.] privesc de-a strâmba’ ALAR I, h. 43/10; ~ *p̑e-afuríşaluį* ʻ[lit.] mă uit pe furiş’ 35; ~ *n-arắu* ʻ[lit.] mă uit a rău’ 23; ~ *ca n-arắų* ʻ[lit.] mă uit cam a rău’ 18; ~ *cu n-arắų*, ~ *cu rắlu* ʻ[lit.] mă uit cu răul’ 24; ~ *ca cu şărét̑ea* ʻ[lit.] mă uit cam cu şiretenie’ 13;

~ *cu tropŭ* ‘[lit.] privesc pe furiş’ 40: *u mutréscu cu tropŭ s-nu mi dukéscâ* ‘o privesc pe furiş ca să nu mă observe’ (Note 43/40); ~ *di tu plaḭụ* ‘[lit.] privesc dintr-o parte’ 33; ~ *di párte* ‘[lit.] mă uit din lateral’ 36; ~ *dḭ-únă párti* ‘[lit.] mă uit dintr-o parte’ 16, 21; ~ *cu árpa* ‘[lit.] mă uit cu extremitatea (ochiului)’ 3; ~ *pi sumŭ árpi* ‘[lit.] pe sub extremităţile ochiului)’ 8; ~ *cu mărʒínli* ‘[lit.] mă uit cu marginile [= cu extremităţile ochilor]’ 28; ~ *cụ-albésli* ‘[lit.] mă uit cu albul ochilor’ 4; *cu cọáda (cọádili) di óclu* ‘cu coada ochiului’ 18; ~ *cu ʒḛ́ána óclului* ‘[lit.] cu sprânceana ochiului’ 29; ~ *pi sum ĝáni* ‘[lit.] pe sub sprâncene’ 35; ~ *sum ʒḛ́áne* ‘[lit.] (pe) sub sprâncene’ 26; ~ *cu pḛ́ána di óclu* ‘[lit.] cu geana ochiului’ 25, 38; ~ *cu pḛ́ánili di oclŭ* ‘[lit.] cu genele ochiului’ 23, 52; ~ *cu pḛ́ánili di óclḭ* ‘[lit.] cu genele ochilor’ 6, 14; ~ *pi sum ◡ pḛ́áni* ‘[lit.] pe sub gene’ 8, 31; ~ *sum pḛ́áni* ‘[lit.] (pe) sub gene’ 17, 19; ~ *pi sum pḛ́ána di ókḭụ* ‘[lit.] pe sub geana ochiului’ 5; ~ *pi sum ◡ pḛ́ánili di okŭ* ‘[lit.] pe sub genele ochiului’ 52, 54; ~ *pi sum óclḭ* ‘[lit.] pe sub ochi’ 3, 7; ~ *pi sum óclu* ‘[lit.] pe sub ochi’ 7, 9, 16, 20; ~ *sumŭ okˊ* ‘[lit.] (pe) sub ochi’ 53; ~ *cu un okˊ* ‘[lit.] cu un ochi’ 37; vezi *árpă*.

mutŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ‘mut’, în *mutŭ păpúţăle* ‘scot pantofii, mă descalţ’ ALAR I, Note 236/14.

muţ s. m. pl. ‘muci’ în *cúră múţli* ‘[lit.] curg mucii’ ‘curge nasul’ ALAR I, h. 67/20–22, 52, 55; *fúʒḭ muţ dit nărĭ* ‘[lit.] fug muci din nas’ ‘curge nasul’ 54.

N

nadúhŭ vezi *nădúfŭ*.

nafọ́ră adv. ‘afară’, în *ḭ́ési nafọ́ră* ‘are diaree’ ALAR I, h. 261/21; *işắri nafọ́ră* ‘diaree’ 20, 23; *nu ḭ́ási nafọ́ră* ‘este constipat’ ALAR I, h.173/23, 24; Supl/19.

námsa s. f. art. ‘(la corpul uman) mijlocul; şalele’ ALAR I, Note 163/37: *mi dọ́re námsa* ‘mă doare mijlocul’.

■ **nanăpárti** adv. ‘de-o parte, într-o parte’ ALAR, Supl/19: *bâgắ sáclu nanăpárti* ‘a pus sacul într-o parte’, *şádi nanăpárti* ‘stă de-o parte’; vezi *mutréscu*.

narḛ́şcă s. f. ‘năsuc’ ALAR I, Note 67/38: *nụ-áre narḛ́şcă* ‘[lit.] nu are năsuc’ ‘nu-şi cunoaşte lungul nasului, umblă cu nasul pe sus’; *nărŭşcă*, pl. *nărŭşkḭ* Note 65/52.

nári vezi *gúvă*.

násturŭ, pl. **násturi** s. n. ‘[lit.] nasture’ ‘buric’ ALAR I, h. 174/7; *anásturŭ* 39; *anástŭrŭ di burícŭ* ‘[lit.] nasture de burtă’ ‘buric’ 39; *násturlu di bricŭ* ‘[lit.] nasturele de la burtă’ ‘buric’ 7; vezi *burícŭ*.

■ **nazbástpu**, **nazbástpă**, pl. **nazbáştpi**, **nazbástpi** adj. m. şi f. ʻ(despre culoarea ochilor) albastruʼ ALAR I, h. 31/23, 24.

năd̦úfŭ s. n. ʻastmăʼ ALAR I, h. 154/4, 12, 20, 23; *nadúhŭ* 3, 5, 8.

năfó̦ră adv. ʻafarăʼ, în *é̦se năfó̦ră* ʻ[lit.] iese afarăʼ ʻare diareeʼ, *lu scó̦te năfó̦ră* ʻ[lit.] îl scoate afarăʼ ʻare diareeʼ ALAR I, Note 261/14.

năr̂ĭ s. f. pl. ʻnasʼ ALAR I, h. 65/14; *mi dor nắrle* ʻmă doare nasulʼ 14; Note 65 *súflă nắri* ʻsuflă-ţi nasulʼ 37; *bre̦a-ţ nắrle* ʻ[lit.] priveşte-ţi nasulʼ, ʻvezi-ţi de lungul nasuluiʼ 36; *frăncó̦i-ţ nắrli* ʻ[lit.] frânge-ţi nasulʼ ʻşterge putina, pleacăʼ Supl/19; vezi *sturŭ*.

nărúşcă vezi *naréşcă*.

ncálţu, (**mi ~**) vb. I, tranz. şi refl. ind. prez., 1 sg. **1º** ʻ(mă) încalţʼ ALAR I, MN 205/11, 15, 16, 26, 27, 28 (*furtátlu ngálţâ nvé̦asta, l'-bágâ curdélili* ʻcavalerul de onoare încalţă mireasa, îi pune pantofiiʼ), 29, 32, 36 (*γrambólu ncálţă nvé̦asta cu păpúţă nó̦u̦ă* ʻmirele încalţă mireasa cu pantofi noiʼ), 38; *mi ncálţu cu ţârúl'ili* ʻmă încalţ cu opincileʼ 7, 8, 12–14, 19, 37, 38, 47; *mi̦-ancálţu* 12; **2º** în *ncálţu cálu* ʻpotcovesc calulʼ ALAR I, MN 205/1–11, 14, 31, 36–39, 41, 54.

ncărcil'ósu vezi *ncărşil'ósu*.

ncărşil'ósu, **ncărşil'ó̦asă**, pl. **ncărşil'óşĭ**, **ncărşil'ó̦asi** adj. m. şi f. ʻ(despre păr) creţʼ ALAR I, h. 13, MN 15/3, 4, 7, 19, 21; *ncărcil'ósu* 13, 14; *cărşil'ósu* 20, 23–25.

ncăstăn̂átŭ vezi **căstăn̂átŭ**.

ncârligátŭ vezi *încârligátŭ*.

ncâsârósŭ vezi *ncusurósŭ*.

ncl'ísu, **ncl'ísă**, pl. **ncl'işĭ**, **ncl'ísi** adj. m. şi f. ʻ[lit.] închisʼ ʻconstipatʼ ALAR I, h. 173/20, 26.

n-cotŭ vezi *gré̦şti*.

■ **ncré̦áşticŭ**, pl. **ncré̦áştiţi** s. n. ʻcreştetul capuluiʼ ALAR I, h. 2/7.

■ **ncurcîşŭ** adv. ʻcrucişʼ, în *sta̯u ncurcîşŭ* ʻstau turceşte, cu picioarele încrucişate sub şezutʼ ALAR I, Note 229/4, Supl/19.

■ **ncusurósu**, **ncusuró̦asă**, pl. **ncusuróşĭ**, **ncusuró̦asi** adj. m. şi f. ʻadus din spate; cocoşatʼ ALAR I, h. 169/3, 5, 18, 19, 31; *căsărósu*, pl. *căsăróşĭ* 13, 20, 23–25; *ncâsârósŭ* Note 169/7.

nĉióń̂ŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻmiorlăiʼ ALAR I, Note 157/19: *máţa nĉió̦ń̂i* ʻpisica miorlăieʼ.

nĉóricŭ vezi *nĉórnicŭ*.

■ **nĉórnicŭ**, **nĉórnică**, pl. **nĉórniţ**, **nĉórniţi** adj. m. şi f. ʻsaşiuʼ ALAR I, h. 39, MN 51/5, 7, 19; *înĉórnicŭ* 1; *nĉóricŭ* 20, 25, 52; *nĉorŭ* 39.

nĉorŭ vezi *nĉórnicŭ*.

ndregŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] aranjez' ʻnetezesc' ALAR I, MN 196/6, 19, 33, 54.

ndréptu, **ndrẹ́aptă**, pl. **ndrépţă**, **ndrẹ́aptă** adj. m. şi f. ʻ[lit.] drept' ʻneted' ALAR I, MN 195/3–6, 19, 23, 26, 31, 35, 38, 52, 54, 55; *drătŭ* 36.

ndulţítă, pl. **ndulţíti** s. n. ʻ[lit.] îndulcit' ʻjunghi' ALAR I, h. 156/16.

nḑẹ́áminŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻîngemănez', în *ńi nḑẹ́amină ínima* ʻmi se strânge inima [de durere afectivă]' ALAR I, Note 272/36.

n-ḑẹ́ană vezi *púlpă*.

■ **nẹ́áli-nẹ́áli** loc. adv. ʻ(despre păr) [lit.] inele-inele' ʻcreţ, ondulat, buclat' ALAR I, h. 13/6–8, 13, 20, 22, 31, 38, 54, 55; Note 13/24, 41, 52; ʻ(despre lâna oilor) creaţă' Note 13/21.

nébunŭ, **nébună**, pl. **nébuń**, **nébuni** adj. m. şi f. ʻnebun' ALAR I, h. 274/16.

■ **nedŭ**, pl. **néduri** s. n. ʻneg' ALAR I, h. 138/37.

ngáţă vezi *ngl'áţă*.

ngl'áţă vb. I, ind. prez., 3 pl. ʻ[lit.] îngheaţă' ʻdegeră' ALAR I, h. 214/1–26, 29, 31–33, 35–39, 47, 52, 54–56, 58, 59; Note 214/12, 18, 19, 22, 24, 26, 36, 37, 39; *angl'áţâ* 3, 4, 9, 35; *ńi ngl'áţâ mấńli* ʻîmi degeră mâinile' 12, 19, 24, 26, 36, 39, 55; *ń-angl'áţâ mấńli* 4, 9, 35; *ngẹ́ţă mắńli di răcọ́rẹ ţa mára* ʻdegeră mâinile de frigul [= din cauza frigului] cel mare' 37; *angáţâ mấńli* ʻdegeră mâinile' 3; *ńi ngl'áţă ḑẹ́ḑitli* ʻîmi degeră degetele' 18; *ngl'áţă ḑẹ́ḑitili* 22; *ngáţă ḑéditli* 54.

ngricắ vb. I, refl. perf. s., 3 sg. ʻs-a îngreunat' în *să ngricắ ţérlu* ʻ[lit.] cerul s-a îngreunat' ʻs-a întunecat' ALAR I, Note 31/27.

ngroşŭ, **mi ~** vb. I, IV, intranz. şi refl., ind. prez., pers. 1 sg. ʻmă îngraş' ALAR I, h. 111/7, 29, 36; *mi ngruşéḑŭ* 14–18; *mi ngruşéscu* 13; *îngruşéḑŭ* 28, 32, 39, 41; *mi ngruşéstŭ* 38; *mi ngruşáı̯* ʻm-am îngrăşat' perf. s. 54.

ngruşéḑŭ vezi *ngroşŭ*.

ngruşéscŭ vezi *ngroşŭ*.

ngruséstŭ vezi *ngroşŭ*.

■ **ngurduséscu** vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻînţepenesc de frig' ALAR I, Supl/19, 31.

■ **nguréḑă** vb. I, ind. prez., 3 pl. ʻ(despre maţe) chiorăie' ALAR I, h. 177/13.

ngurfusítŭ, **ngurfusítă**, pl. **ngurfusíţ**, **ngurfusíti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] bătut în cuie, înţepenit' ʻschilod' ALAR I, h. 270/22.

ngúsă s. f. ʻastmă' ALAR I, h. 154/36.

ngísŭ vezi *nýisŭ*.

■ **nýisŭ**, pl. **nýisi** s. n. ʻvis' ALAR I, h. 243/13, 37, 38, 54, 55, 58; *nýisŭ*, pl. *nýísuri* s. n. Note 243/21; *ngisŭ*, pl. *ngísuri* 54; *ngisŭ*, pl. *ngísi* 14, 38, 59; vezi *vedŭ*.

nlíirisi vezi *inlíirisi*.

nibúnă vezi *luguríı̯e*.

■ **nifélmu**, **nifélmă**, pl. **nifélńi**, **nifélmi** adj. m. şi f. ʻ(despre persoane) sensibil, instabil ca sănătate, bolnăvicios’ ALAR I, Supl/19: *nifélmu, ca unŭ oŭ arufítŭ* ʻsensibil, ca un ou fiert moale’.

nipătútŭ, **nipătútă**, pl. **nipătúţ**, **nipătúti** adj. m. şi f. ʻslab (fără putere)’ ALAR I, h. 114/58.

■ **nipótŭ** vb. I, refl., ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] nu pot’ ʻmă îmbolnăvesc’ ALAR I, Note 245/36: *s-niputú* ʻs-a îmbolnăvit’.

niputs̯ári s. f. ʻboală’, în *fiĉurs̯ásca niputs̯ári* ʻ[lit.] boală de copii’ ʻboala copiilor, epilepsie’ ALAR I, Note 243/3, 29, 31, 39, 52; *niputs̯ári fiĉurs̯áscă* 1.

■ **niputósŭ**, **niputs̯ásă**, **niputóşĭ**, **niputs̯ási** adj. m. şi f. ʻslab (fără putere)’ ALAR I, h. 114/14.

■ **nirovloţáu** s. f. ʻvărsat, variolă’ ALAR I, h. 259/41.

nişán s. ʻ[lit.] semn’ ʻaluniţă’ ALAR I, h. 132/37.

■ **nivricá** adv. ʻnervos’ ALAR I, Note 77/42: *nivricá, ca zúrlu* ʻnervos, ca nebunul’.

nodŭ[1], pl. **nódurĭ** s. n. ʻ[lit.] nod’ **1º** ʻmărul lui Adam’ ALAR I, h. 135/22, 36; *nodŭ di gurmázŭ* 22; *nódlu di gurmaḑŭ* 4; *nodŭ di gărgălánŭ* 36; *anódŭ*, pl. *anṣ́ádi* s. n. 39; *anódlu di gurmáţŭ* 39; **2º** ʻnod în gât’: *ń-armási nódu tu gurmázŭ* ʻ[lit.] mi-a rămas nodul în gât’ ʻm-am înecat’ Note 135/22; vezi *anódŭ*.

nodŭ[2], pl. **nṣ́ade** s. n. ʻ[lit.] nod’ **1º** ʻouăle picioarelor’ ALAR I, MN 204/1, 5, 6, 13, 16, 19–21, 23, 25, 37, 38, 55; *nodŭ di ĉiĉórŭ* 13, 16, 18; *nodŭ di kiĉórŭ* 22; *nodŭ di la ĉiĉórŭ* 24; *nṣ́ádili* pl. art. 59; *nṣ́ádili di ĉiĉórŭ* 6; **2º** ʻosul de la încheietura mâinii cu antebraţul’: *nod di mắnă* 16; **3º** ʻîncheietură la degete’: *nod di mắnâ*, pl. *nódurĭ di mắnâ* ALAR I, Note 190/8.

nóims̯mă s. f. ʻgesturi prin care dai de înţeles fără a vorbi’ ALAR I, Note 99/8, 19: *cu nóims̯ma tṣ́-angâldâsṣ́áims̯ cu elŭ* ʻprin semne te înţelegeai cu el’.

nólĝigŭ vezi *nóljicŭ*.

nóljicŭ s. n. ʻşale’ ALAR I, h. 163/16; *nólĝigŭ* 36.

■ **nosocomíu̯**, pl. **nosocomíurĭ** s. n. ʻspital’ ALAR I, h. 249/20; *nosocomíu̯*, pl. *nosocomíi* 39, 40; *nosocomíu̯* 35, 36, 41, 51; *nusucumíu̯*, pl. *nusucumíurĭ* 28; *nusucumíu̯*, pl. *nusucumíurĭ* 54; *nusucumiu̯*, pl. *nusucumíims̯* 32, 33; *nusucumíu̯* 31; *nosocomíu̯*, pl. *nosocomíe* s. f. 26.

nsimnári, pl. **nsimnắrĭ** s. f. ʻ[lit.] însemnare’ ʻvaccin’ ALAR I, h. 247/21.

■ **ntăflăésc** vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻvorbesc peltic’ ALAR I, MN 73/16.

■ **ntăflăít**, **ntăflăítă**, pl. **ntăflăíţ**, **ntăflăíti**, adj. m. şi f. ʻgângav’ ALAR I, MN 73/22.

ntregŭ, **ntrṣ́ágă**, pl. **ntreḑ** adj. m. şi f. ʻ[lit.] întreg’ ʻprostănac’ ALAR I, Note 274/24: *i ntregŭ* ʻe prostănac’.

nţapŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] înţep' ʻstârnesc, aţâţ', în *nţap fócu* Âʻaţâţ focul' ALAR I, MN 188/20, 23; *anţáp* MN 189/10.

nţăpătúră, pl. **nţăpătúrĭ** s. f. ʻ[lit.] înţepătură' ʻinjecţie' ALAR I, h. 248/21.

núcă[1], pl. **nuţ** s. f. ʻ[lit.] nucă', **1º** ʻmărul lui Adam' ALAR I, h. 135/1, 3–8, 10, 13, 16–18, 25, 32, 35, 38, 52, 54; *núcă di gărgălánŭ*, pl. *nuţ di gărgălánŭ* 2, 55; *núcă di gúrmáʒdŭ*, pl. *nuţ di gurmáʒdŭ* 13, 16, 22, 23; **2º** ʻrotula genunchiului' MN 200/21.

núcă[2], pl. **nuţ** adj. m. ʻ(despre culoarea ochilor) căprui' ALAR I, MN 24/54.

nucŭ, pl. **nuţ** adj. m. ʻ(despre culoarea ochilor) căprui' ALAR I, MN 24/13, 37, 56.

númirŭ, pl. **númiri** s. n. ʻumăr', în *dę-anúmira* ʻîn spinare' ALAR I, Note 187/12, 19, 56; *númiṛŭ*, pl. *númirĭ* s. m. ʻumăr', în *dę-apúmina* ʻîn spinare': *lu̯aį sácu dę-apúmina* ʻam luat sacul în spinare' 24.

nuscumíu̯ vezi *nosocomíu̯*.

■ **nvărligósŭ**, **nvărligǫ́să**, pl. **nvărligóşĭ**, **nvărligǫ́si** adj. m. şi f. ʻ(despre părul din cap) [lit.] inelat' ʻcreţ' ALAR I, MN 15/27; *cu pérĺi nvărligóşĭ* ʻîn părul creţ' Note 13/27.

■ **nvârligúşŭ**, **nvârligúşi**, pl. **nvârligúşĭ**, **nvârligúşi** adj. m. şi f. ʻrutunjior' ALAR I, Supl/19: *nvârligúşŭ tu fáţâ* ʻrutunjior la faţă', *kátrâ nvârligúşi* ʻpiatră rotunjioară'.

N´

ńică vezi *mădúu̯ă*.

■ **ńicăjórŭ**, **ńicăjǫ́ără**, pl. **ńicăjórĭ**, **ńicăjǫ́ări** ʻmicuţ (ca vârstă)' ALAR, Note 92/49.

ńicŭ, **ńică**, pl. **ńiţ(ĭ)**, **ńíţ(i)** adj. m. şi f. ʻmic (ca vârstă)' ALAR I, Note 92/*19, 46, 49, 50–52, 59, 60; *ńicŭ dį-ań* ʻmic de ani' 32.

ńilă s. f. ʻmilă', în *ti ĺa ńíla* ʻ[lit.] te ia mila' ʻte apucă mila' ALAR I, Supl/19.

■ **ńirlósŭ**, **ńirlǫ́să**, pl. **ńirlóşĭ**, **ńirlǫ́si** adj. m. şi f. ʻ(despre persoane) cu ochi albaştri, *p. ext*. blond' ALAR I, Note 11/12.

ńirŭ[1] s. n. ʻmuci apoşi' ALAR I, Note 67/28, 29, 39, 58.

ńirŭ[2], **mi ~** vb. I, refl., ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] mă mir, mă minunez' ʻzăbovesc, pierd vremea' ALAR I, Note 224/8: *s-nu ti ńirĭ, s-fuʒd ca ĝirítŭ!* ʻsă nu zăboveşti, să alergi ca fulgerul!'; *ţi ti ńirĭ aţéę̆a, ɣína ncǫ́a* ʻce pierzi vremea acolo, vino aici!' Supl/19.

■ **ńiruγálazŭ**, pl. **ńiruγálazĭ** adj. m. ʻ(despre culoarea ochilor) albastruʼ ALAR I, h. 31/34.

ńurízmă s. f. ʻmirosʼ, în *i̯au̯ ńurízmă* ʻ[lit.] iau mirosʼ ʻmirosʼ ALAR I, h. 69/38.

O

o̯áră ʻ[lit.] momentʼ ʻceasul răuʼ, în *dăpárti di o̯ră* ʻ[lit.] departe de ceasul răuʼ ʻepilepsieʼ ALAR I, MN 243/38.

ócľi s. m. pl. ʻochiʼ în *ócľi di kélķe* ʻ[lit.] ochi de sticlăʼ ʻochelariʼ ALAR I, h. 35/21; *ócľi di liγ̃i̯i̯* ʻ[lit.] ochi de sticlăʼ ʻochelariʼ 25; *ócľi di γ̂ilíi̯i* ʻ[lit.] ochi de sticlăʼ ʻochelariʼ Note 35/7; vezi *γ̂ilíi̯, kélķe*.

ócľu, pl. **ócľi** s. m. ʻochiʼ în **1º** *órbulŭ ócľu*, pl. *órģiľ ócľi* ʻ[lit.] ochiul orbʼ ʻtâmplăʼ ALAR I, h. 28/1, 5, 10; *stră ócľu* ʻ[lit.] deasupra ochiuluiʼ ʻtâmplăʼ 13; **2º** *c-un ócľu* ʻ[lit.] cu un ochiʼ ʻchiorʼ, ALAR I, h. 38, MN 50/11, 42; **3º** *cu ócľi străńģi* ʻ[lit.] cu ochii strâmbiʼ ʻsaşiuʼ ALAR I, h. 39/MN 51/14, 15; *cu ócľi şţâţ* ʻ[lit.] cu ochii suciţiʼ ʻsaşiuʼ 2; *cu ócľi sâţĭ* 33; **4º** *pi sum ócľi* loc. adv. ʻ[lit.] pe sub ochiʼ ʻcu coada ochiuluiʼ ALAR I, MN 52/3, 7; *pi sum ócľu* 7, 9, 16, 20; *sum oķ* (pl.) 55; *cu un oķ* 37; vezi *árpă, căpáķi, co̯ádă, ĉurúķe, ḑe̯ánă*[2], *gavŭ, gârnúţŭ, grupíĉi, korŭ, la̯i̯u, luńínă, mutréscu, omŭ, órbu*[1], *órbu*[2], *ste̯á̯ă*.

■ **ofticalí**, **ofticalíi̯e**, pl. **ofticáláḑ**, **ofticalíi̯** adj. m. şi f. ʻtuberculosʼ ALAR I, h. 153, MN 158/14, 15.

óftică veti *lăńḑitŭ*.

oķ s. m. pl. ʻ[lit.] ochiʼ ʻochelariʼ ALAR I, h. 35/54; Note 35/55; vezi *ĉurúķe*.

om s. m. ʻ[lit.] omʼ **1º** ʻpupilă (la ochi)ʼ ALAR I, h. 41/8, 9, 15, 25; *ómlu̯-a ócľului̯* 8; *ómlu di la ócľu* 19; *lu̯-agudí pi omŭ* ʻl-a lovit în pupilăʼ Note 41/9; **2º** în *ómu di gurmáḑ* ʻ[lit.] omul de la gâtʼ ʻomuşorʼ ALAR I, h. 75/30; *ómu aţél' ńícu* ʻ[lit.] omul cel micʼ ʻomuşorʼ 52.

operáţi vezi *operáţi̯e*.

■ **operáţi̯e**, pl. **operắţi̯i** s. f. ʻoperaţie (medicală)ʼ ALAR I, h. 250/2; *operáţi̯e*, pl. *operáţi* 13–15; *operáţi̯e* 1; *operáţi*, pl. *operắţ* 3; *operáţi*, pl. *operáţi* 16, 58; *uperáţi*, pl. *uperắţ* 4; *uperáţi̯i* 9.

órbu[1], pl. **órģi** s. m. ʻ[lit.] orbʼ ʻfuruncul' ALAR I, h. 266/28, 29; vezi *gurmáḑŭ*.

órbu[2], **o̯árbă**, pl. **órģi**, pl. **o̯árbi** adj. m. şi f. ʻ[lit.] orbʼ ʻchiorʼ ALAR I, h. 38, MN 50/5; *órbu di̯-un ócľu*, *o̯árbă* ~ ~, *órģi* ~ ~, *o̯árbi* ~ ~ ʻchiorʼ ALAR I,

h. 38, MN 50/2, 3–6, 8, 9, 12, 15–20, 25, 27–29, 31, 33–36, 38–40; *órbu pi un ócl'u* 14; *órbu cu un ócl'u* 17, 24; *cu un ócl'u órbu* 53; vezi *maţ̆ŭ*[2].

orĢŭ, pl. **orĢ** s. m. ʻ[lit.] orz' ʻurcior (la ochi)' ALAR I, h. 46/22.

osŭ, pl. **o̯ási** s. n. ʻos', în **1º** *osŭ di capŭ*, pl. *o̯ási di cápŭ* ʻ[lit.] os de cap' ʻţeastă, craniu' ALAR I, h. 4/2, 7, 16, 17, 19, 21, 23, 24, 25, 28, 37, 38, 54, 56; **2º** *osŭ di képtu* ʻ[lit.] os de piept' ʻfurca pieptului' ALAR I, h. 150/14, 54, 55; *óslu di képtu* 7, 17, 18, 37, 39; *óslu di la képtu* 9; *óslu di tu képtu* 27, 36; *óslu̯-a képtulu̯i* 22; **3º** *osŭ arucutósŭ*, pl. *o̯ási arucuto̯ási* ʻ[lit.] os rotund' ʻouăle picioarelor' ALAR I, MN 204/26; *óslu ditŭ cl'á̯i*, pl. *o̯ásili ditŭ cl'á̯i* ʻ[lit.] osul din încheietură' ʻouăle picioarelor' 2; *óslu di cl'á̯i* 12; vezi *ţámă*.

ou̯, pl. **o̯áu̯ă** s. f. ʻou' **1º** *o̯áu̯u* ʻ[lit.] ouă' ʻouăle picioarelor' ALAR I, MN 204/52; *óu̯lu di la biliĝíca di îcîórŭ*, pl. *o̯áu̯âli di la biliĝísli di îcîórŭ* ʻ[lit.] oul de la încheietura piciorului' 4; **2º** *ou̯ di ţânúcl'u*, pl. *o̯áu̯ă di ţânúcl'i* ʻ[lit.] ou de genunchi' ʻrotula genunchiului' ALAR I, MN 204/4.

P

páîi, pl. **păî** s. f. ʻtalpa piciorului' ALAR I, h. 233/31.

páde vezi *pádi*.

pádi adj. invar. ʻ[lit.] plat' ʻneted' ALAR I, MN 195/18, 22, 24, 31, 38, 58; Supl/19; *páde* 16.

■ **pahóndru**, **pahóndră**, pl. **plahóndri** adj. m. şi f. ʻtulburat la cap' ALAR I, Note 274/16.

pálmă s. f. ʻpalmă', în *pálmă di la córŭ* ʻ[lit.] palmă de la picior' ʻtalpa piciorului' ALAR I, h. 233/35; vezi *fálcă*[1], *mamă*, *merŭ*[2].

■ **pálţă** s. f. ʻmăduvă' ALAR I, h. 145/37; *pál̓ţă* 13.

pál̓ţă vezi *pálţă*.

pánă s. f. ʻ[lit.] cârpă', în *pánă tu fáţă* ʻsuprafaţă depigmentată pe obraz' ALAR I, Note 63/32.

papúţâ vezi *bagŭ*.

parádisŭ, pl. **parádisi** s. n. ʻcerul gurii' ALAR I, h. 74/1–6, 8–11, 16, 17, 19; *praz* 15.

■ **paralízĕ** s. f. ʻparalizie' ALAR I, h. 270/37; Note 270/37: *éste cu paralízĕ* ʻare paralizie'.

■ **parátifŭ** s. n. ʻtifos' ALAR I, h. 260/39.

parazburắscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻvorbesc fără înţeles, vorbesc aiurea' ALAR I, h. 257, Note 274/41: *ačólŭ parazbârâşti tu cáli* ʻacela vorbeşte aiurea pe drum'.

párte s. f. ʻparte’, în *di̯-únă párte* ʻ[lit.] dintr-o parte’ ʻcu coada ochiului’ ALAR I, MN 52/16, 21; *di párte* 36; vezi *mutréscu*.

■ **paştamál**, pl. **paştamáli** s. n. ʻprosop’ ALAR I, Note 68/38.

■ **paţétă**, pl. **paţéte** s. f. ʻbatistă’ ALAR I, h. 68/1.

■ **pălămắnă**, pl. **pălămắńi** s. f. ʻmănuşă’ ALAR I, h. 213/51.

pălmúţă, pl. **pălmúţi** s. f., ʻ[lit.] ʻpălmuţă’, în **1º** *pălmúţă di mắnă*, pl. *pălmúţi* ~ ~ ʻpodul palmei’ ALAR I, h. 190/38; **2º** *pălmúţă di îi̯ĉórŭ*, pl. *pălmúţi* ~ ~ ʻpartea cărnoasă de sub degetul mare de la picior’ 38; **3º** ʻtalpa piciorului’ ALAR I, h. 233/18.

păltári, pl. **păltắrĭ** s. f. ʻomoplat, osul omoplatului’ ALAR I, Note 162/32: *z-ved ţi ʒắţe păltárg̯a* ʻsă văd ce zice osul omoplatului [= să-ţi prevestesc viitorul privind un omoplat de miel sau de oaie]’.

■ **pălvitósŭ**, **pălvitǫ́să**, pl. **pălvitóş**, **pălvitǫ́si** adj. m. şi f. ʻtuberculos’ ALAR I, h. 153, MN 158/38.

pắndică vezi *pắnticŭ*.

pắntică s. f. ʻ[lit.] burtă, pântece’ **1º** ʻdiaree’, ALAR I, h. 261/37, 55: *ári pắntică* ʻare diaree’; *ăl táĺi pắndica* ʻ[lit.] îl taie burta’ ʻare diaree’ 58; **2º** ʻhernie’: *ń-căʒú pắndica* ʻ[lit.] mi-a căzut burta’ ʻam hernie’ ALAR I, h. 262/14; *z-vărsắ pắndica* ʻ[lit.] s-a vărsat burta’ ʻare hernie’ 18.

pắnticŭ vezi *pắnticŭ*.

păpúţa vezi *mutŭ*.

păpúţă vezi *bagŭ*.

părátŭ vezi *părắţ*.

■ **părắţ** s. plt. ʻcerul gurii’ ALAR I, h. 74/14: *mi dor părắzle* ʻmă doare cerul gurii’; *praz* s. plt. 15; *părátŭ* s. n. 13; *pratŭ*, pl. *práturĭ* s. n. 18, 20, 24, 54; *pratŭ* 23, 38, 55; *prádŭ*, pl. *prádi* s. n. 25; *pradŭ* s. n. 52.

părg̯áńă, *părǫ́ńă* vezi *prg̯áńi*.

■ **părşi** s. ʻmătreaţă’ ALAR I, h. 23/17.

■ **păsúlă**, pl. **păsúli** s. f. ʻreţetă’ ALAR I, h. 252/20, 22, 25, 31.

pătrécŭ vb. II, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] trimit’ ʻînghit’ ALAR I, h. 87/21.

pânáđă, pl. **pânắđ** s. f. ʻalbeaţă (la ochi)’ ALAR I, h. 42/40.

pắnʒă, pl. **pắnʒă** s. f. **1º** ʻalbeaţă (la ochi)’ ALAR I, h. 42/19; *pắnʒă*, pl. *pắnʒi* 38; *pắnʒâ* 33; **2º** *pắnʒâ* ʻperitoneu’ ALAR I, h. 263/2, 38.

pắnʒâ vezi *cotŭ*.

pắni s. f. ʻpâine’, în *ń-si mắcâ pắni* ʻaş mânca pâine’ ʻmi-e foame’ ALAR I, Note 175/13, 19.

pắntică vezi *pắnticŭ*.

pắnticŭ, **pắntiţ** s. m. **1º** ʻstomac’ ALAR I, h. 170/6; *pắnticŭ*, pl. *pắntiţi* s. n. 9; *pắntică*, pl. *pắntiţi* s. f. 14, 22; *pắndică*, pl. *pắndiţ* s. f. 20; *pắndică* s. f. 13; *pîndigŭ*, pl. *pîndiţi* s. n. 28; *pắnticŭ*, pl. *pắntiţi* s. n. ALAR I, Note 171/6, 7;

2º *pắnticŭ*, pl. *pắntiţi* s. n. ʻpântece la animale’ ALAR I, Note 171/5, 26, 39, 49; *pắnticŭ noi ḑâţémŭ la u̯ái* ʻpântece noi spunem la oaie’ 5; *pắnticlu di vácă* ʻpântecele vacii’ 26.

■ **pânzínă** s. f. ʻalbeaţă (la ochi)’ ALAR I, h. 42/3.

pâpúţâ vezi *bagŭ*.

pârpódi vezi *gúşă*.

pâspâtéscu vezi *pusputéscu*.

pâtúnâ, pl. **pâtúni** s. f. ʻurmă’ ALAR I, Note 39: *pâtúnâ di úrsâ* ʻurmă de urs’.

pe̯aγálḙa vezi *pre̯aγálḙa*.

pe̯ájă s. f. ʻ[lit.] pieliţă, coajă’ **1º** ʻmătreaţă’ ALAR I, Note 23/13; **2º** *pe̯ájă* ʻalbeaţă la ochi’ ALAR I, h. 42/52; *pe̯áji tu̯-óclu* 27.

pe̯aγálḙa vezi *pre̯aγálḙa*.

pe̯áji vezi *pe̯ájă*.

peáticŭ vezi *péticŭ*.

pe̯áţă, pl. **pe̯áţi** s. f. ʻ[lit.] pieliţă, peliculă’ **1º** ʻperitoneu’ ALAR I, h. 263/8, 15; *pe̯áţa di la máţâ* ʻ[lit.] pelicula de la maţe’ ʻperitoneu’ 8; *s-arúpi pe̯áţa şi z-ve̯ársâ la púnḑâ* ʻse rupe peritoneul şi se varsă la coaie’ Note 263/8; **2º** ʻalbeaţă la ochi’ ALAR I, h. 42/12, 19; *pe̯áţă pi óclu*, pl. *pe̯áţi pi óclu* 4.

pécană s. f. ʻpistrui’ ALAR I, h. 63/36.

pejĭ s. f. plt. ʻ[lit.] pieliţe, coji’ ʻmătreaţă’ ALAR I, h. 23/13, 14.

■ **pélţovańe** s. f. ʻvaccin’ ALAR I, h. 247/16.

pérĉi s. f. ʻpăr abundent, plete’, în *pérĉa di drac* ʻ[lit.] plete de drac’ ʻcopil zvăpăiat, drac de copil’ ALAR I, Note 5/55.

■ **perdalíu̯**, **perdalíḙe**, pl. **perdalíḭ** adj. m. şi f. ʻsaşiu’ ALAR I, h. 39, MN 51/13.

pérdă vezi *pirdé*.

pérdi vezi *pirdé*.

peritó vezi *piretó*.

perŭ s. m. ʻpăr’, în *ń-talŭ pérlu* ʻ[lit.] îmi tai părul’ ʻmă tund’ ALAR I, MN 18/29, 39, 51; *talŭ pérlu* 37, 41–43.

péscu, pl. **péşti**, **péştâ**, **péşĉi** s. m. ʻ[lit.] peşte’ ʻ(la om şi la animale) unul dintre cei doi muşchi care se află de o parte şi de alta a coloanei vertebrale’ ALAR I, Note 163/14; Note 143/1, 11; Supl/19.

péstru, pl. **péştri** adj. m. ʻ(despre păr) cărunt’ ALAR I, h. 17/6.

péticŭ, pl. **pétiţi** s. n. **1º** ʻ[lit.] petec’ ʻpistrui’ ALAR I, h. 63/24; **2º** *peáticŭ*, pl. *peátiţ* s. n. ʻpată pe obraz’ Note 63/4, 19.

péturi s. n. plt. ʻ[lit.] tăiţei’ ʻmătreaţă’ ALAR I, h. 23/37.

pic vezi *pícă*.

■ **picalós**, **picalo̯ásă**, pl. **picalóşĭ**, **picalo̯ási** adj. m. şi f. ʻpistruiat’ ALAR I, Note 63/58.

picátŭ, pl. **picáti** s. n. ʻ[lit.] păcat’ ʻtesticul (la animale)’ ALAR I, Note 263/55.

pícă, pl. **piţ** s. f. ʻpistrui’ ALAR I, h. 63/25; *pícă lá̯ă*, pl. *píki lă̯i* 55; *pic*, pl. *píki* s. n. 58; *píki* pl. 52.

■ **píclă**, pl. **pícli** s. f. ʻpistrui’ ALAR I, h. 63/22.

■ **piclítŭ**, **piclítă**, pl. **piclíţ**, **piclíti** adj. m. şi f. ʻpistruiat’ ALAR I, Note 63/22.

■ **pihtó** adj. invar. ʻ(despre păr) des’ ALAR I, h. 12, MN 14/39.

pi̯hi̯íţă, pl. **pi̯hi̯íţi** s. f. ʻnăframă’, în *pi̯lĭţă di nári* ʻbatistă’ ALAR I, h. 68/36, 41.

píki vezi *pícă*.

piltécŭ, piltécă, pl. **piltéţ**, **piltéţi** adj. m. şi f. ʻbâlbâit, gângav’ ALAR I, MN 73/4, 5, 17.

■ **pípcă**, pl. **pípḱe** s. f. ʻpistrui’ ALAR I, h. 63/32.

pirdé, pl. **pirdẹ́ą̨** s. m. ʻ[lit.] perdea’ ʻalbeaţă (la ochi)’ ALAR I, h. 42/1, 5, 9, 10, 12, 16; *pérdă*, pl. *pérdi* s. f. 2; *pérdi* s. f. 7; *pirdée*, pl. *pirde̯i* s. f. 11, 13–15, 30; *pirδé*, pl. *pirδé* s. f. 17; *pirdé* s. m. 26; *pérdă álbă*, pl. *pérde álbe* s. f. 37.

pirdée vezi *pirdé*.

pirδé vezi *pirdé*.

piretó vezi *piritó*.

■ **piritó** s. ʻfebră’ ALAR I, h. 256/28, 29, 31, 41, 52, 54; *piretó* 26; *peritó* 39, 40.

píscă, pl. **písḱi** s. f. ʻ[lit.] fluier’ ʻfluierul piciorului’ ALAR I, h. 230/15.

■ **pisiḱéḑŭ** vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻîncep’ ALAR I, Note 157/4: *pisicắ di ci̯o̯áni* ʻîncepu să scâncească’.

pisúpră vezi *mắnă*[1].

■ **pitărí̯ţă**, pl. **pitărí̯ţe** s. f. ʻpistrui’ ALAR I, h. 63/26.

pitrusítŭ, **pitrusítă**, pl. **pitrusíţ**, **pitrusíti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] îngrămădit’ ʻ(despre păr) des’ ALAR I, h. 12, MN 14/4, 5; *aputrusítŭ* Note 12/8: *pérlu lu̯-ari aputrusítŭ* ʻpărul îl are des’ Note 12/8.

piţétă, pl. **pitéţi** s. f. ʻprosop’ ALAR I, Note 68/39.

pắndigŭ vezi *pắnticŭ*.

pîrîpuńuséscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻsuspin’ ALAR I, h. 158/28.

■ **plácă**, pl. **plăţ** s. f. ʻfurca pieptului’ ALAR I, h. 150/12.

pla̯ŭ vezi *mutréscu*.

plăvítŭ s. n. ʻtuberculoză’ ALAR I, h. 152/38.

■ **plângári** s. f. ʻplânset’ ALAR I, Note 50/42.

plâscári, pl. **plâscắrĭ** s. f. **1º** ʻuimăʼ ALAR I, h. 268/29; **2º** ʻtumoareʼ 28: *plâscárea treáţi, broásca z-dúţi ań di ḑắli* ʻtumoarea trece, uima se duce [= durează] ani de zileʼ; **3º** ʻguşăʼ ALAR I, h. 133/28, 29.

plíscută, pl. **plíscuti** s. f. ʻlovitură dată cu palmaʼ ALAR I, Note 189/20, Supl/19: *Ĭ-dau únă plíscută* ʻîi dau o palmă 20; Supl/19; vezi *báţă*.

■ **plivíti** s. f. ʻvariceʼ ALAR I, MN 238/54.

ponŭ, pl. **poánuri** s. n. ʻjunghiʼ ALAR I, h. 156/7; *ponŭ*, pl. *pónurĭ* 50; *ponŭ* 54; *ponŭ uscátŭ* ʻjunghi uscatʼ 1.

poróń vezi *proáńi*.

póşi, pl. **poşĭ** s. f. ʻbatistăʼ ALAR I, h. 68/29.

prádŭ vezi *păráţ*.

pratŭ vezi *păráţ*.

praz vezi *parádisŭ, păráţ*.

■ **prăftósŭ** adv. ʻtareʼ, în *zburắscu prăftósŭ* ʻ[lit.] vorbesc tareʼ ʻvorbesc cu voce tareʼ ALAR I, h. 77/36.

prâstúrâ, pl. **prâstúrĭ** s. f. ʻhrana digerată din pântecele oiiʼ ALAR I, Note 171/32.

preaγálea adv. ʻîncet, agale, lentʼ ALAR I, h. 225/7, 10, 26; *preyále* (*priyále*) 36; *preyáli* 14; *peaγálea* 1, 8, 38; *puaγálea* 28.

preyále vezi *preaγálea*.

préyali vezi *preaγálea*.

■ **pricnósŭ**, **pricnoásă**, pl. **pricnóşĭ**, **pricnoási** adj. m. şi f. ʻpistruiatʼ ALAR I, Note 63/14.

pricŭ vezi *purícŭ*.

priyále vezi *preaγálea*.

priimnári[1] vb. I, inf. ʻ[lit.] plimbareʼ ʻefectuare a nevoilor (necesităţilor) primareʼ ALAR I, Supl/19: *mi ducŭ priimári* ʻ[lit.] mă duc (la) plimbareʼ ʻmă duc să-mi fac nevoileʼ; *fuşĭ priimnári?* ʻai fost să-ţi faci nevoile?ʼ

priimnári[2], pl. **priimnărĭ** s. f. ʻ[lit.] plimbareʼ, în *íń facŭ priimnárea* ʻîmi fac nevoile (necesităţile organice) ALAR I, Supl/19: *ţâ fţeşĭ priimnárea?* ʻţi-ai făcut nevoile?ʼ

priímnu, **mi ~** vb. I, refl., ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] mă plimbʼ ʻîmi fac nevoile (necesităţile organice)ʼ ALAR I, Supl/19: *mi duc s-mi priímnu* ʻmă duc să-mi fac nevoileʼ.

prísini, pl. **prísini** s. n. ʻ[lit.] prâsnelʼ **1º** ʻrotula genunchiuluiʼ ALAR I, MN 200/7, 19; *prísinli di zânúcľu* 7; **2º** ʻgleznăʼ ALAR I, MN 203/7; *prísinli di diǵósŭ* 7 ʻ[lit.] prâsnelul de josʼ ʻgleznaʼ.

proáńi, pl. **proń** s. f. ʻpuroiʼ ALAR I, Note 267/14; *părǫáńă*, pl. *păróń* 13; *poróń* s. m., plt. 55; *proáńi* 15, 16, 20, 21, 23, 37, 41; *inşí toátâ proáńa* ʻa ieşit tot puroiulʼ 15; *părǫńă* 58.

prósătă vezi *prósupŭ*.

prósupă vezi *prósupŭ*.

prósupŭ, pl. **prósupi** s. n. **1º** ʻfaţă’ ALAR I, h. 57/1–12, 17, 19, 20, 25, 38, 59; *prósătă*, pl. *prósăti* 13; *prósupă*, pl. *prósupe* 14, 15; *ári prósupŭ muşátŭ* ʻare faţă frumoasă’ Note 57/52; Supl/19; *ppósipŭ, tutŭ tpúpu* ʻaspect (înfăţişare), tot corpul’ 24; **2º** în *om fără prósupŭ* ʻ[lit.] om fără obraz’ ʻom lipsit de ruşine’ Note 57/17; *nu̯-áre prósupă* ʻ[lit.] n-are obraz’ ʻnu are ruşine’ 17; *nu̯-ári prósupŭ* ʻ[lit.] nu are obraz’ ʻnu are ruşine’ 31; vezi *fáţă*[1].

■ **prubuéscu** vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] probez’ ʻpipăi’ ALAR I, h. 217/11.

■ **pruγúľe** s. f. plt. **1º** ʻprelungire cărnoasă sub barbă; bărbie’ ALAR I, h. 123/32; **2º** ʻguşă’ ALAR I, h. 133/32.

ppósipŭ vezi *prósupŭ*.

■ **psarí** adj. invar. ʻ(despre păr) cărunt’ ALAR I, h. 17/53.

pu̯aγálę̯a vezi *pręaγálę̯a*.

■ **púčără**, pl. **púčări** s. f. ʻcoş (pe obraz)’ ALAR I, h. 62/55.

pulicárŭ vezi *merŭ*[2].

púlmu, pl. **púlńi** s. m. ʻcăuşul format din împreunarea celor două palme; cantitatea cuprinsă în căuşul palmelor’ ALAR I, Note 188/4, 6, 19, 21, 34: *un púlmu di flurí̯i* ʻun pumn de galbeni’; Note 189/3, 6, 26; sin. *húftă*.

púlpă, pl. **púlpi** s. f. ʻpulpă’, în *púlpa di n-ḑę̯ánă*, pl. *púlpili* ~ ʻ[lit.] pulpa de sus’ ʻcoapsă’ ALAR I, h. 232/21; *púlpa ţę gpǫ́să* ʻ[lit.] pulpa cea groasă’ ʻcoapsă’.

pultáre vezi *gúmbă*.

puľŭ, pl. **puľ** s. m. ʻ[lit.] pui’ **1º** ʻgleznă’ ALAR I, MN 203/20; *puľĭ*, pl. *púľi* s. n. 23; *puľŭ di ĉicórŭ* ʻ[lit.] pui de picior’ ʻgleznă’ 20, 58; **2º** ʻvaccin’ ALAR I, h. 247/17, 18; *lă facŭ puľŭ* ʻîi vaccinează’ Note 247/18; Supl/19; **3º** ʻsemnul rămas de la vaccinare’ Note 247/16, 31.

■ **pundiliḱístiľ** s. ʻfurca pieptului’ ALAR I, h. 150/28.

■ **puníi**, pl. **puní̯i** s. f. ʻcoş (pe obraz)’ ALAR I, h. 62/18, 24, 25, 38, 52, 54, 58; *puníi pi límbă* ʻpuşchea pe limbă’ Note 62/58.

purcŭ vezi *purícŭ*.

purícŭ, pl. **puríţ** s. m. ʻpurice’ ALAR I, h. 19/13, 14, 17, 21, 37, 55–58; *pricŭ*, pl. *priţ* 15, 16.

pusputéscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. **1º** ʻbâjbâi (pe întuneric)’ ALAR I, h. 218/2, 3, 5, 9, 11, 12, 28, 29, 31, 35, 39, 41; Note 218/8, 41: *pâspâtéscu tu scutídi* ʻbâjbâi pe întuneric’; **2º** ʻcaut un obiect pipăind cu mâna’ ALAR I, Note 217/19; **3º** ʻcotrobăiesc’ Note 218/7, 18, 32.

pusúlâ, pl. **pusúli** s. f. ʻnotă, însemnare’ ALAR I, Note 252/31.

Q

qélză vezi *ḱélăză*.
qéră vezi *ɣári*.

R

■ **ráfşă** adj. ʻneted’ ALAR I, MN 195/13, 14; *raşŭ* adv. 56: *vinɕá raşŭ* ʻera neted’.

■ **ramatízmă** s. f. ʻreumatism’ ALAR I, h. 271/1, 5, 37, 38; *ramatízmu* s. n. 2, 4, 55, 58; *aramatízmu* 3, 19, 35; *rematízmu* 6, 9, 12, 23–25; *reumatízmŭ* 20; *reumatízmi* 41; *revmatizmó* s. m. 26; *revmatízmi* 41; *revmatizmáʤ* plt. 39; *rimaticáʤ* plt. 28, 31, 36; *armaticáʤ* plt. 11, 17, 29; *armăticáʤ* plt. 18.

ramatízmu vezi *ramatízmă*.
raşŭ vezi *ráfşă*.
răcăvíţă vezi *arcăvíţă*.
răfşăéscu vezi *răfşéscu*.

■ **răfşéscu** vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻnetezesc’ ALAR I, MN 196/3; *răfşăéscu* 14.

răl̆u vezi *arăl̆u*[1], *mutréscu*.
rematízmu vezi *ramatízmă*.

■ **reţéptă**, pl. **reţepti** s. f. ʻreţetă’ ALAR I, h. 252/13, 14, 16, 17; *reţéptă*, pl. *reţépturĭ* 11; *ariţéptă*, pl. *ariţépti* 7; *reţétă*, pl. *reţeti* 18, 36–38, 55; *ariţétâ*, pl. *ariţéti* 8; *reţépt*, pl. *reţépti* s. n. 15.

reţétă vezi *reţéptă*.

■ **réuma** s. f. art. ʻreumatism’ ALAR I, h. 271/15, 16.

reumatízmŭ vezi *ramatízmă*.
revmatízmi vezi *ramatízmă*.
revmatizmó vezi *ramatízmă*.

rícl̆u, pl. **rícl̆i** s. m. ʻrinichi’ ALAR I, h. 180/21; *riḱ*, pl. *riḱ* s. m. 37.

■ **ritíʤ** s. pl. ʻriduri’ ALAR I, Note 64/39.

■ **róbană**, pl. **róbani** s. f. ʻcoş pe obraz’ ALAR I, h. 62/23, 24.

■ **rópurŭ**, pl. **rópurĭ**, **rópuri** s. n. ʻcoş pe obraz’ ALAR I, h. 62/36.

■ **rucurát**, **rucurátă**, pl. **rucuráţ**, **rucuráti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] înfrigurat’ ʻrăcit’ ALAR I, h. 258/54.

■ **rúδă**, pl. **rúδi** s. f. ʻzbârcitură’ (pe obraz) ALAR I, h. 64/58.

■ **rúmbalŭ**, pl. **rúmbali** s. n. ʻcucui’ ALAR I, h. 5/42, 43.

■ **runʤuɕári** s. f. ʻhernie’ ALAR I, h. 262/23.

■ **runʤuí**, **s- ~**, vb. IV, refl., pref. s., pers. 3 sg. ʻa făcut hernie’ ALAR I, h. 262/55; Note 262/23, 54.

■ **runḑuítŭ**, **runḑuítă**, pl. **runḑuíţ**, **runḑuíti** adv. m. şi f. ʻvătămat, bolnav de hernie’ ALAR I, h. 264/23, 24, 52, 54, 55; *âi runḑuitŭ di-anălţári* ʻe vătămat de la ridicare (pentru că a ridicat o greutate mare)’ Note 262/24.

S

■ **sacatícŭ**, **sacatícă**, pl. **sacatíţ**, **sacatíţi** adj. m. şi f. ʻschilod’ ALAR I, Note 184/36.

■ **salámi** adj. invar. ʻîntreg la minte’ ALAR I, Note 274/17: *nu săn salámi* ʻnu sunt întregi la minte’; Supl/19, 31.

■ **sax** adj. m. ʻ(cu privire la culoare) albastru foarte deschis’ ALAR I, Note 31/55.

■ **săfărídŭ** s. ʻreumatism’ ALAR I, Note 271/13*: escŭ urútŭ di săfărídŭ* ʻmi-e rău din cauza reumatismului’.

■ **sălábŭ**, **sălábă**, pl. **sălág**, **sălábi** ʻ(despre persoane) slab’ ALAR I, h. 113, MN 128/39.

sălăǵí, **s-~** vb. IV, refl., perf. s., 3 sg. ʻ[lit.] se slobozi’, ʻs-a înbolnăvit de hernie’ ALAR I, Note 264/26; *si slăǵí* 14.

sălăǵítŭ, pl. **sălăǵíţ** adj. m. ʻ[lit.] slobozit’, ʻvătămat, bolnav de hernie’ ALAR I, h. 264/26; *sălǵítŭ*, pl. *sălǵíţ* 22; *slăǵítŭ*, pl. *slăǵíţ* 14; *sărǵítŭ*, pl. *sărǵíţ* 15.

sălǵí vezi *siliǵéscu*.

sălǵítŭ vezi *sălăǵítŭ*.

sămáre, pl. **sămắrĭ** s. f. ʻ[lit.] samar’ ʻcocoaşă’ ALAR I, h. 168/36.

sămnătúră vezi *simnătúră*.

sămt vezi *asắmtŭ*.

sănătósŭ, **sănătọ́să**, pl. **sănătóşĭ**, **sănătoási** adj. m. şi f. ʻ[lit.] sănătos’, ʻputernic, tare’, în *bọáţe sănătọ́să* ʻvoce puternică’ ALAR I, Note 77/32; Supl/19, 31; *sânâtósŭ* adv. ʻputernic, tare’ 39: *aúrlu sînîtósŭ* ʻţip tare’.

sărǵítŭ vezi *sălăǵítŭ*.

săţĭ vezi *ócl’i*.

sâcátŭ, **sâcátă**, pl. **sâcáţ**, **sâcáti** adj. m. şi f. ʻschilod’ ALAR I, h. 170/3, 11, 13, 16, 24, 26, 28, 29, 31, 38–40, 51, 55; Note 270/3: *s-lo*, *sâcátu-armási* ʻa paralizat, a rămas schilod’.

sânâtósŭ vezi *sănătósŭ*.

sắntu vezi *asắmtŭ*.

sânŭ, **mi ~** ʻmă însănătoşesc’ ALAR I, Note 269/48: *va ti sâń* ʻo să te însănătoşeşti’.

scáfă, pl. **scáfe** s. f. ʻ[lit.] pahar, cupă’ **1º** ʻrotula genunchiului’ ALAR I, MN 200/11; *scáfa di zănúc’lu* ʻrotula genunchiului’ 16; **2º** ʻcalota craniană’ Note 4/20.

scápără vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] scapără’, în *ń-scăpărắ (mấna, ĉiĉóru)* vb. I, 3 sg. ʻmi-am scrântit (mâna, piciorul)’ ALAR I, MN 162/38; *ń-ascăpărắ* 55.

■ **scăfălíĉi**, pl. **scăfălíĉi** s. f. ʻrotula genunchiului’ ALAR I, MN 200/25; *scăfălíĉi di ḑănúcl'u*, pl. *scăfălíĉi di ḑănúcl'i* 18; *scăfălíĉŭ*, pl. *scăfălíĉi* s. n. 23.

scăfălíĉŭ vezi *scăfălíĉi*.

■ **scăntińátŭ**, **scăntińátă**, pl. **scăntińáţ**, **scăntińáti** adj. m. şi f. ʻ(despre ochi) căprui’ ALAR I, MN 24/18; vezi *căstăńátŭ*.

■ **scărbúnŭ** vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻscormonesc cărbunii ca să se aprindă focul’ ALAR I, MN 188/5 *scărbunéḑŭ* 19; MN 189/3; *scărbúnŭ fóclu (tuĉíńl'i)* ʻscormonesc focul (cărbunii)’ MN 189/6; *ascărbúnŭ* 9.

scắrĉicŭ, pl. **scắrĉicurĭ** s. n. ʻ[lit.] zgârci, cartilaj’, ʻfurca pieptului’ ALAR I, h. 150/16.

sclep vezi *şclep*.

scǫ́ati vb. III şi II, ind. prez., 3 sg. ʻscoate’, în *inima lu scǫ́ti* ʻ[lit.] îl scoate inima’, ʻare diaree’ ALAR I, h. 261/11; *lu scoáti ínima* 26.

scóni vezi *scóńi*.

■ **scóńi** s. f. **1º** ʻpraf’ ALAR I, Note 23/39; **2º** *scóni*, pl. *scónurĭ* s. f. ʻpastilă’ ALAR I, h. 255/11.

scotŭ vb. II, ind. prez., 1 sg., în **1º** *scotŭ pâpúţâli* ʻ[lit.] scot pantofii’, ʻmă descalţ’ ALAR I, h. 236/3, 33, 41; *âń scotŭ pâpúţâli* 31; *scotŭ pâpúţa* 24; *u scotŭ pâpúţa* 18; *scotŭ curδélili* ʻ[lit.] scot pantofii’, ʻmă descalţ’ 39, 50; *scotŭ ţârúl'ili* ʻ[lit.] scot opincile’, ʻmă descalţ’ 54–55; **2º** *nu lu scǫ́ati* ʻ[lit.] nu-l scoate’, ʻe constipat’ ALAR I, h. 173/31; vezi *ínimă*.

scǫ́ti vezi *năfǫ́ră*.

scúrtu vezi *şcúrtu*.

scutídi s. f. ʻ[lit.] întuneric’, ʻameţeală’ ALAR I, MN 242/10.

secŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] sec’ vb. **1º** ʻparalizez’ ALAR I, Note 270/35: *âl' sicắ mấna* ʻ[lit.] i-a secat mâna’ ʻa paralizat’; **2º** ʻ(despre degete) degeră’ ALAR I, h. 214/40; *ń-sicără ḑḛǫ́ḑitli* ʻmi-au degerat degetele’ Note 214/23.

sémnu, pl. **sḛ́ămni** s. n. **1º** ʻsemn (de infirmitate)’ ALAR I, Note 184/31: *omŭ cu sémnu* ʻ[lit.] om cu semn’, ʻom rău’; **2º** ʻaluniţă’ ALAR I, h. 132/2–4, 6–9, 11, 13, 20–25, 32, 41, 54, 55, 58; **3º** ʻpistrui’ ALAR I, h. 63/30, 58; **4º** ʻvaccin’ ALAR I, h. 247/1–11, 14, 15, 19, 23, 26, 29, 31, 35, 52.

■ **sértu**, **sertă**, pl. **sérţâ**, **sérti** adj. m. şi f. **1º** ʻenergic, aprig, dur’ ALAR I, Note 274/52; *aéstu omŭ ḑ́ásti múltu sértu* ʻomul acesta este foarte aprig, dur’ Supl/19; **2º** ʻ(despre păr) aspru’ ALAR I, h. 13, MN 15; *per sert, ţi nu sta ǵíni, nu s-apúni, nu s-aştḛ́ră* ʻpăr aspru, care nu stă bine, nu se aşează, nu se aşterne’ MN 13/44.

seu̯ s. n. ʻseu’, în *séu di păntică* ʻ[lit.] seul de la burtă’, ʻhernie’ ALAR I, h. 262/38; *căʤú séu* ʻ[lit.] a căzut seul’, ʻa făcut hernie’ 58; *ári seu̯* ʻ[lit.] are seu’, ʻe vătămat, e bolnav de hernie’ ALAR I, h. 264/38.

sfurinţélŭ, pl. **sfurinţẹ́ali** s. n. ʻfuruncul’ ALAR I, Note 62/39.

sicátŭ, **sicátă**, pl. **sicáţ**, **sicáti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] secat’ **1º** ʻschilod’ ALAR I, h. 270/4, 6, 8–10, 14, 15, 19, 20–22, 36, 41, 52, 54; Note 270/54: *sicátŭ di mấnă, sicátŭ di ĉiĉór* ʻschilod de mână, schilod de picior’; **2º** ʻciung’ ALAR I, h. 184, MN 163/3, 5, 10, 13, 24, 58; *sicátŭ di̯-únâ mấnâ* ʻciung de-o mână 7, 19, 23; *sicátŭ di mấnâ* ʻciung de mână’ 9, 18.

sílă s. f. ʻforţă’, în *cu sílă* ʻcu forţă’, ALAR I, Note 77/9, *zburáşti cu sílă* ʻvorbeşte cu forţă, vorbeşte tare’ Supl/19.

siliǵéscu vb. IV, ind. prez., 1 sg.ʻslobod’, în *siliǵí băngáli* ʻ[lit.] a slobozi bărbie’, ʻa făcut bărbie’ ALARI, Note 123/8, *19, *31; *sălgí gúşa* ʻ[lit.] a slobozit bărbia’, ʻa făcut bărbie’ 14.

simiĉócŭ vezi *smiĉócŭ*.

simnátŭ, **simnátă**, pl. **simnáţ**, **simnáti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] însemnat’ ʻ(despre persoane) marcat cu un semn (de infirmitate), rău’ ALAR I, Note 184/31: *omŭ simnátŭ* ʻom rău’.

■ **simnătúră**, pl. **simnătúrĭ** s. f. ʻ[lit.] însemnare’ ʻvaccin’ ALAR I, h. 247/20; *simnitúră*, pl. *simnitúri* 24, 25; *sămnătúră*, pl. *sămnătúri* 23.

simnitúră vezi *simnătúră*.

simtŭ, símtu vezi *asắmtŭ*.

■ **sindaǵíi**, pl. **sindaǵíi̯** s. f. ʻreţetă’ ALAR I, h. 252/26, 28, 39, 40, 54; *sindaǵíu̯*, pl. *sindaǵíurĭ* s. n. 41.

sindaǵíu̯ vezi *sindaǵíi*.

■ **sindiliazmó** s. m. ʻepilepsie’ ALAR I, MN 24341.

sínŭ, pl. **sínurĭ** s. n. ʻsân de femeie’ p. ext. ʻţâţă de femeie’ ALAR I, Note 160/37: *be sin* ʻ[lit.] bea sân’, ʻsuge de la ţâţă’ 38; *súʤi sinŭ* ʻ[lit.] suge sân’, ʻsuge de la ţâţă’ 38; *dau̯ sin* ʻ[lit.] dau sân’, ʻdau să sugă de la ţâţă’ 37; *dă-i̯ sinŭ* ʻ[lit.] dă-i sân’, ʻdă-i ţâţă, alăptează-l’ 55; *sinŭ*, pl. *síni* s. n. ALAR I, h. 160/1; vezi *ʦáţă*.

sǩímurŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻsuspin’ ALAR I, h. 158/20,21.

sǩinărát, pl. **sǩinăráti** s. n. ʻosul bazinului’ ALAR I, Note 167/38.

slabŭ[1] s. n. ʻ[lit.] slăbiciune’, ʻleşin’, în ń-ǵíni slabŭ ʻ[lit.] imi vine slăbiciune’, ʻleşin’ ALAR I, h. 273/1, 3.

slabŭ[2], **slabă**, pl. **slaǵ**, **slábi** adj. m. şi f. ʻ[lit.] slab’ **1º** ʻbolnăvicios’ ALAR I, h. 245, MN 236/12; **2º** în *kĭró slabŭ* ʻvreme rea’ Note 258/22; Supl/19.

sláǵină s. f. ʻîncheietură inghinală între şold şi abdomen; slabină’ ALAR I, Note 163/52.

slăbínʒă, pl. **slăbinʒă** s. f. ʻtâmplă’ ALAR I, h. 28/29.

■ **slăbuşéscu** vb. IV, refl., ind. prez., pers. 1, sg. ʻslăbesc’ ALAR I, Note 113/14: *mi slăbuşéscu*.

slăǵí vezi *sălăǵí*.

slăǵítŭ vezi *sălăǵítŭ*.

■ **smiĉócŭ**, pl. **smiĉóţ** s. m. ʻurcior (la ochi)’ ALAR I, h. 46/12; *simiĉócŭ*, pl. *simiĉócurĭ* s. n. 12.

■ **sǫ́ără**, pl. **sǫáre** s. f. ʻpartea mâinii de la cot la umăr; braţ’ ALAR I, Note 185/14; *Ĭaų́ únă cárti su sǫ́ără* ʻiau o carte sub braţ’ 36.

sóbă vezi *aplẹ́ácă*.

sómnu s. n. ʻsomn’, în *mi (mį́-acâţắ) la sómnulŭ* ʻ[lit.] m-a prins (m-a luat) somnul’, ʻam adormit’ ALAR I, Note 239/19, 37, 49.

■ **soró** adj. invar. ʻ(despre păr) des’ ALAR I, h. 12/ MN 14/42.

spálă, pl. **spále** s. f. ʻomoplat de animal’ ALAR I, Note 162/36.

■ **spalétŭ**, pl. **spaléte** s. n. ʻobiect de îmbrăcăminte care acoperă spatele femeii’ ALAR I, Note 162/36.

spănŭ, **spą́nă**, pl. **spăń**, **spą́ni** adj. m. şi f. ʻchel’ ALAR I, h. 24/21.

spelŭ vb. í, ind. prez., 1 sg. ʻclătesc’ ALAR I, MN 6/19, 20, 36; *aspélŭ* 1.

■ **spiţarístŭ**, pl. **spiţaríştĭ** s. m. ʻfarmacist’ ALAR I, h. 254/18.

■ **spiţárŭ**, pl. **spiţárĭ** s. m. ʻfarmacist’ ALAR I, h. 254/22.

■ **stanéi̯i**, pl **stanéi̯** s. f. ʻspital’ ALAR I, h. 249/19.

staų́[1] vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻstau’, în *staų́ pi ĉiĉǫ́ári* ʻstau pe vine’ ALAR I, h. 229/1, 12, 15, 28, 54; *staų́ pi ĉiĉǫ́ári aplicátŭ* 19; *staų́ aplicátŭ* 25; *staų́ plicátŭ* 16; *staų́ ncurţuĺátŭ* 18; *staų́ ncurí̯ŭ* 18, 23; *staų́ ăn cărúşŭ* 20; *staų́ curuşŭ* 56; *staų́ pi cǫ́ádă* 21; *staų́ pi curŭ* 24, 39; *staų́ pi ʒănúḱ* 55, 58; *staų́ apús* 37; *staų́ ĉuĉuį́ica* 52; *staŭ cúrcumba* 41; *şedŭ pi ĉiĉǫ́ri* 3, 6–8, 26; *şedu ◡ mpádi pi ĉiĉǫ́i* 9; *şădu sti ĉǫ́áre* 36; *şédŭ ◡ ncúrşu* 11; *şedŭ ncruşcŭ* 38; *şăd apús* 14; *şedŭ plicátŭ* 16; *şedŭ pi cǫ́dă* 22; *şedŭ pri ʒinúcĺi* 32; *şedŭ pri curŭ* 40; *şădŭ sta cúrcumba* 41.

staų́[2] vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻtac’ ALAR I, h. 79/54, 55.

■ **stăĥíptŭ** s. n. ʻjunghi’ ALAR I, Note 156/36: *stăĥíptu alágă* ʻjunghiul umblă [= nu e o durere fixă]’.

■ **stăngárŭ**, **stăngáră**, pl. **stăngárĭ**, **stăngári** adj. m. şi f. ʻstângaci’ ALAR I, h. 182, 183/21.

■ **stăngărâcŭ**, **stăngărâci**, pl. **stăngărâĉ**, **stăngărâci** adj. m. şi f., subst. ʻstângaci’ ALAR I, h. 182, 183/55; *stăngáşŭ*, *stăngáşi*, pl. *stăngáşĭ*, *stăngáşi* 12, 24.

stą́ngu, **stą́ngă**, pl. **stą́nʒi** adj. m. şi f., subst. ʻstângaci’ ALAR I, h. 182, 183/36; *astą́ngu*, *astą́ngâ*, pl. *astą́nʒi* 40, 41.

■ **stâpósŭ**, **stâpo̯ásă**, pl. **stâpóşĭ**, **stâpo̯ási** adj. m. şi f. ʻ[lit.] (despre păr) stufos’, ʻdes’ ALAR I, h. 12, MN 14/2.

ste̯áu̯ă, pl. **ste̯áli** s. f. ʻ[lit.] stea’, ʻalbeaţă (la ochi)’ ALAR I, h. 42/23, 54, 58; *ári ste̯áu̯ă ntr-oclʼŭ, lʼ-algí óclʼu* ʻare albeaţă în ochi, i-a albit ochiul’ Note 42/23.

■ **stérkʼi** s. f. ʻvarice’ ALAR I, MN 238/19.

stinahóryi s. f. ʻstenahorie’ ALAR I, Note 151/39.

stinuhurséscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻsunt în dificultate (cu sănătatea)’ ALAR I, Note 151/39.

■ **strangâcicŭ**, **strangâcică**, pl. **strangâcîc**, **strangâcîci** adj. m. şi f. ʻneîndemânatic’ ALAR I, Note 182/36, 183/36.

stráńi s. n., pl. ʻhaine, în *scotŭ stráńili* ʻmă dezbrac’ ALAR I, h. 238/33, 40, 55; *mut stráńili* ʻmă dezbrac’ 37, 58.

stratŭ s. n. ʻ«inima» (partea centrală a) furunculului’ ALAR I, Note 266/2.

strắmbu adv. ʻstrâmb’, în *ímnu strắmbu* ʻşchiopătez’ ALAR I, Note 223/36.

strămt vezi *mutréscu*.

strămtéḑŭ vezi *strimtéḑŭ*.

strănguléscu (**mắna**, **îîcórlu**) vb. IV, refl.; 1 sg. ʻscrântesc (mâna, piciorul)’ ALAR I, MN 162/13, 18, 20–25, 52.

strắngi vezi *óclʼi*.

stră óclʼu vezi *óclʼu*.

strâbáti vb. II, ind. prez., 3 sg. ʻstrăbate’ în *mi strắbáti* ʻ[lit.] mă străbate’, ʻam diaree’ ALAR I, Note 261/7, 12, 19, 20, *31, 35, 36; *lu̯-astrâbáti* ʻare diaree’ 3, 4, 8; *lu strâbáti fîcórlu* ʻcopilul are diaree’ 6.

■ *strắmbalu̯i, na* ~ vezi *strắmbu, mutréscu*.

strắmbu vezi *mutréscu*.

stresŭ, **stre̯ásă**, pl. **streşĭ**, **stre̯ási** adj. m. şi f. ʻ[lit.] strâns’ ʻconstipat’ ALAR I, h. 173/29.

strig vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻstrig, chem’, în *strig pe̯-análtu* ʻchem cu voce tare’ ALAR I, Note 77/17.

■ **strimtéḑŭ** vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻstrănut’ ALAR I, h. 110/1–11, 15–17, 19, 32; *strămtéḑŭ* 26.

string vb. ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] strâng’, în *string frắmta* ʻîncreţesc fruntea’ ALAR I, h. 27/37.

stumáḷi vezi *maţŭ*[1].

sturtéḑŭ vb. I, ind. prez., ʻstrănut’ ALAR I, Note 258/18.

sturŭ s. n. ʻstâlp’, în *sturŭ di nări* ʻ[lit.] stâlp de nas’, ʻzgârciul despărţitor dintre nări’ ALAR I, Note 66/19.

sudo̯ári, pl. **sudóri** s. f. ʻsudoare’, în *ăń cúră sudórli* ʻîmi curg sudorile’ ALAR I, Note 164/16, 19; *mi lo̯ára sădóră* ʻ[lit.] m-au luat sudorile’, ʻm-au trecut

sudorile’ 20; *mi tîĺá azdórĭ* ‘[lit.] mă tăiau sudori’, ‘mă treceau sudorile’ 29; *ń-cúră sădórli víle* ‘îmi curg sudorile ca râul’ 13; *Ĺ-cúră sudórli arấu̯* ‘îi curg sudorile ca râul’ Supl/19, 31.

■ **suflătúră**, pl. **suflătúrĭ** s. f. **1º** ‘respitaţie, răsuflare, suflu’ ALAR I, h. 154/14, 37; *suflitúră* 55; **2º** ‘astmă’ 24, 38; *suflitúră* ALAR I, h. 159/55; *Ĺ-se̯-acáţă suflătúra* ‘[lit.] i se prinde respiraţia’, ‘se sufocă’ 14; *s-ţắni suflătúra* ‘[lit.] se ţine răsuflarea’, ‘se sufocă’ 37; *nu i̯a dot suflitúră* ‘[lit.] nu ia deloc suflu’, ‘se sufocă’ 55; *nu Ĺa suflitúră’*, ‘se sufocă’ ALAR I, h. 159/55.

súflit, pl. **súfliti** s. n. ‘răsuflare’ ALAR I, h. 154/7: *âń si̯-acáţâ súflitlu, nu po ◡ s-adíĺĭ* ‘mi se opreşte răsuflarea, nu pot să respir; mă sufoc’.

suflitúră vezi *suflătúră*.

■ **sufrátŭ**, **sufrátă**, pl. **sufráţ**, **sufráti** adj. m. şi f. ‘ridat’ ALAR I, Note 64/15.

sufrânḑélŭ vezi *sufrânţélŭ*.

sufrânţélŭ, pl. **sufrânţéĺ** s. m. **1º** ‘furuncul’, în *sufrânţélŭ órbu* ‘furuncul care nu se resoarbe’ ALAR I, Note 266/8; **2º** ‘urcior la ochi’: *sufrânḑélŭ* ALAR I, h. 46/28.

■ **sufrósŭ**, **sufro̯ásă**, pl. **sufróşi**, **sufro̯ási** adj. m. şi f. ‘ridat’ ALAR I, Note 64/16.

súgĺiţŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ‘sughiţ’ ALAR I, h. 90/18, 20, 23, 24, 38, 52, 55.

sulfáti vezi *sulfátŭ*.

sulfátŭ, pl. **sulfáte** s. n. ‘pastilă’ ALAR I, h. 255/13; *sulfáti*, pl. *sulfắţ* s. f. 17.

sumso̯áră vezi *ĝúmbă*, *umflătúră*.

■ **sumuláis**, **sumuláisă**, pl. **sumuláiş**, **sumuláisi** adj. m. şi f. ‘brunet’ ALAR I, h. 10, MN 12/23, 24.

■ **suntuso̯áră** s. f. ‘subsuoară’ ALAR I, h. h. 185/51.

supsấri, pl. **supsấrĭ** adj. m. şi f. ‘[lit.] subţire’ ‘(despre persoane) slab’ ALAR I, h. 113, MN 128/119, 24, 37, 58.

surátă vezi *suráti*.

suráti, pl. **surắţ** s. f. **1º** ‘faţă’ ALAR I, h. 57/13, 18, 52, 55; *surátă*, pl. *surắţ* 21; *surátă*, pl. *suráti* 22; *suráti* 54, 56, 58; *suráti di drac* ‘faţă de drac’ [se zice ca ocară] Note 57/58; *i̯-álbă tu suráti* ‘e albă la faţă’ 52; **2º** ‘chip, înfăţişare, aspect’ Note 58/9; **3º** ‘mutră’ Note 57/21.

surţálă, pl. **surţále**, **surţắĺ** s. f. ‘geană’ ALAR I, Note 47/33.

sutŭ, pl. **suţ** adj. m. ‘(despre culoarea ochilor) albastru’ ALAR I, h. 31/36.

Ş

şamíe, pl. **şamíi̯** s. f. **1º** ‘prosop’ ALAR I, Note 68/14; **2º** ‘basma’ 38.

şáo vezi *şáu̯ă*.

■ **şaşamítŭ**, **şaşamítă**, pl. **şaşamíţ**, **şaşamíti** adj. m. ‘peltic’ ALAR I, MN 73/28.

şáu̯ă s. f. ʻ[lit.] şa’ s. f. **1º** ʻ(la corpul uman) porţiune din spatele corpului, aflată deasupra mijlocului’ ALAR I, Note 163/19; **2º** *şáo*, pl. *şeį* s. f. ʻcoapsă’ ALAR I, h. 232/14.

şăréte vezi *mutréscu*.

■ **şclep** s. ʻurdori’ ALAR I, h. 44/37; *sclep* 58.

■ **şcl'éngărŭ**, pl. **şcl'éngărĭ** s. m. ʻarşic’ ALAR I, MN 200/6; vezi *şenǵelŭ*.

şcl̥óápă, pl. **şcl̥óápi** s. f. **1º** ʻpas’ ALAR I, h. 226/36; **2º** ʻdistanţa dintre degetul mare şi cel mic cu palma întinsă’ Note 226/35.

şcúrtu, **şcúrtă**, pl. **şcúrţâ**, **şcúrti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] scurt’, ʻmic de statură’ ALAR I, h. 92/1–25, 28, 29, 31.33, 35–41, 49, 51, 53–55, 58; *scúrtu*, pl. *scúrţâ* Note 92/26.

■ **şcurtubácŭ**, **şcurtubácă**, pl. **şcurtubáţ**, **şcurtubáţi** adj. m. şi f. ʻscund, mic de statură’ ALAR I, Note 92/32.

şedŭ vezi *curŭ*.

■ **şénǵelŭ**, pl. **şénǵel'** s. m. **1º** ʻrotula genunchiului’ ALAR I, MN 200/3, 10; *şénǵu*, pl. *şénǵi* s. m. 31; *şcl'engârŭ*, pl. *şcl'engârĭ* 6; **2º** ʻouăle picioarelor’ MN 204/3, 10; *şénǵirŭ*, pl. *şénǵiri* s. n. 7; vezi *şcl'éngărŭ*.

şénǵirŭ vezi *şénǵelŭ*.

şénǵu vezi *şénǵelŭ*.

şíl'i, pl. **şíl'i** s. f. ʻgunoiaş’ ALAR I, Note 40/13: *únă şíl'ă ń-áre ntrátă tu̯-albe̯áţă* ʻun gunoiaş mi-a intrat în albul ochiului’; *ń-intrắ unâ şil'i ntr-ócl'u* ʻmi-a intrat un gunoiaş în ochi’ Supl/19, 31; *adúnâ şíl'li di mpádi* ʻadună micile gunoaie de pe jos’ Supl/19, 31.

şirvéte, pl. **şirvéţ** s. f. ʻbatistă’ ALAR I, h. 68/26.

şíur vezi *aşú̯ru*.

şḱépi s. f. **1º** ʻgrăsimea de pe prapur’ ALAR I, Note 263/3; **2º** ʻosânză’ Note 263/7.

şo̯áricŭ, pl. **şo̯áriţ** s. m. ʻ[lit.] şoarece’, ʻmuşchi (la mînă) ALAR I, h. 143/36.

şpańólă vezi *grípi*.

■ **şpíră** s. f. ʻastmă’ ALAR I, h. 154/22.

şţăţ vezi *ócl'i*.

şúpărŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻşoptesc’ ALAR I, h. 97/27.

■ **şuptéscu** vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻşoptesc’ ALAR I, h. 97/14, 36.

■ **şúrd̥u**, **şúrdă**, pl. **şúrd̥â**, **şúrdi** adj. m. şi f. ʻprost’ALAR I, Note 50/40.

şur̄ vezi *aşú̯urŭ*.

şupŭ vezi *aşú̯urŭ*.

şuşát, **şuşátă**, pl. **şuşáţ**, **şuşáti** adj. m. şi f. ʻnebun’ALAR I, h. 274/14.

şúşcă, pl. **şúşḱi** s. f. **1º** ʻguşăʼ ALAR I, h. 133/3, 5, 7, 9, 12; **2º** ʻuimăʼALAR I, h. 268/2, 5, 19, 31; **3º** ʻamigdalăʼ ALAR I, h. 134/31; **4º** ʻgâlcăʼ Note 134/8; **5º** ʻcucuiʼ ALAR I, h. 5/12, 29.

■ **şuşutéscu** vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻşoptescʼ ALAR I, h. 97/52; Supl/19, 31.

■ **şutabécŭ**, **şutabécă**, pl. **şutabéţ**, **şutabéţi** adj. m. şi f. ʻchelʼ ALAR I, h.2418, 24.

şútă 1º s. f. ʻoreionʼ ALAR I, Note 134/21, 37; *şúti* 13: *e̯ásti di şúti* ʻare oreionʼ; **2º** ʻamigdalăʼ ALAR I, h. 134/24.

şúti vezi *şútă*.

şutŭ, **şútă**, pl. **şuţ**, **şúti**, adj. m. ʻchelʼ ALAR I, h. 24/19, 54.

şuţắt, **şuţắtă**, pl. **şuţắţ**, **şuţắti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] răsucitʼ ʻ(despre păr) creţʼ ALAR I, h. 13, MN 15/56; *cu perĭ şuţắţ* ʻcu părul răsucit, creţʼ Note 13/55.

şúur vezi *aşúu̯rŭ*.

T

tabán vezi *tăbáni*.

■ **tablétă**, pl. **tabléti** s. f. ʻpastilăʼ ALAR I, h. 255/15.

■ **taḧicarðíi** s. f. ʻbătaie de inimăʼ ALAR I, h. 159/40.

■ **tálpă**, pl. **tálpi** s. f. **1º** ʻscândură groasăʼ ALAR I, Note 233/17; **2º** *tálpă di ĉiĉórŭ*, pl. *tálpe di ĉiĉórŭ* ʻtalpa piciorului' ALAR I, h. 233/14.

táḧi vezi *capŭ*.

■ **tásmă**, pl. **tásme** s. f. ʻcuteʼ ALAR I, h. 127/13, 14.

taún, pl. **taúń** s. m. ʻţânţarʼ ALAR I, Note 261/37.

tăbáni, pl. **tăbắn** s. f. ʻtalpă la picior' ALAR I, h. 233/13, 15, 22, 38; *tăbánă*, pl. *tăbáni* 37; *tabán*, pl. *tabáni* s. n. 58: *tabánu a ĉiĉóru* ʻtalpa piciorului'.

tắmpănă, pl. **tắmpắń** s. f. **1º** ʻtâmplăʼ ALAR I, h. 28/18, 20, 23; *tắmpănă*, pl. *tắmpini* 24, 30, 37, 56, 58; *tắmpănă*, pl. *tắmpiń* 38, 55; *t̯ámpânâ* 58; **2º** *tắmpână*, pl. *tắmpâni* s. f. ʻtimpan la urecheʼ ALAR I, Note 52/56: *ń-si̯-arúpse tắmpâna la ure̯ácḽe* ʻmi-am rupt timpanul la urecheʼ; vezi *tímbă*.

■ **tătărlímbu**, **tătărlímbă**, pl. **tătărlíńgi**, **tătărlímbi**, adj. m. şi f. ʻpelticʼ ALAR I, MN 73/36.

tắmpână vezi *tắmpănă*.

■ **temperatúră** s. f. ʻfebrăʼ ALAR I, h. 256/13, 15, 55, 58.

■ **tensión** s. ʻtensiune arterialăʼ ALAR I, Note 159/37.

■ **termocrasíe** s. f. ʻfebrăʼ ALAR I, h. 256/26.

tesŭ, **te̯ásă**, pl. **teşĭ**, **te̯ási** adj. m. şi f. ʻ[lit.] întinsʼ, ʻnetedʼ ALAR I, MN 195/16, 19, 23.

t̯ámpânâ vezi *tắmpănă*.

ticnifés s. ʻastmă’ ALAR I, h. 154/17.

■ **tífusŭ** s. ʻtifos’ ALAR I, h. 260/1–2, 6, 7, 9, 13–17, 20, 21, 28.

■ **tihóptusi** s. f. ʻcădere a părului; calviţie’ ALAR I, Note 260/40.

■ **tímbă**, pl. **tímbi** s. f. ʻtâmplă’ ALAR I, h. 28/6; vezi *tămpănă*.

tímsu, **tímsă**, pl. **tímşi**, **tímsi** adj. m. şi f. ʻ[lit.] întins’, ʻplat’: *tímsu pl’atŭ* ʻfarfurie plată’.

tíndu vb. II, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] întind’ ʻnetezesc’ ALAR I, MN 196/16, 21, 26, 37, 52, 58.

tiviḱélŭ, **tiviḱélă**, pl. **tiviḱél’**, **tiviḱéli** adj. m. şi f. **1º** (despre persoane) neisprăvit’ ALAR I, Note 274/54; **2º** ʻprostănac, dobitoc’ 55, 58.

tot ʻtot’ adj. m., în *cu tótaluı̯* ʻ[lit.] cu totul’, ʻprostănac’ ALAR I, Supl/19.

tráganŭ s. ʻuimă’ ALAR I, h. 268/9, 10; ʻuimă mai mare’ 3.

trágă s. f. ʻurmă (ca o dâră)’ ALAR I, Note 233/6: *l’-afláı̯ trága* ʻ[lit.] i-am găsit urma’ ʻi-am dat de urmă’.

tr̦eáţi vb. III şi II, ind. prez., în *mi tr̦eḗţi* ʻ[lit.] mă trece’ ʻam diaree’ ALAR I, h. 261/33, 5, 9.

■ **trévlu**, **trévlă**, pl. **trévl’i**, **trévli**, adj. m. şi f. ʻpeltic’ ALAR I, MN 73/41; *trivlósŭ*, pl. *trivlóşĭ* 42.

triţeári s. f. ʻ[lit.] trecere’, ʻdiaree’ ALAR I, h. 261/3, 5; *ári triţ̦ári* ʻare diaree’ 9.

■ *trivlósŭ* vezi *trévlu*.

tropŭ vezi *mutréscu*.

truǵíséscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻascut’ ALAR I, Note 127/15.

trup, pl. **trúpurĭ** s. n. ʻspate’ ALAR I, h. 161/3–8, 12, 19, 23, 25, 29, 55.

■ **tuberculóz** s. ʻtuberculoză’ ALAR I, h. 152/37.

■ **tuláţŭ**, **tuláţă**, pl. **tuláţ**, **tuláţi**, adj. m. şi f. ʻchel’ ALAR I, h. 34/55.

■ **tulémnu** s. ʻuntdelemn’ ALAR I, Note 262/33.

■ **tul’ŭ** s., în *tul’ĭ di cáră* ʻcarne macră’ ALAR I, Note 146/38.

■ **tumárŭ** s. n. ʻpiele de animal’ ALAR I, Note 131/26.

túndu vb. II, ind. prez., 1 sg. ʻtund’, în *túndi-te şı̯ arádi-te* ʻ[lit.] tunde-te şi bărbiereşte-te’, ʻspală putina, şterge-o’ ALAR I, Note 124/32.

■ **túnic** vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] a însera’, ʻa te prinde seara’ ALAR I, Note 238/38: *cum tunicáş?* ʻcum [= în ce stare] te-a prins seara?’

■ **turbácŭ** adj. m. sg. ʻ(despre păr) des’ ALAR I, h. 12/53.

turbátŭ s. n. ʻturbare’ ALAR I, Note 265/38: *s-ţ-u da turbátu!* ʻsă dea turbarea în tine!’; vezi *túrbu*.

túrbu s. n. ʻturbare’ ALAR I, h. 265/1–10, 12, 16, 18, 19, 31; Note 265/3: *l’-acáţâ túrbulŭ* ʻîl apucă turbarea’, *l’-u d̦ádi túrbulŭ* ʻa dat turbarea în el’ 4; vezi *turbátŭ*.

Θ

■ **θalasí** adj. ʻ(despre culoarea ochilor) albastruʼ ALAR I, h. 31/41. 42; *θalasíu̯* 43.

θalasíu̯ vezi *θalasí*.

■ **θuθúḱŭ**, **θuθúḱi**, pl. **θuθúḱ**, **θuθúḱi**, adj. m. şi f. ʻpelticʼ ALAR I, MN 73/30, 38; *fufúḱ*, pl. *fufúḱ* 58.

Ţ

■ **ţaţáră**, pl. **ţaţắrĭ** s. f. ʻpieptenеʼ ALAR I, h. 8/42; *ţăţáră*, pl *ţăţắri* 41.

ţănătúră vezi *ţânâtúrâ*.

ţănę́re, pl**. ţănérĭ** s. f. ʻ[lit.] ţinereʼ ʻjunghiʼ ALAR I, h. 156/14, 22.

ţărúḥi vezi *bagŭ*.

ţăţáră vezi *ţaţáră*.

■ **ţânâtúrâ**, pl. **ţânâtúrĭ** s. f. ʻ[lit.] ţinereʼ **1º** ʻjunghiʼ ALAR I, h. 156/18, 23, 52; **2º** *ţănătúră* s. f. ʻastmăʼ h. 154/25.

ţânŭ, vb. II, ind. prez., 1 sg., în *mi ţáni tu co̯ástă* ʻ[lit.] mă ţine în coastăʼ, ʻam un junghi în coastăʼ ALAR I, Note 156/22.

ţắţă, pl. **ţắţă** s. f. ʻţâţă, sfârcul sânului' ALAR I, Note 160/54; *ţắţă di sinŭ* ʻţâţă de sân de femeie' 8; *béblu súze di ţắţă* ʻcopilaşul suge de la ţâţăʼ 16.

ţer s. n. ʻcerʼ, în *ţéru gúriľe* ʻcerul gurii' ALAR I, h. 74/22; *ţérlu̯-a gúriľi* 26; *ţer di gúră* 30, 38; *ţérlu di la gúră* 31.

■ **ţérmă** s. f. ʻreumatism' ALAR I, h. 271/54; *ţírmă* 2.

ţíbli vezi *ţímbli*.

■ **ţifilícŭ** s. ʻomuşorʼ, în *ţifilícŭ di n-gúră* ʻomuşor din gâtʼ ALAR I, h. 75/10.

ţilibétŭ vezi *kilibétŭ*.

■ **ţímbli** pl., **ţímblă** sg. s. f. ʻurdoriʼ ALAR I, h. 44/41; *ţíbli* pl., *ţíblă* sg. 42.

ţi̯orŭ vezi *ţiţi̯órŭ*.

ţípă, pl. **ţípi** ʻ[lit.] văl, pojghiţăʼ s. f. **1º** ʻperitoneu' ALAR I, h. 263/4, 5, 14, 16–18, 21–24, 38; *ţípa di pắndică* 13; ĉípă 3; **2º** ʻalbeaţă la ochi' ALAR I, h. 42/24, 54, 58; *ţípă álbă*, pl. *ţípi álbi* 21.

■ **ţípitâ**, pl. **ţípiti** s. f. ʻmembranăʼ, în *ţípitâ di seu̯* ʻ[lit.] membrană de seu', ʻorânzăʼ ALAR I, Note 263/9.

ţiţi̯órŭ, pl. **ţiţi̯o̯ári** s. n. ʻpicior' ALAR I, h. 219/51; *ţi̯orŭ*, pl. *ţi̯o̯ári* 51; *ţorŭ,* pl. *ţo̯ári* 51.

■ **ţi̯úngu**, **ţi̯úngă** adj. m. şi f. ʻciung' ALAR I, h. 184, MN 163/51.

■ **ţîpúľŭ**, pl. **ţîpúľ** s. m. ʻvârful limbii' ALAR I, h. 102/26.

ţírmă vezi *ţérmă*.

ţorŭ vezi *ţiţi̯órŭ*.

U

uduséscŭ vb., ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] potrivesc’, ʻnetezesc’ 18, 24, 25; *uduséstŭ* 23, 55.

uduséstŭ vezi *uduséscŭ*.

udusítŭ, **udusítă**, pl. **udusíţ**, **udusíti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] potrivit’, ʻneted’ ALAR I, MN 195/18, 20, 25.

uhtéḑŭ vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻsuspin’ ALAR I, h. 158/32, 41; *mi uhtéḑŭ* ʻsuspin’ 40.

■ **úlă**, pl. **úli** s. f. ʻgingie’ ALAR I, h. 117/40.

ulógŭ, **ulo̯ágă**, pl. **ulóḑ**, **ulo̯áḑi** adj. m. şi f. ʻschilod’ ALAR I, h. 270/23.

unflătúră s. f. ʻumflătură’, în *unflătúra di sumso̯ără* ʻumflătura de la subsuoară’, ʻuimă’ ALAR I, h. 268/16.

uperáţi vezi *operáţi̯e*.

uraníscos vezi *uraníscu*.

■ **uraníscu** s. ʻcerul gurii’ ALAR I, h. 74/40–42; *uraníscos* 32.

uranó, pl. **uranáţ** ʻcerul gurii’ ALAR I, h. 74/12; *uranó* 28, 29, 36, 39.

■ **urbuşór**, pl. **urbuşórĭ** s. m. ʻurcior (la ochi)’ ALAR I, h. 46/39.

úrdin vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] circul’, în *nâ urdinăḿŭ* ʻne vizităm, suntem în relaţii amicale’ ALAR I, Note 220/*19.

■ **urédŭ** s. ʻdispensar’ ALAR I, MN 237/17.

úrmă, pl. **úrmi** s. f. ʻ[lit.] urmă’ **1º** ʻpas’ ALAR I, Note 220/1: *(ńíclu) arúcă úrmi* ʻ[lit.] (copilul) aruncă urme’, ʻ(copilul) începe să meargă’; h. 226/22, 39; **2º** ʻtalpa piciorului’ h. 233/7, 19, 23, 24, 33, 36, 59.

úrsă vezi *pâtúnâ*.

■ **urţe̯ániţă** s. f. ʻepilepsie’ ALAR I, MN 243/25.

urútŭ s. n. ʻurât’, în *ń-ɣíni urútŭ* ʻ[lit.] îmi vine urât’, ʻleşin’ ALAR I, h. 273/13, 52; *escŭ urútŭ di săfărídŭ* ʻmi-e rău din cauza reumatismului’.

uscátŭ, **uscátă**, pl. **uscáţ**, **uscáti** adj. m. şi f. ʻ[lit.] uscat’, ʻ(despre persoane) slab’ ALAR I, h. 113, MN 128/28, 55.

V

■ **vacţínă**, pl. **vacţíni** s. f. ʻvaccin’ ALAR I, h. 247/13; *vaţínâ*, pl. *vaţíni* 39; *vaxinâ*, pl. *vaxíni* 37, 38, 55, 58; *vâţínâ*, pl. *vâţíń* 28, 41.

vále s. f. ʻrâu’, ʻ(folosit adverbial) precum râul’ ALAR I, Note 164/13: *ń-cûră sădórli vále* ʻîmi curg sudorile ca râul’; vezi *sudo̯ári*.

valîci vezi *varîci*.

■ **varîci** s. f., pl. ʻvarice’ ALAR I, MN 238/38, 58; *valîci* 55.

vátămă vb. I, ind. prez., 3 sg. ʻ[lit.] vatămă', ʻ(despre maţe, când eşti sătul) dau senzaţia de saţietate' ALAR I, Note 177/3.

vaţínâ vezi *vacţínă*.

vaxínâ vezi *vacţínă*.

■ **văncŭ** adv. ʻ[lit.] strâmb', în *ved văncŭ* ʻvăd strâmb', ʻsunt saşiu' ALAR I, h. 39/58.

■ **vắngăr, vắng(ă)ră**, pl. **vắngăr**, **vắng(ă)re** adj. m. şi f. ʻsaşiu' ALAR I, h. 39, MN 51/30; *văngăráş*, *văngăráşă*, pl. *văngăráş*, *văngăráşi* 58; *ved vắngâr* ʻmă uit cu coada ochiului' h. 43/58.

văngăráş vezi *vắngăr*.

vărǵéscu vb, IV, ind. prez., 1 sg. ʻvorbesc cu glasul ridicat, cu voce tare' ALAR I, Note 77/26.

vắngâr vezi *vắngăr*.

■ **vắrx̧â**, pl. pl. **vắrx̧â** s. f. ʻ[lit.] dungă', ʻvîrstă (pe obraz), zbârcitură' ALAR I, Note 64/19.

vârţ̧éaniţâ s. f. ʻameţeală' ALAR I, MN 242/52.

vâsiĺé, pl. **vâsiĺáx̧** s. m. ʻ[lit.] împărat', ʻrotula genunchiului' ALAR I, MN 200/39.

vâţínâ vezi *vacţínă*.

vx̧árdi, pl. **verx̧** adj. m. şi f. ʻ(despre culori) albastru deschis' ALAR I, Note 31/20.

vedŭ, vb. II, ind. prez., 1 sg. ʻvăd', în *vedŭ nýisŭ* ʻ[lit.] văd vis', ʻvisez' ALAR I, h. 243/13, 37, 38, 54, 55, 58; *vedŭ tu ýisŭ* ʻ[lit.] văd în vis', ʻvisez' 33.

vérsu vb. I, ʻvărs', în *mi virsái̯* ʻ[lit.] m-am vărsat', ʻam hernie' ALAR I, h. 262/10, 19; *z-vx̧ársă* ʻ[lit.] se varsă', ʻare hernie' 3, 6-9, 12, 25; *z-vinsắ* ʻ[lit.] s-a vărsat'. ʻare hernie' 1, 2, 4, 5, 17, 29, 31; *âi̯ virsátŭ* ʻ[lit.] e vărsat', ʻare hernie' 11. *z-vărsắ pắndica* ʻ[lit.] s-a vărsat burta', ʻam hernie' 18.

vidx̧álă, pl. **vidéĺ** s. f. ʻ[lit.] vedere, lumină', ʻpupilă (la ochi) ALAR I, h. 41/3.

■ **vilíţă**, pl. **vilíţi** s. f. ʻfalcă; maxilar' ALAR I, h. 72/15, 16, Note 72/15, 16.

vímă, pl. **vímati** ʻpas' ALAR I, h. 226/32, 46.

vímtu s. n. ʻvânt', în *ári vímtu pit ◡ o̯ási* ʻ[lit.] are vânt prin oase', ʻare reumantism' ALAR I, Note 271/9; *alágă vímtu pitŭ o̯ási* ʻ[lit.] aleargă vânt prin oase', ʻam reumatism' 8.

vínă, pl. **víni** s. f. ʻvână', în *vínă di la călcắnŭ* ʻ[lit.] vână de la călcâi', ʻgleznă' ALAR I, MN 203/24.

vínitŭ, **vínită**, pl. **víniţ**, **víniti** adj. m. şi f. ʻ(despre culoarea ochilor) albastru' ALAR I, h. 31/13, 14, 16, 22, 32, 33, 56; *vint*, pl. *vínţ* 37, 55; ʻ(despre culori) albastru' ALAR I, Note 11/16, 26; *nclísă vintă* ʻalbastră închis' 16; *dăsáptă vínită* ʻalbastru deschis' 16.

vint vezi *vínit*.

virsátă, pl. **virsáti** adj. f. ʻ[lit.] vărsatăʼ, în *púlpă virsátă* ʻpulpă prelungă, frumoasăʼ ALAR I, Note 231/36.

virsátŭ, **virsátă**, pl. **virsáţ**, **virsáti**, adj. m. şi f. ʻ[lit.] vărsatʼ, ʻvătămat, bolnav de hernieʼ ALAR I, h. 264/1–13, 19, 20, 25, 29, 31; *vărsátŭ*, pl. *vărsáţ* 17, 18.

virsắ, **z ~** vb. I, refl., perf. s., 3 sg. ʻ[lit.] s-a vărsatʼ, ʻa făcut hernieʼ ALAR I, Note 262/31: *l-si-arúpsi şképţa, z-virsắ* ʻi s-a rupt peritoneul, a făcut hernieʼ.

■ **vléfarŭ** s. n. ʻpleoapăʼ ALAR I, Note 45/32; vezi *bléfurŭ*.

voáhă s. f. ʻmiros, mireasmăʼ ALAR I, Note 69/55: *ýíni voȟă búnă di luluúci* ʻvine miros plăcut de floriʼ; în *lau voáhă* ʻ[lit.] iau mirosʼ, ʻmirosʼ ALAR I, h. 69/21, 22, 37, 58.

vóltă s. f. ʻforţăʼ, în *zburắscu cu vóltă* ʻvorbesc cu forţă, cu voce tareʼ ALAR I, h. 77/52.

■ **vrahuḱíli** s. ʻguşăʼ ALAR I, h. 133/41.

vrţávă s. f. ʻceartăʼALAR I, Note 95/4.

vúlă, pl. **vúli** s. f. ʻ[lit.] ştampilăʼ ʻpată mare pe obrazʼ ALAR I, Note 63/54.

X

xanθó vezi *xânθósŭ*.

■ **xânθósŭ**, **xânθoásă**, pl. **xânθóşĭ**, **xânθoási** adj. m. şi f. ʻblond, blondăʼ ALAR I, h. 11, MN 13/28; *xanθó*, pl. *xanθáḑ* adj. m. ALAR I, h. 11, MN 13/32, 36, 39, 41.

xenuzburáşti vb. IV, ind. prez., 3 sg. ʻaiurează’ ALAR I, h. 25729; *xinutburáşti* 28.

xinuzburáşti vezi *xenuzburáşti*.

■ **xirahắḱi**, pl. **xirahắḱ** s. f. ʻlamă de rasʼ ALAR I, Note 126/36, 41; *xurafắḱi* 39.

xurafắḱi vezi *xirafắḱi*.

Z

■ **zaládă** s. f. **1º** ʻameţeală’ ALAR I, MN 242/26; *zaláδă* 31, 54; *zăláδă* 41; *zălávă* 33; **2º** ʻleşinʼ Note 273/61.

zaláδă vezi *zaládă*.

zálă s. f. ʻinfirmitate fizicăʼ ALAR I, Supl/19.

■ **zalisítŭ**, **zalisítă**, pl. **zalisíţ**, **zalisíti** adj. m. şi f. ʻgrav bolnavʼ ALAR I, Note 257/54: *i zalisítŭ* ʻe grav bolnavʼ.

■ **zári**, pl. **zări** s. f. ʻzbârcitură (pe obraz), ridʼ ALAR I, h. 64/41, 42; *zári*, pl. *zắruri* 28*; ári zări* ʻare riduriʼ Note 64/39.

■ **zátră** s. f. ʻgripă ʼ ALAR I, Note 257/5.

zăíf (zăífi), pl. **zăífi** adj. m. şi f. ʻbolnăvicios' ALAR I, h. 245, MN 236/17.
zăífi vezi *zăíf*.
zălávă vezi *zaládă*.
■ **zălăh́íe** s. f. ʻgălăgie' ALAR I, h. 95/54.
zănúcl'u vezi *prísini, scáfă*.
zboc vezi *zbucŭ*.
zbucŭ s. ʻmătreaţă' ALAR I, h. 23/ 38; *zbuhŭ* 55; *zboc 58.*
zbuhŭ vezi *zbucŭ.*
zburắscu vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻvorbesc', în **1º** *zburắscu análtu* ʻ[lit.] vorbesc înalt, sus', ʻvorbesc cu voce (glas) tare' ALAR I, h. 77/1–6, 8–10, 13, 20, 23, 30, 38; ~ *pę́-análtu* ʻ[lit.] ~ pe înalt' 7, 12, 17, 21; ~ *cu vóltă* ʻ[lit.] cu forţă' 52; ~ *cu bo̯áţi* ʻ[lit.] cu voce' 11, 14, 18, 33; ~ *cu bo̯áţi mari* ʻ[lit.] ~ cu voce mare' 22, 24, 54; ~ *cu bo̯áţę́a mári* ʻ[lit.] cu vocea mare' 38, 55; ~ *cu bo̯áţę́-análtă* ʻ[lit.] cu voce înaltă' 58; ~ *pi bo̯áţę́-análtă* ʻ[lit.] pe voce înaltă' 15; ~ cu *bo̯áţę́a anălţátă* ʻ[lit.] cu vocea ridicată' 52; ~ *cu dę́-alágă* ʻ[lit.] cu zor' 25; ~ *pę́-a zórę́a* ʻ[lit.] cu forţă' 19; ~ *zarę́á* ʻ[lit.] cu forţă' 28, 29*;* ~ *cu sílă* ʻ[lit.] cu forţă' 3, 7, 11, 52; ~ *multŭ* ʻ[lit.] mult' 21, 41, 42; ~ *sânâtósŭ* ʻcu forţă, tare' 31, 32, 40; ~ *prăftósŭ* ʻ[lit.] tare, puternic' 36; ~ *áyuru* ʻ[lit.] sălbatic' 39; **2º** *zburắşti pę́-análtu* ʻ[lit.] vorbeşte pe înalt', ʻvorbeşte cu făloşenie, se laudă' 22; vezi *prăftósŭ, strig*; **3º** *zburắşti nal'úrę́a* ʻaiurează' ALAR I, h. 1–12, 15–20, 23–25, 35; *zburắşti că̯t(r)â nal'úrę́a* 39, 40, 52, 54; *zburắşti al'úrea* 12; *zburắşti kirútŭ* ʻaiurează' 13, 14; *zburắşti ncot* ʻaiurează' 21, 55; *zburắşte álte tră álte* ʻaiurează' 36; **4º** *zburắşti cu mórţă'* ʻ[lit.] vorbeşte cu morţii', ʻtrage să moară' Note 257/36.
zdăfápt, **zdăfáptă**, pl. **zdăfápţ(ă)**, **zdăfápti** adj. m. şi f. ʻdeschis' ALAR I, Note 193/37; *cu ínima zdăfáptă* ʻ[lit.] cu inima deschisă', ʻsincer, primitor, iubitor' ALAR I, h. 159/13.
zdălég vb. I, ind. prez., 1 sg. ʻdezleg' ALAR I, Note 236/37: *zdălég păpúţa* ʻdezleg (scot) pantoful.
zdăncúlţu, **zdăncúlţă**, pl. **zdănculţ(ă)**, **zdăncúlţi**, adj. m. şi f. ʻdesculţ' ALAR I, Note 236/38.
zdăpól'ŭ vezi *dispólŭ*.
■ **zervoh́érŭ**, **zervoh́éră**, pl. **zervoh́érĭ**, **zervoh́ére**, adj. m. şi f. ʻstângaci' ALAR I, h. 182/33.
zgl'escŭ vb. IV, ind. prez., 1 sg. ʻ[lit.] zbier, ţip' **1º** ʻstrig, chem' ALAR I, h. 96/32; Note 96/32: *zgl'a-l' z-ɣínă* ʻstrigă-l, cheamă-l să vină'; **2º** (despre maţe) chiorăie' ALAR I, h. 177/32.
■ **zgrâbŭ**, **zgrắbă**, pl. **zgrâǵ**, **zgrắbi** adj. m. ʻcocoşat' ALAR I, h. 169/33; *zgrobŭ* 51.
zgrobŭ vezi *zgrâbŭ*.
■ **zgurlę́aḑă** vb. I, ind. prez., 3 pl. ʻ(despre maţe) chiorăie' ALAR I, h. 177/12.

■ **zórlẹa** s. f. art., în *cu zórlẹa* loc. adv. ʻcu forţaʼ ALAR I, Supl/19.

zvércă, pl. zverţ s. f. **1º** ʻgâtʼ ALAR I, h. 130/21, 24, 37, 54; *zvércă*, pl. *zvérķi* 55; **2º** ʻceafăʼ, în *îl lo pi zvércă* ʻ[lit.] l-a luat pe ceafă', ʻ îl are pe conştiinţăʼ, ʻ l-a ucisʼ Note 129/17, 19, 20, 26.

■ **zvóngu**, pl. **zvónguri** s. n. ʻuimăʼ ALAR I, h. 268/39: *ń-adunắ zvóngu* ʻam făcut uimăʼ.

REŢEAUA DE LOCALITĂŢI ALAR I

	Localitatea	*Ţara*	*Graiul*
1.	Blagoevgrad	Bulgaria	grămostean
2.	Coceani	R. Macedonia de Nord	grămostean
3.	Razlog	Bulgaria	grămostean
4.	Batac	Bulgaria	grămostean
5.	Bachiţa	Bulgaria	grămostean
6.	Bujdova	Bulgaria	grămostean
7.	Ubovo	R. Macedonia de Nord	grămostean
8.	Papaceair	Bulgaria	grămostean
9.	Şatra	Bulgaria	grămostean
10.	Lopova	Bulgaria	grămostean
11.	Cruşova	R. Macedonia de Nord	grămostean
12.	Poroi de Sus	Grecia	pindean
13.	Beala de Sus (+grabovean)	R. Macedonia de Nord	fărşerot
14.	Beala de Jos (+grabovean)	R. Macedonia de Nord	fărşerot
15.	Gopeş	R. Macedonia de Nord	gopeşean
16.	Molovişte	R. Macedonia de Nord	moloviştean
17.	Târnova	R. Macedonia de Nord	grămostean
18.	Nijopole	R. Macedonia de Nord	fărşerot
19.	Livezi	Grecia	grămostean
20.	Gramaticova de Sus	Grecia	fărşerot
21.	Nicea	Albania	grabovean
22.	Greava	Albania	grabovean
23.	Pleasa	Albania	fărşerot
24.	Corcea	Albania	fărşerot
25.	Cândrova	Grecia	fărşerot
26.	Nevesca	Grecia	grămostean
27.	Vlahoclisura	Grecia	grămostean

28. Veria	Grecia	pindean
29. Xirolivad	Grecia	pindean
30. Cutali	Albania	fărşerot
31. Deniscu	Grecia	grămostean
32. Samarina	Grecia	pindean
33. Palioseli	Grecia	pindean
34. Băiasa	Grecia	pindean
35. Turia	Grecia	pindean
36. Aminciu	Grecia	pindean
37. Diviaca	Albania	fărşerot
38. Fier	Albania	fărşerot
39. Perivoli	Grecia	pindean
40. Avdela	Grecia	pindean
41. Giurgea	Grecia	pindean
42. Gardichi	Grecia	pindean
43. Cornu	Grecia	pindean
44. Vendişte	Grecia	pindean
45. Custeana	Grecia	pindean
46. Guduvazda	Grecia	pindean
47. Malacaşi	Grecia	pindean
48. Cocľi	Grecia	pindean
49. Cuţufleani	Grecia	pindean
50. Nea Zoi	Grecia	fărşerot
51. Livadi Olimpou	Grecia	pindean
52. Horopani	Grecia	fărşerot
53. Pisuderi (+grabovean)	Grecia	fărşerot
54. Cristalopiyi	Grecia	fărşerot
55. Moscopole	Albania	fărşerot
56. Ducasi	Albania	fărşerot
57. Peştani	Albania	fărşerot
58. Seleniţa	Albania	fărşerot
59. Andon Poçi	Albania	fărşerot
60. Laca	Grecia	pindean
61. Siracu	Grecia	pindean

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Universitatea din București
Str. Edgar Quinet, nr. 5–6

AROMÂNII. ISTORIE, LITERATURĂ. SCRIERI DESPRE DIALECTUL AROMÂN*

NICOLAE SARAMANDU

Motto: Aromânii „remind one of those ingenious pictures in which an animal or a human face is concealed so as not to be obvious on first inspection, though when once seen it appears to be the principal feature of the drawing" (Ch. N. E. Eliot, *Turkey in Europe*, London, 1900). [Aromânii „ne amintesc de acele tablouri ingenioase pe care un animal sau un chip uman este în aşa mod înfăţişat, încât să nu fie evident de la prima vedere, deşi, odată observat, el se dovedeşte a fi principalul element al picturii".]

Aromânii[1] fac parte din ramura sud-dunăreană a poporului român. Numele lor provine din lat. *romanus* > *român* (ar. *aromân*, cu *a* protetic), nume comun pentru populaţia romanizată din nordul şi din sudul Dunării. Se întâlnesc astăzi în ţinuturile lor de origine din Peninsula Balcanică (Grecia, Albania, R. Macedonia de Nord, Bulgaria), în Serbia, România, în ţări din Europa occidentală (Franţa, Italia, Spania) şi din alte continente: America de Nord (SUA, Canada), Australia. Numărul lor este de 400.000 – 500.000.

Cucerirea romană în sud-estul Europei. Romanizarea. Limba română a luat naştere pe un teritoriu vast, în nordul şi în sudul Dunării, ca urmare a extinderii stăpânirii romane în sud-estul Europei, proces îndelungat, care a durat mai mult de trei secole, începând în anul 229 î.Hr., prin cucerirea primelor cetăţi ilire de la Marea Adriatică – Apollonia (azi Pojan, în Albania) şi Dyrrachium (azi Dürres, în Albania) – până la transformarea Daciei în provincie romană (anul 106 î.Hr.). În acest interval se plasează extinderea stăpânirii romane asupra Macedoniei (anul 168 î.Hr.) şi apoi asupra întregii Grecii (anul 148 î.Hr.). Cucerirea romană s-a extins spre interiorul Peninsulei Balcanice, cuprinzând Tracia şi Moesia (anul 46 î.Hr.), ultima provincie cucerită fiind Dacia.

* This work presented in this paper was supported by the research grant from the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation CNCS = UEFISCDI, project no PN-III-P4-ID-PCE-2020-0451.

[1] Împreună cu meglenoromânii şi istroromânii.

Izvoarele istorice atestă prezenţa continuă – în timp şi în spaţiu – a populaţiei romanizate în nordul şi în sudul Dunării, în ţinuturile stăpânite odinioară de romani, „din Dacia până în Pind”[2]. O formulare asemănătoare apare la S. Puşcariu: „din Carpaţii nordici până în Pind vârfurile munţilor poartă nume româneşti”[3] şi, de asemenea, la Th. Capidan: „penetraţiunea romană […] s-a extins din Dacia până în sudul Peninsulei Balcanice”[4].

Principala componentă a romanizării este cea lingvistică, „un proces lent şi ireversibil, întins pe durata mai multor generaţii, de părăsire treptată a limbii autohtone şi de înlocuirea acesteia cu limba latină”[5].

Itinerariile romane (căile de comunicaţie) au înlesnit difuzarea limbii latine, lăsând uneori urme în toponimia locală. Exista un sistem unitar de denumire a localităţilor, de exemplu, prin folosirea prepoziţiei *ad* pentru a indica proximitatea faţă de un reper cunoscut (râu, munte, punct topografic): *Ad mediam* (Băile Herculane), prepoziţie care se recunoaşte în toponime actuale: *Ameru* (lit. ‘la măr’), aşezare aromânească în Pind. Lat. *mansum*, desemnând un popas sau adăpost provizoriu, s-a păstrat în română: dr., ar. *mas*.

Prezentând *inscripţiile latine* din provinciile romane Macedonia (care cuprindea şi Tesalia, precum şi teritoriul actual al Albaniei) şi Ahaia, aflate la sud de „linia Jireček”, H. Mihăescu a pus în evidenţă faptul că „influenţa latină a fost foarte puternică şi ea se extindea cu mult mai la sud de «linia Jireček»”[6].

În Macedonia, un rol important l-a avut, în procesul de romanizare, *Via Egnatia*, care lega Roma de orientul imperiului.

> „Influenţa limbii latine s-a intensificat în cursul secolului al II-lea î.Hr., prin intermediul armatelor şi al comercianţilor, mai ales de-a lungul marilor artere de circulaţie care duceau spre Macedonia. Valea râului Shkumbi [Albania] a reprezentat din cele mai vechi timpuri calea naturală cea mai lesnicioasă de la Adriatica spre Macedonia orientală. Romanii au amenajat sistematic acest drum începând cu a doua jumătate a secolului al II-lea î.e.n., îmbunătăţindu-l şi dându-i numele de *Via Egnatia*: ea pornea de la porturile Dyrrachium (Durrës) şi Apollonia (Pojani) şi se îndrepta spre est. Cele două ramuri se întâlneau la Clodiana (Peqini), de unde drumul continua pe un singur traseu, urcând pe valea râului Shkumbi. Trecând prin Scampa (Elbasan), Claudanon (Qafa Thanës), el lăsa la sud

[2] În exprimarea scriitorului bizantin Laonic Chalcocondil (secolul al XV-lea), care vorbeşte de „neamul care locuieşte din Dacia până în Pind şi care se întinde în Tesalia. Vlahi se numesc şi unii şi ceilalţi” (FHDR IV: 435).

[3] Puşcariu 1940: 148.

[4] Capidan 1942: 143. „De aceea, nu e o exagerare dacă vom repeta [...] că, în epoca de după părăsirea parţială a Daciei sub Aurelian, limba latină a răsunat din Carpaţi până în Pind şi de pe ţărmurile Adriaticei la Marea Egee” (*ibidem*).

[5] IR I^2: 23–24.

[6] Mihăescu 1978: 86.

> lacurile Ohrida şi Prespa, ajungea la Heraclea-Lyncestis (Monastir sau Bitolia), Pella, Salonic, Philippi, Perinthe, traseul încheindu-se pe coasta mării, în cetatea Bizanţului”[7].

Urmând acest traseu, întâlnim până astăzi numeroase aşezări aromâneşti pe fosta *Via Egnatia*, numită dintotdeauna de aromâni *Calea Mare*[8]. Cercetări recente au pus în evidenţă importanţa pe care reţeaua de drumuri romane (*viae publicae romanae*) şi îndeosebi *Via Egnatia* – cu un mare număr de inscripţii latine, inclusiv în localităţile aflate în vecinătatea ei – au avut-o în procesul de romanizare.

Romanitatea sud-dunăreană. În perioada care a urmat retragerii aureliene, „societatea nord-dunăreană s-a dezvoltat în relaţii directe, pe plan economic, etnografic, politic şi spiritual, cu provinciile latinofone din dreapta marelui fluviu” (FHDR II: p. V, *Introducere*). Contactele dintre romanicii din nordul Dunării şi cei din sudul Dunării, rămaşi în imperiu, nu au încetat. Ele au fost favorizate de iniţiativele de recucerire a Daciei din secolele IV–VI, datorate împăraţilor Constantin cel Mare (306–337) şi Iustinian (527–565). Prin Edictul de la Milano, din 313, Constantin cel Mare recunoştea creştinismul, care s-a generalizat în Dacia „ca rezultat al misionarismului iniţiat şi susţinut de comunităţile şi episcopatele din sudul Dunării” (IR III: 611). Din secolul al IV-lea datează primele informaţii despre creştinarea populaţiei de la Dunărea de Jos de către episcopul got Ulfila – care predica în limbile latină, greacă şi gotică – şi despre activitatea unor episcopi (Photeinos, Nicetas), care, în secolele IV–V predicau aici în limba latină. Aşa se explică faptul că terminologia religioasă de bază, provenită din latină, e comună românilor din nordul şi din sudul Dunării – *biserică*, *boteza*, *creştin*, *cruce*, *mormânt*, *nuntă*, *Paşte*, *ruga* < lat. *basilica*, *baptizare*, *christianus*, *crucem*, *monumentum*, *nuptiae*, *Paschae*, *rogare* –, regăsindu-se în aromână.

Într-o lucrare scrisă de Procopius din Cesarea în greceşte (între anii 553 şi 555), *Despre zidiri*, apar 654 de nume de locuri romane, inclusiv oraşe, dintre care o bună parte se află în Macedonia şi Epir, unde sunt atestate comunităţi cu vorbitori de limbă latină, la Heraclea-Lyncestis (lângă Bitolia), Bargala şi Stobi (lângă Ştip).

O mărturie importantă privind folosirea limbii latine în Imperiu, în zona de influenţă culturală greacă, datează din aceeaşi perioadă, mijlocul secolului

[7] Mihăescu 1993: 70. „Al doilea drum ca importanţă ducea de la Adriatica la Dunăre spre Dacia [...] ajungând la Retiaria (Arčar) pe Dunăre, nu departe de actualul oraş Vidin” (ibidem).

[8] A fost remarcată coincidenţa dintre localităţile antice şi actualele aşezări aromâneşti: „Pentru a evalua importanţa drumurilor publice romane, *viae publicae romanae*, în viaţa romanităţii balcanice, este suficient să comparăm gruparea localităţilor antice unde s-au găsit inscripţii latine, în jurul *Viei Egnatia* şi al altor drumuri, de pe harta lui H. Mihăescu (1978: 80), cu gruparea satelor aromâne de pe harta lui Th. Capidan (1926: 78), unde, cu excepţia marelui grup central, venit aici mai târziu, restul corespunde în mod frapant” (Poghirc 1989: 30).

al VI-lea, şi provine de la un înalt funcţionar bizantin, Ioannes Lydos (490–565), de la care aflăm că locuitorii din Tracia „vorbesc *limba italienilor*" (Ioannis Lydi, *De magistratibus*, III, 68; apud Černjak 1990: 139).

Menţiuni despre limba tracă vorbită în sudul Dunării apar în textele bizantine până în secolul al VI-lea, după care, ele încetează. În Tracia propriu-zisă tracii s-au romanizat „probabil datorită faptului că serviciul militar aproape că devenise ocupaţia principală permanentă a populaţiei rurale, jefuită la nesfârşit de incursiunile barbarilor" (Černjak 1992: 101).

Aşadar, în paralel cu abandonarea limbii materne de către autohtonii traco-daci, continuă atestările privind limba latină vorbită în nordul şi în sudul Dunării, pe un teritoriu vast, limbă asimilată celei vorbite în Italia, numită *limba ausonilor* pentru nordul Dunării (Priscus de Panion, secolul al V-lea) sau *limba italienilor* (Ioannes Lydos, secolul al VI-lea). Se poate considera că secolul al VI-lea reprezintă limita superioară până când s-a vorbit limba autohtonilor traco-daci în nordul şi în sudul Dunării. În secolele V–VI se încheie „deznaţionalizarea populaţiei traco-dace, prin răspândirea limbii latine şi adoptarea modului de viaţă roman provincial" (Arvinte 1966: 31).

Informaţiile care apar la Ioannis Lydos privind limba populaţiei autohtone din Tracia sunt confirmate, pentru aproximativ aceeaşi perioadă (a doua jumătate a secolului al VI-ea), de prima atestare scrisă a limbii vorbite în teritoriile romanizate din sudul Dunării. Este vorba de cuvinele *torna, torna* (τόρνα, τόρνα), care apar la Theophylact Simocatta, în *Istorii* (operă scrisă de cronicarul bizantin în greceşte, pe la anul 630). Autorul precizează că aceste cuvinte au fost rostite „în limba locului, în limba ţării" (*ἐπιχώριος γλώσσα*) de către oşteni din trupele auxiliare ale armatei bizantine, în timpul unei expediţii din anul 587, condusă de generalul Comentiolus, în munţii Haemus, împotriva avarilor. Comentiolus recrutase trupele auxiliare la faţa locului, la Anchialos (Tracia), oştenii fiind localnici. La aproape două secole după Theophylact, aceeaşi întâmplare a fost relatată de un alt scriitor bizantin, Theophanes Confessor (în *Chronografia*, operă scrisă în greceşte, pe la 810–814), care adaugă termenul *fratre*: τόρνα, τόρνα, φράτρε, cuvinele în dicuţie fiind rostite în „limba locului" (*πάτριος φονί*). Textele celor doi scriitori bizantini dovedesc faptul că „pe teritoriile fostelor provincii [romane] latina devenise limba maternă a locuitorilor" (Fischer 1985: 20; cf. şi Saramandu 2001).

În jurul anului 600, limesul dunărean este desfiinţat, slavii pătrunzând în Peninsula Balcanică. Urmările acestui eveniment sunt sesizate în tratatul de istorie a românilor: „desfiinţarea frontierei romano-bizantine de-a lungul fluviului a creat noi facilităţi în raporturile economice şi etno-culturale între romanitatea sud-dunăreană şi cea din vechea Dacie, realizându-se totodată şi o continuă intermigraţie în acelaşi vast spaţiu romanic" (IR II: 616).

Despre *limba romanilor*, deosebită de greacă, vorbită în sudul Dunării la sfârşitul secolului al VII-lea, avem informaţii în *Miracula Sancti Demetrii*, opera

unui anonim din Salonic, scrisă pe la 680–685. În această scriere se vorbeşte, pentru prima dată, despre o deportare – făcută de slavii şi avarii năvălitori – în Panonia de sud, în teritoriul dintre Dunăre şi Sava, a unei populaţii aduse din sud, prizonieri luaţi din Imperiu, eveniment petrecut în anul 621 (după alţii, la 617–618). După şase decenii, în anul 680, populaţia deportată în nord a revenit în ţinuturile de baştină, aşezându-se în câmpia din apropierea Bitoliei (Macedonia), unde îi găsim astăzi pe aromâni. G. I. Brătianu a sesizat faptul că, în *Miracula Sancti Demetrii*, este vorba de „o dublă migraţiune" şi că acest „du-te-vino al captivilor şi al emigranţilor de pe un mal pe altul al Dunării nu încetase, în pofida invaziei slave şi, fără îndoială, tocmai din cauza ei" (Brătianu 1937: 55).

Romani (Ῥωμάνοι) şi vlahi (Βλάχοι). În tratatul încheiat în anul 927 de împăratul Constantin VII Porfirogenetul cu bulgarii apare o referire la *transportatori cu caravanele şi nomazi* (grec. *hamaxobiōn kai nomadōn*) (cf. Winnifrith 1987: 100). Este, foarte probabil, vorba de *vlahi*, pe care, pentru anul 976, îi va semnala şi istoricul bizantin Kedrenos ca *vlahi călători* (*βλάχοι οδίτοι*) (vezi *infra*).

La Constantin VII Porfirogenetul, în *De administrando imperio*, operă scrisă în anul 945 (în original, în greceşte) apare, pentru prima dată, distincţia între *Romani* (*Ρωμάνοι*), urmaşii coloniştilor romani, şi *Romei* (*Ρωμαίοι*), grecii bizantini: „Împăratul Diocleţian […] a adus din Roma popor împreună cu familiile lor şi i-a aşezat în ţara Dalmaţiei: aceştia se mai numesc şi *Romani*, pentru că au venit de la Roma, şi poartă acest nume până în ziua de astăzi. […] *Împărăţia romanilor se întindea până la fluviul Dunărea*" [subl. n.] (FHDR II: 663). Până la această dată, la autorii bizatini apărea numai termenul *Ρωμαίοι*, prin care erau numiţi, indistinct, atât romanii cât şi grecii bizantini. Termenul *Ρωμάνοι*, care apare la Constantin VII Porfirogenetul, marchează „sfârşitul procesului de formare etnică şi lingvistică a poporului român şi totodată prima manifestare a conştiinţei poporului nou costituit" (Armbruster 1972: 14).

O nouă realitate etnică este desemnată, aşadar, în secolul al X-lea, prin termenul *Romani*, fiind vorba, în privinţa romanicilor răsăriteni, de români. „În cursul celei de a doua jumătăţi a mileniului I s-a încheiat procesul de etnogeneză atât a românilor nord-dunăreni, cât şi a celor din sudul Dunării" (IR III: 287).

Noua realitate etnică este desemnată în a doua jumătate a secolului al X-lea prin *valachus*, temen preluat de bizantini de la slavi, care apare, în aceeaşi perioadă, la Kedrenos, anul 976, şi într-o scrisoare din anul 980 a împăratului Vasile II Bulgaroctonul şi, ulterior, într-un decret din anul 1020 al aceluiaşi împărat (cf. Armbruster 1972: 12, 15).

Vlahii în izvoarele bizantine. Pe *Via Egnatia* intră în istorie, la anul 976, *vlahii călători* (*βλάχοι οδίτοι*) – meţionaţi de scriitorul bizantin Kedrenos –, care

asigurau paza acestei mari artere de circulaţie. Este vorba de pasul *Βίγλα* (cf. lat. *vigilare*), prin care se face trecerea între Macedonia şi Epir. Aici se află localitatea aromânească Pisuderi. Există şi alte locuri de trecere în masivul muntos al Pindului, cel mai important fiind pasul *Ζύγος* (< lat. *jugum*), ar. *Giug*, care face trecerea din Epir în Tesalia, dar şi spre Macedonia. Aici se găseşte cea mai importantă aşezare aromânească din Grecia, *Aminciu* (gr. *Μέτσοβο*), unde e atestat toponimul *Mpirătoare* (< lat. *(Via) Imperatoria* „cale imperială").

Via Egnatia şi trecătorile montane din Pind formau o reţea de căi de comunicaţie totdeauna bine păzite de garnizoane militare, implicând o prezenţă romană permanentă în zonă[9]. Nu este o întâmplare că aici se concentrează aşezările aromâneşti din Epir, Macedonia şi Tesalia, ţinuturi locuite masiv de vlahi în secolul al X-lea, cum rezultă din amplele relatări ale scriitorului bizantin Kekaumenos.

Începând cu secolul al XI-lea, menţiunile despre vlahi sunt frecvente la scriitorii bizantini, atestările continuând până în secolul al XV-lea, când sursele bizantine încetează (în urma căderii Constantinopolului sub turci). Este vorba, mai întâi, de Kedrenos şi Kekaumenos, care se referă la evenimente din secolele al X-lea şi al XI-lea.

Kedrenos, care, pentru perioada 811–1057, a copiat *Compendiul de istorie* al lui Ioan Skylitzes, menţionează sub anul 976 uciderea, de către vlahi, a lui David, fratele viitorului ţar al bulgarilor, Samuil (980–1014): „Iar dintre aceşti patru fraţi, David a murit curând, fiind ucis de nişte vlahi călători (βλάχοι οδίτοι), între Castoria şi Prespa, la aşa-numiţii «stejari frumoşi»" (FHDR III: 145)[10]. Această zonă – unde se află localităţile aromâneşti *Vlahoclisura* şi *Pisuderi* – ocupă o poziţie strategică în trecătorile montane, ceea ce făcea necesară, încă din vremea romanilor, prezenţa permanentă a unor garnizoane de pază (cf. Liakos 1976; Winnifrith 1987: 18 şi nota 7). Tot de la Kedrenos aflăm şi de o altă trecătoare peste munţi, în Rodopi, numită Κίμβα Λόγγου, între văile Strumei şi Vardarului, fiind vorba de redarea, în limba greacă, a românescului *Câmpulung* (FDHR III: 147, nota 73).

[9] Este, de fapt, vorba de o întreagă reţea de drumuri construite de romani, ca, de exemplu, de-a lungul coastei Adriaticii, între Dyrrachium (Durrës) şi Avlona (Vlorë), în câmpia Muzachiei (Albania), în vestul Macedoniei etc., regiuni unde se găsesc astăzi numeroase aşezări aromâneşti; cf. N. G. L. Hammond, *The Western part of the Via Egnatia*, în „Journal of Roman Studies", 64, 1974, p. 185–194 (cu hartă la p. 186); idem, *The Via Egnatia in Western Macedonia*, în vol. *Ancient Macedonia*, IV, Salonic, 1986, p. 247–255; F. W. Walbonk, *The Via Egnatia – Some outstanding Problems*, în acelaşi volum, p. 673–680.

[10] N. S. Liakos (*Makedono-Armanika*, Salonic, 1976) consideră că, datorită poziţiei lor strategice, Pisuderi şi Vlahoclisura (în prezent importante localităţi aromâneşti) „erau, cu siguranţă, păzite de soldaţi romani" (apud Winnifrith 1987: 18, nota 7). „După opinia cea mai verosimilă, a lui Radu Lăzărescu (*Din nou despre vlahii din cronica lui Skylitzes*, «Buletinul Bibliotecii Române», VII–XI, Freiburg, 1979, p. 357–368), interesul imediat care poate să fi determinat folosirea vlahilor pentru uciderea lui David a fost acela al Imperiului bizantin de a redeschide drumul, blocat de bulgarii lui Samuil, ce lega coasta Adriaticii de coasta pontică pe uscat, celebra Via Egnatia. Vlahii «hoditai» s-au comportat, aşadar, ca oameni aflaţi în solda Imperiului Bizantin" (Tanaşoca 2003: 202).

În secolul al XI-lea, scriitorul bizantin Kekaumenos se referă pe larg, în *Strategikon*, operă scrisă în limba greacă între anii 1075 şi 1078, la vlahii din Epir, Macedonia şi Elada [= Tesalia], oferindu-ne, pentru perioada cuprnsă între anii 979 şi 1066 (anul în care vlahii din Tesalia s-au răsculat împotriva bizantinilor), prima relatare amplă despre prezenţa aromânilor în sudul Peninsulei Balcanice.

> Textul lui Kekaumenos cuprinde şi un pasaj despre originea aromânilor din ţinuturile greceşti, pasaj greşit înţeles de unii istorici şi lingvişti, care au considerat, în mod eronat, că strămoşii aromânilor s-au deplasat din nordul spre sudul Peninsulei Balcanice începând cu secolele VI–VII (la pătrunderea slavilor în sudul Dunării) până în secolul al XI-lea. Al. Rosetti considera, în mod neîntemeiat, că deplasarea s-a produs chiar în vremea când scriitorul bizantin îşi redacta opera: „În privinţa locuinţei primitive a aromânilor, cronicarul bizantin Kekaumenos (secolul al XI-lea), vorbind de aromânii care *în vremea sa* [subl. n.] «s-au împrăştiat peste tot Epirul şi Macedonia, iar cei mai mulţi s-au aşezat în Elada», arată că ei trăiau «înainte vreme pe lângă Dunăre şi pe lângă Sau, pe care îl numim astăzi Sava»” (Rosetti 1986: 324). Pentru întreaga chestiune, vezi Saramandu 1997.

În anul 1027, vlahii sunt menţionaţi pentru prima oară într-o sursă occidentală, *Analele din Bari* (*Annales Barenses*), ca ostaşi înrolaţi în armata bizantină a împăratului Constantin al VIII-lea, într-o expediţie militară în Sicilia (cf. Murnu 1984 [1905]: 86).

Câteva *documente bizantine* din secolul al XI-lea şi de la începutul secolului al XII-lea ne informează despre vlahi în raport cu autorităţile imperiale şi ecleziastice. După cuceriea ţaratului lui Samuil (anul 1018), împăratul Vasile II Bulgaroctonul (976–1025), printr-un decret din anul 1020, îi subordonează pe vlahii din tema Bulgaria arhiepiscopiei din Ohrida, care lua locul vechii patriarhii bulgare. Noua organizare bisericească e confirmată în timpul împăratul Alexios I Comnenul (1081–1118), când e menţionată o *episcopie a vlahilor* în tema Bulgaria, stabilită la Vreanonti (azi Vranje, în sudul Sebiei) şi subordonantă arhiepiscopiei de Ohrida. Pe un manuscris din secolul al XI-lea, descoperit în biblioteca bisericii „Sf. Clement” din Ohrida, apare următoarea însemnare: „Ioan, preot al preasfintei episcopii a vlahilor”, fiind vorba de aromâni (FHDR IV: 25; cf. şi Dragomir 1959: 136–138).

> „Existau şi alte episcopii pentru vlahii balcanici, ca cea din 1335, al cărei scaun era la Lerin (Florina, Grecia) sau Prilep (R. Macedonia), sau cea din Domenikos, în Vlahia (Tesalia), care […] în 1513 s-a contopit cu episcopia din Elassona. Această regiune s-a remarcat totdeauna printr-o populaţie vlahă numerosă. Bineînţeles că şi celelalte scaune episcopale din lumea balcanică numărau aromâni printre credincioşii ei. Episcopiile de pe malul drept al Dunării vegheau şi asupra românilor din nordul fluviului” (Năsturel 1989: 71–72).

În *Alexiada*, împărăteasa Bizanţului Ana Comnena (1083–1148) „este mai puţin ostilă vlahilor decât Kekaumenos” (Winnifrith 1987: 110). G. Murnu observa că aromânii „au avut o situaţie privilegiată sub Comneni, fapt stabilit de mult de istoricii români şi mai cu seamă de N. Iorga” (Murnu 1984 [1924]: 155). Unii istorici sugerează chiar o posibilă origine vlahă a Comnenilor: împăratul Manuel I Comnenul (1143–1180) „vădea o simpatie deosebită pentru vlahi, oameni de acelaşi neam cu el” (Carl Hopf, apud Murnu 1984 [1924]: 152–153).

Vlahia Mare. În una din călătoriile sale, efectuate între anii 1160–1173, rabinul spaniol Beniamin de Tudela, venind din Italia în Grecia, vizitează Tesalia în anul 1166, ajungând în ţinuturile locuite de vlahi (aromâni); la el apare, pentru prima oară, termenul *Vlahia*: „Aci e începutul *Vlahiei*, ai cărei locuitori ocupă munţii, iar ei înşişi poartă numele de *vlahi*. […] Nimeni nu-i poate ataca prin război, niciun împărat nu-i poate supune” (Murnu 1984 [1905]: 119). Prin *Vlahia*, Beniamin de Tudela înţelegea Tesalia, pe care mai târziu Nichita Choniates, în anul 1206, o numeşte *Vlahia Mare*: „Vlahia Mare se numeşte cuprinsul muntos al Tesalei” (Nicetae Choniatae, *Historia*, ed. Bonn, p. 841; apud Murnu 1984 [1906–1907]: 131). În acest ţinut muntos întâlnim până astăzi cel ai compact şi numeros grup de aşezări aromâneşti.

> Pentru folosirea denumirilor de *Vlahia*, *Vlahia Mare* şi înţelesul lor la autorii bizantini, cf. Murnu 1913 [1905]: 71–74. Pentru alte *Vlahii*, cf. Arginteanu 1904: 159–160 (*Vlahia Albă* la Villehardouin); Murnu 1984 [1906–1907]: 138, 142 (*Vlahia Mică*, la Phrantzes, în Acarnania şi Etolia); Philippide 1925: 707–709 (*Vlahia de Sus* [gr. *Anovlahia*], în Pind; *Vlahia Albă*, între Haemus şi Dunăre); Năsturel 1989: 56 (*Vlahia Mare* în Tesalia, *Vlahia Mică* în Acarnania şi Etolia, *Vlahia de Sus*, *Vlahia de Jos*: ele implică „un procent aromânesc destul de puternic, dacă nu majoritar la un moment dat în Pind, în Acarnania, Achaia, Etolia”).

Vlahii – urmaşii coloniştilor romani. Cel care afirmă explicit că vlahii din ţinuturile dunărene şi cei din Peninsula Balcanică sunt urmaşii coloniştilor romani aduşi din Italia este scriitorul bizantin Ioan Kinnamos, care a trăit în a doua jumătate a secolului al XII-lea. Probabil că nu e o întâmplare că această afirmaţie se face cu prilejul unei expediţii în nodul Dunării, din anul 1166, a împăratului Manuel I Comnenul (1143–1180) împotriva ungurilor, expediţie la care Ioan Kinnamos a participat în calitate de secretar imperial (cf. FHDR III: 231, nota introductivă). Ungurii sunt atacaţi dinspre Marea Neagră de către bizantini, care aveau în subordine „şi *o mare mulţime de vlahi*, despre care se spune că sunt *coloni de demult ai celor din Italia*” (FHDR III: 239) [subl. n.]. Este de reţinut numărul mare al vlahilor, recrutaţi de bizantini din Balcani şi din tema Paristrion (Dobrogea), ţinuturi aflate la acea dată în Imperiul bizantin. După numai câteva decenii, la începutul secolului al XIII-lea (anul 1221), Ioan Apokaukos, episcop de

Naupactos, spune că omul de rând îi numeşte *vlahi* (cu referire la vlahii din Etolia, Grecia) pe foştii colonişti romani (cf. Năsturel 1978: 231–233; Winnifrith 1987: 119; Năsturel 1989: 69).

Date preţioase despre vlahii din Balcani la sfârşitul secolului al XII-lea găsim la Ansbertus, cronicarul împăratului german Frederic I Barbarosa (1152–1190), în timpul campaniei din Balcani, din anul 1189. Ansbertus menţionează ţinutul bogat *Flachia* (Vlahia), aflat nu departe de Salonic: „Fridericus de Perge invasit regionem opulentam Flachiam dictam, non multum a Thessalonica distantem" (Ansbertus, *Historia de expeditione Friderici*, apud Philippide OR I: 107; cf. şi Arginteanu 1904: 111). Ansbertus ne informează şi despre o *terra Blacorum* 'ţara vlahilor' aflată în Tracia şi stăpânită de Petru (împreună cu Asan), care pune la îndemâna cruciaţilor, conduşi de Frederic I Barbarosa în lupta pentru cucerirea Bizanţului, un corp auxiliar de 40.000 de *vlahi* şi cumani (cf. Murnu 1984 [1939]: 169).

Evenimentele petrecute după 1204, când Constantinopolul este cucerit de cruciaţi, sunt consemnate în *Cronica Moreei* (alcătuită în prima jumătate a secolului al XIV-lea), unde este pomenită, de mai multe ori, *Vlahia tesalică* (în Tesalia), care reprezintă o realitate politică: „În 1204 […], în Tesalia de apus, pe coastele şi poalele Pindului, se înfiripează un început de domnie naţională românească" (Murnu 1984 [1906–1907]: 136).

Informaţii de ordin matrimonial şi ecleziastic despre vlahii din Macedonia (zona Ohrida) şi Epir (episcopia de Butrint, în sudul Albaniei), în prima jumătate a secolului al XIII-lea, ne oferă Demetrios Chomatianos (episcop al Ohridei şi al întregii Bulgarii, din 1217). Extensiunea elementului românesc în Epir şi Macedonia constituie, după G. Murnu, „o preţioasă confirmare a ştirii date de Kekaumenos că «vlahii s-au răspândit în tot Epirul şi în toată Macedonia»" (Murnu 1984 [1916]: 150). Istoricul bizantin Georgios Pachymeres (1242–1310) aminteşte faptul că, în 1259, Mihail II Anghelos, despotul Epirului, aspirant la coroana bizantină, este sprijinit, între alţii, de *megalovlahiţi* (vlahi din *Vlahia Mare*, adică Tesalia) (cf. FHDR III: 443).

În *Anonimi Descriptio Europae Orientalis*, operă scrisă în limba latină în 1308, se spune că „între Macedonia, Ahaia şi Tessalonic se află un popor foarte mare şi răspândit, cu numele de *blazi* [vlahi], care şi odinioară au fost păstori ai romanilor [*pastores Romanorum*]. […] Ei au din abundenţă multă brânză foarte bună, lapte şi carne, mai presus de alte neamuri" (Armbruster 1972: 33).

Evenimentele din Epir şi Tesalia (numită *Vlahia*) din a doua jumătate a secolului al XIV-lea (perioada 1341–1400) sunt relatate în *Cronica Ianinei*, scriere locală anonimă din secolul al XV-lea, „care dovedeşte existenţa în secolul al XIV-lea a unei provincii autonome cu numele de *Vlahia* în Tesalia. Este vorba de *Vlahia mare* bizantină, care ajunge să dea numele ei, în această perioadă, Tesaliei înseşi. Ea corespunde unei regiuni locuite, în mare măsură, până astăzi, de aromâni" (FHDR IV: 343, nota introductivă).

În secolul al XV-lea, Laonic Chalcocondil (ca. 1423 – ca. 1490), ultimul şi unul dintre cei mai importanţi scriitori bizantini, ne oferă preţioase informaţii despre unitatea românilor din nordul şi din sudul Dunării, despre originea lor romană şi latinitatea limbii lor. Vorbind de „neamul care locuieşte *din Dacia până în Pind* [ἀπὸ Δακίας ἐπὶ Πίνδου] şi care se întinde şi în Tesalia", Laonic Chalcocondil afirmă, în continuare: „*Vlahi se numesc şi unii şi ceilalţi. Şi n-aş putea să explic şi să spun care din aceştia la care au venit*" (FHDR IV: 453) [subl. n.]; „muntele Pind îl locuiesc *vlahii*, care vorbesc aceeaşi limbă cu *dacii* şi sunt asemenea cu *dacii* de la Istru [Dunărea]" (FHDR IV: 485). Despre românii din nordul Dunării, pe care îi numeşte *vlahi* (la fel ca pe cei din Pind şi Tesalia), dar şi *daci*, scriitorul bizantin spune: „*Dacii vorbesc o limbă apropiată de a italienilor*. […] De unde a ajuns ei, care au *această limbă şi obiceiuri de-ale romanilor*, în această ţară şi s-au sălăşluit aici, nici pe altul nu l-am auzit să spună ceva lămurit spre explicarea lucrului, nici eu însumi nu pot să mă dumiresc cum de s-au aşezat aici" (FHDR IV: 455) [subl. n.]. În ciuda cunoştinţelor exacte despre românii din nordul şi din sudul Dunării, Laonic Chalcocondil recunoaşte cu modestie că nu poate lămuri „care din aceştia la care au venit", ceea ce înseamnă că nu are în vedere deplasări de populaţie din nord în sud sau invers. Nu este amintit nicăieri Kekaumenos, a cărui relatare privind coborârea din nord a vlahilor în ţinuturile greceşti, după înfrângerea lui Decebal de către Traian – o presupunere lipsită de sens istoric (vezi *supra,* p. 6) – nu a fost niciodată luată în consideraţie în istoriografia bzantină (şi, ulterior, grecească).

În 1463 este numit profesor, la Universitatea din Padova, Demetrie Chalcocondil (1424–1510) (frate sau văr cu Laonic Chalcocondil), stabilit în Italia în preajma căderii Constantinopolului. Trecând, anterior, prin Ţara Românească, relatează elevilor săi despre latinitatea limbii române (cf. Armbruster 1972: 52–54). Aşa cum s-a observat, „existenţa comunităţilor latinofone (sau românofone) în Balcani este o «descoperire» bizantină, care urcă în sec. X–XI. […] Aceste date bizantine au trecut în Italia" (Niculescu 1999: 37–38).

Ajungem, astfel, cu atestările istrice la umaniştii italieni din secolul al XV-lea: Poggio Bracciolini (1380–1459), Flavio Biondo (1388–1463), Enea Silvio Piccolomini (1405–1564) şi alţii, la care se adaugă, pentru aceeaşi perioadă, Janus Pannonius (1434–1472), în Ungaria, şi Jan Długosz (1438–1480), în Polonia. Este o etapă superioară în afirmarea unităţii şi latinităţii limbii române, continuată apoi, pe plan intern, prin cronicile româneşti şi cărturarii români din secolele următoare.

Cuvinte aromâneşti din *Lexiconul heptaglot de la Oxford* (secolul al XVII-lea). Din prima jumătate a secolului al XVII-lea datează *Lexiconul heptaglot de la Oxford,* redactat în limba latină, unde, în coloana ilustrând româna, apar cinci cuvinte aromâneşti, dintre care ultimele două nu se întâlnesc în dialectul

dacoromân: *azboáir* (*azbór*) ʻa zburaʼ, *aştérgu* (*mi*) ʻa şterge', *arúp* (*mi*) ʻa rupe', *arniséscu* ʻa (re)negaʼ, *mes* ʻlună (de zile)ʼ. Se consieră că autorul coloanei româneşti din *Lexicon* ar fi un aromân din Bucovina, unde a existat, la sfârşitul secolului al XVI-lea şi în prima jumătate a secolului al XVII-lea, „o colonie numeroasă de albanezi (arnăuţi) şi aromâni"[11].

Aromânii în scrierile cărturarilor români (sec. XVII–XVIII). Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea datează primele menţiuni în istoriografia românească, datorate cronicarilor Miron Costin şi Constantin Cantacuzino Stolnicul privind comunitatea de origine şi limbă a românilor din nordul şi din sudul Dunării. Iată cum îi descrie Stolnicul Cantacuzino, care i-a cunoscut personal pe aromâni: „Sunt dară aceşti cuţovlahi, cum ne spun vecinii lor şi încă şi cu dintr-înşii am vorbit, oameni nu mai osebiţi, nici în obicine, nici în tăria şi făptura trupului, decât rumânii. […] De crezut dară iaste că acei cuţovlahi dintr-aceşti români sânt şi să trag"[12]. Miron Costin consideră că aromânii din Grecia sunt urmaşi ai coloniştilor romani: „Şi la Rumelea, în ţările greceşti, un neam ce le zicem cuţovlahi, colonia Râmului iaste"[13].

La începutul secolului al XVII-lea Dimitrie Cantemir rezervă spaţii largi, în operele sale scrise în română sau în latină, consideraţiilor referitoare la limba română şi dialectele ei. Dimitrie Cantemir îl citează pe Laonic Chalcocondil privind originea comună a românilor din nordul şi din sudul Dunării şi lămureşte dilema scriitorului bizantin, care nu ştie „care din aceştia la care au venit" (vezi *supra,* p. 9), afirmând originea nord-dunăreană a aromânilor, opinie curentă în vremea sa: „cuţovlahii din ţara grecească […] dintr-aceiaşi Romani ai lui Traian să fie, nu numa limba şi graiul, ce şi a tuturor vremilor istore mărturisesc" (*Hronicul vechimii a Romano-Moldo-Vlahilor,* apud Capidan 1932: 46). „N-ar putea fi nimeni care să-mi tăgăduiască [faptul] că tocmai din acei romani [se trage] populaţia românească, cea care locuieşte încă şi astăzi în tot Epirul şi în jurul Ianinei, căci graiul însuşi ne este martor, dat fiind că şi aceia vorbesc româneşte, dar au stricat limba latină cu cea grecească şi albaneză. […] Dar ei sunt oameni foarte tari în vârtute şi mult mai răbdători la trudă şi, ceea ce este de mare minune, deşi locuiesc de atâtea veauri între greci şi albanezi, totuşi ei păstrează portul propriu, cel vechi roman şi al nostru" (Dimitrie Cantemir, *Descrierea stării de odinioară şi de astăzi a Moldovei*, II, în traducerea lui Dan Sluşanschi, Bucureşti, 2007; citat după Nevaci 2013: 20).

[11] Grigore Nandriş, *Elemente aromâne în* ***Lexiconul heptaglot de la Oxford***, în „Noul album macedo-român", Biblioteca română, Freiburg, I, 1959, p. 256; cf. şi G. Mihăilă, *Cel mai vechi glosar cuprinzând cuvinte aromâneşti*, în SCL, LVIII, 2007, nr.1, p. 139.

[12] În vol. *Cronicari munteni*, ediţie îngrijită de Mihail Gregorian, vol. I, Bucureşti, 1961, p. 45, 46.

[13] Miron Costin, *Opere,* ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 259.

Primul text în dialectul aromân (1731). Dintre românii sud-dunăreni, aromânii sunt singurii care s-au afirmat în scris şi au o literatură cultă începând cu secolul al XVIII-lea. Primul text, scris în dialectul aromân, este o inscripţie pe o icoană de lemn de la 1731, descoperită în anul 1950 la mânăstirea Ardeniţa de lângă oraşul Fier (ar. *Fearică* 'ferigă') din Albania. Textul în aromână, scris pe una din laturile icoanei de ieromonahul de origine aromână Nectarie Tărpu, care l-a redat, pe celelalte laturi ale icoanei, în latină, greacă şi albaneză, este: *Viryiră Muma-l dumneḑă oră tră noi pecătoşĺi* „Vergură [= fecioară] mama lui Dumnezeu roagă-te pentru noi păcătoşii". Textul conţine numai cuvinte latineşti, care se regăsesc în dacoromână: *vergură, mumă, Dumnezeu, ura* (vb.), (*pen*)*tru, noi, păcătos*.

La acest text se adaugă cele patru versuri aromâneşti de pe „vasul Simota" (aparţinând familiei Simota) din localitatea *Călárĺi* (aromâncască) de lângă Ianina (Grecia): *Căleritu ameu, bia v́inu ca pi ateu. / Multu se nu biae, se nu te vemai. / Tra se nu ţi fake reu, tra se nu te mbetu eu. /Ună oară se biai şi acasă ţi se vai.* (*Călăreţul meu, bea vinul ca pe al tău. / Mult să nu bei, să nu vomiţi. / Ca să nu-ţi facă rău, ca să nu te îmbăt eu. / O dată să bei şi acasă să te duci*).

Scriitorii aromâni din secolul al XVIII-lea. La mai puţin de patru decenii de la inscripţia din 1731 datorată ieromonahului Nectarie Tărpu, dialectul aromân apare pentru prima dată într-o lucrare tipărită. Este vorba de o scriere publicată la Veneţia în anul 1770, datorată lui Theodor Anastasiu Cavallioti, *Πρωτοπειρία* [Prima învăţătură], carte de citire pentru clasele elementare, redactată în greceşte, care este însoţită de un vocabular de 1770 de cuvinte, unde termenii greceşti sunt traduşi în aromână şi albaneză. Lucrarea lui Cavallioti, din care nu se cunoaşte în prezent niciun exemplar, ne-a fost transmisă prin redactări ulterioare, dintre care cea mai veche o datorăm învăţatului german (de origine suedeză) Johann Thunmann, care a publicat în 1774 vocabularul trilingv al lui Cavallioti, incluzându-l în opera sa, *Über die Geschichte und Sprahe der Albaner und der Wlachen* (Leipzig, 1774). Prin lucrarea lui Thunmann intră în circuitul ştiinţific occidental cel mai important dintre dialectele româneşti sud-dunărene, aromâna. Este semnificativă observaţia că aromânii, pe care Thunmann îi numeşte *Thrakische Wlachen*, vorbesc aceeaşi limbă cu fraţii lor din nordul Dunării, numiţi *Dakische Wlachen*: „Sie reden eben dieselbe Sprache, als ihre Brüder diesseits der Donau" (Thunmann 1774: 174). În studiul său, Johann Thunmann formulează pentru prima oară *teoria continuităţii*, atât a românilor cât şi a albanezilor, în teritoriile pe care le locuiesc, punct de vedere care s-a impus ulterior.

Un alt învăţat aromân care provine din mediul cultural moscopolean al epocii de la sfârşitul secolului al XVIII-lea este Daniil Moscopoleanul, autorul unei cărţi de lectură cu conţinut religios, scrisă în greceşte, *Εισαγωγικί διδασκαλία* [Învăţătură introducătoare], tipărită la Veneţia în anul 1794, care are, la sfârşit, un manual de conversaţie în greacă, aromână, albaneză şi bulgară (*Λεξικόν Τετράλωσσον*). Este

interesant de observat că aromâna nu e numită *Βλάχικα*, aşa cum apărea la Cavallioti; Daniil menţionează chiar în titlul lucrării sale că traduce textul grecesc în *Μοισία Βλαχικής*, adică în „româna din Moesia", ceea ce sugerează unitatea lingvistică dintre aromână şi dacoromână, care reprezină o singură limbă.

A treia lucrare datorată unui autor aromân provenit din mediul cultural moscopolean, Constantin Ucuta, este *Νέα Παιδαγωγία* [Noua Pedagogie], cu subtitlul (în greacă, în original), „abecedar lesnicios pentru a-i învăţa pe copii carte romano-vlahă în uzul curent al romano-vlahilor", lucrare tipăriă în 1797 la Viena în imprimeria familiei Pouliu, de origine aromână. Ucuta a scris abecedarul cu scopul declarat de a-i instrui pe copiii aromânilor în graiul matern. Este interesant de observat că autorul nu-i mai numeşte pe români *vlahi*, iar idiomul vorbit de ei, *vlahika* (aşa cum apare la Cavallioti) sau *vlahica din Moesia* (cum apare la Daniil), ci *romano-vlaha*, termen prin care se evidenţiază clar romanitatea limbii lor. La data scrierii lucrării, Ucuta era hartofilax şi protopop în Posen (Poznan) şi este de presupus că se informase, din medii intelectuale din Austro-Ungaria (autorul îşi tipărea lucrarea la Viena, unde exista o colonie aromânească), precum şi prin contactul direct cu vorbitori de limbă română, de unitatea de origine şi de vorbire a românilor nord- şi sud-dunăreni.

Textele religioase. De la sfârşitul secolului al XVIII-lea datează *Codex Dimoniae*, o culegere de texte religioase traduse din limba greacă în dialectul aromân şi redate cu alfabetul grecesc, la fel ca toate scrierile aromâneşti din epocă.

Limba scrierilor aromâne din secolul al XVIII-lea ilustrează vorbirea aromânilor din Albania, pe care o identificăm cu graiurile fărşerot şi grabovean ale dialectului aromân.

Şcoala Ardeleană şi aromânii. Informaţiile referitoare la aromâni şi graiul lor se îmbogăţesc şi se aprofundează la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, când apar primele scrieri ştiinţifice consacrate limbii române şi dialectelor ei. Dintre reprezentanţii Şcolii Ardelene, Samuil Micu face referiri, cel dintâi, la situaţia dialectală din limba română. În *Scurtă cunoştinţă a istoriei românilor* (1796), afirmând unitatea limbii române din nordul şi din sudul Dunării, relevă unele particularităţi ale vorbirii aromânilor, numiţi *ţinţari* din cauza rostirii *ţi* în loc de *ci* (*tinţi* 'cinci'). Deosebirile care se constată în lexic se explică prin împrumuturile din limbile străine: cuvinte „slavoneşti" la românii din nordul Dunării, greceşti la cei din sudul Dunării. Un alt reprezentant al Şcolii Ardelene, Petru Maior, subliniază caracterul unitar al limbii vorbite de românii din nordul Dunării, ca şi a celei vorbite în sudul Dunării, în *Disertaţiune pentru începutul limbei româneşti*, inclusă în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* (Buda, 1812): „Asemenea se întâmplă şi între românii cei dincolo de Dunăre, că şi între ei sânt mai multe dialecte, măcar că ei întru pronunţie toţi sânt uniţi". În introducerea scrisă în limba latină la *Lexiconul de la Buda* (1825), Petru Maior vorbeşte de

aromâni, pe care-i numeşte *Valachi Daciae Aurelianae*, alături de dacoromâni, numiţi *Valachi Veteris Daciae*, relevând câteva particularităţi din vorbirea celor dintâi: păstrarea diftongului *ea* (*feata*), *u* final plenison, fonetismele *tse, tsi, dze, dzi* pentru *ce, ci, ge, gi* etc.

Rezultă din expunerea de mai sus că româna vorbită în sudul Dunării era bine cunoscută la începutul secolului al XIX-lea. De o atenţie specială se bucură dialectul aromân în scrierile lui I. Heliade-Rădulescu. Prezentând particularităţi ale aromânei, pe care o consideră, alături de dacoromână, un dialect al limbii române, I. Heliade-Rădulescu propune ca aromâna să fie luată în seamă în formarea limbii române literare. În principalele sale opere (*Elemente de limba română după dialecte şi monumente vechi*, 1854; *Principia de limba şi scriptura*, 1866; *Gramatica limbei române*, 1869–1877), Timotei Cipariu ia în permanenţă în considerare, alături de dialectul „dacoromân", dialectele „macedonic" şi „istrian", vorbite în sudul Dunării.

Coloniile aromâne din Austria şi Ungaria. După distrugerea, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a oraşului Moscopole, centrul renaşterii culturale a aromânilor din Imperiul Otoman, iau naştere, la începutul secolului al XIX-lea, coloniile aromâneşti din Viena, Buda şi Pesta – întemeiate de pătura avută a aromânilor refugiaţi din Imperiul Habsburgic –, care a avut un rol important în cultivarea sentimentului naţional. Este suficient să amintim faptul că Şcoala Naţiei Româneşti din Pesta era frecventată, la începutul secolului al XIX-lea, aproape exclusiv din elevi de origine aromână[14]. În această perioadă îşi desfăşoară activitatea, la Buda, Pesta şi Viena, învăţaţii de origine aromână, Gheorghe Constantin Roja şi Mihail G. Boiagi.

Gheorghe Constantin Roja (1786–1847) este autorul a două lucrări, dintre care cea dintâi (cronologic), scrisă în germană şi în greacă, *Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen, welche jenseits der Donau wohnen* (Pesta, 1808), are un conţinut predominant istoric, dar conţine şi consideraţii cu caracter lingvistic referitoare la aromâni. Influenţat de lucrarea lui Johann Thunmann, *Über die Geschichte der Albanen und der Wlachen* (Leipzig, 1774), Gheorghe Constantin Roja explică originea aromânilor prin romanizarea tracilor. Pentru a le dovedi romanitatea, autorul dă o listă de aproape 200 de cuvinte de origine latină, cele mai multe cu etimologie corectă. Lucrarea lui Roja conţine şi informaţii despre coloniile aromâneşti din Ungaria şi Austria, fiind menţionată familia Şaguna (a viitorului mitropolit Andrei Şaguna) din Miskolc.

Format la ideologia Şcolii Ardelene, Gheorghe Constantin Roja publică în 1809 la Buda, în limbile română şi greacă, *Măestria ghiovăsirii*[15] *româneşti cu litere latineşti, care sânt literele românilor ceale vechi*, în care se pronunţă pentru

[14] Cf. Saramandu 2003: 101–102.
[15] *Ghiovăsire* 'citire' (< gr. *διαβάζω*).

o limbă literară comună şi o scriere comună, cu alfabet latin, pentru românii din nordul şi din sudul Dunării. În prefaţa lucrării, intitulată *Cuvânt către români* – după ce vorbeşte de faptul că limbile nu sunt unitare, în cadrul lor formându-se dialecte –, Roja precizează că româna „în doao dialecte, adică cea dincoace de Dunăre şi cea din colo de Dunăre se împarte" (p. 6). În continuare, Roja ni se relevă ca un veritabil precursor al dialectologiei româneşti: „ci şi aceste îmbe dialecte […] ale sale iarăşi desbinate dialecte au, precum e dialectu[l] voscopolitan, grabovean, gremostean, gopistan, meţovitean sau epirotean, moldovean, transilvănean, bănăţean, cel din Ungaria pre lângă Criş şi altele" (loc. cit). În textul grecesc apar, în plus, dialectul „muntean sau din Valahia" (p. 7) pentru româna din nordul Dunării şi dialectul moloviştean pentru româna din sudul Dunării. Este remarcabil faptul că Roja a identificat patru din cele cinci subdialecte ale dacoromânei (lipseşte subdialectul maramureşean) şi a menţionat, pentru prima oară în lingvistica românească, graiurile dialectului aromân, a căror existenţă e confirmată de cercetările recente de geografie lingvistică.

În 1813, Mihail G. Boiagi publică la Viena, *Romanische oder Macedonowlachische Sprachlehre*, prima gramatică a aromânei, scrisă cu alfabet latin, comentariul fiind în limbile germană şi greacă. Ca nivel de realizare, gramatica lui Boiagi nu e cu nimic mai prejos în comparaţie cu lucrările similare din epocă. Dacă avem în vedere faptul că unele opere de aceeaşi factură au rămas în manuscris (de exemplu, *Temeiurile gramaticii româneşti* de Ion Budai-Deleanu, lucrare redactată în perioada 1815–1820), iar altele erau tipărite cu alfabet chirilic (cele din Moldova şi Ţara Românească), ne dăm mai bine seama de importanţa şi valoarea gramaticii aromâne a lui Mihail G. Boiagi.

Conştiinţa naţională la aromâni. Pătura cultivată şi avută a aromânilor din Imperiul Otoman întreţinea legături comerciale şi culturale cu importante centre din Europa, îndeosebi din Imperiul Habsburgic, precum Viena şi Budapesta, unde, după distrugerea de către musulmani a Moscopolei şi a altor centre importante din apropiere (Grabova, Şipsca) în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, s-au stabilit numeroase familii, din care s-au ridicat personalităţi importante precum Emanoil Gojdu, mitropolitul Andrei Şaguna. Referindu-se la „rolul pe care familiile macedoromâne l-au jucat în provinciile de sub stăpânirea maghiară locuite de români", Th. Capidan constata că acolo unde românii „în înstrăinarea lor, dădeau de un mediu românesc, ei reveneau repede la conştiinţa naţională, identificându-se cu aspiraţiile românilor" (Capidan 1942: 68). Th. Capidan semnala un proces care avea să se desăvârşească ulterior: „Aromânii au ajuns, printr-o evoluţie relativ continuă, de la conştiinţa individualităţii limbii lor la conştiinţa originii lor latine şi, în cele din urmă, la o formă modernă de conştiinţă naţională, care cuprindea şi ideea apropiatei înrudiri, dacă nu chiar a identităţii lor, cu dacoromânii" (Peyfuss 1974: 30).

Trezirea conştiinţei naţionale la românii din Peninsula Balcanică făcea parte din programul paşoptiştilor şi s-a realizat, după unirea principatelor, în timpul domniei lui Al. I. Cuza şi, ulterior, sub regele Carol I, când se înfiinţează în sudul Dunării şcoli cu predare în limba română şi se oficiază în biserici slujba în limba română. Prima şcoală românească a fost deschisă în anul 1864 în localitatea Târnova (lângă oraşul Bitolia) de către Dimitrie Atanasescu. Numărul şcolilor româneşti, ca şi al bisericilor în care se slujea în limba română a sporit în mod simţitor în a doua jumtătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului următor. S-au înfiinţat licee şi gimnazii în Salonic, Grebena (Grecia) şi Bitolia (R. Macedonia de Nord). În 1879 a luat fiinţă la Bucureşti *Societatea de Cultură Macedo-Română*, care a avut un rol important în sprijinirea aromânilor din ţările balcanice, în special prin acordarea de burse de studiu în România elevilor fruntaşi de la liceele din Balcani. *Societatea* a susţinut acţiunile statului român în procesul de colonizare a aromânilor în Dobrogea în perioada interbelică a secolului trecut (1925–1938).

Înfiinţarea, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a şcolilor româneşti în Macedonia şi în alte ţinuturi cu populaţie aromânească din Imperiul Otoman a determinat şi desfăşurarea unei intense activităţi culturale prin editarea unor publicaţii – reviste, ziare –, redactate în româna literară şi în dialectul aromân: *Albina Pindului* (1868–1871), *Frăţilia întru dreptate* (1880), *Macedonia* (1888–1889), *Peninsula Balcanică* (1893–1994, 1900–1901), *Gazeta Macedoniei* (1897–1901), *Revista Pindului* (1898–1899), *Frăţilia* (1901–1902), *Lumina* (1903–1908), *Grai bun* (1906), *Tribuna Macedoniei* (1906–1907), *Lilicea Pindului* (1910–1911), *Deşteptarea* (1908–1909), *Flambura* (1912–1914), *Aromânul* (1913–1914), almanahuri (1900–1912). În aceste publicaţii s-a tipărit multă literatură dialectală, afirmându-se autori importaţi, precum Constantin Belimace (autorul cunoscutei poezii *Dimăndarea părintească* ‘Porunca strămăşească’), Nicolae Batzaria, Nicolae C. Velo, George Murnu, Marcu Beza, Nuşi Tulliu, Tache Caciona, Zicu A. Araia, George Ceara, Ion Foti. De-a lungul anilor s-a fixat şi perfecţionat un sistem de scriere a dialectului aromân întemeiat pe ortografia românească. În codificarea lui un rol determinant a avut Tache Papahagi, în *Antologie aromânească* (1922).

Câteva publicaţii apar în perioada interbelică: *Revista aromânească* (1929 ş.u.; editori: Tache Papahagi şi Victor Papacostea), *Dimăndarea* (1937–1939).

După Al Doilea Război Mondial, până în 1990, România s-a dezinteresat de soarta aromânilor din ţările balcanice. În România a fost interzisă activitatea *Societăţii de Cultură Macedo-Română*. A continuat, în schimb, activitatea editorială, prin publicarea, îndeosebi după 1970, a numeroase volume de autor, ca şi a unor culergeri de literatură populară şi cultă. Poeţi şi prozatori importanţi îşi tipăresc acum operele: Atanasie Nasta, Nicolae Caratană, Costa Guli, Nida Boga, Teohar Mihadaş, Ilie A. Ceara, Cola Fudulea, Kira Iorgoveanu-Manţu, Mihai Prefti, George Vrană. Hristu Cândroveanu se afirmă atât ca autor (poezie, proză)

cât şi ca editor al unor antologii literare. O dezvoltare considerabilă au cunoscut cercetările privind dialectul aromân, prin contribuţiile aduse de Matilda Caragiu-Marioţeanu, Nicolae Saramandu, Gheorghe Carageani, Manuela Nevaci, Nistor Bardu. Câteva studii în domeniul bizantinologiei, cu referire şi la aromâni, le datorăm lui Nicolae-Şerban Tanaşoca.

Legăturile cu românii din sudul Dunării s-au reluat după 1990. Apar acum, atât în România, cât şi în ţările balcanice, asociaţii ale aromânilor, publicaţii, se tipăresc volume de literatură dialectală, se organizează congrese. Se editează în România revistele *Deşteptarea* (1990–1998), *Dimăndarea* (1994–1998), în Albania, *Frăţia* (Tirana), în R. Macedonia, *Fenix* (1993–1998, Skopje), în Bulgaria, *Armânul* (1998, Sofia), în Grecia, *Izvorul de la Kefalovriso* (1993–1999, Ioannina), *Memorii* (1995–1999, Serres).

După 1990 şi-a reluat activitatea *Societatea de Cultură Macedo-Română* (SCMR, interzisă în 1948), care a organizat cursuri de vară pentru aromânii din ţările balcanice (2007 şi 2008, în România, 2009, 2011 şi 2012, în Albania) şi a finanţat cercetări de teren în Balcani, ale căror rezultate au fost publicate sub formă de albume cu caracter etnografic şi lingvistic (pentru Albania, R. Macedonia de Nord, Bulgaria).

Studierea dialectului aromân. La sfârşitul secolului al XIX-lea îşi începe activitatea ştiinţifică Gustav Weigand la Universitatea din Leipzig, unde a întemeiat, cu sprijinul statului român, un institut pentru studiul limbii române şi a publicat, între 1894 şi 1921, anuarul institutului, *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, din care au apărut peste 20 de volume. Timp de peste două decenii(1887–1910) Gustav Weigand a efectuat anchete de tereren în toate ţinuturile locuite de români, în nordul şi în sudul Dunării. Lucrările sale marchează o etapă superioară, sub aspect ştiinţific, în studiul dialectelor româneşti.

Rezultatele cercetărilor efectuate la aromâni le-a publicat romanistul german la Leipzig în două monografii: *Die Sprache der Olympo-Walachen, nebst einer Einleitung über Land und Leute* (1888), *Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen* (I–II, 1894–1895), la care se adaugă alte lucrări, apărute în mai multe numere din *Jahresbericht*, despre aromânii din Bulgaria (vol. XIII, 1907), din Bosnia (vol. XIV, 1908), din Albania de Nord (vol. XVI, 1910) şi despre toponime aromâneşti din ţinutul Pindului, Grecia (vol. XXI – XXV, 1919). Se adaugă editarea celui mai important text religios aromânesc, datând de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, *Codex Dimonie*, publicat în mai multe numere din *Jahresbericht* (I, 1894; IV–VI, 1897–1899) după un manuscris descoperit în familia de aromâni Dimonie din Ohrida, manuscris care nu s-a păstrat. Valoarea lucrărilor consacrate de Gustav Weigand dialectului aromân – alături de cele dedicate celorlalte dialecte româneşti sud-dunărene, meglenoromân şi istroromân – e dată de faptul că se bazează pe cercetări directe de teren, efectuate de-a lungul mai multor ani, în 1887 la aromânii din Olimp (Grecia), şi ulterior,

timp de peste un an (30 aprilie 1889 – 24 mai 1890), la aromânii din alte ţinuturi şi la meglenoromâni. Textele dialectale publicate de Gustav Weigand, precedate de descrierea călătoriilor şi însoţite de comentarii lingvistice, sunt deosebit de preţioase, chiar dacă unele concluzii la care ajunge autorul – de exemplu, bipartiţia nord-sud a graiurilor aromânei (opinie însuşită ulterior de Th. Capidan şi Tache Papahagi) – sunt infirmate de cercetările recente de geografie lingvistică.

În prima jumătate a secolului al XX-lea se înregistrează un progres semnificativ în studierea dialectelor româneşti sud-dunărene prin publicarea monografiilor fundamentale datorate lui Sextil Puşcariu pentru dialectul istroromân şi lui Th. Capidan pentru dialectele aromân şi meglenoromân.

În ceea ce priveşte dialectul aromân, preocupările se diversifică, prin apariţia primelor dicţionare, cuprinzând material lexical util pentru zonele pe care le ilustrează: Ştefan Mihăileanu, *Dicţionar macedo-român* (1901; autorul, originar din Ohrida), I. Dalametra, *Dicţionar macedo-român* (1906; autorul, originar din Veria), Const. Nicolaidi, *Etymologikon lexikon tis koutsovlahikis glossis* (1909; autorul, originar din zona Olimpului). Întemeiat pe două călătorii la faţa locului, C. N. Burileanu publică *De la românii din Albania* (1906), lucrare cu informaţii inedite privind existenţa a două grupuri de aromâni în Albania – *fărşeroţi* şi cei care nu folosesc acest nume –, între care există diferenţe de grai.

Dintre studiile publicate în această perioadă, reţinem lucrarea lui George G. Murnu, *Rumänische Lehnwörter im Neugriechischen mit historischen Vorbemerkungen* (München 1902; la origine, teză de doctorat) privind prezenţa unor cuvinte de origine aromână în dialectul grecesc din Epir, pătrunse prin împrumut, dar şi prin asimilarea (grecizarea) populaţiei aromâneşti.

O activitate susţinută în culegerea şi publicarea de texte dialectale şi de literatură veche a desfăşurat Per. Papahagi. Volumele publicate de autor, însoţite de bogate comentarii, studii introductive şi ample glosare, sunt surse indispensabile de materiale şi informaţii, datorate unui foarte bun cunoscător al dialectului aromân: *Din literatura poporană a aromânilor* (1900) – o amplă culegere de folclor, *Basme aromâne şi glosar* (1905), *Graie aromâne* (1905), *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea* (1909). Reţinem din ultima lucrare punctul de vedere al autorului privind graiurile aromânei, care confirmă opinia exprimată, în urmă cu exact un secol, în 1809 de Gheorghe Constantin Roja (vezi *supra,* p. 13): „Mă ridic în contra întrebuinţării terminilor de: nord, sud, centru, de cari se serveşte mai cu samă Weigand, când vrea să arate locul unde se aud anumite particularităţi din dialectul aromân; şi aceasta o fac din pricină că aromânii, atât în trecut cât şi în timpul de faţă, au fost şi sunt amestecaţi, trăind laolaltă la nord, sud sau centru, aromâni din diferite ramuri, din deosebite *fari*, cum se zice în graiul lor. Cele mai apte numiri în această privinţă ar fi desemnarea lor după denumirile locale, ce obişnuiesc ei înseşi să şi le dea, cum deja cu un secol înainte făcea G. Roza (cf. *Prefaţa* de la *Măestria ghiovăsirii*, Pesta, 1809)” (Papahagi 1909: 318).

Două lucrări, în care se ocupă de aromână şi meglenoromână, le datorăm lui G. Pascu, *Sufixele macedo- şi megleno-române de origine neogreacă* (1913) şi *Elementele romanice din dialectele macedo- şi megleno-român* (1913). G. Pascu este şi autorul unui dicţionar etimologic al aromânei, *Dictionnaire étymologique macédoroumain* (două volume, 1925), cu erori şi exagerări latinizante în stabilirea originii cuvintelor.

Semnalăm contribuţia lui Christea Geagea, *Elementul grec în dialectul aromân* (Cernăuţi, 1932) şi un important studiu, referitor la bilingvismul aromânilor din Grecia şi la rolul femeilor în păstrarea dialectului, realizat de B. Récatas (originar din Meţovo, Grecia): *L'état actuel du bilinguisme chez les Macédo-Roumains du Pinde et la rôle de la femme dans la langage* (Paris, 1934; la origine, teză de doctorat).

Lucrări importante în domeniul aromânei, apărute în prima jumătate a secolului al XX-lea, le datorăm lui Tache Papahagi, care şi-a continuat activitatea şi după 1950. Menţionăm, mai întâi, *Antologie aromănească* (1922), o culegere de literatură populară şi cultă (cu glosar), foarte utilă prin diversitatea textelor, care evidenţiază particularităţi de grai caracteristice ariilor dialectale sau zonelor geografice din care provin. Este meritul lui Tache Papahagi de a fi fixat un sistem de scriere a aromânei, care s-a folosit şi în editarea operelor scriitorilor aromâni din colecţia „Biblioteca naţională a aromânilor", iniţiată de el. Au apărut în această colecţie cinci volume, primele trei, în perioada 1926–1935 (I. Nuşi Tulliu, 1926; II. Zicu A. Araia, T. Caciona, 1932; III. N. Bazaria, 1935), celelalte, rămase în manuscris, fiind publicate postum (IV. M. Beza; V. C. Belimace, N. Velo) (în volumul Tache Papahagi, *Grai, folklor, etnografie*, Bucureşti, 1981, p. 391–738). Studiile lingvistice le-a publicat Tache Papahagi în revista *Grai şi suflet*, condusă de mentorul său, Ovid Densusianu. În *O problemă de romanitate sud-ilirică* (*Grai şi suflet*, I, 1923), Tache Papahagi admite posibilitatea păstrării unui element romanizat în special în masivul muntos al Pindului şi în sudul Albaniei, care ar sta la originea locală a unor grupuri de aromâni. În *Originea muloviştenilor şi gopeşenilor în lumina unor texte* (*Grai şi suflet*, IV, 1930), autorul susţine, pe baza unor particularităţi de grai, că aromânii din localităţile Molovişte şi Gopeş au o origine comună cu meglenoromânii. Mai puţin convingător e punctul de vedere susţinut în studiul *Din epoca de formaţiune a limbii române* (*Grai şi suflet*, I, 2, 1924) privind unele migraţii de populaţie aromânească din sudul în nordul Dunării, până în Maramureş şi Oaş. Tache Papahagi a publicat şi un curs litografiat, *Aromânii – grai, folklor, etnografie* (1932), cu date utile privind dialectul aromân.

În perioada interbelică a secolului trecut au apărut la Iaşi câteva articole despre dialectele aromâneşti sud-dunărene, datorate lui Iorgu Iordan, *Nume topice aromâne în Pind* (în *Arhiva*, XXX, 1923, 1, p. 107–108) şi Gh. Ivănescu, *Ča, če, či, ğa, ğe, ği > ţea, ţe, ţi, dzea, dze, dzi în macedoromână şi meglenoromână* (în *Buletinul Philippide*, IV, 1937, p. 211–220), *I > ă în macedoromână, istroromână şi meglenoromână* (în *Arhiva*, XLVI, 1937, 3–4, p. 271–275).

Al. Rosetti a efectuat o cercetare cu chestionar la fărşeroţii originari din Albania stabiliţi în România (Cadrilater) începând cu anul 1925, publicând rezultatele anchetei sub titlu *Cercetări asupra graiului aromânilor din Albania* (*Grai şi suflet*, IV, 1930).

Cele mai importante contribuţii la studierea dialectultui aromân în prima jumătate a secolului al XX-lea le datorăm lui Th. Capidan, care a publicat cele dintâi lucrări la Leipzig, în *Jahresbericht*, revista condusă de G. Weigand, sub a cărui îndrumare şi-a început activitatea ştiinţifică: *Flexion des Substantivs und Verbums in «Codex Dimonie»* (*Jahresbericht*, XII, 1906) şi *Die nomilanen Suffixe im Aromunischen* (*Jahresbericht*, XV, 1909). Devenit, ulterior, colaborator apropiat al lui Sextil Puşcariu, Th. Capidan a tipărit o parte din lucrările sale în *Dacoromania*, cea mai importantă revistă de filologie, condusă în perioada interbelică de savantul clujean: *Raporturile albano-române* (*Dacoromania*, II, 1921–1922), *Românii nomazi. Studiu din viaţa românilor din sudul Peninsulei Balcanice* (*Dacoromania*, IV, 1, 1924–1925), *Sărăcăceanii. Studiu asupra unei populaţii româneşti grecizate* (*Dacoromania*, IV, 2, 1924), *Fărşeroţii. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania* (*Dacoromania*, VI, 1929–1930), la care se adaugă *Elementul slav în dialectul aromân* (*Analele Academiei Române*, 1925). Sunt studii ample, întemeiate pe o bogată bibliografie şi pe un material lingvistic adesea inedit. Studiul despre fărşeroţi se bazează pe cercetări de teren la aromânii din Albania, fiind prima monografie, însoţită de texte şi comentarii lingvistice, consacrată unui grai al aromânei.

Lucrarea care încununează cercetările lui Th. Capidan, sinteză a preocupărilor sale privind graiului matern, este *Aromânii. Dialectul aromân* (1932), operă fundamentală, principala sursă de informaţie asupra acestui dialect al limbii române. Monografia are la bază excerptarea exhaustivă a surselor de material, o bogată bibliografie şi cuprinde o descriere amănunţită a particularităţilor fonetice, morfologice, sintactice şi lexicale ale aromânei, cu prezentarea unor particularităţi de grai locale. Deşi este un studiu cu caracter descriptiv, nu lipsesc consideraţiile de ordin istoric, privind originea şi evoluţia unor fenomene. *Aromânii* se întemeiază pe un material extras din surse scrise şi în mică măsură pe cercetări directe de teren, cu excepţia celor efectuate de autor la fărşeroţii din Albania (vezi *supra*). Aşa se explică faptul că, deşi precizează „tulpinile aromânilor” – *aromânii din Epir şi Tesalia, aromânii din Olimp, grămostenii, fărşeroţii, aromânii din Molovişte şi Gopeş* –, Th. Capidan nu le diferenţiază pe baza particularităţilor de grai, rămânând la delimitarea dialectală propusă de G. Weigand pentru aromână – graiuri de nord şi graiuri de sud –, infirmată de cercetările de geografie lingvistică (vezi *infra*). În capitolul *Patria primitivă a aromânilor*, Th. Capidan – după ce arată că „filologii, în opoziţi cu istoricii, cred că aromânii nu sunt localnici, ci s-au coborât în locurile pe care le ocupă astăzi prin sec. VIII–IX, de prin ţinuturile dunărene” (p. 24) – susţine posibilitatea ca o parte a aromânilor să fie continuatoarea populaţiei autohtone romanizate. În sprijinul acestui punct de vedere, susţinut anterior şi de

Tache Papahagi (vezi supra, p. 16), Th. Capidan aduce trei nume de locuri din ţinuturile locuite de aromâni, *Băiasa, Sărună* [Salonic] şi *Lăsun*, care provin din toponimele antice *Vavissa, Salona* şi *Elasona*, cu o evoluţie formală conformă cu regulile fonetice ale limbii române (şi ale dialectului aromân). Încercând să pună de acord opiniile lingviştilor cu cele ale istoricilor, învăţatul aromân conclude: „Datele istorice ca şi evoluţia limbii lor vorbesc pentru coborârea lor [= a aromânilor] de la nord. Aceasta însă nu exclude posibilitatea ca, la coborârea aromânilor în Pind, să se fi păstrat unele resturi din elementele băştinaşe romanizate" (Capidan 1932: 29).

În *Romanitatea balcanică* (1936), discurs de recepţie la Academia Română, şi în alte două lucrări, *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă* (1942) şi *Limbă şi cultură* (1943), Th. Capidan lărgeşte sfera informaţiilor cu date de ordin istoric, etnografic şi cultural. Amplul studiu *Toponymie macédo-roumaine* (*Langue et littérature*, 3, 1946) este o contribuţie importantă la stabilirea originii numelor topice româneşti din ţinuturile locuite de aromâni în sudul Peninsulei Balcanice.

Studiile privind dialectul aromân au continuat după al Doilea Război Mondial al secolului trecut. Menţionăm contribuţiile lui Vladimir Drimba, *Elemente turceşti din aromână* (SCL I, 1950, 2, p. 290–296), lucrarea completată ulterior cu *Împrumuturi turceşti în dialectele româneşti sud-dunărene* (SCL VIII, 1957, 2, p. 225–237). Vladimir Drimba este şi autorul articolului *Asupra unui text aromân din anu 1931* (SCL VI, 1955, 6, p. 341–344), în care prezintă şi analizează primul text aromânesc, descoperit în anul 1950 la mânăstirea Ardeniţa din Albania (vezi *supra*, p. 11).

Într-un interval de un deceniu (1958–1968), Emil Petrovici a publicat câteva contribuţii consacrate dialectelor aromân şi istroromân, unele întemeiate pe constatări făcute la faţa locului, ca în cazul articolului *Consoane rotunjite în graiurile aromâne din Albania* (*Omagiu Iordan*, 1958, p. 671–675), bazat pe o anchetă dialectală efectuată în Albania în 1957. În tradiţia Şcolii lingvistice de la Cluj, a cercetărilor de geografie lingvistică iniţiate de Sextil Puşcariu, Emil Petrovici a reluat, în perioada postbelică, deplasările de teren la românii din sudul Dunării, continuate de Petru Neiescu. Dialectului aromân i-a mai dedicat o contribuţie, *Analiză fonologică şi morfologică. În legătură cu statutul fonologic al africatelor dentale aromâne* (CL VIII, 1963, 1, p. 185–191). Ulterior, o selecţie din contribuţiile în domeniul dialectologiei ale lui Emil Petrovici s-a publicat postum, sub titlul *Studii de dialectologie şi toponimie* (1970). Menţionăm şi amplul articol, realizat în colaborare cu Petru Neiescu, în urma cercetărilor de teren în sudul Dunării, *Persistenţa insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni şi aromâni* (CL IX, 1964, 2, p. 187–214).

În direcţia inaugurată de Emil Petrovici privind corelaţiile de timbru ale consoanelor în limba română, în care e atras şi dialectul aromân, se înscrie articolul lui Ionel Stan, *Timbrul fonologic al consoanelor finale în Codicele voroneţean* şi *Codex Dimonie* (CL V, 1960, p. 29–37).

Dintre colaboratorii lui Emil Petrovici la Cluj, Petru Neiescu şi-a dedicat o parte a activităţii ştiinţifice studierii dialectelor româneşti sud-dunărene aromân şi istroromân, inclusiv prin cercetări la faţa locului, despre care a relatat în *Cercetări dialectale la românii din sudul Dunării* (CL X, 1965, 1, p. 21–27). În *O inovaţie într-un grai aromânesc din Albania* (*Omagiu Rosetti*, 1965, p. 619–621), autorul prezintă simplificarea conjugării la formele de imperfect în urma depalatizării consoanei finale din tema verbului în graiul din localitatea Shqepur, Albania. În alte contribuţii se ocupă de *Situaţia lui «u final» în dialectul aromân din Albania şi Macedonia* (SCL, XXVII, 1976, 3, p. 231–238) şi de ***O*** *accentuat în dialectul aromân* (CL, XXII, 1977, 2, p. 203–204). Petru Neiescu a valorificat materialul dialectal cules la aromâni în *Mic atlas al dialectului aromân din Albania şi din fosta Republică Iugoslavă Macedonia* (1977). Atlasul este completat cu *Note* la hărţile lingvistice şi cu 31 de planşe cu fotografii făcute de autor, preţioase sub aspect etnografic. Este precedat de o substanţială *Introducere* (p. 5–42), cuprinzând relatări de călătorie şi informaţii inedite despre viaţa aromânilor din Albania în perioada celor cinci călătorii de studiu efectuate de autor între 1959 şi 1967.

Dintre lingviştii clujeni s-a mai ocupat de dialectul aromân I. Mării, în *E- în dialectul aromân* (SCL XXI, 1970, 6, p. 689–691) şi *Note lexicale. Cuvinte aromâne în Atlasul lingvistic român* (CL XV, 1970, 1, p. 35–46; CL XV, 1970, 2, p. 253–264).

În perioada postbelică a secolului trecut studiul aromânei se îmbogăţeşte cu o operă fundamentală, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, 1963 (ediţia a doua augmentată, 1974, republicată sub formă anastatică în 2013) al lui Tache Papahagi, care începuse elaborarea lucrării în perioada interbelică. Înlăturat din universitatea bucureşteană la reforma învăţământului din 1948, învăţatul aromân s-a dedicat realizării dicţionarului, „operă de proporţii monumentale”, care „poate servi ca model dicţionarelor dacoromâne corespunzătoare” (Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, II, Bucureşti, 1969, p. 220, 222). Dicţionarul este „general” în sensul că înregistrează toate cuvintele întâlnite în sursele existente sau cunoscute de autor personal, dar şi în sensul că oferă o imagine amplă a bogăţiei spirituale a aromânilor, aşa cum se reflectă în graiul lor. În 1985 a apărut postum lucrarea lui Tache Papahagi, *Din epoca de formaţiune a limbei române*, elaborată în 1954 (editor: Ecaterina Manu). Reţinem opinia autorului privind perioada şi teritoriul de formare a limbii române: „Filologia istorică română nu poate fi concepută decât admiţând că o dată cu încheierea secolului al VIII-lea limba română era închegată definitiv şi că poporul român s-a format în neîntreruptă continuitate teritorială în sudul ca şi în nordul Dunării” (p. 12).

La scurtă vreme după apariţia *Dicţionarului* lui Tache Papahagi, apare *Fonomorfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală* (1968) de Matilda Caragiu Marioţeanu, care publicase anterior *Influenţa dacoromană asupra graiului unei familii din România* (FD I, 1958), ambele lucrări reprezentând orientări noi în

studiul aromânei. *Fono-morfologie aromână* este o încercare de abordare a aromânei din perspectiva lingvisticii structurale. Autoarea delimitează două unităţi dialectale în cadrul aromânei – graiurile de tip *F* (fărşerot) şi graiurile de tip *A* (graiul autoarei) –, pe baza inventarului de vocale: 6 în graiurile de tip F (*a, e, i, ă, o, u*), 7 în graiurile de tip A (cu un fonem în plus: *î*, notat şi *â*). S-a făcut, pentru prima oară diferenţa între vocalele *ă* şi *î* (*arău* 'rău' – *arîu* 'râu') – care erau confundate în lucrările anterioare –, ca urmare a apariţiei fonologiei ca ştiinţă aparte, diferită de fonetică. Delimitarea a numai două unităţi dialectale în cadrul aromânei este, însă, prea generală, Matilda Caragiu Marioţeanu neprecizând dacă există şi alte graiuri care s-ar încadra în tipul F, respectiv, tipul A. În *Anexe* la *Fono-morfologie aromână* sunt incluse câteva articole publicate anterior, despre *habere* impersonal în aromână şi meglenoromână (1958), sistemul pronumelui demonstrativ în aromână (1959), articolul enclitic al substantivelor masculine în aromână (1962), silabele deschise în aromână (1965). Matilda Caragiu Marioţeanu este autoarea unui *Compendiu de dialectologie română (nord- şi sud-dunăreană)* (1975) şi a capitolului *Dialectul aromân* din lucrarea colectivă *Dialectologie română* (1977). Matilda Caragiu Marioţeanu este, de asemenea, editoarea unui *Liturghier aromânesc* (1962), text manuscris inedit de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, descoperit în Albania, cu particularităţi de grai locale. A publicat şi un *Dicţionar aromân (macedo-vlah). Diaro*, vol. I (*A–D*) (1997), în care termenii din româna literară sunt transpuşi în aromână. În colaborare cu Nicolae Saramandu a elaborat un *Manual de aromână. Carti trâ înviţari armâneaşti* (2005), scris în dialect, cu o ortografie fixată de cei doi autori. În 2006 Matilda Caragiu Marioţeanu şi-a strâns contribuţiile într-un volum, *Aromânii şi aromâna în conştiinţa contemporană*, însoţit de un volum de *Poeme aromâne*, cuprinzând creaţiile poetice în dialect ale autoarei.

Nicolae Saramandu şi-a început activitatea cu anchete de teren efectuate în anii 1967–1968 la aromânii veniţi în ţară în perioada interbelică a secolului trecut (1925–1940) din ţările balcanice – Grecia, Albania, Serbia (în prezent, R. Macedonia de Nord), Bulgaria – şi stabiliţi în Dobrogea, unde au refăcut, în cadru limitat, realitatea lingvistică din Peninsula Balcanică. A fost prima cercetare amplă de geografie lingvistică la aromâni, realizată cu *Chestionarul* NALR. Rezultatele cercetării au fost publicate parţial în *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observaţii asupra sistemului fonologic* (1972), lucrare în care Nicolae Saramandu a delimitat pentru prima dată şi a caracterizat, pe baza particularităţilor lingvistice, cele patru graiuri principale ale dialectului aromân: *pindean, grămostean, fărşerot, moscopolean*[16]. La materialul lingvistic cules cu chestionar s-au adăugat texte înregistrate pe bandă de magnetofon în 19 localităţi dobrogene, transcrise de autor într-o riguroasă notaţie fonetică, ilustrând cele patru graiuri menţionate mai sus. Textele, însoţite de un

[16] Denumit, ulterior, *grabovean* (vezi *infra*, p. 21).

amplu *Glosar* şi de informaţii inedite privind stabilirea aromânilor în Dobrogea, au fost publicate într-un volum de peste 600 de pagini, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale şi glosar* (2007). Întemeiat pe bibliografia de specialitate şi pe cercetările proprii, Nicolae Saramandu a realizat o descriere actualizată a dialectului aromân, publicată în *Tratat de dialectologie românească* (coord. V. Rusu) sub titlul *Aromâna* (1984), urmată de *Harta graiurilor aromâne şi meglenoromâne din Peninsula Balcanică* (SCL XXXIX, 1988, 3, p. 225, 245), întocmită pe baza informaţiilor culese de autor în cercetările de teren la românii din sudul Dunării. Studiile referitoare la dialectele româneşti, publicate anterior, le-a reunit în volumul *Studii aromâne şi meglenoromâne* (2003). Două chestiuni importante de ordin lingvistic şi istoric, cu exprimarea unor puncte de vedere întemeiate pe bibliografia adusă la zi, sunt prezentate în studiile *Despre coborârea aromânilor în sudul Peninsulei Balcanice. „Mărturia" lui Kekaumenos* (SCL XLVIII, 1997, 1–4, p. 407–417) şi **Torna, torna, fratre** *şi romanitatea răsăriteană în secolul al VI-lea* (2001). Lucrările în care dialectul aromân e prezentat în perspectivă istorică şi în relaţie cu celelalte dialecte româneşti au fost reunite în volumul *Romanitatea orientală* (2004; ediţie în limba franceză, 2008), unde se înregistrează, pentru prima dată, în mod detaliat, atestările istorice – în surse latine, bizantine, slave şi maghiare – ale romanităţii orientale nord- şi sud-dunărene, ce se află la originea limbii şi a poporului român.

Rodul cercetărilor de teren efectuate timp de mai mulţi ani de Nicolae Saramandu la aromânii din ţările balcanice – Grecia, Albania, R. Macedonia de Nord, Bulgaria – este *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, din care au apărut primele două volume (I, 2014; II, 2020, editor: Manuela Nevaci). Sunt delimitate şi ilustrate, pentru prima dată de către autor, pe baza atlasului, cele patru graiuri ale dialectului aromân: *pindean*, *grămostean*, *fărşerot*, *grabovean* (denumit, anterior, *moscopolean*; vezi *supra*, p. 20), la care se adaugă graiul din localităţile Gopeş şi Molovişte (R. Macedonia de Nord), cu unele particularităţi specifice. Proiectat să apară în cinci volume, primele două volume au în total 623 de hărţi lingvistice (lexicale, fonetice şi morfologice) şi 382 de liste cu material necatografiat, la care se adaugă numeroase note şi comentarii la hărţi şi liste. Volumele sunt precedate de ample prezentări ale localităţilor anchetate, fiind însoţite de *Harta localităţilor cu populaţie aromână şi meglenoromână din Peninsula Balcanică*, realizată de autorul atlasului[17]. Pe baza atlasului, autorul a publicat câteva descrieri ale graiurilor aromânei din perspectiva geografiei lingvistice: *graiul grămostean*

[17] Importanţa atlasului a fost evidenţiată de Grigore Brâncuş: „Atlasul lui Nicolae Saramandu are o valoare excepţională pentru istoria limbii române, ca atare trebuie studiat în amănunţime, cu raportarea datelor atât la dacoromână cât şi la limbile învecinate cu care aromânii au fost în contact" (*Aromâna din perspectiva geografiei lingvistice*, în *Lucrările celui de-al şaselea Simpozion Internaţional de Lingvistică*, Bucureşti, 2017, p. 34).

(în „Omagiu Maria Marin”, Bucureşti, 2013, p. 430–440, în colaborare cu Manuela Nevaci), *graiul pindean* (SCL LXVIII, 2017, 1, p. 3–23), *graiul fărşerot* (FD XXXVI, 2017, p. 127/138). Menţionăm şi lucrarea *Sinteze de dialectologie română* (Bucureşti, 2013; în colaborare cu Manuela Nevaci).

Interesul pentru dialectele româneşti sud-dunărene, îndeosebi pentru aromână apare în studiile de istoria limbii aparţinând lui Grigore Brâncuş. În *Vocabularul autohton al limbii române* (1983), autorul se ocupă, într-un capitol, de răspândirea dialectală a termenilor autohtoni, exprimând opinia (întemeiată şi pe o cerecetare de teren din 1966 la aromânii din Albania, *Elemente lexicale autohtone în dialectul aromân*, SCL XVII, 1967, 5, p. 491–505) că „lexicul traco-dac al românei de astăzi era răspândit pe întregul teritoriu pe care se vorbea româna comună, atât în nordul, cât şi în sudul Dunării. Un număr însemnat de cuvinte autohtone au dispărut din dialectele din sudul Dunării” (p. 176). Într-o contribuţie ulterioară, *Evoluţia lexicului latin în aromână* (FD XXII–XXIII, 2003–2004, p. 37–45), Grigore Brâncuş susţine punctul de vedere tradiţional, conform căruia „aromânii provin, la origine, dintr-un ţinut situat mai la nord, în vecinătatea apropiată a dacoromânei” (p. 41). „Dintre toate ramurile de aromâni, cei mai apropiaţi ca grai de dacoromâni sunt fărşeroţi”; de aici, concluzia autorului, formulată întâi de Th. Capidan: „albanezii tosci şi aromânii fărşeroţi vor fi coborât dintr-o zonă nordică, din vecinătatea Dunării, apropiată de zona românilor nord-dunăreni” (*Raporturile lingvistice albano-române*, în *Lucrările celui de al doilea Simpozion Internaţional de Lingvistică*, Bucureşti, 2009, p. 20). Aceeaşi constatare se desprinde şi din articolul autorului, *Observaţii asupra structurii vocabularului aromân în Dicţionarul lui Daniil Moscopoleanul* (SCL XLIII, 1, p. 39–43). Faptul că aromânii „au fost într-o mişcare continuă de la nord la sud” a făcut ca graiul lor să fie „mai unitar şi mai puţin supus schimbărilor faţă de graiul dacoromânilor, populaţie stabilă, aşezată locului” (*Aromâna – dialect arhaic*, FD XXXII, 2013, p. 10); ca urmare, „aromâna a evoluat mai lent decât dacoromâna” şi ne apare astăzi „ca un idiom arhaic, comparabil cu dacoromâna secolului al XVI-lea” (*op. cit*., p. 11).

În lucrările sale de fonetică şi fonologie, Andrei Avram ia adesea în considerare dialectele româneşti sud-dunărene, ca, de exemplu, în *Metafonia şi fenomenele conexe în limba română* (Bucureşti, 2005). Într-o contribuţie cu caracter programatic, *Probleme de metodă privind stabilirea trăsăturilor comune şi a trăsăturilor specifice ale dialectelor româneşti* (SCL XXIX, 1978, 3, p. 247–252), autorul ajunge la concluzia că „deosebirile dintre cele patru idiomuri continuatoare ale latinei dunărene sunt mai puţin numeroase şi mai puţin importante decât ar rezulta din unele lucrări”, fapt care se explică prin „neglijarea unor trăsături prezente (într-o măsură mai mare sau mai mică) în toate dialectele ei şi, prin urmare, susceptibile de a fi invocate ca argumente în demonstrarea unităţii limbii române” (p. 252). În această preocupare de stabilire a concordanţelor între graiurile limbii române se înscriu cele două ample studii, *Tipologia sistemelor*

vocalice ale dialectelor româneşti (SCL XXVIII, 1977, 4, p. 355–378) şi *Analiza în trăsături distincte a fonemelor consonantice din dialectele limbii române* (SCL XXVIII, 1977, nr. 5, p. 473–494), în care Andrei Avram ajunge la stabilirea unui „sistem general" unde se încadrează sistemele vocalice şi consonantice ale tuturor graiurilor româneşti. Menţionăm şi contribuţia autorului privind consecinţele morfologice ale palatalizării labialelor în dialectul aromân şi meglenoromân (*Omagiu Saramandu*, Bucureşti, 2011, p. 63–68).

Întemeindu-se pe sursele de material existente, Elena Scărlătoiu s-a ocupat de dialectul aromân din perspectiva raporturilor cu limbile sud-slave, pe care le-a prezentat în monografia *Relaţii lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud. Cuvinte de origine slavă* (Bucureşti, 1990).

O situaţie specială în rândul autorilor care se ocupă de dialectul aromân are Gheorghe Carageani, care şi-a început activitatea ştiinţifică în România, cu articolul *Propoziţia subiectivă în textele vechi aromâne* (FD VII, 1970, p. 131–140), continuând-o în Italia, unde s-a stabilit în 1976. A publicat în Italia prima monografie de sintaxă aromână, *La subordinazione circonstanziale ipotattica nella frase del'dialetto aromeno (macedoromeno)* (Napoli, 1982), precedată de două contribuţii privind propoziţia subiectivă şi propoziţia relativă în textele aromâneşti din secolele XIX–XX, publicate în *Annali dell'Istituto Universitario Orientale din Napoli* (în 1975, respectiv, 1978). O serie de studii apărute în străinătate, îndeosebi în Italia, privind influenţa italiană asupra dialectului aromân (1976), aromâna în context balcanic (1984) şi romanic (1995), vocativul în aromână (1992), sistemele ortografice cu litere latine în aromână (1990–1991), reunite ulterior în volumul *Studi linguistici sull'aromeno* (Cluj-Napoca, 2002), au intrat târziu în circuitul firesc al lucrărilor de specialitate din ţară. În ţară i-a apărut şi volumul *Studii aromâne* (Bucureşti, 1999), care cuprinde lucrări, publicate în perioada 1988–1993, cu o problematică mai largă, referitoare la situaţia actuală a aromânei şi a aromânilor: *Despre supravieţuirea şi vitalitatea aromânei* (1988), *O minoritate uitată: aromânii (macedoromânii)* (1993).

O preocupare constantă pentru dialectele româneti sud-dunărene, inclusiv pentru dialectul aromân, a manifestat Cătălina Vătăşescu, începând cu articolul *Macedo-Romanian Words in Albanian Slangs* (RESEE XXVII, 1979, 2, p. 409–415). Dialectul aromân e luat în consideraţie, alături de celelalte dialecte româneşti, în monografia *Vocabularul de origine latină în limba albaneză în comparaţie cu româna* (1997), ca şi în articolele *Termeni pentru noţiunile de „prieten" şi „oaspete" în dialectele româneşti şi în albaneză* (FD XXII–XXIII, 2003–2004, p. 315–325) şi *Din nou despre numele de plantă „stirigoaie"* (FD XXXII, 2013, p. 173–177; În articolul *Via Egnatia dans la mémoire collective des Aroumains et des Albanais* (RESEE XLIV, 2006, 1–4, p. 385–389), Cătălina Vătăşescu consideră că toponimul aromânesc *Mpirătoare* (existent în Pind, Grecia) provine din lat. (*via*) *imperatoria*, aşa cum alb. *pukë* provine din lat. (*via*) *publica*, „un paralelism care

poate funcţiona ca un argument suplimentar în favoarea vechimii denumirii din aromână" (p. 387). Recent, autoarea a publicat trei contribuţii întemeiate pe materialul dialectal cuprins în primele volume din *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*: *Elemente albaneze pe hărţile Atlasului lingvistic al dialectului aromân* (FD XXXIV, 2015, p. 254–259), *Atlasul lingvistic al dialectului aromân, bază pentru cercetarea raporturilor aromâno-albaneze* (FD XXXVI, 2017, p. 215–221), *Al doilea volum al* ***Atlasului lingvistic al dialectului aromân,*** *sursă importantă pentru cunoaşterea raporturilor lexicale aromâno-albaneze* (*Omagiu Saramandu,* 2021, p. 1097–1102).

Începând cu ultimul deceniu al secolului trecut, Vasile Frăţilă s-a arătat interesat de dialectele româneşti sud-dunărene, îndeosebi de dialectul istroromân. Contribuţiile sale, adesea cu caracter de sinteză, se întemeiază pe valorificarea surselor de material existente (monografii dialectale, culegeri de texte, dicţionare şi glosare dialectale, atlase lingvistice) şi în mai mică măsură pe materiale inedite, autorul neefectuând cercetări de teren la aromânii din sudul Dunării. Întemeiat pe o lectură atentă a bibliografiei, Vasile Frăţilă adoptă o poziţie echilibrată în chestiuni privind originea şi teritoriul de formare a dialectelor româneşti sud-dunărene, adaptându-şi punctul de vedere la opiniile general acceptate în lingvistica românească. În ceea ce priveşte aromâna, a publicat *Contribuţii la studiul concordanţelor lexicale dintre subdialectul bănăţean şi dialectul aromân* (în vol. *Contribuţii lingvistice,* Timişoara, 1993, p. 81–99) şi articolul de sinteză *Aromâna şi aromânistica. Privire panoramică* (în vol. *Dialectologie românească (sud- şi nord-dunăreană)*, Cluj-Napoca, 2014, p. 33–40).

O lucrare utilă, întemeiată pe cercetări de teren, despre *Aromânii din Rodopii Bulgariei* (Craiova, 1995) îi are ca autori pe Radu Sp. Popescu şi Teodor Balkanski. Lucrarea, de mici proporţii, cuprinde o descriere actualizată a zonei cercetate, care completează informaţiile anterioare, fiind însoţită de o hartă, de un capitol inedit de *Onomastică* (toponime, nume de botez, nume de familie, nume de grup, supranume, porecle (p. 78–111) şi de o mică culegere de texte dialectale, cu unele erori în redarea dialectului (p. 118–139).

Semnalăm şi o altă mică culegere de texte dialectale, transcrise într-o notaţie fonetică riguroasă: Maria Kokka, *Texte aromâne din comuna Neazoi, jud. Tricala* (*Grecia*) (Bucureşti, 1992). Este vorba de o aşezare de aromâni fărşeroţi transhumanţi, originari din Albania, sedentarizaţi în câmpia Tesaliei (Grecia) în anul 1926. Textele, culese la faţa locului, transcrise de autoare, originară din localitate, provin de la trei generaţii de vorbitori, de ambele sexe, cu vârste cuprinse între 12 şi 84 de ani, cu grade diferite de instrucţie, fapt care a permis studierea graiului din perspectivă sociolingvistică (cf. Gabriela Stoica, *Împrumut şi schimbare de cod într-un grai aromân din Grecia* FD XXII–XXIII, 2003–2004, p. 247–285).

Emil Vrabie este autorul a două *Contribuţii etimologice aromâneşti* (pe baza DDA) (SCL XLIV, 1993, 5, p. 405–416; SCL XLV, 1994, 5–6, p. 283–285), reunite ulterior, împreună cu etimologii dacoromâne, în volumul *Etimologii româneşti şi străine* (2001). A elaborat şi un amplu dicţionar englez–aromân, *An English-Aromanian (Macedo-Romanian) Dictionary, with two introductory sketches on Aromanian* (Statford, 2007, 747 p.), pe care l-a realizat după ce s-a stabilit în SUA în 1984, contribuind la introducerea aromânei în mediile de limbă engleză.

Câteva contribuţii privind dialectul aromân îl au ca autor pe Adrian Turculeţ, *Aspecte ale situaţiei sociolingvistice a aromânilor din Albania* (*Simpozion Iaşi*, 2003, p. 110–122), *Intonaţia interogativă la aromânii din R. Macedonia (cu cîteva particularităţi segmentale ale informatorilor* (FD XIX, 2010, p. 157–166), *Cercetări de (micro)fonetică aromânească* (*Omagiu Saramandu*, 2021, p. 799–808).

O preocupare constantă pentru studierea dialectului aromân are Nistor Bardu, autor al monografiei *Limba scrierilor aromâneşti de la sfârşitul secolului al XVIII-lea (Cavalioti, Daniil, Ucuta).* Partea I. *Aspecte ale grafiei. Fonetica* (2004). În urma unei analize amănunţite a particularităţilor fonetice ale operelor scriitorilor aromâni din secolul al XVIII-lea, Nistor Bardu ajunge la concluzia că „autorii Cavalioti, Daniil şi Ucuta reflectă în scrierile lor particularităţi ale graiului *moscopolean*, identificat şi descris de Nicolae Saramandu, şi ale celui fărşerot, mai ales în cazul lui Daniil" (p. 180). Continuându-şi preocupările în această direcţie, Nistor Bardu a publicat mai multe contribuţii, pe care le-a reunit în volumul *Studii şi articole de dialectologie română sud-dunăreană* (2021). Vorbitor nativ al graiului grabovean, autorul aduce câteva contribuţii importante – unele întemeiate pe anchete de teren la faţa locului, în Albania – la cunoaşterea acestui grai, pe care îl numeşte, conform tradiţiei, grai moscopolean.

În perioada recentă s-a dedicat studierii dialectului aromân Manuela Nevaci, ale cărei contribuţii ştiinţifice au apărut ca volume (de autor, coordonate ori în colaborare) sau ca articole în publicaţii de specialitate. În *Verbul în aromână. Structură şi valori* (2006) autoarea studiază această parte de vorbire din perspectivă istorică şi descriptivă, la care adaugă valorile (modale, temporale) exprimate de fonemele verbale în aromână, iar în *Graiul aromânilor fărşeroţi din Dobrogea* (2011) descrie, comparativ, pe baza unor înregistrări de teren, cele două variante ale acestui grai, *şópan* (vorbit de fărşeroţii originari din Grecia) şi *plisót* (vorbit de fărşeroţii originari din Albania). În *Identitate românească în context balcanic* (2013) autoarea pune în evidenţă păstrarea conştiinţei romanităţii şi a românităţii la aromânii din ţările balcanice, ilustrându-şi afirmaţiile cu o colecţie de texte inedite culese la faţa locului. Manuela Nevaci este şi autoarea unui *Curs de aromână. Descrierea dialectului. Texte. Glosar* (2011), a unei prezentări de ansamblu, *Dialectele aromân şi meglenoromân. Studiu sincronic* (2013), ca şi a unui manual de aromână pentru ciclul primar de învăţământ, *Cultură şi tradiţii aromâne. Carti*

di aleacţiri (2009, în colaborare cu Mioara Gospodin şi Angela Fuduli). Este coautoare, împreună cu Nicolae Saramandu, a lucrării *Sinteze de dialectologie română* (2013) şi coordonatoare a volumului *Convergenţe lingvistice balcano-romanice în dialectele româneşti sud-dunărene* (2018), în care a redactat, ca autoare, capitolul *Dialectul aromân.* A publicat şi volumul *Scriitori aromâni de ieri şi de azi. Antologie de texte şi studiu filologic* (2013). În mai multe articole, apărute în ţară sau în străinătate, Manuela Nevaci a tratat aspecte inedite, diverse: *Ternary Deictic System in Aromanian* (DIG XV, 2007, p. 71–76), *O cercetare sociolingvistică asupra dialectului aromân* (FD XXXV, 2016, p. 145–154), *Dialectele limbii române – dialecte la distanţă* (*RoDialects – ALDRO*), în *Omagiu Saramandu*, 2021, p. 801–820), *Terminologia păstoritului în dialectul aromân şi în dialectele italiene meridionale din perspectiva geografiei lingvistice* (FD XXXVIII, 2019, p. 89–100, în colaborare cu Nicolae Saramandu) sau a prezentat rezultatele cercetărilor sale de teren la aromânii din sudul Dunării: *Aspecte lingvistice privind aromâna vorbită în Republica Macedonia* (în *Lucrările primului Simpozion Internaţional de Lingvistică*, Bucureşti, 2008, p. 91–104, în colaborare cu Carmen Radu); *Enquêtes sur l'aroumain parlé en Albanie* (*Géolinguistique* XI, 2009, p. 223–239), *Schimbări recente în graiul aromânilor fărşeroţi* (în *Lucrările celui de-al treilea Simpozion internaţional de lingvistică*, Bucureşti, 2010, p. 113–118); *Quelques aspects ethnolinguistiques dans le parler des Aroumains Fărşeroţi* (RESEE, XLIX, 2011, 1–4, p. 309–319); *Cercetări recente de teren la aromânii din Peninsula Balcanică* (FD, XXXI, 2012, p. 63–78); *Aspecte lingvistice ale contactului aromânilor cu albanezii* (în *Lucrările celui de-al cincilea Simpozion internaţional de lingvistică*, Bucureşti, 2013, p. 142–152); *Prenume la aromânii din Balcani* (în Романистика и Балканистика [Omagiu lui Petar Atanasov], Skopje, 2014, p. 531–537).

Un autor necunoscut în România deoarece s-a stabilit în străinătate, unde şi-a publicat pe cheltuială proprie lucrările privind dialectul aromân, este Apostol N. Caciuperi (1920–1995, originar din Avdela (Grecia). Scrierile sale au fost reeditate postum în România, în 2011, într-o serie de *Opere* în patru volume: I. *Noulu Testamentu. Pri grailu armânescu*; II. *Traduţeri (dit literaura română şi universală*); III. *Gramatică armânescă (proiectu di manual şcolar)*; IV. *Cursu practic pi grailu armânescu.* Apostol N. Caciuperi este şi autorul unui *dicţionar român-aromân* (1996), în care dialectul aromân e ilustrat prin graiul pindean (al autorului).

Completăm informaţia bibliografică despre dialectul aromân cu câteva contribuţii izolate, apărute în diferite perioade: B. Cazacu, *Á propos de quelques termes maritimes d'origine italienne en macédoroumain* (în *Bolletino dell'Atlante Linguistico Mediteraneo*, X–XII, 1968–1970, p. 121–125); Anca Ulivi, *Observaţii asupra metatezei în dialectele româneşti sud-dunărene* (FD XV, 1996, p. 95–101); Antonis D. Busbukis, *Termeni aromâneşti de origine*

latină în dialectele greceşti din Macedonia (SCL LVIII, 2007, 1, p. 27–31); Constantin D. Dinas, *Aromâna în cadrul latinităţii orientale* (Omagiu Saramandu 2011, p. 283–291).

THE AROMANS. HISTORY, LITERATURE. WRITINGS ON THE AROMAN DIALECT

Abstract

Among Romanians in the south of the Danube, the Aromanians are the only ones who have asserted themselves in writing and who have created literature from the 18th century. As shown by our great linguists – Sextil Puşcariu, Ovid Densusianu, Al. Philippide, Al. Rosetti, I. Iordan – Romanian cannot be studied scientifically without knowing the south Danubian Romanian dialects and, first of all, the most important of them, the Aromanian dialect, since it has a "central position" in the Balkan Peninsula, as Eqrem Çabej put it, which explains the multiple relations between this Romanian dialect and the Balkan languages: "The central – geographically speaking – position of Aromanian in the Balkan Peninsula made this branch of Romanian have, pursuant to the secular cohabitation of Aromanians with neighbouring peoples, various relations with the languages spoken by these peoples" (Çabej 1976: 3). The Aromanian dialect is spoken on a vast territory in the south of the Balkan Pensinsula (in Greece, Albania, R. of North Macedonia, Bulgaria) and also in Romania. Aromanian dialect has some brunches: the Pindean (in the Pindus Mountain of the Epirus, Greece, but also in Thessaly), the Gramostean (in Greece, in North Macedonia, in Bulgaria), the Fărşerot (in Albania, Greece, North Macedonia), the Grabovens, Gopesh and Molovishte groupp. Scholars like Gustav Weigand, Th. Capidan, Sextil Puşcariu, Al. Rosetti, Matilda Caragiu-Marioţeanu, Andrei Avram, G. Ivănescu, I. Gheţie, Petru Neiescu, Nicolae Saramandu show the linguistic identity between Aromanian and Daco-Romanian as dialects of the Romanian language.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Universitatea din Bucureşti
Str. Edgar Quinet, nr. 5–6

DIN LEXICUL AROMÂN AL AFECTIVITĂȚII. TERMENI PENTRU *DRAGOSTE*. ANALIZĂ LEXICAL-SEMANTICĂ ȘI ETIMOLOGICĂ

GABRIELA STOICA

1. PRELIMINARII

Lucrarea de față are în vedere, în sens larg, profilul lexical-semantic al aromânei (în comparație cu dacoromâna), conturat în forme specifice în diacronie, și propune analiza exponențială a unui segment lexical particular, termenii desemnând afectul generic *dragoste*, ca parte reprezentativă a unui domeniu lexical și conceptual-semantic fundamental, cel al vieții afective.

Analiza este complementară unor studii similare, care au vizat termenii pentru *tristețe*, *bucurie* (Stoica 2022) și *ură* (Stoica 2023) în aromână, și se înscrie într-o cercetare mai amplă dedicată lexicului afectivităţii din aromână. Aceasta vine în continuarea unor cercetări realizate, din perspectiva lexicologiei și semanticii diacronice, pentru vocabularul afectivității din dacoromâna veche (Stoica 2012) și premodernă (Stoica 2015) și din dacoromână în context romanic (Stoica 2020).

Studiile existente dedicate lexicului aromânei, din punct de vedere sincronic sau diacronic, discută, în general, distribuția de ansamblu a straturilor etimologice sau anumiți termeni specifici, analizați individual (pentru o sinteză, vezi și Stoica 2022). Lipsesc, însă, cercetări care să se oprească asupra unui domeniu conceptual-semantic particular, al cărui lexicon, conturat în timp, ar putea fi relevant, *in nuce*, pentru profilul lexical și cultural al aromânei. Un astfel de domeniu este și cel al afectivității, complex, abstract și fundamental, implicând necesități imediate de desemnare.

Analiza propusă are, deci, drept obiectiv principal evidențierea aspectelor lexicale, semantice și etimologice, care definesc lexicul aromân al afectivității. Din perspectiva evoluției istorice, foarte importantă este comparaţia cu dacoromâna, putându-se reliefa elemente relevante de convergență sau divergență lexical-semantică între cele două dialecte istorice. În acest fel, se poate ilustra istoria inițial comună (etapa românei comune, secolele VII şi XII–XIII) și dinamica specifică fiecărui idiom, ulterioară scindării dialectale.

FD, XLII, Bucureşti, 2023, p. 207–225

2. METODOLOGIE ȘI CORPUS

Analiza din lucrarea de față vizează în sens restrâns vocabularul aromân al *dragostei*, afect primar și complex, ce se poate actualiza în diverse ipostaze conceptuale (de exemplu, *dragoste romantică*, *dragoste amicală*, *dragoste familială*, *dragoste religioasă* etc.), impunând desemnări specifice[1]. Cadrul teoretic general în analizei este cel al lexicologiei și semanticii istorice: termenii desemnând *dragostea* din aromână sunt urmăriți din punctul de vedere al originii, al evoluției semantice diacronice și al distribuției complementare cu alți termeni (cvasisinonimi) aparținând subdomeniului conceptual-semantic în discuție (cu o constantă referire la vocabularul corelat din dacoromână).

Cadrul metodologic este cel folosit și în analiza termenilor pentru *bucurie*, *tristețe* (Stoica 2022) și *ură* (Stoica 2023). O primă etapă de lucru a presupus delimitarea inventarului de termeni, prin excerptarea cuvintelor desemnând *dragostea* înregistrate într-un material lexicografic de referință – dicționarul tezaur al lui T. Papahagi (DDA). Fondul lexical al DDA este în mod particular relevant pentru o cercetare de tip istoric, incluzând și termeni care au intrat în timp în lexiconul pasiv al aromânei. Inventarul lexical astfel stabilit poate ilustra întreaga extensie diacronică a subdomeniului conceptual-semantic vizat.

Totodată, complementar, am avut în vedere prezența reală, în contexte specifice de utilizare (actuală), a termenilor afectivi în discuție, care, astfel, își pot actualiza în mod specific semnificațiile. În acest sens, am confruntat inventarul de cuvinte selectate lexicografic cu lexemele afective înregistrate în corpusurile existente de texte dialectale, relativ recente (Kokka 1992; Saramandu 2007[2]; Nevaci 2013, Nevaci/Floarea 2018, Saramandu *et al*. 2018, 2019). Corelarea acestor două tipuri de surse este importantă, pentru că poate duce la identificarea unor termeni neatestați în DDA sau a unor cuvinte cu sensuri diferite de cele înregistrate în dicționar[3]. În egală măsură, absența unor termeni în texte poate fi determinată și de tema de discuție și nu semnalează neapărat un statut pasiv al lexemului în cauză.

Termenii consemnați astfel au fost analizați din punct de vedere etimologic și semantic, urmărind: (a) evidențierea surselor lingvistice și istoric-culturale pentru lexiconul particular avut în vedere, raportul dintre termenii moșteniți și împrumuturile ulterioare; (b) relațiile semantice dintre termeni: serii (cvasi)sinonimice (eventual de origine diferită) care se conturează diacronic; (c) dinamica diacronică a sensurilor înregistrată în cazul unor lexeme: conservarea sau dezvoltarea unei semnificații afective (metaforice/metonimice), dezvoltarea polisemiei etc.

[1] Pentru aspecte specifice privind conceptualizarea și lexicalizarea *dragostei*, vezi Stoica 2012: 342–382.

[2] Lucrarea conține texte culese în perioada 1967–1981.

[3] În analiza de corpus a aromânei din Dobrogea, Saramandu (2007: 365) identifică peste 350 de cuvinte noi.

Semnificaţia termenilor afectivi înregistraţi este ilustrată prin contextele specifice de actualizare, extrase atât din DDA, cât şi din textele dialectale analizate.

3. TERMENI PENTRU CONCEPTUL AFECTIV *DRAGOSTE*. ANALIZĂ

Aromâna înregistrează o serie relativ variată de cuvinte care desemnează diversele ipostaze ale afectului generic *dragoste* – complex și eterogen, în diverse forme de manifestare intensivă sau socio-comportamentală.

3.1. Termenii de bază aparțin fondului lexical vechi, moștenit din **latină**.

(a) Seria lexicală principală este reprezentată de:

– forma verbală ***voi***, polisemantică, înregistrând, între altele, plecând de la sensul volitiv originar (< lat. *uolere*, cl. *uelle* ‘a dori, a vrea’), şi sensul afectiv: ‘a vrea, a dori; a iubi; a avea datorii; a trebui’ (DDA, s.v.): *si-ńi ti* ***vor*** *feátili túte* ‘să mi te iubească fetele toate’ (PLit., 932, apud DDA, s.v.); *nu ti* ***voi*** ‘nu te iubesc’ (PLit., 942, apud DDA, s.v.); *dóĺi s’nă lom, dóĺi s’nă* ***vrem*** ‘amândoi să ne luăm (să ne căsătorim), amândoi să ne iubim’ (W. II, 12, apud DDA s.v.);

– infinitivul nominal ***vreáre***, polisemantic: ‘dorinţă, vrere; iubire’ (DDA, s.v.): *iu-i* ***vreáre****, eáste ş’ Dumnidzắ tu mése* ‘unde e iubire, e şi Dumnezeu la mijloc’ (PGr., 162, apud DDA, s.v.); *si-adúc dúlţi gráiu di* ***vreáre*** ‘să aduc dulce grai de iubire’ (PAnt., 267, apud DDA, s.v.); *'şi-aveá arcátă* ***vreárea*** *pri un aráp* ‘îţi aruncase iubirea pe un negru = se îndrăgostise’ (apud DDA s.v.);

– adjectivul participial ***vrut, -ă*** ‘vrut; iubit’: *mutreáşte* ***vrut*** *la el* ‘priveşte afectuos la el’ (PAnt., 276, apud DDA, s.v.); substantivizat: *vor s-mi mărítă,* ***vrúte*** ‘iubite, vor să mă mărite’ (PLit, 851, apud DDA, s.v.); *nu l-i γineá si s-dispártă di* ***vrúta*** *a lui* ‘nu-i venea să se despartă de vruta a lui’ (PB, 142, apud DDA s.v.).

În meglenoromână, se înregistrează, de asemenea, verbul *voi*, cu același semantism: ‘a vrea; (refl.) a iubi’ (Capidan 1935, s.v.): *tseĺa fiĉoriĺ mult si* ***vreau*** ‘băieţii aceia se iubeau foarte mult’; cf. și ir. *vrę* ‘a vrea; a iubi’ (< lat. *uolere*, influenţat de it. *volere bene*, Sârbu/Frăţilă 1998: 299: *L’-****a vrut bire***; vezi şi Puşcariu 1926: 169, 219, Frăţilă/Bărdăşan 2010, s.v.).

Formele *voi – vreáre – vrut* înregistrate în aromână cu sens afectiv au o dublă importanţă din punct de vedere istoric şi etimologic.

Pe de o parte, acestea reprezintă elemente ale vocabularului de bază moştenit din latină, cu inovaţia dezvoltării sensului afectiv, și este posibil să fi existat ca atare în româna comună (vezi prezenţa sensului afectiv şi la termenii corespunzători din meglenoromână şi istroromână). Ulterior scindării dialectale, *voi – vreáre* sunt păstrate cu sens afectiv în aromână/sudul Dunării şi substituite de concurentele de origine veche slavă, *iubi – dragoste*, în dacoromână. S-a subliniat

prezenţa acestor termeni de origine slavă (în dacoromână) pentru desemnarea *dragostei*, un concept fundamental, în contrast cu situaţia corespondentă din celelalte limbi romanice (occidentale), unde se păstrează termenii latini de bază (*amor*, *amare*; cf. fr. *amour/aimer*, it. *amore*/*amare*, occ., cat., sp., ptg. *amor/amar*). Aşa cum se ştie, motivaţia pierderii acestor termeni în română este obiectivă, de ordin formal: omonimia care a rezultat în româna comună între formele moştenite ale verbelor *habere* şi *amare*: *habeo* (pers. I sg.) > *aibu* ← *am(u)* (extins analogic de la pers. I pl. ← *habemus*) 'deţin, am în posesie' – *amo* (pers. I. sg.) > **am(u)* 'iubesc'[4]. Până la realizarea şi impunerea împrumuturilor din slavă, este probabil ca româna comună să fi avut termeni latini pentru desemnarea *dragostei* (în pereche antonimică cu *urî* < lat. **horrire*), aşa cum indică termenii discutaţi din aromână.

Pe de altă parte, seria *voi* – *vreáre* – *vrut* este de remarcat şi din punctul de vedere al evoluţiei semantice, prin raportare la latină, relevând o inovaţie a semnificaţiei care se regăseşte şi în istoria unor termeni apropiaţi/corespondenţi din alte limbi romanice: dezvoltarea sensului afectiv, plecând de la cel volitiv-cognitiv de bază, urmează o dinamică a semnificaţiei care pare să se fi manifestat ca atare în aria orientală, respectiv extrem occidentală a spaţiului latin (vulgar şi târziu): dovadă sensul ar. *voi* – *vreáre* şi it. *volere* 'a vrea; a preţui; a iubi' (în colocaţie cu *bene*), pe de o parte, precum şi cel corespunzător al sp., ptg. *querer* 'a vrea, a iubi; a preţui' < lat. *quaerere* „a cere" (cf. rom. *cere*, it. *chiedere*, fr. *quérir*, cat. *querir*, REW 6923).

Pierderea termenilor latini pentru *dragoste* din spaţiul estic-dunărean nu este, aşadar, generală, ea se înregistrează numai în dacoromână, nu şi în aromână (și în celelalte dialecte sud-dunărene). Cazul particular *voi* – *vreáre* – *vrut* din aromână confirmă continuitatea lexical-semantică a românei prin raportare la latină şi înscrierea pe aceeaşi linie de evoluţie, alături de alte limbi romanice, chiar dacă aria de răspândire a termenilor iniţiali s-a restrâns în timp.

Papahagi (1926–1927: 22–33) aduce o explicație aparte, de ordin antropologic-cultural, pentru păstrarea lat. *uolere* în defavoarea lui *amare*, raportând-o la structura psihologică a protoromânilor, într-o continuitate ereditară a celei latine, caracterizată prin raţionalitate şi pragmatism. În evoluţia istorică

[4] Vezi şi alt caz de omonimie, în cadrul aceluiaşi domeniu de sens (discutat în Stoica 2020): lat. *carus* 'drag' > rom. com. **caru* – lat. *carrus* > rom. com. **caru*. Adjectivul cu sens afectiv a fost substituit de împrumutul slav *drag*, evitându-se, astfel, omonimia. Este posibil ca substituirea termenilor de origine latină **amare* 'iubi', **caru* 'drag' de către împrumuturile slave cu sens corespunzător, *iubi*, respectiv *drag* (dar şi *dragoste*), să se fi produs în mod corelat, în interiorul domeniului conceptual-semantic afectiv în care se încadrau, cu motivarea comună, obiectiv-formală: omonimia (vezi şi Niculescu 1965: 158–159). Frăţilă 1970: 541–542, 1983–1984: 274 notează însă termenul regional (în graiul de pe valea Târnavelor) *car(u)* 'drag', actualizat în sintagme fixe: *caru mamii*, *cari-cari*, *care-mare* (ultimele două în forma de Vocativ, moştenită din latină; sintagmele sunt utilizate în adresarea mamei către copil (care învaţă să meargă)); cuvântul latin este astfel conservat într-o arie izolată, în structuri fixe.

ulterioară separării dialectale, aromânii ar menţine această trăsătură psihologică, reflectată la nivelul lexicalizării unor concepte afective puternic intensive, cum este cazul *dragostei*: păstrarea verbului latin (iniţial cu sens cognitiv-volitiv), caracterul sporadic şi lipsa de vitalitate ale împrumuturilor din slavă sau greacă cu sensul afectiv „dragoste", primar şi intensiv: *aluçéscu* (corespunzător dr. *iubi*), *aγăpséscu*, *aγápe* (vezi *infra*); acest fapt, în contrast cu dacoromânii/dacoromâna, în cazul cărora contactul prelungit şi mai intens cu slavii/slava a dus la o „contaminare" psihologică şi la impunerea termenilor afectivi principali, *drag*, *dragoste*, *iubi*.

(b) Pe lângă *voi/vreáre*, aromâna înregistrează şi un alt termen de origine latină, polisemantic, *dor/dureáre* 'a dori; a iubi; a suferi; a durea' (DDA, s.v.). Termenul are la bază lat. *dolere* 'a durea, a suferi (fizic şi afectiv)', care înregistrează o inovaţie semantică – dezvoltarea sensului afectiv 'a iubi', corelat cu cel volitiv-afectiv 'a dori' (cf. rezultatul semantic similar în cazul lui *voi/vreáre*, pentru care, însă, sensul volitiv este originar).

Dezvoltarea sensului afectiv implică un triplu mecanism al mutaţiei semantice: *abstractizare* (de la 'a suferi fizic' la 'a suferi afectiv'), *restrângerea* sensului (de la 'a suferi afectiv', sens generic, la 'a suferi din cauza absenţei unui obiect/ unei persoane dragi', cf. şi sensul volitiv 'a dori'), la care se adaugă *ameliorarea* semantică (pierderea dimensiunii semantice disforice 'a suferi iubind/a iubi suferind' > 'a iubi'): *fumeáĺa* ***s'doáre*** 'familia (copiii) e dorită, e iubită' (PGr. 69, apud DDA, s.v.); *picurárlu s-**vreá** şi s-**dureá** maşi cu căşearlu* 'păstorul se dorea şi se iubea numai cu baciul' (PLit., 798, apud DDA, s.v.), (în care apar ambele verbe de origine latină corelate, cu focalizarea contextuală a semnificaţiei deopotrivă volitive şi afective, deţinute de ambele lexeme); *di nu-l **dóri**, di vrei s-lu-aláşi?* 'de nu-l iubeşti, că vrei să-l laşi?' (PAnt., 295, apud DDA, s.v.).

În unele contexte, termenul actualizează dimensiunea disforică în conceptualizarea şi desemnarea sentimentului de *dragoste*, mai aproape, deci, de sensul originar: *s-**doári** loclu-ţ, s-**doári** vátra părinteáscă, s-**dor** oámińili a tăĺi* 'e dorit (iubit) locul tău, a dorită vatra părintească, sunt doriţi oamenii tăi' (PB, 121, apud DDA, s.v.); cf. şi contextul *múma **doáre*** 'mama iubeşte suferind' (PLit., 562, apud DDA s.v.), în care dimensiunea negativă este, de asemenea, decodabilă contextual. Acest sens afectiv-disforic trebuie pus în relaţie şi cu substantivul *dor*, din aceeaşi familie lexical-etimologică < lat. *dolus* (cf. ar., mr., dr. *dor*). Astfel, prin raportare la cvasisinonimul *voi/vreáre*, *dor* vb./*dureáre* pare a fi specializat pentru desemnarea unei ipostaze particulare a *dragostei*, *dragostea ca suferinţă* (deopotrivă euforică şi disforică), în corelaţie cu semantismul substantivului *dor*.

În formă adjectivală, *durút* – la bază participiul verbului în discuţie –, dublează, de asemenea, cvasisinonimic termenul paralel, *vrut*, dar înregistrează semnificaţii afective mai nuanţate: (i) sens volitiv-afectiv: 'dorit' şi (ii) afectiv propriu-zis: 'iubit' – similar cu *vrut*: *si-ń-i aláşi **durútlu** táte* 'să-mi laşi pe iubitul tată' (PLit., 977, apud DDA, s.v.); ***durúţ** armáńi* 'iubiţi aromâni'

(PAnt., 274, apud DDA, s.v.), dar şi (iii) sens comportamental/expresiv-afectiv: ‘tandru, duios’: *ţe* ***durútă*** *s’videá atúmţea faţa a Íei!* ‘ce duioasă se vedea (apărea) atunci faţa ei!’ (BNA, IV, 101, apud DDA, s.v.); ***durút*** *ea tut strigá* ‘ea mereu striga duios’ (PAnt, 121, apud DDA, s.v.).

În mod evident, termenii *dor* s.n. – *dor* vb./*dureáre* din aromână se raportează la seria paralelă din dacoromână *dor – durea/durere*, cf. şi *dori*. Spre deosebire, însă, de aromână, în dacoromână verbul *durea* nu înregistrează sensul afectiv (decât figurativ). În schimb, dacoromâna veche înregistrează verbul *dori* (derivat de la *dor*) polisemantic, atestând, pe lângă sensul afectiv-volitiv de bază, ‘a fi stăpânit de dorinţa lăuntrică de a face, a avea ceva’, şi un sens afectiv propriu-zis, corespunzător substantivului *dor*: *maica ta este sănătoasă, Olimbiiada, şi mult* ***doreşte*** *de tine* (A 58, apud Stoica 2012: 177); *doamna Mariia a lui Costandin-vodă,* ***dorindu*** *de părinţii ei, pohtit-au ca să vie în ţară* (RG 65, apud Stoica 2012: 196); în anumite contexte, verbul *dori* are un alt sens afectiv, generic: ‘a fi implicat afectiv, a-i păsa’: *cu bună chiverniseala mării-sale, înţelept şi foarte grijnec şi mai mult pentru ţară şi patrie din inemă* ***dorind*** (RG 183, ibid.). *Dori* va pierde treptat sensul afectiv, în centrul formulei componenţiale rămânând semul /volitiv/: ‘a dori, a aspira’.

În celelalte dialecte sud-dunărene, verbele corespunzătoare ar. *dor/dureáre* nu au sens afectiv: cf. ir. *durę* ‘a durea’; mr. *doari* (Capidan 1935, s.v.).

3.2. Aromâna înregistrează şi o serie de (cvasi)sinonime de alte origini pentru termenii de sursă latină amintiţi, preluate succesiv în timp, din limbile de interferenţă istorică şi culturală.

(a) Pe de o parte, este vorba de un împrumut **vechi slav**: ***aluçéscu*** (*mi*) ‘a (se) iubi’ < vsl. *ljubiti* ‘a iubi’, corespunzător dr. *iubi*: *fărî ca noi dóiĺi să ştim, ínińile si-****aluçírî*** ‘fără ca noi doi să ştim, inimile s-au iubit’ (CosP. 94, apud DDA, s.v.) (cf. şi nominalele *aluçíre* ‘iubire’, *aluçít* ‘iubit’). Papahagi (1926–1927: 31–31) notează însă caracterul sporadic al termenului. În aromână, lipsesc, totodată, termenii corespondenţi de origine veche slavă din dacoromână, *drag*, *dragoste.*

(b) Pe de altă parte, se fixează în timp şi o serie paralelă de termeni de origine **greacă**, având la bază substantivul ***aγápe*** ‘iubire’ < gr. *ἀγάπη*, cu derivatul verbal: ***aγăkipséscu*** (*mi*) / ***aγăp(i)séscu*** (*mi*) ‘a iubi’ < gr. *ἀγαπῶ*. Papahagi (1926–1927: 30), Capidan (2005 [1932]: 169) semnalează, însă, faptul că aceste împrumuturi mai noi (asemenea altor cuvinte preluate mai recent din greacă) au o răspândire regională, nu generală, în comparaţie cu sinonimele vechi, *vreáre – voi*. Se poate adăuga, colateral, şi un derivat cu un sens concretizat, implicit afectiv: *aγăpitcoáńe* adj. ‘ibovnică, concubină’ < gr. *ἀγαπητική* (cf. şi sinonimul mai recent, de origine italiană, *moróză* < it. *morosa*, DDA, s.v.).

(c) În lexiconul aromân al *dragostei* trebuie menţionaţi şi alţi termeni (cvasi)sinonimi, de alte origini.

Seria ***nominală*** de sinonime: *vreáre – aluçíre – ayápe* este completată de un împrumut de origine **turcă**: ***sivdắ, sivdáie*** < tc. *sevdí* 'idem': *ficióriu aveá* ***sivdắĺu*** *a yrámatilor* 'băiatul avea iubire (aplecare) pentru învățătură' (PB, 187, apud DDA, s.v.); cf. şi derivatele ***sivdắliu***, ***sivdălĺ***, ***sivdălós*** 'iubitor': *ń-i-hiu di* ***sivdălíe*** 'îmi sunt bolnavă pentru că sunt iubitoare' (PLit., 860, apud DDA, s.v.); *birbíĺiu* ***sivdălós*** 'privighetoare drăgăstoasă' (Fl. II, 3, apud DDA, s.v.).

Seria ***verbală*** *voi – ayăkipséscu* este completată de un împrumut din **albaneză**, care este însă polisemantic: ***viliséscu*** *(mi)* 'a iubi; a se aranja, găti' < alb. *vilís* 'uimi, stupefia' (DDA, s.v.) (cf. nominalele *vilisíre* 'iubire; ornare', *vilisít* 'iubit; gătit'). În acest caz, sensul afectiv este o inovaţie în raport cu etimonul.

În formă ***adjectivală***, aromâna are, pe lângă termenii vechi deja amintiţi (*vrut, durut*), şi o serie bogată de cvasisinonime de diferite origini (folosite însă numai în anumite graiuri ale aromânei ori cu valori contextual-semantice particulare, prin raportare la termenii latini de bază, mai vechi, Brâncuş 2007 [2003–2004]: 98).

Amintim împrumutul de origine **albaneză**, bine fixat în vocabular: ***dáşur*** 'iubit' < alb. *dáshur* 'idem', în special în forma ***dáşu***, cu un sens afectiv mai puţin intensiv, 'drag', utilizată mai ales în formule adresative, marcate hipocoristic-afectiv: *náni, náni*, ***dáşu*** 'nani, nani, dragule' (PenB II, 211, apud DDA, s.v.); *áide,* ***dáşa****-ńi, aspúne* 'haide, draga mea, spune' (PenB IV, 117, apud DDA, s.v.).

Daşu 'drag' înregistrează o interesantă evoluţie semantică, care trimite, antropologic-cultural, la universul ocupaţiilor tradiţionale specifice comunităţilor de aromâni (şi protoromânilor), învestite cu valoare afectivă – în cazul de faţă, păstoritul. Termenul albanez de origine, *dash*, are sensurile 'berbec, oaie; miel' şi este preluat cu un sens modificat, iniţial 'miel preferat', în graiul fărşerot (Nevaci 2013: 82), ajungând ca prin extensie şi abstractizare să dobândească un sens afectiv propriu-zis. Termenul *daş* este folosit şi ca interjecţie în limbajul păstoresc, ca termen de adresare pentru berbeci (DDA, s.v.). De aici, extensia metaforică ca termen de adresare afectiv. *Daşu* cu sensul 'miel' este prezent şi în meglenoromână (cf. *daş*, cu un sens particular, consemnat de Capidan 1935, s.v.: 'miel de casă, miel pentru copii, de obicei vopsit cu roşu şi purtând întotdeauna clopoţei atârnaţi de gât') şi în dacoromână regional şi învechit ('miel', Muscel, cf. Iordan 1940–1941: 228, Brâncuş 2018: 326)[5].

Pentru sensul 'drag', se poate adăuga împrumutul de origine **greacă**, ***ahár***, ***-ă/ahâr*** adj. < gr. *ἄχαρος* 'fără bucurie; trist, demn de milă', de asemenea utilizat în special în formule adresative: *nu ştii,* ***ahár'*** *viţínă!* 'nu ştii, dragă vecină?' (Fr. I, 182, apud DDA, s.v.); *ţe spúńi,* ***aháră****?* 'ce spui, dragă?' (Bair, 114, apud DDA, s.v.). În cazul acestui termen, este evidentă mutaţia semantică importantă în raport cu etimonul, dinspre o polarizare afectivă disforică ('trist; biet,

[5] În dacoromână, *daş* este considerat element de substrat, DELR s.v., Brâncuş 2018: 326.

sărac, sărman'), spre una euforică. Sensul afectiv este originar, dar reorientat hedonic, un posibil sens intermediar, de tranziție, fiind cel de 'compasiune'. Termenul se leagă etimologic de un alt adjectiv cu un sens apropiat, dar distinct, socio-afectiv: *aháristu, -tă* 'ingrat' < gr. *ἀχάριστος* 'idem' (cf. şi substantivul *ahărististíre*/*afharistisíre* 'recunoştinţă, mulţumire', cf. gr. *χαρίζω* 'a face cadou'): *a* ***aháristului*** *Íi si Íea hárea* 'ingratului i se ia gratitudinea' (PLit., 519, apud DDA, s.v.).

Pentru sensul 'drag, iubit' se pot nota şi câteva împrumuturi de origine **turcă**:

– ***arán***, *-ă* (/***γearán***) (variantă a lexemului ***iarán***, cu un sens concret, 'amant', < tc. *jaran* 'amabil': *aveá un* ***iarán*** 'avea un amant', Ob. 69, apud DDA, s.v.): *spúne-ńi: cai îńi ţ-ai* ***arán****?* 'spune-mi: pe cine ai tu drag?' (PLit., 956, *apud* DDA, s.v.) (pentru sensul afectiv, cf. şi alb. *jarán* 'prieten; tovarăş; iubit'). Termenul împrumutat în aromână atestă, aşadar, o schimbare semantică importantă în raport cu etimonul (fie alb., fie tc. *jaran*), în direcţia abstractizării sensului şi a dezvoltării semnificaţiei afective propriu-zise;

– ***ğeánă*** 'dragă' (în formule adresative, hipocoristic-afective), strict în formă feminină, prin conversia (şi gramaticală, şi semantic-metaforică) a substantivului *ğeán* 'suflet' < tc. *djân*: *Tánca-a meá,* ***geana****-a meá* 'Tanca mea, draga mea' (Icar. 120, apud DDA, s.v.), cf. şi *geánăm*/*geánîm*, invariabil < tc. *djanym* 'sufletul meu', împrumutat ca atare şi utilizat exclusiv în formule adresative, marcate afectiv: *ah,* ***geánâm****! Pângánlu uhtắ* 'ah, sufletul meu, oftă păgânul' (Velo, 47, apud DDA, s.v.).

3.3. În lexiconul aromân al *dragostei* pot fi înscrişi şi alţi câţiva termeni, de diverse origini, cu un semantism mai nuanţat sau mai complex.

De exemplu, este cazul verbului de origine **greacă**, ***erotipséscu*** 'a se îndrăgosti' – ***erotipsít*** 'îndrăgostit' < gr. *ερωτεύω* 'idem' (DDA, s.v.), desemnând faza durativ-incipientă a sentimentului în cauză.

Un termen cu un sens afectiv particular, ce se poate subordona universului conceptual al *dragostei*, este ***mară***, polisemantic, înregistrat cu sensurile 'pasiune; suferinţă; iubire excesivă, pasională' (DDA, s.v.). Termenul are în primul rând sensul negativ 'suferinţă, tulburare' şi, prin extensie, 'dragoste intensă, pasiune (şi însoţită de suferinţă)': *frícă-i s' nu moáră di* ***mára*** *al Piunáru* 'teamă e să nu moară de pasiunea lui pentru Piunaru' (Caraf., 54, apud DDA, s.v.). Dimensiunea disforică a semnificaţiei afective se explică etimologic. Forma *mară* se raportează la lexemul-bază, *mar*, substantiv invariabil, actualizat în sintagma *mar di*, cu sensul 'vai de', cel mai probabil moştenit din latinul *malus* 'rău' (DDA, s.v.), cu restricţie morfologică, contextuală şi cu inovaţia sensului afectiv: ***mar di*** *el* 'vai de el' (Dun. I, 186, apud DDA, s.v.); *mi Íea hreáva pân' tu oáse ş'* ***mar di*** *míne, mor di vreáre* 'mă iau frigurile pân la oase şi vai de mine, mor de iubire' (PenB. II, 232, apud DDA, s.v.). DDA raportează etimologic forma *mără* şi la gr. *μάρα* 'dorinţă intensă', alb. *márre* 'ruşine'.

Un lexem cu un polisemantism apropiat este ***miráke***, cu sensuri afective predominant negative: ‘pasiune; dorinţă puternică (şi apăsătoare); iubire; regret; nelinişte; mâhnire mare’, din tc. *meraq* ‘nelinişte; plăcere’ (DDA, s.v.). Sensul afectiv ‘dragoste (intensă/pasională) (însoţită de suferinţă)’ se decodează în context: *’şi-arcă* ***mirákea*** *pi năsu* ‘şi-a aruncat (şi-a pus) iubirea în el’ (PB 238, apud DDA, s.v.).

3.4. Pe lângă termenii de bază, care desemnează afectul primar, în lexiconul aromân al *dragostei* se pot înscrie şi cuvinte care indică (a) ipostaze mai puţin intensive ale afectului, (b) ipostaze socioafective ori (c) expresiv/comportamental-afective.

(a) Pentru prima categorie, amintim verbul ***ariséscu*** (*mi*)/***arâséscu***/***arăséscu*** ‘a plăcea’, un împrumut de origine greacă (< *ἀρέζω*, *ἀρέσκω* ‘idem’), aparţinând vocabularului fundamental, cu răspândire generală (Saramandu 1984: 468) (cf. şi familia acestuia: *arâsíre* ‘plăcere’, *arâsít* ‘plăcut, simpatic’). Împrumutul s-a impus în aromână, în defavoarea termenului latin *placere* (cf. dr. *plăcea*): *si-ńi ti veádă s’ti-****ariseáscă*** ‘să mi te vadă ca să te placă’ (PLit., 11, apud DDA, s.v.); *pri cári ğióne ’şi-****arâseáşte*** *pri-aţél násă si-şi lu Íeá* ‘pe care flăcău îl place, pe acela să şi-l ia dânsa’ (PAnt., 302, apud DDA, s.v.).

(b) În a doua categorie, pot fi incluşi termenii care desemnează conceptul de *prieten*/*prietenie* (implicând afectul central *dragoste amicală*).

În comparaţie cu dacoromâna (care are cu acest sens cuvintele de origine slavă, *prieten, prietenie* etc.), aromâna menţine doi termeni de origine latină, care actualizează şi sensul ‘prieten’.

Primul caz este cel al cuvântului ***sóţu*** (f. ***soáţă***) ‘tovarăş; prieten; soţ’ < lat. *socius* (f. *socia*) ‘tovarăş, aliat’: *s-feáţiră ieára* ***soţ*** ‘se făcură iarăşi prieteni’ (Al. 1901-1902, apud DDA, s.v.) (cf. mr. *soţ, soaţă* ‘tovarăş’, *suţluc* ‘prietenie’: *La sparsim* ***suţlucu*** ‘am stricat prietenia’, Capidan 1935, s.v.). În dacoromână, termenul se va specializa pentru semnificaţia ‘bărbat căsătorit, în raport cu soţia lui’; sensul etimologic ‘tovarăş’ şi, contextual, cel de ‘prieten’ sunt, însă, atestate în dacoromâna veche (vezi Stoica 2012: 162-163, cf. şi vdr. *soţie*, abstract nominal ‘prietenie; tovărăşie’). În aromână, inovaţia semnificaţiei afective (în raport cu etimonul) se păstrează până astăzi.

Al doilea caz este reprezentat de termenul ***oáspe*** ‘prieten; oaspete’ < lat. *hospes, -itis* ‘gazdă; oaspete; străin’. Lexemeul este menţinut şi în dacoromână (cf. vdr. *oaspe*, dr. *oaspete*, cf. şi mr. *uáspiţ*), conservând o parte din semnificaţia etimonului. În aromână însă, apare inovaţia sensului afectiv. În plus, cuvântul îşi formează şi o serie de derivate substantivale: abstractele ***uspitlâke***, ***uspiţâĺe*** ‘prietenie’ (*u-aspársim* ***uspiţâĺea*** ‘prietenia am stricat-o’, PGr. 160, apud DDA, s.v.) şi termenul concret ***uspitoáńe*** ‘prietenă’, din forma de feminin *oáspită* (*di atúmţea nă him* ***uspitoáńe*** ‘de atunci suntem prietene’, Fl. II, 5, apud DDA, s.v.). Sensurile afective ‘prieten’, ‘prietenie’ se înregistrează şi în cazul corespondentelor din meglenoromână (Capidan 1935, s.v.): *uaspiţ* ‘musafir; prieten’: *Si dusi pi la* ***uaspiţ*** ‘se duse pe la prieteni’, cf. şi derivatul *uspiţloc* ‘prietenie’.

Pentru sensul abstract ‘prietenie’, trebuie menţionat şi sinonimul *filíe*, împrumut ulterior din greacă: < *φιλία* ‘idem’.

(c) În lexicul asociat conceptului afectiv primar *dragoste* se includ și termenii de conduită comportamental-afectivă, care indică semiotic-cultural afectul în cauză.

Un element lexical important este: ***baş***^{u} ‘a săruta’ (cf. şi nominalele ***băş(e)áre***, ***băş(e)át*** ‘sărut, sărutare’), termen moştenit din latină (< lat. *basiare* ‘a săruta’ < *basium* ‘sărut’) exclusiv în sudul Dunării (cf. şi mr. *baş*, *baĉcu*, ir. *baş*, vezi Saramandu/Nevaci 2013: 153–154, Capidan 1935, s.v., Saramandu (coord.) 2010, s.v.), apropiind dialectele sud-dunărene de limbile romanice occidentale (cf. it. *baciare*, fr. *baiser*, sp. *besar*, ptg. *beijar*): *l-**băşé** tu frámte* ‘îl sărută pe frunte’ (PB, 219, apud DDA, s.v.); *s’ nu s’ veádă **băşeárea**-a ta, iu mine ti-**am** **băşeátă*** ‘să nu se vadă sărutul tău, unde eu te-am sărutat’ (PLit., 855, apud DDA, s.v.). În dacoromână, se menţine lat. *salutare*, cu o schimbare semantică specifică, divergentă (la fel în mr. *sărut*, Capidan 1935, s.v.).

În lexiconul de conduită emoţional-expresivă intră şi o serie diversă de derivate de la *braţu*: ***ambráţu*** (cf. şi *ambrăţáre*, *ambrăţát*), *(mi)* ***ambraţít*** (derivat savant), ***mbrăţişédzu/mbrăţitédzu*** ‘a îmbrăţişa’: *’şi-**ambráţă** muĺeárea* ‘îţi îmbrăţişează femeia’ (Fl. II, 7, apud DDA, s.v.); ***s’băşeáră***, *si* ***mbrăţitáră*** ‘se sărutară, se îmbrăţişară’ (PB, 9, apud DDA, s.v.); *să* ***mbrăţişeáră*** *dóiĺi* ‘amândoi se îmbrăţişară’ (apud DDA, s.v.); cf. şi dr. *îmbrăţa* (< lat. *imbratiare*), *îmbrăţişa* (< *brăţiş* < *braţ*).

Aceşti termeni vechi, de sursă latină, au şi o serie de sinonime mai noi, de diverse origini:

– ***angălĺiséscu***, împrumut din greacă < *ἀγκαλιάζω* ‘idem’ (cf. şi *angălĺsíre* ‘îmbrăţişare’, *anglălĺisít* ‘îmbrăţişat’): *mĺ-sa lu-**angălĺisí*** ‘mamă-sa l-a îmbrăţişat’ (PenB., VI, 138, apud DDA, s.v.);

– ***puştuéscu*** ‘a îmbrăţişa’, împrumut din albaneză < *pushtonj* ‘idem’;

– ***gugustédzu/gugustéscu*** , cu dublu sens: ‘a îmbrăţişa; a săruta’, raportabil etimologic la o serie de termeni din limbi balcanice, cu sensuri relativ variate: alb. *gostis* ‘a invita; a sărbători’, srb. *gostiti* ‘a găzdui’, bg. *gostúvamu* ‘a fi invitat’, DDA, s.v.*: ca purúnci nă **gugusteám*** ‘ne sărutam ca porumbeii’ (W. II, 26, apud DDA, s.v.).

Spre deosebire însă de termenii vechi, de origine latină, împrumuturile ulterioare tind să nu aibă răspândire generală.

3.5. Textele dialectale consultate înregistrează cuvintele de bază (unele dintre acestea, relativ frecvent, vezi *infra*), care desemnează principalele ipostaze conceptual-semantice ale afectului generic *dragoste* (*dragoste romantică*, *dragoste familială*, *dragoste amicală*, *dragoste religioasă*) şi conduita emoţional-expresivă asociată sentimentului în cauză.

Notăm, în primul rând, prezenţa perechii de sinonime pentru conceptul central „iubi – iubire (iubit)”: *voi–vreáre* (*vrut*) (ex. 1–3) – *ayápe–ayăḱiséscu* (ex. 4–7), deopotrivă atestate în texte. Ambele cuvinte actualizează şi ipostaze nuanţate ale sentimentului generic, mai slab sau mai puternic intensive – ‘a îndrăgi, a plăcea’; ‘a iubi foarte mult/intens’, sau incoative – ‘a se îndrăgosti’, decodabile ca atare în contextul concret de utilizare:

(1) *Ńíclu îi videá aúşańĺi şi ĺ-**vrea***
‘copilul îi vedea pe bătrâni şi îi îndrăgea’ (Saramandu 2007, Te 13/29–30);
(2) *Cum so-alásâ? Câ o aveá tu **vreári mari***
‘Cum să o lase? Că o iubea foarte mult’ (Saramandu 2007, C 13/1–2) (a se remarca colocaţia adjectivală intensificatoare);
(3) *Feáta a domnúlui din hoárâ **s-apreási fóc**ᵘ **tu ḱéptu**, mi **va** pi míni, da nu éscu ti nsurári*
‘fata domnului din sat s-a aprins foc în piept, mă iubeşte pe mine, dar eu nu sunt de însurat’ (Saramandu 2007, S 10/37–39).

Exemplul (3) este relevant şi pentru atestarea expresiei populare *s-apreási fócᵘ tu ḱéptu*, desemnând metaforic (*dragostea este foc*) o formă intensiv-incipientă a *dragostei romantice*.

(4) *Cum s-u-alásᵘ ahtári-**ayápi**?*
‘cum să renunţ la asemenea iubire?’ (Saramandu 2007, L 8/16);
(5) ***ayápi** z-vă da Dimiḑắ*
‘iubire să vă dea Dumnezeu’ (Saramandu 2007, K 15/32);
(6) *s-lu-**ayăḱiseşţâ** cu tútâ ínima*
‘să-l iubeşti din toată inima’ (Saramandu 2007, L 10/17).

Pentru verbul *ayăḱiséscu*, se înregistrează şi un sens afectiv particular, neatestat ca atare de DDA: ‘a se îndrăgosti’:

(7) *um-bărbátᵘ [...] ş-aflắ vârâ mĺári şi... s-a **ayăḱisí** cu ea*
‘un bărbat [...] a găsit o femeie şi s-a îndrăgostit de ea’ (Saramandu 2007, Ca 23/5–7).

Un termen relativ frecvent este verbul ***ariséscu*** ‘a-i plăcea’, care poate actualiza contextual şi un sens afectiv mai puternic intensiv, reciproc, ‘a (se) iubi’, dublând astfel sinonimic termenii *voi – ayăḱiséscu* (ex. 8):

(8) *Kemal Atatúrc* [...] *Bítul s-**arisí** c-únă muşátă armắnă*
‘Kemal Ataturk [...] în Bitolia s-a iubit cu o frumoasă aromâncă’ (Nevaci/Floarea 2018: 166);

(9) *Eára ma mşátă aţeá* [*feátă] // u vidzú / u-**arisí** / ne // va isusímu*
'era mai frumoasă aceea [fată] // o văzu / o plăcu / da // vom logodi' (Nevaci/Floarea 2018: 167);
(10) *Vidzú feáta análtu, u **arâsí**, eára muşátâ feáta, a vasil'éiu* (Kokka 1992: 41);
(11) *Ĺ-**ariseá** pri el* 'el le plăcea lor' (Saramandu 2007, Te 10/2);
(12) *Im-**arâsést**u multu căntiţi* (Kokka 1992: 141);
(13) *Uámińĺ-a noc... l-**arâseáşti** ca s-lucreádză*
'oamenilor noştri le place să lucreze' (Saramandu 2007, P 20/32–33).

În textele culese pentru aromâna din Dobrogea se înregistrează şi verbul *plac* 'a-i plăcea, a avea chef (de ceva)', termenul fiind, însă, un împrumut din dacoromână[6] (Saramandu 2007: 536).

Un alt termen relativ bine reprezentat în textele dialectale consultate este *miráki*, cu un polisemantism hibrid hedonic, pozitiv/negativ: 'dorinţă puternică; dragoste, pasiune; dorinţă apăsătoare; nelinişte, mâhnire'. Toate aceste sensuri sunt ilustrate de actualizările contextuale ale termenului:

(14) *(soácra) me-**aveá** tu **miráki** că nu-i turnámu zbóru*
'(soacră-mea) mă avea dragă [mă îndrăgise] pentru că nu-i întorceam vorba [nu o contraziceam]' (Saramandu 2007, R 19/16);
(15) *Feáta Ĺ-**intrắ** tu **miráki** ta s-Ĺa Kélner, picurárlu*
'fata a făcut pasiune [fetii i-a picat cu tronc] să-l ia [să se căsătorească cu] Chelner, ciobanul' (Saramandu 2007, St 15/6–7);
(16) *El...ğóni Ĺ-**aveá miráki** (feáta*)
'el, tânăr, îi era dragă fata [se îndrăgostise de fată]' (Saramandu 2007, C 12/23–24).

În câteva texte dialectale apare şi termenul *sivdáie.* Spre deosebire de informaţia semantică consemnată de DDA – exclusiv sensul 'iubire', termenul este actualizat şi cu alte sensuri afective: 'entuziasm, elan; bucurie; dragoste', decodabile în context:

(17) *Li feáţim cu **sivdái** cásili, mári **sivdái***
'casele le-am construit cu entuziasm (bucurie), cu mare bucurie' (Saramandu 2007, P 1/19–20);
(18) *Státu Ĺ-acĺimắ cu mári **sivdái**, haráuâ, lă deádi locu auá... tu Rumăníi*
'statul i-a chemat cu mare dragoste, bucurie, le-a dat pământ aici, în România' (Saramandu 2007, P 6/10–13);
(19) *Ócĺu-a tău, máslinâ láii, mi badz ğóne tu **sivdái***
'ochiul tău, flăcăule, măslină neagră, mă faci să mă îndrăgostesc de tine' (Saramandu 2007, St 26/6–7).

[6] Pentru împrumuturile din dacoromână în aromâna de la nordul Dunării, vezi şi Saramandu/Nevaci 2013: 166–188.

Relativ frecvent, textele înregistrează, de asemenea, şi termenii cu sens mai concret, desemnând relaţia socioafectivă implicând *dragostea amicală* (*soţ/soáţă*, ex. 20–23, *oáspite* ‘prieten’, ex. 24–26):

(20) *zburá nofoáră cu* ***sóţăl’*** ‘vorbea afară cu prietenii’ (Nevaci 2013: 137);
(21) *ş-n’ dz̦âsi únu* ***sóţu****-a meu* ‘îmi zise un prieten al meu’ (Nevaci 2013: 161);
(22) *míni cắndu eramu irámu feátă cu túti* ***soáţili*** *a meáli di pi hoáră*
‘eu când eram fată împreună cu toate prietenele mele din sat’ (Nevaci 2013);
(23) *a, s-neám, bre* ***soáţe****, dóĺi pi nafoárâ*
‘hai să mergem, măi soaţe, amândoi pe-afară [la plimbare]’ (Saramandu 2007, C 10/27); *soţu-tu* ‘prietenul tău’ (ibid., S 17/9), *sóţu-su* ‘prietenul său’ (*ibid.*, S 17/11; *soáţă* ‘prietenă’ (ibid., CJ 17/3; Si 8/2; K 15/22; Cg 4/10, 11);
(24) *fcórlu cu fúrlu eará* ***oáspiţ***
‘băiatul şi cu hoţul erau prieteni’ (Saramandu 2007, S 32/33);
(25) *bre* ***oáspe****, ia fã-ti ma ncoá..., náca éşţâ tíni Hoği?*
‘măi, amice, ia apropie-te, nu cumva eşti Nastatin Hogea?’ (Saramandu 2007, S 11/14–15, (cf. şi R 2/3; S 32/28, 31, 34; 33/8);
(26) *aţeáli hor*[i] *eára tuţ ġegáń cum lâ dzâţém noi / arbinéş*[i] */ ş-eára* ***oáspiţ*** *a noşţâ*
‘erau toţi ghegani, cum le zicem noi [...] şi erau prietenii noştri’ (Nevaci 2013: 175).

De asemenea frecvent atestat este şi verbul *baş* ‘a săruta’, desemnând manifestarea emoţional-expresivă asociată *dragostei*, în general. Este de remarcat recurenţa acestui verb în sintagma *baş mâna* ‘a săruta mâna’, indicând o conduită afectiv-deferentă, asociată, de cele mai multe ori, *dragostei familiale* şi implicând recunoaşterea unei ierarhii de autoritate (părinţi – copii; socri – noră/ginere; naşi – fini), în contexte codificate semiotic-cultural (ex. 29–34):

(27) *nu vuói*[u] *ţíva, dă-ń s-ul*[u] ***báş*** *niḱeámâ* (Saramandu 2007, B 2/25);
(28) *intrắ élu-n cásâ / ş́-u-aflắ mĺári-sa / z-****bắşárâ*** (Saramandu 2007, S. 37/3);
(29) *Lâ* ***bắşám mâna*** ‘le sărutam mâna’ (Saramandu 2007, Cj 9/16);
(30) *şi-i* ***bắşeá*** *nveásta* ***mâna*** [socrului] (Saramandu 2007, R 24/26);
(31) *Í-fáţi mitắń a núnlui di trei ori şi Í-****başi mắna*** (Saramandu 2007, C 5/28);
(32) ***bắşá mắna*** *a tát-so-a mắ-sa* (Saramandu 2007, O. 5/4);
(33) *sóea tútâ treg di l-ḱirtiséscu mórtl*[u] *di Í-****báşi mắna*** [...] *fcórĺ-a lui tus-cári súntu mai de-aproápea âl* ***báşi*** *la* ***frắmti*** *mórtul* (Saramandu 2007, C 15/41, 15);

(34) *dúsiră la soácra / soácra inşí tu úşi şi-aştiptắ nveásta şi-u **băşé** tu fáţâ / l-**băşé** şi **mắna*** (Saramandu 2007, B 7/ 31) (vezi şi Saramandu 2007, B 8/28; Cs 4/21, Te 5/7, K. 11/25–27).

Un fragment dintr-un text dialectal din graiurile aromâne din Bulgaria atestă o altă expresie de conduită expresiv-afectivă, neînregistrată ca atare în DDA, şi care indică *dragostea* sau *bucuria: **luare de guşe***[7] 'a îmbrăţişa' (lit. 'a lua de gât'):

(35) *Nâ **lo di gúşi** şi-acâţắ s-plắngă*
'ne îmbrăţişă şi începu să plângă' (Nevaci 2019: 101).

O sintagmă sinonimă, *luare m-braţâ*, apare într-un alt context:

(36) *mána mi **lo m-braţâ** şi-mi **bâşé** // a n'eia **n'-criscu ínima** de-ahắtâ **vreári***
'mă luă în braţe şi mă sărută // mie îmi crescu inima de atâta dragoste' (Nevaci 2013: 177).

Contextul se remarcă prin prezenţa mai multor termeni afectivi, corelaţi, într-o micro-izotopie a *dragostei:* termenul de bază, cu sensul afectiv principal *vreare*, alături de cuvinte din vocabularul de conduită comportamental-afectivă indicând semiotic *dragostea: baş* 'a săruta', *lo m-braţâ* 'a lua în braţe', dar şi de expresii populare cu sens afectiv, care se regăsesc ca atare şi în dacoromână: *a-i creşte inima* (de bucurie, de dragoste, de fericire etc.) (cf. *supra*, ex. 3, şi expresia *a i se aprinde foc în piept*).

4. CONCLUZII

Analiza lexical-semantică şi etimologică a termenilor pentru *dragoste* din aromână aduce în prim-plan un inventar bogat de termeni, conturat ca atare în timp, având la bază vocabularul moştenit din latină, consolidat de împrumuturi ulterioare din diverse limbi de interferenţă: veche slavă, albaneză şi, mai ales, greacă şi turcă. Aceste date lexical-etimologice, puse în evidenţă de termenii particulari discutaţi,

[7] DDA indică o posibilă origine latină pentru ar. *guşe* 'gât' < lat. galic *geusiae* 'gâtlej; obraji' (DDA, s.v.), cf. mr. *guşe* 'gât', vb. *guşnes* 'a lua de gât, a îmbrăţişa' (bg. *guşa*, aor. *guşnah*) (Capidan 1935, s.v.), *guşniri* 'îmbrăţişare', *guşnit* 'îmbrăţişat'. Sensul 'gât' se înregistrează regional (sudul Banatului) şi pentru dr. *guşă*; termenul are o etimologie controversată. Brâncuş (2018: 320) consideră termenii din dacoromână, aromână şi meglenoromână ca aparţinând substratului, cf. alb. *gushë*, respingând originea latină susţinută de DA, s.v. (care consideră că termenul a intrat din română în mai multe limbi balcanice), PEW 747, REW 3750, CDER 3932 (probabil redus la **gusia*, cf. it. *gozza*, fr. *gosier*) etc.

reflectă profilul istoric al lexicului aromânei, în general (vezi şi rezultatele similare ale analizelor paralele, dedicate termenilor pentru afectele generice *bucurie*, *tristețe* şi *ură*, Stoica 2022, 2023).

Din punct de vedere ***lexical-etimologic***, trebuie subliniată, în primul rând, păstrarea particulară în aromână a unor termeni latini pentru desemnarea conceptului afectiv de bază *dragoste: voi – vreare*, sau a conduitei expresive asociate*: baş*. Aceştia apropie aromâna de limbile romanice occidentale, în care fie s-a păstrat acelaşi termen, cu acelaşi sens (ex. lat. *basiare*), fie s-au păstrat termeni diferiţi, dar cu evoluţii semantice similare (ex. lat. *uolere* – lat. *quaerere*, cu dezvoltarea sensului afectiv de la un sens iniţial cognitiv(-volitiv)).

Uolere cu semnificaţie afectivă este menţinut şi în celelalte dialecte sud-dunărene, ceea ce poate susţine probabilitatea existenţei acestui sens încă din perioada românei comune. În această ipoteză, prin comparaţie, dacoromâna a eliminat ulterior polisemantismul verbului de origine latină ‘a dori; a iubi’, prin împrumutul şi fixarea unor termeni de origine veche slavă: *dragoste*, *iubi*, *drag*, mai exacţi în desemnarea conceptului afectiv în cauză. Dacoromâna înregistrează o evoluţie divergentă şi în ceea ce priveşte corespondentul ar. *başu*, păstrând un alt termen latin: *săruta* < lat. *salutare*, cu inovaţia sensului afectiv.

Se remarcă, totodată, şi alte cuvinte moştenite din latină în aromână, cu dezvoltarea unei semnificaţii afective: *dor* vb./*dureáre* („specializat” – în raport cu sinonimul *voi/vreáre* – pentru ipostaza disforică a *dragostei*, ‘dragoste ca suferinţă’); *soţ*, *oáspe* ‘prieten’. Lexemele au corespondente şi în dacoromână, dar fără un sens afectiv. Pentru conceptul de *prietenie*, în dacoromână se fixează împrumutul slav (în serie cu termenii pentru conceptul de bază, *dragoste*, vezi *supra*).

Particulară este, totodată, păstrarea în aromână a unui cuvânt latin, *mară*, cf. *mar (di)* ‘vai de’ < lat. *malus* ‘rău’ (DDA, s.v.), cu sensuri afective eterogene, dezvoltate diacronic: „pasiune; suferinţă; iubire excesivă, pasională” (DDA, s.v.).

Termenii latini de bază sunt dublaţi de împrumuturi sinonimice, de diverse origini, care reflectă stratificarea etimologică şi lingvistic-culturală a aromânei în general. Sunt preluate cuvinte din limbile de interferenţă lingvistică şi culturală, mai ales din greacă, turcă şi albaneză: ex. *vreáre – aluçíre* (vsl.) – *aγápe* (gr.) – *sivdă*, *sivdáie* (tc.); *voi – aγăkipséscu* (gr.) – *viliséscu (mi)* (alb.); *vrut – durut – dașu* (alb.) – *ahar* (gr.) – *aran* (tc.). Spre deosebire, însă, de termenii vechi, latini, împrumuturile ulterioare nu au răspândire generală, sunt folosite numai în anumite graiuri ale aromânei ori cu valori contextual-semantice particulare, în raport cu termenii latini de bază.

Cazurile în care un termen latin primar este înlocuit de un împrumut sunt de excepţie: de exemplu, lexemul de origine greacă *arâséscu*, în locul unui termen descendent din lat. *placere* (cf. dr. *plăcea*).

Din punct de vedere ***conceptual-semantic***, prezenţa semnificaţiei afective în cazul cuvintelor analizate poate fi originară sau dezvoltată diacronic.

În general, sensul afectiv este originar pentru termenii mai recenţi, aceştia fiind preluaţi cu semnificaţia din limba de origine. De exemplu, este cazul unor împrumuturi din turcă şi greacă: ***agápe*** 'iubire' < gr. *ἀγάπη* 'idem', ***erotipséscu*** 'a se îndrăgosti' < gr. *ερωτεύω* 'idem'; ***ariséscu*** (*mi*)/***arâséscu***/***arăséscu*** 'a plăcea' < gr. *ἀρέζω*, *ἀρέσκω* 'idem'; ***sivdă***, ***sivdáie*** < tc. *sevdí*.

Termenii mai vechi de origine latină sau unele împrumuturi înregistrează, însă, semnificaţia afectivă ca o inovaţie în raport cu cea a etimonului, rezultatul fiind de cele mai multe ori polisemia. Pot fi delimitate mai multe direcţii de evoluţie semantică:

– dezvoltarea sensului afectiv de la un sens cognitiv-volitiv: *voi/vreáre*;

– dezvoltarea unui sens afectiv de la un sens concret, prin abstractizare metonimică: *dureáre*;

– dezvoltarea unui sens afectiv (de la un sens concret & abstractizare), prin asociere metaforică (reflectând profilul cultural-antropologic al aromânilor şi interferenţele culturale specifice): *daşu* 'drag', desprins din vocabularul tradiţional al păstoritului, învestit cu un sens hipocoristic-afectiv şi extins ca termen afectiv propriu-zis < alb. *dash* 'miel'; *ğeánă* 'dragă' < *ğeán* 'suflet' < tc. *djân*;

– dezvoltarea unui sens afectiv de la un sens evaluativ (disforic): *mar* < *mar di* 'vai de' < lat. *malus* 'rău';

– reorientarea unui sens afectiv iniţial, dinspre o polarizare afectivă disforică spre una euforică: *ahar* 'drag' < gr. *ἄχαρος* 'fără bucurie; trist, demn de milă'.

Analiza colaterală a termenilor înregistraţi în textele dialectale existente, în contexte concrete şi specifice de actualizare, poate fi foarte relevantă, ilustrând cuvintele care sunt utilizate în mod obişnuit pentru desemnarea conceptelor afective în discuţie (şi a conduitei emoţional-expresive asociate).

Astfel, analiza pe corpus a scos în evidenţă date importante pentru specificul lexiconului avut în vedere: prezenţa unor termeni sau expresii, neînregistraţi/te ca atare lexicografic: ex. *luare de guşe* 'a îmbrăţişa'; sensuri afective particulare pentru unii termeni de bază, de asemenea neînregistrate lexicografic, decodabile strict în context: ex. *agăkipséscu* 'a se îndrăgosti'; *arísescu* 'a iubi'; *sivdái* 'entuziasm; bucurie'; prezenţa unor expresii populare desemnând metaforic conceptele afective: *a-i creşte inima* (de dragoste), *a i se aprinde foc în piept* (de dragoste); recurenţa unor cuvinte de bază în sintagme specifice, indicând un anume comportament predilect, codificat cultural, asociat *dragostei* ca afect generic: ex. *baş mâna* 'a săruta mâna'.

Cercetarea propusă în lucrarea de faţă lasă subiectul deschis pentru studii viitoare, complementare, care să vizeze termenii desemnând şi alte concepte afective fundamentale sau care să extindă perspectiva comparativă, prin includerea lexiconului corespondent din meglenoromână sau/şi istroromână.

BIBLIOGRAFIE

Brâncuş 2007 [2003–2004] = Gr. Brâncuş, „Evoluţia lexicului latin în aromână”, în *Studii de istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 91–98.

Brâncuş 2018 = Gr. Brâncuş, „Substratul limbii române”, în Sala/Ionescu-Ruxăndoiu coord. (2018), p. 304–336.

Capidan 2005 [1932] = Th. Capidan, *Aromânii*. *Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Aromâne „Dimândarea Părintească”.

Capidan 1935 = Th. Capidan, *Meglenoromânii* III. *Dicţionar meglenoromân*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională.

CDER = Al. Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 2002 [1958–1966].

DA = *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp./Tipografia Ziarului „Universul”, 1913–1948.

DDA = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, Bucureşti, Editura Academiei, 2013 [1963].

DELR = Ion Giurgea, Cristian Moroianu (coord.), *Dicţionarul etimologic al limbii române*. Volumul III. Litera *D*, Bucureşti, Editura Academiei Române, în curs de apariţie; online: https://delr.lingv.ro/.

Frăţilă 1970 = Vasile Frăţilă, „Note etimologice”, în *Limba română*, XIX, nr. 6, p. 541–549.

Frăţilă, Bărdăşan 2010 = Vasile Frăţilă (coord.), Gabriel Bărdăşan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice.* Partea I, Timişoara, Editura Universităţii de Vest.

Iordan 1940–1941 = Iorgu Iordan, „Note de lexicologie română”, în *BPh.*, VII–VIII, p. 224–292.

Kokka 1992 = Maria Kokka, *Texte aromâne*, Bucureşti, Tipografia Universităţii din Bucureşti.

Mîrzea Vasile *et al*. eds. 2020 = Carmen Mîrzea Vasile, Mădălina Naidinoaia Tăbăcitu, Isabela Nedelcu eds., *Româna în context romanic*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Nevaci 2013 = Manuela Nevaci, *Identitate românească în context balcanic*, Bucureşti, Editura Muzeul Literaturii Române.

Nevaci coord. 2018 = Manuela Nevaci coord., *Convergenţe lingvistice balcano-romanice în dialectele româneşti sud-dunărene*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Nevaci, Floarea 2018 = Manuela Nevaci, Carmen Irina Floarea, „Texte dialectale. Dialectul aromân”, în Nevaci coord. (2018), p. 149-185.

Niculescu 1965 = Al. Niculescu, „Probleme de lexic românesc în perspectivă romanică”, în *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, p. 145–160.

Papahagi 1926–1927 = Tache Papahagi, *Dispariţii şi suprapuneri lexicale*, manuscris, curs litografiat, Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Litere şi Filosofie.

PEW = Puşcariu, S., *Etymologisches Worterbuch der rumanischen Sprache*, Heidelberg, Carl Winter’s Universitatsbuchhandlung, 1905.

Pușcariu 1926 = Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, vol. II (în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan), *Introducere, gramatică, caracterizarea dialectului istroromân*, București, Editura Cultura Națională.

REW = Wilhelm Meyer-Lubke, *Romanisches Etymologisches Worterbuch*, Heidelberg, Carl Winter’s Universitatsbuchhandlung, 1935.

Rusu coord. 1984 = V. Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie română*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.

Sala/Ionescu-Ruxăndoiu coord. 2018 = Marius Sala, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu coord., *Istoria limbii române*, I, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Saramandu 1984 = Nicolae Saramandu, „Aromâna", în Rusu coord. (1984), p. 423–474.

Saramandu 2007 = Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale şi glosar*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Saramandu (coord.) 2010 = Nicolae Saramandu (coord.), *Dicţionar meglenoromân*, în *Fonetică şi dialectologie*, XXIX, p. 52–135.

Saramandu, Nevaci 2013 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Sinteze de dialectologie română*, Bucureşti, Editura Universitară.

Saramandu *et al.* 2018 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Emil Ţârcomnicu, Cătălin Alexa, *„Lecturi vizuale" etnolingvistice la aromânii din Republica Macedonia*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Saramandu *et al.* 2019 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Emil Ţârcomnicu, Cătălin Alexa, *„Lecturi vizuale" etnolingvistice la aromânii din Bulgaria*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Sârbu, Frăţilă 1998 = Richard Sârbu, Vasile Frăţilă, *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*, Timişoara, Editura Amarcord.

Stoica 2012 = Gabriela Stoica, *Afect şi afectivitate. Conceptualizare şi lexicalizare în româna veche*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Stoica 2015 = Gabriela Stoica, *Modele ale afectivităţii în cultura română premodernă (1780–1840)*, Bucureşti, Editura Muzeul Literaturii Române.

Stoica 2020 = Gabriela Stoica, „Din lexicul moştenit al limbii române. Termeni afectivi în context romanic", în Mîrzea Vasile *et al.* eds. (2020), p. 373–387.

Stoica 2022 = Gabriela Stoica, „Din lexicul aromân al afectivităţii. Termeni pentru *bucurie* şi *tristeţe*. Analiză lexical-semantică şi etimologică", în *Fonetică şi dialectologie*, XLI, p. 205–217.

Stoica 2023 = Gabriela Stoica, „Termeni afectivi disforici în aromână. Analiză lexical-semantică şi etimologică", în Cezar Bălășoiu, Claudia Ene, Isabela Nedelcu, Alice Toma (eds.), *Lingvistică sincronică, diacronică şi tipologică. Actele celui de-al XXII-lea Colocviu Internaţional al Departamentului de Lingvistică (Bucureşti, 18–19 noiembrie 2022)*, Bucureşti, Editura Universității din București, p. 265–274.

INSIGHT INTO THE AROMANIAN LEXICON OF AFFECTIVITY. TERMS FOR *LOVE*. A LEXICAL-SEMANTIC AND ETYMOLOGICAL ANALYSIS

Abstract

The paper proposes a lexical-semantic and etymological analysis of the words designating the generic emotion concept of *love* in the Aromanian dialect (as a representative part of its basic lexicon of affectivity), with constant reference to their Daco-Romanian counterparts. The lexicographic corpus brings forward a divers and semantically complex lexical inventory, of various origins, including old terms (inherited from Latin) and lexical borrowings from different languages of historical and cultural contact (especially Greek, Turkish, and Albanian). Particularly noteworthy is the preservation in Aromanian of a series of Latin words designating *love*, with the innovative development of an affective meaning (such as *voi/vreare*), which is

convergent with the semantic mutations undergone by corresponding lexemes from the Western Romance languages. As referred to their etyma, the affective meaning is an innovation for other lexemes as well; the semantic change usually involves cognitive processes of abstractisation, amelioration, metonymic and metaphorical semantic associations (starting from a concrete, cognitive, or evaluative meaning). Moreover, the occurrences of the words in the dialectal texts under scrutiny point out relevant data: terms, syntagms, or particular meanings, instantiated in context, which are not lexicographically recorded as such.

Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti,
Str. Edgar Quinet, nr. 5–6
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

NOTE LEXICAL-ETIMOLOGICE

IULIA MĂRGĂRIT

Grupajul de note lexical-etimologice de mai jos provine dintr-o singură sursă: *Dicţionar al numelor de familie româneşti* [DNFR] de Iorgu Iordan. Numele de familie reperate au fost reţinute pentru etimonul oferit de autor, susceptibil de comentarii, de informaţii suplimentare, eventual, de amendamente sau de simple sugestii.

Ca modalitate de prezentare, fiecare articol beneficiază de un scurt paragraf (= 1, 2 rânduri), corespunzător soluţiei DNFR. Comentariul propriu-zis urmează după un spaţiu alb care separă cele două intervenţii.

Cartal: gr. *Kartalos, Kartalu, Kartali* (s); cf. şi bg. *Kartalov*.

Numele de familie-titlu, *Cartal*, a fost înregistrat de Iorgu Iordan în repertoriul DNFR, ca unică formă pentru toponim, antroponim, fără alte comentarii, şi fără menţiunea semantismului. Este motivul pentru care am amplificat informaţia cu date din diverse surse. În *Dicţ. dialectal*, vol. II, *cartal* figurează cu semantismul „vultur, bulihar", notat în localitatea Orlovca, raionul Ismail, reg. Odessa, Ucraina. Date mai ample aduce E. Suciu în *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă* (= DCRT): *cartal* s.m., *cartală* s.f. (Zool: Dobrogea, înv. şi Banat) „numele generic al mai multor specii şi subspecii de păsări răpitoare de zi, mari, cu gheare tari, care se hrănesc cu animale vii şi cu stârvuri; vultur, acvilă, pajură, hoitar; înv. Ban. *cărtală* sec. XVII/2; înv. Dobr. *cartală*)".

Din tc. *kartal* „idem" (preluat independent în Banat şi în Dobrogea).

Antroponim: *Cartal* (DNFR).

La acestea mai adăugăm informaţiile de confirmare culese, relativ recent, într-o anchetă dialectală efectuată în partea sudică a Rep. Moldova, în aceeaşi localitate, Orlovca, raionul Ismail, regiunea Odessa, Ucraina (v. *Gr. rom.*, *Glosar*) [1]. În variantele *Cartale, Cartali, Cartalu*, ca nume de familie de origine greacă, probabil după DNFR, figurează în OD. Urmare a rezistenţei vechiului toponim,

[1] În perioada 1991–1995 s-au efectuat cercetări dialectale în Republica Moldova şi Ucraina (21 localităţi) de către o echipă mixtă Bucureşti (Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe), Chişinău (Valentina Corcimari, Vasile Pavel, Valeriu Sclifos). Printre aşezările cercetate s-a aflat şi Orlovca, fostă Cartal.

FD, XLII, Bucureşti, 2023, p. 227–239

localnicii îşi zic *cărtăleni*. În acelaşi sens, amintim şi volumul *Pagini albe, Carte de telefon*, volumul 1, *A–L*, Bucureşti, jud. Ilfov, 2003–2004, editat de *Pagini aurii* SA, care înregistrează un număr de 6 abonaţi cu numele de familie *Cartal*.

Chicu: bg. *Kiko* sau (şi) gr. Kikos, *Kiku*.
Picu: gr. *Piku*.

Privat de informaţii asupra statutului morfologic, cât şi în privinţa semantismului, cuvântul-titlu, din punctul de vedere al originii, după DNFR, rămâne, pe deplin, pe tărâmul limbilor străine.

Aspectul său fonetic însă, pledează pentru un corespondent în limba română care se întâlneşte chiar în corpusul DNFR: *Picu*. În opinia lui Iorgu Iordan şi acesta ar proveni tot din greacă: *Piku* cf. *Pikos*; gr. *Pikos*. Contraargumentul la această afirmaţie ar fi prezenţa unui număr de 46 de abonaţi, cu numele de familie *Picu*, din *Pagini albe. Carte de telefon*, volumul 2, *M–Z*, Bucureşti, jud. Ilfov, 2003–2004, editat în *Pagini aurii* SA. Faptul ne determină să avem în vedere substantivul *pic* „puţin”, ca bază derivativă pentru numele de familie citate. Dacă mai adăugăm la acestea un alt derivat, specific limbii vorbite, *Piculeţ*, atestat indirect prin femininul *Piculeaţă*, înregistrat ca atare în AFLR / pct. 960, Secu, jud. Dolj, atunci identitatea acestuia se limpezeşte sensibil.

Cât priveşte raportul *Chicu* (gr. *Kikos*/*Picu* (cf. gr. Pikos), acesta perpetuează existenţa a 2 cuvinte diferite din DNFR, în locul unuia singur: *Picu*, var. *Chicu*, cu explicaţia de rigoare pentru acesta din urmă.

Cotoroacă: *cotor* cu suf. *-oacă*; cf. şi **cotoroagă** „piftie preparată, mai ales, din picioare şi urechi de porc”.

Chitoroagă: pare a fi o variantă regională (cu epenteză lui *-o-* şi cu schimbarea genului) a lui *pitrog* [sic!] „peşte mic”.

Cotorogea: *cotoroagă* (v. mai sus s.v. *Cotoroacă*).

Pentru numele de familie *Cotorogea* propunem analiza prin subst. *cotoroage* „piftie”, confirmat de DA, cu circulaţie în aria vestică a dacoromânei (Banat, Transilvania), ca provenienţă, împrumut de origine sârbă, derivat cu formantul *-ea*. Presupunem că ar fi vorba despre o poreclă prin care s-a definit un pătimaş consumator al preparatului culinar în discuţie. În corpusul DNFR se întâlnesc numeroase derivate şi porecle similare precum *Bucea* „calificativ definitoriu pentru o persoană grasă, *cu buci*, cu obrajii proeminenţi”; *Burtea* „despre cineva supraponderal, cu *burtă*”; *Mâinea*, poreclă atribuită cuiva care excelează în utilizarea repetată a unui cuvânt cum ar fi adv. *mâine*, folosit excesiv ca termen temporal. În această categorie includem supranumele

ataşate celor care aveau o anumită îndeletnicire: *Orneanu* „hornar” < *(h)orn; Orzea* „cultivator sau negustor de *orz*”; *Urdea* „cioban specializat în obţinerea preparatului lactat menţionat sau membru într-o unitate militară turcă, *ordu, urdu*”, după DNFR. *Cotoroacă,* considerat de Iorgu Iordan derivat de la *cotor*, pare o variantă fonetică, creată prin asimilare progresivă [c] – [g] > [c] – [c] de la un potenţial *cotoroagă* > *cotoroacă*. În acelaşi timp, DNFR a înregistrat, în articol separat, şi o variantă de singular, inedită, *cotoroagă*, perpetuată prin varianta fonetică *chitoroagă*. Aceasta din urmă se înscrie în procesul de evoluţie al oclusivelor velare [c], [g], secundate de vocalele centrale [ă], [î], la oclusivele palatale [ḱ], [ǵ]. Fenomenul a suscitat atenţia lingviştilor, fiind semnalat şi comentat de Todoran, *Vâlcele*, 37, *Tratat*, 292 şi, cel mai recent, de Marin, TD–Ung., LXII, prin mutaţia vocalelor menţionate la [e], [î].

Cruciuc: ucr. *Cruča* „povârniş, râpă”, cu suf. ucr. *-(j)uk*; cf. şi numele precedent: ucr. *Cručij* „de cioară, de corb”.

Faţă de interpretarea DNFR, care lasă neclarificat semantismul, aducem informaţia oferită de *Dicţ. dialectal*, vol. II, s.v., unde lexemul figurează ca atare, nefiind necesar să imaginăm construcţii potenţiale, pentru următorul semantism:

Crucioc (cruşioc) subst. 1. „cârlig la cange cu care se scoate căldarea scăpată în fântână”. 2. „arc cu cârlig la coasă care serveşte la aşezarea în brazdă a grânelor cosite”. 3. „mâner la sertar”.

În *Dicţionar rus-mold.* s.v. *criucioc* 3. figurează, aproximativ, acelaşi sens fundamental „cârlig”, iar ca origine, împrumut din limba rusă, preluat *tale-quale*, la nivel dialectal românesc.

Delaru: *delar* „arhivar”.

Este un cuvânt rar, creat, cu certitudine, pe teren românesc, absent, cu desăvârşire, din dicţionare. Cu o „biografie” interesantă, de care nu ar trebui să fie privat, a pătruns în limba română, pentru început, ca împrumut paleoslav al bazei *deală, delă* „lucru, lucrare” < v.sl. *delo*. Iese din uz total, dar va fi reintrodus în epoca Regulamentului Organic, sub forma unui împrumut neoslav: rus. *delo* > *delă* „afacere, dosar, registru”. Situaţia este consemnată în SDLR: *delă* s.f., pl. *-e* (rus. *delo*, pl. *dela* „afacere”, „proces”, d. v.sl. *delo* „lucru, lucrare”). În vremea administraţiei ruse, cuvântul a făcut parte din lexicul juridic. În această calitate, a cunoscut o circulaţie deosebită, în absenţa unui termen specializat pentru multiplele probleme judiciare. De la acesta s-a creat şi un nume de agent pentru a denumi funcţionarul în a cărui responsabilitate se aflau dosarele, registrele, rezolvate sau nerezolvate. În prezent, numele acestuia pare criptic, dar analiza *delă* + suf. *-ar* > *delar* exprima cu suficientă claritate numele funcţionarului angajat în acele vremuri. Ulterior, influenţa franceză, pe scară largă, la nivelul Principatelor române, a contribuit la căderea în

desuetudine a cuvântului, fără a exista şanse de supravieţuire. Este regretabil că în DNFR nu se specifică sursa în care a fost identificat termenul, care, în ultimă instanţă, oglindeşte creativitatea limbii române.

Drumeş: cf. bg. *Drumeški*.

În legătură cu originea cuvântului-titlu, ne disociem de poziţia DNFR, întrucât întrevedem posibilităţi interne de creare a lexemului, excluzând modalitatea „prin bulgară”. Semantismul acestuia, nemenţionat de sursa citată, pare „asigurat” de câteva sinonime înrudite, în sensul descendenţei şi al apartenenţei acestora la aceeaşi familie lexicală cu nucleul *drum*: *drumar, drumaş, drumăreţ, drumător, drumeţ*. Derivatele enumerate aparţin, majoritar, lexicului regional cu o singură excepţie: *drumeţ*. Conform DLR, acesta pare să deţină cea mai veche atestare: *Era şi* ***drumeţilo***[r] *cu urât a treace… pe acolea* (Dosoftei, V. S., octombrie 65/35). Poate că nu întâmplător *drumeţ* cunoaşte cea mai largă răspândire, fiind preluat de limba comună. Din punctul de vedere al atestării, cel de al doilea se dovedeşte *drumaş*, după aceeaşi sursă (DLR): *Iaste îndatorat a păzi şi mănăstirea Căldăruşanii şi pă* ***drumaşii*** *ce trec pă acolo a fi făr de grijă* (1823, N. Iorga, D. D., VII, 311). Pentru o dată apropiată, a fost înregistrat derivatul următor: ***Drumarii*** *nu întreabă calea cea bună şi dreaptă de la orbii pe care îi află cerşind lângă drum (Lexiconul de la Buda*, 1825). Către sfârşitul aceluiaşi secol a fost reperat *drumăreţ*, conform DLR „învechit, rar”: *Trei călugări* ***drumăreţi,/*** *La un han popas făcură/ Buni de chef şi vorbăreţi* (F, 1890, 100).

Revenind la cuvântul-titlu, *drumeş*, constatăm absenţa acestuia din DLR. Cu siguranţă există în limbă. Ca argument la îndemână avem numele scriitorului *Mihail Drumeş* (cf. operele sale *Invitaţie la vals, Scrisoare de dragoste, Cazul Magheru, Elevul Dima dintr-a şaptea*, de mare popularitate în perioada interbelică când autorul s-a afirmat). Presupunem că pentru crearea termenului este bine să luăm în calcul contaminaţia, favorizată de coprezenţa unor sinonime din aceeaşi familie lexicală cum ar fi: *drumaş* + *drumeţ* > *drumeş*. Pentru *drumăreţ*, DLR oferă ca soluţie, derivarea: *drumar* + suf. *-ăreţ*, inadmisibilă sub aspectul rezultatului. Pentru acelaşi procedeu, componentele ar fi *drum* + suf. *-ăreţ*. Interpretarea *drum* + suf. *-ător* > *drumător* poate fi respinsă din punctul de vedere al compatibilităţii: baza: substantiv / „afix care serveşte pentru a face derivate de la verbe de conjug. II şi III” (Pascu, *Sufixe*, 127). Este argumentul pentru care luăm în calcul analogia, ca potenţială modalitate de creare, după *cale* > *călător*; *drum* > *drumător*. Derivatul a fost semnalat de O. Densusianu, Ţ. H., 36, de unde a fost preluat de CADE şi, mult mai târziu, de DLR, cu menţiunea „regional”.

În prezent, OD a înregistrat derivatul şi cu varianta grafică *Drumes*. Acelaşi nume de familie figurează în *Pagini albe, Carte de telefon*, volumul 1., *A–L*, Bucureşti, jud. Ilfov, 2003–2004, Editat de *Pagini aurii* SA.

Excentric din punctul de vedere al creării, faţă de seria apărută prin derivare, rămâne *drumător*, probabil, după *călător*, prin raportare la formaţiunile sinonimice de la aceeaşi bază: *drum*. Prin urmare, analiza *drum* + suf. *-ar, -aş, -ăreţ*, şi contaminaţia *drumaş* + *drumeţ* pentru derivatele *drumar, drumaş, drumăreţ, drumeţ*, ca şi formaţiunea analogică, *drumător*, definesc pietonul prin excelenţă, termen devenit ulterior nume de familie.

Dungaciu: cf. bg. *Dongo* şi ung. *dungani* (şi *dongoni*) „a bâzâi, a zumzăi".

Pentru a rezolva termenul-titlu, un substantiv privat de glosă, DNFR trimite la verbe din limbile bulgară şi maghiară. Incompatibilitatea dintre cele două categorii morfologice şi formant nu a împiedicat OD să preia, parţial, interpretarea din DNFR, ca sursă autoritară, referitoare la izvoarele maghiare.

În acelaşi scop, pentru a identifica fapte care să orienteze cercetarea către elucidarea originii şi a semantismului, în cazul adjectivului-titlu, ne-am îndreptat atenţia către culegerile de material dialectal. Acestea au oferit, realmente, şansa de a repera lexemul menţionat. În *Glosar regional* din satul Someş-Guruslău, fostul raion Jibou, reg. Cluj, din vol. MAT. DIALECT. I, 209 figurează adj. *dungaciu* cu glosa „încăpăţânat, într-o dungă". DLR a valorificat informaţia introducând-o în corpusul său. Prezenţa expresiei populare „într-o dungă", sinonimă, de altfel, cu „într-o doagă", în definirea semantică a cuvântului, indică baza derivativă a adjectivului. Aşadar, substantivul *dungă*, împreună cu sufixul specializat *-aci(u)*, pentru a exprima „posesorul unei însuşiri prin excelenţă" (Pascu, *Sufixe*, 197) oferă explicaţia privind crearea derivatului *dungaciu*, „făurit", cu certitudine, pe teren românesc.

Dupac: *dupac* „pumn (lovitură cu pumnul)". Lipseşte din dicţionare, deşi apare la Pascu, *Sufixe*, p. 191.

În legătură cu absenţa lexemului din dicţionare, DNRF nu are dreptate. Nu mai departe, SDLR (1939) a înregistrat cuvântul: „*dupac* m. (după *dup-dup!*). Fam. «lovitură de pumn trasă cuiva, mai ales după ceafă» (*Şez.*, 32) – 80. Şi *zdupac*".

Aşadar, SDLR acceptă derivatul deinterjecţional, împreună cu varianta dezvoltată de acesta.

La rândul său, DLR valorifică informaţia în articolul „*dupac* s.m. (prin Mold.) «lovitură dată cu pumnul» (cf. Eminescu, Op. XV, 104, DDRF, Şăineanu 3, Resmeriţă, D, CADE: *Doar târziu după ce a dat câţiva* ***dupaci*** *în uşă, a auzit un glas…* (V. I. Popa, *Velerim şi veler*, Doamne, 49)".

Falon cf. ung. *faló* „mâncău".

Cuvântul-titlu figurează în DA ca variantă, cu semnul arhaicităţii, s.v. *felon* „bisericesc «veşmânt preoţesc, fără mâneci, deschis numai la gât pe care preotul îl

îmbracă peste celelalte veşminte când face slujba»”: *Fiind îmbrăcaţi preoţii cu epatrafire şi cu* ***feloane****…* (Neculce, *Letop.* II, 306/31). Forma arhaică (= varianta) apare în opera lui Dosoftei, V. S., 206.

Lexemul, de origine paleoslavă, *felonŭ*, după DA, era încă în curs la mijlocul secolului trecut, în graiurile româneşti de dincolo de Prut, conform înregistrărilor din *Dicţ. dialect.*, vol. V: *Popa a început a juca prin porumbrei şi aşa juca că s-o rupt* ***falonul*** *în bâcăţi, s-o dărmat, s-o rupt, s-o zgâriet tot trupu.* Semnificativ este faptul că titlul articolului constă din varianta învechită *falon*, care, de altfel, se întâlneşte, constant, şi în celelalte citate ilustrative din DA: *I-o dat* ***falon*** *şi scofă şi l-o afurisit ca nime, decât popa cel mai mare să-i poată lua scofia din cap şi* ***falonu*** *de pe dâns* (*ibid.*).

Atestarea cuvântului în stânga Prutului constituie un argument pentru posibilitatea răspândirii acestuia în Moldova istorică. În plus, promovarea unui termen vestimentar ca nume de familie se înscrie într-o practică proprie limbii române. În acest sens, am selectat din corpusul DNFR câteva cazuri ilustrative în noua calitate: *Bundă, Căciulă, Clop, Cojoacă, Cojoc, Gaci, Ismene, Izmene* etc. Cât priveşte etimonul maghiar *faló* propus pentru *falon* „mâncău” în DNFR, acesta nu este confirmat de sursele lexicografice.

Făiniş: *făiniş*, derivat necunoscut dicţionarelor, al lui *făină*, cu suf. colectiv *-iş*.
Făinişi: acelaşi cu numele precedent (*-i* arată pronunţarea moale a lui *ş*).

Derivatul selectat de Iorgu Iordan nu figurează, într-adevăr, în dicţionare. În conformitate cu această stare de fapt putem considera că *făiniş* reprezintă o creaţie inedită. Ar fi putut apărea prin analogie, după modelul *măciniş*, derivat „de bază” în acelaşi domeniu al morăritului. Decisiv pentru apariţia lexemului *făiniş* ar fi fost oricare dintre sensurile acestuia: 1. „măcinat, măcinătură”, 2. [cu sens colectiv] „(cantitate de) cereale duse la moară pentru a fi măcinate”. 3. „produs rezultat din măcinarea grâului sau a altor cereale” (v. DLR s.v. *măciniş*).

Şi ca structură, *făiniş* urmează îndeaproape modelul *măciniş*, prin antrenarea aceluiaşi formant *-iş*. Dacă prin *măciniş* se exprima acţiunea de transformare a cerealelor, oricare dintre ele, în pulbere, prin *făiniş* se exprimă, implicit, substanţa rezultată la măcinat dintr-o materie primă anume: grâu, eventual secară.

Confirmarea *Făiniş*, nume de familie, ne-a parvenit din volumul *Pagini albe. Carte de telefon*, volumul 1., *A–L*, Bucureşti, jud. Ilfov, 2003–2004, editat de *Pagini aurii* SA. În sursa amintită figurează 9 abonaţi cu numele de familie – variantă *Făinişi*. Este de presupus că promovarea derivatului în nume de familie a avut ca punct de plecare, posibil, porecla atribuită cuiva pentru că îi plăcea să specifice de fiecare dată în drum spre sau ajuns la moară ce anume a adus la măcinat.

Gavriş: c.f. gr. *Gavri*.

Soluţionarea oferită de Iorgu Iordan pentru numele de familie-titlu ne obligă să căutăm informaţii chiar în DNFR.

Aşadar, pentru etimonul căutat se cuvine să avem în vedere articolul Gabriş „ung. *Gábris*, variantă a lui *Gábor*; cf. şi pol. *Gabrys*”, dată fiind calitatea lor de paronime.

În aceste condiţii, potenţialul împrumut maghiar *Gábris*, sub influenţa numelui calendaristic românesc Gavril, ar fi putut deveni *Gavriş*, înregistrat împreună cu var. *Gavris* în OD.

Ghirţoi: bg. *Girtso* + suf. *-oi*.

În locul analizei propuse de DNFR, avem în vedere o altă posibilitate analitică. Dacă respingem baza bulgară identificată şi acceptăm, în aceeaşi calitate, onomatopeea duplicată *ghiorţ!*, constatăm originea interjecţională a cuvântului. După DA, *ghirţoi* „reproduce sunetul particular ce se aude când cineva înghite o băutură în cantitate mai mare: *Ce başibuzuc aveţi? Suge un fund de tinichea* [cu bragă] *Ghiorţ! Ghiorţ!, Chiorţ!*”. Totodată, acelaşi dicţionar a înregistrat o amplă familie lexicală cu punctul de plecare *ghiorţ*!, fapt ce atestă cursul interjecţiei. Prin contaminaţie cu verbul *înghiţi*, din aceeaşi sferă semantică, au apărut varianta prefixală *înghiorţi*: *Ea, **înghiorţ! înghiţi** şi pe loc crăpă* (Ispirescu, *Legende*, 226) şi derivatele *ghiorţăi, ghiorţăitură* „înghiţitură”: *Nu vrei o **ghiorţăitură** să-ţi speli beregata?* (*Conv. Lit.*, XIV, II, 73).

În articol separat, DA tratează *înghiorţăi* [despre maţe] „a chiorăi > a ghiorăi”: ***Înghiorţăie** maţele în el* (Paşca, *Gl.*, s.n.) sau „a înghiţi cu zgomot” (*ibid.*).

Materialele dialectale ulterioare au confirmat extensiunea familiei lexicale *ghiorţ!* Verbul *ghiorţăi* a fost consemnat în NALR–Olt., I, h. 106 / pct. 914, 926, 946, 947, 952, 953, 976, 980, 983, 985, 988; şi în ALRR–Munt. şi Dobr., I, h. 72 / pct. 739, 741, 742, 748, 750, 751, 753, 755, 839, 848, 851, 857, 885, 886, 889, 890, 893, 897. De la *înghiorţăi* se revendică deverbalele *înghiorţăială* (*Ce **înghiorţăieli** sunt astea omule? Mănâncă mai încet că nu te iau turcii la goană – Gl. Argeş*, 139), *înghiorţăitură* ambele cu acelaşi înţeles „acţiunea de a mânca cu lăcomie şi în mod zgomotos”: *De n-aş mai auzi **înghiorţăiturile** alea! – ibid.*). Glosarele dialectale au înregistrat, de asemenea, verbul *înghiorţăi*: Lexic reg. I, 27 – Vâlcea, DGS, I s.v., alături de o sursă mai veche: Paşca, *Gl*. s.v.

Numele de familie reţinut de Iorgu Iordan în corpusul DNFR, din punctul de vedere al etimologiei, beneficiază de o soluţie „mixtă”, bulgaro-română prea puţin convingătore. După sonoritate pare un cuvânt creat pe terenul limbii române. Fonetica acestuia sugerează similitudinea cu o creaţie din lexicul dialectal românesc. Este vorba de substantivul *gherţoi* „haimana, vagabond, care mănâncă în mare grabă şi zgomotos: ***Gherţoiu** naibii, mănâncă numa sâmbăta! Un’ l-o fi*

găsit!" AFLR / pct. 751, Viziru, Brăila. Deducem că informatoarea are în vedere o persoană privată de hrană şi de mijloacele materiale de procurare a acesteia. Curent, la nivel popular-dialectal, epitetul-poreclă a glisat către nume de familie. În ceastă calitate a fost înregistrat recent în OD, 332 ca „atestare involuntară" (Mărgărit, 2011, 27–34) s.v. *ghiorciu* < „*ghiorc,* **ghiorţ**, interjecţie prin care se reproduce sunetul produs la înghiţirea unei cantităţi mai mari de lichid".

Matuşca: *Mató* sau (şi) *Matu* (v. bg. *Mato*), cu suf. *-uşcă*; cf. şi pol. *Motoszko*.

De la început, ne vom distanţa de informaţia DNFR, întrucât cuvântul-titlu a constituit, şi mai constituie încă, un element lexicul uzual în graiurile româneşti de dincolo de Prut. A fost promovat ca nume de familie în contextul social-istoric al românităţii din teritoriul menţionat. Dat fiind faptul că serviciul religios era oficiat în limba de stat a provinciei ocupate, începând cu 1812, cum era de aşteptat, şi slujitorii acesteia au fost denumiţi, cu terminologia rusă. Prin urmare, pentru *preot* a fost impus termenul corespunzător din limba respectivă, *batiuşca* (rus. *батушка*), atestat şi în prezent la nivel dialectal, după cum se poate constata în materialele recent culese din zonă: *Înainte* ***batiuşca*** *venea ş-apoi toate pascile, gostinţele* [= dulciurile, bomboanele] *lu popa le dădeam* (TD–*Nistru, Glosar*, p. 175). În acelaşi timp, a fost împrumutat şi termenul corespunzător pentru *preoteasă: matuşca* (rus. *матушка*), la rândul său atestat în materialele dialectale mai vechi (*Dicţ. dialectal*, vol. III) şi mai noi, *Gr. rom.*, TD–*Nistru*. Cum anume a glisat lexemul către nume de familie am putut deduce din citatul oferit de *Dicţ. dialectal*, vol. III: *Iaca eu îs* ***matuşca***. *Mi-a murit bărbatul meu – preotul* (*Folclor din părţile Codrilor*). Dacă admitem ipoteza că preoteasa ar fi avut un fiu, atunci acesta ar fi fost numit, de membrii comunităţii respective, după statutul mamei văduve, *Matuşca*. De fapt, în spaţiul Moldovei istorice se întâlnesc situaţii similare, dar, exclusiv, din lexeme româneşti: *Adăscăloaiei, Adăscăliţei, Apreutesei, Avăcăriţei, Avătăjiţei*, toate înregistrate în DNFR. Semnificativ este faptul că, în aceeaşi sursă întâlnim nume de familie rezultate din astfel de circumstanţe propice: *Mătuşă, Mătuşoi, Mătuşan*.

Matuşca prezintă o situaţie specială ca loc de fixare şi de răspândire, acesta fiind teritoriul Basarabiei, cu motivaţie deplină. Prezenţa acestuia în fişierul lui Iorgu Iordan, întocmit la Iaşi, în timpul Celui de Al Doilea Război Mondial, indică sosirea lexemului cu purtătorul său înainte sau în timpul conflagraţiei menţionate.

Mândăcanu: *Mandache* cu suf. *-an* şi varianta graf. *Mândăcanu* cf. bg. *Mandakov*.

Pentru numele de familie din titlu, propunem un alt punct de plecare: respectiv, numele feminin *Măndica* (inclus în DNFR), cu analiza *Manda* + suf. diminutival *-ică*. Pentru valorificarea acestuia în nume de familie, presupunem o împrejurare anume în care *Măndica* devine cap de familie. Fiul acesteia, în

eventualitatea că ar exista, ar putea primi un nume nou, creat prin derivare, respectiv *Măndica* + suf. *-(e)anu,* cu alte cuvinte, *Măndicanu*, prin acomodare [ă] – [i] > [ă] – [â]: *Măndâcanu*. În graiurile româneşti de dincolo de Prut, numele astfel conturat cunoaşte o largă răspândire. Între altele, amintim o familie de cărturari din satul natal al lingvistului Eugen Coşeriu, Mihăileni, jud. Bălţi. S-a făcut cunoscută, mai întâi prin „capul" acesteia, *Roman Măndâcanu,* profesorul îndrăgit al fostului elev Coşeriu Eugen. Mai apoi, prin fiul profesorului menţionat, Valentin Măndâcanu, devenit celebru în calitate de personalitate culturală proeminentă în lupta pentru impunerea limbii române ca limbă de stat în Republica Moldova. „Certificatul de naştere" cu numele *Măndâcanu* ne-a parvenit de dincolo de Prut, împreună cu purtătorul său, poate chiar în vremuri de război. Deocamdată în *Pagini albe, Carte de telefon*, Bucureşti, volumul 2, *M–Z*, Bucureşti, jud. Ilfov, 2003–2004, editat de *Pagini aurii* SA, figurează abonata Măndăchescu Maria. Numele său de familie prezintă analiza *Mandache* (ca în DNFR), dar cu alt afix: *-escu*.

Mitran < bg. Mitran.
Mitrana < bg. Mitrana.

Cele 2 prenume diferite, în funcţie de gen (*Mitran, Mitrana*) au glisat către categoria numelor de familie, după Iorgu Iordan, cu aportul limbii bulgare.

Faţă de opinia avansată, considerăm că nu era nevoie de sprijinul respectiv. Limba română dispune de suficiente posibilităţi pentru a explica descendenţa celor două nume de familie. Acestea pot fi identificate chiar la categoria prenumelor. Le-am reperat în corpusul DNFR unde figurează *Dumitran* şi *Dumitrana*. În cazul fiecăruia în parte a acţionat lungimea corpului fonetic, impediment supărător în comunicare. Intervenţia aferezei în cazul silabei iniţiale comune (*Du-*), a redat supleţea necesară numelor de familie comentate.

Morugă < *morugă* „aliment foarte sărat".

Cuvântul-titlu, cu varianta *moroagă* se întâlneşte în multe localităţi din Oltenia de unde s-au cules materiale dialectale cum sunt următoarele: Boceanu, *Gl.*: *Ciorba asta e* ***morugă****! Cine o mănâncă?* Varianta a fost înregistrată de Ciauşanu, *Vâlcea,* 182, ca expresie: *E* ***moroagă****! este sărat(ă) peste măsură, „este îngroşată cu sare, e ocnă cu sare!"* Comasarea cea mai recentă a înregistrărilor din Oltenia se întâlneşte în *Dicţ. olt.*, 134, 135. Toate acestea pun în evidenţă tendinţa cuvântului în discuţie de a configura expresii: *ciorba asta* ***e morugă!*** Dimensiunea valorică a acestora devine evidentă la decriptarea prin construcţii metaforice sinonim-superlative [ciorba] *... e ocnă de sare*.

Răspândit aproape compact, la nivelul graiurilor olteneşti, dar cu infiltraţii dincolo de Olt, în privinţa originii, unele dicţionare (DLR, MDA) fac trimitere la

subst. *moare*, pe deplin motivată: Semantismul acestuia a cunoscut o deviere specifică, exclusiv, zonei „zeamă sărată” şi nu „acră”, conform etimologiei, după cum se poate vedea din textele culese: TDO / pct. 940, 960, 971, 978; AFLR / pct. 937, 969: *Şunca* [= slănina] *a punem la* ***moare****. Pă urmă scoatem* ***de la moare****, punem puţin ardei pisat peste ea* (pct. 968, Verbiţa, fostul raion Calafat).

În aceleaşi graiuri olteneşti s-a cristalizat, prin hipercaracterizare, expresia redundantă *moare de sare* „saramură”, înregistrată în Ciauşanu, *Vâlcea*, 148, dezvoltată într-o construcţie mai largă: *a-şi băga capul* ***în moare de sare*** „a se pune luntre şi punte pentru…, a face pe dracu-n patru”.

Consemnarea expresiilor *ocnă de sare* (Ciauşanu, *Vâlcea*, s.v. *moroagă*, *Dicţ. olt.*, 146 s.v. *omnă* şi *moare de sare* sugerează posibilitatea combinării, suprapunerii acestora: *moare* + *ocnă* > **morocnă*, susceptibile de disimilare: *morocă*. De la potenţialul verb, generat de baza amintită, **moroci*, ar fi apărut *morogi* „a pune sare cu pumnul” (Ciauşanu, *Vâlcea*, 180). În aceleaşi graiuri olteneşti, sonorizarea tranşei finale cunoaşte antecedente: *băltăci* > *băltăgi* [despre ape curgătoare] „a face bălţi, a bălti” (DGS I s.v.). De la un asemenea verb, *morogi*, s-ar fi putut „desprinde”, prin derivare regresivă, numele *moroagă*, cu variantele *morugă, murugă*. Pe aceeaşi linie a unei familii lexicale, Ciauşanu, *Vâlcea*, 180 a înregistrat deverbalul *morogeală*, sinonim cu *moroagă, morugă, murugă*. Ca nume de familie, *Morugă* a fost preluat, probabil, din porecle de la persoane care comercializau sarea, mâncau sărat sau a căror activitate era centrată pe extracţia produsului. OD consemnează faptul: *Morugă* < *morugă* „aliment foarte sărat”, ca şi *Pagini albe, Carte de telefon*, volumul 2, *M–Z*, Bucureşti, judeţul Ilfov, 2003–2004, editat de *Pagini aurii* SA.

Oarză: derivat de la *orz* (un fel de feminin cam ciudat al acestuia sau, mai probabil, o variantă a lui *hoarţă* „car vechi, stricat”; cf. şi *oarzăn* „tânăr, oacheş”.

Poziţia DNFR, de altfel discutabilă, se regăseşte în OD:

oarză, femininul lui *oarzăn* [despre fructe] „timpuriu, văratic”; [despre oameni] „tânăr, destrăbălat, necinstit”.

Calificat de Iorgu Iordan „derivat de la *orz*, un fel de feminin cam ciudat al acestuia” sau, mai probabil, o variantă a lui *hoarţă* „car vechi, stricat”, *oarză* constituie, mai degrabă, o formă morfologică de plural pentru *orz*, cu semnificaţia „semănătură, cultură, de orz”. Acest tip de plural este confirmat în surse destul de vechi (*Biblia de la Bucureşti*, 1688, 237[2]/23): [Era] *începătura seacerii* ***oarzelor***: reprezentând aproape toate provinciile româneşti: Muntenia (Teodorescu, PP, 211): *Să crească apele,/ Să s-adape vitele,/ Să se ude grânele/ Grânele şi* ***oarzăle***; Moldova (Pamfile, AR, 93): *Semănăturile de bucate se numesc şi* ***grâie*** *sau* ***oarze***; Bucovina (Marian, *Nu*, 64): *Să secerăm grâie-n lapte/ Şi* ***oarze*** *coapte*; Transilvania (*Doine*, 164): *Cântă cucu de trei zile/ Tot prin* ***oarze*** *şi prin grâie*. În

aceleaşi surse apare şi varianta fonetică a cuvântului în discuţie: MAT. FOLK., 1262: *Vino, maică, să mă vezi,/ Până-s* ***oarzele*** *mai verzi* (Mândrescu, LP, 214), *De cu sară-n cea săcară/ Miez de noapte-n* ***oarză*** *coapte/ De cu zori, în grâu cu flori!*

Ca nume de familie, *Oarză* ar fi fost promovat, după toate aparenţele, dintr-o poreclă. Nu este exclus că un gospodar să se fi înstărit pe baza unor culturi de orz, în exclusivitate, intenţiona, poate, să deţină supremaţia în cultura şi recoltele de orz.

Otrocol: *otrocol* 1. „pată mare, rotundă”. 2. „ocol, raită, târcol”.

Cu aceeaşi prezentare, cuvântul a fost preluat în OD.

Ca nume de familie figurează printre abonaţii Oficiului telefonic al oraşului Bucureşti (v. *Pagini albe, Carte de telefon,* volumul 2., *M–Z,* Bucureşti, judeţul Ilfov, 2003–2004, Editat de *Pagini aurii* SA).

Numelui de familie îi lipseşte explicaţia etimologică, care, la nivelul DNFR, pare să fi devenit facultativă. În această privinţă, considerăm, după SDLR, că este vorba de un simplu accident fonetic: metateza *rotocol* > *otrocol*, glisarea cuvântului astfel creat, către categoria *nume de familie*, s-ar datora virtualului statut de poreclă pentru cineva care îl foloseşte excesiv, în general, sau îl pune în practică sub cea de a doua accepţie.

BIBLIOGRAFIE

AFLR = *Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.

ALRR–Munt. şi Dobr. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea*, vol. I–III, de Teofil Teaha, Mihai Conţiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 1996–2001; vol. IV, de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 2004; vol. V, de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007.

Boceanu, *Gl.* = Ion Boceanu, *Glosar de cuvinte din judeţul Mehedinţi*, Bucureşti, 1918.

Ciauşanu, *Vâlcea* = G. F. Ciauşanu, *Glosar de cuvinte din judeţul Vâlcea,* Bucureşti, Imprimeria Naţională (Academia Română, „Memoriile Secţiunii Literare”, Seria III, Tom V, Mem. 6).

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.

DCRT = Emil Suciu, *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010.

Densusianu, Ţ. H. = Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*. Bucureşti, 1915.

DGS I–III = *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*, coord. Maria Marin, Volumul I, Literele *A–C*, 2009; volumul II, Literele *D–O*, 2010; volumul III, Literele *P–Z*, 2011, Bucureeşti, Editura Acdemiei Române.

Dicț. dialectal	=	*Dicţionar dialectal* (cuvinte, sensuri, forme). Vol. I–V. Redactor responsabil Rubin Udler, Chişinău, 1985.
Dicț. olt.	=	Dorina Bărbuţ, *Dicţionar de grai oltenesc*, Craiova, 1990.
Dicț. rus	=	*Dicţionar rus-moldovenesc*, alcătuit de M. V. Podico, Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1973.
DLR	=	Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965 şi urm.
DNFR	=	Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.
Gl. Argeş	=	D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, 1967.
Gr. rom.	=	Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Cercetări asupra graiurilor româneşti de peste hotare*, Bucureşti, 2000.
Ispirescu, *Legende*	=	Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*. Adunate din gura poporului. Bucureşti. Tipografia Academiei Române, 1892.
Lexic reg., I–II	=	*Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreţia Mareş, 1967 (Societatea de Ştiinţe Istorice şi Filologice).
Marian, *Nu.*	=	S. Fl. Marian, *Nunta la români*, studiu istoric, etnografic comparativ, Bucureşti. Editura Academiei Române, 1890. (v. şi ediţia critică, îngrijită de T. Teaha), Editura „Grai şi Suflet", Cultura Naţională, Bucureşti, 1995.
MAT. DIALECT. I	=	*Materiale şi cercetări dialectale*, [vol.] I [Bucureşti, 1960] (Academia Română. Filiala Cluj. Institutul de Lingvistică).
MAT. FOLK.	=	*Materialuri folkloristice*. Culese şi publicate sub auspiciile Ministrului Cultelor şi Învăţământului Public, prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu. Vol. I (*Poesia poporană*, Partea I–II). II, Bcureşti, 1900.
Mărgărit 2011	=	Iulia Mărgărit, *Atestări „involuntare", Fonetică şi dialectologie*, XXX, 2011, p. 27–34.
MDA	=	Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti"; *Micul Dicţionar academic*, vol. I, literele *A–C*, 2001; vol. II, literele *D–H*, 2002; vol. III, literele *I–Pr*, 2003; vol. IV, literele *Pr–Z*, 2003, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.
NALR–Olt.	=	*Noul Atlas lingvistic pe regiuni. Oltenia*. Vol. I–V, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică şi Valeriu Rusu, Bucureşti, 1967–1984.
OD	=	Mille Tomici, Perida Andronache, *Onomasticon Dogrogean, Nume de familie*, Bucureşti, Editura Stephanus, 2005.
Pascu, *Sufixe*	=	Dr. G. Pascu, *Sufixele româneşti*. Ediţiunea Academiei Române, 1916.
Paşca, *Gl.*	=	Ştefan Paşca, *Glosar dialectal*, alcătuit după material cules de corespondenţii din diferite regiuni. Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1928. (Academia Română. Memoriile secţiunii literare. Seria III. Tom. IV. Mem. 3).
Resmeriţă	=	Alexandru Resmeriţă, *Dicţionarul etimologico-semantic al limbei române*, Craiova, 1924.
SDLR	=	August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti (etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologisme, provincializme)*. Ediţiunea întâia, Iaşi, 1939.

Şez. = *Şezătoarea.* Revistă pentru literatură şi tradiţii populare, Fălticeni. Anul I, 1892 ş.u.

TD–*Nistru* = *Graiuri româneşti de la est de Nistru*. Texte dialectale şi glosar, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe şi Vasile Pavel, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.

TD–*Ung*. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri româneşti din Ungaria*. Bucureşti, Editura Academiei, 2005.

Todoran, *Vâlcele* = Romulus Todoran, *Graiul din Vâlcele*, MAT. DIALECT. I.

TDO = *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacţia lui Boris Cazacu, de Cornelia Cohuţ, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Şuteu şi Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967.

TDR = *Tratat de dialectologie românească*, coordonator: Valeriu Rusu, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 septembrie, nr. 13

CONSTANTIN DIACONOVICI-LOGA – DESCHIZĂTOR DE DRUMURI PENTRU TERMINOLOGIA GRAMATICALĂ ROMÂNEASCĂ

LAURA ELENA PASCALE

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, traducătorii sau autorii manualelor școlare se confruntau cu necesitatea creării unei terminologii științifice proprii domeniului căreia îi aparținea scrierea respectivă. Astfel, au recurs la introducerea în limba română a unor cuvinte din limbile străine de largă circulație (diferențiindu-se în funcție de perioada istorică sau de provincia geografică) și prin crearea unor cuvinte noi prin procedeul calcului lingvistic. Româna literară neavând încă stabilite norme fonetice și morfologice pentru a putea adapta cuvintele străine, păstra uneori aspectul fonetic și grafic din limbile de proveniență. O altă explicație a frecvenței calcurilor lingvistice se datorează atitudinii puriste cu privire la cultivarea limbii a multor intelectuali români ai vremii, dar și nivelului cultural scăzut al poporului de rând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

La formarea limbii române literare unice a contribuit și varianta dialectală bănățeană, prin cărțile de popularizare a științelor și prin scrierile marilor cărturari ai vremii. Unul dintre aceștia a fost și Constantin Diaconovici-Loga, care ar putea fi numit deschizător de drumuri pentru terminologia gramaticală românească, dacă ne referim la „românizarea” termenilor gramaticale.

Constantin Diaconovici-Loga, născut pe 1 noiembrie 1770, la Caransebeș, Imperiul Austriei, și decedat pe 12 noiembrie 1850, a rămas o personalitate marcantă pentru cultura românească prin activitatea sa de educator, profesor, autor și traducător de manuale. A predat ca profesor, la Arad și a fost director de școală până în ultimii ani ai vieții. Poate fi numit ctitor de școală românească; este primul care introduce serviciul religios în limba română în Banat; este inițiatorul primei societăți a femeilor române din Pesta. Întors de la studii, din Pesta, a lucrat 18 ani, ca profesor, la Preparandia Română, la Catedra de gramatică, stil și cântare bisericească. A fost implicat în lupta pentru drepturile culturale ale românilor. Lucrările importante pentru dezvoltarea terminologiei gramaticale românești sunt:

1818 – *Ortografia sau dreapta scriere*

1822–1823 – *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*

FD, XLII, Bucureşti, 2023, p. 241–251

Tipărește cărți ce vor circula în Ardeal, în Țara Românească și în Moldova, pe care le plătește cu prețul propriei case și a suferinței familiei (cele două fiice ajung în grijă statului, la orfelinat).

La apariţia lucrării *Gramatică românească pentru îndreptarea tinerilor* (1822, Buda), autorul ei era, de zece ani, profesor la „catedra gramaticii, stilului, şi a cântării bisericeşti în Şcolile preparande din Arad". Aşadar, elaborarea lucrării s-a făcut din necesităţi didactice. Răspândirea ei la începutul secolului al XIX-lea a fost destul de largă şi dincolo de Carpaţi, până în Bucovina.

Gramatica a fost tipărită cu caractere chirilice şi cuprinde un cuvânt de mulţumire, dedicat lui Urozie Nestorovici, cel care a făcut posibilă publicarea lucrării; gramatica propriu-zisă este organizată în cinci capitole:

I. Ortoepia sau Grăirea dreaptă

II. Ortografia sau Scrisoarea dreaptă

III. De părţile grăirii declinătoare – Etimologhia sau Deducerea cuvintelor

IV. Sintaxa (Alcătuirea cuvintelor)

V. Prosodie sau Măsura tonului.

Diaconovici-Loga, un adept mai moderat al curentului latinist și cunoscând lucrarea lui Paul Iorgovici anticipează multe dintre reformele pe care le inițiază câțiva ani mai târziu Heliade-Rădulescu, în procesul de impunere a normelor limbii române literare moderne. Avantajul gramaticii sale a fost acela de a fi tipărită în multe exemplare, răspândite în Banat, Transilvania, Moldova și Bucovina, contribuind în felul acesta la crearea unei concepții unitare despre normele ortoepice, ortografice și gramaticale românești[1].

Această lucrare „ocupă un loc demn de atenție în istoria lingvisticii noastre, plasând-se în perioada de tranziție de la un stadiu mai vechi al cercetărilor de acest fel la cel modern, reprezentat prin Ion Heliade-Rădulescu"[2].

Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor (1822), continuă tradiția gramaticilor bazate pe principii latiniste, care i-au servit, probabil, ca model: Samuil Micu și Gheorghe Șincai, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* (1780), Radu Tempea, *Gramatica românească* (1797), Paul Iorgovici, *Observații de limbă românească* (1799). Spre deosebire de gramatica lui Radu Tempea, cea a lui Diaconovici-Loga este mai modernă în privința terminologiei și în expunerea mai clară și mai accesibilă prin influența limbii vorbite care se resimte mai ales în partea expozitivă și în exemple[3]. Acesta nu precizează nicăieri modelul folosit, dar este, în mod sigur, unul latin, care reiese din organizarea materialului și din terminologia folosită.

---

[1] *Vezi* Vasile Ţâra, „C. Diaconovici-Loga şi problemele limbii române literare", în *Constantin Diaconovici-Loga*, culegere îngrijită de Ion Iliescu, Timişoara, 1971, p. 24–25.

[2] Olimpia Şerban şi Eugen Dorcescu, „Cuvânt introductiv", în *Constantin Diaconovici-Loga, Gramatica românească*, Timişoara, 1973, p. 20.

[3] Vezi Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, *op. cit.*, p. 18–19.

Fiind unul dintre intelectualii bănățeni luminiști, care pleda pentru organizarea învățământului în limba română și pentru tipărirea cărților românești, conștientizează necesitatea unei sistematizări în domeniul foneticii, deoarece dorea trecerea de la scrierea chirilică, la cea cu caractere românești. Înainte de publicarea *Gramaticii românești* (1822), acesta tipărește în 1818, la Buda, primul capitol din lucrare, cu titlul *Orthografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești*. Este „o lucrare cu caracter normativ, cuprinzând reguli ortografice și ortoepice prin care profesorul bănățean încerca să ordoneze un domeniu plin de inconsecvențe”[4].

În *Gramatica românească* se oprește asupra unor probleme legate de fonetică și ortografie în primele două părți: *Partea întâia: Ortoepia sau Grăirea dreaptă* și *Partea a doaoa: Ortografia sau Scrisoarea dreaptă*. Face o clasificare amănunțită a celor 39 de „literi” (= sunete), pe care le împarte în „sunătoare” (= vocale) și „nesunătoare” (= consoane). Vocalele sunt „simple” și „alcătuite” (= diftongi). Cele simple pot fi „limpede” și „nesoase” (= nazale), iar cele „alcătuite” sunt împărțite destul de complicat în patru subclase: „arătate”, „ascunse”, „îndoite sunătoare înbinate” și „îndoite sunătoare desbinate”[5]. Consoanele se împart și ele în „simple” și „alcătuite”. „Cele simple” sunt clasificate în: „buzoase” (= labiale); „dințoase” (= dentale); „limboase” (= linguale) și „gâtoase” (= velare), iar cele „alcătuite” în „despărțite” (= cele care se pronunță în silabe diferite) și cele „nedespărțite” (= care se pronunță una lângă alta în silabă)[6].

Aceasta este „cea mai veche descriere detaliată a sunetelor limbii române”[7], chiar dacă Diaconovici-Loga face și unele greșeli firești pentru începutul cercetărilor fonetice.

În subcapitolul despre „respuderea literelor” autorul discută regulile de pronunție în limba română.

Capitolul al II-lea, *De silavire sau slovnire*, conține definiția unei „silave”/ „sylave” și regulile după care se face „silavirea”.

În capitolul al III-lea sunt prezentate regulile după care se face „cetirea” și „cunoașterea semnelor”[8]. Aceste „semne” sunt împărțite în trei categorii: „semne întrebuințate la cuvinte”, „la încheieturi”[9] și „semnele care la mai mari despărțituri ale vreunei ziceri se întrebuințează”[10].

Partea a II-a a gramaticii, denumită „*Ortografia sau Scrisoarea dreaptă*”, face o descriere detaliată a folosirii corecte în scris a „literelor mari”, a literelor

---

[4] Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, „Cuvânt introductiv” la *Gramatica românească* a lui Constantin Diaconovici-Loga, p. 9.

[5] Constantin Diaconovici-Loga, *op. cit.*, p. 38–40.

[6] *Ibidem*, p. 40.

[7] I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească*, București, 1970.

[8] Sunt prezentate semnele de ortografie și de punctuație.

[9] În nota de subsol (p. 43), Diaconovici-Loga explică: „Încheietura estă vorbă, carea are înțelesul său deplin p.e. *Gheorghe scrie Grammatica.*”

[10] Constantin Diaconovici-Loga, o*p. cit.*, p. 45.

„sunătoare” și „nesunătoare”, cu o mulțime de exemple specifice limbii române. Foarte interesant este faptul că explică de ce au intrat în limba română unele „slove” din alfabetul chirilic și ce transformări fonetice au suferit, odată cu evoluția limbii. De exemplu, pentru scrierea literei *î* explică: „acest *î*, mai ales înnaintea lui *n* stă, și se scrie în cuvintele românești purcese de la limba Latinească unde se scriu cu *e*. P.e.: *Vântu* vine de la *ventus, pământ* de la *pavimentum*. Ba și alte sunătoare înainte de *n* se schimbă în *î*, precum: *prând* vine de la *prandeo*; *plumână* de la *pulmones*; *mâna* de la *manus*”[11].

În același capitol se reiau discuțiile din capitolul anterior, în privința despărțirii în silabe și a semnelor de punctuație, dar descrise mai detaliat și cu mai multe exemple[12].

Aceste două părți ale gramaticii lui Diaconovici-Loga ne oferă informații importante pentru istoria limbii române, deoarece făcând diferențierea între ortografie și ortoepie, aflăm cum se scria și cum se pronunța în epoca respectivă.

Gramatica lui Constantin Diaconovici-Loga este un manual care folosește, pe lângă termenii calchiați, și termenii neologici perfect adaptați limbii române.

În „Etimologhia” sau „deducerea cuvintelor” autorul clasifică „părțile grăirii” în cinci „declinătoare sau care se apleacă” și patru „nedeclinătoare sau care nu se apleacă”. Cele „declinătoare” sunt: „articulul”, „numele”, „pronumele”, „verbul” și „participiul”, iar cele „nedeclinătoare” sunt: „prepositele”, „adverbul”, „interjetele” și „cujugțele”.

În clasa numelui intră „numele înființetoare” (= substantivele) , „numele însușitoare” (= adjectivele) și „numele numerului” (= numeralul).

Diaconovici-Loga numește substantivele „nume înființetoare”, care „se declină” după: „gen sau neam”, „numer” și „caz”. Genurile sunt două, ca și declinările: „bărbătesc sau masculin” (declinarea I) și „femeesc sau femen” (declinarea a II-a). „Numerii sunt doi: singuratic și multuratic.”, iar cazurile sunt tot șase, ca în gramaticile latinești: „nominativ sau numitoriul”, „ghenitiv sau născătoriul”, „dativ sau dătătoriul”, „acuzativ sau pârâtoriul”, „vocativ sau chemătoriul”, „ablativ sau luvătoriul”[13].

Autorul gramaticii scrie despre „numele însușitoare sau adjetivul”, cuprins tot în clasa numelor; gradele de comparație sunt clasificate în trei „trepte”: „întâia treaptă” este numită „positivă (ședătoare)”, „a doua treaptă” este „cumpănătoare (comparativă)” și „cea de-a treia treaptă” este „covârșitoare (superlativă)”.

„Articulul” este menționat printre părțile de vorbire, intuind cele patru feluri de articole, fără să le numească. Declinarea articolului se face după „gen sau

[11] *Ibidem*, p. 49.

[12] *Ibidem*, p. 52–57.

[13] Constantin Diaconovici-Loga, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, Buda, 1822; text stabilit, prefață, note și glosar de Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Timișoara, 1973, p. 59–62.

neam", „numer" şi „caz", după regulile gramaticii actuale, menționând formele omonime ale nominativului cu acuzativul și ablativul și cele ale genitivului cu dativul, anticipându-l în felul acesta pe Ion Heliade-Rădulescu[14].

Categoria numeralelor, numite „numele numerului"[15], este prezentată amănunțit în clasa numelor. Numeralele sunt de mai multe feluri: „numeri temeinici (cardinale)", „numeri orânduitori (ordinalia)", „numeri înmulţitori (multiplicative)", „numeri împărţitori (partitive)", „numeri deschilinitori (diversative)"[16], „numeri înduplecători (duplicative)"[17].

Diaconovici-Loga se apropie destul de mult de clasificarea pronumelui din gramatica actuală și de terminologia acesteia, dar păstrează și termenul învechit, din dorința de a se face înțeles. „Pronumele" este de opt feluri: „pronumele făţeşti sau personale", „pronumele întorcătoare sau reţiproce" (= pronumele reflexive), „pronumele împreunătoare sau cujugtive" (= formele conjuncte ale pronumelui personal), „pronumele stepânitoare – posesive", „pronumele arătătoare – demonstrative", „pronumele întrebătoare – interogative", „pronumele reducătoare – relative" şi „pronumele nehotărâtoare – indefinite"[18].

În ceea ce privește categoria verbului, Constantin Diaconovici-Loga alătură neologismele perfect adaptate limbii române termenilor învechiți care mai circulau încă în școlile românești. Verbele „se cujugă" după „moduri, timpuri, număr şi persoană"[19]. Autorul menționează că româna are cinci „moduri": „modul arătătoriu" sau „indicativ", „modul demândătoriu" sau „mandativ" (= imperativ), „modul împreunătoriu" sau „cunjunctiv", „modul poftitoriu poftitoriu" sau „optativ" și „modul nehotărâtoriu" sau „infinitiv"[20]. La fel ca în gramatica lui Radu Tempea, sunt menționate și modurile „supin" și „gherundium", fără a fi explicate şi trecute în rând cu celelalte cinci. Supinul este confundat cu participiul perfect pasiv din latină, iar gerunziul nu este privit ca mod. Denumirea timpurilor verbale este surprinzător de actuală, dar cu unele dificultăți în traducerea termenilor latinești pentru perfect compus și mai mult ca perfect: „timpul de acum" sau „presentul", „timpul nesevărşit" sau „imperfectul", „timpul trecut simplu" sau „perfectul simplu", „timpul trecut adăougat" sau „perfectul augmentat", „timpul mai de mult trecut I-iu" sau „pluscvamperfectul I-iul", „timpul mai de mult trecut al II-lea" sau „pluscvamperfectul al II-lea", „timpul viitoriu" sau „futurum"[21]. Diaconovici Loga susţine că sunt trei tipuri de „cujugări": „cujugările verburilor ajutătoare (*a fi,*

[14] Constantin Diaconovici-Loga, *op. cit.*, p. 3437.

[15] Constantin Diaconovici-Loga, *op.cit.*, p. 64–67.

[16] Diaconovici-Loga dă exemplu: „de un feliu, de două feliuri".

[17] Constantin Diaconovici-Loga exemplifică acest tip de numeral cu numerale cardinale multiplicative: *„de una, îndoit, întreit, împătrat ..."*

[18] Constantin Diaconovici-Loga, *op. cit.*, p. 78.

[19] Constantin Diaconovici-Loga, *op. cit.*, p. 92.

[20] *Ibidem*, p. 92.

[21] *Ibidem.*

a avea, a vrea)", „cujugările regulatice"[22] și „cujugările neregulatice". Verbele sunt clasificate și după modul de formare în „verburi de rădăcină" (= verbe radicale), „verburi deduse" (= verbe derivate) și „verburi adesetoare" (= verbe frecventative). O altă clasificare a verbelor, asemănătoare cu cea a gramaticilor latinești este în: „verburi ajutătoare (ausiliare)", „verburi lucrătoare (active)", „verburi pătimitoare (pasive)", „verburi de mijloc (neutre)", „verburi depunătoare (deponente)", „verburi întorcătoare (reţiproce)", „verburi nefăţeşti (impersonale)".

Tratează „participiul" în același mod ca latinistul Radu Tempea, numind „supin" participiul perfect pasiv din latină. Distinge două forme ale participiului: „foma participiului cea lucrătoare" (= activă) și „forma participiului cea pătimitoare" (= pasivă)[23].

Clasifică adverbele astfel: „adverbiile de rădăcină", „adverbiile ceale deduse", „adverbiile timpului", „adverbiile locului", „adverbiile cantităţii", „adverbiile cvalităţii", „adverbiile de întrebare", „adverbiile de adeverit", „adverbiile de tăgăduit", „adverbiile arătării", „adverbiile îndoirii"[24].

Prepozițiile le împarte în două categorii: „preposiţele ceale despărţite" și „preposiţele ceale nedespărțite"[25], după clasificarea lui Eustatievici. Prepozițiile „nedespărțite" sunt cele care au devenit prefixe în română. El păstrează clasificarea prepozițiilor din gramatica limbii latine după cazul cu care intră în relație: dativ, acuzativ, ablativ.

De asemenea, face o clasificare semantică a „cujugţelor", oscilând, de cele mai multe ori, între neologism și calc, numindu-le prin doi termeni: „cujugţii legătoare sau copulative", „cujugţii despreunătoare sau disiunctive", „cujugţii condiţionătoare", „cujugţii causetoare sau pricinuitoare", „cujugţii orânduitoare sau ordinative", „cujugţii închietoare sau conclusive", „cujugţii explicătoare sau tălmăcitoare", „cujugţii împoncitoare sau adversative", „cujugţii timpurie sau temporanee"[26].

Propune termenul „interjeţe" și realizează o clasificare în funcție de „efectul" pe care acestea îl produc asupra interlocutorului sau ca urmare a stării locutorului în momentul enunțării: „interjeţele bucuriei", „interjeţele mâhnirii", „interjeţele rugării și ale poftirii", „interjeţele gonirii", „interjeţele tăcerii", „interjeţele mulţemitoare", „interjeţele strigătoare", „interjeţele urâciunii", „interjeţele de mirare"[27].

Constantin Diaconovici-Loga este primul gramatic care acordă un spațiu mai întins sintaxei, folosind termenul „sintaxa (alcătuirea cuvintelor)", dar o tratează tot din perspectiva părților de vorbire. În partea a patra a gramaticii sale, numită

[22] Conjugările regulate sunt împărțite în patru clase de conjugare după gramatica limbii latine.
[23] Constantin Diaconovici-Loga, *op. cit.*, p. 86.
[24] Constantin Diaconovici-Loga, *op. cit.*, p. 98.
[25] Constantin Diaconovici-Loga, *op. cit.*, p. 98.
[26] Constantin Diaconovici-Loga, *op. cit.*, p. 184.
[27] Constantin Diaconovici-Loga, *op. cit.*, p. 186.

Sintaxă, o definește ca fiind „aceia parte a Gramaticii, carea ne învață cuvintele (…)". Sintaxa frazei lipsește, dar face distincția dintre „încheietură" (= propoziție) și „period" (= frază)[28]. El definește pentru prima dată părțile de propoziție, arătând că propozițiile sunt alcătuite din „sujet" (= subiect), „prezicat" (= predicat) și „ojet" (= obiect): „Sujet se numește persoana sau ființa aceaia, de carea orece se zice; Prezicat se numește aceaia ce se zice de Sujet; iară Ojet este ființa sau orice vine în lucrarea Sujetului"[29]. Un „sujet" poate fi de două feluri: „nominativ care stă la arătare" (= subiect exprimat) și „nominativ care stă pe ascuns" (= subiect neexprimat)[30]. Tot în acest capitol, autorul precizează și regulile acordului dintre subiect și predicat: „De cumva în vreo încheietură vor fi mai mulți Sujeți, atuncea Prezicatul se pune la numărul multoratec"[31]. În categoria „ojet" (= obiect), folosit cu sensul general de complement deoarece integrează și complementele circumstanțiale: „Aicea se poate întreba și spre ce scop au făcut, și alte adaosuri se pot face a stărilor împrejur și a urmărilor (…)"[32].

Sintaxa lui Diaconovici-Loga păstrează modelul latin al sintaxei părților de vorbire și stabilește o serie de reguli prin care se organizează enunțul în limba română. Stabilește foarte clar, prin reguli și exemple, regimul prepozițiilor și al conjuncțiilor, încercând să dovedească că structura limbii române este aceeași cu cea a limbii latine.

Diaconovici-Loga explică folosirea semnelor de punctuație în partea a doua *Ortografia sau Scrisoarea dreaptă*, capitolul al III-lea *De întrebuințarea semnelor*[33]. Aceste „semne se întrebuințează la cuvinte și la închieturi"[34]. Ele sunt denumite asemenea gramaticilor anterioare, prin calcuri lingvistice, dar și prin termenul din limba latină pentru unele dintre acestea și, bineînțeles, este redată între paranteze forma grafică:

„opritoarea sau comma" (,)
„opritoarea puntată sau semicolon" (;)
„doao punturi sau colon" (:)
„puntul" (.)

„Semnele care la mai mari despărțituri a vreunei ziceri se întrebuințează" sunt tratate separat. Autorul simte că trebuie să facă distincție între semnele de punctuație pe care le folosim în interiorul propoziției și cele pe care le folosim în interiorul unui text:

„semnul întrebătoriu" (?)
„chiemătoriul semn sau minunătoarea" (!)

[28] Constantin Diaconovici-Loga, *op. cit.*, p. 167.
[29] *Ibidem*, p. 145.
[30] *Ibidem*, p. 150.
[31] *Ibidem*, p. 150.
[32] *Ibidem*, p. 145.
[33] Constantin Diaconovici-Loga, *op. cit.*, p.25 – 32.
[34] Cf. Radu Tempea, *op.cit.*

„semnul judecării” (-) este numită paranteza orizontală (explicativă)

„semnul linserii” (’) este numit apostroful care se folosea în locul cratimei, după regulile limbii române din acea perioadă, când înlocuia o literă prin pronunțarea într-o singură silabă

„semnul împreunătoriu (-) este cratima folosită după regula: „Când cuvântul în doao rânduri se desparte, unde la curmătura cuvântului în rândul cel înnainte mergătoriu se pune semnul, iar cu ceaialaltă parte a cuvântului trecem la următoriul rând”[35].

„cuprinzătoarea sau parentezul” ( )

„paragraful” (&)

„aducătoarea” („ … „) (= ghilimelele)

„arătătoarea sau asterix” (*****) folosită în notele de subsol: „cu acesta însămnăm mai jos ceale ce desvălesc înțelegerea celor mai sus puse, care acolo pentru cuprinderea locului mult și ca să nu rumpă înțelesul textului nu le-am putut pune”[36].

În 1822, când apare la Buda, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, le era destinată în special școlarilor și s-a menținut multă vreme printre manualele uzuale din școlile românești. Autorul urmărește cu consecvență modelul latin, dar soluțiile terminologice pe care acesta le dă nu sunt cele mai reușite, din cauza condițiilor menționate mai sus.

Diaconovici-Loga a căutat să fie clar, accesibil, prin mânuirea firească a limbii şi prin ordonarea materialului. Este preocupat și de crearea unei terminologii moderne, pe baza împrumuturilor latino-romanice.[37] Particularitățile limbii literare din această perioadă se reflectă în aspectul fonetic și morfologic al neologismelor. Adaptarea lor la sistemul lexico-gramatical al limbii române a fost dificilă din cauza originii multiple, dar și din cauza lipsei unor norme lingvistice stabile.

Susținem această demonstrație pornind de la constatarea Luizei și a lui Mircea Seche: „Cuvintele străine sunt asimilate la sistemul fonologic și morfologic al limbii care face împrumutul, dar în acest proces de asimilare forma prototipurilor joacă un rol hotărâtor în stabilirea formei cuvintelor împrumutate. De aceea, pătrunderea într-o limbă a unuia și aceluiași termen prin filiere deosebite (și prin urmare, de obicei, prin forme deosebite) duce adesea la existența pe terenul limbii împrumutătoare, a mai multor variante lexicale neologistice”[38].

---

[35] Constantin Diaconovici-Loga, *op. cit.*, p. 31.

[36] *Ibidem*, p.32.

[37] *Vezi* Mihaela Marcu și Alexandra Iorgulescu, „Împrumuturi și calcuri în terminologia gramaticii lui Constantin Diaconovici-Loga”, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, p. 255.

[38] Luiza şi Mircea Seche, „Despre adaptarea neologismelor la limba română literară (Unele consideraţii generale)”, I, LR, XIV, 1965, nr. 6, p. 678.

Semnalăm în gramatica lui Diaconovici-Loga câteva particularități ale adaptării fonetice și morfologice a neologismelor:

În poziție intervocalică *x* este adaptat ca *s* : „ausiliare”[39]. Acest fenomen s-a petrecut sub influența limbii italiene sau ca o consecință a analogismului practicat de latiniști.

Grupul *ct* apare în neologisme provenite din latina literară, pătrunse direct sau prin filieră germană sau slavă: „active”. Forma cu *t* relevă proveniența italiană a cuvântului: „punt”, „adjetive”.

Predomină formele cu *j* în loc de *i* a unor cuvinte, care redau, fie grafia din evul mediu, fie etimonul francez: „adjetive”.

Africata *ge, gi* este înlocuită uni cu palatala *ghe, ghi* sub influența pronunției germane, rusești sau neogrecești, în exemple ca: „ghenitivul”, „gherundiu”.

Metafonia lui *o* apare în termenul „persoană” < lat. *persona.*

Închiderea vocalelor neaccentuate *o* > *u* este un fenomen frecvent în epocă, din pricina concurenței dintre vechi și nou în limbă: „articul”, „cujugare”.

Câteva neologisme redau grafia din latină: „numer” < lat. *numerus.*

Scrierea unor neologisme cu consoană dublă este argumentată prin modele latino-romanice: „grammatica”.

În procesul de adaptare a neologismelor apar și variante morfologice.

Un fenomen morfologic des întâlnit în acest proces îl constituie ezitarea între două genuri, datorată prezenței a două forme de plural, în variație liberă: sg. „diftong” – pl. „diftonghi” (masculin), „diftonguri” (neutru) ; sg. „timp” – pl. „timpi” (masculin), „timpuri” (neutru).

Pluralul în – *uri* pentru neutre îl concurează pe cel în - *e*: „verbe”, „verburi” (neutre).

În gramatica lui Diaconovici-Loga se menține neologismul ca dublură a termenilor românești, obținuți prin calchiere: „pronumele întrebătoare (interogative)”, „pronumele reducătoriu (relative)”, „numeri temeinici (cardinale)”, „numeri orînduitori (ordinale)”, „verbe ajutătoare sau auxiliare”, „verbe pătimitoare (pasive)”, „verbe lucrătoare (active)” etc.

În încercarea de a alcătui o terminologie gramaticală accesibilă elevilor de școală, cărora le era dedicată gramatica sa, Constantin Diaconovici-Loga nu renunță cu totul la procedeul de calchiere a termenilor.

Dacă împrumutul reprezintă o modalitate de îmbogățire a vocabularului pe cale externă, iar derivarea și compunerea reprezintă mijloace interne, calcul le combină pe cele două, adică modelul este străin și copierea lui se face apelându-se la materialul lexical existent în limbă. S-a recurs la calc din două motive: pe de o parte, pentru a se evita un număr prea mare de împrumuturi, din cauza gradului

[39] Constantin Diaconovici-Loga, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, 1822; Text stabilit, prefață, note și glosar de Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Timișoara, 1973, p. 91.

redus de cunoștințe în rândul populaţiei, și, pe de altă parte, datorită tendinței puriste a intelectualilor epocii.

Uneori au fost calchiate mai multe sensuri ale aceluiași termen. De exemplu, „pricinuitoare" este termenul folosit de Dimitrie Eustatievici pentru *acuzativ* (lat. *accusativus,* fr. a*ccusatif*), dar și pentru *cauzală* (lat. *causalis,* fr. c*ausal*). Diaconovici-Loga utilizează numai cel de-al doilea sens[40].

Calcul a fost favorizat atunci când modelul și corespondentul său din română proveneau din aceeași rădăcină sau din același etimon. Nominativul (lat. nominativus; nomino, -are) a fost denumit: „cădere numitoare"[41], „cădere numeaţă"[42], „numitoriu"[43].

Tot calchiată rămâne şi nomenclatura consoanelor din gramatica lui Diaconovici-Loga: „buzoase" (= labiale), „dinţoase" (= dentale), „gâtoase" (= guturale), „limboase" (= linguale).[44]

În denumirea modurilor verbului, Loga apelează la derivate create pe teren românesc, însoțite de termenul corespunzător, adaptat prin împrumut direct din latină: „mod arătătoriu – indicativ", „mod demîndătoriu – mandativ", „mod împreunătoriu – cujuntiv", „mod poftitoriu – optativ", „mod nehotărîtoriu – infinitiv"[45].

Autorul gramaticii din 1822 aduce elemente noi în terminologia gramaticală, folosindu-se de corespondentul de origine latină, de cele mai multe ori adaptat normelor fonetice ale limbii române: „(treaptă) cumpănătoare – comparativă", „(treaptă) covîrşitoare – superlativă"; „pronume făţeşti – personale" etc.

Constantin Diaconovici-Loga a fost un latinist moderat, mai cumpătat decât Paul Iorgovici, nu a încercat să impună forțat formele latine ale termenilor gramaticali, ci acestea au fost însoțite de terminologia populară, deja învechită pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea, dar sitația se explică prin faptul că autorul *Gramaticii românești pentru îndreptare tinerilor* se adresează, în principal, școlarilor. Față de Radu Tempea, care mai păstrase ceva din terminologia intens calchiată de la sfârșitul secolului al XIX-lea, Diaconovici-Loga românizează și romanizează integral terminologia gramaticală românească. Pentru a fi sigur că se face înțeles și pentru a nu crea confuzii, scrie între paranteze termenul latinesc: „pronumele fățești (personale)"; „pronume stepânitoare (posesive)"; „verburi ajutătoare (ausiliare)"; „modul nehotărâtoriu (infinitiv)"; „verburi pătimitoare sau pasive"; „verburi deduse (derivate)"; „cujugții legătoare sau copulative" etc.

[40] *Ibidem,* p.142.

[41] Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica rumânească,* 1757; Ediție, studiu introductiv și glosar de N. A. Ursu, București, 1969, p. 33 și Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări de seamă asupra regulelor şi orânduealelor gramaticii rumâneşti,* Viena, 1787, p. 24.

[42] Ion Budai-Deleanu, „Temeiurile gramaticii românești", în *Scrieri lingvistice,* București, 1970, p.49.

[43] Constantin Diaconovici-Loga, *op. cit.*, p. 60.

[44] *Ibidem,* p. 40.

[45] *Ibidem,* p. 92.

Autorul acestei lucrări aduce ca element de noutate în domeniul terminologiei gramaticale românești chiar termenul corespondent de origine latină , de cele mai multe ori adaptat normelor fonetice românești: „treaptă cumpănătoare – comparativă"; „treaptă covârsitoare – superlativă"; mod poftitoriu – optativ"; „timpul de acum – presentul"; „timpul nesevârșit – imperfectul" etc.

BIBLIOGRAFIE

Budai-Deleanu, Ion, *Scrieri lingvistice*.Text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu. Introducere și note de Ion Gheție, București, 1970.

Buzoianu, Loredana-Liliana, *Similarities and difeferences between the Romanian Grammar of Constantin Diaconovici-Loga, 1973 and The Orthography of Constantin Diaconovici-Loga, 1818*, în *Journal of Romanian Literary Studies*, 15 (2018), p.130-139.

Coteanu Ion și Dănăilă Ion, *Introducere în lingvistica și filologia românească*, București, 1970.

Diaconovici-Loga Constantin, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, Buda, 1822. Text stabilit, prefață, note și glosar de Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Timișoara, 1973.

Eustatievici Brașoveanul Dimitrie, *Gramatica rumânească*, 1757. Ediție, studiu introductiv și glosar de N.A. Ursu, București, 1969.

Marcu Mihaela și Iorgulescu Alexandra, *Împrumuturi și calcuri în terminologia gramaticii lui Constantin Diaconovici-Loga*, în *Annales Universitatis Apulensis*. Seria Philologica.

Seche Luiza și Mircea, *Despre adaptarea neologismelor la limba română literară. (Unele considerații generale)*, I, în *Limba română*, XIV, 1965, nr. 6, p.677–688.

Tempea Radu, *Gramatica românească*, Sibiu, 1797.

Țâra,Vasile, *C. Diaconovici-Loga și problemele limbii române literare*, în „Constantin Diaconovici-Loga", culegere îngrijită de Ion Iliescu, Timișoara, 1971.

Văcărescu Ienăchiță, *Observații sau băgări de seamă asupra regulelor gramaticii rumâneşti*, Viena, 1787.

CONSTANTIN DIACONOVICI-LOGA – PIONEER FOR ROMANIAN GRAMMATICAL TERMINOLOGY

Abstract

In the present article, we propose to bring to the attention of younger researchers a brief presentation of the contribution of the Banatian scholar Constantin Diaconovici-Loga to the development of Romanian grammatical terminology, as we pay tribute to 170 years since the publication of the Romanian Grammar for the guidance of young people. The terminology proposed by him takes important steps in the evolution of the Romanian literary language by *românizing* and *romanizing* the grammatical terminology from the beginning of the 19th century. The novelty consists in the fact that it introduces the corresponding term of Latin origin, most often adapted to Romanian phonetic norms.

Universitatea Ovidius din Constanța
Aleea Universităţii, nr. 1

Nistor Bardu, *La (a)românii de azi din Albania*, București, Editura Etnologică, 2020, 348 p.

Cartea lui Nistor Bardu, *La (a)românii de azi din Albania*, reunește date lingvistice, socio- și etnolingvistice și culturale ale comunităților aromânești din Albania, culese de autor în cele patru călătorii științifice și identitare. Volumul cuprinde un *Cuvânt-înainte*, însemnările din cele *patru călătorii*, un *Cuvânt de încheiere*, *rezumat* (în aromână, albaneză și engleză), *bibliografie* și *fotografii*.

În *Cuvânt-înainte* (p. 9–12), autorul mărturisește interesul științific și de ordin personal (părinții sunt originari din Grabova, Albania), pregătirea și emoțiile călătoriilor în Albania.

Prima călătorie (*2003)* [p. 13–200] prezintă, sub forma unui jurnal, cercetările efectuate între 5 și 20 august 2003 în comunitățile de aromâni Albania, alături de Stoica Lascu, profesor la Facultatea de Istorie a Universității „Ovidius" din Constanța. După un drum lung (de o zi și o noapte), cei doi ajung la Divjiakë, prilej de observare a vieții cotidiene, a arhitecturii (în schimbare), a relațiilor interetnice (căsătoriile endogame și, rar, exogame), de regăsire a rudelor și de discuții cu aromânii. Datele demografice, etnice și cele lingvistice observate de autor sunt comparate cu cele din bibliografia de specialitate (de exemplu: Th. Capidan, *Fărşeroții. Studiu lingvistic asupra aromânilor din Albania*, Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, Constantin N. Burileanu, *Dela Românii din Albania* etc.): „remarc încă de pe acum că interlocutorii mei rostesc consoana laterală alveolară *l* ca pe *y* […]. Acest fenomen a fost remarcat de Th. Capidan în studiul său, *Fărșeroții* (p. 194–195)." (p. 31).

După întâlnirea cu rudele din partea tatălui, urmează vizita la școala aromânească (*Scuala armânească*) din Divjaka, înființată după căderea comunismului, de către Koçi Janko. În drumul spre Vlora, întâlnesc localități frecventate și locuite de aromâni (Lushnjë, Fier), despre care au scris Gustav Weigand, Ioan Nenițescu și Constantin N. Burileanu. Pentru descrierea orașului Vlora, autorul valorifică date istorice preluate din Ioan Nenițescu, Constantin N. Burileanu, Tache Papahagi, Th. Capidan. Popasul la Skrofotína prilejuiește discuțiile cu familia de fârșeroții din neamul Kaçánilor, mândri păstrători ai endogamiei. Observația lingvistică („*r*-ul uvular puternic") și cea istorică (cf. Nenițescu și Papahagi) însoțesc impresiile de călătorie ale autorului.

Seara rămănească la familia Dhima evidențiază aspecte etnografice, istorice și lingvistice specifice familiilor mixte albano-aromâne: la ospețele (bogate) date în cinstea oaspeților nu iau parte decât barbatul și/sau fiii mai mari; copiii din familiei mixte nu mai învață dialectul străbun (*ciobanísta*, nume peiorativ dat de albanezi aromânei, este considerată vorbire inferioară și adesea ironizată), discriminarea din timpul regimului socialist albanez.

La Elbasan, două aspecte contrastante reține atenția: ruinele combinatului siderurgic (șomajul și sărăcia generate de faliment) și cetatea medievală a orașului. Prima anchetă dialectală, efectuată pe 11 august, îl are ca subiect pe Dhori, originar din Greava, rudă a autorului din partea tatălui, care răspunde la întrebările din primele două capitole din *Chestionarul* ***Noului Atlas lingvistic român***.

La Tirana, au loc întâlniri cu redactorul-șef al revistei „Frăția", gazetă a Asociației „Aromânii din Albania", apoi cu un tânăr aromân, fost student în România, și o vizită la Muzeul Național de Istorie al Albaniei. Datele istorice și lingvistice din operele lui Th. Capidan și Constantin N. Burileanu completează descrierea orașului.

Vizita la Grabova (*Greáva)* este momentul cel mai emoționant pentru autor, deoarece este locul de origine al părinților și prilejul (re)întâlnirii cu rudele. La reuniunea de seară, autorul face cea de-a doua anchetă dialectală: una dintre verișoare răspunde la întrebările din primele două capitole din *Chestionarul* ***Noului Atlas lingvistic român***. Interesante din punct de vedere lingvistic și identitar sunt observațiile celor care asistă la anchetă: „*Aţeá e limba, úna e*! (Aceea e limba, un e)" (p. 122).

În 15 august, autorul vizitează Korçë și Moscopole, moment în care are loc pelerinajul la Mânăstirea „Sfântul Ioan Podromul”. Dintre localitățile de lângă Korça, reținem satul Boboștița, locul de naștere al lui Victor Eftimiu. Întâlnirea cu o familie de aromâni scoate le iveală nemulțumirile acestora față de problema etnică și de problemele sociale. Nistor Bardu observă aceleași particularități ale graiului pe care le notase Capidan în studiul *Fărșeroții*: „pronunțarea lui *ă* accentuat (*ắ*) ca *e* deschis accentuat (*é*) în cuvinte ca *mé́n* «mâini»”. (p. 145).

17 august este ziua dedicată vizitării bisericilor (Sfântul Nicolae, Sfânta Maria, Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril, Sfântul Ilie) care au rezistat până în zilele noastre în Moscopole, celebra citadelă a aromânilor de altădată, și vizitării localității Șipsca, unde locuiesc numai *rămắni*. De altfel, încă din 1905, Constantin N. Burileanu că Șipsca este „o comună pur românească, aproape de Moscopole” (p. 162). La Korçë, la fostul Consulat Român din Korça, cei doi cercetători descoperă documente valoroase din perioada 1885–1938 care atestă existența și continuitatea aromânilor în acele locuri: registre matricole, cataloage nominale ale elevilor, formulare anuale de atestate, state de plată ale învățătorilor, preoților, paracliserilor din școlile și din bisericile românești din Korça, Pleasa, Șipsca, Lunca, Nicea, Grabova, Berat.

La Pogradec, din discuțiile cu rudele, autorul constată două realități (triste): tinerii nu mai respectă căsătoriile endogame și nu mai vorbesc dialectul nativ, din motive sociale și politice (ironia și politica școlară). În timpul celei de-a treia anchete dialectale, anchetatorul constată că pronunția subiectului anchetat „este aproape identică cu cea a aromânilor moscopoleni, în general” (p. 190).

A doua călătorie (2004) [p. 201–232] este prilejuită de participarea profesorului Nistor Bardu la Cel de-al IX-lea Congres de Studii Sud-Est Europene, organizat la Tirana. Vizita la Tirana nu este lipsită de evenimente neplăcute pentru autor: în prima zi de congres, constată că din broșura de rezumate lipsește contribuția dumnealui, numele nu este însoțit de titlul de doctor. Bucuria discuției cu Klaus Steinke, autor al lucrării *Introducere în lingvistica balcanică* (scrisă împreună cu Ariton Vraciu), și întâlnirea cu Petar Atanasov încheie această primă zi a congresului.

A doua zi, profesorul Nistor Bardu prezintă comunicarea *Contactul lingvistic balcanic în preocupările scriitorilor aromâni din secolul al XVIII-lea*. În timpul expunerii, se aud vociferări și manifestări de nemulțumire din partea unui public agitator, „probabil pus de de anumite servicii pentru a-i intimida pe conferențiarii care susțineau comunicări cu teme mai sensibile, legate de trecutul cultural al Albaniei”. (p. 212). În schimb, un membru din prezidiu, albanezul Shaban Demiraj, a avut cuvinte la laudă la adresa comunicării domnului Bardu Nistor.

În cea de-a treia zi a manifestării științifice, apare o nouă necunoscută: unde și dacă vor fi publicate contribuțiile oamenilor de știință participanți la congres.

În perioada 3–5 septembrie, petrecută la Elbasan, autorul se întâlnește cu rude și prieteni (precum Andon Hristo, președintele filialei din Elbasan a Asociației „Aromânii din Albania”), cu care dezbate problema aromânilor din Albania și din România, politicile de negare a identității, starea politică a Albaniei. Vizitele în oraș sunt ocazii de observare a vieții sociale și a obiceiurilor locuitorilor: „dimineața, ca și seara, elbasanioții spală sau, mai degrabă, udă străzile și trotuarele, pentru ca negustorii să poată expune mărfurile […] unele, de *second hand*.” (p. 215). În 4 septembrie, face o anchetă dialectală cu Dhori (același subiect din prima călătorie în Albania) aplicând capitolele 3 și 4 (*Casa* și *Curtea*) din *Chestionarul* ***Noului Atlas lingvistic român***. Ancheta este urmată de texte libere, privind viața de odinioară din Grabova (comerțul, construcția caselor etc.).

Pogradec și Korçë sunt următoarele localități vizitate în perioada 6–8 septembrie. La Pogradec face o anchetă, apoi înregistrează texte libere cu doi aromâni. La Korçë, îl vizitează pe Mircea Petrică Bacu, custodele clădirii Consulatului Românesc (casa martirului Lambru Balamace) și al documentelor acestei instituții. Este ocazia de a face copii unor documente foarte interesante din punct de vedere istoric și cultural.

A treia călătorie (2007) [p. 233–280] este motivă de mai multe întâmplări (fericite): profesorul Bardu Nistor a fost contactat de un aromân din Albania care voia să viziteze România, să vorbească despre grabovarii din Albania și despre cei care s-au stabilit în România; în luna mai 2007, a cunoscut un grup de aromâni grabovari care participau la un festival folcloric aromânesc internațional organizat

de Asociația „Mușata aromână” din localitatea Mihail Kogălniceanu, care l-au invitat să-i viziteze în localitățile lor, Gramsh, Greava, Elbasan; autorul a câștigat, prin concurs, o bursă la COPYRO, care i-a permis să facă cercetări temeinice la Grabova, pentru a scrie o micromonografie a localității. După o zi petrecută la rudele din Elbasan, Bardu Nistor petrece o săptămână la Grabova (*Greáva*), timp în care vizitează oameni și locuri: Spiro Stefan Paço, Dhimitra Moçi, Thanas Thano etc.; *șara cu ápă* (ferăstrăul cu apă), podul de piatră, fântâna centrală, potecile pe care urcă și coboară oile la păscut.

Datele despre localitatea Grabova (după întrebările din *Chestionarul* NALR) sunt oferite de Todi Buzo. Reținem câteva aspecte: **ocupația de bază a locuitorilor** (crescători de oi, crescători de vaci, tâmplari, zidari); **date asupra istoricului localității, după tradiție** (meseriașii erau organizați în bresle); **obiceiuri specifice localității** (la Paști, femeile vopsesc ouă roșii și fac plăcinte dulci, iar bărbații pregătesc friptura de miel la proțap).

Plimbându-se prin Grabova, autorul observă date despre viața cotidiană a locuitorilor: clădirea modernă a dispensarului, clădirea veche a școlii, piața satului, locul unde se ținea, odinoară, târgul săptămânal, căruțele încărcate cu lemne pentru lucru. Martor al unei logodne (*susíre*), autorul volumului notează aspectele ritualice ale acestui obicei.

Revenit la Elbasan, cercetătorul notează aspecte ale vieții sociale și religioase ale orașului: „mulți se cunosc de parcă ar fi dintr-un sat mare; se aude și vocea înregistrată a unui muezin” (p. 271–272). Reia ancheta cu Dhori, privind capitolele *Casa* și *Curtea*.

A patra călătorie (2008) [p. 280–309] este motivată de culegerea unor date care lipseau din micromonografia satului Grabova și de traducerea unei cărți despre această localitate, *Grabova e bukura me arumunë* (*Grabova, frumoasă cu aromâni*), scrisă de albanezul Meçan Hoxha. Traducerea cărții, cu ajutorul a doi prieteni, Pandi Belo și Aurel Spau, scoate la iveală date interesante, precum elemente de arheologie antică. Ca și în celelalte călătorii în Albania, autorul cărții vizitează Pogradec, Elbasan și Grabova, prilej de revedere emoționantă cu rudele și prietenii. Portretul lui Todi Buzo se constituie într-un omagiu adus acestei „personalități emblematice a satului său natal” (p. 299), care, prin muncă și dedicație, a împiedicat depopularea Grabovei. Cu ajutorul lui Todi, autorul notează cele zece neamuri care trăiesc în Grabova (aproximativ 300 de locuitori).

În *Cuvântul de încheiere* (p. 310–312), Nistor Bardu notează alte vizite în Albania: din 2009 (la Congresul Aromânilor, organizat la Tirana), din 2013 (la Conferința Științifică Internațională *Relațiile culturale și istorice româno-albaneze*, de la Korcë) și din perioada 2014–2017, pentru participarea la proiectul *„Lecturi vizuale” etnologice la aromânii din Albania*, inițiat de Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” al Academiei Române, în colaborare cu Universitatea „Ovidius” din Constanța, cu sprijinul Societății de Cultură Macedo-Române. Capitolul se încheie cu mărturisirea unei speranțe: „*Greáva rămăneáscă* este un sat care nu vrea să piară” (p. 312).

Ndauă zboari pi grailu a nostru (p. 313–315), text scris „în grai moscopolean vorbit în Grabova și în alte localități din Albania, cu forme preluate din alte graiuri aromânești folosite în scris” (p. 313), exprimă sintetic scopul acestei cărți, vizitele în Albania și recunoștința față de cei care l-au ajutat pe autor în acest demers: „Am scriată aistă libră cu scupolu ta și rămăńi a noștri dit Albania di ază s-hibă ma ghini cunoscuț di frați'i a lor dit Rămănie și di iu s-află el'i tu alti stati” (p. 313).

Tek arumenët e sotëm të Shqipërisë (p. 316–326) reprezintă rezumatul cărții în limba albaneză.

Among the (A)romanians in Albania (p. 327–338) prezintă rezumatul cărții în limba engleză.

Bibliografia (p. 339–340) cuprinde 14 titluri de lucrări citate în volum, urmate de *Sigle*.

Cartea se încheie cu o serie de *fotografii* (p. 341–348) cu oamenii și cu locurile vizitate.

Valoroasă prin datele științifice (lingvistice, etno- și sociolingvistice, istorice și culturale) și impresionantă prin emoția transmisă, cartea lui Bardu Nistor se adresează, în egală măsură, comunității științifice și publicului larg, interesat de soarta (a)românilor din Albania.

Mara Iuliana Manta
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 septembrie, nr. 13

Octavian Laiu-Despău, *Limbajul interzis. Înjurături şi lexic obscen în cultura română*, Bucureşti, Editura Eikon, 2023, 497 p.

În cele din urmă, a apărut şi în literatura de specialitate românească un studiu închegat, o carte care îşi consacră paginile abordării unei teme de cercetare încă tabu în cultura noastră, şi anume *limbajul interzis*, în speţă cel al *înjurăturilor*. Deşi scris de către un medic, deci de un specialist într-o altă ramură decât aceea a ştiinţei limbii, tratatul în discuţie incită lectorul încă de la primele pagini, asigurându-l de un parcurs avizat, dublat de plăcerea livrescă provocată de un împătimit al vocabulei critice ori exemplificatoare excelent concertate. Din *Introducere,* ni se propune o abordare multidisciplinară a obiectului investigat, acesta fiind trecut nu doar prin filtrul riguros al lingvisticii, ci şi drămuit cu unităţile de măsură specifice psihologiei, antropologiei, sociologiei, psihiatriei, istoriei, religiei, criticii literare, jurnalisticii sau traductologiei. Autorul consemnează absenţa din perimetrul cercetării adiacente româneşti a unei cărţi dedicate subiectului în discuţie, aspect aflat în dezechilibru cu situaţia înregistrată în alte limbi romanice. Să urmărim împreună excursul teoretic şi aplicativ pe care Octavian Laiu-Despău ni-l promite cu scopul de a rezolva, în manieră profesionistă, deficitul din limba noastră maternă.

Din jurul unei definiţii a înjurăturii, aflăm că aceasta este proferată ca urmare a experimentării la cote maxime a unei stări psihologice puternic marcate subiectiv, iar efectul perlocuţionar poate varia între indignare, teamă, şoc, agresivitate etc. Pornind de la accepţia acordată de către un cercetător suedez, Octavian Laiu-Despău formulează propria definiţie a noţiunii în cauză, semantică de care va uza pe tot parcursul ulterior al analizei. Prin înjurătură, locutorul exprimă sincer sau disimulat o trăire intensă, stare emoţională care îndeplineşte următoarele criterii:

„1. Conţine explicit sau implicit un termen tabu puternic conotat.

2. E structurat sub forma unei *formule stereotip*.

3. Nu e folosit cu sensul său literal” (p. 26).

Se încearcă o inventariere totală a întregii game de stări sufleteşti experimentate de transmiţător în momentul proferării înjurăturii: frustrarea, iritarea, mânia, ura, necazul, disprețul, amărăciunea, regretul, durerea, ciuda, invidia, plictiseala, contrarietatea, nemulţumirea, îngrijorarea, supărarea, disprețul, dezgustul, lehamitea, scârba, indignarea, exasperarea, dezamăgirea, stupoarea, admiraţia, entuziasmul, satisfacţia, nerăbdarea, sfidarea sau revolta. De obicei, în înjurătură sunt înmagazinate o serie de afecte negative, însă fără a reprezenta o regulă: există şi situaţii în care vorbitorul recurge la limbajul injurios ca urmare a trăirii unei emoţii (paroxistice) pozitive. Cum observam şi noi într-un studiu consacrat înjurăturilor, autorul scrie despre acelea care au în componenţa lor denumirea (vulgară) a organului reproducător masculin, formule fixe utilizate deopotrivă de către persoane de sex bărbătesc şi femeiesc. Asistăm la o desemantizare tot mai pronunţată a acestora, care, probabil, va atenua simţitor şi reacţia provocată la receptare. În subcapitolul *Metalimbajul înjurăturii*, sunt trasate graniţele semantice ale termenilor de care ne folosim pentru a caracteriza înjurătura (limbajul despre limbajul înjurăturii). Astfel, sunt definite noţiuni precum: *argou, blasfemie, a blestema, blestem, imprecaţie, injurie, a insulta, insultă, interjecţie, invectivă, invocaţie, a jura, jurământ, licenţios, limbaj agresiv/violenţă de limbaj, obscen, limbaj obscen, a sudui, sudalmă, tabu, trivial, vulgar, vulgarism*. Interesantă ni s-a părut viziunea auctorială asupra insultei, despre care se afirmă că se delimitează de înjurătură prin conţinutul noţional bine precizat în comparaţie cu cel al înjurăturii, a cărei denotaţie tinde spre zero. Insulta are un aspect descriptiv (indică ceea ce crede cineva despre altcineva), iar înjurătura arată ce simte cineva despre altcineva. Vorbind despre caracterul obscen al înjurăturilor, Octavian Laiu-Despău afirmă că obscenitatea anumitor cuvinte nu este o trăsătură intrinsecă, ci o convenţie socială şi culturală; vorbitorii sunt cei care le încarcă semantic depreciativ. Felul în care ne raportăm la nomenclatura respectivă este adânc înrădăcinat în mintea noastră, iar atitudinea faţă de acesta este constant consolidată de-a lungul vieţii. Se pot identifica mai multe grade de obscenitate a înjurăturilor, care depind de subiectivitatea elocuţională şi de contextul situaţional. Se încearcă o evaluare a gradelor de obscenitate:

„– acceptarea și excluderea termenilor din dicționarele generale

– frecvența relativă în literatură, în special în cea publicată în perioada comunistă, de maximă cenzură

– utilizarea și evitarea termenilor obsceni în mass-media – în special în ziarele de mare tiraj sau în emisiunile TV satirice” (p. 57).

În subcapitolul *Principalii termeni obsceni românești* sunt enumerate cuvintele de bază cuprinse în această arie semantică, precizându-li-se, acolo unde se cunoaște, etimonul și corespondentele din alte limbi, în special romanice.

Autorul simte nevoia să realizeze și o trecere în revistă a principalelor lucrări lexicografice românești, urmărind consemnarea sau nu a termenilor obsceni în acestea. „Păcatul” unanim al majorității dicționarelor menționate este omiterea cuvintelor avute în vedere, cauzele ținând, de bună seamă, de atitudinea exacerbat de pudică a lingviștilor care le-au alcătuit. Privită în diacronie, cercetarea fenomenului în România este destul de firavă, în sensul în care imprecațiile și limbajul licențios nu s-au bucurat de o investigație sistematică de sorginte lingvistică, stilistică, folclorică sau psihologică. Fiecare nație își are domeniile predilecte din care este extras lexicul și imagistica proprii înjurăturilor. Inventarele de sudălmi și blesteme funcționează ca un indice diagnostic pentru conturarea profilului psihosocial al valorilor și tabuurilor unui popor. În ceea ce privește înjurăturile autohtone, se remarcă unele teme recurente: spiritualul, corporalul și ereditarul. Temele asupra cărora se oprește autorul sunt comune cu cele ale altor popoare într-o măsură mai mare sau mai mică, în funcție de specificul cultural local. În virtutea evidențierii paralelismului dintre sudălmile românești și cele aparținătoare altor neamuri, analiza cuprinde exemple și din alte limbi, cu precădere din acelea care au exercitat o atare influență (geografică, istorică, culturală) asupra poporului și a limbii române. Dintre câmpurile semantice enumerate, ne vom opri doar asupra observației pe care autorul o face cu privire la cel al sacralității: „Termenii religioși folosiți de români în înjurături sunt numeroși și se referă la cele mai diverse noțiuni, atât concrete, cât și abstracte: personaje (Dumnezeu, Cristos, sfinți, arhangheli), sărbători, obiceiuri și ritualuri (paște, praznic, grijanie, parastas, închinare), clădiri de cult creștin și părți ale lor (cruce, anafură, prescură, lumânare, candelă, evanghelie)” (p. 87).

Un spațiu grafic binemeritat i se alocă, în economia lucrării, înjurăturii naționale, căreia i-au fost dedicate multe interpretări de diverse ordini. Dintre personalitățile culturii române care s-au aplecat asupra acesteia sunt menționate: Paul Zarifopol, Alexandru Paleologu, Dan C. Mihăilescu, George Pruteanu, Mircea Daneliuc și mulți alții. Consensul general este că faimoasa înjurătură ar fi echivalentă cu o anti-naștere, semnificație dată de citirea literală a expresiei. Acesteia îi urmează, în viziunea multor comentatori, o re-naștere, din dorința ca povestea să nu rămână fără un final fericit. Astfel, această etapă secundă, mai optimistă, a revenirii la viață într-o formă îmbunătățită, s-ar traduce „du-te înapoi de unde te-ai născut și vino apoi mai bun”. Autorul conchide că, în realitate, înjurătura nu (mai) înseamnă nimic, actualizând doar un sens afectiv, care exteriorizează o puternică trăire emoțională. Ipoteza anti-nașterii și a re-nașterii mântuitoare nu funcționează ca explicație cauzală. „În interacțiunile umane de zi cu zi, înjurăturile au rol pur expresiv, de a reda verbal o reacție emotivă sau o trăire sufletească. Ele nu transmit o idee, nu indică o părere sau o dorință, nu îndeamnă și nu întreabă. Semnificațiile lor de suprafață devin irelevante sau rămân într-un plan cel mult secundar în raport cu funcția lor relațională. Mesajul posedă o încărcătură afectivă maximă și un conținut noțional minim. În lumea înjurăturilor, pragmatica bate semantica” (p. 115).

În capitolul *Structura înjurăturilor românești*, autorul observă că acestea se supun normelor generale ale limbii, dar cu unele particularități și restricții privind forma, poziția și locul ocupat în frază, toate supuse unei explicații funcționale. Referitor la sunetul și ritmul înjurăturilor, se constată o predilecție, în structura fonetică a acestora, pentru consoanele explozive și fricative, cu remarca faptului că ele se regăsesc și în multe alte cuvinte ale limbii. Sunetele amintite, extrase din context, își pierd orice conotație injurioasă. Din punct de vedere sintactic, înjurăturile se pot împărți în două subgrupe: construcții incidente (având rol de intensificatori afectivi) și construcții de sine stătătoare (funcționând ca enunțuri independente). Din punctul de vedere al prezenței/absenței verbului din structura lor, înjurăturile se clasifică în structuri cu centru verbal și construcții cu centru nominal. Limba română

manifestă o oarecare preferință pentru prima categorie. În structura unei înjurături, se pot identifica patru entități: emițătorul – actantul care proferează înjurătura, înjurătorul; destinatarul – persoana vizată de înjurătură, înjuratul; agentul – autorul acțiunii verbului, participantul activ care determină un proces; pacientul – factorul pasiv, cel care suferă acțiunea exprimată de verb (vezi p. 123).

Verbele din înjurăturile noastre se află la modurile condițional-optativ, conjunctiv, indicativ și imperativ, unele cu variante inverse. În subcapitolul *Structura modulară a înjurăturilor românești*, Octavian Laiu-Despău are în vedere modul în care locutorii caută să amplifice expresivitatea înjurăturii și, din această pricină, se simt captivi între două porniri contrare: prima este aceea de a comprima cât mai mult în timp și spațiu înjurătura spre a obține un efect amplificator (înjurătura este redusă la strictul necesar, desfășurându-se pe parcursul a 1-2 cuvinte), iar cea de-a doua pledează pentru extinderea înjurăturii: timpul și spațiul nu mai reușesc să-i știrbească din intensitate, încărcătura afectivă fiind sporită prin dimensiune (repetiții, completări, înfloriturі). Permeabilitatea lungimii înjurăturii pledează pentru o structură de tip modular. „Prin modul de înjurătură înțelegem orice fragment care poate fi eliminat, înlocuit sau adăugat expresiei” (p. 137). Drept exemplu, se ia următoarea înjurătură: *Lua-te-ar dracu să te ia*! „Nu e greu de identificat cele trei module componente: [*lua-te-ar*] (M1), [*dracu*] (M2) și [*să te ia*] (M3). Putem să recombinăm modulele pentru a obține variantele prescurtate M1–M2 [*Lua-te-ar dracu*!], M2–M3 [*Dracu să te ia*!], M3-M2 [*Să te ia dracu,*] sau, mai neutru, M1–M3 [*Lua-te-ar să te ia*!].” Formula inițială, simplă și banală, reclamă o amplificare: mai întâi, înlocuim pe [*dracu*] (M2) cu [*mama dracului*] (M4). „Apoi nu putem să nu includem și o insultă, legată de expresia noastră prin prepoziția «de» [*de bou*] (M5) și urmată de specificația [*ce ești*] (M6). În continuare, pentru diversitate, amintim și de membrii familiei adversarului: [*cu mă-ta*] (M7), [*cu tac-tu*] (M8), iar ca supliment – [*și cu tot neamul tău*] (M9). La sfârșit, adăugăm formula de întărire [*azi și mâine*] (M10), cu precizarea, pentru completitudine, [*și-n fiecare zi*] (M11). Și acum înjurătura desfășurată:

Lua-te-ar mama dracului să te ia de bou ce ești cu mă-ta și cu tac-tu și cu tot neamu' tău, azi și mâine și-n fiecare zi!” (p. 138).

Câteva aspecte ortografice reprezintă un subcapitol de gramatică normativă, în care autorul atrage atenția asupra scrierii corecte a înjurăturilor problematice din acest punct de vedere. Totodată, el face dovada că stăpânește foarte bine site-urile din internet și din media în general (muzică), consacrate acestui parametru. (A se vedea piesa muzicală arhicunoscută *Mă-ta are cratimă*).

Înjurătura implică violarea unui tabu lingvistic, fapt care îi sporește paroxistic forța de exprimare. Principala funcție a înjurăturii este cea expresivă, din care se desprind funcțiile cathartică, abuzivă, emfatică, socială, din aceasta derivând funcțiile comunicativă, identitară, interacțională și ludică. Funcția cathartică are în vedere capacitatea înjurăturilor de a elibera și estompa afecte negative intense. Funcția abuzivă vizează acea înjurătură care servește drept alternativă la agresiunea fizică, adversarii putând să se atace prin cuvinte, dar să-și conserve integritatea fizică la finalul disputei. Funcția emfatică a înjurăturii este vizibilă în două situații: pe de o parte, alocă putere emoțională actului comunicativ, exteriorizând trăirile psihice și reacțiile locutorului față de cele asertate, iar pe de altă parte, pun în valoare ponderea celor spuse sau scrise producând un efect șocant, grație căruia atenția și interesul destinatarului față de cele transmise rămân în stare de veghe. Funcția socială înglobează diferitele roluri pe care le îndeplinesc înjurăturile pentru dezvoltarea și menținerea relațiilor interumane. Înjurătura are, în principal, un rol comunicativ: face cunoscută asistenței starea emoțională a înjurătorului. De multe ori, înjurăturile sunt mărci verbale ale apartenenței la un grup și ale delimitării de acesta. Astfel, înjurătura este un indice identitar (de identificare ca membru al grupului). În interacțiunile verbale informale (prietenești, colegiale, familiale), înjurăturile pot funcționa ca mijloace de consolidare a relațiilor interumane, ca liant social. „Asezonarea discursului cu expresii picante sporește familiaritatea, contribuie la destinderea atmosferei, cimentează coeziunea grupului și solidaritatea între participanți. […] Cu cât sporește gradul de apropiere și familiaritate dintre oameni, cu atât înjurătura tinde să dobândească valori pragmatice noi, aparent paradoxale. Funcția «injurioasă» obișnuită se degradează complet […]. Ea nu mai exprimă acum antagonism și agresivitate, ci, dimpotrivă, afecțiunea părintească, amicală sau romantică” (p. 155).

Într-un capitol care glosează pe marginea istoriei înjurăturii la români, autorul menționează principalele limbi care se constituie în surse de extracție a unora dintre înjurăturile românești. Astfel, este amintită, în primul rând, moștenirea latină, urmată de cea slavonă, turcă, maghiară, țigănească și anglo-americană. Dând dovadă de o bună cunoaștere a istoriografiei, Octavian Laiu-Despău se oprește asupra câtorva texte ilustrative aparținând unor personalități marcante ale culturii române și nu numai, începând din secolul al XV-lea și până în prezent. Citatele copioase sunt fragmente din opere literare sau documente istorice, care conduc toate la concluzia că poporul român a manifestat dintotdeauna un apetit inegalabil pentru crearea unor formule și expresii injurioase de un inedit, farmec și surpriză aparte.

De la cuvintele injurioase s-au dezvoltat altele (prin substituție sau diverse procedee fonetice și gramaticale), cu intenția de a conferi discursului o înfățișare mai puțin agresivă, implicit, mai greu de sancționat de către auditori. Pentru acest deziderat s-a recurs la eufemisme, formații mai mult sau mai puțin apropiate formal și semantic de cuvintele originare. Dintre strategiile de atenuare/mascare specifice oralității, autorul invocă: mimarea/rostirea în șoaptă a cuvântului tabu; rostirea literă cu literă; evitarea cuvântului prin apelul la o pauză aluzivă, o tuse insinuantă, o dregere cu subînțeles a glasului, însoțite eventual și de o mimică/gestică sugestive; metoda bip-ului, care a ajuns să fie utilizat ca termen eufemistic: *Ce bipul meu mai vrea și ăsta*? Între strategiile de atenuare/mascare specifice scrisului, autorul enumeră: substituția cuvintelor triviale prin puncte de suspensie. Acestea au pătruns și în limbajul vorbit: *L-a trimis în puncte, puncte*.; păstrarea doar a consoanelor: *Ce pl. mea*!; separarea cuvântului originar prin puncte sau cratime: *I-a făcut o fază de c.ă.c.a.t.*; introducerea unor litere nespecifice limbii române: *kkt*; înlocuirea cuvântului cu semne grafice non-literare: *@#$&%*.

Cartea consacră un capitol relației care există între limbajul licențios și umor. Dintre sursele acestuia din urmă au fost identificate printre altele: devierea accentului obișnuit, care duce la apariția unui cuvânt vulgar: *pensúlă, scapúlă*; modificarea corpului fonetic al unor cuvinte, astfel încât să conducă la apariția unui cuvânt obscen: *tricoaie, lamuie*; scrierea și pronunțarea inversă: *Alupigus*: citirea polindromică recuperează înjurătura românească; citirea unor cuvinte într-o limbă străină, care imită sonor cuvinte „vinovate": *peace day*; pseudotexte în limbi străine: *Futerem, non futerem, labam necesarum est*.; interschimbarea inițialelor unor cuvinte: *mut fuște*; bancuri sau ghicitori care îl determină pe interlocutor să se gândească la un cuvânt obscen:

– *Care este femininul de la puț*?

– *Fântână*.

Medic ca formație profesională, Octavian Laiu-Despău nu putea să nu rezerve un capitol *Biologiei și patologiei înjurăturii*. Din multitudinea de informații de specialitate am reținut-o pe aceea că centrul înjurăturii – dacă acesta există – este foarte probabil localizat în partea dreaptă a creierului. Nici emisfera stângă nu este imaculată, ci este implicată activ în proferarea înjurăturii atunci când această acțiune este premeditată în vederea atingerii persuasiunii, de exemplu. „Cortexul prefrontal intervine semnificativ în luarea deciziilor, controlul impulsurilor, evaluarea riscului, planificarea acțiunilor și exprimarea personalității. Această regiune a creierului controlează comportamentul social și inhibă acțiunile considerate riscante sau nepotrivite în anumite contexte. Printre aceste comportamente se numără, bineînțeles, și înjurăturile în spațiul public. În cazul în care cortexul prefrontal e lezat, se produce adesea o dezinhibiție verbală și comportamentală manifestată prin proferarea necontrolată de înjurături și obscenități" (p. 228–229). În cadrul efectelor înjurăturii, se invocă reducerea durerii, creșterea forței, efectul excitant, efectul Stroop emoțional, limbajul obscen și memoria, iar în interiorul înjurăturii patologice, afazia și sindromul Tourette.

În *Înjurături, religie și morală*, autorul ia în discuție încercarea, fără sorți de izbândă, a clerului de a combate proferarea înjurăturilor în rândul oamenilor. Lipsa de câștig de cauză poate fi argumentată prin faptul că preoțimea a pornit de la două premise cu justificare șubredă, controversate (vezi demonstrația auctorială, p. 243), și anume că poporul poate fi convins să renunțe la a înjura și că înjurăturile de cele sfinte sunt blasfemii la adresa divinității, prin urmare sunt un păcat. De cealaltă parte, se situează cei care susțin că înjurătura de cele sfinte nu aduce

niciun prejudiciu divinității, fiind golită de conținut lexical, o simplă formulă stereotipă. Mai mult, gânditori ca Paul Zarifopol, Emil Cioran sau Alexandru Paleologu au scos în evidență virtuțile terapeutice, eliberatoare și artistice ale înjurăturii.

În capitolul *Limbajul licențios în cultura română*, autorul definește termenul *licențios*, echivalându-l cu un enunț scris sau vorbit (cântat), care conține termeni obsceni sau înjurături. El operează o distincție între licențiozitatea textuală și cea de conținut. Prima este limitată la nivelul limbajului, iar a doua este etichetată drept pornografie, erotism, vulgaritate etc.

În *Limbajul licențios în folclor,* analiza se axează pe două aspecte complementare: consemnarea acestuia în culegerile de folclor și interpretarea sa. Culegătorii de folclor optează pentru una dintre cele două metodologii: una „intervenționistă": materialul va fi supus modificărilor subiective și una „neintervenționistă": producțiile populare își conservă autenticitatea, nefiind supuse remedierilor. Existența licențiozității în folclor nu s-ar justifica dacă nu ar îndeplini un rol esențial în viața satului. Pentru o bună înțelegere a înjurăturilor și obscenităților din operele populare, este necesară nu doar analiza textelor respective, ci o luare în considerare a contextului spațio-temporal al celui care le-a transpus în pagină. Există anumite momente în viața satului în care este permisă proferarea limbajului trivial (șezători, clăci, nunți, sărbători, târguri, hore etc.). Atunci se pot rosti expresii deocheate spre amuzamentul participanților. Cu atare prilejuri, exprimarea publică necenzurată devine permisă. Lucrurile care în alte circumstanțe ar scandaliza devin acum prilej de voie bună. Funcția comică a licențiozității se circumscrie unei funcții sociale, contribuind la constituirea sentimentelor pozitive, la consolidarea solidarității grupului. Astfel de texte eliberează și o funcție satirică, prin intermediul căreia se ironizează anumite aspecte din viața comunității sătești. Se mai poate identifica și o funcție apotropaică a limbajului injurios: potrivit credinței populare, râsul izbăvește ființa și o ține departe de influența spiritelor rele. Obscenitatea prezentă în jocuri va fi autorizată de popor și nu este resimțită ca însemn al vulgarității și al pornografiei. (A se vedea *Jocul ursului, Bungherii, Ariciul*). De asemenea, în ghicitori, motivele obscene se subordonează funcției ludice și comice.

Limbajul licențios în literatura cultă (sec. al XVII-lea și al XVIII-lea) apare într-un stil distins, limbajul textelor bisericești și al cronicilor menținându-se în limita decenței. Atunci când apar, termenii obsceni sunt folosiți cu sensul lor propriu. O fină interpretare realizează autorul în ceea ce privește limbajul obscen la Ion Creangă (și snoavele măscăroase) și Mihai Eminescu (și licențiozitatea în manuscris). În ședințele de la *Junimea* se citeau istorioare porcoase, descrise toate printr-un stil coroziv. La Caragiale, se observă mai degrabă absența înjurăturilor (cu excepția câtorva drăcuieli), fapt care nu se poate afirma despre stilul autorului în viața reală. Arghezi îmbogățește lexicul poeziei cu cuvinte vulgare, nemaiîntâlnite până atunci în operele lirice. Prozatorii interbelici cultivă decența în limbaj; derapaje se înregistrează în vorbirea personajelor, dar și acestea sunt mascate de apanajul calofiliei. Autorul nu pierde din vedere nici atitudinea lirică a poeților avangardiști raportată la limbajul obscen. Sunt amintite operele emblematice aparținătoare acestui curent literar. I se rezervă și lui Rebreanu un scurt subcapitol, în care autorul inventariază cele mai uzuale sudălmi (temperate, totuși) din romanele sale *Ion* și *Răscoala*.

Anii '30 și dezinhibarea limbajului, precum și *Mihail Sadoveanu și arta camuflării* sunt alte subcapitole care stau în atenția lui Octavian Laiu-Despău. Autorul insistă asupra deșănțării limbajului (în primul) și asupra feririi acestuia de derapaje dezlănțuite (în al doilea).

În *Anii '50 și naturalismul lingvistic* găsim precizarea că pe la jumătatea secolului trecut apare în romane și volume de poezii tendința ca personajele/eul liric să împrumute felul de a vorbi al oamenilor obișnuiți. Din economia cărții nu putea să fie trecut cu vederea un scriitor precum Marin Preda și autenticitatea imprecației. Înjurăturile apar în romanele lui exact acolo unde li se simte nevoia, pentru a reda cititorului senzația de realism și nedisimulare a spuselor.

În capitolul *Perioada post '89 – Detabuizarea și dezlănțuirea limbajului* se insistă pe dispariția cenzurii specifice regimului totalitar. Are loc o descătușare a expresiei literare fără precedent. „[…] Limbajul grosier al personajelor sau al autorului-narator se vrea o marcă a autenticității, a sincerității scrierii, debarasate de orice inhibiții. Se caută să se reproducă cât mai fidel vorbirea reală, «de stradă», a anumitor tipologii umane și medii sociale, ducând naturalismul lingvistic la extrem, fără

perifraze și puncte de suspensie" (p. 349). Unii critici constată în utilizarea înjurăturilor o invitație la lectură a unui public cât mai numeros, stratagema fiind aceea de câștigare a notorietății auctoriale și de creștere a vânzărilor.

În capitolul *Limbajul erotic* sunt oferite câteva mostre de obscenitate carnală, aparținătoare unora dintre scriitorii care s-au afirmat după 1989. În *Precizări și justificări* sunt citate opiniile autorilor care scriu fără zăbrele, motivându-și opțiunea că nu fac altceva decât să vorbească așa cum procedează și cititorii. Autorul pomenește și înjurăturile fictive, adică acele cuvinte licențioase inventate de scriitorii de SF. În ceea ce privește traducerea limbajului licențios, Octavian Laiu-Despău realizează o radiografie a felului în care se traducea înainte de '89 și a celui în care se traduce începând cu această dată. Dacă limbajul din originale este frust și nemenajat, cititorii se așteaptă să regăsească și în traducere aceeași manieră de prezentare a faptelor: „În esență, teoria pare simplă și de bun-simț, însă punerea ei în practică s-a dovedit adeseori o întreprindere anevoioasă. De câte ori pasajele infame nu au fost expurgate, trunchiate sau îmblânzite în traducerile noastre puritane. Motivele ar fi destule: lipsa unei tradiții solide a traducerii limbajului trivial, comoditatea conformismului, pudoarea exagerată care-l oprește pe traducător să aștearnă pe hârtie cuvintele proscrise, un academism nemotivat, dorința de a proteja cititorul, de a nu-l șoca și a nu-i leza simțul decenței, teama ca vulgaritatea să nu se răsfrângă asupra traducătorului însuși sau tendința de a îndrepta și «îmbogăți» textul original" (p. 371). În cele din urmă, traducătorii români au practicat, chiar dacă cu o oarecare întârziere, dezinhibiția impusă de autorii autohtoni.

Limbajul obscen în teatru cunoaște câteva răbufniri la începuturile sale, pentru ca apoi să fie contestat; ca și în cazul altor genuri literare, și cel dramatic suferă un veritabil reviriment după '89, însă reacțiile publicului s-au scindat: unii spectatori au încurajat promovarea înjurăturilor pe scenă, în vreme ce alții, invocând considerente estetice, au mers cu negarea până într-acolo încât au oprit desfășurarea reprezentației.

Licențiozitățile din filme, nelipsite, dar destul de domolite înainte de Revoluție, au irupt odată cu abolirea comunismului. În mai toate filmele regizate după '89, înjurături dintre cele mai deochiate devin personaj principal. Limbajul, descătușat de cenzura ceaușistă, caută să-și reintre în rosturile sale primare și, de ce nu, chiar primitive.

Nici limbajul licențios din muzica hip-hop, apărută după anii '90, nu este mai prejos. Aceasta abundă în înjurături, câștigarea publicului, dar și a recompenselor materiale fiind recunoscute ca deziderate, la modul declarativ, de către interpreți. „Exprimarea descătușată, lipsită de orice constrângeri, se vrea o garanție a libertății și o marcă a identității de grup. E o formă de răzvrătire și răzbunare contra conformismului și a interdicțiilor trecute și prezente. Se trece însă ușor la abuz și gratuitate" (p. 410).

În *Limbajul licențios în presa scrisă*, autorul face remarca potrivit căreia prin înjurătură se înțelege orice formă de adversitate: calomnie, denigrare, injurie, batjocură, blamare, critică, dezaprobare. În presa comunistă, structuri ale înjurăturii propriu-zise n-au existat decât doar sub forma aparent nevinovată a unei substituiri deliberate de litere. Expresia injurioasă în sine este, așadar, absentă în presa scrisă românească, iar atunci când totuși se strecoară, trezește reacții aprinse din partea publicului cititor și a organelor de presă. În zilele noastre, tabuul încetățenit din jurul limbajului licențios rămâne în vigoare în presa centrală, cu toate că prefigurează semne de fisurare. Revistele de satiră, în schimb, sunt cele care au îmbrățișat cu mare deschidere universul lingvistic obscen.

Nu putea lipsi un capitol referitor la limbajul licențios la radio si TV. Autorul amintește de îngrădirea pe care o manifestă CNA-ul în ceea ce privește limbajul folosit în cele două surse media. Cu toate acestea, se remarcă o relaxare a tabuurilor existente în exprimarea injurioasă. Pentru a fi în topul audiențelor, realizatorii de emisiuni sunt dispuși să facă anumite concesii ale exprimării nuanțate, în direcția plasării acesteia sub zodia licențiosului și chiar a trivialului, fapt care amenință cu pierderea unui anumit procent din public. „Elementul licențios la radio și televiziune funcționează ca intensificator afectiv menit să trezească reacții emoționale puternice în spectator (amuzament, surpriză, indignare, șoc), menținându-i astfel vii atenția și interesul" (p. 429).

Nici înjurăturile scriitorilor, cunoscute din jurnale, scrisori, amintirile prietenilor, interviuri și înregistrări televizate, nu scapă de sub lupa autorului. În acest sens, el relatează despre plăcerea de a înjura a lui B. P. Hasdeu, Mihai Eminescu, I. L. Caragiale, Ioan Slavici, Octavian Goga, Ion Minulescu, Panait Istrati, Marin Preda, Fănuș Neagu, Nichita Stănescu, Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Dinescu, Adrian Păunescu.

În partea a treia a cărții, *„Mituri" despre înjurături*, autorul pornește de la lucrarea lui Timothy Jay, *Why We Curse* („De ce înjurăm"), păstrând accepțiunea termenului *mit* dată în studiul inițial: „idee împărtășită de mulți, dar falsă" (p. 439). Autorul a operat o selecție a miturilor lui Jay, le-a adaptat și adăugit pentru a se potrivi culturii românești.

Românii sunt pe primul loc la înjurături (sau cel puțin în Top 3 după unguri și ruși).

Octavian Laiu-Despău este de părere că „nu avem date și motive întemeiate să spunem că românii înjură semnificativ mai mult decât alte popoare, cu atât mai mult să afirmăm că ne situăm în vârful piramidei" (p. 442).

În trecut nu se înjura deloc sau nu așa de mult ca în prezent.

ebeneficiind de date precise, este imposibil să se stabilească cu obiectivitate cât de mult și în ce circumstanțe se înjura în trecut.

„E drept însă că nivelul de expunere culturală a limbajului licențios e mai pronunțat în prezent ca oricând. Libertatea de expresie din mass-media și producțiile artistice ating cote nemaiîntâlnite, fapt ce poate induce părerea că acum se înjură mai teribil decât în trecut. De fapt, cenzura tenace din alte timpuri masca eficient realitatea concretă" (p. 443).

Înjurăturile au fost aduse de străini care i-au corupt pe autohtonii puri.

„Din păcate, ipoteza inocenței milenare a poporului român în materie de limbaj crud e neîntemeiată. Majoritatea termenilor obsceni neaoși sunt de origine latină, iar semantismul multor formule de înjurături trimite către modelul de sexualitate romană, în care posesiunea sexuală, de toate felurile, era echivalentă cu afirmarea bărbăției, a puterii și dominației" (p. 444).

Popoarele civilizate (occidentale) înjură mai puțin decât cele mai puțin civilizate (orientale).

„Tăria înjurăturilor e percepută diferit în limbi diferite pentru că și tabuurile lingvistice încălcate diferă de la o cultură la alta. O expresie care nouă ni s-ar părea naivă, altora ar putea să le dea fiori" (p. 445).

Doar oamenii needucați înjură.

„Sunt persoane cu studii superioare – medici, profesori, avocați – care înjură de mama focului și, de asemenea, sunt oameni fără prea multă școală care nu au această deprindere" (p. 446).

Cei care înjură au un vocabular limitat.

„Sărăcia vocabularului nu se corelează direct proporțional cu pornirea către înjurături. O persoană cu un lexic vast poate foarte bine să înjure copios" (p. 446).

Înjurăturile sunt rele și nu aduc nici un beneficiu.

„Studii comportamentale și psihologice au demonstrat o serie de beneficii pe care le aduc înjurăturile atât la nivel personal, cât și interindividual. Printre efectele pozitive se numără: atenuarea stresului și tensiunii psihice, reducerea durerii, inhibarea agresiunii fizice, semnalizarea unui potențial pericol pentru alții, marcarea identității, întărirea solidarității și coeziunii sociale de grup sau promovarea unei atmosfere informale" (p 447–448).

Înjurăturile pot fi eliminate din uz.

„Că le place sau nu unora, înjurăturile și obscenitățile fac parte integrantă din limbajul natural uman și ele nu au cum să fie impuse sau interzise prin decretele arbitrare ale unor instanțe exterioare limbii" (p. 448).

Octavian Laiu-Despău își încheie cartea cu trei capitole incitante: *Înjurătura în citate*, *Dicționar de termeni și expresii obscene* și o *Anexă* (*Mic dicționar de termeni religioși care apar în înjurături*) (*exemple din literatură*).

În întreprinderea sa, autorul dă dovadă de o foarte bună situare în peisajul literar și cultural, în general, românesc, printr-o lăudabilă cunoaștere a întregii literaturi și psihologii sociale ale poporului român. Analizele sale reconstituie când profilul unui lingvist consacrat, când pe acela al unui exeget

literar cu mare experiență în dibuirea tainică a sensurilor care nu se lasă ușor decriptate. Tot acest cumul de calități vine în contextul în care Domnia-Sa nu deține, ca formație profesională, diplomă în vreuna din specializările amintite anterior, ci este medic! Acribia filologică, stilul captivant și investigațiile minuțioase sunt ingredientele unei citiri acaparatoare, ale unui stil bine strunit, care îl determină pe lector să nu abandoneze cartea decât la finalul celor 497 de pagini ale sale. Cutezanța autorului de a scrie despre limbajul înjurăturilor este justificată de o deplină deținere a competențelor necesare unei abordări științifice avizate, situate la confluența pragmaticii lingvistice cu critica și istoria literară. Mesajul îndrăzneț al cărții anunță o lucrare de referință, care va intra rapid în bibliografia de specialitate a domeniului limbajului tabu, atât prin inserțiile teoretice, cât, mai ales, prin exemplele extrase din vasta literatură română.

Daiana Felecan
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord Baia Mare
Facultatea de Litere
Departamentul de Filologie și Studii culturale
Baia Mare, Str. Victoriei, nr. 76

Nicolae Saramandu, *Limba română. Originile,* București, Editura Academiei Române, 2021, 216 p.

O contribuție importantă la cunoașterea procesului de formare a limbii române din nordul și din sudul Dunării o reprezintă cartea *Limba română.Originile,* scrisă de cunoscutul lingvist Nicolae Saramandu. Lucrarea este structurată în două părți: „Problema originilor este tratată în primele două studii – *Formarea dialectelor românești* și *Fondul lexical latin al limbii române* – pe baza lucrărilor lexicografice și a atlaselor lingvistice" (Saramandu 2021: *Prefață*). Prima parte prezintă informații despre formarea limbii române din perspectiva geografiei lingvistice, iar în cea de-a doua parte, autorul formulează opinii critice pe marginea unor lucrări recente de istorie a limbii române și o „nouă interpretare" a documentului de limbă română „Torna, torna, fratre".

În *Introducere,* Nicolae Saramandu a pornit de la opinia lui Eugen Coșeriu, care discută formarea dialectelor românești prin analogie cu dialectele limbii italiene și spaniole. După cum apreciază Eugen Coșeriu, dialectele limbii române, spre deosebire de dialectele Romaniei occidentale au avut la bază „o limbă comună". (Coșeriu 1996: 83, *apud.* Saramandu 2021: 11).

În primul capitol, intitulat *Romanizarea. Cucerirea romană în Sud-Estul Europei*, este abordat procesul de romanizare la nord și la sud de Dunăre. În anul 229 î.Hr. a început romanizarea în S-E Europei. „Procesul de romanizare s-a extins spre interiorul Peninsulei Balcanice în anul 46 î.Hr., iar în urma războaielor traco-dace din 101–102 d.Hr. și 105–106 d.Hr., Dacia a devenit provincie romană"(Saramandu 2021: 11). În analiza sa, Nicolae Saramandu observă că acest subiect a creat interes pentru lingviștii români și străini, apreciind existența celor „două zone de influență culturală – latina la nord, greaca la sud" (*idem*). Limba latină s-a folosit la nivel oficial, în instituții, în învățământ, precum și în contactele directe cu populația romană cuceritoare. În interiorul comunității, autohtonii vorbeau limba traco-dacă. Astfel, „a fost o fază de diglosie, urmată ulterior de bilingvism, folosind limba latină ca limbă principală de comunicare și abandonând treptat limba maternă". (IR I 2019: 23–24, *apud* Saramandu 2021:12).

În subcapitolul *Factorii care au contribuit la procesul de romanizare*, autorul, specialist în problemele de dialectologie și de istorie a limbii române, menționează *itinerariile romane* ca prim factor de răspândire a limbii latine. Orașele construite de romani au contribuit la însușirea limbii latine de autohtoni, fenomenul extinzându-se, prin administrație, și în mediul rural. De asemenea,

sunt descrişi şi alţi factori care au contribuit la romanizare: *factorii economici*, *serviciul militar*, *învăţământul* şi *creştinismul*. Parcurgând capitolul, aflăm că ,,procesul de romanizare a cuprins populaţia autohtonă, atât din nordul, cât şi în sudul Dunării.” (Saramandu 2021: 12). Un rol important în omogenizarea procesului de romanizare la nord şi la sud de Dunăre l-a avut *Via Egnatia*, cunoscută, în dialectul aromân, sub numele de *Calea Mare*, care leagă provincia istorică Macedonia, romanizată cu două secole înainte, de Nordul Dunării, ca principala rută comercială.

În cel de-al doilea capitol, *Formarea dialectelor româneşti*, autorul prezintă particularităţile fonetice şi lexicale ale celor patru dialecte ale limbii române: aromân, meglenoromân, istroromân şi dacoromân. În continuare, este prezentată o parte teoretică legată de *factorul timp* determinant în procesul de romanizare. Acesta se referă la perioada de *„română comună”* care începe în secolul al VI-lea, când se încheie perioada latinei vulgare şi începe procesul de formare a limbilor romanice şi se încheie în secolul X, când are loc „deplasarea” aromânilor în actualele aşezări” (Saramandu: 18). Toate aceste schimbări comune care s-au produs în toate dialectele româneşti au avut un puternic impact, fapt ce a contribuit la „caracterul unitar al limbii române.”(*idem*). În acest capitol sunt analizate schimbările fonetice, pornind de la teoria lui Al. Philippide care pe baza lor a identificat tipul moldovenesc şi cel muntenesc la nivelul limbii române:

„[7] monoftongarea diftongului *e̯a* > *a*, când în silaba următoare se găseşte vocala anterioară *e: le̯áge* > *lége*, *fe̯áte* > *féte*;

[28] monoftongarea diftongului *e̯a* > *a* şi trecerea vocalei *a* la *ă* după consoane labiale când în silaba următoare nu se găseşte o vocală anterioară (*e, i*): *fe̯átă* > *fátă*, *mer* > *măr*;

[30] depalatalizarea consoanelor *ś, ź*, ceea ce a determinat apariţia schimbărilor *e̯a* > *a* (cf. [7]), *e* > *ă* (cf. [28]) şi *i* > *î* după aceste consoane: *śáde, śăd, śi; służáşte, służásc, źímblă*” (*Saramandu*: 18)

Făcând analogie cu exemplele lui Al. Philippide pentru schimbările produse în graiurile de tip muntenesc şi graiurile de tip moldovenesc, Nicolae Saramandu, analizând reflexele fonetice ale diftongului „ea” în diferitele graiuri ale dialectului aromân în cuvântul „cămaşă”, observă că schimbările fonetice au avut loc şi în dialectul aromân. Pe baza anchetelor de teren, Nicolae Saramandu a observat că formele curente pentru graiurile pindean şi grămostean sunt *„cămi̯áşi”*. Astfel, autorul afirmă că ,,se păstrează fonetismul din româna comună” (*ibidem*, 19). În graiurile fărşerot şi grabovean forma este *cămi̯şă,* similară cu cea din graiurile de tip moldovenesc. (vezi Saramandu: 19). Dintre particularităţile vocalice definitorii ale acestor graiuri, autorul, cunoscut lingvist şi fonetician, a observat că în graiurile grămostean şi pindean există 7 vocale, în timp ce în graiurile grabovean şi fărşerot sunt doar 6 vocale.

În cel de-al treilea capitol, intitulat *Fondul lexical latin al limbii române*, autorul face o cercetare despre inventarul cuvintelor latine pe baza lucrării *Istoria limbii române*, volumul I (2018). Nicolae Saramandu, luând în considerare atlasele dialectale apărute recent, dicţionarele şi glosarele dialectale, rezultatele obţinute în urma propriilor cercetări de teren a adăugat la lista din tratat cuvinte de origine latină, prezente astăzi în dialectele limbii române şi neconsemnate de autorii capitolului din tratat (vezi *Tratatul de istorie a limbii române*, 2019).

În următorul capitol *Împrumuturi vechi slave în limba română*, este prezentată teoria de „continuum romanicum”. În secolul VII, slavii au pornit în cucerirea cetăţii Bizanţului, iar în momentul pătrunderii în sudul Dunării au găsit o populaţie romanizată. După o perioadă de bilingvism, slavii şi-au părăsit limba proprie şi şi-au însuşit limba română. Ca argumente, sunt prezentate o serie de particularităţi fonetice, morfologice şi lexicale. O trăsătură morfologică este utilizarea vocativului în „-o” pentru substantivele de gen feminine „ soro, Florico” (Saramandu 2021: 49). La nivel fonetic, reputatul lingvist observă la dialectul meglenoromân, un fenomen similar cu dacoromâna precum rostirea vocalei *e* ca *i̯e* la iniţială de cuvânt. „Principala sursă a diftongului *i̯e* la iniţială de cuvânt sunt însă cuvintele de origine latină, prin trecerea consoanelor *l', ĺ* la *i̯:* dr. *i̯epure, i̯erta* (din *l'epure, l'erta*), mr. *i̯er, i̯erb* (din *ĺer* ‘fier’, *ĺerb* ‘fierb’).”(*ibidem*, 49). Nicolae Saramandu precizează că în provinciile romanizate din nordul şi din sudul Dunării s-a format un ,,continuum romanicum”.

În capitolul *Împrumuturi latino-romanice şi româneşti în limba bulgară (pe baza Atlasului dialectal bulgar),* N. Saramandu prezintă elementele latino-romanice din limba bulgară pe baza opiniilor cercetărilor cunoscuți precum Th.Capidan, lingviștii bulgari St.Romansky și Petar Skok, H. Mihăescu. În urma studiului făcut de Th.Capidan în anul 1923, acesta afirmă că poporul roman a stabilit cele mai strânse legături cu slavii și bulgarii. Ilustrul învățat completează afirmația lui Th. Capidan, opinând că „Cuvintele autohtone se întâlnesc în toate dialectele româneşti (dacoromână, aromână, meglenoromână, istroromână), în proporţie inegală." (Saramandu 2021: 100). Astfel, Nicolae Saramandu afirmă că în secolul al VI-lea, în Tracia, pe teritoriul actualei Bulgaria, în partea sudică se vorbea o limbă pe care o înțelegea populația romanizată.

În subcapitolul *Repartiţia geografică a împrumuturilor latino-romanice şi româneşti din limba bulgară*, autorul prezintă mai multe categorii: *termeni* romanici *pan-slavi*, *termeni* romanici *comuni limbilor sud-slave*, *termeni romanici întâlniţi în limbile bulgară şi macedoneană*, *termeni romanici sau româneşti atestaţi numai în limba bulgară*. Nicolae Saramandu afirmă că anumiți termeni pan-slavi s-au extins pe teritoriul Bulgariei, după cum se poate observa în răspândirea cuvântului „*kóleda".* Raportându-se la cuvintele de origine romanică comune limbii bulgare și limbilor sud-slave, Nicolae Saramandu observă că anumiți termeni au distribuție geografică specifică precum „*mátor", „úrda"(în vest), „fasúl" (în vest şi sud), iar „kurúna" (în vest şi nord)* „Având în vedere această repartiție geografică, cuvintele de mai sus pot fi considerate *împrumuturi latino-romanice* care au cuprins și teritoriul Bulgariei, dar ele pot fi, în bulgară, împrumuturi din limba română."(Saramandu 2022: 120):

- ***„mátor*** adj. 'despre animale, plante) bătrân, vârstnic; matur, copt': din lat. *maturus* (înrudit cu vsl. **matorŭ*, **materŭ*, cu largă răspândire în limbile slave)".
- ***kurúna***; sub aspect fonetic, forma *kurúna* din bulgară e identică cu dr.,mr. și ar. „ *curúnă*".
- ***Kóleda***- *Crăciun.* N. Saramandu afirmă că acest termen este răspândit în limbile slave și îl întâlnim pe o vastă întindere a Bulgariei, dar că acest cuvânt nu se regăsește în limba română.

În capitolul „*Raporturile interdialectale din perspectiva geografiei lingvistice"*, N. Saramandu pornește de la afirmația lui G. Ivănescu „ Numărul asemănărilor este în realitate cu mult mai mare decât au crezut Densusianu şi Papahagi, iar cercetătorii trebuie întâi de toate să stabilească aria lor precisă în nordul Dunării şi după aceea să dea acestor fapte interpretarea «istorică» justă"(Ivănescu 1980: 301, apud *Saramandu* 2021:127). Autorul apreciază că G. Ivănescu afirmă acest aspect din cauza informațiilor insuficiente de geografie lingvistică la care au avut acces acești cercetători, în ceea ce privește răspândirea teritorială a dialectelor. N. Saramandu observă că în studiile anterioare, nu existau atlasele lingvistice ale tuturor dialectele, iar, din acest considerent, a fost împiedicat procesul de interpretare a faptelor dialectale la momentul respectiv.

În capitolul *Lat. conventare şi urmaşii săi în dialectele româneşti* sunt analizate cuvinte prezente în dialectul aromân. În urma anchetelor de teren, Nicolae Saramandu a întâlnit verbul *cuvintéḑ ʲʲ* 'vorbesc' (față de *zburăscu*, în restul dialectului aromân), termen folosit de o persoană din grupul pindean, de vârsta a doua din Tesalia, Grecia. Cuvântul este atestat în DDA cu formele *cuvintéḑ ʲʲ şi acuvintéḑ ʲʲ, cu sensurile de* „cuvânta, «parler; causer»". Nicolae Saramandu afirmă că „originea termenului *cuvintéḑ ʲʲ* s-ar afla cuvântul albanez *kuvëndonj*, pătruns în aromână prin filiera limbii greceşti." Raportându-se la substantivul *cuvéndă* 'cuvânt, convorbire', prezent în dialectul aromân, N. Saramandu observă că substantivul „*cuvéndă"* apare și în dicționarele care au precedat DDA. Este vorba despre Dalametra 1906 și Nikolaidis 1909, lucrări illustrative pentru graiul pindean din Livadi Olimpou (Grecia). Dat fiind că în cele două dicționare nu este precizat verbul *cuvintéḑ ʲʲ,* N. Saramandu precizează că nu există o legătură etimologică între cele două cuvinte. „Aşadar, verbul aromânesc *cuvintéḑ ʲʲ* provine din lat. *conventare*, la fel ca în celelalte două dialecte româneşti în care este atestat: dr. *cuvânta*, ir. *cuvintå*. Termenul nu există în dialectul meglenoromân. În aceste două dialecte s-a moştenit şi lat. *conventum* > dr. *cuvânt*, ir. *cuvínt*." (Saramandu 2021:138). În urma cercetărilor teoretice, acesta apreciază că „nu există *cuvendu* şi nici *cuvendeḑu,* ci numai *cuvéndă* şi

cuvintéḑ!!." Atfel, concluzionează că „ar. *cuvéndă* nu provine din lat. *conventum*, ci e un împrumut din gr. *κουβέντα*; în schimb, din lat. *conventare* provine ar. *cuvintéḑ!!* (cu grupul consonantic **nt** conservat, netrecut la **nd**), care nu poate fi un derivat de la *cuve**nd**ă*".

În capitolul *Sine (sinea) în dialectele româneşti sud-dunărene*, autorul a pornit de la articolul publicat în volumul *„Sintaxa ca mod de a fi”. Omagiu Gabrielei Pană Dindelegan, la aniversare,* Editura Universităţii din Bucureşti, 2017, p. 369–371). Acesta observă că pronumele reflexiv „sine” are forme atestate în dialectul aromân și istroromân, neavând o variantă recunoscută în dialectul meglenoromân. Dialectologul precizează că acest cuvânt este folosit în dialectul aromân, în articolul lui Tache Papahagi, în anul 1929. Continuând analiza a acestui pronume, el apreciază că forma pronumelui „sine” nu este înregistrată de Th.Capidan în cunoscutele lucrări „Fărşeroţii”(1931) şi „Aromânii. Dialectul aromân”(1932), dar e atestată în *ILR II (*1969). În urma anchetelor de teren, N. Saramandu a întâlnit cuvântul la fărşeroţii din Câmpia Muzachiei şi la cei din sudul Albaniei. Este important de precizat că, în dialectul istroromân, pronumele *sine* capătă o altă formă „sire”. „În timp ce în istroromână *sire* apare numai ca pronume reflexiv, în aromână *sine* se foloseşte numai ca substantiv, inclusiv la forma articulată *sinea* (nu şi *sinele*)” (*ibidem* 143)

În capitolul *Câteva concordanţe lexicale între dacoromână şi dialectele româneşti sud-dunărene,* N. Saramandu analizează câteva cuvinte prezentate de Vasile Frăţilă în volumul *„Lexicografie și toponimie românească”*(Editura Facla, Timișoara, 1987). În urma analizei, obsevăm concordanţele stabilite cu dialectele româneşti sud-dunărene, prezentând asemănările dintre aceste dialecte și graiurile dacoromâne nord-vestice:

„*dămândăciune* (< lat. *demandatio, -onem*) ʻporuncăʼ. Cuvântul a fost înregistrat în judeţul Caraş-Severin şi, aşa cum remarcă Vasile Frăţilă, „constituie o nouă coincidenţă banato-aromânească” (p. 36) (cf. ar. *dimîndăciúne* ʻrugăminte, dorinţăʼ, DDA s.v.)” (*ibidem*, 145)

„*flamă*. Pe drept cuvânt Vasile Frăţilă afirmă că *flamă* ʻcăldură mare, arşiţăʼ este un „termen de origine latină” (p. 50). Cuvântul latinesc, menţionat de autor, este *flamma* ʻflacărăʼ, înregistrat cu acest sens în aromână: ar. *flámă* (*fleámă*) (DDA s.v.). Subliniem originea latinească a cuvântului, aşa cum se precizează în DA şi în DDA, pentru că din MDA, s.v. *flámă*, nu rezultă că termenul ar fi moştenit din latină. Deşi se menţionează faptul că termenul este regional, întâlnindu-se numai în Transilvania, pentru originea lui se trimite, în MDA, la fr. *flamme* şi lat. [savant] *flamma*.

Flamă e înregistrat în dacoromână (în zona Blajului, a Aiudului, dar şi în Munţii Apuseni) şi cu sensul de ʻmulţime, lume multăʼ (*flamă de oameni* ʻmulţime de oameni). Pentru evoluţia de sens de la ʻflacărăʼ la ʻmulţimeʼ, V. Frăţilă trimite la ar. *jar* ʻjăraticʼ şi ʻmulţimeʼ: *jar di fumeáľe* ʻmulţime de copiiʼ (DDA s.v. *jar*)”(*ibidem*)

„***muşat***. Pentru acest adjectiv, care în DLR are o singură atestare, în Munţii Apuseni, V. Frăţilă mai adaugă una, din Ţara Haţegului, preluată din volumul de *Colinde din Ardeal* al lui Alexiu Viciu. Cuvântul e acelaşi cu ar. *muşat*, reprezentând încă o concordanţă cu graiurile dacoromâne nord-vestice. Cuvântul, care a fost apropiat de dr. *frumos*, provine probabil din lat. **(in)formosiatus*, soluţie etimologică propusă de Tache Papahagi (cf. DDA s.v. *muşeat*), acceptată, se pare, în MDA (s.v. *muşat*) unde, în ceea ce priveşte etimologia, se face trimitere la ar. *muşat*” (*ibidem*)

În subcapitolul *Note etimologice,* N. Saramandu s-a ocupat de originea câtorva cuvinte româneşti a căror etimologie este necunoscută. Acest studiu s-a realizat pe baza *Micului dicţionar academic* (MDA), făcând referire la dialectele cuvintelor. Cuvântul „buimac” apare sub forma de „ *buḭmâćît* ʻbuimac, buimăcitʼ ”(*ibidem*, 151). În dialectul meglenoromân, termenul are formă de verb la participiu „*bumâćăs”,* făcând referire la dr. *buimăci*. N. Saramandu trimite la „tc. *büyülemek* v.t. ʻa fermeca, a vrăjiʼ (apud. Saramandu, *Dicţ. turc–român* 59 s.v.).

În *Note etimologice și lexicale aromâne*, autorul prezintă raporturile dintre românitatea nord-dunăreană și cea sud-dunăreană, pe baza studiilor realizate de profesorii lui, Florica Dimitrescu și Alexandru Niculescu. Acesta face referire la continuitatea populației romanizate, prezente la nord și la sud de Dunăre. În urma cercetărilor de teren pe care le-a făcut la aromânii din țările balcanice și a

cercetărilor ştiinţifice pe culegerilor de texte aromâne, reprezentative pentru graiul pindean, publicate în Grecia, N. Saramandu observă câteva cuvinte neatestate în „*Dicţionarul dialectului aromân*" (1974), al lui Tache Papahagi.

amó adv. ʻacum'. N. Saramandu precizează că desi era înregistrat în DDA, adverbul „*amó* (*amú*)" a fost atestat de doamna Manuela Nevaci în localitatea Siracu. „În Siracu este păstrat adverbul *amó* […], înlocuit în toate graiurile aromânei de *tora*. […] Locuitorii din Siracu ştiu că numai în graiul lor se păstrează [acest cuvânt], fapt recunoscut şi de locuitorii satelor învecinate" (apud. *Saramandu*, Nevaci 2013: 91). Autorul observă că termenul este concurat de grecescul „*tora*".

arár adv. ʻrar'. *Anîscú grÄnlu. Anîscú* ***aráru***. [A răsărit grâul. A răsărit rar.] (apud. *Saramandu*, Busbukis 2011/150) (localitatea Orthovuni, Pind). *Et*.: lat. **rarus**. Acest cuvânt este atestat cu cele două forme în DDA „rar", folosit în graiul pindean şi " *arár", vorbit de aromânii din Dobrogea.*

cîrnắţ s. f. pl. ʻbucăţi de carne crudă'. *La foc !!, cum stîteá, bîgắ súla cu* ***cîrnắţ*** *ta si u frígă*. [La foc, cum stătea, puse proţapul cu cârnaţi ca să o frigă.] B 108/7 (localitatea Cocli, Pind). *Et*.: lat. ***carnacius***. În aromână, termenul apare sub forma de *lucáncu* (*lucánic).*

În „Note lexicale aromâne" sunt analizaţi câţiva termeni extraşi din lucrările lui Antoni D. Bousbouki, Zoe Papazisi-Papatheodorou şi Wolf Dietrich, Thede Kahl, Geórgios Sárros. N. Saramandu apreciază că sensurile anumitor termeni nu sunt ilustraţi cu citate. „Atunci când a fost cazul, am semnalat prezenţa cuvintelor în celelalte dialecte româneşti; am făcut, de asemenea, referiri la aromâna vorbită în Dobrogea."(*ibidem,* 171)

apúc vb. intr. ʻ(despre zgomote) a înceta' (< lat. *aucupari*).

„cum earámŭ afoárî (…), avdzămŭ plîndzéri ţi yineá di núndru di biseáricî (…), alá căndu indrắmŭ núndru, *apucárî* " [cum eram afară (…), auzirăm plânsete ce veneau dinăuntrul bisericii (…), dar când intrarăm înăuntru, încetară] Ist 110/1–5. N. Saramandu semnalează că în dicţionarele aromânei, nu apare sensul de „a înceta" pentru cuvântul *apúc***.**

nḍeámin s. m. şi adj. ʻgeamăn' (< lat. *geminus*).

„Tuşlu ş-Mişlu ira (…) *ndzeamiñĭ* fraţ" [Tuşu şi Mişu erau (…) fraţi gemeni] Par 70/2–3.

Cuvântul latinesc s-a păstrat în dacoromână şi aromână. În aromână e bine atestat în mai multe graiuri (sub forma *dzeámin*), inclusiv în cel pindean (sub forma *ndzeámin*). La aromânii din mediul albanez şi slav, termenul latinesc e concurat şi, uneori, eliminat de cuvinte împrumutate: *bińác* (< alb. *binjak*), *bliznác* (< bg., mac. *bliznak*), acesta din urmă întâlnindu-se şi la meglenoromâni (cf. Cap. 42 s.v. *bliznác*).

În capitolul *Rom. bărbie*, face referire la sensurile cuvântului *bărbie* înregistrate în *Dicţionarul limbii române* (1913): *Dicţionarul limbii române.* 1. ʻpartea aceea a fălcii de jos, care, la oameni, formează o proeminenţă subt buza inferioară, *barbă*'; 2. p. ext. ʻpartea grasă de sub barbă (la unele persoane), guşă, guşuliţă'; 3. p. anal. (la animale) ʻcarnea şi pielea care atârnă la grumazul boului şi al vacii; ʻcele două bucăţi de carne roşie de sub barba cocoşului'. Aceste sensuri sunt redate în franceză Cele trei sensuri sunt redate în franceză: 1. Bărbie, 2. bărbie dublă, 3. bărbia animalelor. Următoarele două sensuri ale acestui cuvânt sunt 4 p. ext. (în Braşov) ʻbucată de pânză, de muşama etc. care se leagă la gâtul copiilor, ca să nu se murdărească când mănâncă, bărbiţă'; 5 p. anal. ʻadâncătura de lângă muchea toporului'. Cuvântul de origine latină a fost analizat prima dată de Tiktin. Acesta nu i-a precizat şi sensul de „anal (la animale)". Spre deosebire de Tiktin care îi propune forma de plural a cuvântului, Sextil Puşcariu propune forma de singular „etimon lat. **barbīlia, -am* (de la **barbīle* ʻlocul unde creşte barba')". „ În ceea ce priveşte originea cuvântului, se preia soluţia dată de Tiktin (care e citat); *bărbie* „presupune o formă lat. pop. **barbīlia, -am* (din **barbīle* ʻlocul unde creşte barba')". Termenul latinesc e dat, însă, nu ca formă de plural (cum apare la Tiktin), ci ca formă de singular, ca la Puşcariu (care nu este, însă, citat)." (*ibidem,* 178). Revenind la originea cuvântului, N. Saramandu precizează că ambele variante au fost recunoscute: element moştenit din latină şi termen derivat de la cuvântul „barbă". În continuare, autorul precizează termenii întâlniţi pentru cuvântul „bărbie" pentru dialectul aromân. În urma anchetelor de teren, acesta atestă următorii termeni: „*bărbúl'ŭ* (*gúşe cu bărbúl'ŭ* ʻgât cu bărbie')) în Moloviște, *bărbúl'e* în Gopeş (cele două localităţi, care se găsesc în R. Macedonia de Nord (….) şi *bîrbúlă*, formă notată la pindenii din Giurgea (Grecia) (*ibidem,* 184)

În capitolul *Consideraţii asupra aromânei actuale. graiul grămostean* sunt prezentate, pe baza ALAR, grupurile de aromâni: *grămosteni, fărşeroți, pindeni, graboveni și grupul Gopeş-Moloviște.* În continuare sunt prezentate particularitățile fonetice ale grupului grămostean. După cum apreciază N.Saramandu, graiul grămostean recunoaște 7 vocale, spre deosebire de cel fărșerot, unde există doar 6 vocale. Acesta prezintă „opoziția între *arắu̯* ‘rău’ și *arấu̯* ‘rău’, *arắd̯* ‘obiceiuri’ și *arấd̯* ‘râzi’”(*ibidem*, 186), insistând asupra faptului că fărșeroții nu au vocala „â”. O altă particularitate este regăsită și în cadrul consoanelor „ s-au depalatalizat consoanele *ţ’* şi *ĝ’* din cadrul alternanţelor *c~ ţ’* şi *g~ ĝ*: *pórţâ* înseamnă atât ‘porți’, cât și ‘porci’.”(*ibidem*, 187).

În capitolul *Originea românei şi a dialectelor sale (observaţii critice pe marginea unor lucrări recente)* face referire la romanitatea sud-dunăreana și la concordanțele stabilite dintre limba română și albaneză. „O prezenţă la fel de timpurie a romanilor – aşa cum se constată, în mod imperios, în marea majoritate a oraşelor Macedoniei – se atestă şi pentru Elassona, dată fiind vechea formă evident aromânească, *Lăsun*. Populaţia romanică nu pare să fi fost predominantă în lanţul de oraşe din Macedonia înainte de venirea slavilor, în secolul al VII-lea.” (*ibidem*,194)

În capitolul *„Torna, torna, fratre” într-o „interpretare” recentă***,** Nicolae Saramandu afirmă că în secolul VI, în Tracia, pe teritoriul actualei Bulgaria, în partea sudică se vorbea o limbă pe care o înțelegea populația romanizată. În acest sens, aduce ca argument şi „documentul” de existență a limbii române la sud de Dunăre, sintagma ,,Torna, torna, fratre”, în care sensul cuvântului *torna* era cel de ‘varsă, răstoarnă’, față de cel originar ‘întoarcere’. Astfel, putem vorbi de limba română. (*vezi* Saramandu: 2021: 199–201)

Lucrarea *Limba română. Originile* se remarcă drept o contribuţie ştiinţifică valoroasă pentru diverse domenii de cercetare: istoria limbii, romanistică, românistică, dialectologie, balcanologie morfologie, formarea cuvintelor, lexicologie etc.

Nivelul ştiinţific al acestei opere de o deosebită importanţă pentru istoria limbii române, dar şi pentru istoria poporului român, evidenţiază o muncă greu de apreciat în termeni comuni. Prin publicarea lucrării *Limba română. Originile*, Editura Academiei Române săvârşeşte un act de cultură naţională.

Nicoleta Paris
Universitatea din București
Școala Doctorală Litere

Joan Veny, *Història lingüística dels nostres peixos*, Institut d’Estudis Catalans, Barcelona 2022, 363 p.

După cum se ştie, fauna maritimă reprezintă una dintre principalele surse ale gastronomiei tradiţionale din Peninsula Iberică. Conceptele şi cuvintele care evocă diverse specii de peşti sau nevertebrate, reprezentative pentru coasta de est a zonei, sunt, din acest motiv, relevante în ceea ce privește personalitatea spaţiului geografic şi cultural de expresie catalană. De aici derivă şi nuanţa afectivă pe care ne-o transmite însuşi titlul studiului de faţă, prin intermediul cuvântului *nostres* „ai noştri”, în care ar trebui să se regăsească toți membrii comunităţilor asociate cu domeniul lingvistic catalan.

Problema pe care o pune însă analiza lexicului specializat şi a terminologiilor, chiar dacă inventarul de termeni este constituit din cuvinte populare sau dialectale, se află în strânsă legătură cu necesitatea de a da o dimensiune enciclopedică informaţiilor extralingvistice, ceea ce reprezintă o provocare pentru cei care vin din afara domeniilor profesionale luate în considerare. Cartea pe care o prezentăm reflectă, printre altele, tocmai preocuparea pentru acest aspect. Datele analizate au surse diverse: anchete personale, lucrări de biologie, atlase lingvistice, dicţionare etc.

Informaţiile lingvistice referitoare la fiecare dintre denumiri sunt precedate de explicaţii extrase din dicţionarele generale ale limbii sau din diverse lucrări de zoologie. Un aspect care vine în completarea datelor, contribuind, în acelaşi timp, la plăcerea de a parcurge studiul, este numărul abundent de ilustraţii reproduse după desenele biologului Miquel Duran (căruia, nu întâmplător, Joan Veny îi şi dedică această carte). Astfel, Joan Veny stabileşte conexiuni între domenii foarte diferite (etimologie, semantică motivaţională, zoologie, medicină, antropologie etc.).

Història lingüística dels nostres peixos încununează, la 90 de ani, bogata carieră a lui Joan Veny. Studiul valorifică articole şi comunicări, pe care savantul catalan le-a publicat, de-a lungul timpului, în legătură cu fauna marină.

Există o legătură specială între autor şi fauna piscicolă. Joan Veny mărturiseşte că, în afara bibliografiei, a valorificat atât experienţa personală, cât şi discuţiile pe care le-a avut cu diverşi biologi şi lingvişti.

Monografia se deschide cu secţiunea intitulată *Presentació* (p. 13–16), unde se expune scopul lucrării şi se descriu succint structura şi conţinutul cărţii. Problemele care l-au preocupat pe dialectologul catalan sunt urmărite pe parcursul a 4 capitole: *Aspectes generals*, *Noms d'espècies*, *Diacronia* şi *Obres d'ictionímia comentades*.

Capitolul I *Aspectes generals* se deschide cu subcapitolul 1, intitulat *Problemes d'ictionímia catalana* (p. 19–33). Aici autorul îşi propune, pe de o parte, să semnaleze lacunele privitoare la cercetările şi la materialul lexical valorificat în domeniul terminologiei piscicole, şi pe de altă parte, să aducă soluţii etimologice pentru termenii, care, până în prezent, nu s-au bucurat de atenţia lingviştilor (p. 21). În Subcapitolul al 2-lea *Aspectes d'ictionímia balear* (p. 35–48), sunt prezentate straturile etimologice principale ale terminologiei piscicole baleare. Este vorba de straturile mozarab şi arab (slab reprezentate) (38, 39), de stratul latin, preluat din greacă, de stratul de cuvinte latine, pătrunse în catalană exclusiv prin filiere (în urma contactului cu populaţiile care au ocupat insulele şi restul domeniului de limbă catalană), de stratul occitan (p. 43) şi de cel genovez (p. 40, 41).

Foarte interesante sunt observaţiile legate de influenţa limbilor prin care s-au transmis cuvintele de origine latină. Ele pun în evidenţă, pe de o parte, etimonul direct al denumirilor şi, pe de altă parte, motivul pentru care evoluţia unor cuvinte ca lat. *oculada* nu a avut, drept rezultat, în catalană, forma aşteptată (**uiada*), pornind de la transformările fonetice regulate. Cu toate acestea, nu se identifică toate filierele etimologice. Rămâne nexplicată istoria cuvintelor *boga*, *congre*, *morena*, *mabre*, *pagre*.

Un lucru important de remarcat este faptul că autorul acordă o atenţie deosebită motivaţiei extralingvistice a denumirilor (de exemplu, pentru a explica denumirea etnică *genovès*, p. 42).

Subcapitolul conţine şi remarci foarte utile în ceea ce priveşte descrierea structurii dialectale a limbii catalane. Autorul observă că varianta catalanei din Ibiza ar putea forma, împreună cu graiurile din Valencia, o ramură aparte, pe baza denumirilor de peşti comune (p. 46).

În aceeaşi secţiune, se subliniază contribuţia pe care catalana a avut-o la îmbogăţirea nomenclaturii asociate cu denumirile de peşti şi fructe de mare, în spaniola dialectală (în Murcia şi Andaluzia), în spaniola literară, precum şi în limbile din Algeria (p. 47).

Subcapitolul al 3-lea, intitulat *Topònims i gentilicis en la ictionímia balear* (49–57) cuprinde termeni care au în componenţa lor toponime sau nume de locuitori. Atât în cadrul unui subtip, cât şi în cadrul celuilalt, autorul face deosebirea între numele populare şi cele covenţionale, care aparţin limbii culte. Cele convenţionale sunt forme adaptate ale denumirilor ştiinţifice şi au în structura lor un grup nominal format dintr-un substantiv generic şi un determinant care indică un loc convenţional (ex. *bavosa de l'Adriatic*, p. 50). Cele populare sunt formate dintr-un nume şi un adjectiv care desemnează o etnie sau o naţionalitate (ex. *cabot anglès*, p. 51).

Capitolul al II-lea (*Noms d'espècies*) (p. 61–252) reprezintă partea cea mai consistentă a cărţii. Fiecare dintre cele 16 subcapitole aflate în componenţa secţiunii are drept scop principal elucidarea etimologiei asociate cu denumirea populară a unei specii de animal. Pentru a afla în ce măsură motivaţia lingvistică aruncă lumină asupra originii cuvântului, J. Veny nu se opreşte la limba catalană, ci

explorează şi ideile care se află la originea denumirilor echivalente din celelalte limbi. De exemplu în toate limbile analizate, el constată că denumirile peştilor din speciile *Thalassoma Pavo* sau *Labrus bimaculatus* nu pun in evidență, așa cum s-a crezut, buzele acestor pești, ci coloritul lor extrem de atrăgător (123–125). De asemenea, el compară referenții, pentru a detașa trăsătura extralingvistică („motivemul") aflată la originea transferului semantic (124, 125). În paralel cu referenții, se compară şi câmpurile onomasiologice între care se realizează transferurile semantice (*ibid*.). Totodată, aceeași motivație este corelată cu alte denumiri echivalente („geosinònims") din limba catalană.

Ceea ce învățăm din acest studiu este că, pentru a construi o argumentaţie convingătoare, trebuie să comparăm datele din domenii ştiinţifice şi limbi diferite.

Poate că pentru a observa mai ușor repartiția dialectală a denumirilor, ar fi fost necesar ca termenii analizați să fie localizați, în mod sistematic, prin intermediul hărților lingvistice. Cartea ar putea chiar să inspire un atlas lingvistic, consacrat în totalitate faunei marine specifice domeniului lingvistic catalan.

Referindu-se, în capitolul al III-lea (*Diacronia*) (subcapitolele 20 şi 22, p. 255–281, p. 295–303), la fenomenul „transfuziei lexicografice", generat de interpretările greşite ale informaţiei preluate din sursele scrise, Joan Veny îşi propune să detecteze cuvintele „fantomă" din limba catalană. În acest scop, el subliniază câteva indicii privitoare la caracterul suspect al termenilor atestaţi în versiunea catalană a unui dicţionar tezaur spaniol-latin (publicat între anii 1640 şi 1757). În strânsă legătură cu apariţia creaţiilor lexicale de acelaşi gen în limba spaniolă se află traducerile unor liste de denumiri, consemnate în secolul al XVIII-lea, pentru catalana din Mallorca (subcapitolul 22, p. 282–294).

Capitolul final, *Obres d'ictionímia comentades* (p. 307–336) cuprinde observaţii critice referitoare la diverse monografii şi atlase lingvistice, care au avut, ca obiect de studiu, denumirile asociate cu fauna maritimă catalană.

Remarcăm, pe lângă rigoarea analizei, bogăția informațiilor lingvistice și filologice și, nu în ultimul rând, frumusețea scriiturii. Având în minte o imagine inspirată probabil de pasiunea sa pentru terminologia maritimă, autorul reconstituie istoria cuvintelor cu uimirea și bucuria arheologului care recuperează o „amforă milenară" din „adâncurile mării". Cartea este, pentru autor, o ocazie de a redescoperi „plăcerea inefabilă" a etimologiei și de a o împărtăși cu cititorul, o plăcere pentru care nu găsim descriere mai potrivită decât cea care aparţine autorului însuşi: a face etimologie e „ca şi când ai lua o stea de pe cer, e ca şi când ai face să plouă în viaţa ta cu petale de trandafir".

Mihaela-Mariana Morcov
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Gheorghe Sarău, *Promotori ai limbii rromani în România: confesiuni și biografii*, București, Editura Sigma, 2020, 254 p.

„Întâi de toate, am început să fișez cartea lui Barbu Constantinescu. Fiind de formație lingvist, mi-a fost ușor să descopăr care erau căsuțele libere în structura limbii, în scheletul morfologic al limbii. În momentul în care aveam vreo 10–15 fișe care mă trimiteau spre o formă de ablativ, locativ sau dativ, mi se confirma că aceea era căsuța de completat. Deci, exact cum a făcut Champollion. Pornind de la nimic, am descoperit scheletul limbii. Am fost autodidact și asta e

dovada cea mai clară că oricine vrea să învețe această limbă poate reuși foarte ușor și singur. (...) Totul a început pur și simplu ca un hobby, apoi am început să descopăr secretele acestei limbi, lucru care m-a fascinat".

Gheorghe Sarău

Cartea de față, apărută la Editura Sigma în anul 2020, poate fi catalogată cu ușurință un elogiu adus profesorului dr. Gheorghe Sarău pentru contribuția masivă avută la studiului limbii rromani, atât în țară cât și în străinătate. Formator al unei societăți cu ample structuri în cultivarea limbii rromani, a integrării comunităților de rromi cât și în protejarea dialectului de bază al acestei limbi minoritare, prof. dr. Gheorghe Sarău își pune amprenta pe destinul fiecăruia dintre cei care își expun relatările în volumul intitulat: *Promotori ai limbii rromani în România*: *confesiuni și biografii*. Aportul pentru cultura și civilizația rromă se extinde pe toate ariile socioculturale, cuprinzând îndeosebi interesul pentru o integrare educațională eficientă, prin programe de predare a limbii rromani în școli primare, licee și medii universitare. Urmărind astfel școlarizarea copiilor de etnie rromă din toate mediile sociale, culturale și educaționale, amintim aici două dintre contribuțiile editate în acest scop: *Ghidul mediatorului școlar (pentru comunități cu rromi),* Editura Vanemonde din București, 172 p., și *Micul ghid de lucru pentru mediatori școlari (pentru comunități de rromi),* 40 p., apărut la aceeași editură la inițiativa Ministerului Educației și a Reprezentanței UNICEF în România. Trebuie menționat efortul și îndrumarea lui Gheorghe Sarău de a iniția diferite căi de promovare și salvgardare a patrimoniului acestei comunități. Având ca obiectiv studiul unei limbii cu o extindere geografică vastă, îndeosebi în spațiul balcanic, cu numeroase împrumuturi din ungară, greacă, turcă etc., conservarea unui câmp lexical cât și păstrarea nealterată a cuvintelor vechi – folosite încă de vorbitorii nativi, ajută la introducerea lor (sau/și chiar la stabilizarea acestora) ca fiind elemente ale unei limbii standard.

Poveștile de viață cuprinse în acest volum aduc în atenția publicului cititor aspecte din viața și cultura rromilor, și sunt relatări de tip *povestea vieții.* Fiecare text începe cu o amplă prezentare biografică a subiectului intervievat (numele, data și locul nașterii, părinții, frații/surorile, educația, formarea profesională, meseriile etc.), uneori însoțite de relatări ale vieții de familie (de ex., decesul unui frate, al mamei, ori schimbarea statutului social printr-un divorț, creșterea copiilor ș.a.m.d.).

Textele care apar ca fiind scrise anterior publicării cărții sunt texte care ilustrează cursiv, cronologic, evenimentele care au produs schimbări majore în viața socio-economico-educațională a unor oameni din diferite sfere educaționale (ingineri, studenți, zugravi, muzicieni, lăutari, actori etc.), de etnie rromă și nu numai (a se citi povestirea lui Yusuke Sumi, p. 222), din diferite regiuni ale țării și chiar din străinătate. Majoritatea subiecților își găsesc vocația pentru cercetarea lingvistică, sau către cea didactică, venind astfel în ajutorul întregii comunități de etnie rromă. Unii dintre aceștia urmează studiile de specialitate pentru cunoașterea literară cât și pentru aprofundarea acestei limbi la facultățile/centrele/organizațiile cu secții de profil din țară (Universitatea București, Universitatea „Ovidius" din Constanța, Universitatea „Hyperion" din București, Universitatea „Spiru Haret" etc.) și din străinătate (Saint-André-de-Sangonis, Franța). Cartea cuprinde 254 de pagini și poate constitui – pe lângă termenii lingvistici folosiți de către interlocutori, o importantă și veritabilă analiză din punct de vedere etnografic și antropologic, care poate dobândi cu ușurință aspectul unei cercetări de teren.

Găsim astfel însumate un total de 57 de nuclee conversaționale de tipul celor narative, la rândul lor un set de povestiri pe care oamenii le spun în circumstanțe diferite, în contexte diferite, povestiri care le definesc identitatea și în contextul cărora ies în evidență temeri sau dorințe ale acestora. Înregistrate sau stenografiate, transcrise, rezultatele interviurilor au același scop, și anume cel de a imprima relatări ale faptelor petrecute, trăite, personalizate, semnificând viața cuiva. „Unele sunt adevărate spovedanii, de o dezarmantă naivitate, altele, întâmplări ieșite din comun sau simple glume. Gândirea se exprimă câteodată pe ocolite, este ezitantă. Alteori,

precizia şi concizia lor e surprinzătoare: în numai câteva fraze se descrie o întâmplare care a zguduit viaţa povestitorului”[1].

Cunoaşterea trecutului prin intermediul naraţiunii, precedate de materialul biografic în lucrarea de față, poate constitui – peste timp, un document de epocă. Concluzionăm cu ușurință că nu toate perioadele din existenţa umană sunt identice, contribuind şi aducând schimbări majore factorii de ordin socio-economico-culturali. Stilul de viață, educația școlară, mediul urban sau rural în care un individ își petrece existența, presupune o anumită sensibilitate a individului, o orientare interioară către diferite forme de manifestare socială (valori, atitudini, comportamente). Individul este, sau poate deveni, un consumator activ de evenimente sociale ale cărui opţiuni sunt expresii ale identităţii pe care şi-o atribuie. Identitatea pe care şi-o atribuie nu este obligatoriu dependentă de poziţia sa socială, imaginea despre sine fiind construită şi prin interacţiunea cu alte entităţi sociale.

Aşa cum spune etimonul cuvântului *naraţiune*, de origine latină, *narratio, ~ -ionis*[2], *a povesti* şi *povestirea* s-au născut odată cu oamenii. De-a lungul timpului, povestirea s-a perpetuat atât în folclor, cât şi în literatura cultă. Ca în orice tip de comunicare, şi în istoria orală sunt trei factori: emiţătorul, receptorul şi mesajul transmis. Este importantă, prin urmare, nu numai sociometria comunicării[3], respectiv distingerea emiţătorului şi a receptorilor, a reacţiunii existente între ei, dar şi influenţa acestora asupra mesajului transmis.

Comunicarea se realizează nu numai între emiţător şi receptori, dar şi între receptorii înşişi, chiar dacă nu este manifestată verbal. Ea poate fi o comunicare de tip gestual sau vizual sau o comunicare de tip mutual, de climat. Deseori între membrii unui grup social, în care se desfăşoară actul povestitului, au loc schimburi de priviri apreciative la adresa naraţiunii, priviri ce corespund propoziţiilor verbale de tipul: *nemaipomenit, grozav* etc.

Promoteri ai limbii rromani în România: confesiuni și biografii este dedicată cu recunoștință și cu un respect deosebit față de întreaga activitate didactică a profesorului Sarău, a meritelor pe care acesta le are în promovarea limbii și culturii rromani. Drept mărturie pentru toate acestea stau poveștile celor care au fost de acord să împărtășească experiența lor de viață și publicului larg, cunoscător sau nu a ceea ce deține pe plan material și imaterial această etnie/comunitate, dar mai ales indicat celor interesați de traseul pe care acestă limbă, împreună cu dialectele sale, îl parcurge. Este un îndemn spre studiul profund al unei limbi, fie ea maternă sau nu. De remarcat că toți cei care au participat la crearea acestui volum de texte au în spate îndrumarea părintească, aș spune, a acestui mare om, care i-a ghidat și cărora le-a călăuzit pașii spre destine mărețe, cu meritele si realizările lor subliniate în fiecare pagină a cărții. Cu ultimul paragraf, Mihaela Zătreanu – licențiată a Facultății de Limbi și Literaturi Străine, cu specializare în limba și literatura engleză și rromani, absolventă a masteratului de Studii Europene în cadrul Universității „Politehnica” din București – încheie firul istorisirilor astfel: „Toate acestea demonstrează, încă o dată, legătura strânsă care există între identitate și limba maternă, căci un popor care își pierde limba și are de suferit din punct de vedere identitar, este rătăcit. Ignorarea identității unui popor nu aduce beneficii nici poporului în cauză, dar nici societății în întregul ei. Așadar, studiul limbii rromani în școli, licee și universități aduce cu sine nu numai păstrarea și dezvoltarea limbii, dar, mai ales, asumarea identității și creșterea stimei de sine, un pas extrem de important pentru a putea asigura educație de calitate” (p. 254).

---

[1] Henri H. Stahl, *Povestiri din satele de altădată*, cu ilustraţii şi comentarii de Paul H. Stahl, Bucureşti, Editura Nemira, 1999, p. 6.

[2] DEX[2], Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2012.

[3] Abraham A. Moles, *Sociodinamica culturii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1974.

Volumul este, și poate fi recomandat în continuare, tuturor instituțiilor de profil educațional, organizațiilor profit și non-profit din țară și străinătate, fiind un suport de cunoaștere al societății/comunității și culturii rrome în arealul românesc, și nu doar local, ci și pe plan internațional.

Mihaela-Cristina Nicolae (Rotaru)
Universitatea din București
Școala Doctorală Litere

Elena Buja, *The acqusition of Romanian*, Brașov, Editura Universității „Transilvania" din Brașov, 2017, 215 p.

Cartea *The acqusition of Romanian* a Elenei Buja reprezintă o cercetare monografică a modului de dobândire, dezvoltare și învățare a limbii române la copii, scrisă și publicată în limba engleză.

Lucrarea autoarei este structurată în patru părți principale: „The acquisition of Romanian phonology", „The acquisition of Roamnian vocabulay", „The acqusition of Romanian grammar" și „The acqusition of narrative skills". Cartea se încheie cu bogate referințe bibliografice, utile pentru cheia lecturii. Aceste patru părți principale sunt divizate în unsprezece capitole, care descriu procesul de achiziție a limbii române de către copiii nativi.

Conform lui Cho & O` Grandy (1996: 464) achiziția și dobândirea limbii la copii este „unul dintre cele mai intrigante fenomene studiate de lingviști".

Lucrarea Elenei Buja oferă cititorului un studiu complex și cât se poate de complet al limbajului copiilor, în general, și al dezvoltării limbii române ca limbă maternă, în mod particular. Cu toate că doamna Buja își consideră contribuția ca fiind una umilă „my humble contribution" (Buja 2017:2), cartea reprezintă una dintre cele mai bune realizări, în domeniu, pe această temă, din ultimii ani.

Primele trei capitole prezintă stadiul de dezvoltare fonologică a limbii române la copii și constituie nucleul primei părți. Autoarea se folosește, în studiul ei, de un corpus longitudinal format din *jurnale de familie* a doisprezece copii cu vârste cuprinse între 1~10 ani și 4 ~3 ani și trei colecții de înregistrări audio-video (cu mențiunea că aceste înregistrări au fost făcute sporadic, în diferite momente, în care copiii aveau vârste cuprinse între 1~ 4 ani, 1 ~2 – 1~10 ani și 1~ 6 – 2~8 ani). În spirit modern, autoarea realizează și o comparație fonologică între limba engleză și limba română pentru a pune în evidență particularitățile procesului de achiziție a limbii române.

Părțile *doi*, *trei* și *patru* sunt focalizate pe dezvoltarea vocabularului, dezvoltarea gramaticii limbii române și pe dezvoltarea abilităților narative ale copiilor români.

Pentru a înțelege mai bine importanța cărții de față și pentru a stârni curiozitatea cititorului, vom prezenta punctele esențiale ale fiecărui capitol.

În primele două capitole *Phonological development in Romanian monolingual children*: *Segmental processes* (p. 3–29) și *Syllable structure processes in children Romanian* (p. 30–47), autoarea se concentrează asupra: procesului fonologic și dezvoltarea acestuia la copiii preșcolari, tipurilor de erori care afectează anumite segmente de sunete și asupra procesului de achiziție a structurii silabelor. Spre exemplu, Vlad la vârsta de 1 an și șapte luni recurge la procesul *copierii vocalelor*, astfel că în pronunța cuvântului *televizor*, el *copiază* vocala /o/ din ultima silabă și o folosește în întreaga producție proprie din care a rezultat cuvântul „to.zo.zo".

Obiectivele principale ale autoarei în aceste două capitole sunt de a identifica care dintre procesele de achiziție ale limbii sunt atestate și pentru limba română și în ce măsură acestea sunt universale sau specifice limbajului copiilor de vârstă preșcolară.

Pornind de la literatura de specialitate care face referire la procesul fonologic și la dobândirea structurilor fonologice de către copiii vorbitori de limbă engleză (Smith 1973, Radford 1999),

autoarea prezintă similitudinile cu subiecții români și, anume: armonia consonantică, copierea vocalelor, opririle, reduplicarea, alunecarea. Totuși, anumite procese regăsite în alte limbi sunt absente în română, cum ar fi: înlocuirea consoanei finale.

Elena Buja continuă, în capitolul al treilea, cu un studiu meticulos cu privire la achiziția consoanele lichide /l/ și /r/ în română, *The acquisition of liquids by Romanian – speaking children: A longitudinal study* (p. 48–67). Din cauza faptului că punctul de articulare al acestor consoane care este dificil și totodată complex, rostirea lor corectă are loc mai târziu și acest fapt este valabil pentru majoritatea limbilor. Corpusul folosit de autoare în acest capitol este același pe care l-a folosit pentru capitolele unu și doi. Copilul L. la vârsta de 2 ani și două luni reușea să pronunțe consoana lichidă /l/ doar în structura unei silabe inițiale „**L**u.ca" (numele unui copil), „a.**l**o", înainte de această vârstă, sunetul /l/ era omis, atât în grupuri de silabe cât și pronunțat la începutul cuvântului „tab(l)ou", „a(l)o", „fi(l)mează". (vezi p. 52). La fel se întâmplă și pentru consoana lichidă /r/, copilul L. până la vârsta de 2 ani și șapte luni nu a reușit să o pronunțe cu acuratețe deloc. Între vârsta de 1 an și șase lui și 1 ani și zece lui copilul L. nu pronunța în niciun context sunetul /r/ „a(r)de" „pe(r)ete". Începând cu vârsta de 1 an și zece luni, copilul înlocuiește /r/ atunci când apare în silabă cu semivocala [i̯], astfel rezultă următoarele forme: „apai̯e"(apare), „n-ai̯e"(n-are).

În capitolul patru, *Adjectives in acqusition: On the semantic and syntactic development of Romanian adejectives* (p. 71–83), întâlnim o analiză detaliată a adjectivelor ocurente în narațiuni pentru copii. Autoarea arată prin studiul său că adjectivele *de mărime* și *proprietate fizică* sunt folosite de către copii de la vârste foarte mici în momentul narării, în timp ce, în narațiunile copiilor mai mari se folosește o gamă mai largă de adjective, incluzându-le și pe cele evaluative. De exemplu, Roxana, la vârsta de 5 ani și patru luni în construcția „Copilul s-a urcat într-un copac *foarte gros*, iar cățelul în alt copac *mai subțire*" folosește adjective *de mărime* și perechea de antonime *gros–subțire* (vezi p. 77). Un alt aspect care trebuie menționat este acela că, deși *adjectivele temporale* apar devreme în vocabularul copiilor (în jurul vârstei de cinci ani), este dobândit mai târziu și asta deoarece *conceptul de timp* este greu înțeles de către copii, așa cum ne este prezentat în tabelul doi „Semantic classes of adjectives" (vezi p. 76).

Capitolul cinci, *Lexical-semantic innovations in Romanian child language* (p. 84–96), reprezintă o colecție de *cuvinte inventate*, de *idiolecte* (Idiolectul este ansamblul de particularități verbale specifice fiecărui vorbitor) care se regăsesc atât în discursul narativ despre *broască*, cât și în jurnalul și corpusul longitudinal pe care autoarea le folosește în prima parte a cărții. Aceste idiolecte sunt formate sporadic în perioada preșcolară, însă cu trecerea timpului, acestea dispar din vocabularul copiilor, iar limbajul lor devine tot mai similar cu cel al adulților.

Capitolul șase *The acqusition of aspect by Romanian children* (p. 102–113) prezintă modul prin care copiii de diferite vârste (–5 ani) își dezvoltă abilitățile narative folosindu-se de timpul perfect și imperfect al verbului, de verbe aspectuale semiauxiliare și de reflexivul inițial *se*. Sunt date exemple în care copiii au tendința de a începe o relatare la timpul prezent și, gradual, înlocuiesc prezentul cu trecutul – perfectul compus. De exemplu, copilul Petronela, la vârsta 3 ani și șase luni construiește un enunț de tipul „Aicea s-a dus după broscuța din borcan" (Buja 2017:106). De asemenea, copiii folosesc reflexivul inițial *se* în construcții pereche în care predicatul descrie atât schimbarea unei stări, cât și finalul unui proces „a se culca – a se trezi/a se scula", așa cum ne este prezentat în următorul exemplu, unde Paula în vârstă de 3 ani și zece luni creează un *verb* care descrie o schimbare a unei stări utilizând reflexivul inițial *se* „…s-a-nzdrănțănit oala (i.e. „s-a spart borcanul") (Buja 2017:109)

Cititorul are a la dispoziție în capitolul șapte *On clitics in Romanian child language* (p. 114–128) o listă de erori ale copiilor de vârstă preșcolară în folosirea cliticelor pronominale și adverbiale. Studiul relevă faptul că majoritatea copiilor de vârstă preșcolară folosesc atât cliticele pronominale cât și cele adverbiale, dar într-o formă parțial adecvată. Acest lucru se întâmplă deoarece, la această vârstă, încă întâmpină probleme în a înțelege structura sintactică a verbelor, pronumelor, propozițiilor, auxiliarelor sau a cliticelor adverbiale. Un exemplu este oferit de Petronela

în vârstă de 3 ani și șase lui care construiește o structură defectuoasă în care prepoziția simplă *pe* lipsește „Acesta-i copilul / care îl suie aicea pe copac" (2017:120).

În capitolul opt *Relative clauses in Romanian children`s narrative: From coordination to subordination* (p. 129–143) autoarea urmărește progresul copiilor în folosirea construcțiilor relative, pornind de la structuri plane, unde conjuncțiile *și, iar* creează confuzii în construirea textelor de către copiii de cinci ani. Un astfel de caz a fost întâlnit și la Ramona în vârstă de 3 ani și șase luni „Aici e un băiețel și un cățeluș. Și băiețelul cu cățelușul au o broscuță. (2017:132). Un alt aspect menționat în acest capitol este începerea utilizării propozițiilor relative nedefinite de către copiii de nouă ani, prin care se confirmă idea că la această vârstă copiii încep să cunoscă structura completă a unei construcții relative. Matei în vârstă de 9 ani și trei luni oferă o astfel de construcție „După aceea, un animăluț mic, care ieșise dintr-o găurică, îl mușcă de nas" (2017:140).

Evoluția abilității de povestire de la o categorie de vârstă la alta este prezentată în capitolul nouă, *The acqusition of narrative skills by Romanian children* (p. 147–169). Autoarea sintetizează modul în care copiii de diferite vârste dobândesc abilitarea de povestire și frecvența cu care folosesc elementele spațio-temporale, formule de început și de sfârșit, structura intrigii, expresii evaluative, diminutive, augmentative sau sufixe și diferite mijloace lexicale. Dacă la vârsta preșcolară de trei ani, copiii încep să povestească ghidați fiind de investigator, prin intermediul întrebărilor, la care răspund, așa cum face și Ramona în vârstă de 3 ani și șase luni „[Cum începe povestea noastră?] {*cu broscuța*} Broscuța (…) stă în borcan. Are un băiețel și un cățel" (2017:155), la vârsta de peste cinci ani, module de povestire se apropie de cel al adulților. Roxana în vârstă de 5 ani și patru luni, narează un episod întreg folosind formula de început, elemente spațio-temporale, diminutive etc. „A fost odată ca niciodată o broscuță. Și s-a dus într-o zi în pădure (…). Când a văzut că nu se trezește, a ieșit afară (…)" (2017:157).

Capitolul zece, *Referential development in story telling of Romanian children* (p. 170–183), este dedicat în întregime funcțiilor referențiale și de expresie care desemnează personajele din poveste. Datele studiului relevă faptul că preșcolarii de trei ani încă întâmpină probleme în folosirea funcțiilor referențiale și a mărcii specifice – pronumele la persoana a III-a , în schimb, cei de peste cinci încep să se descurce mult mai bine.

Capitolul unsprezece, *Event conflation in child Romanian* (p. 184–201), se concentrează asupra folosirii verbelor de mișcare care descriu *ascensiunea* sau *coborârea* care apare în narațiunea copiilor. Autoarea pornește de la clasificarea lui Talmy* care încadrează limba română ca aparținând tipului de limbi cu verb-*Traseu* („a purely verd-framed language, Talmy, 1975) aducând contraargumente. Deși astfel de construcții sunt prezente în date, autoarea arată că frecvența lor este prea mică pentru a justifica o recategorizare a limbii, așa cum se poate observa în utilizarea verbelor care descriu *mișcări ascendente* (tabelul 1, p. 194), ca fiind mult mai des întâlnite, față de verbele care descriu *mișcări descendente* (tabelul 2, p. 200) „La ridicat pe cățel" (Ramona 3~6 :188), „S-a urcat în pom" (Ioana 3~2:188), „Și cerbul a sărit cu el și poc! A venit în apă." (Paula 3~10:195) etc. De asemenea, capitolul prezintă un inventar al verbelor și adverbelor folosite de naratori de diferite vârste pentru a exprima *subiectul-calea-scopul* și modul de mișcare: *a ateriza, a rostogoli, a răsturna, a da jos*.

În concluzie, această carte oferă cititorului o imagine completă și utilă despre dobândirea și dezvoltarea abilităților narative la copii, cu exemplificări care stârnesc interesul. De pildă, capitolul cinci este plin de astfel de exemple amuzante, care îl vor face pe cititor să savureze și totodată să se amuze de cuvintele *inventate* sau de înțelesurile suprageneralizate: „să limbăi " (Sebastian, 2~10,

* Leonard Talmy, profesor emerit de lingvistică și filozofie, la Universitatea din Buffalo din New York. Este cunoscut pentru contribuția sa adusă în domeniul lingvisticii cognitive, mai precis, în relațiile dintre structurile semantice: tipologiile semantice și universale.

p. 85), „buculează” (Andrei 3~6 p. 85), „S-a bucătat creta!” (Mihnea 2~4), „E îngrozibil!” (Rebeca 4~0, p. 89) etc.

Modul în care copiii dobândesc limba maternă, indiferent despre ce limbă este vorba, reprezintă un proces fascinant. Acest proces, deși este „unul dintre cele mai intrigante fenomene studiate de lingviști” (Cho & O` Gradny, 1996 : 44), a fost expus într-o manieră completă și complexă, de Elena Buja în cartea prezentată.

Considerăm că lucrarea de față este o contribuție semnificativă și de interes în domeniul dezvoltării limbii, iar munca depusă de autoare este evidențiată foarte ușor în lecturarea cărții care a fost plăcută, fluidă și concisă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Smith, 1973 = Smith, N.V, *The acqusition of Phonology*, Cambridge University Pres, Cambridge, 1973.

Talmy, 1985 = Talmy L, 1985, „Lexicalization patterns; semantic structure in lexical forms” în *Language Typology and Lexical Description*, vol. 3*, Grammatical Categories and the Lexicon*, Cambridge Univestity Press, 1985, p. 36–149.

Ruth (Șaramet) Rusu
Universitatea din București
Școala Doctorală Litere

AL 10-LEA CONGRES AL SOCIETAȚII INTERNAȚIONALE DE DIALECTOLOGIE ȘI GEOLINGVISTICA (SIDG) (BUCUREȘTI, 4–8 SEPTEMBRIE, 2023)

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti", Facultatea de Litere a Universității din București și Facultatea de Litere Baia-Mare a Universității Tehnice din Cluj-Napoca au organizat la București, în perioada 4–8 septembrie, 2023, Al X-lea Congres al Societății Internaționale de Dialectologie și Geolingvistică (SIDG). Președintele Congresului a fost prof. univ. dr. Nicolae Saramandu, membru corespondent al Academiei Romane, iar CS I dr. Habil Manuela Nevaci și CS III dr. Irina Floarea au asigurat secretariatul științific al Congresului.

Congresul a fost deschis cu mesajul președintelui Academiei Române, Ioan-Aurel Pop, care a precizat: „Orice limbă naturală trăiește și prin graiurile și graiurile ei, care îi asigură unitatea în diversitate. Dacoromâna este o limbă unitară, dar aromâna, meglenoromâna și istroromâna ilustrează o anumită evoluție istorică dintr-un trunchi etnic și lingvistic unitar". Apoi a vorbit profesorul univ. dr. Gheorghe Chivu, președintele Secției de filologie și literatură a Academiei Române și lector dr. Adina Dragomirescu, directorul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti".

Președintele Congresului, prof. univ. dr. Nicolae Saramandu, membru corespondent al Academiei Române a continuat, după cuvântul de salut, cu o foarte interesantă prezentare a dialectelor române. Este important de reținut din expunerea sa: „Hărțile lexicale prezentate aici evidențiază o distribuție foarte diversificată a cuvintelor de substrat și de origine latină în dialectele românești. Fonologia și morfologia confirmă această observație. Nu este vorba de un teritoriu originar, limitat în spațiu, din care subiecții vorbitori au plecat pentru a se stabili în casele lor actuale. Diferențele regionale își au originea în vastul spațiu romanizat al Imperiului Roman de Răsărit, unde se vorbesc astăzi dialectele românești".

La acest congres au fost prezenți peste 200 de cercetători din instituții de cercetare și predare prestigioase din Europa, America și Asia și au prezentat 140 de prezentări științifice. În ședința plenară au intervenit patru invitați, profesori cu activitate științifică de prestigiu: prof. univ. dr. Enrique Gargallo Gil de la Universitatea din Barcelona, cu comunicarea *Geoparemiologia romanza. Detti calendariali e meteorologici*, prof. univ. dr. Johanes Kabatek de la Universitatea din Marburg, director al Forschungszentrums Deutscher Sprachatlas Marburg, *Language variation in the historical dialects along the present-day*

French-German state border – a geolinguistic approach, prof. dr. Luchia Antonova-Vasileva de la Academia Bulgară de Științe, directoarea Institutului de Limbă Bulgară, *Current topics and perspectives in the research of the dialects of the Slavic languages in the Balkans with a special focus on geolinguistic studies*. Aceste comunicări au beneficiat de o audiență largă în rândul participanților, iar conținutul științific a atras multe reacții pozitive din partea comunității academice participante.

Secțiunile congresului au fost foarte diverse și au permis participanților să abordeze o multitudine de puncte de vedere și domenii de cercetare strâns legate de dialectologie: atlase lingvistice și digitalizare, noi abordări metodologice și conceptuale, concepte și metode de cercetare, dialectometrie și dialectologie perceptivă, Dialectologie și structura limbii: fonetică, morfologie, lexicologie, semantică, pragmatică și sociolingvistică, frazeologie, etnologie și toponimie, etimologie și surse lingvistice, variabilitate multilingvă și multiculturală. La congres au participat cu comunicări următoarele persoane: ABASHIDZE, Natia, *Batumi Shota Rustaveli State University*, ADAM, Gabriela, *„Sextil Pușcariu" Institute of Linguistics and Literary History of the Romanian Academy*, AFANASEV, Ilia, *School of Economics University–Moscow*, AGACHE, Liliana, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, ALDEA, Maria, *„Babeș-Bolyai" University, Cluj-Napoca*, ALEXA, Cătălin, *„Constantin Brăiloiu" Institute of Ethnography and Folklore of the Romanian Academy*, ALIŪKAITĖ, Daiva, *Institute of the Lithuanian Language*, ANGHELINA, Alexandru, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, APOPEI, Vasile, *Institute of Computer Science of the Romanian Academy, Iasi*, ASSENZA, Elvira, *University of Messina*, AURREKOETXEA, Gotzon, *University of the Basque Country*, BABA, Barbara, *University of Debrecen, Hungary*, BALTASIU, Radu, *Centrul European de Studii in Probleme Etnice, Romanian Academy*, BANJEVIĆ, Alexandra, *University of Montenegro*, BÂRLEA, Gheorghe, *„Ovidius" University of Constanţa*, BAZINA, Hrvoje, *University of Zadar, Croatia*, BEIS, Stamatis, *Academy of Athens*, BEJINARIU, Silviu-Ioan, *Institute of Computer Science of the Romanian Academy, Iasi*, BERINDEI, Cosmina-Maria, *„Sextil Pușcariu" Institute of Linguistics and Literary History of the Romanian Academy*, BLEORȚU, Cristina, *University of Zurich*, BOGDAN, Helga, *University of Bucharest*, BOJOGA, Alina, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, BOMPOLAS, Stavros, *University of Patras*, BOTA, Marinela, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, BOUKHERROUF, Ramdane, *Université Mouloud Mammeri de Tizi-Ouzou, Algérie*, BROZOVIĆ RONČEVIĆ, Dunja, University of Zadar, Croatia, BULUMAC, Alin, *Centrul European de Studii în Probleme Etnice, Romanian Academy*, BULUMAC, Ovidiana, *Centrul European de Studii în Probleme Etnice, Romanian Academy*, BUTNARU, Daniela, *„Al. Philippide" Institute of Romanian Philology, Romanian*

Academy, Iasi, CĂPRIOARĂ, Cosmin, *„Ovidius" University of Constanţa*, CASTAGNA, Giuliano, *Beijing Normal University*, CHIRCU, Adrian, *„Babeş-Bolyai" University, Cluj-Napoca*, CIOCÂRLAN, Alecsandra, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, CIOLAC, Antonia-Ferihan, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, CITRARO, Cinzia, *University of Calabria*, COHAL, Alexandru, *„Al. Philippide" Institute of Romanian Philology, Romanian Academy*, COLCIAR, Rozalia, *„Sextil Puşcariu" Institute of Linguistics and Literary History of the Romanian Academy*, CONSTANTIN, Cătălin D., *University of Bucharest*, CONSTANTIN, Francisco R., *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, CONSTANTIN Marinuşa, *„Valahia" University of Târgovişte*, CROITOR, Blanca, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, CUCONA, Maria, *University of Bucharest*, CUGNO, Federica, *University of Torino*, CUSAN, Federica, *University of Torino*, DAFINOIU, Cristina, *„Ovidius" University of Constanţa*, DATSO, Oksana, *National University of Ujhorod, Ukraine*, DATSO, Taras, *National University of Ujhorod, Ukraine*, DAVID, Lucian, "Constantin Brăiloiu" Institute of Ethnography and Folklore of the Romanian Academy, DE TIER, Veronique, *Dutch Language Institute*, DIMA, Emanuela, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, DINA, Marina, *Apşa de Mijloc, Ukraine*, DINICĂ, Andreea, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, DUBERT-GARCIA, Francisco, *Instituto da Lingua Galega / Universidade de Santiago de Compostela*, DUBTSOVA, Ludmila, *Tomsk State University*, DUHALDE, Maitena *University of the Basque Country*, ENGSTERHOLD, Robert, *Research Center Deutscher Sprachatlas*, ENSUNZA, Ariane, *University of Basque Country*, FĂTU, Viviana, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, FIORI, Stefano, *University of Pavia, FLOAREA, Irina, „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, FLOREA, Alexandru, *University of Bucharest*, FLORIAN, Lăcrimioara, *Technical University of Cluj- Napoca, Faculty of Letters, Baia Mare*, FRANK, Marina, *Research Center Deutscher Sprachatlas*, FUKUSHIMA, Chitsuko *University of Niigata Prefecture*, GARAVALOVA, Iliyana, *Institue of the Bulgarian Language* , GHIA, Alberto, *Università di Corsica*, GONZALEZ GONZALES, Manuel, *University of Santiago de Compostela*, GUDAITIS, Aidas, *Institute of Lithuanian Language*, HAJA, Gabriela, *„Al. Philippide" Institute of Romanian Philology, Romanian Academy, Iasi*, HARHĂTĂ, Bogdan, *„Sextil Puşcariu" Institute of Linguistics and Literary History of the Romanian Academy, Cluj-Napoca*, HOFFMEISTER, Toke, *Research Center Deutscher Sprachatlas, Philipps University Marburg*, HOINĂRESCU, Liliana, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, HORNOIU, Diana, *„Ovidius" University of Constanța*, IFTENE Florin, *Institute of Computer Science of the Romanian Academy, Iaşi*,

IONESCU, Emil, *University of Bucharest,* IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana, *University of Bucharest,* ISPAS, Sabina, *Romanian Academy,* JITCĂ, Doina, *Institute of Computer Science of the Romanian Academy, Iași,* KING, Jeremy, *Louisiana State University,* KISELIŪNAITĖ, Dalia, *Institute of the Lithuanian Language,* KLEEN, Caroline, *Research Center Deutscher Sprachatlas,* KOCHEVA, Ana, *Institute of the Bulgarian Language,* KOCSIS, Zsuzsanna, *Hungarian Research Centre for Linguistics,* KVAŠYTĖ, Regina, *Vilnius University Šiauliai Academy (Lithuania),* LESKAUSKAITĖ, Asta, *Institute of the Lithuanian Language,* LOUIZOU, Alexandra, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy,* LUNA, Julià , Carolina, *Universidad Nacional de Educación a Distancia, Barcelona,* LUNGU, Gabriela, *University of Huelva, Spain,* LUPU, Irina, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy,* MALIKA, Hocine, *Université Mouloud Mammeri de Tizi-Ouzou, Algérie,* MANTA, Mara, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy,* MĂRGĂRIT, Iulia, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy,* MARIN, Maria, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy,* MARIN, Mihaela, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy,* MARINKOVIĆ, Marina, *University of Rijeka (Croatia),* MARKUS-NARVILA, Liene, *Latvian Language Institute of the University of Latvia,* MÂRZEA, Carmen *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy,* MASTU, Andreea, *University of Bucharest,* MEILIŪNAITĖ, Violeta, *The State Commission of the Lithuanian, Language, Institute of the Lithuanian Language,* MEIRELLES, Virginia, *University of Brasília,* MELISSAROPOULOU, Dimitra, *Aristotle University of Thessaloniki,* MENDICINO, Antonio, *University of Calabria,* MERLO, Roberto, *Università degli Studi di Torino,* MIKULENIENE, Danguole, *Institute of the Lithuanian Language,* MOLINU, Lucia, *Université Toulouse II-Jean Jaurès,* MORCOV, Mariana-Mihaela , *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy,* MOROIANU, Cristian, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy,* MOROZ G., *National Research University Higher School of Economics (Russia),* MORTATO, Daniele, *Università di Corsica,* MUNTEANU, Eugen, „Al. Philippide" Institute of Romanian Philology, Romanian Academy, Iasi, NEDELCU, Veronica, „*Ovidius" University of Constanța,* NEVACI, Manuela, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy,* NICOLAE, Florentina *„Ovidius" University of Constanța,* NICULESCU, Oana, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy,* OGAWA, Shunsuke, *Prefectural University of Hiroshima,* OLARIU, Florin, *„Al. Philippide" Institute of Romanian Philology, Romanian Academy, Iasi,* OLARIU, Veronica, *„Al. Philippide" Institute of Romanian Philology, Romanian Academy, Iasi,* OZOLA, Anete, *Latvian Language Institute of the University of Latvia,* PADILLA-MOYANO,

Manuel, *University of the Basque Country & HSE Moscow*, PARIS, Nicoleta, *University of Bucharest*, PASCALE, Laura, *„Ovidius" University of Constanța*, PETUHOV, Nicoleta, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, POPESCU, Cecilia-Mihaela, *University of Craiova*, PRANTERA, Nadia , *University of Calabria*, PROKIC, Jelena, *Leiden University*, RABABAH, Luqman, *Jadara University, Jordan*, RĂUȚU, Daniela, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, RAZKY, Abdelhak , *University of Brasilia*, RODINADZE, Shota, *Batumi Shota Rustaveli State University*, ROST BAGUDANCH, Assumpció, *Universitat de les Illes Balears*, ROTARU, Mihaela, *University of Bucharest*, SAMO, Giuseppe, *School of Chinese Language and Literature, Central China Normal University*, SORENSON, Travis, *University of Central Arkansas, USA*, SOUKAYNA Moubarik, *Université Sainte-Anne, Canada*, SOUSA, Xulio, *Universidade de Santiago de Compostela*, SPAGNOL, Michael, *University of Malta*, SPECCHIA, Maria Sabrina, *University of Turin*,STAFECKA, Anna, *Latvian Language Institute of the University of Latvia*, STAN, Camelia, *University of Bucharest*, STĂNESCU, Alin, *Departamentul Românii de Pretutindeni*, STAVRO, Elsa, *„Dunărea de Jos" University, Galați, Romania*, STOICA, Daniela, *'Fan S. Noli' University of Korçë, Albania*, STOICA, Gabriela, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*,SUNG, Matthew, *Leiden University*, SZABÓ, Gergely, *Hungarian Research Centre for Linguistics*, ȘARAMET, Ruth, *University of Bucharest*, ȘERBAC, Patricia, *University of Medicine of Târgu-Mureș*, ŠKOFIC, Jožica, *Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language* , SHKRELI, Enkelejda, *Academy of Albanian Studies, Tirana*, SCHÖNBERG, Andreas, *Research Center Deutscher Spachatlas*, TANDILAVA, Lile, *Batumi Shota Rustaveli State University*, TELEOACĂ, Daniela, *„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics of the Romanian Academy*, TIGZIRI Noura, *Université Mouloud Mammeri de Tizi-Ouzou, Algérie*, TILLINGER, Gábor, *Uppsala University*, TOMOV Daniel, *„St. Kliment Ohridski" University of Sofia, Bulgaria*, TOPALĂ, Dragoș, *University of Craiova*, TOPCIU, Renata, *University of Bucharest*, TRUMPA, Edmundas, *Latvian Language Institute of the University of Latvia*, ȚÎRCOMNICU, Emil, *„Constantin Brăiloiu" Institute of Ethnography and Folklore of the Romanian Academy*, UGRYUMOVA, Maria, *Tomsk State University*, UNGUREANU, Cristina, *University of Pitești, Romania*, URSINI, Francesco-Alessio, *School of Chinese Language and Literature, Central China Normal University*, VARGHA, Fruzsina S., *Hungarian Research Centre for Linguistics*, VASILCHENKO, Anna, *Tomsk State University*, VASILESCU, Andra, *University of Bucharest*, VĂTĂȘESCU, Cătălina, *The Institute for South-East European studies of the Romanian Academy*, VEVERE, Daira, *Latvian Language Institute/ University of Latvia*, VLASIN, Ana-Veronica, *„Sextil Pușcariu" Institute of Linguistics and Literary History of the Romanian Academy*, VRANIĆ, Silvana, *University of Rijeka (Croatia)*, WESTERBERG, Anna, *Institute*

for Language and Folklore, Uppsala, ZAFIU, Rodica, *University of Bucharest,* ZEMICHEVA, Svetlana, *Tomsk State University,* ZULJAN KUMAR, Danila, *Fran Ramovš Institute of Slovenian Language,* ZULOAGA, Eneko, *University of the Basque Country.*

Anul acesta, în cadrul congresului a fost organizată și cea de-a 53-a sesiune anuală de lucru a Atlasului Limbilor Europene (*Atlas Linguarum Europae* – ALE), unde reprezentanții comitetelor naționale au discutat anumite aspecte legate de finalizarea volumului al 10-lea. De asemenea, au fost aleși noi membri ai echipei de coordonare ALE. Din 2005, președinția, arhivele și secretariatul general al ALE îşi au sediul la București, la Institutul de Lingvistică al Academiei Române.

În ședința de închidere, au luat cuvântul prof. Alfred Lameli, prof. Jose Enrique Gargallo Gil, prof. Manuel Gonzales Gonzales, prof. Johanes Kabatek și prof. Nicolae Saramandu care au vorbit despre viitorul dialectologiei și geografiei lingvistice la nivel european și global. S-a ajuns la concluzia că nivelul lucrărilor prezentate la acest congres a fost de un înalt standard academic, cu aspecte inovatoare și noi metode de cercetare asupra materialului dialectal și a idiomurilor vorbite în diverse părți ale lumii.

S-a stabilit că următorul congres SIDG va avea loc în 2026 la Marburg, organizat de profesorul universitar, Alfred Lameli, directorul Forschungszentrums Deutscher Sprachatlas Marburg.

A fost ales noul comitet SIDG: preşedinte: Manuela Nevaci, secretar: Irina Floarea, vicepreşedinţi: Alfred Lameli, Jose Enrique Gargallo Gil, Shunsuke Ogawa, Dangoule Mikoulienie, Lucia Antonova-Vasileva, Manuel Gonzales Gonzales, Charles Videgain, Jozica Skofic. Într-un nou mandat, redactorul-șef al revistei DiG, Astrid van Nahl și secretarul de redacție Ruth van Nahl își vor continua activitatea ca redactori ai revistei oficiale SIDG.

La finalul Conferinței s-a organizat o excursie la Sinaia, la Castelul Peleș și la Mănăstirea ortodoxă Sinaia, monumente reprezentative pentru cultura și istoria românească.

Manuela Nevaci, Irina Floarea
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Universitatea din Bucureşti
Str. Edgar Quinet, nr. 5–6

MARILENA TIUGAN

(1947–2023)

Cu tristețe am aflat că la începutul anului ne-a părăsit *Marilena Tiugan,* cercetător la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti".

După terminarea Facultății de Litere a Universității din București, Marilena Tiugan s-a dedicat cercetării lingvistice în cadrul Centrului de Cercetări Fonetice și Dialectale (ulterior, Institutul de Lingvistică) al Academiei Române, unde a rămas până la pensionare și câțiva ani după acest moment.

În 1984 și-a susținut teza de doctorat cu titlul *Limba română vorbită la București*, teză care are la bază anchetele sociolingvistice efectuate în diferite tipuri de colectivități urbane (în curs de urbanizare – Buftea, cu nivel mediu de urbanizare și industrializare – Alexandria și de tip metropolitan, București). Aceasta a fost printre primele cercetări de sociolingvistică din spațiul românesc, dezvoltate în cadrul unei echipe conduse de Boris Cazacu, inițiatorul acestei direcții în lingvistica românească.

Ulterior, a participat la anchete dialectale de teren în Muntenia, Bistrița-Năsăud, Covasna, Harghita, Sălaj și la aromânii din Dobrogea. De asemenea, a participat și la transcrierea fonetică a textelor dialectale înregistrate pe teren.

Cu o mare putere de muncă și cu un simț puternic al eticii profesionale, a participat la elaborarea mai multor lucrări fundamentale din cadrul institutului: *Tratatul de dialectologie română,* elaborat sub coordonarea lui Valeriu Rusu, *Harta sonoră a graiurilor și dialectelor limbii române*, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* și, cu o deosebită contribuție, la *Dicționarul dialectului meglenoromân*, ultimele două lucrări sub coordonarea lui Nicolae Saramandu.

A fost un model de colegialitate și de bună colaborare în cadrul colectivului de dialectologie.

Redacția

FD, XLII, București, 2023, p. 283–285

LAURENŢIA DASCĂLU-JINGA

(1944–2023)

Cercetător științific I la Institutul de Fonetică și Dialectologie „Al. Rosetti” al Academiei Române, apoi la Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti”, doctor în filologie, membră a Societății Române de Lingvistică și a IADA (International Association for Dialogue Analysis), Laurenția Dascălu-Jinga a fost un om de știință pasionat de cunoaștere, dar și o prezență competentă, plină de tact și generoasă în toate colectivele din care a făcut parte. A elaborat articole publicate în țară și în străinătate, a prezentat comunicări la reuniuni științifice interne și internaționale, a susținut o serie de conferințe la cursuri de vară, a coordonat granturi de cercetare a limbii vorbite (MCT 1998–1999 și un grant al Academiei Române din 2003).

Cercetările sale de fonetică acustică suprasegmentală, cu studii sistematice asupra intonației, au fost valorificate în monografia *Melodia vorbirii în limba română* (2001); aceasta include și secțiuni de geoprozodie, prin descrierea unor intonații dialectale din Maramureș, Bihor, Muscel și Țara Oltului. A primit premiul „Simion Florea Marian” al Academiei Române pentru volumul (în colaborare) *Antologie fonetică a limbii române* (1988) și a elaborat capitolul *Organizarea prozodică a enunțului* din *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Române, 2005. De asemenea, a publicat capitole monografice despre prozodia și intonația românească în lucrări internaționale de referință, precum *Lexikon der romanistischen Linguistik III* (Tübingen, 1997) și *Intonation Systems: A Survey of Twenty Languages* (Cambridge, 2000).

Modul sistematic și temeinic de a aborda orice problemă pe care o studia a făcut posibilă, de-a lungul timpului, realizarea unui pionierat de înaltă ținută academică în discipline lingvistice variate; de pildă, predând limba română ca lector în cadrul contractului reînnoit dintre Italia și România după 1989, la Universitatea din Padova, s-a implicat în elaborarea unor cărți care au rămas repere în activitatea de predare-evaluare a limbii române ca limbă străină (Laurenţia Jinga, *Grammatica romena per italiani*, Edizioni dell’Orso, Alessandria, 2004; Angela Tarantino, Laurenţia Dascălu Jinga, *La lingua romena. Morfologia ed esercizi*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996). De asemenea, materialele dialectale culese pentru *Arhiva fonogramică a limbii române* au fost fructificate ulterior și în direcția metodologiei culegerii unui corpus vorbit nedialectal, autoarea urmărind cu tenacitate acest proiect de suflet, care a culminat cu un corpus bogat *Corpus de română vorbită* (CORV), 2002, cu o serie de granturi, articole și volume dedicate acestei tematici.

Dacă în 2000 îi apărea în SCL, nr. 1, *Pentru un corpus de limbă română vorbită*, o pledoarie riguros argumentată în favoarea cercetărilor nedialectale de limbă vorbită, în 2002 publica nu doar un volum de eșantioane, *Corpus de română vorbită (CORV). Eșantioane,* ci și o monografie cu analize detaliate bazate pe acest corpus: *Corectarea și autocorectarea în conversația spontană* (2002), urmată, în 2006, de un alt volum de analiza conversației: *Pauzele și întreruperile în conversația românească actuală* (2006). Contribuția Laurenției Dascălu-Jinga este valoroasă și prin catalizarea unor dialoguri și cercetări ale specialiștilor consacrați, dar și a unor norocoși discipoli care au beneficiat de mentoratul său (care ducea mai departe propria experiență ca doctorandă a regretatului Andrei Avram). Datorită entuziasmului și coordonării domniei-sale, au apărut volumele de studii *Dialogul în româna vorbită* (2003), în colaborare cu prof. univ. Liana Pop, și *Româna vorbită actuală (ROVA). Corpus și studii* (2011).

După entuziasmul începutului de mileniu cu privire la așa-numita lingvistică a corpusului, iată că acum intrăm într-o perioadă a mondializării, în care dialogul se supune covârșitor unei logici a tranzacției și a eficienței. După cum semnala distinsa cercetătoare Sherry Turkle în volumul *Reclaiming Conversation* (New York, 2016), pierderea obişnuinţelor formate prin conversație autentică implică nu doar riscuri sociale, ci și riscuri legate de reducerea capacității noastre de a reflecta la noi înșine. Faptul că beneficiem de cercetări aprofundate ale unor specialişti, precum Laurenția Dascălu-Jinga asupra fenomenelor specifice oralității, incluzând clasificări și descrieri pragmalingvistice nuanțate, dublate de o fină cunoaștere a foneticii suprasegmentale, ne oferă o poziție privilegiată în apărarea specificului comunicării spontane, directe, cu adevărat vii.

Laurenția Dascălu-Jinga rămâne prezentă prin toate aceste contribuții și multe altele, iar cei care vor să continue cercetările bazate pe CORV le pot contacta pentru fișierele audio pe fostele sale colaboratoare: Irina Floarea[1] sau Diana Ghido[2].

Diana Ghido

[1] flo_irina@yahoo.com
[2] diana.ghido@gmail.com

INDICE[1]

A. AUTORI

Aguilera, Vanderci de Andrade 69
Albuquerque, Arcy Tenório 59, 69
Alexa, Cătălin 224
Altenhofen, Cleo 54, 56, 66, 69, 70
Amaral, Amadeus 69
Andronache, Persida 22
Aragão, Maria de Socorro Silva de 69

Bardu, Nistor 253–255
Bartoli, M. 223
Battisti, Elisa 65, 66, 69
Bărbuț, Dorina 238
Bărdășan, Gabriel 209, 223
Belulovici, A. 223
Bisol, Leda 60, 69
Boceanu, Ion 235, 237
Bojoga, Alina **5–13**
Bolocan, Gheorghe 25, 30.
Brandão, Silvia 51, 69
Brâncuș, Gr. 213, 220, 223
Brâncuș, Grigore 41, 42, 44–46
Brescancini, Claudia 65, 66, 69
Bulgăr, Gh. 238
Byhan, A. 223

Cagliari, Luis Carlos 51, 62, 69
Callou, Dinah 51, 69
Camara Jr., Joaquim 62
Candrea, I.A. 22
Capidan, Theodor 209, 212, 213, 215, 216, 220, 223
Cardoso, Suzana Alice Marcelino da Silva 52, 69
Carvalho, Ana Maria 62
Cazacu, Boris 22, 238
Ciaușanu, C. F. 236
Ciorănescu, Al. 223
Cohuț, Cornelia 22
Coimbra, Diego 61, 71
Çöltekin, Çağri 70
Comiotto, Ariela Fátima 53, 65, 66, 69
Constantinescu, N. A. 22
Conțiu, Mihai 237
Corcimari, Valentina 227
Corrêa, Rachel 65, 66, 69
Costa, Eliane Oliveira da 70
Coșeriu, E 5

Densusianu, Ovid. 230, 237
Domingues, Julio Manoel 67, 69
Dosoftei 230, 232
Dumitru, Ștefan 42, 43, 44, 45, 49

Edmont, Edmond 58
Eminescu, Mihai 231
Ernout, Alfred 44
Ewald, Luana 65, 69

Farcaș, Ioan-Mircea **15–22**
Floarea, Carmen Irina 208, 217, 218, 223
Fraga, Leticia 65, 69
Frățilă, Vasile 209, 210, 223, 224
Fritzen, Maristela Pereira 65, 69

Gărtner, Eberhard 70
Georgiev, Vladimir Iv. 25, 30
Ghiculete, Galina 22
Ghirfanova, A. H., Lopașov, Iu A., Suhacev, N. L. 40
Gillićron, Jules 58
Giurgea, Ion 223
Guedes, Regis J. C. 58, 59, 61, 64, 70, 71

Heeringa, Wilbert 58, 70
Huisman, John L. A. 58, 70
Hundt, Christine 70

Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana 224
Ionică, Ion 237, 238
Iordan, Iorgu 16, 18, 20, 22, 213, 223, 227–229, 236, 238
Iorga, Nicolae 230
Ispirescu, Petre 233, 238
Isquerdo, Aparecida Negri 69

[1] Indice realizat de Alina Bojoga, Carmen Irina Floarea, Alexandra Loizou, Mara-Iuliana Manta, Mihaela-Mariana Morcov și Daniela Răuțu.

Klassmann, Mario S. 54, 56, 66, 69, 70
Kleiweg, Peter 56, 63
Koch, Ingedore 69, 70
Koch, Walter 54–56, 62, 66, 70
Kokka, Maria 208, 218, 223

Lăzărescu, Paul 22, 237
Leinonen, Therese 56, 70
Leite, Yonne 69
Lima, Alcides Fernandes de 70
Loizo, Andreea-Alexandra **23–31**

Majid, Asifa 70
Manta, Mara Iuliana **33–37**, **253–255**
Mareș, Lucreția 238
Margotti, Felicio Wessling 53, 55, 64–66, 69, 70
Marian, Simion Florea 236, 238
Marin, Maria 22, 227, 229, 237–239
Marinescu, Bogdan 237
Martins, Luisa 65, 66, 69
Martins, Marco A. 71
Mărdărescu, Maria 22
Mărgărit, Iulia **227–239**
Mândrescu, Simion 237
Meillet, Alfred 44
Meirelles, Virginia **51–72**
Melo, Gladstone Ch. 67, 70
Meyer-Lubke, Wilhelm 223
Mîrzea Vasile, Carmen 223
Mombach, Clarissa 65, 70
Monaretto, Valeria 62, 65, 66, 69, 70
Moraes, Joao 69
Morcov, Mihaela-Mariana **39–49**
Morcov, Mihaela-Mariana 5
Moroianu, Cristian 223
Mota, Jacyra Andrade 69

Naidinoaia Tăbăcitu, Mădălina 223
Neagoe, Victorela 22, 227, 238, 239
Neculce, Ion 232
Nedelcu, Isabela 223
Nerbonne, John 56–58, 63, 70
Nevaci, Manuela 11
Nevaci, Manuela 208, 213, 216-220, 223, 224
Nicolescu, Tatiana 25, 30.
Niculescu, Al. 210, 223

Oliveira, Ingrid da Costa 53, 67, 70
Oliveira, Maria E. R. de 67, 70
Ortale, Fernanda 65, 70

Paixão Côrtes, João Carlos D'Ávila 70
Pamfile, Tudor 236
Pană, Ruxandra 22
Papahagi, Pericle 41
Papahagi, Tache
Papahagi, Tache 41, 208, 210, 212, 223
Pascu, G. 230, 231, 238
Pașca, Ștefan 233, 238
Pavel, Vasile 227, 238, 239
Podico, M. V. 238
Popa, V. I. 231
Pușcariu, Sextil 223

Radtke, Edgar 58, 71
Razky, Abdelhak **51–72**
Rennicke, Iiris 51, 71
Resmeriță, Alexandru 231, 238
Rodrigues, Ada N. 67, 71
Romano, Valter Pereira 69
Ruffino, Giovanni 71
Rusu, Gr. 36
Rusu, Valeriu 223, 237–239
Rusu, Valeriu 37

Sá Jr., Lucrécio A. de 71
Sala, Marius 224
Sanches, Romario D. 59, 71
Santos, Edinaldo G. dos 59
Saramandu, Nicolae 11
Saramandu, Nicolae 22, 42, 45, 49, 208, 216, 217, 219, 220, 224, 237
Sârbu, Richard 209, 224
Schmidt, Johannes 58, 71
Sclifos, Valeriu 227
Scriban, August 238
Silva Neto, Casimiro P. da 67, 71
Snoek, Conor 56, 71
Stoica, Gabriela **207–225**
Suciu, Emil 39, 40, 237

Șăineanu, Lazăr 231
Șuteu, Valeriu 22

Teaha, Teofil 237, 238
Teles, Iara M. 71
Teodorescu, G. Dem. 236
Thun, Harald 58, 71
Tocilescu, Gr. G. 238
Todoran, Romulus 229, 239
Tomici, Mile 22, 42, 238
Tomici, Mile 25, 30
Trudgill, Peter 58, 72
Tudose, Claudia 19, 22

Țârcomnicu, Emil 224

Udler, Rubin 237
Udrescu, D. 238
Urițescu, Dorin 36

van Hout, Roeland 70
Velho, Priscila S. A. 65, 66, 72
Vișovan, Ștefan 15, 16, 19, 20, 21, 22
Vulpe, Magdalena 22, 237

Zaharieva-Kaldieva, Stefana 42, 49
Zilles, Ana M. S. 72

B. CUVINTE

Albaneză

bëj 40; e bëri kabull dikë 40; u bë zjarr 42
dal, ~ në krye 45
dash 213, 222
dáshur 213
di, e ~ si ujë 42; e ~ në majë të gjshtave 44
fut, ~ fitila 40
gjej 44
gostis 216
gushë 220
jarán 214
jep, i dha udhët (rrugët) 41
marr, ~ nëpër këmbë 43; ~ këmbët në krahë 45
márre 214
mban, nuk e ~ vendi 43; nuk më ~dikë 43
nëpër 43
njoh, e ~ në majë të gjishtave 44
pushtonj 216
rrah, ~ kryet 42
rrugë, me ~ 44
udhë, me ~ 44
vë, i ~ mend, 43; i ~ mendjen 43
vilís 213

Bulgară

Бльскам, ~ си главата 42
говворёя 5
като, ~ по вода 42
стана, ~ огън и пламък 42
Dongo 231
Drumeški 230
Girtso 233
gostúvamu 216
guṣa 220
guṣnah 220
Kartalov 227
Kiko 228
Mandakov 234
Mato 234
melja 25
Mitran 235
Mitrana 235
Trošan 16, 21

Catalană

amar 210
amor 210
querir 210
rompre, ~'s el cap 42
treure, ~ pels ull 42; ~ per la boca

Franceză

aimer 210
amour 210
baiser 216
endosser, n'~ pas le poids d'une âme 41
gosier 220
jeter, ~ feu et flamme 42
peau, la ~ lui démange 46
pommette 46
prendre, ~ ses jambes à son cou 45
quérir 210
savoir, ~ la leçon sur le bout des doigts 44
tel 6
traire, ~ a chief 45
venir, ~ a chief 45

Greacă

άγάπη 212, 222
άγαπητική 212
άγαπῶ 212
άγκαλιάξω 216
άρέξω 215, 222
άρέσκω 215, 222
άχάριστος 214
άχαρος 213, 222
βάζει, ~ το κεφάλι του στο στόμα τομ λύκου 44, ~ τα πόδια στη πλάτη 45
Gavri 233
δεν, ~τον χωράει ο τόπος 43
έδωσε, ~ δρόμο 42
είναι, ~ φωτιά 42
εροτεύω 214, 2222
έχουν, να τζ ~ στον λαιμόν 41
Kartali 227
Kartalos 227
Kartalu 227
Kikos 228
Kiku 228
κρέμασε, ~ σε κάποιον το κουτάλι 43
μάρα 214
μαθαίνει, ~ νεράκι 42
Pikos 228
Piku 228
ξεύρω, τό ~νερόν 42
τέχνη 5.
φιλία216
χαρίξω 214
χωράει, δεν τον ~ο τόπος 43

Italiană

andare, ~ in bocca al lopo 44
avere, ~ qualcosa sula punta delle ditta 44
amare 210
amore 210
baciare 216
chiedere 210
gozza 220
morosa 212
tale 6
venire, ~ a capo di qualche cosa 45
volere 210; ~ bene 210

Latină

ad 15, 16
amare 210
amo 210

amor 210
basiare 216, 221
basium 216
carrus 210
carus 210
cautelenus 8
*cautelinus 8
*demicare 24
dolere 211
dolus 211
*farrimen26
forficare 27
*fragmentare 26
fricare 27
geusiae 220
granum 46
*gusia 220
habemus 210
habeo 210
habere 210
*horrire 210
hospes, -itis 215
imbratiare 216
inde(n)sare 7
levis 8
machinari26
malus 214, 221, 222
manducare 27
masticare 23
mica 24
minutus 26
mollis 9
morsicare 26
placere 215, 221
quaerere 210, 221
qu(i)etus 7
rodere 23
rumigare 24
runcus 15
salutare 216
socia 215
socius 215
talis 6
*toccare 24
uelle 209
uolere 209, 210, 221

Maghiară

dongoni 231
dungani 231
emézst 26
faló 231, 232
Gábor 233
Gábris 233
Majszol 26
Mállaszt 25
merö 8
zsib 6

Occitană

amar 210
amor 210
issir, ~ a cap 45

Poloneză

Gabrys 233
Motoszko

Portugheză

amar 210
amor 210
arvore 54, 56
beija-flor 54-56
beijar 216
calor 56
caro 56, 57, 60
carro 56
carta 56
clara 56
corda 56
ferrão 54, 55
fervendo 56
garganta 54, 56
genro 56
gordura 56
infinitive 54, 55
joao-de-barro 54–56
perfume 54–56
porca 54, 56
querer 210
[r] 51–68
revolver 56, 61
rouge 54, 55
terra 54–56
verde 54, 56

Română

a. dacoromână

a 15, 16; ~ runcaș 15, 16; ~ casă 21
-aci(u) 231
Adăscăliței 234
Adăscăloaiei 234
albie 94
améstec 23; amiéșt'ic 23; åmiéștic 23; amiéștîș 23
amíros 34; amírus 34; amínos 35; amínus 34, 35; anínos 35; ańínos 35; anínus 35 amirós 34; amńirós 34; amńéros 34; aminós 35; amńinǫș 33, 34, 35; aninós 33, 35
amoi 21
-an 234
Apreutesei 234
aprinde, a i se ~ foc în piept 220, 222
-ar 229, 231
Aruncaș 15, 16, 21
-aș 18, 19, 20
-aș 231
Avăcăriței 234
Avătăjiței 234
avea, a nu ~ nici cenușă în vatră 46
-ăreț 230, 231
-ător 230
-ău 20
bală 19
bate, a-și ~ capul 42
batiușca 234
băga, a ~ fitil 40; a-și ~ mințile în cap 43; a se ~ în gura lupului 44
băltăci (vb.) 236
băltăgi (vb.) 236
băsădi 5
bea, cât ar ~ o lingură de apă 46
bedă 18; bede 18
Bedeoan 18; bidioană 18; bidioane 18, 19; didioane 19; didigoane 19

bine 6, 7, 9
binișór 7, 9
braț 216
brățiș 216
Bucea 228
buci 228
Bundă 232
burtă 228
Burtea 228
cadă 94
cale 230
cale, cu ~ 44
car(u) „drag” 210; ~ mamii 210
care-mare 210
cari-cari 210
cárliță 97
cartal 227
Cartal 227, 228
cartală 227; cărtală 227
Cartale 227; Cartali 227
Cartalu 227
Căciulă 232
călător 230, 231
căpistere 94
cărtăleni 228
cătelín 8; cîtilín 7, 8; kitilín 8
cătilináș 8
cătinél 8
câmpeni 90
câteoleácă 9
ceată 7
cefăi, a ~ 24; cieflăi, a ~24; ciflăi, a ~24
ĉélfăi mîŋcárea în gúră 24, 27
ĉélfăn 24
cere, a ~ 210
cet 7
Chicu 228
Chitoroagă 228
chitoroagă 229
cimitir 99
ciofăi, a ~ 24
ciofăní, a ~ 24.
cioflăi, a ~ 24
ciofoí, a ~ 24
ciofotí, a ~ 24
cîtilináș 8
cîtinél 7
cîtingán 7
clefăi, a ~24; clăfăi, a ~24; cléfăn 24; cleáfăn d'in gúră 24, 27
cléfete din gúră 24, 27
clefeti, a ~24; clefetésc24, 25, 27, 28, 29, 30; clefătéșt' 24; cléfăt 24; cléfet (mîŋcárea) 24, 27; cléfet' 24
clemfăí, a ~24
clompăi, a ~ 26; clompăiéșt'ĕ 26, 27, 28, 29
clonfotésc 24
Clop 232
Cojoacă 232
Cojoc 232
cólfăi 24, 25
copaie 94
copârșeu 99
coșciug 99
cotor 228, 229
Cotoroacă 228, 229
cotoroacă 229; cotoroagă 228, 229; cotoroage 228
Cotorogea 228
covată 94
crăpa, să-i crape numele 46
crește, a-i ~ inima 220, 222
criucioc 229; crucioc 229; crușioc 229
Cruciuc 229
cur, ~ de găină 46
da, a ~ fitil 40; a ~ cale 41
daș 213
dealã 229
dela 229
delar 229
Delaru 229
delă 229
descurcát 6
dihanie 19
domól 9
dor (s.) 211, 212
dori, a ~ 212
Dos, ~ul Văii Trecărării 16
drag 210-212, 221
dragoste 209-212, 221
drum 230, 231
drumar 230, 231
drumaș 230, 231
drumăreț 230, 231
drumător 230, 231
Drumes 230; Drumeș 230
drumeș 230
drumeț 230, 231
Drumul ruanilor 20
dumica, a ~ 24; dumíc 24, 27, 28, 29, 30; đimíc 24; duńíc mîncárea_gúrî 24, 27
Dumitran 235
Dumitrana 235
dungaciu 231
Dungaciu 231
dungă 231
dupac 231
Dupac 231
dup-dup! 231
durea, a ~ 212
durere 212
-ea 228
-(e)an 20
-(e)anu 235
(h)orn 228
îmésteclu 23
-escu 235
face, a ~ cabul 39; a ~ iama 40; a se ~ foc și pară 42; a se ~oale și ulcele; a se ~ oale și ulcioare 46
Falon 231
falon 232
făină 232
făiniș 232
Făiniș 232; Făinișa 232
fărâma, a ~ 26; fărâmă 26; fărímì, o ~ 26, 28, 30
fântână, Fântâna la aruncaș 16, 21; Fântâna din Valea Mândroaiei 18
felon 231, 232
feredéu 97
fi, a ~ oale și ulcele; a ~ oale și ulcioare 46; a ~ pământ; a ~ lut de oale 46
fonfăi, a ~ 26; fónfăi 26, 27, 28, 29, 30; fúófăn, o ~ 26; fonf 26
forfeca, a ~ 26; 27; fuárfec, o ~ 27, 28
frământa, a ~ 25; frămínt 25, 27, 28, 29, 30

freca, a ~ 27; o frec cu dínți 27, 28
frige, a ~ la mațe 45
fura, a-l ~ somnul 46
Gabriș 233
Gaci 232
Gavril 233
Gavris 233; Gavriș 233
gherțoi 233
ghiorc 234
ghiorciu 234
ghiorț! 233, 234
ghiorțăi (vb.) 233
ghiorțăitură 233
ghirțoi 233
Ghirțoi 233
grăi 5
grâu 46
groapă 98
grobiște 101
Gura, ~ râoii 20
gușă 220
hoarță 236
-ică 21, 234
-icioară 19
-icuță 19
ieși, a ~ la un cap 45
Ismene 232; Izmene 232
-iș 232
-iță 21
iubi, a ~ 209–212, 221
îmbrățța, a ~ 216
îmbrățișa, a ~ 216
în- 8
în ṣo̯ápță 7, 9
În, ~ vârful buciumului 17; ~ vârful colnicului 17;
încăpea, a nu-l ~ locul 43
încet 7, 8, 9
îndesát 6, 7
înghiorțăi 233
înghiorțăială 233
înghiorțăitură 233
înghiorți, a ~ 233
între 21; ~ cărări 16; ~ vâlcele 16; ~ izvoare 16; ~ vaduri 16; ~ vâlcele 16
Jgheab; ~ul Mănesc 17; Jgheamănesc (Jd'amănesc) 17
jib 6; jîb 6
jos 20
joseni 20
juca, a-i ~ calul 41
ḱersín 97
la 16; ~ aruncaș 16, 21; ~ amoi 21
laz 20; ~ul pârâoanului 20
lighioană 19
limbă, ~ de moarte 46
liniștít 9
lua, a-și ~ picioarele la spinare 44; a-și ~ picioarele la umeri 45
mi̯elșésc 25; melșésc 25, 29; mľĕșésc 25
Manda 234
Mandache 234, 235
mítcă̯ 27, 28
Mató 234
Matu 234
matușca 234
Matușca 234
măcina, a ~ 26; máĉin 26, 28, 29
măciniș 232
Măndăcanu 234; Măndâcanu 235; Măndicanu 235; Mândăcanu 234
Măndica 234, 235
măr, ~u obrázului̯ 46
mărunt 26
mărunți, a ~ 26; mărunțéște mîŋcárę̯a-ŋ gúră 26, 28, 29, 30
mâine 228
Mâinea 228
mânca, a ~ coliva cuiva 46; a-l ~ pielea 46
mânca, a ~ 27; mănĺś, o ~ 27, 28; mĺś, o ~ 27, 28, 29
Mândroiu 18; Mândroaia 18
mâtcă 27
melestui, a 25
mereu̯ 7, 8, 10
merós 35; méros 35
mesteca, a ~ 23; méstec 23, 27, 28, 29, 30; mestéc 23; méștec 23; méstec mîŋcárę̯a (îŋ gúră) 23, 27
minciună 41
minós 34
minosắsc 33, 34
mirós 33, 34, 36; mńirós 33; nirós 33; miru̯ás 33; míros 34; mírus 34; ńínos 33, 34, 35; ńínus 35; ńóros 34; mirosắsc 33; mirṷosĭắz/ḍ 34
miśésc 25; mislę̯śće, o ~ 25
mistui, a ~ 26; místui̯ 26, 28, 29, 30
Mitran 235
Mitrana 235
mlescăi, a ~ 25, 27; mľę̯scăi̯ 25, 27, 28, 29
mlešésc 25
mlétui̯ 27
mńașcai̯ésc 26
moále 9
moare 236; ~ de sare 236
moldă 97
molfăi, a ~ 25, 27; mólfăi̯ 25; mórfăi̯ 26; molfăi̯ésc 24, 25, 27, 29, 30
mórfec 25, 27; mólfecă 26
morfoli, a ~ 26; morfolésc 26, 27, 29, 30;
mormânt 98; morminți 98, 101
moroagă 235, 236; morocă 236
*moroci (vb.) 236
*morocnă 236
morogeală 236
morogi (vb) 236
morsóc 26, 27, 28, 29
morugă 235, 236; murugă 236
Morugă 235, 236
mozoli, a ~ 26; mozolésc 26, 27, 28, 30
murseca, a ~ 26
Negrea 18
Negroiu 18
ńérus 34
noapte, cu ~a-n cap 46
-oacă 228
-oaie 20, 21
-oan 18
oarză 236
Oarză 236, 237
Oarzăn 236
oaspe (v. dr.) 215

oaspete 215
oașă 16, 17, 21
ocnă 236; ~ de sare 236
-oi 233
omi̯éstic, o ~ 23
ordu 229
Orneanu 228
orz 229, 236
Orzea 228
otrocol 237
Otrocol 237
pădureni 90
pârâoan 20
pârâu 19, 20; ~ul Văii Negrăii (Negroaii) 18; ~ul Bidioanilor 18; ~ Poniței 19
Pe, ~Dâmbul Mănesc; Pă Dămânesc 17; Pădămânesc 17
pecingine 46
pic 228
Picu 228
Piculeață 228
Piculeț 228
pirostrie, a pune pirostriile 46
pitrog 228
plăcea, a ~ 215, 221
plămădi, a ~ 27; plămădésc 27, 28
plescăi, a ~ 25 pléscă̯i 25, 27, 28, 29
plescăni, a ~ 25; pléscăn 25; pléscăn̯i 25; pléscăne 25
poiană 19
poienică 19; poienica lui Pricop 19
poienicioară 19
poienicuță 19
poieniță 19; poniță 19
Poinicuță 19; Poinicuța cu merii 19; Poinicuța lui Tamaș 19
ponicioară 19
ponicuță 19
postavă 96
potrivít 9
prieten 215
prietenie 215
pune, a ~ fitil 40
răsficát 6
răstít 6
râpă 19
râpău 20; râpou 20
râpoaș 19, 20
râu 20
râuoaie 20; râuoaia 20; râoaia 20
râuoan 20; ruan 20
Râuoița 20; Râoița 20
râușor 20; rușor 20
râușorel 20; rușorel 20
roade, a ~ 23; rod 23, 27, 29, 30
ronț 26
ronțăi, a ~ 26, 29; rónțăi̯ 26, 27, 30
rotocol 237
roz 23; ros 23
rumega, a ~ 24; rúmeg (mîŋcárę̯a) 24, 27, 28, 29, 30
runc 15, 16
runcaș 15, 16
rus 20
rusișor 20
sănduc 98
săruta, a ~ 221
scăpa, a ~ ca din gura lupului 44
scoate, a o ~ la cap 45
secătură, Secătura ingurenașilor 18
sicriu 98
slab 9
soție 215
spânzura, a ~ cuiva lingurile de gât 43; a ~ cuiva lingurile la gât 43; a ~ cuiva lingurile la brâu 43
spune, a ~ ceva ca pe apă 42; a ~ ca apa 42
sus 20
susenași 20
suseni 20
Șerpoaia 20; ~ mică 20
Șerpoița 20
șes, ~ul Văii Trecărării 16
ști, a ~ ca apa 42; a ~ ca pe apă 42; a ~ (ceva) (ca) pe degete 44
şuvań 96
tare 6, 9
tăvăli, a ~ 27; tăvă̯l în gúră, o ~ 27, 28, 29
temeteu 100
Timoc 89 ș.u.
toca, a ~ 24; toc (mîncárę̯a în gúră) 24, 27, 28, 29, 30; toc în gúră, o ~ 24, 27; tu̯ácă-n gúră, o ~ 24, 27
topilă 17
trăoașă 17, 21
trăoșan 17, 21
Trecărări (Trăcărări) 16, 21
Treizvoare 16, 21
Trelupoi 16, 21
Trevaduri 16, 21
Trevâlcele 16, 21
troacă 94
tron 98
țintirim 99
uliță, Ulița la Vârful dealului 17; Ulița la vârdealului 17; Ulița Ruanilor 20; Ulița susenilor 20
ungur 18
unguraș 18
ungurean 18; Ungureni 18
ungurenași 18; ingurenași 18
Unguroaia 18; Ungunoaia 18
Urdea 229
urdu 229
urs 21
Ursoaie 21
Ursoícă 21
Ursoiță 21
-uşcă 234
uşor 7-9
vale, Valea Mândrăii 17; Valeaa Topilelor 17; Valea Topilor; Valea Trecărărilor 16;
vană 97
vălenași 20
văleni 90
vârf; Vârbuciumului 17; Vârcolnicului 17; Vârdealului 17; Vârlăzuțului 17
vorbă 5
vorbi 5
vorbi, a ~ ceva ca pe apă 42
vorbire 5
vorovi 5

zdrobi, a ~ 24, 27; zdrobésc 26, 27, 28, 29
zdrumica, a ~ 24; zdrumíc 24, 27, 28, 29, 30
zdupac 231

b. aromână

adar, ~ oale 46
afharistisíre 214
ahár, -ă 213, 221, 222
aháristu, - tă 214
ahăristisíre 214
ahâr 213
aluçéscu (mi) 211, 212
aluçíre 212, 213, 221
aluçít 212
am, nu am čenușe tu vatră 46
ambrățáre 216
ambrățát 216
ambráțu 216
ambrațít (mi) 216
análtu 10
angălíséscu 216
angălísire 216
angălísít 216
apă 42; nveață ~ 42
arán, -ă 214, 221
arâséscu 215, 221, 222
arăséscu 215, 222
arâsíre 215
arâsít 215
ariséscu (mi) 215, 217, 222
aspindzur, ~ lingura 43
aγăkipséscu (mi) 212, 221, 222
aγăkiséscu 217
aγăp(i)séscu (mi) 211-213
aγápe 211-213, 217, 221, 222
aγăpitcoáńe 212
bag, ~ fitil'e 40
baș 216, 219-221; ~ mâna 219
băș(e)áre 216
băș(e)át 216
brațu 216
cad, ~ tu gură di lup 44
cal, l'i gĭoacă ~u 41
călaie 40, li trapșuună călaie 40
cale, cu ~ 44
cupańi 94
daș 213
dáșu 213, 221, 222
dáșur 213
disic, ~ caplu 43
dor (s.) 211, 212
dor (vb.) 211, 212, 221
dureáre 211, 212, 221, 222
durút 211-213, 221
dzeadzit, pri ~e li știu 44
erotipséscu 214, 222
erotipsít 214
fac, nu s'~ căbule 39; focu s'feațe 42
filíe 216
frig, n'ĭ fridzi maților 45
fura, a-l ~ somnul 46
ğeán 214, 222
ğeánă 214, 222
geánăm 214
geánîm 214
gugustédzu 216
gugustéscu 216
gușă 41; gușe 41
gușe 220; luare de ~ v. luare.
iarán 214
ieaγma 40
l'eau, ~ pri gușe (gușă) 41; ~ prit čičoare 43; ~ čičoarĭli dinanumirea 45
limbă, ~ di moarte 46
lingură, cu lingura 46
loc 43
luare, ~ de gușe 220, 222; ~ m-brață 220
mar 214, 221, 222; ~ di 214, 221, 222
mară 214, 221
mbrățișédzu 216
mbrățitédzu 216
merų, ~ di față 46
mîc, ~ grînlu 46; mi ~ă ķealea 46
miráke 215
miráki 218
moróză 212
ncape, nu lu ~ loclu 43
nume, si-l'ĭ creapă numa 46
oáspe 215, 221
oáspite 219
plac 218
prit 43
puștuéscu 216
s-apreási, ~ fócų tu ķéptu 217
sânâtós 10
scot, ~ lucurlu n cap 45
sivdă 213, 221, 222
sivdái 222
sivdáie 213, 218, 221, 222
sivdălí 213
sivdăliu 213
sivdălós 213; birbíliu ~ 213
soáță 215, 219
soț 219, 221; sóțu 215
sílă, cu ~ 10
sinduki 98
táre 10
uspițále 215
uspitlăke 215
uspitoáńe 215
viliséscu (mi) 213, 221
vilisíre 213
vilisít 213
voi (vb.) 209–213, 217, 221, 222
vóltă, cu ~10
vreáre 209–213, 217, 220–222
vrut, -ă 209–211, 213, 217, 221
γearán 214

c. meglenoromână

agăâór 10
ántrum, ~ ăn gura lupului 44
aváș 10
b¤áț÷a apúsă/ âícă/ apunátă 10
baĉcu 216
baș 216
bat, ăń ~ cápu di r£pă 42
cal, ăl' joacă ~u 41
calai 40; al' trasi ~u 40
cătilin 10
cătiró© 10
cupáńă 94
cur, ~ gălinălă 46
dau, deadi gr£n di cọn ra lupu căț£l 46
doari 212
dor (s.) 211
fac, mi ~ di căbul; ~ 40; foc mi ~42
grobur 101
gușe 220

guṣnes 220
guṣniri 220
guṣnit 220
ƙimitir 101
loc, ~u nu la tsǫ́ni 43
pę̨-anárγa 10
pun, ~ un fitiľ 40
si̯élnic 10
sărut 216
scot, au̯ ~ ăn cap 45
sinduƙi 98
soață 215
soț 215
suțluc 215
tári 10
uáspiț 215
uspițloc 215
voi (vb.) 209

d. istroromână

dure̯ 212
baș 216
șcriń̆ă 98

Româna comună

aibu 210
*amare 210
am(u) 210
*caru „car” 210
*caru „drag” 210
urî, a ~ 210

Rusă

delo 229
батушка 234
матушка 224
meljčitj 25

Sârbă

lupati, ~ glavu 42
gostiti 216
govòriti 5
mljackati 25
mljačanje 25

Slava veche

delo 229
domoliti se 9
felonŭ 231
ljubiti 212
*po-mladiti 27
povaliti 27
sŭdrobiti 26

Spaniolă

amar 210
amor 210
besar 216
boca, ~ del lobo 44
devanar, ~ a alguien las tripas 45
echar, ~ fuego por los ojos 42
pómulo 46
quebrar, ~se la cabeza 42
querer 210
sacar, ~ las entrañas a alguien 45

Turcă

ateș, ~ kesilmek 42
boyun, ~ una almak 41
kabul, ~etmek 39, 40
kalay 40
fitil, ~ vermek; ~ koymak 40
yağma 40
yol, ~ vermek 41
djân 214, 222
djanym 214
jaran 214
kartal 227
meraq 215
sevdi 213, 222

Ucraineană

говорити 5
-(j)uk 229
cruča 229
cručij 229